

12-річна
ШКОЛА

Усі уроки української літератури в 6 класі

О. О. Чупринін

Книга скачана с сайта <http://e-kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2008

УДК 37.016+811.161.2

ББК 74.26+81.2УКР

Ч-92

Рецензенти:

Голобородько Я. Ю., доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства Південноукраїнського
регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів,
член Асоціації українських письменників;

Тимченко І. В., кандидат філологічних наук, професор,
декан українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного
педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Чупринін О. О.

Ч-92 Усі уроки української літератури в 6 класі. — Х.: Вид. група
«Основа», 2008. — 540, [4] с. (Серія «12-річна школа»)

ISBN 966-333-374-7.

Навчальний посібник містить конспекти усіх уроків української літератури для 6 класу 12-річної школи. Серед них уроки текстуального вивчення творів, уроки позакласного читання, розвитку зв'язного мовлення, виразного читання, літератури рідного краю, тематичного оцінювання. Запропоновані розробки містять елементи нестандартних підходів, інтерактивних методик.

Даний посібник розрахований на вчителів української літератури шкіл різних типів, керівників методичних об'єднань, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 37.016+811.161.2

ББК 74.26+81.2УКР

ISBN 966-333-374-7

© Чупринін О. О., 2008

© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2008

ВСТУП

Урок № 1

ВСТУП. ПИСЬМЕННИК — ОСОБЛИВО ОБДАРОВАНА ЛЮДИНА. КНИЖКА В ЖИТТІ ЛЮДЕЙ. ЯК ПИСАЛИСЯ КНИГИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Мета: визначити роль письменницької діяльності у створенні книжок, з'ясувати значення книжки в житті людини; прослідкувати історію написання книжок у Київській Русі; розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, спостережливість, навички виразно читати й сприймати тексти художньої літератури, читацькі смаки; виховувати поважне ставлення до творців книг, писемного слова; прищеплювати почуття любові до художньої літератури.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: виставка книжок художньої, навчальної, довідкової літератури; портретна галерея українських письменників, творчість яких вивчатиметься в 6-му класі; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіди за питаннями:

- Хто є авторами художніх творів?
- Яких письменників ви знаєте?
- Як ви думаєте, чи легко бути письменником?
- Чи можна вважати творців усної народної творчості письменниками? Власні міркування обґрунтуйте.
- Як ми повинні ставитися до книги?

- Прокоментуйте вислів: «Сонце освітлює людині шлях, книжка дає їй крила».

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття та засвоєння

уньями навчального матеріалу

Книга вчить, як на світі жити.

Народне прислів'я

Життя без книги — хата без вікна.

Тюрма глуха і темна, мов труна.

Крізь вікна книг свободи світло лється,

Майбутнього видніє далина.

Д. Павличко

Книги — морська глибина.

Хто в них пірне аж до дна,

Той, хоч і труду мав досить,

Дивнії перли виносить.

І. Франко

1. Вступне слово вчителя

Сьогодні ми продовжуємо подорож, яку було розпочато ще в 5-му класі. Любі діти, чи вона вам сподобалася? Сподіваюсь, так. Скільки фантазії, казок, чудес, міфів, легенд, подій історичного минулого вже вам відомо.

Під час мандрівки літературою 6-го класу в нас буде нагода познайомитися з календарно-обрядовими піснями, піснями літературного походження, творами видатних українських письменників: Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Винниченка, М. Вороного, О. Довженка, Б. Грінченка, С. Руданського, С. Васильченка, Л. Костенко та багатьох інших.

Кожний художній твір нас учить: любити рідний край, природу; поважати батьків, дорослих; цінувати дружбу, вірність; критично ставитися до людських вад (брехня, ледарство, підступність, хвалькуватість та ін.)

Тож пропоную вам зробити нашу мандрівку цікавою, захоплюючою. Для цього необхідно осмислено читати художні твори, вчитися висловлювати власні думки, почуття, спостереження, виявляти активність, бажання пізнати нове й цікаве.

Нехай щастить вам, юні мандрівники.

2. Письменник — особливо обдарована людина, його праця над художнім твором

Письменник — той, хто пише художні твори. Особа, для якої літературна діяльність є професією (Великий тлумачний словник сучасної української мови).

— Чи легко бути письменником? На це запитання відповідають дуже цікаво, бо письменник — це вчитель, актор, мудрець... Він той, хто служить народові.

Письменник — мужня, рішуча людина, яку завжди вирізняє сила волі, цілеспрямованість, наполегливість, бажання перемагати, долаючи всілякі перешкоди.

Багато українських письменників було розстріляно або довічно ув'язнено за правдиве слово, за те, що вони захищали рідний край, культуру, віру, звичаї, обряди, називали Україну рідною матінкою, а себе — її синами.

Читаючи той чи інший твір, ми разом з письменником фантазуємо, подорожуємо в чарівний світ казки, легенди, міфу; знайомимося з видатними історичними подіями та особами; вчимося цінувати дружбу, вірність, красу природи, національне мистецтво і культуру.

Тож давайте пишатися нашими митцями, поважати й шанувати їх, вони того варті!

3. Книга в житті людини

Хто з вас не любить книжок? Мабуть, немає такої людини. Сьогодні важко уявити собі людину — робітника, інтелігента, бізнесмена — без особистої бібліотеки, без книг, журналів, газет. У народі кажуть: «Хто багато читає, той багато і знає».

Книги розповідають чудову казку, цікаву повість, від якої стає на душі тепло й затишно, з їх сторінок звучать чудові вірші, які ми пам'ятаємо довго, а можливо, все життя.

Саме з книжок ми дізнаємось, як живуть народи різних країн, як борються вони за свободу; дізнаємось про великі відкриття науки і техніки, про зірки і планети, про рослинний і тваринний світ. З давніх-давен учені, письменники, філософи відображали в книжках знання, досвід свого покоління, свої думки і намагалися зберегти це для нащадків.

А давно-давно колись на світі не було книжок, бо люди не вміли ще їх робити. «Сторінками» найперших книжок були камені, сокири, воляцькі щити, стіни печер. Бо ж не було ані паперу, ані пер чи олівців. Пізніше люди додумалися писати на глині, але хіба на сторінках-цеглинках

багато напишеш? Справжній папір, схожий на той, що на ньому тепер ми пишемо, люди навчилися робити кілька століть тому, відтоді й почали в усіх країнах писати на папері.

Книга на Русі завжди була у великій пошані. «Велика користь буває від учення книжного. Книги — це ріки, що напоюють світ, це джерела мудрості, адже в них глибина незміряна, пірнаючи в яку, добуваєш дорогогі перли», — пише давньоруський літописець. Тому й зрозуміло, чому в Київській Русі існувало чимало книгозбірень при монастирях і церквах, при дворах князів та бояр. Про це переконливо свідчать різні історичні джерела.

Сьогодні ми використовуємо досвід і знання, які залишили для нас у книжках наші пращури.

ЯК НЕ СЛІД ЧИТАТИ ХУДОЖНЮ ЛІТЕРАТУРУ

У житті зустрічається чимало людей, які неправильно читають книжки, не осмислюють їх зміст, не задумуються над прочитаним, не роблять з нього певних висновків. Вони буквально «ковтають» одну книжку за одною. Про таких у народі кажуть: «Поганий читач по книзі очима водить, а душа в нього стороною ходить», «Не на користь книжку читать, коли лише верхки хапать». Інші слідкують лише за сюжетом, не занурюючись у почуття героїв, художні описи. Таке читання приносить мало користі.

Отже, ні комп'ютери, ні телевізори не можуть замінити людині щасливих годин спілкування з книгою.

4. «Похвала книгам» (фрагмент із «Повісті минулих літ»)

На Русі любили й цінували книгу. Коли ви погортаєте літописи, рукописи того часу, ви побачите, з якою любов'ю, терпінням і дбайливістю створювалися книги. Кожну книгу писали тоді від руки. Писали повільно, гусячим пером, букви вимальовували красиво, чітко. Таке письмо називалося уставом. Книжник писав не на папері, а на шкірі — пергаменті. Перші букви абзацу він виводив червоною фарбою і золотом, звідси й такий вислів: писати з «червоного рядка» («красной строкой»), тобто з нового абзацу. Книги прикрашалися малюнками, мініатюрами, від латинського слова «мініум» — червона фарба. Але мініатюри були найчастіше багатокольоровими. Дуже витончено оформлені перші відомі у нас пам'ятки писемності: «Остромирове євангеліє» (1056–1057) та «Ізборники Святослава» (1073).

Обговорення опрацьованого матеріалу за питаннями:

- Що свідчить про те, що на Русі любили й цінували книжку?
- Яке письмо називалося уставом?
- У чому особливість технології написання книг?
- Поясніть вираз «писати з «червоного рядка».
- Які вам відомі перші пам'ятки писемності?
- За що ж хвалять книги?

5. Нестор Літописець. Написання книг у Київській Русі

Нестор Літописець (бл.1056—бл.1113) — святий, письменник, літописець. Народився 1056 року в Києві. Сімнадцятирічним юнаком Нестор прийшов до святої обителі.

З молодих літ він виявив навички в усіх чернечих чеснотах: у постійному прагненні і дотриманні чистоти тілесної і душевної, в добровільній бідності, глибокому смиренні, безвідмовній покорі, суворому пості.

Маючи перед собою великі праведні діла світил православ'я, він нахненно возвеличував і прославляв Бога «в тілесі своїм і в душі своїй».

Головним його послушенством у монастирі стала книжна справа. «Велика буває користь від учення книжного, — говорив він, — книги наказують і вчать нас шляху до розкаяння, бо від книжних слів набираємося мудрості й стриманості... Той, хто читає книги, бесідує з Богом або святими мужами».

Тернистий і багатотрудний свій шлях до істини Нестор яскраво і повно висвітлив у літописних працях. Він завжди виявляє глибоку смиренність та постійно змиряє себе, самохарактеризуючись «недостойним, грубим, ницим та переповненим численних гріхів». Історія безпомилково виставляє свої оцінки, а особливо — духовна.

Преподобний Нестор належить до найосвіченіших людей Київської Русі кінця XI — початку XII століття. Окрім богословських знань, мав виняткові здібності до історії та літератури, досконало володів грецькою мовою.

З його праць збереглися життєписи святих князів страсотерпців Бориса і Гліба, преподобного Феодосія, перших преподобних Печерських.

Найвизначніший твір Нестора Літописця — «Повість минулих літ», складений на основі раніше написаних літописів, архівних, народних переказів та оповідань з поєднанням сучасних авторів подій.

6. Київський князь Ярослав Мудрий — великий шанувальник книжної мудрості (його бібліотека — храм Святої Софії)

Любив Ярослав книги, читав їх часто і вдень, і вночі. І зібрав скорописців багато, і перекладали вони з грецького на слов'янське письмо. Написали вони книг велику силу, ними повчаються віруючі люди і тішаться плодами глибокої мудрості. Начебто один хтось зорав землю, а другий посіяв, а інші жнуть і споживають багату поживу, — так і тут. І батько всього цього — Володимир, він землю зорав і розпушив її, тобто просвітив християнством. А син же його Ярослав засіяв книжками слова, а ми тепер пожинаємо, вбираємо серцем книжну науку. Велика ж бо користь від навчання книжного. Книги — мов ріки, які напоюють собою увесь світ, це джерело мудрості, в книгах — бездонна глибина; ми ними втішаємося в печалі, вони — узда для тіла й душі. У книгах — світло мудрості, а про мудрість сказано: люблять мене — люблю, а хто дошукується мене — знайде благодать. І якщо старанно пошукати в книгах мудрості, то можна знайти велику вітху і користь для своєї душі. Бо той, хто часто читає книги, той веде бесіду з Богом і наймудрішими мужами.

У центрі нового міста, там, де перед тим було поле, на якому Ярослав розбив печенігів, було збудовано собор Святої Софії.

Бані і вівтарна частина храму прикрашені мозаїкою. Мозаїка — це різнокольорові кубики із каменю і смальти — особливого виду скла. Красу мозаїки не можна передати жодними фотографіями і репродукціями. Їх треба бачити в натурі. Переливання барв, блиск, сяяння золота зачаровує погляд.

Стіни і стовпи Софійського собору розписані фресками: так називався живопис водяними фарбами по вогкій глині.

Тут приймали іноземних послів; тут містилася бібліотека. Звідси, з хорів, пристрасний оратор того часу митрополит Іларіон виголосив своє знамените «Слово про закон і благодать» — врочисте слово на честь відкриття собору Святої Софії.

Ярослав, як уже зазначалося, любив книги. За його велінням створено багато книг і зберігалися вони в церкві святої Софії.

Запитання:

- Що було зроблено Ярославом Мудрим для того, щоб розпочати діяльність щодо написання книг?
- Чим пояснюється любов Ярослава Мудрого до книги?

- У чому полягає користь книжної науки?
- Поясніть вираз «Книга — це мудрість».
- Який зв'язок читача книг з Богом?
- Чому, на ваш погляд, Ярослав Мудрий створив бібліотеку в храмі Святої Софії?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. До того, як люди почали писати на папері, їх думки, спостереження, враження фіксувалися на:
а) *цеглі*; б) воді; в) піску.
2. Книга на Русі завжди була у великій пошані, бо:
а) її брали у велику подорож; б) *вона вважалася мудрою*;
в) читаючи, люди мали тільки гарний настрій.
3. Для того щоб писати книгу, необхідно мати:
а) багато грошей і швидкість писання; б) гарний настрій і здоров'я;
в) *терпіння і дбайливість*.
4. Перші книги писалися від руки, таке письмо називалося:
а) *уставом*; б) біблійним; в) постановою.
5. Спочатку книги писали на:
а) дерев'яних дощечках; б) *шкірі-пергаменті*; в) темному папері.
6. Як називався новий абзац під час письма на сторінках книг?
а) «Золотим рядком»; б) «новою думкою»; в) *«красной строкой»*.
7. Книги прикрашалися:
а) *малюнками-мініатюрами*; б) виробами з дерева;
в) різнокольоровим склом.
8. Дуже витончено оформлено перший пам'ятник писемності 1056–1057 рр. під назвою:
а) *«Остромирове євангеліє»*; б) «Повість минулих літ»; в) «Апостол».
9. За вимогою Ярослава Мудрого скорописці перекладали на слов'янське письмо з мови:
а) візантійської; б) німецької; в) *грецької*.
10. За обсягом знань, мудрістю книга порівнюється:
а) з рідною мовою; б) *повноводною річкою*; в) густим лісом.
11. На думку Ярослава Мудрого, «той, хто часто читає книги, той веде бесіду:
а) з *Богом*; б) власним майбутнім; в) силами природи.

12. За наказом Ярослава Мудрого у храмі Святої Софії було:
- а) організовано картинну галерею;
  - б) *створено багату бібліотеку*;
  - в) розпочато навчання для всіх бажаючих.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота за картками

Картка № 1

1. Прокоментуйте народне прислів'я: «Дім без книги — день без сонця». Вмотивуйте значення книги в повсякденному житті людини.
2. Чим, на ваш погляд, пояснити те, що Нестора названо Літописцем? У чому він вбачав користь від «учення книжного»? Відповідь обґрунтуйте.
3. Письменник — це:
  - а) той, хто красиво вміє висловити власну думку;
  - б) людина, яка має обов'язково дві вищі освіти;
  - в) *особа, для якої літературна діяльність є професією.*

Картка № 2

1. Доведіть, що книга — це скарбниця людських знань. Наведіть переконливі докази на прикладі прочитаних вами художніх творів.
2. Чому Ярослав Мудрий велике значення приділяв написанню книг? Відповідь обґрунтуйте.
3. «Сторінками» найперших книжок були:
  - а) кленове листя;
  - б) *стіни печер*;
  - в) дубові гілки.

Картка № 3

1. Вмотивуйте прислів'я: «Купиш хорошу книжку — придбаєш розумного друга», посилаючись на приклади з прочитаних вами художніх творів.
2. Пофантазуйте, яку б ви написали книгу, будучи письменником. Що необхідно, на вашу думку, щоб стати справжнім митцем слова?
3. У народі кажуть: «Сонце освітлює людині шлях, а книжка дає їй...»:
  - а) *крила*;
  - б) багато грошей;
  - в) промінь.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів на уроці

VI. Домашнє завдання

Дібрати інформацію про головні календарні обряди українців літнього періоду (на вибір).

ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНИНА УКРАЇНИ

УРОК № 2

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ, ЇХ РІЗНОВИДИ. ВЕСНЯНКИ. («ОЙ ВЕСНА, ВЕСНА — ДНЕМ КРАСНА», «ОЙ КУВАЛА ЗОЗУЛЕНЬКА», «КРИВИЙ ТАНЕЦЬ»)

Мета: дізнатися про виникнення народної обрядової поезії, її різновиди; з'ясувати головні календарні обряди українців весняного періоду; вміти виразно і вдумливо читати пісні, коментувати їх зміст; розвивати пам'ять, культуру зв'язного мовлення; вміння грамотно, послідовно, логічно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; раціонально використовувати навчальний час; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати інтерес до усної народної творчості, зокрема до пісні, її чарівності, милозвучності, краси; прищеплювати почуття пошани, поваги до фольклорної спадщини наших предків.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: тексти веснянок, музичний супровід до пісень-текстів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки); музичні обробки українських веснянок М. Лисенком (записи).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіди за питаннями:

- Чи любляете ви слухати пісні? Які саме?
- Коли люди співають?
- Що необхідно для того, щоб гарно співати? (*Голос, музичний слух, талант у виконанні тощо*)
- Як пісня впливає на внутрішній стан людини?

- Чому, на вашу думку, пісня — це фольклорний жанр?
- Назвіть кілька пісень, що не втрачають своєї актуальності?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*...Народні пісні для України — все: і поезія, й історія,
і батьківська могила. Пісні ці — народний літопис,
живий яскравий, сповнений барв, істини,
який розкриває все життя народу.*

М. Гоголь

*Українські простори є столицею ліричної поезії.
Звідси пісні невідомих поетів поширювались по всій слов'янщині.*

Адам Міцкевич

1. Вступне слово вчителя про фольклор та обрядову поезію

«Фольклор» — народна мудрість. У ньому відбито світоглядні, етичні й естетичні погляди народу.

Наука про фольклор — фольклористика — досліджує проблеми, які належать до загального суспільствознавства, вивчає соціальну природу, тематичні обшири народної поетичної творчості, її специфіку й спільні риси з іншими типами мистецтва.

Витоки культури сягають у такі далекі історичні часи, коли ще не було писемності і, зрозуміло, не було такої професії, як письменник, але люди прагнули відтворити у слові свої враження, настрої, переживання, уявлення про природу і свої зв'язки з нею, життєві ідеали, оцінювання внесків людей, серед яких жили поняття про красу, добро і зло.

Відгомін родових та племінних уявлень донесла до нас обрядова поезія. У патріархальному суспільстві склалася фольклорна система, яка відповідала ритмам трудових процесів, обслуговуючи свята і будні; вона містила й неписані правила поведінки. Виробилися певні «сценарії» обрядів, у яких значну роль відігравали пісні й словесні форми, що мали сприяти врожаю, здоров'ю, добрим родинним стосункам. Фольклор був якнайтісніше пов'язаний з побутом.

До календарно-обрядової поезії належать: колядки, шедрівки, веснянки (гаївки, маївки, гагілки), купальські, русальні, петрівочні, жнивварські.

У календарно-обрядовій поезії поєднувалися язичницька віра та християнська.

2. Народна пісня, її особливості

Народна пісня переймається «на слух». За усної передачі слово виступає в органічному поєднанні з інтонацією, жестом, мімікою, мелодією.

За своїми походженням і суттю пісня є мистецтвом загальнонародним; незалежно від того, авторська чи анонімна, вона орієнтована на масове сприйняття і засвоєння. Мета кожної пісні — не стільки виразити особистість поета, скільки залучити слухачів до співпереживання, що, як правило, завжди вдається, як слушно зауважив І. Франко, оскільки «народний поет творить пісню з того матеріалу вражень та ідей, яким живе ціла маса його земляків...» Отже, його пісня є якимось вираженням думки, устремління багатьох, і тільки таким чином вона стає здатною до сприйняття і засвоєння її.

Будучи засвоєною, пісня часто допомагає виявити настрої і почуття співака навіть тоді, коли його ситуація тільки віддалено нагадує відтворену в пісні.

Народна пісня ще й у давні часи мала самостійне значення, тобто вона не служила тільки для прикрашення і роз'яснення обряду, не була тільки додатком, а служила також для задоволення соціально-естетичних, художніх потреб народу.

3. Теорія літератури

3.1. Народна пісня — невеликий музично-поетичний твір строфічної форми, автором якого є народ.

3.2. Анафора (гр. *anaphora* — піднесення), єдинопочаток — повторення однакових звуків, складів чи словосполучень на початку віршованих рядків чи строф.

3.3. Рефрен (фр. *refrain*) — повторення групи слів, одного чи кількох віршованих рядків наприкінці строфи чи рядка.

4. Весняний цикл календарної обрядовості (матеріал для вчителя)

Метою таких обрядів було накликати швидкий прихід весни і тепла, задобрити духів поля та дому, від яких, на думку наших предків, залежав урожай та добробут.

Процес закликання весни не припинявся із завершенням основних свят зимової пори. Він продовжувався і далі — зокрема у день Стрітіння, 15 лютого, що вважався часом зустрічі зими з літом, боротьби між ними та остаточної перемоги тепла над холодом і морозом.

У давнину рік поділявся не на 4 періоди, а на 2 — час тепла та час холоду, між якими, як вважалось, і точилася безперервна боротьба. І лише з переходом давніх праслов'ян від мисливства до землеробства в людській уяві виникають підстави для нового поділу — відповідно до видів сільськогосподарських робіт, які виконувались у полі.

Як пора сівби весна була надзвичайно важливим етапом у праці давніх людей. Від посіву залежав майбутній урожай. Тому весна поставала у свідомості праслов'ян як час підвищеної активності у праці та обрядово-магічної діяльності, яка мала сприяти виконанню весняних робіт. Давні люди розуміли важливість природних умов, від яких вони залежали (швидкий чи пізній прихід тепла, весняні морози, повені, дощі і т. ін.), тому вірили, що можуть задобрити духів та божества, привернути їх на свій бік.

Трактуючи своєрідним чином усі явища природи та навколишнього світу, давні праслов'яни виробили цілісну систему обрядів, пов'язаних із приходом весни та життям у цей період. Календарний рік у наших предків розпочинався 21 березня, у день весняного рівнодення. Від цього часу день ставав довшим, ніж ніч, і розпочинались головні весняні дії.

Весняний цикл, як і календарно-обрядова творчість в цілому, є системою ритуальної поведінки, де всі магічні дії нерозривно зв'язані з вірою в магію слова. Так, одним із обрядів, що здійснювались під кінець зими чи на початку весни, був обряд випікання символічних коржів у формі птахів, з якими ходили люди, піднявши їх високо над головою, закликаючи весну прийти на землю. Міфологічною основою цього обряду є давнє уявлення про те, що весну приносять на крилах птахи, які повертаються із вирію.

Найпоширенішою на території давніх слов'ян була обрядова драма «Кострубонько». Суть її в тому, що люди урочисто палили, топили чи ховали у труні ідола зими, з голосіннями та похоронними обрядами, і цим проголошували перемогу тепла над холодом. У ній простежується зв'язок з найдавнішими культами та віруваннями. Велику роль у цьому святі відігравав і культ вогню. До наших днів на окремих територіях збереглась традиція палити вночі на Великдень великий ритуальний вогонь, при якому здійснювались магічні дії під речитативне промовляння «Весну-Ладу, запали, запали; Лихі сили віджени, віджени...».

На деяких територіях, де залишки знищеного Кострубонька розкидають на полях з метою викликати кращий врожай, цей обрядовий захід демонструє і давній звичай розчленовувати тіло короля або чарівника

й ховати його в різних частинах країни, щоб забезпечити родючість землі, людей і тварин.

У святах весняного періоду надзвичайний акцент робиться на культі предків, що набуває свого найвищого вияву у Великдень — час поклоніння Роду та померлим родичам, що відбувалось упродовж тижня і завершувалось так званим «Мертвецьким Великоднем». Його святкування було пов'язане із вірою в те, що душі предків разом із птахами повертаються із вирію.

Як і для інших народів, весна для наших предків була періодом початку ритуальних ігрищ чи гульбищ, мета яких — накликати родючість у природі, сприяти родючості полів.

Мали весняні традиції і господарське значення, яке простежується крізь давні звичаї. Таким, зокрема, були обряди першої борозди, що відтворювали новорічну оранку ритуалам, пов'язаним з першим вигоном худоби.

Значна кількість весняних ігор відтворює давні уявлення про світ та життя, а також первісний уклад древніх часів. Творячись у різні історичні періоди, вони донесли до нас різноманітні погляди на традиції.

У давнину твори, що виконувались у весняний період, були своєрідними магічними замовляннями, спрямованими на те, щоб прискорити весняні зміни: *ліс — зазеленити; траву — прорости; посіви — піднятись; квіти — розцвісти.*

5. Веснянки — жанр весняного циклу календарно-обрядової творчості

Веснянки, як бачимо з самої назви, — це пісні на честь приходу весни, — календарно-обрядові пісні весняного циклу, які мають закличний характер і сприймаються як звертання до весни, до істот та речей, що асоціюються з нею. У різних місцевостях України ці пісні називаються ще гаївками, гаїлками, яїлками, яголайками, маївками тощо. Веснянки складають один з найцікавіших за змістом, найбагатший емоційно фольклорно-пісенний цикл, тісно пов'язаний з календарем сільськогосподарських робіт і родинним побутом трудівників.

Подекуди назви «веснянка» і «гаївка» (твори усної народної словесності, якими супроводжувались обрядові дійства, весняні ігрища та святкування, що відбувались у гаях, лісах чи поблизу водоймищ) вживаються паралельно, а от в Галичині гаївками звали лише ті веснянки, що виконувались під час Великодніх свят, а власне веснянки співалися від Благовіщення до Зелених свят (Трійці).

Навесні пробуджується земля, оживає природа, а з нею — радісні надії та клопоти хлібороба. Після холодних коротких днів і довгих зимових вечорів, що минали колись у тісних хатах за роботою, за скупого освітлення, молодь діставала, нарешті, можливість вийти на залиті сонячним світлом левади, вкриті першою прозеленню пагорби, де дихалось на повні груди і співалося на повний голос. Можна було затіяти гру, повеселитися, радіючи лагідному сонцю і теплу.

Пісні, хороводи, ігри поступово утворили специфічний обряд із чітко визначеним порядком дійства і усталеним пісенним супроводом.

Свято зустрічі весни приурочувалося до початку льодоходу «коли шука хвостом розіб'є лід». А оскільки бажання дочекатись цього дня якнайшвидше було великим, то у веснянках і висловлюються нахваляння йти «полонку рубати, гагілку добувати».

До найдавніших веснянок належать обрядові хороводи та співи, а також ігри, в яких висловлюються бажання прискорити прихід тепла, а з ним і тієї пори, коли закладався реальний ґрунт для доброго урожаю.

Ранні записи й публікації веснянок були здійснені фольклористами ще в першій половині XIX століття (збірники З. Доленчи-Ходаковського, М. Максимовича, А. Метлинського). Найповніша наукова подача матеріалу в дореволюційних виданнях належить В. Гнатюку, який видав том «Гаївок», куди звів весняні пісні, зібрані по всій Україні. Кілька збірок веснянок разом з мелодіями опублікував М. Лисенко. Чимало веснянок записано з голосу Лесі Українки. «Зовсім малою, либонь п'ятилітньою, дитиною, запам'яталися Лесі весняні танкові пісні», — згадував К. Квітка.

Звичай водити хороводи, співати веснянки, забавлятися іграми, приуроченими весні, зберігся подекуди до наших днів; такий спосіб святкування приходу весни шанується як жива традиція.

Веснянки — пісні молодості й краси; в них звучать оптимізм і світлі ліричні мотиви.

6. Опрацювання пісень весняного календарного циклу

6.1. «Ой весна, весна — днем красна».

6.1.1. Прослуховування пісні в музичному супроводженні або її виразне читання.

6.1.2. *Тема:* зображення приходу весни, без якої не буде літа, а значить, і тепла, врожаю.

6.1.3. *Ідея:* уславлення необхідності приходу весни, її бажаного очікування.

6.1.4. *Основна думка:* весна — пора року, коли все у природі оновлюється, оживає; саме вона є сподіванням людей на добрий урожай, приплід худоби, достаток.

6.1.5. *Композиція:* поезія побудована у формі діалогу. Формулюється двічі питання: «Що ж ти, весно, принесла?», на яке подаються докладні відповіді.

6.1.6. Обговорення змісту поезії за питаннями:

- Що відчуває кожна людина з приходом весни? Чим це пояснити?
- Чому люди отримують радість, задоволення, почуття піднесеності у весняний період?
- Як зрозуміти те, що весну назвають красною?
- Поясніть, що мається на увазі, коли говориться про весну, яка принесла літечко?
- Знайдіть і прочитайте у тексті поезії про дарунки, принесені весною («житечко», «озимую пшеницю», «усякую пашиницю», «рожеву квіточку», «запашне зіллячко», «ягнятко», «телятко»).
- Доведіть, що «Ой весна, весна — днем красна» є веснянкою.
- Для чого народ склав цю поезію?
- Чому в пісні до весни звертаються як до живої істоти?

6.2. «Ой кувала зозуленька».

6.2.1. Виразне читання обрядової поезії.

6.2.2. *Тема:* зображення тривалого часу кукування зозулі (неділя, понеділок, вівторок,...).

6.2.3. *Ідея:* прохання людей до зозулі, щоб вона якомога більше їм накувала.

6.2.4. Основна думка:

Співай, співай, товаришко,
Бо вже не будемо,
Та не знаєм, товаришко,
Чи на рік діждемо.

6.2.5. Обговорення поезії за питаннями:

- Що вам відомо про зозуленьку як птаха?
- Для чого люди прислуховуються до кукування зозулі?
- Коли починає свій спів ця пташка?
- Чому зозуля у творі названа товаришкою?

- Які художні засоби використані в поезії? Назвіть їх, наводячи приклади з твору.
- 6.3.** «Кривий танець».
- 6.3.1.** Ознайомлення з текстом поезії.
- 6.3.2.** *Тема:* відображення танцю, який символізує неминучий прихід весни, а значить, і зміни у природі, в людському побуті.
- 6.3.3.** *Ідея:* уславлення мудрості, спостережливості людей за змінами в природі у весняний період.
- 6.3.4.** *Основна думка:* хороводи та співи — бажання людей прискорити прихід весни.
- 6.3.5.** Опрацювання змісту твору за питаннями:
  - Для чого проводився кривий танець? Чи свідчить його виконання прискоренню приходу весни?
  - Чому діброва почала палати?
  - Прокоментуйте рядки твору. Власні думки обґрунтуйте.

Скільки в цебрі водиці...,
Скільки в дівчат правдиці.

- Які художні засоби застосовані в цій календарно-обрядовій поезії?
- Чим пояснити повторення рядка в поезії: «Та вода по каменю...»? (*Вода — у більшості випадків виконувала очисну функцію*)

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Опрацювання тестових завдань

«Ой весна, весна — днем красна»

1. Якою названо весну?
  - а) *Красною*; б) дзвінкою; в) щасливою.
2. З яким запитанням звертаються до весни?
  - а) *«Що ти нам принесла?»*; б) *«Чому так довго не приходила?»*;
  - в) *«Чим ти нас порадуєш?»*
3. Весна бажає, щоб...
  - а) *родилася усякая пашниця*; б) швидше прилітали птахи;
  - в) люди отримали багатий врожай картоплі.
4. Про які квіточки згадується в поезії?
  - а) Волошки; б) проліски; в) *червоні*.
5. Художній засіб, застосований у рядку «Принесла, я (весна) літечко», називається...
  - а) порівнянням; б) *метафорою*; в) епітетом.

«Ой кувала зозуленька»

1. Зозуленька вперше почала кувати, сидячи на:
а) березі; б) очиці; в) *лелії*;
2. Яких із днів тижня не зазначено у творі?
а) *Субота*; б) неділя; в) вівторок.
3. Як у поезії названо зозуленьку?
а) Ледачою; б) *товаришкою*; в) чарівницею.
4. Який художній засіб використано у такому рядку твору: «Бо заходить сонце»?
а) Анафору; б) епітет; в) *метафору*.

«Кривий танець»

1. Який рядок обрядової поезії повторюється п'ять разів?
а) «А ми кривого танцю йдем, танцю йдем».
б) «*Та вода по каменю*».
в) «Стиха йде, стиха йде».
2. По якому каменю йде стиха вода ?
а) Великому; б) чарівному; в) *білому*.
3. Хусточки в дівчат були:
а) *маків цвіт*; б) весняні луки;
в) хвиля весняного струмка.

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках***Картка № 1***

1. Як пояснити, що народні пісні, маючи майже одну й ту ж назву, містять різні варіанти тексту? Наприклад, «А в кривого танця», «Кривий танець», «А ми кривого танцю йдем».
2. Чим пояснити те, що люди серйозно дотримувалися весняних обрядів? Доведіть особисті міркування.
3. Квітки необхідні для того («Ой весна, весна — днем красна»), щоб...
а) прикрасити землю; б) *квітчались діточки*;
в) дати можливість бджолам збирати мед.

Картка № 2

1. Що очікує людина з настанням весни? Чому? Як відповідні поезії, обряди допомагають наблизити весняну пору року?
2. Вмотивуйте, що свідчить про належність поезії «Кривий танець» до веснянок.

3. Рефрен — це:

- а) повторення давно написаного, відомого, набридлого;
- б) повторення групи слів, одного чи кількох вішованих рядків наприкінці строфи чи строф;
- в) система, порядок чергування рим у вірші.

Картка № 3

1. Чому, на вашу думку, веснянки вважаються піснями молодості і краси? Обґрунтуйте власні міркування, наводячи приклади з відомих вам творів.
2. Доведіть, що веснянки — це фольклорний жанр. Наведіть переконливі докази, посилаючись на відомі вам поезії.
3. Яке слово в обрядовій поезії «Ой кувала зозуленька» повторюється 10 разів?
  - а) Зозуленька; б) *співай*; в) кувала.

V. Підсумок уроку. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів на уроці

VI. Домашнє завдання

Прочитати обрядову поезію, що належить до літнього календарного циклу, підготувати малюнок до однієї з них; вивчити напам'ять одну веснянку (на вибір).

Урок № 3

ПІСНІ ЛІТНЬОГО КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ. «У РЖІ НА МЕЖІ», «ОЙ БІЖИТЬ, БІЖИТЬ МАЛА ДІВЧИНА», «ПРОВЕДУ Я РУСАЛОЧКИ ДО БОРУ»; «ЗАПЛЕТУ ВІНОЧОК», «ОЙ ВІНКУ, МІЙ ВІНКУ», «КУПАЙЛО, КУПАЙЛО»; «МАЯЛО ЖИТЕЧКО, МАЯЛО», «ТАМ У ПОЛІ КРИНИЧЕНЬКА»

Мета: продовжити знайомити школярів з обрядовою поезією українців, зокрема з піснями літнього циклу; навчити розуміти магічну силу обрядових пісень для наших предків, розрізняти і називати їх різновиди; розвивати естетичне сприйняття народних пісень, уміння відчувати неповторну красу обрядових творів; пам'ять, вміння грамотно, по-

слідовно висловлювати власні думки, почуття; формувати світогляд; виховувати любов і повагу до славного минулого народу, до його історії, звичаїв і традицій, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: записи народних пісень, ілюстрації, учнівські малюнки, збірники творів обрядової поезії, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Запитання:

- Дайте визначення народної пісні.
- Чому люди склали пісні?
- Як звичаї, обряди, вірування відображувалися в народних піснях?
- Що вам сподобалось у веснянках? Вмотивуйте свою відповідь.
- Які літні народні свята вам відомі? Що ви про них знаєте?
- Яке значення має застосування у народних піснях анафор, рефренів? Наведіть приклади.

III. Перевірка домашнього завдання

1. Опитування учнів напам'ять веснянки за їх вибором. Міні-конкурс «Кращий виконавець обрядової поезії весняного періоду».
2. Огляд учнівських малюнків до літнього циклу календарно-обрядової поезії з відповідним стислим коментарем.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

*Що за милозвучність та краса,
не кажучи вже про класичну простоту
та безпосередність натхнення! Се — джерело,
з якого на здоров'я довго ще будуть пити нащадки.
Влучність вислову — надзвичайна, а стислість просто не передатна.*
П. Грабовський

1. Літній цикл календарної обрядовості (загальна характеристика)

Усна народна творчість літнього циклу є продовженням річної календарної обрядовості. Давні предки-слов'яни святкували прихід літа із настанням тепла, тобто з «повною перемогою літа над зимою».

Літній цикл народної творчості становить цілісну систему обрядово-поетичних дійств, що сягає корінням у сиву давнину. Як і в інші періоди року, літні ритуали були тісно пов'язані із найдавнішими культурами та віруваннями, древньою міфологією. Центральне свято — Купала, а всі інші передують йому, вважаються своєрідним приготуванням, із наростаючою силою виявляють повне панування літа на землі.

Хоча чіткої межі між весняними та літніми ритуалами немає, умовно початком святкування літнього циклу можна вважати день Раю (Ураю, Ярія, згодом Юрія).

Його основу становить давній міф про воротаря Раю, який ключами відкриває небесну браму, випускаючи на землю росу. Цей день був святом першого вигону худоби на пасовиська, тому зберіг багато рис тотемізму. Від цього часу здійснювалися ритуали поклоніння деревам, а також тваринам — і свійським, і диким. До цього свята входили також обряди народження деревця-гільця, величання корів та овець, яких прикрашали вінками із квітів, стрічками.

Найвишого вияву культу дерев та тварин сягали у Клечальну неділю (Зелену неділю). До цього свята всі будівлі в селі, ворота та вулиці «клечалися» — тобто прикрашалися зеленню. Це, на думку давніх людей, повинно було відганяти нечисту силу і було пов'язано з рослинною магією та вірою в те, що «замаюванням» людина допомагає землі швидше покриватися зеленню. Цей день вважався початком святкування Русалій, які знаменували повне завершення весни і настання літа.

Свято Русалій у слов'ян («русальні розгри»), про яке згадується у давньоруських пам'ятках XI-XII ст., відбиває грецько-римські впливи поминального свята Rosalia, назва якого походить від *dies rosal* — прикрашання гробів трояндами (чи Parentalia — поминки предків). У грецько-римській традиції це свято супроводжувалося іграми та «визначалося гулящим характером».

Подібним воно було і в слов'ян, але в них воно мало певні особливості. По-перше, тут акцент переносився із поминання померлих на задоволення духів поля та лісу — русалок (духів русел рік та потоків), звідки і назва — Русальний тиждень. Русалками вважалися істоти, які уяв-

лялися душами утоплеників (подібною була назва «нявки» чи «мавки», що означала мерців, неприязних духів). Тому ці свята виявляли сильний вплив анімістичних уявлень, маючи на меті задобрити духів ліса та поля, померлих предків, щоб вони не завдавали шкоди людям. Вважалось, що упродовж русального тижня русалки та душі померлих (які, як уявлялось, зимують у воді) виходять на землю і приходять гостювати до людей. Саме для них прикрашалися зеленню будівлі та вулиці, а на поля виносилися жертвні обіди, на гіллях розвішувалися подарунки — полотно, рушники, сорочки тощо. Існувала низка оберегів та пересторог, щоб захиститися від цих духів. На думку праслов'ян, русалки могли забрати із собою у світ мертвих когось із людей (найчастіше — парубка чи дівчину), тому люди носили часник чи полин як обереги. Їх ставили й на вікна, щоб недоброзичливі духи не завдавали шкоди в хатах.

Свято Русалій у слов'ян, як і в інших європейських народів, супроводжувалось розмаїтими гуляннями та іграми молоді. Вони проводилися, як правило, не біля води, а серед лісів чи гаїв. Тут поширеними були так звані «гойдалки», які робили парубки із гілля верби і вішали на деревах. Під час забав дівчата з хлопцями гойдалися на них, і це виконувало магічну функцію очищення повітря. Найвищою точкою в русальних ігрищах був так званий Русальний великдень, який припадав на четвер після Зеленої неділі. Ритуалом цього дня було «водіння куста» — найкращої дівчини в селі, яку одягали в зелень та квіти, клали на голову вінок із папороті, який повинен був закривати їй очі (сліпота — ознака представника потойбіччя), і вили по селу разом з прикрашеним деревом-гільцем. На деяких територіях відбувалась містерія «водіння тополі» — дівчини, одягненої в червоне (в язичників — колір смерті та покійників) зі зв'язаними хусткою над головою руками. Нерідко обряди «водіння куста та тополі» супроводжувалися ритуальним поливанням дівки на кожному дворі.

Цей обряд на деяких територіях зберіг відлуння давніх людських жертвоприношень з метою задобрення духів (прощання з дівчиною, її оплакування, ритуально-символічне знищення). Вважалось, що принесені в жертву дівчата ставали русалками. Язичницький обряд «водіння куста» (в окремих регіонах подібним дійством є «топлення Марени»), як і багато інших ритуалів весняно-літнього періоду, мав значний вплив на весільну обрядовість (зокрема прикрашання нареченої в зелень, вінки, стрічки, весільне гільце та ін.).

Після Русального великодня відбувались проводи русалок із села, якими умовно завершувалися святкування, пов'язані з приходом тепла, оживанням та розквітом природи. Русалії як поклоніння богині води Дани — «матері русалок», були приготуванням до пізніших свят літнього циклу — купальських.

Подібним до проводів русалок було гоніння Шуляка (або чорної птиці), яке, очевидно, було ритуальним проганянням смерті разом із душами покійників. У цей час на палках носили забитих птахів або їх опудала.

Потім відбувалося ритуальне поховання чорного птаха, яке супроводжувалося радісними піснями:

Чорний ворон — птах у землі, у землі,
А ми, люди, — при житті, при житті!

За християнською традицією на період Зелених свят припадає два свята — Вознесіння Ісуса та П'ятдесятниця (Трійця) — зіслання Святого Духа на землю — відповідно 40-й та 50-й день після Воскресіння Ісуса Христа. Тому церковними творами цього часу є трійцькі пісні. Але, як у багатьох інших випадках, елементи язичницької обрядовості (замаювання) злились із церковними звичаями.

Після Русалій наступала Петрівка — пора найдовших у році днів та найкоротших ночей, яка завершувалась на Купала (24 червня за старим стилем — день літнього сонцестояння). Свято Купала було чи не найважливішим в усій календарно-обрядовій системі. Відбуваючись під час найбільшої в році сонячної активності, воно вважалось періодом шлюбу сонця (вогню) із водою, що згодом відобразилось у міфі про одруження Лади (дочки Дани) із Купалом. На деяких територіях ще одним центральним персонажем була Марена, яка, на думку І. Нечуя-Левицького, уподібнювала хмару. Купало вважався язичницьким божеством, що символізувало сонце в zenіті (літнє сонцестояння), тому цьому святові подекуди передував весняний обряд топлення Ярила (сонця весняного рівнодення). Цей обряд означав, що Ярило «запліднив природу плодючим дощем», і тому влада переходить до Купала. У святкуванні збереглись відголоски найдавніших вірувань та уявлень, що виявились в обрядах прикрашання деревця, водіння хороводів навколо нього, ритуального годування ідолів Купала та Лади, яких садили на криницях чи поблизу води, співали їм пісень і танцюювали для них, величали як наречених (цей звичай до цього часу зберігся в окремих селах).

Поширеним також був обряд вінкоплетення, під час якого найкращій дівчині зав'язували очі, садили її у глибоку яму з вінками, звідки вона подавала їх кожній дівчині. Тут поєдналися елементи жертвоприношення і ворожіння (залежно від того, дістався свіжий чи зав'ялий вінок, така передбачалася і доля).

Під вечір молодь збиралася в гай поблизу водоймищ на купальські оргії. Хлопці зрізали у лісі чорноклен, а дівчата прикрашали його стрічками та квітами, називали «купайлицею», «купайлом», «гільцем», «вільцем», «мареною» та ін. Дівчата цього дня збирали пахучі трави, які приносили в жертву Купайлу. Поки дівчата водили навколо нього хороводи, що носили характер поклоніння, парубки розводили високе вогнище, яке повинно було горіти всю ніч.

Згодом відбувався обряд собітки, який здійснювався поблизу та навколо вогнища. Це було вшанування вогню, його задобрення, жертвоприношення — спалювання в ньому Марени (згодом — солярних тварин — коня чи півня, іноді — kota), що супроводжувалось водінням хороводів зі співами. Поширеною традицією було пускання вінків на воду та ворожіння на них чи вибір пари, а також штовхання запаленого в собітковому вогні колеса до води, що символізувало шлюб сонця із водою. Поширеним також був обряд перестрибування через вогонь, у якому спалювали опудало Купала, що носив магичний характер і вважався своєрідним ворожінням на наступний рік. Спочатку перестрибував кожен хлопець окремо, потім парами — хлопці із дівчатами. Вважалося, що через дим із вогню на них переходить дух лісу, що втілювався у зрубаному чорноклені чи зображенні Купала. Поблизу вогнища відбувались купальські ігрища та забави, дуже схожі на весняні. Молодь парами йшла у ліс шукати Перунів цвіт (цвіт папороті), а біля вогню залишались охоронці, що оберігали його від відьом, оскільки його попіл вважався чарівним і використовувався в магії. Любовні ігри, що продовжувалися всю купальську ніч, завершувалися під ранок обрядом спільного купання. Поширеним був також звичай вранці після купальської ночі зустрічати сонце, яке, як вважалося, цього ранку «купається у воді». Купальські ігрища могли відбуватись упродовж кількох днів та ночей, завершуючись у Петрівку (12 липня).

Петрівчані свята були провіщенням початку нового періоду — праці на полі чи часу жнив, як початку осені. Тому після купальської ночі молодь прощалась із часом забав та Купалом, якого спалювали разом з Мареною у вогнищі.

Спільним для весняного та літнього циклів був звичай царинних процесій — ритуально-магічних обрядів жерців (згодом старих господарів), які обходили поля, водойми, криниці, хати, трясовини та болота, замовляючи природні стихії, щоб вони не шкодили господарству. Такі обходи могли здійснюватися під час посух чи паводків, затяжних дощів, хвороб чи епідемій; а також з метою накликання успіху в окремих видах діяльності — бджільництві (обходи пасік), тваринництві (обходи пасовиськ), рільництві (обходи полів) та ін.

2. Опрацювання пісень літнього календарного циклу

Відповідно до літніх свят та обрядів виділяються такі жанри усної народної творчості, що їх супроводжували маївки, русальні, петрівчані, купальські, собіткові та царинні пісні.

2.1. Русальні пісні.

Русальні пісні — жанр календарно-обрядової лірики, пов'язаний зі святкуванням Русалій (Русального тижня, Русального великодня). Оскільки це свято було пов'язано з духами землі і води, то в русальних піснях широко відображені й ті образи, які їх супроводжують: ночі, місяця, берега річки, криниці, верби тощо.

Так, образ місяця в піснях-замовлянках є невід'ємним атрибутом русалчиних гулянь (вважалось, що при місяці вони виходять із води і водять хороводи).

Русальні пісні виконувалися під час обрядів, пов'язаних із Зеленим святом, чи Клечальним тижнем (Трійця, за православним календарем, кінець травня — початок червня). Самі епітети «зелений», «кличальний» указують на особливість цього свята — вшановувати зелень, рослинність, яку наші предки одухотворювали. Так само, за стародавніми уявленнями, й люди посмертно могли ставати рослинами або людиноподібними духами, які знаходили собі притулок у лісах, полях, водах. Свято називалося ще Русальний, або Маївський, тиждень, під час якого ці фантастичні істоти показувалися в селі.

Вірування в русалок, яких народна фантазія наділила надзвичайною красою і підступним характером, виявився досить стійким. Серед багатьох народів Європи залишилися легенди, перекази, балади й обрядові пісні, в яких згадуються мавки (нявки), віли й самовіли, русалки — стрункі зеленоокі й русокосі дівчата в легкому прозорому вбранні, уквітчані водяними лілеями чи польовим зеллом. Вони можуть сприяти або

шкодити людині в її господарських справах; їх улюблене заняття — водити танки, а побачивши необережних юнака чи дівчину, які опинилися серед них, втягували у свої ігрища і залоскотували до смерті, через що русалок ще звали іноді «лоскотухами» чи «лоскотарками». Проти них були відомі й обереги — деякі види зілля (часник, полин), яких русалки не переносили і втікали.

Замаюючи хати й подвір'я, водячи з піснями по селу прикрашену зеленню дівчину — «тополю», завиваючи і розвиваючи «берізку», наші предки вшановували рослинний світ і своїх прародичів у ньому. Ще й досі в деяких українських та білоруських селах на Поліссі в останній день Зелених свят «випроваджують русалок із села» — дівчата й жінки у віночках, узявшись попід руки, утворюють щільний ряд, перегороджуючи вулицю і простуючи нею в напрямку до лісу, поля чи водоймища під спів: «Проводили русалочок, проводили, щоб вони до нас не ходили да наших дівчат не ловили...» Вважається, що віночки, кинуті на город, сприяють збільшенню врожаю — це одне з вірувань у силу магічного впливу на сили природи.

Пісні русального циклу — ліричні, повні радості буття, вони славлять буянню світла, простору, відчуття духовного здоров'я. Героїні пісень — дівчата, настрої яких співзвучний із розквітаючою природою: «Ой, зросла ж я у свого таточка, кохалася в рідної мамочки — ой, лучи ж мої всі зелені».

Повір'я про русалок та про чудесне перетворення дівчини оживають у Шевченкових поемах «Причинна», «Утоплена», «Тополя». Образи Мавки, Русалки польової та Русалки водяної були навіяні Лесі Українці («Лісова пісня») народними русальними піснями. Ці ж пісні лягли в основу «Майской ночи, или Утопленницы» М. Гоголя та однойменної опери М. Лисенка.

2.1.1. «У ржі на межі».

2.1.1.1. Виразне читання обрядової поезії.

2.1.1.2. *Тема:* зображення русалки, яка, сидячи на кривій березі, звернулася до дівчат з проханням, щоб ті дали їй сорочку.

2.1.1.3. *Ідея:* віра людей у всі потаємні міфічні сили, вміння контактувати з ними.

2.1.1.4. *Основна думка:* єдність людини з міфічним світом.

2.1.1.5. Опрацювання змісту твору за питаннями:

- Хто такі русалки? Які вони бувають?
- З яким проханням русалка звернулася до дівчат?

- Для чого, на вашу думку, русалці потрібна була сорочка, хоча б будь-яка?
- Намалюйте усно картину за цим твором.

2.1.2. «Ой біжить, біжить дівчина».

2.1.2.1. Виразне читання твору.

2.1.2.2. *Тема:* відображення русалки, яка, наздогнавши малу дівчину, запропонувала їй відгадати три загадки.

2.1.2.3. *Ідея:* возвеличити, з одного боку, мудрість русалки, а з іншого — засудити її прагнення хитрістю заволодіти людською дитиною.

2.1.2.4. *Основна думка:* намагання русалки заволодіти малою дівчиною шляхом надання відповіді на загадки, які дитина не відгадала б, зважаючи на свій вік.

2.1.2.5. Аналізування змісту обрядової поезії за питаннями:

- Чому русалка бігла за дівчиною?
- Які загадки русалка запропонувала дівчині? А ви можете їх відгадати?
- Чи впоралась дівчина із завданням русалки? Давайте допоможемо повернутися дівчині до батька.
- Що ви знаєте про загадки як жанр усної народної творчості? Наведіть приклади.
- Для чого, на вашу думку, в пісні застосовані загадки?
- Що свідчить про мудрість і хитрість русалки?

Примітка. Хоча русальні пісні сповнені глибокого ліризму, поетизації образів лісових, польових та водяних істот, вважалося, що русалки можуть завдати багато шкоди людям і навіть забрати їх із собою на той світ. Частим у цих творах є мотив загадування русалкою загадок людині, з якою вона зустрілась.

Але дуже часто ці пісні завершуються тим, що «Дівчина загадок не вгадала, Русалочка дівчину залоскотала».

2.1.3. «Проведу я русалочки до бору».

2.1.3.1. Виразне читання поезії.

2.1.3.2. *Тема:* зображення провідів русалочок до бору, щоб вони не завдавали людям будь-якої шкоди.

2.1.3.3. *Ідея:* намагання людей позбавитися русалок.

2.1.3.4. *Основна думка:* достаток, благополуччя людей залежить від уникнення стосунків з русалками.

2.1.3.5. Обговорення змісту обрядової поезії за питаннями.

- Через що люди, проводжаючи русалок до бору, намагалися уникнути подальшого контактування з ними?
- Якої шкоди завдавали русалки людям? Чому люди намагалися по-доброму розлучитися з русалками?
- Як цей твір пов'язаний з попередніми?
- Поясніть свою поведінку, якщо ви зустрінетеся з русалкою.

Примітка. Завершення Русалій урочистими проводами русалок із села, що супроводжувалось подекуди водінням дівчини, її ритуальним поливанням, проводами до води (що, очевидно, є заміною колишнього жертвоприношення, після якого вона сама «ставала русалкою»).

2.2. Купальські пісні.

Найбільшого розпалу проведення ритуалів та ігрищ літнього періоду дістало свято Купала. У давнину воно відбувалось із виконанням багатьох ритуалів та магічних дій, ворожінь, гульбищ, що супроводжувались купальськими піснями.

Купальські пісні виконувалися на святі Івана Купала, знаного у всьому язичницькому світі. Стародавній сенс купальських обрядів, як і самої назви «Купало», остаточно не з'ясований; зі спогадів пісень, що дійшли до наших днів, зрозуміло, що це свято, яке припадає на період літнього сонцестояння (кінець червня — початок липня), славить життєдайні сили природи, найсильніші її стихії — сонце (вогонь) і воду.

Запалене колесо встановлювали на високій тичці (це подекуди роблять і тепер) або пускали його на воду. На галявині вкопували обрядове дерево, увішане дівочими віночками, потім їх пускали на воду і спостерігали: в який бік вінок попливе — там і чекатиме суджений. Біля дерева розкладали кострище, і парубки — іноді й у парі з дівчатами — перестрибували через вогонь. Купальського вогню не гасили, а залишали дотлівати («Лежи, лежи, купалочку, в червоному багаттячку»). Вважалося, що саме в купальську ніч зілля має найбільш цілющу силу і навіть на мить розквітає папороть. Хто цей цвіт побачить — буде щасливим.

Серед купальних пісень є велика група творів, якими супроводжувалися збирання квітів та наряджання Купайлиці, обряд вінкоплетіння.

Вінок у купальських піснях є давнім язичницьким символом — річного коловороту сонячного світила, безконечності, а також — дівочості, долі. Він є обов'язковим атрибутом весняно-літніх ігор та ворожінь. Одним із поширених ритуалів був обряд ворожіння на вінках, за яким під «деревом щастя» садили прибрану дівчину із зав'язаними очима,

роль якої полягала в тому, щоб бути своєрідною жертвою Дереву життя (спалення антропоморфного зображення людини і є відгомонам людського жертвоприношення).

Іншим видом ворожіння на вінках був обряд пускання їх за водою, і за тим, як вони пливли (швидко, обертаючись, тонули, зв'язавшись з іншим вінком тощо), загадували майбутню долю.

Удень купальські ігри відбувались навколо рядженого деревця (Купайлиці), а ввечері — навколо ритуального вогнища, що має «горіти високо», символізуючи з'єднання землі з небом. Залишки давніх ритуалів є свідченням того, що це полум'я вважалося жертвним, його наділяли магічною силою: у давнину побутував звичай кидати у вогонь півня або кінський череп — солярних тварин.

Ще в кінці XIX ст. вченими було досліджено, що купальські пісні втратили зв'язок зі стародавнім обрядом. У найдавніших з них звучить звертання до Купала як до істоти, яка ночує, вечеряє, купається. Мотиви купання, вінкоплетіння переходять з пісні в пісню; багато з них присвячені оспівуванню почуттів молоді.

Художників, композиторів, письменників приваблювала поетична атмосфера купальських обрядів та пісень. М. Гоголь написав «Вечір проти Івана Купала», М. Старицький — «Ніч під Івана Купала», М. Стельмах — «На Івана Купала».

2.2.1. «Заплету віночок».

2.2.1.1. Виразне читання поезії.

2.2.1.2. *Тема:* відображення значення вінка для молодої дівчини.

2.2.1.3. *Ідея:* уславлення обряду плетіння вінка, який сприятиме щасливій долі молодиці.

2.2.1.4. *Основна думка:* сплетений віночок — оберіг від будь-яких негараздів та перешкод до щастя дівчатам.

2.2.1.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Що означає для дівчини плетіння вінка?
- Із чого дівчата його сплітали?
- Для чого сплетений вінок пускали «на бистру воду»?
- Про що свідчить необхідність плетіння вінка у супроводі пісні?
- Розкажіть про вінок як давній язичницький символ.

2.2.2. «Ой вінку, мій вінку».

2.2.2.1. Виразне читання поезії.

2.2.2.2. *Тема:* надання значимості вінка для вирішення подальшої долі дівчини.

2.2.2.3. *Ідея:* на прикладі плетіння вінка уславити звичаї та обряди українського народу.

2.2.2.4. *Основна думка:* плетіння вінка — сподівання дівчини на краще власне майбутнє, щасливу долю.

2.2.2.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чи складно було дівчині плести вінок?
- Для чого вона його плела?
- Чим була стурбована дівчина? («А матінка взяла (віночок), миленькому дала»)
- Як сама дівчина ставилась до свого вінка? (З повагою, любов'ю; він висів «на золотому кілочку, шовковим шнурочку»)
- Який вигляд мав би новосплетений вінок дівчини для миленького? («Золотом взолотила, м'ятою обвила»)

2.2.3. «Купайло, купайло».

2.2.3.1. Виразне читання твору.

2.2.3.2. *Тема:* зображення місця, де Купайло зимувало, ночувало, літувало.

2.2.3.3. *Ідея:* виявлення цікавості до Купайла-свята як до істоти.

2.2.3.4. *Основна думка:* купайло — одне із народних традицій наших пращурів, яку необхідно поважати, святкувати.

2.2.3.5. Обговорення твору за питаннями:

- Чому Купайла в поезії відображено, як істоту?
- Що відомо вам про свято Купайла?
- З чим пов'язане шанобливе ставлення нашого народу до традиційних свят?
- Від якого слова походить Купайло? Для чого люди купаються? А чи дотримуетесь ви правил гігієни?

3.3. Жниварські пісні.

Жнива — підсумок, реалізація всіх сподівань і зусиль хлібороба. «Хліб — усьому голова». До початку жнив готувалися як до великого урочистого свята і водночас як до тяжкої відповідальної роботи, коли доводилось трудитися від зорі до зорі, незважаючи на спеку й спрагу. У перший день жнив урочисто вирушали до сходу сонця на поле, вдягнені в чистий одяг; починала першу зачинку найкраща жниця, сніп з першого ужинку — «воєвода» — встановлювався на покуті.

Пісні, виконані під час жнив, відбивали основні періоди праці та обрядів. Їх можна поділити на три групи:

- *зажинкові* — ті, що величають вправних жниць, перший сніп; бажають починати роботу в добрий час, пророкують добрий врожай, аби кіп було стільки, що «сивий соловейко», ставши на поміч у складанні кіп, не спроможний їх усі зложити, «зозуленька ж кує — копійки рахує — не злічить»;
- *власне жнивварські* — в яких величальні мотиви відступають, а натомисть на повен голос звучать скарги на тяжкий труд, на нелюдську втому, на жажерливість господарів, які до ночі тримають голодних наймитів-женців на полі. Тут спостерігається невластиве для інших видів обрядової поезії зіткнення поетичного замилювання природою і суворого реалізму підневільної праці;
- *обжинкові* — в яких знову переважають нотки бадьорості, оптимізму, задоволення з того, що вдалося завершити найтяжчий етап хліборобського року, який недарма в росіян зветься «страдою». Але от усе лихе позаду, чекає останній сніп, його замаюють червоною стрічкою і з піснями несуть додому (якщо жито свого наділу) або тому господареві, який наймав женців. Цей сніп — «дід», або «осталець» — має символізувати достаток, запоруку нового гарного врожаю, бо ж вилущене з нього зерно першим ляже в землю під час нового осіннього посіву.

На вижатому полі женці залишали кілька стеблин — «бороду», зерно з них витрушували в розпушену серпами землю — на майбутній врожай. Коло «бороди», начебто дякуючи ниві, клали хлібину й воду, лягали й качались по ниві, щоб повернути собі вироблену силу (відзвуки стародавніх вірувань про живодайну силу землі). З останнього вижатого збіжжя, прикрашеного калиною і волошками, робили ще й вінок, який символізував завершення праці — його несла в село найкраща жниця. У піснях величалися роботящі руки, знову звучали піднесені, урочисті, повні високої поезії порівняння — віночок, як сонце, як золото, звитий із перлів, він світить, як зірка; женці нагадували господарям про почасунок, — вони заробили його тяжкою працею і тепер чекали віддяки.

Широку популярність обжинкового звичаю своєрідно засвідчив у середині XIX ст. І. Головацький, назвавши упорядкований ним альманах «Вінок русинам на обжинки». У повісті Т. Шевченка «Наймичка» подана картина обжинок.

3.3.1. «Маяло житечко, маяло».

3.3.1.1. Виразне читання обрядової поезії.

3.3.1.2. *Тема:* зображення тієї винагороди, яку отримали жінці за свою працю; прохання вінка до жінок, щоб його занесли «до господаря в стодолу».

3.3.1.3. *Ідея:* ушанування жнивницької праці; віночок — ознака досягнутого врожаю.

3.3.1.4. *Основна думка:* віночок — символ успішного збирання врожаю, а пиріжки — подяка за сумлінну жнивницьку працю.

3.3.1.5. Опрацювання змісту твору за питаннями:

- Як ви розумієте вислів «Маяло житечко, маяло, як у полі стояло»?
- Яку винагороду і за що отримали жінки?
- Чому віночок просився у жінок додому?
- У чому складність і водночас благородність жнивницької праці?
- Що вам відомо про сучасні досягнення хліборобської праці?

3.3.2. «Там у полі криниченька».

3.3.2.1. Виразне читання твору.

3.3.2.2. *Тема:* зображення праці добрих жінок — хлопців і дівчат.

3.3.2.3. *Ідея:* возвеличення працьовитості молоді, вправності в роботі.

3.3.2.4. *Основна думка:* праця тоді корисна, коли від неї отримуєш задоволення.

3.3.2.5. Бесіда за змістом твору:

- Якими ви уявляєте жінок?
- Що свідчить про ставлення жінок до роботи?
- Поясніть назву пісні.
- Як зрозуміти, що в жінок були золоті серпи?
- Що споріднює цю поезію з твором «Маяло житечко, маяло»?
- У чому особливість хліборобської праці?
- Як ви ставитеся до хліба? Чому його слід поважати й цінувати?

VI. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Уржі на межі»

1. У ржі на межі росла...
  - а) *береза*; б) *верба*; в) *вишня*.
2. Дерево, на якому сиділа русалка, було...
  - а) *високе*; б) *криве*; в) *гіллясте*.
3. Дівчат русалка називала...
  - а) *красунями*; б) *милими*; в) *подружками*.

«Ой біжить, біжить мала дівчина»

1. Хто біг за малою дівчиною?
а) *Русалка*; б) незнайомець; в) хлопець-розбишака.
2. Як було названо дівчину?
а) Мудрою і красивою; б) *красною панною*; в) чуйною і лагідною.
3. Відповідю на завдання русалки є...
а) країна; б) природа; в) *дівчина*.
4. Що вчинила русалка дівчині наприкінці твору?
а) Забрала жити до себе; б) *залоскотала їй*; в) повела до бору.

«Проведу я русалочки до бору»

1. Закінчіть думку: «Проведу я русалочки до бору, сама...»
а) піду жати в поле; б) *вернуся додому*;
в) наберу в колодязі воду.
2. Русалочок проводили до бору, щоб вони...
а) *не приходили до людей*; б) назбирали на вечерю ягід, грибів;
в) не забирали малих дітей.

«Заплету віночок»

1. Заплету віночок, заплету...
а) квітчастий; б) *шовковий*; в) чарівний.
2. Віночок плели дівчата,...
а) захищаючи себе від зла; б) *на щастя та долю*;
в) щоб мати здоров'я.
3. Щоб бажання дівчини здійснилося, віночок треба...
а) спалити на свято Івана Купала; б) полити святою водою;
в) *пустити на швидку воду*.

«Ой вінку, мій вінку»

1. З яких квітів був сплетений вінок?
а) Волошок; б) *барвінку*; в) ромашок.
2. Скільки часу було витрачено молодицею, щоб сплести вінок?
а) *До вечора*; б) цілу ніч; в) майже добу.
3. На якому кілочку висів вінок, сплетений дівчиною?
а) Дерев'яному; б) *золотому*; в) залізному.
4. Кому ж матінка віддала віночок дівчини?
а) Кращому женцю; б) *миленькому*; в) мужньому козаку.

«Купайло, купайло»

1. Де зимувало Купайло?
а) У дуслі великої верби; б) *лісі*; в) глибокому озері.

2. Ночувало Купайло...

а) у *стрісі*; б) загоні для худоби; в) лохміттях на горіщі.

«Маяло житечко, маяло»

1. Житечко маяло тоді, коли...

а) у *полі стояло*; б) у stodолі лежало; в) сонце його обігрівало.

2. Кого запрошували на пиріжки?

а) *женців, що прибирали жито*; в) пана-господаря житнього поля;

б) Дівчат, які готували їжу для колгоспників.

3. Що котилося по житньому полю?

а) Суха трава; б) футбольний м'яч; в) *вінок*.

«Там у полі криниченька»

1. Які серпи мали женчики?

а) Сталеві; б) *золоті*; в) великі.

2. Криниченька знаходилась навколо...

а) зеленої діброви; б) *пшениченьки*; в) двох яворів.

3. Хто жав пшениченьку?

а) Кріпаки; б) старці; в) *хлопці та дівчата*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. У чому люди вважали свою щасливу долю («Заплету віночок»)? Що, на вашу думку, є щастям? Відповідь вмотивуйте.

2. Доведіть, що пісня «Маяло житечко, маяло» є жнивварською. Відповідаючи, посылайтеся на зміст твору.

3. Русалка просила у дівчат («У ржі на межі»)...

а) віддати коханого; б) трохи грошей; в) *сорочку*.

Картка № 2

1. Вмотивуйте, для чого народ значну увагу приділяв у піснях звичаям та обрядам? Як це прослідкується у творах «Заплету віночок», «Ой вінку, мій вінку».

2. Що означає вивезення женцями віночка на ниву, яка буде знову засіватися («Маяло житечко, маяло»)? Власні міркування обґрунтуйте.

3. Художній засіб «золоті серпи» з твору «Там у полі криниченька» називається...

а) порівнянням; б) метафорою; в) *епітетом*.

Картка № 3

1. Чи жалкувала, на вашу думку, дівчина за вінком, який мати віддала миленькому? («Ой вінку, мій вінку»). Чому? Власну думку обґрунтуйте.
2. Чи належить русалка до представників «нечистої сили»? Доведіть свої міркування.
3. Яку шкоду русалки чинили людям («Проведу я русалочки до бору»)?
  - а) Житечко ламали; б) дівчат лоскотали; в) *городину топтали*.

Картка № 4

1. Порівняйте, що символізує віночок у творі «Маяло житечко, маяло» та купальських піснях. Узагальніть свої думки.
2. Чому говорять, що хліб усьому голова? Наведіть переконливі докази.
3. Перед тим, як віддати вінок («Ой вінку, мій вінку»), дівчина хотіла його...
  - а) обплести різноманітними стрічками;
  - б) *взолотити та м'ятою обвити*; в) осяятити святою водою.

Картка № 5

1. Доведіть, посилаючись на зміст твору, що пісня «Ой біжить, біжить мала дівчина» належить до творів усної народної творчості.
2. Чому пісню «Ой вінку, мій вінку» вважають за купальську? Власні думки обґрунтуйте.
3. З яким проханням звернулося те, що котилося по полю («Маяло житечко, маяло»)?
  - а) «Допоможіть потрапити до молодої»;
  - б) *«Занесіть мене до господаря»*;
  - в) «Було дуже гарно, якщо б ви мене захистили від вітру і дощу».

Картка № 6

1. Сплітаючи вінок, молодиці співали пісню «Заплету віночок». Доведіть, що це було дуже важливим і необхідним.
2. Назвіть основні народні свята літнього циклу. Чому народ склав до них пісні? Відповідаючи, посылайтесь на приклади вже вивчених вами творів.
3. Що необхідно було зробити дівчині, щоб потрапити до батька («Ой біжить, біжить мала дівчина»)?
  - а) Перепливти через глибоку річку; б) *відгадати три загадки*;
  - в) назбирати відьми чарівного зілля.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять обрядову поезію літнього циклу (на вибір); підготувати розповідь про улюблене зимове свято.

Урок № 4

ПІСНІ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ: «ОЙ ХТО, ХТО МИКОЛЯ ЛЮБИТЬ», «ЗАСІВНА», «НОВА РАДІСТЬ СТАЛА», «ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ!», «ЩЕДРИК, ЩЕДРИК, ЩЕДРІВОЧКА»

Мета: ознайомити школярів з піснями зимового циклу та обрядами цього періоду як свідченням культури нашого народу; виробляти вміння виділяти і пояснювати художні засоби, використані в українських народних піснях; розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, спостережливість; формувати прагнення відроджувати й вивчати оригінальну творчість народу; виховувати почуття пошани до народної творчості, викликати інтерес до її вивчення; прищеплювати повагу до прадавніх вірувань наших предків, гордість за свій талановитий народ.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: твори пісень зимового циклу, малюнки учнів до теми «Зимові свята», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіди за питаннями:

- Народна пісня — це розвага чи щось інше? Власні думки обґрунтуйте.
- Що свідчить про усне зберігання і варіантність пісенних творів?
- Чому пісня пов'язана з життям народу, його звичаями, віруваннями?
- У чому значимість обрядових пісень для нас і наших предків?

- Чи любляєте ви співати? Назвіть ті пісні, які вам подобаються або чимось вас вражають.
- Що вам відомо про зимові свята?

III. Перевірка домашнього завдання

1. Виконання напам'ять школярами народних пісень літнього періоду (на вибір).
2. Міні-конкурс малюнків до теми «Зимові свята». Визначення переможців.

IV. Оголошення теми та мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

Українська народна пісня — найкраща і найніжніша поезія у всьому світі.
Датський поет і філолог Тор Ланге

1. Зимовий цикл календарної обрядовості (матеріал для вчителя)

Обряди зимового циклу пов'язані не тільки з періодом очікування весни як часу сівби, а й з давніми міфами про народження Всесвіту. Центральним святом цього циклу є Народження Всесвіту (дванадцять священних ночей народження Всесвіту, поки сонце проходить сузір'я Стрільця), яке в давніх слов'ян було святом Сварога (Зодіаку) і пов'язувалося із трьома світилами астрального культу — Сонцем, Місяцем, Зорею.

Поява на небі Зорі, якій у міфах надається роль вістунки, є знаком, що Сонце вступило в сузір'я Перуна (Стрільця). Вважалося, що в цей час (за старим стилем — 25 грудня; за новим — 6 січня) у Лади народжується немовля Коляда — божество зимового сонцестояння. Коли Сонце проходило центральні зірки сузір'я, праслов'яни урочисто святкували інше свято — народження Місяця (Молодика) — Щедрий вечір (за старим стилем 1 січня; за новим — 14 січня), а коли воно залишало сузір'я — народження богині води Дани (за старим стилем — 6 січня; за новим — 19 січня). Цей міф, що відноситься до архаїчних, був також пов'язаний із культом дерев, що виявлявся в шануванні Прадерева світу. Символом цього дерева стали явір, дуб, подекуди верба, яблуня, золотокоса сосна, а згодом, під впливом північних народів, — ялинка. Ще дерево вгорі прикрашали зорями небозводу, а знизу — дарами природи, і воно означало єдність землі з небом. З переорієнтацією прадавніх племен на землеробство свято набуло нових елементів. До нього приєдналось

ушанування сузір'я Оріона, яке в народі носить назву Золотого Плуга. У різдвяну ніч це сузір'я торкається землі. Древня міфологія це пояснює тим, що Сварог (чарівний коваль) дарує людям плуг, який падає на землю, символізуючи шлюб неба із землею. Із вшануванням плуга культивуються поклоніння плодам поля: божество Коляда отримує іншу назву — Дідух (прадих, предок), його символом стає сніг пшениці. Всім божествам приносяться ритуальні жертви — 14 страв: кутя — на честь Сварога, 13 інших — на честь зодіакальних сузір'їв — божеств (згодом це число зменшилось до 12).

Святкування Різдва у найдавніші часи виливались у послідовні релігійні містерії, що здійснювались процесіями жерців, перевдягненими у спеціальні маски, які були уособленням божеств та духів. Ціллю цих святкових дійств було поклоніння культовим об'єктам, відлякування ворожих людині сил або їх задобрювання. Так із культом вогню та поклонінням Перуну пов'язані ритуали біля домашньої печі — вшанування домашнього вогнища.

Серед найдавніших різдвяних обрядів, що збереглися до наших днів, є «водіння кози», що відбувається у Щедрий вечір на честь народження Молодика. Це народне драматизоване дійство в минулому виконувалося процесією жерців, які водили «священну» тварину, що символізувала зодіакальне божество або вважалась прадавнім тотемом народу. Цією твариною, як правило, була коза, що уособлювала місяць і вважалась предком дослов'янських племен. Тому вона часто в ході ритуальних дійств приносилася в жертву.

Упродовж століть ритуал водіння кози видозмінився і дійшов до нас у зовсім іншому вигляді, що швидше можна назвати імітацією давнього обряду. Тепер містерія здійснюється гуртом парубків, які ходять по хатах із символічною зорею-провісницею (її роблять на зразок вавилонської — восьмикутною). Роль кози, як правило, виконує малий хлопець, зодягнутий у вивернутий кожух з прилаштованими рогами. Містерія починається і супроводжується замовляннями, звертаннями до тотемного предка: «Ого-го, коза, ого-го сіра» або: «Кізенько-лебедонько, стань на порозі на одній нозі, — ввійдеш до хати, будемо скакати ... Гоцки, гоцки!» У цих обрядах коза (козел) є символом добробуту та родючості.

Невід'ємним елементом святкового дійства є символічно-жертвне вбивство кози: «Вдарив дід козу по сірому боку. Тут коза впала, нежива стала»; а також її «оживлення», що символічно означало народження нового місяця, нового Всесвіту, початок нового календарного оберту.

Як зазначають дослідники, колядники в Україні завжди сприймалися як гості з потойбіччя, які дарують благополуччя тим, хто їх приймає, звідси — мотив переправи через річку, маски як ознака жителів іншого світу: «колядники-пришельці з іншого світу, світу померлих. Колядники і переряжені — живе втілення давно померлих предків, авторитет яких був незаперечним. Вони визначали норми родинних стосунків, навчали «вирощувати злаки, вижати хліб і т. ін.» Звідси — запрошення на вечерю покійників, обдарування колядників, вшанування тварин під час Різдва. Згодом роль жерців у святкових ритуалах почали виконувати господарі — найстарші чоловіки сім'ї чи роду. Подекуди ще й досі залишився народний звичай, коли хазяїн у ролі хатнього жерця виходить з жертвним хлібом на подвір'я і обертається на місці проти годинникової стрілки, символізуючи цим хід сонця у зодіакальному колі. Тоді господар тричі виголошує магічні замовляння, звернені до ворожих сил, закликаючи їх на вечерю (з метою задобрити їх, щоб вони у наступному році не завдали шкоди).

Іншим дійством, яке збереглося меншою мірою, є обряд ходіння з плугом, який відбувся у Щедрий вечір і був магичною імітацією оранки і засівання. Тут культ Плуга (сузір'я Оріона) поєднувався з вірою, що сакральні дії допомагають наближенню весни та приготуванню землі до її обробітку. На багатьох територіях елементи цього обряду залишилися у формі символічного засівання. Дещо іншого значення набуває ритуал сіяння на свято Маланки чи Василя (Новий рік).

Етимологічно це свято походить від Уатсилія — іншого імені божества Місяця, який має тісний зв'язок з Маланкою, що уособлює воду. У цьому випадку образ засівання зранку після щедрого вечора є імітацією дрібного дощику, що сходить на посіви і провіщає добрий урожай.

Оскільки прадавні слов'яни вірили, що все, почате з народження молодика, матиме успіх, то багато дійств стосувались не тільки початку праці на полі, а й заручин неодруженої молоді, що теж фрагментарно збереглось до наших днів.

У святі Маланки виявляється астральний культ (поклоніння місяцю), а також — культ води та хліба (магічні дії з короваєм чи хлібом біля криниць та водоймищ), культ вогню. На багатьох територіях саме у цей вечір відбувалося свято печі — вшанування домашнього вогнища, духів предків; на Слобожанщині дівчата цього вечора розкладають вогнище

на річці біля ополонки, а на Гуцульщині господарі та господині палять багаття в саду, перестрибуючи його і замовляючи майбутню родючість дерев. Дівчата шукають диво-зілля — нечуй-вітер, власник якого, за повір'ями, стає «нечуваним і небаченим».

Свято Водохреща (Водосвяття) було пов'язане з культом води та поклоніння Дані, про що свідчить його народна назва Йордана, або Ярдань-Ярило-водосвят, Ордань-Ороведання, тобто «осончення води». Із утвердженням християнства воно набуло нового змісту і за співзвучністю назви почало асоціюватись із хрещення Ісуса в річці Йордан. У первісному вигляді це свято проходило поблизу водоймищ у формі магичних ритуалів, метою яких було вшанування води, замовляння та задобрювання водних духів. Свято Йордану відбувається обов'язково вночі, й саме свячення води мусить закінчитися до сходу сонця... бо лихі сили панують переважно вночі й їх треба заворожити, закласти, відвернути від води, від весни.

На Полтавщині поширений ритуал вмивання в цей день парубків та дівчат: парубки умивають дівок, а дівчата парубків — тим паче як котра дівка має собі парубка, то вона заздалегідь підмовить, що як прийде на хрещення, то щоб на Ордані умилися удвох: вона його, а він її, бо та вода, кажуть, така зводна, що як тільки вони умують одне одного, то обов'язково поберуться.

Зимові дієства також супроводжувалися ритуальною їжею: круглими хлібами чи калачами (знак сонця), варениками (знак місяця), рибою (символ води), горіхами та плодами (символ дерева, світу), кашею чи куतेю (символ землі, що мав зв'язок із культом предків).

Усі тексти, якими супроводжувалися магично-обрядові ритуали, виникли на основі прадавніх замовлянь, ритмічний характер та часті повтори яких сприяли природному їх поєднанню з мелодією. Відповідно до призначення чи зв'язку із конкретним святом, до зимового календарного циклу відносимо такі словесні жанри: колядки, шедрівки, посівальні та водохресні пісні.

2. Опрацювання пісень зимового календарного циклу

2.1. Колядки.

Єдиної думки щодо походження слова «коляда» немає. Багато дослідників схильні вважати, що воно походить від латинського слова *Calenda*, що означає свято нового року. Існує також думка, що слово «коляда»

пов'язане з іменем язичницького божества Коляди, що уособлювало народження Сонця в сузір'ї Водоля.

Колядками називаються поетично-пісенні твори, які виконуються в час і з нагоди святкування Коляди, якими супроводжуються магічно-ритуальні різдвяні дійства.

Традиційно композиція колядки проста. Вона складається із заспіву, власне колядки, приспіву та поколяді.

Колядували на Різдво хлопці, ходили по дворах із саморобною зіркою, іноді — у супроводі перевдягнених Маланки, кози, ведмедя, солдата. Якщо їх запрошували до хати, вони розігрували сценки з народної вистави, яка первісно переслідувала ту ж мету, що й пісні — напроорокувати добробут у господарстві («Де коза ходить, там жито родить, де коза ногою, там жито копою, де коза рогом, там жито стогом»), а пізніше перетворилися на святочну розвагу. Зібрані під час колядування подарунки складали почастунок на спільній вечері молоді.

2.1.1. «Добрий вечір тобі, пане господарю!».

2.1.1.1. Виразне читання твору.

2.1.1.2. Особливість колядки.

Будучи творами язичницькими, з прийняттям християнства колядки дуже повільно засвоювали біблійно-християнські елементи, які упродовж довгого часу вкраплювались у давні тексти. Згодом назви язичницьких божеств та інших реалій стали підмінятись християнськими.

Із утвердженням християнства церква, борючись проти ідолопоклоніння, намагалась викоринити язичницькі свята календарної обрядовості, тому християни вирішили на противагу язичницьким оргіям святкувати християнські урочистості в ті самі дні. Зимовий цикл став величанням народження Ісуса Христа. Тому з часом колядки поповнилися апокрифічними мотивами про Христа, Діву Марію, Петра та Павла. Оскільки досить довгий час після прийняття християнства на наших землях Біблія була малодоступна простим неписьменним людям, то народ складав твори, в яких відображав своє бачення біблійних образів та мотивів, що нерідко зберігало язичницькі уявлення і не співвідносилось із текстами Святого Письма, а то й повністю суперечило їм. Сюжетами, образами та тематикою апокрифічні колядки наближені до народних апокрифічних легенд, які широко побутовали у ранній період християнства і час двовір'я. Такою, зокрема, є колядка «Добрий вечір тобі, пане господарю», де дохристиянська поетика та образність (наприклад, мотиви

гостювання в господаря; образи хлібів, зерна, святкового столу) поєднались із окремими християнськими вкрапленнями, згадки про церковні свята — зі святами язичницькими.

2.1.1.3. Тема: вітання господаря з доброю новиною — народження Сина Божого і з новорічними та зимовими святами.

2.1.1.4. Ідея: побажання господарю «віку, щастя, долі».

2.1.1.5. Основна думка: радість людини з приводу зимових свят, сподівання на те, що ці «празники» в наступному році дадуть міцне здоров'я, добробут, щастя, які так необхідні кожному господарю і його родині.

2.1.1.6. Обговорення змісту твору.

- Що ви бажаєте своїм близьким, рідним, знайомим під час будь-яких свят? Для чого?
- Як пояснити урочистість, пов'язану з народженням Сина Божого?
- Про які три свята згадується у творі? Що вам про них відомо?
- Чому повинні радіти господарі?
- Розкажіть, як люди готуються до зустрічі народних свят?
- Яке народне свято вам подобається найбільше? З чим це пов'язано?

2.1.2. «Нова радість стала».

2.1.2.1. Виразне читання обрядової поезії.

2.1.2.2. Тема: відображення радості людей, бо народився Христос; їх прагнення жити у мирі, щасті і злагоді.

2.1.2.3. Ідея: возвеличення Бога, від якого залежали «щасливі літа дома господарю» та «нашій славній Україні».

2.1.2.4. Основна думка: побажання, щоб люди жили в радості і щасті не тільки в кожній родині, а на всій Україні.

2.1.2.5. Бесіда за питаннями:

- Про яку небувалу радість згадується у творі?
- Що співають ангели? («...славу й честь звіщають, на небесі і на землі мир проповідують»)
- За що люди прославляють Христа?
- Які художні засоби використані у цій обрядовій поезії?
- Чи залежить щастя окремої людини від щастя інших? Власну думку обґрунтуйте.

2.2. Щедрівки.

На відміну від колядок, які первісно супроводжували магічне язичницьке дійство, пов'язане із народженням Всесвіту та божества сонця Коляди, шедрівки є словесно-пісенною частиною іншого свята — Нового

року, пов'язаного із величанням місяця. Місяць посідав важливе місце в культовій системі праслов'ян, які, і спостерігши його зв'язок з водою, вбачали його неабияку роль у вирощуванні врожаю. Тому свято, метою якого було вблагати духів неба та землі сприяти у господарстві, отримало назву Щедрого вечора. Звідси й походить назва творів, які виконувались у цей час — щедрівки.

Щедрий вечір для наших предків теж був обрядовою поезією, що часто називалась Маланкою. Маланка — дочка богині Лади і втілення родючої вологи, необхідної для добірного врожаю. У цьому виявлявся її зв'язок із місяцем. Містичні процесії, які здійснювались у цей день, значно відрізнялись від різдвяних. Вони називались «водіння Маланки». Тут головну роль виконувала, як правило, найкрасивіша дівчина, яку виводили від хати до хати, бажаючи добробуту й удачі в господарстві та на полі. Серед перевдягнених персонажів обов'язковими були Маланка, прикрашена квітами, із зорею на чолі, яка йшла в супроводі кількох дівчат із деревцем; Місяць (Василь), одягнений як селянин-орач із серпом у руці (знак місяця); король, одягнений, як мисливець, в оточенні хлопців-плугатарів, які мали вола, запряженого у плуг; дід Змій з довгою зеленою чи білою бородою, оперезаний гадюками та ін. Ця містерія відображала міфологічні вірування та уявлення давніх слов'ян про зиму, настання весни, а відтак — нової праці на полі, весняно-літніх ігрищ у гаях.

Після звеличення Маланки, яке відбувалось у кожному дворі, звеличувались члени родини — господар, господиня, їхні дорослі чи малі діти. При цьому виконувались окремі щедрівки для кожного. Ними звеличували працю, зичили добробуту для всієї сім'ї. Серед величальних щедрівок можна виділити такі ж тематичні групи, як і серед колядок.

У народних творах, приурочених до святкування Щедрого вечора, часто зустрічається образ пирогів, які вважались жертвовною стравою цього свята, що символізувала новонароджений місяць. Вони були обов'язковим викупом для персонажів драматизованого дійства, що чітко зафіксувалось у багатьох текстах: «Кугу, кугу! Виносьте по пирогу. А не дасте пирога, потягнемо хату за рога!» або «Щедрик-бедрик, дайте вареник!»

Важливою особливістю щедрівок є те, що вони, навіть значно видозмінивши і втративши драматичне начало, як правило, виконуються тільки дівчатами чи жінками, рідше — дітьми і майже ніколи — чоловіками.

У цьому виявляються не тільки елементи матриархального устрою, а й наголос на жіночому началі цього свята. Щедрий вечір був передднем іншого свята, пов'язаного із культом плуга — Нового року чи Дривиного (Дідового) дня. Містерії, які відбувались у ніч напередодні, завершувалися спільними ворожіннями чоловічої та жіночої громад.

2.2.1. «Щедрик, щедрик, щедрівочка».

2.2.1.1. Виразне декламування щедрівки.

2.2.1.2. *Тема:* зображення справжнього господаря, який завдяки своїй праці має достаток та ще й жінку чорноброву.

2.2.1.3. *Ідея:* схвалення господаря за його вміння доглядати худобу і тримувати належну платню за свою роботу.

2.2.1.4. *Основна думка:* за результатами праці, сумлінного господарювання вимірюється і добробут людини; той живе багато, хто не цурається роботи.

2.2.1.5. Композиція.

Твір має обрамлення, тобто починається і закінчується одними й тими словами:

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка

Щедрівка побудована у формі діалогу.

2.2.1.6. Обговорення змісту щедрівки.

- Що означає приліт ластівочки?
- Як ластівочка охарактеризувала господаря?
- Кого ми можемо назвати справжнім господарем?
- Як зрозуміти наступне: «По праці і добробут вимірюється»?
- Для чого люди щедрують один одному?
- Чи щедрували ви на новорічні свята? Для чого ви це робили? Яку винагороду отримали?

2.3. Засівна як обрядове дійство.

Цей обряд розпочинався із самого ранку (чи ще зночі) магічно-символічним ритуалом посівання дворів чи осель, який здійснювався виключно чоловіками або хлопцями. Такий порядок впливав теж із давнього світоглядного розуміння і його символічного прочитання. Зерно традиційно сіяли чоловіки... Це правило підпорядковане розумінню функціонального природного призначення кожного: чоловічій статі — сіяти, а жіночій — народжувати. А тому ритуальний хліб вручати має

дівчина, або жінка. Хліб — символ родючості, зерно — зачаття. Мотив засіву — накликання родючості на полі, в господарстві та в родині.

2.3.1. Засівна.

2.3.1.1. Виразне читання твору.

2.3.1.2. *Тема:* вітання з Новим роком і побажання вслякого достатку в житті.

2.3.1.3. *Ідея:* віра людей у побажання, що висловлені у засівній, сподівання на їх здійснення.

2.3.1.4. *Основна думка:* добробут кожної людини, кожної родини полягає в достатку, здоров'ї, щасливому житті.

2.3.1.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Для чого й коли здійснюється обряд засіву?
- Що ж бажає засіваючий? Прочитайте.
- Які б ще побажання ви додали до тих, що вже зазначені у творі?
- Від чого залежить людський добробут?
- Чому люди дотримуються обряду засівної?

Завдання: розрахуйте, скільки дасть нивка коштів, якщо «по сто кіп, по сто тисяч один сніп».

2.3.1.6. Художні особливості твору:

- повтори: «сію, сію...», «щоб..., щоб...»;
- порівняння: «часник — як бик», «цибуля — як зозуля», «пшениця — як рукавиця»;
- метафора: «прийдуть гаразди», «...дасть нивка»;
- риторичні оклики: «з Новим роком вас вітаю», «до ста літ».

2.4. «Ой хто, хто Миколая любить».

2.4.1. Виразне читання твору.

2.4.2. Особливості свята Миколая.

Це — веселе народне свято. Колись господарі варили пиво, скликали гостей: пили, гуляли, веселилися. А по обіді запрягали найкращі з коней в «козирки» і з піснями та веселими вигуками їздили навколо села — «бо ж треба знати, чи слизький сніг цього року випав!»

Хто першим прийде ранком до хати, той буде першим «полазником». На Поділлі «полазами» вважається чотири дні в році: Введіння Миколая, Анни і Різдво або Новий рік — четвертий і останній «полаз».

Зле, якщо в ті дні хто інший — не господар — перейде через подвір'я першим. Кожний господар встає цього дня раніше, ніж звичайно, та йде дати худобі їсти. Прийшовши до хліва, поздоровляє хулубо словами:

«Дай, Боже, добрий день, щобись худібонька здорова була та й я з тобою ще й з своєю жоною!»

У народних легендах та переказах Святий Миколай боронить людей перед стихійним лихом, а найбільше — на воді. Всі одеські рибалки в своїх куренях мали образ святого Миколая. Виходячи в море на промисел, рибалки брали з собою образ Святого Чудотворця.

На Харківщині записана така легенда про Святого Миколая: «Святий Микола-Чудотворець на небі не сидить, а тут на землі, людям помагає. Не те, що Касян — за панича убрався і до Бога пішов жалітися на людей: «Вони, — каже, — Миколу шанують, почитають, на його ім'я церкви будують, а мене й не згадують».

Бог вислухав Касяна та й каже до янголів:

— Покличте мені святого Миколу. Скажіть, щоб зараз прийшов!

— Нема його на небі, — кажуть янголи.

— А де ж він?

— Пішов на Чорне море людей рятувати!

— Почекай, — каже Бог до Касяна, — Микола прийде, тоді поговоримо!

Через деякий час Бог знову посилає янголів за Святим Миколаєм.

— Нема його, — кажуть янголи, — на землі людей від пожежі рятує!

Втретє посилає Бог янголів за Святим Миколаєм.

— Нема його, — кажуть янголи, — він кайдани розбиває, козаків з турецької неволі визволяє.

Аж за четвертим разом з'явився Святий Миколай перед Богом: у старій свиті, мотузком підперезаний, чоботи в болоті і руки в грязюці.

— Де ти був? — спитав Бог, а Святий Микола йому відповідає:

— Помагав мужикові воза з багна витягнути!

— Ось бач, — каже Бог до Касяна, — за що його люди шанують. Він на небі не сидить, на землі діло робить, а ти паном одягнувся і тут, на небі, кутки обтираєш. Иди геть від мене!... Будуть тебе люди боятись, але не будуть шанувати».

З інших народних оповідань виходить, що Святий Миколай-Чудотворець опікується не тільки людьми, а й диким звіром.

У Галичині Святий Миколай роздає дітям подарунки.

2.4.3. Тема: звернення людей до Бога, Святого Миколая, щоб він допоміг рідній Україні «встати із руїни», бідності.

2.4.4. Ідея: возвеличити прагнення людей покращити долю свого рідного краю, зважаючи на допомогу Святого Миколая.

2.4.5. Основна думка:

«На всякий час помагай Миколаю!»
 «Доля й щастя най витає,
 В славі й волі хай засяє...»

2.4.6. Бесіда за питаннями:

- Хто такий Миколай? Чому він святий?
- Для чого люди зверталися до Миколая?
- Чому Україна названа у творі змученою, бідною?
- Що люди бажають своїй рідній країні?
- Чи ж допомагає Миколай людям, чи ж задовольняє їх прохання, бажання? У зв'язку з чим ви так вирішили?

VI. Закріплення вивченого навчального матеріалу**1. Розв'язування тестових завдань**

«Добрий вечір тобі, пане господарю»

1. Від чого радіє господар?
  - а) Отримає багатий врожай; б) *народився Син Божий*;
  - в) починаються новорічні свята.
2. «Перший празник зішле тобі...»
  - а) *віку*; б) щастя; в) долю.
3. Яке свято принесе господарю щастя?
  - а) Святого Миколая; б) Різдво Христове; в) *Святого Василя*.
4. З якої пшениці випікають і кладуть на стіл калачі під час свята, пов'язаного з народженням Сина Божого?
  - а) Озимої; б) *ярої*; в) торішньої.

«Нова радість стала»

1. У чому виявилася нова радість?
  - а) *Зірка ясна світлом засіяла над вертепом*;
  - б) отримано велику кількість зернових з нового врожаю;
  - в) у родині народилося немовля.
2. Нова радість стала там, де...
  - а) *народився Христос*;
  - б) козаки отримали перемогу над турками;
  - в) молодята зустріли своє перше кохання.

3. «Ангели співають, славу й честь звіщають і...»
  - а) уславляють красу людської праці;
  - б) оберігають бідній дитині мир і спокій;
  - в) на землі мир проповідують.
4. Давид, вигравуючи, ударяє в...
  - а) кобзу; б) *гусли*; в) барабан.
5. З яким проханням люди звертаються до Христа?
  - а) *Принести щастя дому господаря*; б) дати багато грошей бідним;
  - в) дати доброго врожаю.

«Щедрик, щедрик, щедрівочка»

1. Господаря викликала...
  - а) сусідка; б) громада; в) *ластівочка*.
2. За що господар буде мати «мірку грошей»?
  - а) Вміння експлуатувати трудящі маси; б) *гарний товар*;
  - в) хитрість і підступність.
3. Гроші у творі порівнюються з...
  - а) *половою*; б) найвищою цінністю для людини; в) брудною водою.
4. Багатство господаря, окрім доброго хазяйства, визначається ще й...
  - а) двома коровами, завдяки яким він має смачне молоко;
  - б) *жінкою чорнобровою*; в) трьома синами.

«Засівна»

1. Засіваючи, вітають з...
  - а) Водохрещем; б) *Новим роком*; в) Різдом.
2. Пшениця у творі порівнюється із...
  - а) оклунком; б) валізою; в) *рукавицею*.
3. Гроші пропонується вимірювати...
  - а) відром; б) *мискою*; в) глечиком.
4. Господарям бажають, щоб у них у кожній кутині було по...
  - а) мішку червонців; б) *дитині*; в) веприку.
5. Про яких свійських тварин згадується у творі?
  - а) *Про пернатих*; б) корів; в) коней.
6. Бажається, щоб діти приносили батькам...
  - а) *услих*; б) гарні подарунки; в) сміх і радість.
7. Чим закінчується засівна?
  - а) Проханням до господарів дати грошей;
  - б) *побажанням дочекатися відтепер за рік до ста літ*;
  - в) вимогою заспівати господарям.

«Ой хто, хто Миколая любить»

1. Тому, хто буде любити Святого Миколая, він буде...
  - а) *допомагати*; б) розповідати багато цікавих пригод;
  - в) приносити цікаві іграшки.
2. Україна у творі названа...
  - а) милою; б) *рідною*; в) ньенькою.
3. Про що просили люди Миколая?
  - а) *Дати долю змученій і рідній країні*;
  - б) захистити дітей від будь-яких захворювань;
  - в) помилувати грішників.
4. Який художній засіб застосовано в наступному рядку: «Доля й щастя най витає»?
  - а) Порівняння; б) *метафору*; в) алегорію.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках***Картка № 1***

1. Для чого, на вашу думку, люди повинні знати народні свята, їх особливості. Доведіть це на прикладі твору «Добрий вечір тобі, пане господарю».
2. Поміркуйте, в чому ви вбачаєте щасливе життя людини? Чи однаково сприймається поняття щастя людьми? Обґрунтуйте власні міркування.
3. Про яку сільськогосподарську культуру не згадується у творі «Засівна»?
  - а) *Картоплю*; б) петрушку; в) часник; г) пшеницю.

Картка № 2

1. Доведіть, що люди вболівають за долю України як за особисту. Наведіть переконливі обґрунтування, посилаючись на зміст твору «Ой хто, хто Миколая любить?»
2. За яких умов, на ваш погляд, можуть здійснитися бажання господаря сіяти? Власні думки доведіть, посилаючись на обрядову поезію «Засівна».
3. Давид з твору «Нова радість стала» «чудно, дивно і предивно» вихваляє...
  - а) людину праці; б) *Бога*; в) мужність і героїзм.

Картка № 3

1. Поясніть особливості назви твору «Нова радість стала». Доведіть, що це народна пісня.

2. Чому, на вашу думку, гроші порівнюються з половою («Щедрик, щедрик, щедрівочка»)? Що є головною цінністю в житті людини. Відповідь обґрунтуйте.
3. Скільки грошей засівач бажає мати господарю («Засівна»)?
  - а) Три вози; б) *півтора міха*; в) цілий будинок.

Картка № 4

1. Доведіть, що праця прикрашає людину. Відповідаючи, наведіть переконливі приклади з власного життєвого досвіду.
2. Як пояснити те, що люди вірили в допомогу Бога, святих? Власні думки вмотивуйте.
3. Що пропонується подарувати господарю, господині, славній Україні?
  - а) *Літа щасливії*; б) мирне життя; в) злагоду і добробут.

VII. Підсумок уроку

Вчені вважають, що колядування і щедрювання своїм походженням сягають в епоху патріархально-родового та суспільно-економічного устрою. Протягом віків обряд видозмінювався, поступово включалися нові компоненти, але основний його зміст залишався тим самим: силою слова та обрядових дій сприяти добробуту селянської родини й рясному врожаю на полі і в саду, гарному приплоду худоби на оборі.

У колядках і щедрівках на повну силу буває народна фантазія, бажане видається за дійсне; яскріє казковий світ, де навіть звичайні побутові речі світяться золотом і сріблом, де панують розважливість, розум, добро і злагода, де всі заможні й веселі — господар такий ясний і красний, як місяць, його жінка — як сонце, діти — як зірки.

Цей багатий художньою образністю пісенний жанр здавна привертав до себе увагу збирачів і дослідників українського фольклору. Колядки та щедрівки публікувалися в багатьох виданнях, починаючи зі збірників М. Максимовича, В. Залеського, Я. Головацького, І. Вагилевича. Двохтомний збірник, спеціально присвячений цьому жанру, видав В. Гнатюк. Найбільш значні теоретичні дослідження належать І. Франкові, О. Потебні, І. Свенціцькому, О. Дею.

У наш час колядування, щедрювання і засівання відновлено як звичай висловлювати добрі різдвяні побажання.

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

ІХ. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять обрядову поезію зимового періоду (на вибір), підготувати малюнок «Мое улюблене народне свято».

Урок № 5

НАРОДНІ КОЛИСКОВІ ПІСНІ. «ОЙ ТИ, КОТЕ, КОТОЧОК», «ОЙ НУ, ЛЮЛІ, ДИТЯ, СПАТЬ»

Мета: ознайомити учнів з колисковими народними піснями, особливостями цього жанру, охарактеризувати ці пісні; вміти коментувати їхній зміст; пояснювати лексичні особливості; розвивати навички виразного читання, культуру зв'язного мовлення, пам'ять, уміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; виховувати поважне ставлення до батьків, народної творчості, почуття любові до довілля; прищеплювати пунктуальність, інтерес до наслідків своєї праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: тексти пісень (збірники, підручники), музичний запис М. Лисенка «Коліскова пісня», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Які народні пісні вам подобаються? Чим саме?
- Як пісня впливає на внутрішній стан людини? Чи може вона змінити ваш настрій?
- На ваш погляд, народна пісня — це вид мистецтва? Власні думки обґрунтуйте.
- Чому народні пісні пов'язані зі звичаями, обрядами, святами людей?
- Чи правильно говорять, що пісня допомагає людині жити? Вмотивуйте власні міркування.

III. Перевірка домашнього завдання

1. Огляд художньої композиції «Моє улюблене народне свято». Учнівський коментар щодо цього.
2. Міні-конкурс на краще виконання напам'ять щедрівок і колядок.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

*Нічого кращого немає, як тая мати
молодая з своїм дитяточком малим.*

Т. Шевченко

1. Теорія літератури

Колискова пісня — ліричний пісенний твір, який виконується матір'ю (рідше батьком чи іншим членом родини) над колискою дитини для того, щоб її приспати.

2. Колискова пісня в житті людини (матеріал для вчителя)

2.1. Провідні мотиви колискових пісень.

Коліскові пісні — один з найдавніших жанрів народної словесності, що сягає коріннями міфологічного періоду творчості. В минулому подібні пісні виконувались, не тільки, щоб приспати дитину, а як і замовляння, з метою привернути до неї або відвернути від неї певні духовні сили, оберегти від зла, сприяти її здоров'ю і швидкому зросту.

Незважаючи на безліч нюансів почуттів і думок, висловлюваних у колискових піснях, а також на широкий простір для імпровізації, все ж набір їх мотивів дуже обмежений. Найстійкіший з усіх мотивів, який з'являється в переважній більшості творів — закликання чи запрошення сну до дитини. У ньому зафіксовано анімістичне уявлення про сон як істоту, яка може заспокоїти і приспати дитину. Не розуміючи природи сну і не маючи змоги її пояснити, різні народи по-різному розуміли цей стан людини, але у всіх давніх уявленнях відбилосся стійке переконання, що сон — не властивий людині фізичний стан, а привнесений ззовні вплив якоїсь духовної неприродної сили, зв'язок із потойбічним світом духів. Звідси у східнослов'янському фольклорі персоніфіковані образи Сну і Дрімоти.

У деяких колискових уявлення про засинання дещо змінене: дитина засинає не від самої присутності Сну чи Дрімоти, а від «спанья», яке

Сон носить із собою в рукаві і яке насилає на дитину, щоб вона заснула. Сон і Дрімота — міфічні істоти, які уподібнюються до людей: ходять, розмовляють між собою, розподіляють обов'язки («Ти будеш колисати, а я буду присипляти»).

Поруч із цими міфічними істотами з'являється уособлення злої, негативної сили в образі Бабая. Він зустрічається і в інших жанрах фольклору, але, можливо, не прийшов до них саме у колискових. Тут він має значення істоти, яка наганяє страх, будить чи заподіює якесь лихо.

Цікаво, що рефрен «Баю-бай», як правило, не зустрічається у піснях, де не згадується Бабай. Можливо, в минулому, він мав специфічне значення, чи саме цьому вислову надавалась здатність відганяти злу силу.

Також у колискових з'являються образи птахів (голуба, зозулі та ін.): «Ой люлі-люлі, прилетіли гулі...», «Люлі-люлечка, прилетіла зозулечка». Їхня поява у колискових співвідноситься із сюжетами про присипляння дитини надворі.

Бувають інші варіанти (колискова підвішена на дубі, вишні, липі), але в них, як правило, присутній образ вітру. Він, очевидно, пов'язаний з давнім звичаєм колисати дитину на свіжому повітрі з метою духовного очищення від світу мертвих (з якого вона начебто прийшла).

Часом конкретизується, яка трава має магічну силу присипляти дитину: рута, м'ята, хрещатий барвінок та ін. Зазвичай дитину перед сном купали в цих травах, щоб сон був міцніший і здоровіший. Колискові, в яких зустрічається цей мотив, мають найбільше споріднених рис із замовляннями: їм властива стрункість побудови, певна формальність, характерна для магічних текстів, а також специфічні повтори різних рівнів, які надають вислову певного пафосу і магічності звучання. Це — твори, в центрі яких не стільки сама дитина і магічна дія слова на її ріст, здоров'я, щастя, а скоріше, світ, в якому дитина живе — її дім, родина. В цих піснях у напівказкових рисах описується «мальована колисочка із золотими вервечками», мальованими бильцями, шовковими подушечками і пелюшками; з'являються риси побуту, елементи суспільного життя.

Хоча більшість колискових передбачає їх виконання мамою дитини, зустрічаються також тексти пісень, які немовляті співає батько. Це явище не дуже поширене й зустрічається переважно в Закарпатській Україні. Особливо цікаві твори, в яких батько звертається до свого малого сина з побажанням йому скоро вирости і стати у всьому подібним до батька.

2.2. Поетика жанру колискових пісень, їхні лексичні особливості.

Коліскові пісні — жанр, який має чітко визначену конкретну функцію: заспокоїти і приспати дитину. З цим основним їх призначенням і пов'язані особливості поетики жанру. Оскільки єдиним слухачем є дитина, яка лише починає розуміти окремі слова і реалії дійсності, то в колискових використовується тільки найпростіша загальнозживана лексика, в них немає складних поетичних прийомів і тропів. З художньо-поетичних засобів зустрічаються епітети («золотенькі бильця», «шовкові вервечки», «пухові подушечки», «хата тепленька»). Це чи не єдиний троп, що широко використовується в колискових для увиразнення їх змісту. Рідко зустрічаються порівняння («білий, як лілея»; «очка, як тернина»). Всі інші засоби спрямовані на створення специфічної звуко-ритмічної оболонки твору, яка навіває дитині сон. Основним її виразником є мелодія, яка відрізняється від інших ліричних пісень одноманітністю і монотонністю, оскільки має на меті вплинути на стан і настрої дитини, щоб її заколисати.

Прослуховування мелодії М. Лисенка «Коліскова пісня».

- Що ви відчуваєте під час сприйняття цієї мелодії?
- Чи згадуються вам дошкільні роки?

Ефект заколисування підсилюється гоюванням дитини в колисці, але також і специфічними формальними засобами самого тексту колискової.

Першорядну роль тут відіграє одноманітний ритм, що досягається багатьма засобами. Найпоширеніший прийом — різноманітні повтори, від анафори до повторів цілих рядків у вигляді наскрізних рефренів. Деякі колісанки побудовані так, що кожен рядок повторюється по два чи більше разів. Сюди долучаються різноманітні фонетичні ефекти, що надають мові мелодійності й ритмізації, а також заколисувальні вигуки-кліше «баю-баю», «Ой люлі-люлечки» і т.п. Милозвучність мови підсилюється шляхом використання здрібніло-пестливих форм (дитинонька, колісонька, матіночка, через які також виявляється ніжне, пестливе ставлення до дитини. Як правило, дитина ще не розуміє лексичного значення слів колискової, але вловлює звуки, співзвучні висловлювання, і пісня стає одним зі шляхів її знайомства зі світом. Тому, виконуючи колісанки, матері вкладають в них усе багатство почуттів, які хочуть словами передати (навіяти) немовляті.

Переважає частина творів має форму монологу матері, зверненого до дитини, або уявного діалогу з нею. Така форма підсилює ширість

та безпосередність висловлюваних думок та почуттів, дає простір для імпровізації.

Думки про майбутню долю переплітаються із відчуттям тягару безсонних ночей, важкої праці, недолі. Нерідко ці різні мотиви поєднуються, що дає підставу вважати однією з домінуючих рис поезики колискових їх мозаїчність, яка твориться шляхом нашарування різних образів, змішення часових площин (ставлення до немовляти змішується з роздумами про те, що буде, коли дитина стане дорослою).

3. Аналіз програмових колискових пісень

3.1. «Ой ти, коте, коточок».

3.1.1. Виразне читання твору.

3.1.2. Особливість спрямованості колісанки.

У багатьох колісанках мотив присипання пов'язаний з ще однією напівміфічною істотою — котом. Кіт у слов'янських культурах займає вагомe місце, він символ оберегу дому (спить на печі, стереже спокій; не відходить далеко від дому, завжди повертається). Крім того, очевидно, здавна була помічена здатність kota швидко засинати, спати більшу частину доби. З цим був пов'язаний звичай класти kota в колиску перед тим, як туди клали дитину.

Текстів, де кіт бере участь у заколисуванні дитини, дуже багато, у багатьох варіантах і різних поєднаннях. Подекуди чітко простежується віра в те, що кіт є оберегом для дитини.

3.1.3. *Тема:* оспівування колискової малечі зі всілякими побажаннями: бути розумним, міцним здоров'ям, щасливим.

3.1.4. *Ідея:* віра матері у щасливе майбутнє своєї дитини.

3.1.5. *Основна думка:* для матері її дитина — найцінніше в житті, їй вона бажає всіляких благ.

3.1.6. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Що являє собою кіт як свійська тварина?
- З яких квітів дівчата будуть плести вінок? (*Рута, м'ята, хрещатий барвінок, запашний васильок*)
- Яке значення має сон у житті людини, зокрема для малят?
- Що означають три квіточки, які мати принесе дитині? (*Зріст, сон, здоров'я*)
- Чому мати турбується, щоб у її дитини було здорове серце?
- Як цей твір пов'язаний з усною народною творчістю?
- А чи співала вам мати колискову? Про що саме?

3.1.7. Художні особливості твору.

- Звертання: «Ой ти, коте, коточок!», «Ой, спи, дитя, до обіда»
- Милозвучність мови підсилюється шляхом використання здрібніло-пестливих форм; «віночок», «м'ятоньки», «барвіночку», «Василечку», «квіточки», «колисеньку», «головоньку», «кісточки», «сердечко», «говорушки», «ходусеньки», «ладусеньки».
- Повтори: «ой щоб...»
- Епітети: «запашний василечок», «добрий розум».

3.2. «Ой ну, люлі, дитя, спать».

3.2.1. Виразне читання твору.

3.2.2. Спрямованість твору.

Центральним є образ матері. Він сповнений мріями, думками про майбутню долю дитини. У пісні виливаються почуття жінки, її ставлення до дочки чи сина в паралельному зіставленні з її власною долею, роздумами про життя.

3.2.3. Тема: співання матір'ю колискової як вияв любові до своєї дитини і бажання бачити її щасливою, здоровою.

3.2.4. Ідея: уславлення материнської турботи, ширості, піклування за малим дитинчам.

3.2.5. Основна думка: головним для матері є, щоб її дитинча:

Щастя-долю мало
І добрую годину.

3.2.6. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чому матір, присипаючи дитину, бажає їй щасливої долі?
- Чи можна вважати, що жінка доглядає дитину у скрутний час? (Мати бажає своїй дитині доброї години)
- Про що свідчать три вижаті жінкою квітки?
- Що символізує червоний квіт?
- Для чого людині, особливо малим дітям, необхідно спати?

Завдання. Спитайте у своєї мами, чи співала вона вам колискової і якої саме. Підготуйтеся її проспівати.

3.2.7. Художні особливості пісні.

- Порівняння: «як квіт червоніло».
- Звертання: «ой ну, люлі, дитя, спать».
- Епітет: «добра година».

VI. Закріплення вивченого навчального матеріалу

1. Опрацювання тестових завдань

«Ой ти, коте, коточок»

1. Що заборонялося котику?
а) *Лякати дівчат*; б) їсти сметану;
в) виходити на двір.
2. Яку квітку не будуть вплітати до вінка?
а) Васильок; б) *троянду*; в) барвінок.
3. Дитяті пропонується спати до обіду, поки...
а) приготується смачна їжа;
б) батько не принесе цікавих іграшок; в) *мати з міста прийде*.
4. У творі згадується про три квіточки, друга з них...
а) *сонлива*; б) щаслива; в) зрослива.
5. Від захворювання чого оберігається дитина?
а) Очей; б) шлунку; в) *серця*.
6. Для чого в колисанці звертаються до кота? Бо він...
а) пухнастий, муркоче і в такий спосіб присипля дитину;
б) *символізує оберег дому*;
в) є свійською твариною, яку люблять всі діти.
7. Чого бажає мати своїй дитині?
а) Стати справжнім громадянином країни;
б) *щоб мала щастя-долю*; в) була багатою і грамотною.

«Ой ну, люлі, дитя, спать»

1. Мати намагається приспати дитину, бо...
а) дуже втомилася через вередливість малечі;
б) хотіла сама перепочити; в) *їй необхідно було йти жито жати*.
2. Скільки квіток вижала мати?
а) Дві; б) *три*; в) п'ять.
3. Якою була друга квітка, що вижала мати?
а) Сонливою; б) щасливою; в) *дрімливою*.
4. Чого бажає мати дитині, співаючи їй колискову?
а) *Щастя-долі*; б) не бути ледачою; в) стати мудрою і розумною.
5. Який художній засіб використано в наступному рядку колискової:
«Як квіт, червоніло»?
а) Епітет; б) метафора; в) *порівняння*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Поміркуйте, чому в минулому колискова співалася дитині для того, щоб не тільки її приспати, а й обергти її від зла, сприяти її здоров'ю. Обґрунтуйте свою думку .
2. У чому, на вашу думку, сенс щастя-долі, що бажає мати своїй дитині («Ой ну, люлі, дитя, спать»)? Відповідь вмотивуйте.
3. Яка рослина має магічну силу присипляти дитину?
а) Калина; б) *м'ята*; в) ромашка.

Картка № 2

1. Порівняйте колискову із іншими календарно-обрядовими творами. У чому відмінність?
2. Для чого, на ваш погляд, у колискових іноді згадується про kota? Доведіть свої міркування.
3. Слухачем колискових пісень є:
а) котик; б) *дитина*; в) школяр.

Картка № 3

1. Прослідкуйте, які материнські почуття і побажання виявлені в колискових піснях «Ой ти, коте, коточок», «Ой ну, люлі, дитя, спать». Доведіть це, посилаючись на зміст творів.
2. Пофантазуйте, якби вам запропонували скласти колискову, що б ви у ній висловили дитині? Обґрунтуйте свої думки.
3. В окремих колискових згадується про таких птахів:
а) *голуб і зозуля*; б) горобець і жайворонок; в) сокіл і снігур.

VII. Підсумок уроку

Чуттєвий зв'язок, що від дня народження існує між матір'ю та дитиною, дістає правильне відображення у зворушливо ширих і безпосередніх колісанках. Усю любов, ніжність, бажання бачити своє дитя щасливим, розумним, здоровим, гарним мати вкладає в невибагливі рядки і простеньку мелодію, організовану ритмом гойдання колиски. Монотонний тихесенький наспів і пестливі, лагідні слова мають заспокоїти, приспати дитину, тому м'якесенькими лапками підступає до мальовничої колісочки пухнастий, волохатий, муркотливий котик, голуби приносять на крилечках сон-дрімоту; і реальні котик, голуби, ластівочки, і фантастичні Сонко і Дрімота в колискових піснях діють, як люди, що цілком відповідає дитячому первісному світосприйманню; ці пісні

водночас є і першими уроками, що в доступній формі знайомлять дитину з побутовими речами і з моральними цінностями, заохочуючи до працелюбності, порядку, доброти і справедливості.

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Підготувати інформацію про створення національного гімну та його значення для держави.

Урок № 6

ПІСНІ ЛІТЕРАТУРНОГО ПОХОДЖЕННЯ.

«ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА» П. ЧУБИНСЬКОГО, М. ВЕРБИЦЬКОГО

Мета: ознайомити учнів із особливостями пісень літературного походження, їх авторами; проаналізувати пісню-гімн, звернувши увагу на історію створення цього твору і його призначення; розвивати вміння виразно і вдумливо читати пісні, грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; формувати кругозір, світогляд; прищеплювати почуття пошани до державної символіки, пісні-гімну рідного краю, повагу до митців слова; виховувати пунктуальність, любов до Батьківщини, народу, його традицій.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет П. Чубинського, різновиди записів гімнів у музичному супроводженні, державна символіка, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Як складалися пісні? Хто були їх автори?
- Чи можемо ми визначити настрій людини за піснюю, яку вона співає? Доведіть це, посилаючись на власний досвід.

- Яке значення має колискова пісня для дитини?
- Чи свідчить пісня про культурний рівень народу? Обґрунтуйте власні міркування.
- Для чого державі потрібний гімн? Що він символізує?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*Своїм походженням і суттю своєю пісня
є мистецтвом загальнонародним;
незалежно від того, авторська чи анонімна,
вона орієнтована на масове сприйняття і засвоєння.*

І. Франко

1. Специфіка пісні літературного походження (матеріал для вчителя)

До XVII ст., коли література розвивалась як церковно-релігійна, її зв'язок із фольклором був практично односпрямованим. Усна народна творчість впливала на розвиток літературного письменства від початків його зародження. Фольклор як витворена віками система народних уявлень і текстів, навпаки, дуже важко піддавався літературним впливам. Усна народна творчість, в основі якої лежали язичницькі культури, не могла мати нічого спільного з християнською літературою, що різко відрізнялася ідейно і тематично.

Однак у XVII ст., коли в літературі чітко окреслюється світська тематика, яка, виробляючи нові жанри, відокремлюється в окрему вітку письменства, починається зворотний вплив — літератури на усну народну творчість. Найбільше така взаємодія виявилась у побутуванні серед народу літературних текстів з усіма атрибутами фольклорних (анонімність, варіативність та ін.). Передусім це стосується пісень, хоча народом запозичувалися й тексти інших жанрів, зокрема байки, притчі, приповідки, афористичні вислови та інше.

Пісні літературного походження — це твори, що увійшли в народну словесність з професійної літератури. Найчастіше — пісня, створена автором і композитором, ставала популярною серед народу, а оскільки сприйнятий текст передавався в усній формі, ім'я автора й композитора затиралось, і пісня починала побутувати як народна. Можливі й інші випадки. Наприклад, відомий авторський текст (вірш) клався на народну мелодію або мелодію композитора, ім'я якого залишалося невідомим.

Бувало й таке, що на основі певного авторського тексту складався подібний мотивами та образами, з тією ж ритмомелодикою, але інший народний текст, що побутував паралельно з літературним.

Кожна пісня літературного походження має свою історію (яка, однак, не завжди зберігається в народній пам'яті), проходить різні періоди поширення, шліфування, переробки, поки входить в народну традицію, зазнає певних змін (часом досить значних), нашарувань різних епох і т.п. Але, незважаючи на ретельну народну обробку (подекуди упродовж кількох століть), пісні літературного походження все ж відрізнялися від народних специфічними рисами. Це дає підставу відносити їх до розряду пісень, авторство яких не збереглося, які не мають літературних відповідників, але певними ознаками виокремлюються з-поміж власне народних. Найвизначальнішою їх рисою є інший рівень індивідуалізації. У той час як усна народна творчість вибирає усе найтипівіше, творить схематичні сюжети і доволі абстрактні узагальнені образи, літературна пісня як індивідуальна творчість побудована на основі особистих переживань, нетрадиційних ситуацій: фольклорне узагальнення життєвих явищ тут поступається місцем індивідуальним почуттям, які викликані конкретними обставинами. Ліричний герой таких пісень висловлює своє бачення і розуміння світу, яке, як правило, не збігається із загальноприйнятим.

У піснях літературного походження використовується дещо відмінний арсенал художньо-поетичних засобів. Це виводить народну лірику на якісно новий рівень: у ній не лише фіксуються окремі життєві явища (як це робить народна уява), а й з'являється філософське осмислення дійсності, висловлюється індивідуальне ставлення. Це приводить до переосмислення тематики пісенної лірики. Переносяться акценти з побутових тем і конфліктів у сферу людських почуттів і переживань, підсилюється психологізм поезії. Тому пісня набуває рис елегійності, медитативності. Це у свою чергу спричиняє й інші особливості. Зокрема в текст вводиться пейзаж, який як композиційний елемент відсутній у народній ліриці (використовується практично лише у випадках паралелізму і ніколи не набуває вигляду розгорнутих картин природи). З властивих для фольклору рис відтворення життєвої конкретики (реалій побуту, подій, явищ) увага переноситься на саму людину, її думки і почуття. Елементи сюжетності чи подієвості поступаються місцем від-

творенню душевних станів, а отже, пісня тяжіє до описово-споглядального характеру.

Таким чином, пісням літературного походження властивий авторський стиль, причому кожна окрема пісня чи група пісень одного автора відрізняється стильовими ознаками від інших пісень цього жанрового різновиду. Але попри ці відмінності пісні літературного походження мають дуже багато рис, спільних із народними піснями (в іншому випадку вони не поширюються серед народу).

Оскільки пісня — літературно-музичний твір, у цьому процесі важливе значення має і мелодія. Деякі пісні побутують із музикою відомих композиторів, інші мають кілька варіантів мелодій.

До найдавніших пісень літературного походження відносять ряд текстів, авторство яких невідомо. Серед них «Ой біда, біда мені, чайці-небозі» (інший варіант «Ой горе тій чайці»), «Перепеличенька я невеличенька» та ін., літературне походження яких не викликає сумніву, оскільки вони стилістично відрізняються від інших народних пісень; словесно-зображальні засоби вказують на те, що їхні оригінали були книжними текстами.

Найдавнішим відомим автором пісень, що побутують у народі анонімно, є Семен Климовський. Хоч ця постать українського козака-віршувальника є напівлегендарною, огорнута романтикою народної фантазії, проте ряд дослідників фольклору (зокрема М. Петренко, І. Срезневський, М. Максимович та ін.) сходяться на думці, що саме він є автором відомої пісні «Їхав козак за Дунай».

Приблизно такими ж давніми є пісні, авторство яких приписують легендарній українській народній поетесі Марусі Чурай. До наших днів не збереглося жодних документів чи пам'яток давнини, які б підтверджували достовірність народних переказів, пов'язаних з іменем цієї полтавської піснярки. Проте її ім'я настільки відоме і поширене серед людей, що подібні докази видаються зайвими — Маруся Чураївна сама стала частиною народної творчості, як і її твори.

З відомих поетів, твори яких стали народними піснями, першим є Григорій Сковорода — мандрівний філософ, світогляд якого наскрізь національний. А тому народ сприйняв висловлені ним думки, як свої.

Новий етап і для розвитку літератури, і для розвитку усної словесності починається з виданням Шевченкового «Кобзаря» (1840), який був настільки глибоко сприйнятий народом, що став частиною його творчості.

Жодна власне народна пісня не може зрівнятись у популярності із «Заповітом» Т. Шевченка чи піснею «Реве та стогне Дніпр широкий» (вступ до балади «Причинна»), що стали немовби національними гімнами.

У період національного відродження 20-х років ХХ століття з'явилися пісні літературного походження на тексти поетів «Молодої музи». Тут слід згадати П. Карманського «Сповнилась міра», В. Пачовського «Прощаюсь, ангеле, з тобою», «Забудь мене».

З-поміж сучасних пісень визнання всенародних здобули твори М. Ткача «Марічка», «Ясени», М. Сингаївського «Чорнобривці», ряд поезій Д. Павличка з музикою О. Білаша — «Два кольори», «Явір», «Яворина», «Лелеченьки» та ін. Усі вони побутують як народні, деякі з них увійшли у традицію виконання як застільні пісні на весіллі. Відомі також твори В. Івасюка «Червона рута», «Я піду в далекі гори», «Водограй».

Як бачимо, процес проникнення літературних творів в усну словесність безперервний. Однак лише окремі перлини літератури переходять до народної лірики. Принцип відбору зрозумілий: фольклорними стають лише пісні, написані в руслі національної традиції, близькі до народної поетики, символіки та ритмомелодики. Цей процес — практично непередбачуваний, складний з точки зору національної психології та ролі колективного підсвідомого, багато в чому незрозумілий, відбувається не лише на основі очевидних закономірностей, а і внутрішніх прихованих законів. І не можна наперед знати, яка пісня стане народною, а тим більше створити таку чи запровадити в усну творчість штучно.

2. Теорія літератури

Гімн — з грецької мови означає «урочиста пісня».

Такі пісні вперше виконувалися в Давній Греції як хвала на честь богів та героїв. У країнах Західної Європи до ХІХ ст. — духовна строфічна пісня. Традиція поширилася по світу. Їх почали виконувати під час спортивних змагань, різноманітних свят, офіційних прийомів.

3. Життєвий і творчий шлях П. Чубинського

ПАВЛО ПЛАТОНОВИЧ ЧУБИНСЬКИЙ
(1839–1884)

Народився П. П. Чубинський на хуторі (тепер с. Нова Олександрівка) біля м. Борисполя на Київщині у дворянській родині. Чубинські були освічені люди. Крім того, що давали освіту своїм дітям, вони вчили селянських дітей, які жили на цих хуторах. Діти ходили до Чубинських,

де вчилися грамоті. Сім'я була добра і чуйна. Коли хтось із дітей хворів, вони обігрівали його, поїли чаєм із трав. Плату за навчання брали невелику, заздалегідь домовившись із батьками. Після навчання в київській гімназії закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. Навчаючись в університеті, хлопець з головою поринув у петербурзьке життя, присвятивши себе відродженню культури рідного народу. Під впливом поезії Т. Шевченка почав писати вірші, друкуватися в журналі «Основа». Видав збірку «Сопілка» (1871).

Павло всерйоз зацікавився життям українського народу, його звичаями, побутом. Під час літніх канікул він їздив по Україні, збирав фольклор. Узимку на Різдвяні свята (1860–1861) до Павла приїжджав Микола Лисенко. Він записував пісні від селян на зимовому ярмарку, а також від самого Павла.

Молодий юрист переймався проблемами школи, поширенням освіти серед простого народу. Павлу Чубинському разом з товаришами вдалося зібрати чималі кошти (тридцять чотири карбованці сріблом) на відкриття школи в Борисполі, однак дозволу такого вони не одержали, незважаючи на те, що знайшли священника і двох дівчат, які погодилися безкоштовно викладати в ній.

П. Чубинський був двічі вигнаний царським урядом з рідної землі. Перше заслання відбував в Архангельську, а причиною було звинувачення Павла Платоновича у підбурюванні селян проти поміщиків. Маючи невгамовну вдачу і допитливий розум, за час заслання молодий юрист об'їздив усю Північ, виконав велику народознавчу роботу. А вдома, знявши чиновницький мундир, співав українські пісні, тужив за Батьківщиною. Розрадою і опорою в ці тяжкі часи була сестра Настя, яка приїхала сюди, щоб підтримати брата.

Після повернення письменника з Півночі Географічне товариство доручило Павлові Платоновичу експедицію в Південно-західний край імперії для проведення етнографічно-статистичних досліджень. Ця експедиція принесла вченому невмирущу славу, як її результат з'явилися в семи томах «Праці статистично-етнографічної експедиції в Західно-руський край». Це було глобальне дослідження традицій, вірувань, обрядів народу Правобережної України. Павло Чубинський записав близько чотирьохсот обрядових пісень, родини, хрестини і похорони; більш як у двадцяти місцях описав весілля.

Ось що писав про автора «Праць» його сучасник, учений О. М. Пипін: «За складом розуму, за вдачею, за прийомами досліджень Чубинський був незвичайний етнограф-збирач, своєрідний... Це була людина різнобічно обдарована, але разом з тим він мав розум практичний, який швидко засвоював навколишній побут..., він умів влучно спостерегти народний звичай, схоплюючи його суттєві риси, вислухати і записати пісню й казку, одночасно зібрати й статистичні дані...»

Є ще і така цікава деталь. Виявляється, що робота над створенням «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка була почата ще в сімдесяті роки XIX століття. Літератори, філологи, етнографи збирались у когось на квартирі в Києві, виписували на картки слова, розміщували їх в алфавітному порядку, систематизували, сперечались... Зберігся навіть жартівливий вірш, складений, мабуть, Старицьким: «Направляв сеї дебати і був зборів головою старий Чуб товстопузатий, вже покритий сивиною...» А старому Чубові в той час не було ще і сорока.

Вдруге висилають П. Чубинського з України у Петербург після горезвісного Емського указу (1876), який був спрямований на придушення української культури. Це заслання стало для Павла Платоновича справжньою драмою. Лишалися великі борги, які тепер неможливо було сплатити. Дружину Катерину Іванівну з трьома дітьми довелося відправити у Бориспіль до батька. Рушилися життєві плани. Фактично друге заслання зовсім знищило відомого вченого.

Напівпаралізований, тяжко хворий Павло Чубинський повернувся на Батьківщину. Хвороба остаточно прикувала його до ліжка. Помер, не доживши одного дня до свого сорокап'ятиліття у рідному хуторі поблизу Борисполя, де вже за часів незалежної України йому встановлено пам'ятник.

Як поет П. Чубинський посів скромне місце в історії української літератури. До єдиної прижиттєвої збірки автора «Сопілки» увійшло шістнадцять оригінальних поезій в народнопісенному дусі і переклади.

4. Опрацювання твору П. Чубинського «Ще не вмерла Україна»

- 4.1.** Заслуховування тексту твору у музичному супроводженні М. Вербицького (запис).
- 4.2.** Виразне читання учнями гімну.

4.3. Історія написання пісні-гімну.

У 1862 році на мотив визвольного гімну «Сербія свободна» П. Чубинський написав слова «Ще не вмерла Україна». Крамольний для Росії, твір був надрукований у львівській «Меті» (1863), як буцімто Шевченків. До 1917 року цей національний гімн на підросійській Україні переслідовався; був суворо заборонений і за радянських часів.

Павло Чубинський був членом київської організації «Стара громада», куди входила національно свідомо патріотична інтелігенція. На її зібранні вперше і прозвучала пісня-гімн «Ще не вмерла Україна». 1918 р. вона виконувалася вже як державний гімн Української Народної Республіки, що проіснувала тоді недовго. Карпатська Україна як самостійна держава також 1939 року визнала її своїм гімном. За радянських часів ця пісня була забороненою. Однак українці її пам'ятали і часто виконували таємно, з великою надією на відродження самостійності своєї держави. І такий час настав. Україна стала незалежною державою і знову за свій національний гімн взяла пісню на слова П. Чубинського. Тепер вона звучить на мелодію композитора з Галичини Михайла Вербицького. Первісний текст пісні перероблювався автором кілька разів, тому сучасний варіант відрізняється від нього.

4.4. Тема: відтворення прагнення українців жити у волі; намагання боротися з будь-яким ворогом, захищаючи рідний край.

4.5. Ідея: віра оборонців рідної землі у неминучу перемогу над ворогом, цілеспрямованість українців у доведенні, що вони козацького роду.

4.6. Основна думка: тільки той народ може перемогти ворога, подолати будь-які труднощі, який має силу, мужність, витримку, взаємодопомогу, віру в досягненні своєї мети, готовий заради цього пожертвувати своїм життям.

4.7. Жанр: громадянська лірика, пісня-гімн.

4.8. Художні особливості твору:

- звертання: «браття українці», «браття»;
- метафори: «усміхнеться доля», «Чорне море всміхнеться», «Дніпро зрадіє», «доленька доспіє»;
- порівняння: «згинуть... вороженьки, як роса на сонці»;
- повторення: «браття», «воля», «доля, доленька».

4.9. Аналізування твору за питаннями:

- Чому борці за Україну впевнені у святій перемозі?
- Прокоментуйте, як зрозуміти слова з твору: «Загинуть наші вороженьки, як роса на сонці»?

- Що необхідно зробити для того, щоб ворог не зміг поневолити рідний край?
- Яких страждань зазнала Україна протягом історії? Хто її поневолював?
- Назвіть відомих вам відважних ватажків у боротьбі за волю рідного краю. (*Б. Хмельницький, І. Богун, С. Наливайко...*)
- Які риси характеру притаманні оборонцям рідного краю? (*Мужність, стійкість, наполегливість, терпимість, волелюбність, цілеспрямованість*)
- А чим ми можемо бути корисними для нашої країни?
- Давайте згадаємо, хто такі козаки? Що вам відомо про них?
- Чому Україна славилась цими мужніми, відчайдушними борцями за її волю?
- Чим Україна приваблювала різноманітних ворогів, які протягом всієї історії намагалися її полонити?
- Як названі українці у творі? (*Браття*) Чому?
- Чому, читаючи цей твір, ми хвилюємося і в той же час пишаємося ним?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. Україна не вмерла, тому і живими є:
а) надія і любов; б) *слава і воля*; в) радість і щастя.
2. Кого у творі названо братами?
а) *Українців*; б) усіх слов'ян; в) росіян.
3. Художній засіб фрази «усміхнеться воля» називається:
а) епітетом; б) *метафорою*; в) алегорією.
4. «Згинуть наші вороженьки, як ...»:
а) згорять сірники; б) *роса на сонці*; в) сніг у сонячну погоду.
5. Яка річка згадується у пісні-гімні?
а) Каяла; б) Ока; в) *Дон*.
6. За що необхідно боротися народу?
а) За власне майно; б) *волю*; в) радість.
7. Яке море ще може «всміхнутися» борцям за Україну?
а) Азовське; б) Біле; в) *Чорне*.
8. Що віддадуть оборонці рідної землі за свою свободу?
а) Здоров'я і гроші; б) *душу і тіло*; в) розум і мудрість.

9. Слова гімну покладені на музику:
  - а) М. Лисенком; б) О. Білашем; в) *М. Вербицьким*.
10. Пісні літературного походження, крім усного переймання, поширюються через рукописні збірники, що дійшли до нас:
  - а) з *XVIII*; б) *XVII*; в) *XX* ст.
11. Текст національного гімну нашої держави, за основу якого взято вірш П. Чубинського «Ще не вмерла Україна», був затверджений Верховною Радою України:
  - а) 2000 р.; б) 2001 р.; в) *2003р.*
12. Гімн — з грецької мови означає:
  - а) «найголовніший твір»; б) «урочиста пісня»;
  - в) «пафосна церемонія».

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Прокоментуйте особливості назви гімну. Особисті думки, спостереження обгрунтуйте.
2. З якою метою, на вашу думку, автор у творі звертається до братів? Відповідаючи, посилайтеся на текст твору.
3. Пісня на слова П. Чубинського «Ще не вмерла Україна» написана:
  - а) у 1939 р.; б) *1862 р.*; в) 1884 р.

Картка № 2

1. Чому, на ваш погляд, за радянських часів твір «Ще не вмерла Україна» був заборонений? Відповідь вмотивуйте.
2. Порівняйте гімн СРСР і України. Висновки упорядкуйте і обгрунтуйте.
3. Вперше пісню-гімн було прослухано:
  - а) на засіданні Верховної Ради України;
  - б) у *київській організації «Стара громада»*;
  - в) по центральному телебаченню.

Картка № 3

1. Доведіть, що за жанром «Ще не вмерла Україна» — це гімн. Чому саме цю пісню було визначено українським гімном? Власні думки вмотивуйте.
2. Вмотивуйте, що твір «Ще не вмерла Україна» належить до громадянської лірики? У чому її пафосність?

3. «Ще не вмерла Україна» написана на мотив визвольного гімну:
а) «Підведись, непохитний народе»; б) «Сербія свободна»;
в) «Боротись — жити».

VI. Підсумок уроку

Пісні літературного походження — це так звані фольклоризовані твори, тобто ті, які настільки близькі за світоглядними позиціями і за поетикою до народної творчості, що пережили не одне покоління на всіх просторах України і навіть поза її межами. Так сталося із славнозвісною піснею С. Руданського «Повій, вітре, на Вкраїну», з глибоко ліричною піснею Л. Глібова «Стоїть гора високая». Чимало пісень на тексти Т. Шевченка, І. Франка, драматургів М. Старицького, М. Кропивницького стали народними піснями. Майже всі пісні з п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка» співають в народі, і далеко не всі знають, хто їхній автор. А й справді, хто? Хіба названі і неназвані поети не перебували під впливом традиційної народної пісенності, коли komponували свої твори? Іноді не можна навіть з упевненістю відділити «фольклоризовані пісні» від власне фольклорних. Адже балада «Ой не ходи, Грицю» відома всім як народна пісня, вона звучить і в одноіменній драмі М. Старицького, але знаходиться все більше підтвержень того, що авторкою балади була Марія Чурай.

Тематичний спектр та емоційна тональність пісень літературного походження дуже широкі, але більшість з них тяжіє до романсової лірики. Ця риса характерна і для частини творів, укладених як відомими, так і мало знаними авторами, що переважно воювали у загонах січових стрільців. Лейтмотивом такої пісенності є мобілізуючі маршові заклики до боротьби й звитяг, ушляхення героїзму борців, туга за рідним краєм.

Авторськими за походженням були й патріотичні пісні, яким судилося піднятися до загальнонародних духовних надбань, набути значення гімнів.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять «Ще не вмерла Україна».

Урок № 7**ЛЕГЕНДА ПРО ДІВЧИНУ-УКРАЇНУ, ЯКУ ГОСПОДЬ
ОБДАРУВАВ ПІСНЕЮ. «МОЛИТВА» О. КОНИСЬКОГО,
«НА ДОЛИНИ ТУМАН» В. ДІДЕНКА**

Мета: продовжити роботу щодо ознайомлення учнів з особливостями та ідейним змістом літературних пісень; проаналізувати зв'язок народної легенди про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею, з «Молитвою» О. Кониського; проаналізувати народну пісню «На долині туман» В. Діденка; розвивати пам'ять, увагу, спостережливість, логічне мислення, вміння визначати і коментувати провідні мотиви, пояснювати роль символів у них; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, поваги, любові до літературної пісні та її митців; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрети О. Кониського, В. Діденка; тексти програмових творів, музичне супроводження до пісень, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Літературна вікторина:

1. У перекладі з якої мови слово «гімн» означає «урочиста пісня»? (*Грецької*)
2. В якій країні «урочисті пісні» виконувалися вперше? (*Давня Греція*)
3. П. Чубинський родом із... (*Київщини*)
4. Автор слів гімну народився в родині... (*Дворянина*)
5. Вищу освіту П. Чубинський здобув у... (*Петербурзькому університеті (юридичний факультет)*)
6. Вкажіть назву журналу, де вперше друкувався П. Чубинський... (*«Основа»*)
7. Які експедиції очолював письменник? (*Етнографічно-статистичні*)
8. Мелодію до пісні-гімну дібрав... (*М. Вербицький*)
9. П. Чубинський був членом київської організації, що мала назву... (*«Стара громада»*)

10. Яких художніх засобів (тропів) найбільше у творі «Ще не вмерла Україна»? (*Метафор*)
11. Скільки рядків має пісня-гімн? (*Двадцять*)
12. Назвіть сучасні літературні пісні та їх авторів. (*М. Ткач «Марічка», «Ясени», М. Сингаївський «Чорнобривці», Ю. Рибчинський «Скрипка грає», Д. Павличко «Два кольори», «Явір і яворина», «Лелеченька», В. Івасюк «Червона рута», «Я піду в далекі гори», «Водограй», ...*)
Примітка. Кожна правильна відповідь дорівнюється 1 балу.

III. Перевірка домашнього завдання

Опитування учнів напам'ять пісні-гімна П. Чубинського «Ще не вмерла Україна». Визначення найкращих виконавців.

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

*Своїм походженням і суттю своєю
пісня є мистецтвом загальнонародним;
незалежно від того, авторська чи анонімна,
вона орієнтована на масове сприйняття
і задоволення.*

I. Франко.

1. Аналізування народної легенди про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею

- 1.1. Виразне читання твору за ролями.
- 1.2. Жанр: народна легенда.

Легенда (від латинського *legend* — те, що слід прочитати) — один із жанрів неказкової народної прози, народне передання про видатну подію чи вчинок якої-небудь людини, в основі якого диво, фантастичний образ або уявлення, яке сприймається оповідачем як достовірне. Водночас сюжет легенди базується на реальних або допустимих фактах; легендарний герой може мати свій праобраз у реальному житті, в історичній дійсності.

Особливості народної легенди:

- розповідь про суспільні і побутові події;
- наявність фантастики (казкові герої, фантастичні події, надприродні явища, чудодійні предмети);

- невелика кількість основних дійових осіб (дві-три);
- вільна побудова;
- прозова форма (рідше — віршова);
- малий об'єм.

1.3. *Тема:* зображення дівчини-України, яка звернулася по допомогу до Господа у зв'язку зі стражданнями, що терпить земля її від «пролитої крові й пожеж».

1.4. *Ідея:* ушлявлення Всевишнього, який надає допомогу всім, хто її потребує; возвеличення пісні як неоціненного дару.

1.5. *Основна думка:* серед всіляких скарбів, талантів, здібностей, обдаровань пісня є неоцінним даром.

1.6. *Бесіда за змістом твору:*

- Кого і чим наділяв Господь Бог? (*«...дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці — любов до господарювання, німці — дисципліну і порядок, росіяни — владність, поляки — здатність до торгівлі, італіяни одержали хист до музики...»*).
- Як у творі зображена поведінка дівчинки? (*Сором'язлива, боязлива, тиха...*). Опишіть її (*«Вона була боса, одягнута у вишиванку, руса коса переплетена синьою стрічкою, на голові мала вінок із червоної калини»*).
- З яким горем звернулася дівчина-Україна до Всевишнього? (*«...плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові й пожеж. Сили мої на чужині, на чужій роботі, вороги знущуються з удів та сиріт, у своїй хаті немає правди й волі»*).
- Як зрозуміти слова Господа про те, що пісня ушлявить дівчину на цілий світ?
- Які були подальші дії дівчини, після отримання нею пісні від Всевишнього? Що свідчить про щирість подарунка, який вона отримала? (*«Узяла ... подарунок і міцно притиснула його до себе»*).
- Чим пояснити те, що дівчина-Україна із ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ?
- Яким перед нами предстає Господь Бог? (*Милосердним, справедливим, добрим, щирим*).
- Через що Україна страждає і терпить всілякі страждання?
- Як характеризується дівчина, яка пісню, тобто славу на цілий світ не залишала собі, а «...з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ»?
- У чому значення народної легенди?

2. Опрацювання твору О. Кониського «Молитва»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. Ознайомлення учнів із життям і творчістю О. Кониського (матеріал для вчителя).

ОЛЕКСАНДР ЯКОВИЧ КОНИСЬКИЙ

(6 (18). 8.1836–29.11 (12.12.).1900)

Літературні псевдоніми — О. Верниволя, Ф. Горовенко, В. Буркун, П. Ребендя, О. Хуторянин, О. Яковенко, К. Одовець, О. Преходовець та ін.

О. Кониський — український письменник, публіцист, педагог, громадський діяч ліберального напрямку.

Народився у с. Переходівка (тепер Ніжинського району Чернігівської області) в сім'ї дворянина. Друкуватися почав у «Черниговському листку» (1858). О. Кониський вів велику і різноманітну громадську роботу. У Полтаві, де він служив, організував недільні школи, писав для них підручники. У пресі опублікував ряд статей на церковні теми. Брав участь у роботі київської Громади, організував недільні школи. Як член київської міської ради домагався введення у школах української мови. О. Кониський налагоджував зв'язки з українськими діячами у Галичині. У зв'язку з переслідуванням царизмом українських діячів (1863), О. Кониський був висланий у Вологду, а потім — Тотьму. З 1865 р. жив за кордоном. Тісно зійшовся з національними українськими діячами Галичини. У 1872 р. повернувся до Київщини, де працював у «Киевском Телеграфі». О. Кониський був одним із фундаторів Літературного товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1873), а пізніше — ініціатором перетворення його в Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Літературну діяльність почав у 1858 р. У поезіях, повістях, драмах, оповіданнях обстоював українську національну ідею, проголошував теорію малих діл. Автор популярних поезій: «Я не боюсь тюрми і ката», «На похорони Т. Шевченка» та ін. В оповіданнях О. Кониський порушує проблему соціального і національного гноблення України у царській Росії («Північ п'язник», «Млин», «Спокуси́ва нива»), народного побуту («Хвора дума», «Старці», «За кригою»). Помер у Києві.

О. Кониський — автор ґрунтовної біографії Т. Шевченка, яка не втратила свого значення і нині: «Тарас Шевченко — Грушівський. Хроніка його життя», т. 1–2 (1818–1902). Для недільних шкіл Олександр Якович видав популярні книжки й підручники («Українські прописи»

(1862), «Арифметика, або щотниця» (1863), «Перша граматика, або читання» (1863). Від кінця 1920-х р.р. твори О. Кониського в СРСР знаходились під забороною (за винятком кількох поезій), а радянське літературознавство відносило О. Кониського до «націоналістів».

2.3. Історія виникнення твору «Молитва» та його призначення.

Ця пісня більш як півстоліття була забороною, не виконувалася на концертах, не звучала по радіо. Коли вона народилася, точно не відомо. Слова належать Олександрові Кониському, музика — Миколі Лисенкові. У 90-х роках її знали в Галичині. У 1903-му, коли автор музики перебував у Львові, вона лунала на концертах. Пісня зазнала певного переакцентування: написана для дітей, після зміни окремих слів набула загальнонародного звучання. Виконувалася у школах, на церковних святах, світських концертах, як духовний гімн — спочатку в західноукраїнських землях, а протягом 1917–1920 років — і в Наддніпрянській Україні. А згодом забороною. Не увійшла до жодного з видань творів М. В. Лисенка. Текст і музика зливаються воедино, творять органічну цілісність.

«Боже великий, єдиний» — одна з тих духовно-патріотичних пісень, що служили і служать високій меті національного відродження народу. Пісня широко znana в усіх країнах, де проживають українці, духовно об'єднує їх із батьківщиною.

2.4. Тема: звернення людей до єдиного Бога з молитвою про необхідність уберегти Україну і дати їй народу волі, щастя і долі.

2.5. Ідея: возвеличення сили Бога, віра люду в його допомогу.

2.6. Основна думка: клопотання і звернення людей до Бога не тільки з власних інтересів, а й прагнення зберегти Україну, піклуватися і дбати про неї.

2.7. Жанр: молитва.

Молитва — це:

- 1) звернення віруючого до бога;
- 2) канонізований текст звернення.

2.8. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Що таке молитва?
- Коли і з чим люди звертаються до Бога?
- Чому автор називає Бога великим, єдиним?
- Чим Бог може допомогти людям? (*«Волі і світла промінням ... освіти», «Світлом науки і знання ... просвіти», «В чистій любові до краю ... зрости», «Всі свої ласки й щедроти ти на люд наш зверни!»*, *«Дай волю, ... долю ..., доброго світла, щастя ..., многая літа!»*)

- Які відтінки переважають у творі? (*Світлі: «світла промінням», «світлом науки і знання», «доброго світа!»*)
- Для кого О. Кониський написав цей твір?
- Чи чули ви будь-коли молитву? Що ви відчували при цьому?

2.9. Художні особливості твору:

- звертання: «Боже...»;
- метафори: «Боже, освіти, просвіти, зрости, храни, зверни, дай»;
- епітет: «чиста любов»;
- повтори: «Боже, дай ... многая ... волю», «світло...», «Україну...»;
- риторичні оклики: «Ти на люд наш зверни!», «Дай доброго світла!», «І многая, многая літа!».

Творче завдання. Складіть речення зі словами, що повторюються — це і буде основний зміст «Молитви».

3. Аналізування пісні В. Діденка «На долині туман»

3.1. Виразне виконання пісні.

3.2. Стислі відомості про автора пісні.

ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ ДІДЕНКО

(03.02.1937–14.02.1990)

В. Діденко — український поет, народився у м. Гуляйполе Запорізької області.

У 1959 р. закінчив Київський університет. Друкувався з 1953. Автор збірок лірики «Зацвітай, калино» (1957), «Під зорями ясними» (1961), «Заповітна земля» (1965), «Дивосвіти любові» (1969), «Дзвенять конвалії» (1972), «Мережки сонця» (1976), «Вродливий день» (1979), «Червоний вітер» (1982), «Дзвінка фонетика» (1984), «Дивокрай» (1987), «Рання ластівка» (1988).

Мелодійність, образність, які йдуть від народної пісні — характерні риси віршів В. Діденка. Писав він і для дітей (збірки «Степовичка», 1965; «Берізка», 1975). Деякі вірші покладено на музику (популярні пісні — «На долині туман», «Полям іду я» композитора Б. Буєвського). Окремі твори В. Діденка перекладено російською, латинською, угорською мовами.

Похований видатний митець у Києві.

3.3. Зі статті-спогаду Миколи Сома (додатковий матеріал для вчителя про В. Діденка).

У Спільці письменників України і досі говорять, що про Василя Діденка не можна писати серйозно. Ой шановні мої побритими! Ви ще не знає-

те Діденка, бо й себе іще не вивчили достоту. Навіть ні сном ні духом не можете знати того, що я думаю про вас — часто смішних і незбагнених у вічних пошуках вірної Музи і незрадливої слави.

Нас багато, а він був один. Він був настільки один, що навіки залишиться ось таким:

- до смерті закоханим ліриком;
- бідним і невгамовним, але гордим сином України;
- веселим розбишакою і ворогом усіх дзеркал;
- автором геніальної пісні «На долині туман».

3.4. Тема: змалювання вранішньої літньої пори, коли туман огорнув долину.

3.5. Ідея: уславлення краси природи та дівочої краси, якими захоплюється ліричний герой.

3.6. Основна думка: туман, який вранці «упав», а потім «розтав» надав можливість побачити двох закоханих — дівча і ліричного героя.

3.7. Жанр: пейзажна лірика.

3.8. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чи бачили ви в природі туман? Через що він виникає?
- Що ви відчували, йдучи босоніж по росі?
- Чому туман у творі відображується як жива істота?
- Якою ви уявляєте дівчину? Чому саме такою?
- Для чого автор у твір вводить ліричного героя? Хто він є?
- Що відбувається з туманом на початку твору і наприкінці? Чому, на вашу думку, туман «розтав»?
- Чим нас обдаровує літня пора? Як автор висловлює власні враження про літо. Прочитайте.

3.9. Художні особливості твору:

- повтори: «На долині туман», «Мак червоніє в росі», «По стежині дівча», «Тепле літо в очах», «Білі ніжки в росі», «Попід гору дівча», «Мак червоний в село», «За дівчам тим і я», «Бо в долині туман»;
- метафори: «туман упав», «літо .. цвіло», «туман розтав»;
- епітети: «тепле літо», «білі ніжки».

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

Легенда про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснюю.

1. Яких дітей світу Господь Бог не наділив талантами?
  - а) Німецьких;
  - б) турецьких;
  - в) російських.

2. Французи отримали від Всевишнього:
  - а) *елегантність і красу*; б) любов до господарювання;
  - в) дисципліну і порядок.
3. Від чого плакала дівчина-Україна, стоячи в куточку?
  - а) Бо заздрила іншим дітям різних народів, які отримали різні таланти від Бога;
  - б) *від страждань, що були на землі українській*;
  - в) хотіла бути відомою на цілий світ.
4. Як сприйняв Господь Бог горе дівчини?
  - а) *Вирішив допомогти їй*; б) висловив незадоволення;
  - в) був байдужим до сліз дівчини, бо не любив плаксивих.
5. Яким даром наділив Господь дівчину, обіцяючи її прославити на цілий світ?
  - а) Зробив доброю чаклункою; б) *дав пісню*;
  - в) навчив господарським справам.

«Молитва»

1. Слова твору О. Кониського було оформлені в музичному супроводженні:
  - а) Л. Лепким; б) М. Вербицьким; в) *М. Лисенком*.
2. Як у творі названо Бога?
  - а) Могутнім і справедливим; б) *всесильним і вимогливим*;
  - в) *великим і єдиним*.
3. З яким проханням звертаються люди до Бога?
  - а) Допомогти ближньому; б) покарати винного;
  - в) *зберегти Україну*.
4. Кого необхідно просвітити Богу?
  - а) Простий безграмотний люд; б) *дітей*; в) хто бажає цього.

«На долині туман»

1. Що діється з туманом наприкінці твору?
  - а) *Розтав*; б) знову його можна було побачити; в) став густішим.
2. Туман на долині скупав:
  - а) білі ніжки дівчинки; б) зелену травичку; в) *мак червоний*.
3. Як рухалося дівча?
  - а) Навпростець через поле; б) уздовж річки;
  - в) *по стежині попід горою*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на думку Господа Бога, пісня — неоціненний дар («Легенда про дівчину-Україну...»)?
2. У молитві до Бога люди просять зберегти Україну (О. Кониський «Молитва»). Від кого, від чого? Обґрунтуйте особисту думку.
3. Крокуючи до села, дівчина несла (П. Діденко «На долині туман»):
а) піріжки для бабусі; б) *мак червоний*; в) білу лілею.

Картка № 2

1. Як на вашу думку, чому все-таки люди сподіваються на допомогу Бога, вірять у нього і моляться йому (О. Кониський «Молитва»)?
2. У чому, на ваш погляд, О. Кониський у творі «Молитва» вбачає щастя народу? А що ви розумієте під словом «щастя»? Порівняйте власну думку і думку автора.
3. Як сприйняла дівчина-Україна дарунок Бога («Легенда про дівчину-Україну...»)?
а) Залишилася незадоволеною; б) попросила іншого;
в) *міцно притиснула його до серця і вклонилася*.

Картка № 3

1. Прокоментуйте, що мав на увазі О. Кониський у творі «Молитва», зазначаючи наступне: «В чистій любові до краю ти нас, Боже, зростив». Власні думки обґрунтуйте.
2. Вмотивуйте, чим пояснити те, що люд вболіває не за власну долю, а за Україну загалом, звертаючись до Бога (О. Кониський «Молитва»)?
3. «Молитва» О. Кониського закінчується зверненням люду до Бога, щоб той дав їм:
а) «многая лета»; б) «ласки й щедрості»; в) *«доброго світа»*.

Картка № 4

1. Як, на ваш погляд, опис зовнішності дівчини-України характеризує її внутрішній стан? Чому Бог віддав саме їй найцінніший дар, а не будь-кому іншому («Легенда про дівчину-Україну...»)? Відповідь вмотивуйте.
2. В якому стані перебувають люди, якщо вони моляться і у своїй молитві повсякчас звертаються до Бога (О. Кониський «Молитва»)? Власні міркування доведіть, посилаючись на зміст твору.

3. Дівчина на голові мала віночок із («Легенда про дівчину-Україну...»):
а) духмяних волошок; б) квітчастого барвінку; в) *червоної калини*.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Вивчити твір О. Кониського «Молитва», добрати матеріал про січових стрільців.

Урок № 8

СТРІЛЕЦЬКІ ПІСНІ. «ОЙ У ЛУЗИ ЧЕРВОНА КАЛИНА ПОХИЛИЛАСЯ» С. ЧАРНЕЦЬКОГО І Г. ТРУХА, «ГЕЙ, ВИДНО СЕЛО» Л. ЛЕПКОГО

Мета: проінформувати учнів про січових стрільців, вивчити особливості стрілецьких пісень; вміти пояснювати їхні символи, відрізнати стрілецькі пісні від інших видів пісень; визначити провідний мотив програмових творів, їхній ідейно-художній зміст; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість; робити власні висновки, узагальнення; навчити виразного читання; формувати кругозір, світогляд; виховувати повагу, пошану до стрілецьких пісень, їх авторів, історичного минулого рідного краю; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрети С. Чарнецького і Л. Лепкого, пісні у музичному супроводженні, дидактичний матеріал.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення літературної пісні.
- Чим літературна пісня відрізняється від народної?

- Як ви знаєте давні і сучасні літературні пісні?
- Чому пісня відображає життя народу?
- Що вам відомо про січових стрільців?
- Як розуміти народну мудрість: «Пісня ні в добру, ні в злу годину не покидає людину»? Власні думки обґрунтуйте.
- Чому народна пісня — дорогоцінне надбання поетичного генія нашого народу, нев’януча окраса його духовності? Відповідь вмотивуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*В піснях і труд, і даль походу,
і жаль, і усміх, і любов,
і гнів великого народу,
і за народ пролита кров.*

М. Рильський

1. Особливості виникнення стрілецьких пісень

Ці пісні були створені та побутували серед бійців загонів УСС (Українські січові стрільці) у час національно-визвольної боротьби українського народу (1915–1920).

На початку Першої світової війни (серпень 1914 р.) у Галичині національно свідомі юнаки та дівчата у складі австрійської армії вирішили добровільно організувати військо УСС, щоб зі зброєю в руках вибороти всій Україні незалежність. Це були справжні лицарі честі та людської гідності. В тій кривавій боротьбі українських молодих патріотів «наче відновилася княжа і козацька боротьба за волю рідного народу і краю» (як сказав про неї історик А. Лотоцький), хоч і не закінчилася вона перемогою, але лишила яскраву і героїчну сторінку в нашій історії. Серед стрільців було багато людей інтелігентних, освічених. Вони писали натхненні вірші, що відразу ставали популярними піснями, які надавали сміливості в боях і підтримували під час коротких годин відпочинку, коли особливо гарно мріялося і вірилося в щасливе майбуття.

Пісні січових стрільців — різновид українських народних козацьких пісень патріотичного звучання, виникнення і розвиток яких пов’язані з історією січового стрілецтва. За жанровими ознаками і системою

образів вони майже ідентичні козацьким пісням. Відмінність зумовили лише часові межі появи цих творів. Відстань між ними — понад три століття, що внесло певні зміни і в тематику, і в ідейні мотиви, і в мелодику пісень.

Зародилися пісні січових стрільців, як вже зазначалося вище, ще напередодні Першої світової війни, коли створювались перші січові організації в Галичині. Спочатку вони ставили перед собою просвітницько-пропагандистські цілі — вивчали і поширювали досвід життя демократичної держави Запорізька Січ (звідси й назва «січові стрільці»). Молоді гуртківці засвоювали побут запорозьких козаків, умови їхніх військових походів, культуру. Стрільці співали козацькі пісні, прилаштовували їх до своїх умов. Наприклад, пісню «Їхав козак на війноньку» співали як «Їхав стрілець на війноньку», дещо змінюючи текст твору. Це був регіональний варіант української народної пісні. Згодом з'явилися власні оригінальні слова і мелодії, що й започаткувало новий жанровий різновид фольклорної творчості.

Особливо плідно почали працювати стрільці, коли війна втягнула їх у свою орбіту. Створювались мистецькі гуртки в польових умовах, які називали себе Пресовою квартирою. До неї входили літератори, композитори, музиканти. Вони видавали газети, журнали, влаштовували виставки, співали пісні. У цій творчій атмосфері в перерві між боями було створено чимало пісенних творів — справжніх шедеврів народної творчості.

Тематично пісні січових стрільців можна розділити на соціально-побутові, героїко-патріотичні та жартівливі. За мелодикою — на ліричні та маршові пісні. У соціально-побутових піснях розповідається про нелегку долю січових стрільців, висловлюється туга за рідним краєм, за батьками, родиною. Твори героїко-патріотичного характеру пройняті ідеєю боротьби за незалежну Україну, вірою в неодмінну перемогу хоч би ціною власного життя. Жартівливі пісні покликані привнести розвагу в нелегке стрілецьке буття, зняти психологічне напруження.

Стрілецькі пісні створювалися оперативно, їхній зміст і тональність часто залежали від характеру розвитку конкретних подій та настрою творців слів і музики. Коли Галицька армія змушена була відступити на територію Східної України для з'єднання з військом Петлюри, покидаючи рідний край, стрільці співали пісню, шойно написану їхнім однополчанином:

Ой та зажурились
Стрільці січовії,
Як Збруч-річку переходили,
Що стільки народу
Впало за свободу,
Встояти не було сили.

Стрілецькі пісні, створені в останнє століття, значно поповнили фонд народних пісень. Вони змістовні, мелодійні, досконалі за ритмікою, їх із великим задоволенням співає сучасна молодь. Тепер іде процес реанімації та реставрації призабутих чи заборонених тоталітарним режимом пісень січових стрільців. Вони збагатять духовну скарбницю нашого народу.

2. Опрацювання пісні С. Чарнецького

«Ой у лузі червона калина похилилася»

2.1. Виразне читання поезії.

2.2. Стисле ознайомлення учнів із життям і творчістю С. Чарнецького (матеріал для вчителя).

СТЕПАН МИКОЛАЙОВИЧ ЧАРНЕЦЬКИЙ

(21.01.1881–02.10.1944)

С. Чарнецький — український поет і театральний діяч. Як явище суспільно-художнє, Степан Чарнецький сформувався на ґрунті культурного життя Галичини початку ХХ століття. Тематами, мотивами, настроями й образами його поезії співзвучні з творчістю інших учасників літературної групи «Молода муза», до якої належав поет.

Народився в селі Шмальківцях (тепер Чортківського району Тернопільської області). Селянський син, тринадцята дитина в родині (батько помер ще до його народження), Степан учився у гімназії, звідки був відрахований за зневажливе ставлення до релігії, навчався у реальній школі, політехнічному інституті. Працював інженером-мостобудівником. З 1913 р. — режисер і художній керівник українського театру у Львові. Деякий час працював пресі (газети «Українське слово», «Діло»). З 1939 р. — науковий співробітник бібліотеки АН УРСР у Львові. У збірках поезій «В годині сумерку» (1908), «В годині задуми» (1917), «Сумні ідеї» (1920) показав трагічну долю галицького селянина, солдата австрійської армії, відбив дух боротьби прогресивних сил проти реакції.

Частина поезій С. Чарнецького пройнята декадентськими мотивами. У 1921 р. вийшла збірка фейлетонів і новел Степана Миколайовича «Дикий виноград», які друкувалися під псевдонімом Тіберій Горобець. Чарнецький — автор «Нарису історії українського театру в Галичині» (1934), що досі не втратив своєї наукової вартості.

У житті не раз доводилося йому скрутно. «Всі дивуються, як він живе і чим живе. Та ніхто не чув ніколи, щоб він жалувався на важкі умови існування... Є в що вдягнутися — добре, нема — обійдеться», — писав про нього П. Карманський.

Щоправда, далеко не вся поетична спадщина його зібрана, вона розсипана по газетах та журналах і ще чекає свого дослідника. Виступав С. Чарнецький також із новелами та фейлетонами, театральними рецензіями, перекладами віршів, п'єс і лібретто опер для театру з німецької та польської на українську мову та з української на польську. Зокрема, сучасники відзначали його майстерний польський переклад вірша І. Франка «Як почуєш вночі...».

Помер С. Чарнецький 2 жовтня 1944 року у Львові.

- 2.3. *Тема:* зображення суму України за синами-українцями, які потерпають у неволі в московських кайданах; битва січовиків із ворогом за визволення полонених.
- 2.4. *Ідея:* уславлення мужності, відваги січових стрільців — оборонців України.
- 2.5. *Основна думка:* єдність, мужність, волелюбність, вміння захищати рідний край, прийти на допомогу братам, які перебувають у небезпеці — ось основні риси січових стрільців-захисників.
- 2.6. Обговорення змісту твору за питаннями:
  - Чому, на вашу думку, Україна зажурилася?
  - Що символізує калина? Які ще образи-символи вам відомі? (*Верба, вогонь...*)
  - Прокоментуйте наступні слова з твору: «Не журися, славна Україно, маєш добрий рід».
  - Чому Україна порівнюється з калиною?
  - З яким ворогом і за що борються січовики?
  - Як січовики намагаються розвеселити Україну? Що про це сказано у творі?
  - Чим прославилися січові стрільці?

2.7. Художні особливості поезії:

- повторення:

«А ми тую червону калину підійmemo,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселиmo»;

- метафора: «Україна зажурилася»;
- звертання: « червона калино», «славна Україно»;
- епітети: «кривий тан», «московські кайдани», «золотистий лан», «буйнесенький вітер»;
- риторичні оклики:
«А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселиmo!»;
«То прославить по всій Україні січових стрільців!».

3. Аналізування поезії Л. Лепкого «Гей, видно село»

3.1. Виразне читання твору.

3.2. Ознайомлення школярів із життям і творчістю Л. Лепкого (матеріал для вчителя)

ЛЕВКО СИЛЬВЕСТРОВИЧ ЛЕПКИЙ (07.12.1888–28.10.1971)

Левко Лепкий (псевдоніми — Зиз, Зазик, Льоньо, Леле, Оровець) народився 07.12.1888 року в селі Поручик Бережанського повіту, тепер с. Бише Бережанського району Тернопільської області — український письменник, видавець, композитор у США. Його брат — Богдан Лепкий. Левко Сильвестрович закінчив Бережанську гімназію, а потім з 1909 по 1914 рр. навчався у Краківському університеті. Учасник Першої світової війни. У 1940 р. виїхав до Кракова, а з 1944 р. — до США. Один із організаторів та командир кавалерії Українських січових стрільців. Належав до літературного об'єднання «Богема» та Товариства письменників і журналістів імені І. Франка у Львові. Був директором видавництва «Червона калина», редактором сатирично-гумористичних журналів «Будян», «Зиз». Друкувався в журналах «Шляхи», «Нові шляхи», «Календарі Червоної калини» та інших. Окремі вірші Левка Лепкого опубліковано в антології «Струни» (1922). Автор п'єси для дітей «Сон Івасика» (1922 р., з нотним додатком). Один із видавців пісенника «Великий співаник «Червоної Калини» (1937). Упорядник пісенника «140 пісень з нотами» (1940, містить святкові, козацькі, стрілецькі, побутові, любовні та лемківські пісні, коломийки, гагілки, веснянки). Один із засновників першого на західноукраїнських землях літературно-мистецького

театру «Співомовки» і лялькового театру сатири і гумору «Вертеп наших днів» (обидва у Львові). Написав пісню «Журавлі» (слова Б. Лепкого; відома також під назвою «Чуєш, брате мій?») та пісні на власні вірші «Ой видно село.», «Маєва нічка», «Бо війна війною», що стали народними. Редакцією журналу «Тернопіль» 1992 р. встановлено літературно-мистецьку премію імені братів Богдана і Левка Лепких.

Помер Лепкий Левко Сильвестрович 28.10.1971 р. у місті Трентон, США.

3.3. Тема: зображення походу війська січових стрільців, які «йдуть за Україну воювати», та звернення січовиків із запрошенням до селянських хлопців залучитися до них, щоб «славу мати...».

3.4. Ідея: возвеличення мужності, завзятості, віри січових стрільців у своїй справі — захистити рідний край від ворогів.

3.5. Основна думка: вірність благородній справі, прагнення боротися за Україну, залучаючи до цього все більше народних мас, за її щасливе майбутнє, — ось головна мета січовиків — оборонців рідної землі.

3.6. Обговорення змісту поезії за питаннями:

- Як у творі зображені січові стрільці?
- Про яку історичну подію йде мова у поезії?
- Чому січовики порівнюються з соколами?
- Кого і для чого запрошують військові залучитися до походу?
- Поясніть назву твору.
- Яке значення має в поезії образ чорнобрової дівчини?
- Чи бували ви на селі? Чим воно вас вражає? Як село зображено у пісні?

3.7. Дослідницьке завдання:

- розпитати у мешканців будь-якого села про історичні події, що відбувалися безпосередньо на його території або неподалік від нього;
- дізнатися про українські пісні, які популярні на селі.

Примітка. Зібраний дослідницький матеріал узагальнити, систематизувати і оформити як міні-доповідь.

3.8. Художні особливості пісні.

- повторення:

«Гей, видно село, широке село під горою...»;

«Хлопці ж бо то хлопці, як соколи!»;

«Ха-ха, ха-ха, ха, ха, ха, ха, ха, ха, гей!»;

«Дівчино, рибчино, чорнобривко моя»;

«Вийди, вийди, вийди, вийди, вийди чим скоріш до вікна»;

- звертання: «Дівчино, рибчино,...»;
- порівняння: «Хлопці..., як соколи»;
- риторичні оклики:

«Хлопці ж бо то, хлопці...!»;
«Ха-ха ..., гей!»;
«Хто має охоту, хай іде за нами!»;
«Ми йдем за Україну воювати!».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Ой у лузі червона калина похилилася»

1. Україна зажурилася:
  - а) бо нічим прожити;
  - б) за ув'язненими українцями у московських кайданах;
  - в) за січовиками, що померли в боротьбі з москалями.
2. Калина має білий цвіт, а Україна:
  - а) багато золотих ланів;
  - б) добрий рід;
  - в) чарівну вроду.
3. Як названо битву українців з москалями?
  - а) Жорстокою;
  - б) кривавою;
  - в) смертельною.
4. «Гей, у полі ... золотистий лан...»...
  - а) жита;
  - б) вівса;
  - в) пшениці.
5. Буйний вітер «повіє з широких степів»:
  - а) і відразу зміняться погодні умови;
  - б) прославить по всій Україні січових стрільців;
  - в) розгонить темні хмари на небі.
6. Що будуть зберігати нащадки України?
  - а) Стрелецьку славу;
  - б) білий цвіт калини;
  - в) калину, щоб вона не хилилася.

«Гей, видно село»

1. Село, про яке згадується у творі, знаходиться:
  - а) під горою;
  - б) неподалік від річки з греблею;
  - в) за смерковим лісом.
2. По селу йдуть:
  - а) селяни на панщину жито збирати;
  - б) дівчата й хлопці, співаючи;
  - в) січові стрільці до бою.
3. Хлопці-січовики порівнюються:
  - а) з янголами;
  - б) соколами;
  - в) козаками.

4. З яким проханням звертаються січовики до дівчини?
  - а) Напоїти їх холодною водою; б) *подивитися у вікно*;
  - в) заспівати веселу пісню.
5. Кого січові стрільці запрошують іти з ними?
  - а) Красивих і веселих дівчат; б) *усіх бажуючих отримати славу*;
  - в) сильних і мужніх чоловіків.
6. Січовики йдуть:
  - а) ниву обробляти; б) *за Україну воювати*;
  - в) бранців із турецької неволі визволяти.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Вмотивуйте, чому січові стрільці, захищаючи рідний край, народ, не жаліли свого здоров'я і навіть життя. Обґрунтуйте власну думку, посилаючись на зміст твору С. Чарнецького «Ой у лузі червона калина похилилася».
2. Чому і для чого ми повинні пам'ятати історію рідного краю і тих, хто її створив? Доведіть це на прикладі пісні С. Чарнецького «Ой у лузі червона калина похилилася».
3. У творі Л. Лепкого «Гей, видно село» дівчину січові стрільці з любов'ю називають :
  - а) ластівочкою; б) *рибчиною*; в) голубонькою.

Картка № 2

1. Чому, на вашу думку, твір Л. Лепкого «Гей, видно село» вважають літературною піснею?
2. З якою метою, на ваш погляд, С. Чарнецький написав пісню «Ой у лузі червона калина похилилася»? Чи тільки для уславлення січових стрільців? Власні міркування обґрунтуйте.
3. Кого називає С. Чарнецький у творі «Ой у лузі червона калина похилилася» займенником «ми»?
  - а) Слов'ян; б) українців; в) *січових стрільців*.

Картка № 3

1. Порівняйте поезію С. Чарнецького «Ой у лузі червона калина похилилася» з твором Л. Лепкого «Гей, видно село», звертаючи увагу на ідейний зміст героїв твору, історичну значимість. Власні спостереження узагальніть.

2. Чи тільки заради слави січовики йдуть воювати за Україну (Л. Лепкий «Гей, видно село»? Свою думку обґрунтуйте.
3. Стрільці українські намагаються Україну (С. Чарнецький «Ой у лузі червона калина похилилася»):
  - а) зробити багатую; б) *розвеселити і возвеличити*;
  - в) уквітчати калиновим цвітом.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Виконати дослідницьке завдання (дивись зміст уроку п. 3.7.), підготуватися до написання твору про пісню.

Урок № 9

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ. ПИСЬМОВА ТВОРЧА РОБОТА ПРО РОЛЬ І МІСЦЕ ПІСНІ В ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ

Мета: систематизувати та узагальнити знання учнів про народну пісню, її різновиди і призначення; вміти грамотно висловлювати власну думку, наводячи переконливі докази з творів усної народної творчості; розвивати творчі здібності учнів, їх логічне мислення; пам'ять, вміння послідовно викладати свої думки, робити висновки, відповідні обґрунтування; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани до народної творчості, культури рідного краю, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

Обладнання: тексти народних пісень, малюнки учнів до пісенної творчості.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення народної пісні.
- Чому літературна пісня виникла на підставі народної творчості?

- Які пісні вам запам'яталися? Чим саме?
- Назвіть відомі вам обряди. Як вони підрозділяються?
- Як народна пісня пов'язана з обрядовою поезією?
- Що вам відомо про пісню-гімн? У чому її особливості?
- Чи можемо ми вважати, що в піснях — історія нашого народу? Власні міркування обґрунтуйте.
- Чим зумовлено походження народної пісні за легендою? Чи вважаєте ви пісню великою цінністю?
- Як же пісня впливає на людину?
- Через що народна пісня не втрачає своєї актуальності і на сьогодні?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Опрацювання змісту теми уроку

*У жодній країні дерево народної поезії не вродило
таких величавих плодів, ніде душа народу
не виявлялася у піснях так живо й правдиво, як в українців...*
Німецький письменник, перекладач, філолог Фрідріх Боденштендт.

1. Вступне слово

Отже, ми з вами закінчили вивчення народних пісень, обрядів, дізналися про їх значимість у житті людини.

Сьогодні ви спробуєте виявити власні здібності під час написання твору. Виконуючи цю роботу, необхідно дотримуватися наступних вимог:

- слідувати за чіткою побудовою твору (вступ, основна частина, висновок);
- власні думки висловлювати грамотно, послідовно, наводячи приклади з текстів пісень на ту чи іншу думку;
- стежити за грамотністю оформлення роботи;
- уникати докладного переказу текстів пісень;
- зазначити актуальність теми твору (компетентнісно орієнтований підхід).

2. Виконання завдань

2.1. Закінчити висловлювання:

- Пісня для народу...
- Якщо не було б пісні, то...
- Пісня мене вражає...

- Народні пісні для України — все і...
  - Українська пісня в світі має...
- 2.2. До слова «пісня» дібрати відповідні характеристики з різних частин мови. (*Пісня — життя, шедевр, настрої, почуття...; дзвінка, милозвучна, вражаюча, чудова...; лунає, дзвенить, чується...*)
- 2.3. Скласти міні-діалог на тему «Пісенний діамант».

3. Наступний перелік тем для написання письмової роботи про роль і місце пісні в житті українців

- Наша дума, наша пісня, не вмре, не загине, от де, люде, наша слава, слава України.
- Пісня — душа українського народу.
- Пісня в моєму житті.

4. Виконання письмової роботи про роль і місце пісні у житті українців

Орієнтовний зразок твору

*Народна пісня — це жива, яскрава,
сповнена барв істини народна історія,
яка розкриває життя народу.
Покажіть мені народ, у якого було б більше пісень...
Україна дзвенить піснями.*

М. Гоголь

Пісня така ж давня, як і мова.

О. Потебня

Пісня іде поруч з людиною все життя. З піснею працюють, відпочивають, проводжають в армію... З нею ми нерозривно пов'язані від народження і до самої смерті.

Кажуть, що пісні складає сам народ, та створюють їх і його талановиті сини та доньки.

Пісня! В ній найповніше виявилась душа народу.

Народна пісня! Кого тільки ти не чарувала своєю неповторною красою. Минають віки, змінюються покоління, а народна пісня залишається, через усі поневіряння проносить вона свої чари, свою нев'янучу молодість.

У давні часи співалися трудові пісні, що виконувались у процесі праці, зокрема під час польових робіт; родинні, звичаєві, весняні, жнивварські пісні, колядки і щедрівки.

Сьогодні, в час національного піднесення, відроджуються традиції, відроджується і народна пісня. З піснею народ жив, працював, любив,

творив, з нею йшов і в інше життя, бо народна пісня — це вираження духовних цінностей людей.

Доля багатьох пісень подібна до долі нашого народу. Багато з них переслідувалися, їх забороняли. Але ж ті пісні жили, плекали в серцях людей невмирущу надію на духовне відродження. Так було, наприклад, з гімном П. Чубинського «Ще не вмерла Україна». Влада суворо заборонила цей гімн, але вбити його не змогла. Сьогодні гімн «Ще не вмерла Україна» став державним гімном незалежної України.

Багато пісень присвятив народ різним святкам: колядки та щедрівки, веснянки та петрівки. У них люди оспівують прихід весни, радість оновлення життя чи щасливий кінець жнив і збору урожаю, висловлюють думки про краще життя, про веселу працю, сподівання на допомогу сил природи.

Народ не забув і своїх найменших слухачів — діток. Усім нам у ранньому дитинстві мами, бабусі співали лагідні, спокійні і дуже цікаві коляскові пісні. Коли маля чує голос найріднішої у світі людини — мами, воно заспокоюється, солодко позіхає і засинає:

Ой, спи, дитя, до обіда,
Покіль мати з міста прийде
Да принесе три квіточки:
Ой первую зросливаю,
А другу сонливаю,
А третю шасливаю...

З ніжними, ласкавими словами передається дитині материнська любов, теплота материнського серця, духовна чистота і святість.

У всі часи пісня на Україні була і є частиною людського життя, невичерпним джерелом наснаги. А як бадьоро і дзвінко зазвучала стрілецька пісня:

Гей, там ідуть наші січовії стрільці до бою:
Попереду ідуть старші отамани,
Хто має охоту, хай іде з нами

або:

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні січових стрільців!
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселемо!

Нехай завжди з нами буде народна пісня, нехай збереже вона тепло наших сердець, наше життя. Коли людина співає, вона не може робити злочин чи щось бридке. Так нехай же лунає зажди пісня, шира українська пісня, нехай вона робить усіх душевнішими, багатшими, красивішими у своїх почуттях, підносить нашу національну і людську гідність.

Українська пісня — це втілення духовної величі нашого народу, який зберіг своє Слово і йде з ним у майбутнє. Саме народна пісня відроджує в душах наших земляків любов до рідного слова й рідної землі.

V. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VI. Домашнє завдання

Закінчити написання творчої роботи, знати ідейно-художній зміст твору М. Вороного «Євшан-зілля».

Урок № 10

М. ВОРОНИЙ «ЄВШАН-ЗІЛЛЯ»

Мета: стисло ознайомити учнів із життєвим шляхом М. Вороного, опрацювати зміст твору «Євшан-зілля», визначити його головну думку; охарактеризувати образ юнака-половця; співвіднести давноминулі події, описані в поемі, з сучасністю; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; робити висновки та узагальнення; вміння виразно і вдумливо читати твір; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття поваги до творчості М. Вороного, української класики; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці, пошану до рідного народу, країни.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрети М. Вороного, бібліотечка творів письменника, історичні матеріали про Україну княжої доби; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому ми повинні знати історію рідного краю?
- Які твори на історичну тему вам відомі з 5-го класу?
- Якими історичними особами пишається наш народ? Чим саме вони заслуговують на увагу і пам'ять?
- Чим пояснити те, що Україна протягом історії боролася із загарбниками, які намагалися заповонити її?
- Дайте визначення легенді та літопису як літературним жанрам. Як ці жанри можуть бути пов'язані між собою?
- Чи правильне твердження, що народ — творець історії? Власні думки обґрунтуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*Краще в ріднім краї милім
Полягти кистьми, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!*

М. Вороний

1. Життєва доля М. Вороного (матеріал для вчителя)

МИКОЛА КІНДРАТОВИЧ ВОРОНИЙ

(1871–1938)

Немає, мабуть, дитини, котра б не знала прекрасного вірша «Сніжинки», який написав для маленьких Микола Кіндратович Вороний. У його поетичному доробку є багато інших чудових творів, які, на жаль, ще найменшим читачам не відомі. Річ у тім, що М. Вороний довгий час був пасербом і рідному краї, його ім'я тричі викреслювалось з історії української культури.

Народився поет на Катеринославщині. Через півроку після народження хлопчика сім'я переїжджає на Слобожанщину, де на околицях Харкова в напівсільському-напівміському оточенні пройшло його дитинство. Національний дух у родині підтримував не батько, а дід Павло

Денисович, старезний і міцний дідуган, який, доживши до сторічного віку, розмовляв виключно українською мовою. І це після двадцятип'ятирічної служби в уланському полку, де він так і не зрусифікувався! Йому навіть прізвисько дали Улан, а всю його сім'ю по-вуличному називали Уланенками. Взагалі в характері майбутнього поета водночас поєднувались бунтівлива вдача і тверда розважливність. Причини очевидні: його прапрадід по батькові був гайдамакою, а прапрадід по матері П. Колачинський був ректором Києво-Могилянської академії. Від матері разом із піснями й казками засвоїв він і першу науку, яку потім продовжував у гімназії і школах Харкова й Ростова-на-Дону. У дитинстві Микола захоплювався творами Ф. Купера, Ж. Верна і, звичайно, «Кобзарем» Т. Шевченка, з якого багато поезій знав напам'ять. У Ростові-на-Дону Вороний разом з іншими гімназистами організував гурток «Українська громада», через що зазнав переслідувань з боку уряду. Йому було заборонено вступати до університету й проживати в столиці та університетських містах. Юнак змушений був виїхати за кордон. Він якийсь час живе в Австрії і навчається у Віденському університеті. З часом переїжджає до Львова і стає студентом Львівського університету. На перехрестях поетової долі зустрічалися М. Коцюбинський, Леся Українка, М. Лисенко, П. Тичина (Павло Григорович вважав себе учнем Вороного), М. Рильський. Та колосальний вплив на письменника мав І. Франко, якого він вважав велетнем думки.

М. Вороний відомий не лише як поет, а й як літературний і театральний критик, історик, публіцист, актор (працював у трупах Кропивницького й Саксаганського), режисер, знавець музики й живопису, перекладач (зробив найкращі переклади українською мовою «Інтернаціоналу», «Марсельези», «Варшав'янки»). Після Жовтневої революції він, як і багато інших представників творчої інтелігенції, виїхав до Польщі, де прожив шість років. Повернувшись знову на Україну, Вороний активно включається у творче життя.

У 1928 році громадськість Києва широко відзначила тридцятип'ятиріччя його письменницької діяльності. Та вже насувалася грізна хвиля тридцятих років з масовими винищеннями усього мислячого, тим паче українського. Поет був зарахований до націоналістів, білоемігрантів і, як наслідок, — виправно-трудова табора, які після трьох років були замінені засланням у Казахстан.

Щоб якось полегшити несправедливий вирок батькові, з Москви до Києва спеціально приїхав його син Марко, відомий на той час

дитячий поет (теплі стосунки з сином скрашували невлаштоване сімейне життя Миколи Кіндратовича, бо з дружиною він був розлучений). Не віддав тоді Марко, що допомога батькові коштуватиме йому дуже дорого. Після арешту батька було заарештовано й сина. Більше року сидів Марко в одиночній камері без суду й слідства, а потім був засуджений до семи років виправно-трудоих таборів. Його заслали у далеке місто Кем, що навпроти Соловецьких островів, звідки він уже не повернувся.

Подібна доля чекала й батька. У М. Вороного навіть немає точної дати смерті. Після 1937 року слід його загубився. В одній біографічній довідці зазначається, що він помер 24 квітня 1940 року в селищі міського типу Новоукраїнка на Кіровоградщині від атеросклерозу мозку. В іншій ідеться про те, що помер поет в 1942 році в окупованій фашистами Воронезькій області. І лише недавно дослідникам творчості Вороного вдалося з'ясувати істину. В управлінні КДБ Кіровоградської області знайдено документ, який складається усього з тринадцяти рядків із вказаною датою — 29 квітня 1938 року. Виявляється, не було у Миколи Кіндратовича тихої старості, атеросклерозу, а був другий, досі не відомий арешт і вирок — розстріл. Виконання вироків не затримували більш як на 2–3 тижні...

2. Робота над ідейно-художнім змістом твору М. К. Вороного «Євшан-зілля»

2.1. Виразне вибіркове читання твору.

2.2. Історія написання «Євшан-зілля».

Доля України, проблема історичної пам'яті її народу турбувала поета повсякчас, у 1895 році він написав прекрасну зворушливу поему «Євшан-зілля». Цей твір — авторська інтерпретація дуже давньої легенди, про яку М. Вороний дізнався з Іпатського літопису.

Автор її не просто переповідає, а переосмислює поему в науку своїм сучасникам, які зневажливо ставилися до рідного краю. Поема переносить нас у часи існування Київської Русі, під час князювання Володимира Мономаха.

2.3. Тема: зображення перебування у Володимира Мономаха ханського сина, який потрапив до Русі разом з ясиром; повернення хлопця на Батьківщину за допомогою євшан-зілля.

2.4. Ідея: возвеличення любові до рідного краю, його безмежних просторів, природи, народу; засудження тих, хто занедбав свою країну і відцурався від неї.

2.5. Основна думка:

- 1) щастя можна знайти тільки на рідній землі;
- 2) «...хто матір забуває, того бог карає, того діти цураються, в хату не пускають».

2.6. Композиція.

- *Експозиція*: пророкування, суть якого буде розкриватися у творі. Критика тих, хто край свій рідний «...зацурали, занедбали...».
- *Зав'язка*: ханський син потрапив з ясиром до князя Володимира; бажання половецького хана за допомогою гудця повернути єдину дитину на Батьківщину.
- *Кульмінація*: хлопець згадав рідний край за допомогою євшан-зілля.
- *Розв'язка*: роздуми автора над складною долею українського народу, який потрапив у полон до хана і не має вже шляху вороття додому.

2.7. Стислий зміст твору.

Горе тій людині, яка відцуралась від свого і, потрапивши на чужу землю, забула рідне слово, блиск материнських очей та мозолисті руки батька.

Йдеться в поемі про взятого в полон сина половецького хана, якого, хоч він і був у неволі, оточили розкошами, і він став забувати рідний степ, бо вже звик до чужини. Хан страждає від розлуки з сином, і тоді він посилає старого віщуна, щоб той повернув додому юнака. Але це доручення виявилось дуже складним. Бо на юнака не подіяли ні розповіді про батькові сльози, ні половецькі пісні: «...де пустка замість серця, порятунку вже не буде!» Тоді посланець дав понюхати зав'язане у вузлику зілля, привезене з батьківщини. Сталося диво: перед очима хлопця постав рідний степ — «широкий, пишнобарвний і квітчастий».

2.8. Жанр: ліро-епічний твір, поема.

2.9. Теорія літератури.

- Ліро-епічний твір — твір, що поєднує в собі ознаки лірики й епосу. Такі твори мають розгорнутий сюжет (від епосу), написані у формі віршів, з великою кількістю виражених почуттів (від лірики): дума, поема, байка, балада.
- Поема (гр. *poiēta*, від *poiēw* — роблю, творю) — ліро-епічний оповідний твір, у якому змальовується характер, визначні події в житті людей; зображення подій супроводжується авторськими ліричними відступами і роздумами; великий віршований твір з оповідним чи ліричним сюжетом.

2.10. Обговорення змісту поеми за питаннями:

- За що ми любимо рідний край?
- Яке значення має епіграф і вступ до твору?
- Про які часи говориться у поемі? Доведіть це, посилаючись на текст твору.
- Що свідчить про ставлення князя до хлопця?
- Чому хлопець забув рідний край? Чи можна його за це осудити?
- Опишіть внутрішній стан половецького хана під час втрати сина.

(Зажурився, засмутився...
Вдень не їсть, а серед ночі
Плаче, бідний, та зітхає,
Сну не знають його очі)

- Прокоментуйте, як зрозуміти наступні слова з твору: «...мов кров'ю з його (хана) серця слово точиться по слову...»
- Як твір пов'язаний з усною народною творчістю?
- У чому була важливість наказу хана гудцеві? Що про це сказано у творі? Прочитайте.
- За яких умов хлопець прийняв гудця?
- Розкажіть, як гудець грав та співав хлопцеві, нагадуючи йому про культуру рідного краю.
- Поясніть, чому твір має таку назву? Власні думки обґрунтуйте.
- Чого вчить нас цей твір?

V. Закріплення вивченого матеріалу**1. Розв'язування тестових завдань**

1. Назва твору М. Вороного «Євшан-зілля» вважається:
  - а) символічною; б) історичною; в) фантастичною.
2. Як потрапив на Руську землю половецький син (М. Вороний «Євшан-зілля»)?
  - а) Під час пошуків друзів; б) був полонений князем;
  - в) плаваючи у човні, був схоплений вартовими.
3. В якому місті перебував ханський син, потрапивши у полон?
  - а) Новгороді; б) Києві; в) Москві.
4. Через що князь вирішив залишити хлопця при собі?
  - а) Зважив на вроду ханського сина; б) любив малих дітей;
  - в) намагався довести власну доброту і повагу до половецького хана.

5. Як сприйняв хан звістку, що його дитина знаходиться на землі Руській?
  - а) Плакав, не спав і не їв; б) дуже тяжко захворів;
  - в) вирішив позбавити себе життя.
6. Кого просить хан піти «у землю Руську» на пошуки сина?
  - а) Дипломата; б) старця; в) гудця.
7. Що допомогло юнаку згадати про рідні половецькі степи?
  - а) Пісня половецька; б) умови хана;
  - в) відчуття пахоців євшан-зілля.
8. Кого згадував юнак у творі М. Вороного «Євшан-зілля» після того, як він понюхав степову рослину?
  - а) Матір; б) батька; в) братів.
9. Висловлення з твору «...рідний степ — широкий, вільний» вважається наступним художнім засобом:
  - а) метафорою; б) алегорією; в) епітетом.
10. Наприкінці твору М. Вороний звертається до:
  - а) молоді; б) юнака; в) України.
11. За жанровою спрямованістю «Євшан-зілля» М. Вороного:
  - а) історична повість; б) ліро-епічний твір; в) соціальне оповідання.
12. Поема «Євшан-зілля» написана:
  - а) у 1890; б) 1899; в) 1889 рр.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. У чому трагізм життєвої долі М. Вороного? Доведіть, спираючись на переконливі приклади з його біографії.
2. Прослідкуйте, в чому особливість назви твору М. Вороного «Євшан-зілля»? Чи можна вважати події, відображені у творі, реальними? Чому? Власну думку доведіть.
3. Що лягло в основу написання твору М. Вороного «Євшан-зілля»?
  - а) Пам'ятки культури; б) літописні джерела;
  - в) документальні наукові дослідження.

Картка № 2

1. Чим пояснити бурхливу реакцію молодого половця на пахоці євшан-зілля? Як у поемі «Євшан-зілля» М. Вороного відтворено різку зміну в настрої юнака? Відповідаючи, посилайтеся на приклади з тексту твору.

2. Доведіть, що ідея любові до рідного краю, до батьківщини прослідкується протягом усього твору М. Вороного «Євшан-зілля»? Власні думки обгрунтуйте.
3. Євшан-зілля — це:
а) пам'ятка архітектури; б) рослина; в) речовина.

Картка № 3

1. Прокоментуйте, як життєва доля М. Вороного пов'язана з Харківщиною? Хто з відомих вам письменників тривалий час жив, навчався, працював у нашому рідному місті?
2. Доведіть, що твору М. Вороного «Євшан-зілля» притаманні особливості фольклору. Відповідь підтвердіть прикладами з твору.
3. Про якого князя згадується у творі М. Вороного «Євшан-зілля»?
а) Ігоря; б) Всеволода; в) *Володимира Мономаха*.

VI. Підсумок уроку

Можна сказати, що поема «Євшан-зілля» орієнтована на сучасного читача. Проблема, порушена в ній, залишається актуальною і сьогодні, бо розкидала мачуха-доля українців по різних куточках земної кулі. І є нашого цвіту та й по всьому світу. Але хочеться, щоб кожен завжди пам'ятав предковічну, прадідівську землю, що відома всюди своїми рясними щедротами: хлібом-сіллю і піснею, чесною звитягою і милосердям до скривджених.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Підготувати інформацію про дитинство Т. Шевченка, знати зміст твору «Тарасова ніч».

Урок № 11

Т. Г. ШЕВЧЕНКО «ТАРАСОВА НІЧ»

Мета: продовжувати поглиблювати знання учнів про життєву долю Т. Г. Шевченка, зокрема про перебування в Санкт-Петербурзі; охарактеризувати образ народного співця, його роль у житті українців часів Шевченка («Тарасова

ніч»); розвивати культуру зв'язного мовлення учнів, пам'ять, увагу, спостережливість, логічне мислення, вміння грамотно висловлювати власні думки; виділяти головне, суттєве з матеріалу, що вивчається; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани до життєвого і творчого шляху Т. Шевченка; повагу до історичного минулого рідного краю; інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Т. Г. Шевченка, ілюстрації І. Іжакевича до творів Т. Шевченка, репродукції картин Шевченка-художника, бібліотечка творів Великого Кобзаря, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Хто такі кріпаки? Яким було життя кріпака Т. Шевченка і його родини?
- Що вам відомо про тяжке життя малого Тараса?
- Порівняйте, як ви здобуваєте освіту і навчався Т. Шевченко.
- У чому полягає обдарованість Тараса Григоровича? Чим прославився цей видатний митець?
- Чому Т. Шевченка називають Кобзарем?
- Чим наше рідне місто пов'язане з іменем Т. Шевченка?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

*Не поет, хто забуває
про страшні народні рани...
Леся Українка*

*Поетія Шевченка перейнята світлими ідеалами
правди і братства, і до наших часів є для нас
провідною зіркою на шляху до досягнення цих цілей.
П. Грабовський*

1. Життєвий і творчий шлях Т. Г. Шевченка (матеріал для вчителя)

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО

(1814–1861)

— Матусю, а правда, що небо на залізних стовпах тримається?

— Так, синочку, правда.

— А чому так багато зірок на небі?

— Це, коли людина на світ приходить, Бог свічку запалює, і горить та свічка, поки людина не помре. А як помре, свічка гасне, зірочка падає. Бачив?

— Бачив, матусю, бачив... Матусечко, а чому одні зірочки ясні, великі, а інші ледь видно?

— Бо коли людина зла, заздрісна, скупа, її свічка ледь-ледь тліє. А коли добра, любить людей, робить їм добро, тоді свічечка такої людини світить ясно, і світло це далеко видно.

— Матусю, я буду добрим. Я хочу, щоб моя свічечка світила найясніше.

— Старайся, мій хлопчику...

Народився майбутній поет в селі Моринцях Звенигородського повіту (нині Черкаська область) в сім'ї селянина-кріпака. Через два роки родина переїхала до села Кирилівка.

Ріс Тарас розумною, допитливою дитиною, хотів усе знати. Наслухавшись розповідей про залізні стовпи, які нібито підпирають небо, він загорівся бажанням подивитися на них і пішов їх шукати.

Перші скупі знання він отримав з церковнослов'янських релігійних книг у школі сільського дяка, а разом з ними і суворі покарання та знущання вчителя.

У дев'ять років малий Тарас залишився без матері. Життя в сім'ї стало нестерпним, коли батько одружився з удовою, яка мала трьох своїх дітей. Хлопчик змушений був терпіти знущання лихої мачухи. В одинадцять років став Тарас круглим сиротою. Після батькової смерті почалося поневіряння хлопця по чужих людях.

Змалку в обдарованій від природи дитині прокинувся талант художника. Це було незвичайне дитяче захоплення... Вугіллям, крейдою чи олівцем він малював скрізь, де тільки міг: і на стінах, і на дверях, на папері. Прагнення навчитися малювати водило хлопчика від села до села у пошуках учителя. Був він за «школяра-попихача», тобто наймита, в обов'язки якого входило рубати дрова, носити школярам воду;

терпів знуцання вічно п'яного дядя. Після декількох років поневірянь він стає слугою пана П. Енгельгардта, який робить його козачком. Однак любов до малювання не покидає Тараса.

Одного разу пан із панею поїхали на бал. Скориставшись їхньою відсутністю, хлопець засвітив свічку і став перемальовувати портрет козака Платова, на чому був спійманий і жорстико побитий. Але ця подія не пройшла безслідно: пан захотів мати власного художника і віддав свого «козачка» на чотири роки до живописця В. Ширяєва. Стверджують, що саме тоді Тарас почав складати і свої перші поезії. З того часу Шевченко-художник і Шевченко-поет йшли поруч тернистими стежками життя.

Поступово Тарас знайомиться з талановитими митцями — І. Сошенком, К. Брюлловим, В. Жуковським та іншими. Друзі вирішили вивольнити його з кріпацтва. Для цього вони розіграли в лотерею портрет В. Жуковського, написаний К. Брюлловим, і за 2500 крб. викупили Тараса у поміщика.

Неабияку роль у становленні молодого художника відіграла Петербурзька академія мистецтв, де він здобув освіту, ще більше зблизився зі справжніми майстрами пензля, став відомим художником.

Рано залишившись сиротою, Тарас Григорович на все життя зберіг любов до дітей. За спогадами сучасників, він частував малят гостинцями, віддаючи іноді за це останні гроші, дарував їм іграшки, книжечки. Своє сердечне ставлення до дітей висловив у багатьох поетичних творах. Поезії «Зацвіла в долині червона калина», «Тече вода з-під явора», «Мені тринадцятий минало», «Зоря моя вечірня», «Садок вишневий коло хати» та інші входять у дитячі душі змалку.

Не дивно, що своєю простотою, прозорістю поезії Шевченка привернули увагу багатьох композиторів (К. Стеценка, С. Людкевича, Я. Степового та інших). Лише М. Лисенко присвятив творчості поета понад 80 композицій, а пісні на слова Тараса Григоровича «Садок вишневий коло хати», «Зоре моя вечірня», «Тече вода з-під явора» та інші стали воістину народними.

У 1840 році побачила світ збірка поезій Шевченка «Кобзар», за яку прозвали поета в народі незламним Кобзарем.

Минуло понад сто п'ятдесят років з часу написання «Заповіту» Тараса Шевченка. Відомо, що написаний він був у гостинному будинку Л. Козачковського в Переяславі у незвичайний за своєю святістю день —

на Різдво Христове, а сам поет в цей час був тяжко хворий. Мабуть, ці обставини в поєднанні з волелюбною натурою Шевченка спричинили те, що твір став відомим у всьому світі, а для нашого народу — своєрідним поетичним дороговказом у боротьбі за своє визволення.

У квітні 1847 року за участь у таємній політичній організації — Кирило-Мефодіївському товаристві — Шевченка було заарештовано і заслано рядовим солдатом у далекі оренбурзькі степи із заборonoю писати і малювати. Однак поет не скорився долі. Незважаючи на заборону, він продовжує і писати, і малювати, а девізом свого життя проголосив такі слова: «Караюсь, мучуся ..., але не каюсь...». Понад десять років томився Т. Шевченко в неволі. У неймовірно тяжких умовах, крадькома, він писав поезії, що увійшли до «захалавних книжечок», створив понад 400 малюнків, виконаних олівцем, акварельними фарбами.

На півострові Мангишлак, у колишньому Новопетрівському укріпленні, знаходиться сад, закладений поетом, який згодом оголошено Заповідником Т. Г. Шевченка. Засланий царем Миколою до безводного казахського степу, Тарас Григорович сім років трудився над тим, щоб серед пісків виплекати оазис, який би дарував людям радість. На знак великої поваги і пошани до Кобзаря мешканці півострова дбайливо доглядають вирощений ним сад.

Одним із найкращих дарунків для дітей серед небагатьох прижиттєвих видань Т. Шевченка була остання його книжка — «Букварь южно-русский» (1861) — посібник для початкового навчання. «Буквар» було видано тиражем 10 тис. примірників, ціною 3 копійки кожний. Обсяг підручника — 24 сторінки. Зібрані кошти передавалися на користь недільних шкіл.

«Буквар» Т. Г. Шевченка — перший підручник для навчання грамоти в школах України, написаний літературною мовою. Вдало підібраний різножанровий матеріал давав можливість учням вивчати звуки і букви, сполучати їх у склади; читати цілі слова і зв'язані тексти, вчитися каліграфічно писати, коротко знайомив з історичним минулим нашого народу, зразками усної народної творчості (загадками, прислів'ями, приказками тощо).

Сторінка «Лічба» містила необхідний для навчання математики в початковій школі матеріал. Аналізуючи його, можна стверджувати, що автор підручника знав прогресивні методи і прийоми навчання математики учнів початкових класів і дотримувався їх (відомо, що до заслання

Т. Шевченко мав намір стати учителем малювання в Київському університеті, але здійснитися мрії не судилося, оскільки життя готувало великі випробування — десятирічну солдатську каторгу).

Услід за «Букварем» письменник мріяв написати ряд підручників для початкової школи, однак передчасна смерть не дала йому здійснити свої задуми. Помер поет у своїй кімнаті-майстерні в Академії мистецтв 10 березня 1861 року. Похований він був спочатку на Смоленському кладовищі у Санкт-Петербурзі. У травні того ж року прах Шевченка перевезено на Україну і поховано на Чернечій (нині Тарасовій) горі біля Канева.

2. Т. Шевченко в Санкт-Петербурзі

Нарешті в серпні 1857 року Шевченка відпустили, і він три дні і три ночі плів на рибальському човні через Каспій, а з Астрахані до Нижнього Новгорода — на пароплаві. Цілий місяць поет милувався приволзьким пейзажем, багато читав, вів щоденник. Радісне почуття волі переповнює все ество вчорашнього солдата-каторжника.

Прибувши до Нижнього Новгорода, Т. Шевченко сподівався через кілька днів бути в Петербурзі....

Повернення Шевченка до Петербурга вітали всі прогресивні сили країни. Оповитий ореолом борця-мученика, поет викликав, особливо у молоді, велике захоплення. Його так часто запрошували на різні, спеціально для нього влаштовані прийоми, що це обридало: не любив Шевченко бенкетувань та величання. Зате любив працювати. У незручній квартирі з одним вікном, столиком і двома простими стільцями він ґрунтовно займався гравіруванням, за що згодом йому присвоєно звання академіка. Вечорами часто відвідував оперний і драматичний театри, концертні зали. Саме тоді поет познайомився і подружився з Айрою Олдріджем та Марком Вовчком.

У той час у Петербурзі з різних причин опинилося чимало видатних діячів української культури — письменників, художників, композиторів, серед них П. Куліш, Марко Вовчок, М. Костомаров, С. Гулак-Артемовський, Я. Кухаренко, М. Остроградський та інші. Так у столиці Російської імперії утворилася українська громада — колонія, з більшістю членів якої Шевченко близько спілкувався, в товаристві яких знаходив розраду, бо мова, звичаї, одяг, страви, а головне — дух літературно-мистецьких зустрічей створювали атмосферу України. «Його знали й любили, — пригадує сучасник. — Всі старалися висловити йому свою

прихильність і любов. Шевченко в той час був у Петербурзі найпопулярнішою людиною.

3. Опрацювання змісту твору Т. Шевченка «Тарасова ніч»

3.1. Виразне читання учнями твору.

3.2. Історія написання поеми.

У Санкт-Петербурзі 6 листопада 1838 р. Т. Шевченко написав твір «Тарасова ніч». 3-посеред безстрашних ватажків селянсько-козацьких повстань кінця XVI ст. — Тараса Федоровича (Трясила), Павла Павлюка (Бута), Северина Наливайка, Якова Острияниці — першого з них Великий Кобзар оспівав особливо натхненно. В основу згаданого твору покладена історична подія — перемога козаків над військом польської шляхти у 1630 р. під Переяславом.

3.3. *Тема:* зображення боротьби українського козацтва з польськими загарбниками; змалювання ночі розгрому армії польського воєначальника Конєцпольського під час антишляхетського повстання 1630 р., очоленого гетьманом Тарасом Федоровичем (Трясилом).

3.4. *Ідея:* возвеличення мужності, героїзму, цілеспрямованості, наполегливої віри в перемогу козаків на чолі з гетьманом Трясилом; засудження жорстокості, жадібності ляхів, які полонили український народ, позбавляючи його навіть віри християнської.

3.5. *Основна думка:* наш народ завжди буде пам'ятати і шанувати своїх оборонців, їх подвиги; тих, хто визволяв їх від рабства і поневолення.

3.6. *Композиція.*

Події у творі перемежуються у двох часових площинах — сучасній (спів кобзаря) і минулій (боротьба українського народу з ляхами).

Співаючи, кобзар розповідає про лихо, яке огорнуло Україну, коли польська шляхта заповонила рідний край і намагалася перетворити народ у рабів, позбавляючи його навіть віри християнської.

«Тарасова ніч» — це історична пісня про далеке героїчне минуле, про перемогу козаків під проводом Трясила над ворогом. Тому народ і уславлює вірних захисників неньки України, завдяки яким має волю, віру і щастя.

3.7. *Жанр:* історична поема.

3.8. Ідейно-художній зміст поеми Т. Шевченка «Тарасова ніч».

Наскрізний образ твору — кобзар, який оспіває минулі перемоги козаків над москалями, татарами, турками і ляхами, і в піснях почуття гордості за звияжну славу предків переплітаються з журбою:

Була колись гетьманщина,
Та вже не вернеться.

Народний співець Шевченко у своєму творі закликає українців «тієї слави козацької» повік не забути і гартувати себе до боротьби проти сучасних орд колонізаторів, отих «поганців», що запанували над «дітьми козацькими». Мотив «годі журитися» та заклик «покепкувати з вороженьків» надають оптимістичного звучання поемі, кличуть до лав нових лицарів національно-визвольної боротьби. Автор радіє перемозі запорожців, називає гетьмана Тараса Федоровича сизим орлом, що взявся «віру рятувати». Та водночас Шевченко й сумує, бо тепер над внуками Трясила, «над дітьми козацькими поганці панують». Разом з Тарасом-козаком Тарас-поет обливається «гіркими сльозами», тому що Україна стоптана ворогами.

Була колись козацькая
І слава, і воля,
Слава сяє, а воленьку
Спїткала недоля.

Історичні рани України ятрили серце молодого Тараса, яке змалку палало незрадливою любов'ю до рідного краю. У поемі «Тарасова ніч» автор викриває тих, хто знищив гетьманщину — форму правління української державності. Це «москалі, орда, ляхи». Але вона не зникла — саме завдяки Шевченкові відновилася історична пам'ять народу:

Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки? Гетьмани?

Славне минуле вітчизни поет зіставляє з ганебним під'яремним станом України в XIX ст. Через осмислення історичної долі України автор нагадає читачам про потребу власного державного устрою.

На думку відомого літературознавця І. Дзюби, Шевченко «в минулому шукає традиції волі й героїзму, щоб знайти надію, приклад, силу для боротьби за нову Україну...»

Образ ночі в поезії — символ суспільного мороку. Світанку народові нема, та оскільки в цій ночі засвітив місяць і «зірки засіяли», то зміст поеми настроює на оптимізм долі народу в майбутньому, бо все ж місяць і зірки

є джерелом світла, а не мороку. Пригадується тут народне прислів'я: «Місяць — козацьке сонце». У поемі з народних споконвічних джерел море — синє, орел — сизий, хмари — темні, ворон — чорний. Важливе місце займає також образ могили — це символ минулого, України. Так через зображення минулого українці краще розуміли сучасне.

3.9. Обговорення змісту поеми «Тарасова ніч» Т. Шевченка за питаннями:

- Що вам відомо про козаків? Назвіть твори, присвячені козацтву, які ви вже читали?
- Хто такий кобзар? Як це слово перемишується з Кобзарем (Т. Шевченком)?
- Про що співав кобзар, сидячи на розпутті?
- Як зрозуміти такі слова з твору: «Грає кобзар, виспівує, аж лихо сміється»?
- Чому «зажурилась Україна»?
- Прочитайте, що трапилося на Україні після того, як її заповонила польська шляхта?
- Що хотіли ляхи заподіяти українцям, позбавляючи народ віри?
- Про яких видатних ватажків-оборонців рідної землі згадується у творі? (*С. Наливайка, П. Бута, Т. Трясила*)
- Про що свідчить звернення Т. Трясила до України, її народу?
- Як у творі зображена битва козаків з ляхами? Чи знаходить Т. Трясило порозуміння, підтримку серед запорожців? Що про це свідчить?
- Чому, на думку автора, «ніч кривава славною стала»?
- Що символізує закінчення твору? У чому його значення?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. Де сидить і грає кобзар?
  - а) *На розпутті*; б) біля величезного дуба; в) на майдані.
2. Про що співав, граючи, кобзар?
  - а) Про нещасну власну долю і долю народну;
  - б) *про те, як козаки билися з москалями, ордою, ляхами*;
  - в) про красу природи рідного краю.
3. Твір «Тарасова ніч» має таку назву:
  - а) через власне ім'я письменника;
  - б) особливості назви дня у церковному календарі на честь імені Тарас;
  - в) *повстанські події, очолені гетьманом Тарасом Трясилом*.

4. Журба України порівнюється:
  - а) з горем матері-кріпачки; б) нещастям простого люду;
  - в) *малою дитиною*.
5. Художній засіб, який автор використав у назві «Зажурилась Україна», називається:
  - а) епітетом; б) *метафорою*; в) порівнянням.
6. Слава батьківщини гине:
  - а) *бо ляхи заповнили українські землі*;
  - б) народ відмовився від святкування перемог козаків;
  - в) не вшановуються народні звичаї та обряди.
7. Про якого борця за народні інтереси не згадується у творі?
  - а) *І. Богуна*; б) С. Наливайка; в) Т. Трясила.
8. Україна у творі названа:
  - а) голубонькою; б) сестронькою; в) *ненькою*.
9. Козаки обступили ворога, наче:
  - а) згряя птахів; б) *хмара*; в) ліс дрімучий.
10. Гетьман, звертаючись до козаків, називає їх:
  - а) друзями; б) синами; в) *братами*.
11. Де кров тепла козацькая над річкою, в чистім полі, там:
  - а) оборонцям країни збудовано пам'ятник;
  - б) посаджено кілька верб; в) *чорніє могила*.
12. Від чого заплаче козак?
  - а) *Бо згадає Гетьманщину*; б) від співів кобзаря;
  - в) через власну нещасну долю.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Простежте, як у творі протиставляються ватажки двох протилежних таборів — Т. Трясило і Конєцпольський. Особисті спостереження обґрунтуйте, посилаючись на зміст твору.
2. Доведіть, що український народ є творцем історії, оборонцем рідної землі. Власні спостереження вмотивуйте.
3. Як сприйняли спів кобзаря дівчата і хлопці?
  - а) *Поплакали, а потім пішли танцювати*;
  - б) замислилися над історичним минулим рідного краю;
  - в) не зрозуміли співу старця.

Картка № 2

1. Порівняйте ставлення до Т. Трясила українського народу і самого автора? Чому у творі цей герой названий орлом?
2. Чи можна вважати життя Т. Шевченка подвигом? Розмірковуючи, простежте нелегкий його шлях і страждання, яких він зазнав заради щастя народу.
3. Символом суспільного мороку в поемі:
  - а) є ніч; б) місяць; в) зірки.

Картка № 3

1. Що, на вашу думку, дало можливість козакам отримати перемогу над ляхами? Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
2. Для чого, на ваш погляд, Т. Шевченко написав поему «Тарасова ніч»? У чому її актуальність? Власні міркування вмотивуйте.
3. Кого у творі названо орлом сизим?
  - а) П. Бута; б) Т. Трясила; в) Б. Хмельницького.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять поезію Т. Шевченка «Думка», підготувати малюнки за темою «Минувщина у творах Кобзаря».

Урок № 12

Т. Г. ШЕВЧЕНКО «ДУМКА» («ТЕЧЕ ВОДА В СИНЄ МОРЕ...»), «ІВАН ПІДКОВА». ПАТРІОТИЧНІ МОТИВИ ТВОРІВ ПОЕТА

Мета: ознайомити учнів з поезіями Т. Шевченка героїчного змісту, з'ясувати патріотичні мотиви творів, їх героїчний пафос, зображення в них історичного минулого, дізнатися з теорії літератури про ліричний твір і строфу; розвивати активний словник школярів, пам'ять, увагу, спостережливість, логічне мислення; вміння співставляти, узагальнювати, робити відповідні висновки; навички виразного читання, раціонального використання навчального часу;

виховувати почуття пошани до творчості Великого Кобзаря, повагу до історичного минулого нашої країни, патріотичні почуття; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Т. Г. Шевченка, бібліотечка творів Великого Кобзаря, картина Л. Жемчужникова «Кобзар на шляху», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина «Чи знаєте ви Т. Шевченка?»:

1. Батьківщиною для Т. Шевченка, місцем де він народився є ... (*Черкащина*)
2. Перші скупі знання малий Тарас отримав ... (*з церковнослов'янської книги у школі сільського дяка*)
3. Чому життя для малого Тараса було нестерпним? (*Батько одружився вдруге, мачуха була злою*)
4. З якого часу Тарас залишився круглим сиротою? (*З одинадцяти років*)
5. Змалку в обдарованій від природи дитині був талант ... (*художника*)
6. Чим малював майбутній митець? (*Вугіллям, крейдою, олівцем*)
7. У якого пана малий Тарас служив казачком? (*П. Енгельгардта*)
8. З якими талановитими митцями познайомився Шевченко? (*І. Сошенко, К. Брюлловим, В. Жуковським*)
9. Де і в якому закладі навчався Тарас Григорович, після чого став відомим художником? (*У Петербурзі, в Академії мистецтв*)
10. За яку суму було викуплено Т. Шевченка з кріпацтва? (*2500 крб.*)
11. Які композитори звернули свою увагу на творчість Т. Шевченка? (*К. Стеценко, С. Людкевич, Я. Степовий, М. Лисенко*)
12. За що Шевченка було прозвано Кобзарем? (*У 1840 р. побачила світ перша книжка поезій письменника «Кобзар»*)

III. Перевірка домашнього завдання

1. Виконання учнями напам'ять поезії Шевченка «Думка».
2. Розгляд учнями малюнків за темою «Минувщина у творах Кобзаря» з відповідним коментарем.

3. Визначення кращих творів мистецтва.

- Чи є серед вас, шановні учні, майбутні митці, спадкоємці Великого Кобзаря?
- Який зв'язок можна прослідкувати між мистецтвом слова і мистецтвом живопису?

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

*Говорячи про життя Т. Шевченка, ми впевнені,
що одна згадка про подібних людей спроможна підняти
і облагородити нашу душу, хоча б на мить відірвати нас
від життєвих дрібниць і понести в заманливі простори ідеалу.
П. Грабовський*

1. Теорія літератури

1.1. Ліричний твір, лірика (від гр. *Lirikos* — музичний, наспівний) — 1) Один з трьох основних родів літератури (поряд з епосом і драмою), що відображає життя, показуючи окремі переживання людини, її думки, почуття, викликані певними життєвими обставинами. 2) Сукупність творів цього роду поезії. Залежно від характеру розрізняють основні види: гімн, ода, послання, сонет, романс, елегія. За змістом розрізняють лірику громадсько-політичну, філософську, любовну, пейзажну, інтимну. Ще — ліричний твір.

1.2. Строфа (гр. *Strophē*) — (повертання) — сполучення двох чи кількох віршованих рядків, об'єднаних системою рим та загальною інтонацією або тільки загальною інтонацією. Залежно від кількості рядків розрізняють двовірш (дистих), тривірш (терцет), чотиривірш (катрен), п'ятивірш, шестивірш (секстина) та ін. Строфа — це найбільша ритмована одиниця у віршованому творі. Існує й однорядкова строфа — одновірш.

2. Опрацювання твору Т. Шевченка «Думка» («Тече вода в синє море...»)

- 2.1.** Виразне читання поезії тим учнем, кого виявлено найкращим в ораторському мистецтві.
- 2.2.** *Тема:* зображення суму, туги козака за рідним краєм, батьком, ненькою старою, молодою дівчиною під час перебування далеко на морі.
- 2.3.** *Ідея:* співчуття козаку, який повсякчас сумує за милою країною («думав доля зустрінеться, а спіткалося горе»).

2.4. Основна думка: наймилішим для кожної людини є те місце, де вона народилася, живе, — батьківська хата, люди, природа, і коли втрачається це все, то відчуваєш себе нещасним, самотнім.

2.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Що шукає козак? (*Долю*) Як зрозуміти значення слова *доля*?
- Поясніть наступний рядок з поезії: «Пішов козак світ за очі».
- Яке життя пророкує думка козакові на чужині?

(На чужині не ті люди —
Тяжко з ними жити!
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити)

- Яку ж долю хотів зустріти козак? Чи зустрів він її? Через що?
- Як зрозуміти останні рядки твору?
- Чому для нас рідний край — наймиліший?
- За яких обставин людина покидає рідний край?
- Від чого залежить те, про що думає людина?

2.6. Художні особливості поезії:

- епітети: «сине море», «серце козацьке»;
- метафори: «грає море», «грає серце», «думка говорить», «спіткалося горе»;
- риторичні запитання: «Куди ти йдеш, не спитавшись?», «На кого покинув?»

3. Аналізування поеми Т. Шевченка «Іван Підкова»

3.1. Виразне читання твору.

3.2. Довідковий матеріал про отамана Івана Підкову як видатну історичну постать.

Після смерті Байди-Вишневецького козаки-запорожці не переставали воювати з турками, татарами та іншими ворогами українського народу. Козаків збиралося на Січі щораз більше, і вони зорганізувалися під проводом отаманів та кошових.

Так у 1575 році (через десять років після смерті кошового Байди) повів запорожців на татар новий кошовий Богдан Ружинський. Вони тоді силою побили татар, але в тій битві отаман загинув.

Третім славним козацьким кошовим був Іван Підкова. Він відібрав у Туреччини Молдавію і став володарем цієї країни. Турецький султан погрожував польському королю Стефанові Баторію: якщо той не звелить

схопити Підкову, то турки підуть воювати Польщу. Король не збирався сперечатися з Туреччиною і наказав українським воєводам, щоб зловили отамана Підкову. Воєводи не хотіли воювати з козаками, тому вдалися до хитрощів. Коли Підкова вертався з великою здобиччю на Україну, прибув до нього воєвода з Брацлава і став його вмовляти:

— Їдь до короля і перепроси його за те все, а певно, він простить тобі, що ти зачинив турків без його відома. Ти лицар, а король любить лицарів.

Іван Підкова послухав і поїхав у Варшаву до короля. А королем польським був тоді, як ви вже знаєте, Стефан Баторій. Він справді любив лицарів-запорожців і бажав з них утворити сильну сторожу для східних кордонів Речі Посполитої, щоб боронитися від турків і татар. Він був залежний від Туреччини, а султан Амурат III зажадав, щоб Баторія покарав Підкову.

І король, не бажаючи входити у війну з могутньою тоді Туреччиною, велів покарати Підкову смертю. Коли Іван Підкова прибув до Львова весною 1578 року, — тут його було ув'язнено, і на підставі королівського указу відрубали голову смілому отаманові на львівському Ринку в присутності турецького посла Ахмета.

Дуже багато польських діячів того часу дорікали королю, що так суворо обійшовся зі славним козацьким отаманом.

Ще по нинішній день згадує український народ про Івана Підкову і в піснях співає про його страшну смерть, а Тарас Шевченко звеличив славні подвиги цього героя в поемі «Іван Підкова». Цей твір поет написав у 1839 р. у Санкт-Петербурзі.

3.3. Тема: зображення спогадів діда про героїчну минувшину рідного краю, коли козаки на чолі з отаманом Іваном Підковою боролися з турецькими загарбниками.

3.4. Ідея: возвеличення мужності, героїзму козаків та отамана Івана Підкови, їх сили волі, братерської дружби, які так необхідні в здобутті перемоги над ворогом.

3.5. Основна думка: ми повинні пишатись героїчним минулим України та її синами-козаками, на чолі яких були такі мудрі керівники, як І. Підкова; вшановувати їх і пам'ятати.

3.6. Композиція.

Твір поділяється на дві частини:

1) сучасність (дід, дивлячись на могили, згадує, як козаки мужньо вистояли волю, щасливе життя для України; козаки не втрачали почуття гумору, впевненості в собі навіть під час небезпеки);

2) минувшина (бурхливе море, яке начебто відчуває небезпеку, що наближається, — битва козаків з турками. І. Підкова обмірковує, де будуть відбуватися військові події, і відчувається задоволення отамана від того, що запорожці готові до рішучої боротьби, за це він їм дуже вдячний).

3.7. Жанр: історична поема.

3.8. Ідейно-художній зміст поеми «І. Підкова» Т. Шевченка.

Т. Шевченко у поемі оспівує Івана Підкову, сміливого отамана, що не раз очолював морські походи проти Туреччини. У поемі, що названа його іменем, цей козарлюга змальований мужнім, відчайдушним, досвідченим, справедливим, за що побратими дуже його шанують. Сміливість притаманна кожному із запорожців. «Сине море звірюкою то стогне, то вие», «кругом хвилі, як ті гори», так що не видно ні землі, ні неба, аж «серце мліє», а «козакам того тільки й треба» — розбурхана стихія звеселяє їхні серця, наснажує співати пісні, піднімає дух козацький перед походом на Царгород. Оспівуючи славні перемоги запорожців, Шевченко використовує рефрен «було колись»:

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося: осталися
Могили по полю.

Могили ці — і свідки колись гучної слави, і водночас нагадування сучасникам, онукам запорозьких велетнів, що втрачене можна відновити, що такі люди, як Підкова, і зараз, напевно, є, бо дух народу незнищенний.

3.9. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Про яку бувальщину згадується у творі?
- Хто такий І. Підкова? (Можливо, хтось із учнів підготує міні-доповідь про нього.)
- Що свідчить про велику кількість козацьких могил?
- Яку цікаву минувшину розповів дід онуку?
- Яке значення у творі має опис бурхливого моря? Усно опишіть його.
- Як козаки поставились до морської негоди?
- З чим звернувся отаман до козаків? Прочитайте.

- Чи підтримали запорожці свого ватажка? Чому?
- Охарактеризуйте Івана Підкову як людину, козацького ватажка, послаючись на зміст твору (*Козаки висловлюють отаману свою шану, повагу, любов, називають його батьком, він є прикладом для них — мужність, відвага, рішучість, впевненість у собі, вміння прислухатися до думки інших, цілеспрямованість. Портрет — чорні вуса, чуприна, шапка*)
- Яке значення має образ І. Підкови для нас, сучасників? Чим поема актуальна сьогодні?

3.10. Художні особливості поеми:

- рефрен: «Було колись...»;
- метафори: «ревіли гармати», «тіло лягло», «могили чорніють, ... говорять», «лихо танцювало», «журба ... кружала», «серце ... спочине», «небо сонце криє», «море... стогне, виє», «лиман човни вкрили», «хвилі запінились», «море грає», «серце мліє», «човни стали»;
- епітети: «біле тіло», «козацьке тіло», «синє море»;
- порівняння: «могили ..., як гори», «хвилі, як ті гори»;
- звертання: «Ануже, хлоп'ята», «Грай же, море», «Добре, батьку, отамане»;
- риторичні оклики: «А згадаймо!», «На байдаки!», «Ходім погуляти!», «Грай же, море!», «Поїдемо в гості», «Спасибі вам!»;
- риторичні запитання: «Де-то будь роботи?»

VI. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Думка» («Тече вода в синє море...»)

1. Козак шукає те, що не знайшов, а саме:
  - а) щастя; б) кохання; в) долю.
2. Про що говорить думка козакові?
  - а) Необхідність не зраджувати свою родину;
  - б) нагальність якомога швидше шукати особисте щастя;
  - в) неможливість покидати рідних, не спитавши у них про те.
3. Чому козакові буде тяжко жити на чужині?
  - а) Ні з ким поплакати і поговорити; б) ніде жити;
  - в) необхідно буде шукати роботу.

«Іван Підкова»

1. Про що згадує автор на початку твору?
  - а) Щасливе життя українського селянства;
  - б) сміливість і мужність запорожців; в) нещасне власне дитинство.

2. Могили, де поховані оборонці рідної землі:
  - а) поросли травною і всіма забуті; б) уквітчані червоними маками;
  - в) *зберігають славу минувшину*.
3. Свідок слави дідів говорить з вітром:
  - а) *про волю*; б) необхідність гарної погоди для обжинок;
  - в) щастя людини і сенс її життя.
4. Яка річка згадується в поемі?
  - а) *Дунай*; б) Дніпро; в) Ока.
5. Коли дід побачив могили, його огорнули думки:
  - а) про призначення людини в суспільстві;
  - б) *героїчну минувшину рідного краю*; в) швидкоплинність життя.
6. Перебуваючи на байдаках, козаки співали:
  - а) «Віють вітри, віють буйні»; б) «Як були ми козаками...»;
  - в) «*Грай же, море!*»
7. В яких скрутних умовах перебували козаки?
  - а) Відсутність води і харчів; б) *складні погодні умови на морі*;
  - в) обмаль необхідної зброї.
8. Над якою роботою розмірковує отаман?
  - а) *Бій з ворогом*; б) негайний ремонт човнів;
  - в) приготування зброї до бою.
9. Портове місто, що згадується у творі, знаходиться:
  - а) у Німеччині; б) Польщі; в) *Туреччині*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Доведіть або заперечте думку О. Довженка: «Без минулого немає майбутнього».
2. Що, на вашу думку, свідчить про пам'ять людей щодо власного історичного минулого? Відповідаючи, посилайтесь на події, відтворені Т. Шевченком у поемі «Іван Підкова».
3. Чим закінчується твір Т. Шевченка «Думка»?
  - а) *Плачем козака*; б) поверненням козака додому;
  - в) задоволенням хлопця від життя на чужині.

Картка № 2

1. Прокоментуйте народну мудрість: «Перед тим як сказати — подумай, зваж». Висловіть власні зауваження, застосовуючи знання змісту твору Т. Шевченка «Думка».

2. Чому, на ваш погляд, у військовій справі важливе порозуміння отамана і козаків? Особисту думку доведіть, посилаючись на зміст твору Т. Шевченка «Іван Підкова».
3. Козаки отамана називають (Т. Шевченко «Іван Підкова»):
  - а) героєм; б) силачем; в) *батьком*.

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, поезія Т. Шевченка має назву «Думка»? Чи часто ви думаєте? Які мрії вас охоплюють?
2. Поміркуйте, чи здобудуть перемогу козаки у боротьбі з ворогом? Особисті міркування вмотивуйте.
3. За що отаман (Т. Шевченко «Іван Підкова») подякував козакам?
  - а) За вміння дотримуватися дисципліни;
  - б) *готовність мужньо вступити в бій з ворогом*;
  - в) сміливість під час перебування у бурхливому морі.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання «Загадково прекрасна і славна давнина України».

Урок № 13

ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ № 1. «ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНИНА УКРАЇНИ»

Мета: запропонованими завданнями виявити в учнів рівень знань, умінь та навичок з вивченої теми, закріпити їх; розвивати увагу, спритність, рішучість, кмітливість, вміння застосовувати набуті знання під час виконання практичних завдань; формувати кругозір, світогляд; виховувати інтерес до наслідків власної праці, пошану до творчої діяльності, пунктуальність, навички раціонального використання навчального часу.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: різнорівневі тестові завдання і питання до контролю за темою у 3-х варіантах.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Оголошення теми, мети уроку.****Мотивація навчальної діяльності****III. Пояснення вчителем питань, які стосуються порядку проведення контрольної роботи****IV. Хід контрольної роботи****I варіант*****Початковий рівень***

1. Історична подія — перемога козаків над військом польської шляхти у 1630 році під Переяславом була покладена в основу твору:
  - а) Т. Шевченка «Тарасова ніч»; б) Т. Шевченка «Іван Підкова»;
  - в) П. Чубинського «Ще не вмерла Україна»;
  - г) М. Вороного «Євшан-зілля».
2. В якій пісні дівча, йдучи до села, несло червоний мак?
  - а) «Ой біжить, біжить мала дівчина»; б) «Ой вінку, мій вінку»;
  - в) «На долині туман»;
  - г) «У ржі на межі».
3. Поема як літературний жанр — це твір:
  - а) великий віршований твір, у якому змальовується характер, визначні події в житті людей;
  - б) написаний у формі звертання однієї людини до інших;
  - в) в основі сюжету якого лежить гострий непримиренний життєвий конфлікт, який здебільшого закінчується смертю героя;
  - г) фольклорного походження на легендарну чи історичну тему.

Середній рівень

4. Про що мріяв козак у творі Т. Г. Шевченка «Думка»?
5. Назвіть відомі вам пісні календарно-обрядової поезії весняного циклу.
6. Яка роль книжки в житті людини?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. Що, на ваш погляд, зумовило популярність стрілецьких пісень? Власну думку вмотивуйте, посилаючись на відомі вам пісенні твори.
8. Обґрунтуйте призначення і популярність пісень календарно-обрядової поезії літнього циклу. Відповідаючи, звертайтеся до вже відомих вам пісень.

9. Що поєднує народну легенду про дівчину-Україну, яку Господь наділив піснею, з «Молитвою» О. Кониського? Вмотивуйте. Висловлюючись, наведіть приклади з цих творів.

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Пісня в нашій родині.
 11. Щастя можна знайти тільки на рідній землі (за поемою М. Вороного «Євшан-зілля»)
 12. Славне минуле Вітчизни у творчості Т. Шевченка («Іван Підкова», «Тарасова ніч»)
 13. Чарівність календарно-обрядової поезії зимового циклу.

II варіант

Початковий рівень

1. Гетьман Трясило — головний герой твору:
 а) Т. Шевченка «Думка»; б) *Т. Шевченка «Тарасова ніч»*;
 в) М. Вороного «Євшан-зілля»;
 г) С. Чарнецького «Ой у лузі червона калина похилилася».
 2. Пісня «Маяло житечко, маяло» належить:
 а) до літературних; б) *жнивварських*; в) русальних; г) веснянок.
 3. Урочиста, похвальна пісня, в якій возвеличується якесь явище, особа, подія називається:
 а) історичною; б) стрілецькою; в) *гімном*; г) народною.

Середній рівень

- 4 Чого бажала мати своїй дитині, співаючи їй колиску?
 5. Назвіть відомі вам пісні календарно-обрядової поезії літнього циклу.
 6. У чому головна думка стрілецької пісні «Ой у лузі червона калина похилилася» С. Чарнецького і Г. Труха?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань.

7. Вмотивуйте, чому на Русі любили й цінували книгу. Особисту думку підтвердіть переконливими прикладами.
 8. Доведіть, що сила слова колядок і щедрівок сприяє добробуту родин українців. Відповідаючи, наведіть приклади з відомих вам календарно-обрядових пісень зимового циклу.

9. Прослідкуйте, як у поемі Т. Шевченка «Тарасова ніч» через осмислення історичної долі України автор нагадує нам про необхідність пам'ятати видатних її синів, борців за волю, щастя і незалежність рідного краю.

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Моя улюблена пісня.
11. Ідея любові до рідного народу, до батьківщини у творі М. Вороного «Євшан-зілля».
12. Рідна земле моя, ти козацькою славою щедра... (за творчістю Т. Шевченка).
13. Цікавість календарно-обрядової поезії весняного циклу.

III варіант

Початковий рівень

1. Легенда з Іпатіївського літопису була основою для написання твору:
  - а) «Легенда про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею»;
  - б) М. Вороного «Євшан-зілля»; в) Т. Шевченка «Думка»;
  - г) О. Кониського «Молитва».
2. До пісень календарно-обрядової поезії зимового циклу належить:
  - а) «Кривий танець»; б) «Ой біжить, біжить мала дівчина»;
  - в) «Ой хто, хто Миколая любить»;
  - г) «Ой кувала зозуленька».
3. Повторення групи слів одного чи кількох віршованих рядків наприкінці строфи чи строф називається:
  - а) анафорою; б) *рефреном*; в) метафорою; г) епітетом.

Середній рівень

4. Як найулюбленіша дитина половецького хана потрапила до князя Володимира?
5. Назвіть відомі вам пісні календарно-обрядової поезії зимового циклу.
6. Для чого люди звернулися до Бога? (О. Кониський «Молитва»)

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. Доведіть, що веснянки — пісні молодості і краси.
8. Поміркуйте, чому пісня П. Чубинського «Ще не вмерла Україна» стала гімном українців. Особисту думку обґрунтуйте.
9. Доведіть на прикладі твору Т. Шевченка «Іван Підкова», що через зображення минулого українці краще розуміють сучасне.

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Пісня — найцінніший скарб українців.
11. Краще в ріднім краї милім
Полягти кісьми, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій,
В славі й шані пробувати!
(за твором М. Вороного «Євшан-зілля»).
12. Образ народного співця, його роль у житті українців часів Шевченка («Тарасова ніч»).
13. Найулюбленіші поезії календарно-обрядової поезії літнього циклу.

IV. Підсумок уроку**V. Домашнє завдання**

Підготувати міні-дповідь «Дитинство Лесі Українки», прочитати поезію «Мрії».

Я І СВІТ

Урок № 14

ЛЕСЯ УКРАЇНКА «МРІЇ»

Мета: ознайомити учнів з життєвою долею Лесі Українки (дитинство, роль родини у її вихованні); проаналізувати твір «Мрії», з'ясувати його ідейно-тематичне спрямування, визначити художні особливості поезії; розвивати вміння і навички виразного читання, грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; узагальнювати, робити висновки; формувати світогляд; виховувати почуття пошани, поваги, любові до творчості видатної письменниці; до батьків, родини; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Лесі Українки, бібліотека творів видатної поетеси, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Аналіз виконаної письмової роботи (тематичного оцінювання) учнями за темою «Вступ. Загадково прекрасна і славна давнина України»

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Які видатні українські письменники вам відомі?
- Що ви вже знаєте про Лесю Українку з початкової школи?
- Чи можна, на ваш погляд, вважати Лесю Українку видатною постаттю української літератури та мистецтва загалом? Власну відповідь обґрунтуйте.
- Який зв'язок можна прослідкувати між Оленою Пчілкою і Лесею Українкою?

- З чим були пов'язані життєві труднощі письменниці?
- Чи можемо ми пишатися тим, що маємо таку письменницю, мужню жінку? Чому? Особисті міркування аргументуйте.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*Хай я загину, та хай сяє мило
Над людьми сонцем правда і надія!*
Леся Українка

*Найбільша радість — бути поетом.
Все інше — дрібниця, навіть смерть.*
Федеріко Гарсія Лорка

1. Життєва доля Лесі Українки (матеріал для вчителя)

ЛАРИСА ПЕТРІВНА КОСАЧ-КВІТКА

(1871–1913)

1871 рік був плідним в історії української літератури. Він подарував Україні Л. Мартовича, В. Стефаніка, М. Вороного, Лесю Українку.

Народилася Леся в місті Звягелі (Новоград-Волинський) на Волині і була другою дитиною в сім'ї Олени Петрівни і Петра Антоновича Косачів. Мати, відома письменниця Олена Пчілка, займалася вихованням дітей (їх у сім'ї було шестеро) і вела активну культурно-громадську діяльність. Батько, юрист за освітою, був людиною лагідною і правдивою. У сім'ї панувала атмосфера поваги до народних звичаїв і традицій, до української культури. Промовистим є історичний факт, що в 1861 році Петро Косач разом із Михайлом Драгомановим і Тадеєм Рильським ніс труну з тілом Шевченка.

У дитинстві Лариса була жвавою і допитливою дівчинкою. У чотири роки добре читала, а в п'ять написала досить змістовного листа своєму дядькові М. Драгоманову. Ларису по-домашньому кликали Лося, а в п'ять років вона попросила, щоб її називали Лесею. Коли ще Леся не вмiла читати, батько навчав її проказувати за ним байки Л. Глібова, казки О. Пушкіна. Декламувала дівчинка дуже зворушливо. А коли вже навчилась читати, то улюбленими творами стали вірші Т. Шевченка, українські народні казки, грецькі міфи, книжки про дивовижні подорожі мандрівників. Найбільше Леся гралася зі старшим братом Михайлом, їх навіть називали одним ім'ям — Мишолося. Вони вигадували різ-

ні забави, фантастичні пригоди, умовно мандрували до далеких країн, до диких людей. Зростали діти серед чудової волинської природи з синіми плесами озер і предковічними сосновими борами. Незважаючи на те, що мати була полтавкою, а батько чернігівцем, діти вважали себе волинянами. Таємнича природа і багаті фольклорні традиції волинського краю щедро напували багатющу уяву Лесі. Почувши від матері про лісову мавку, дівчина так повірила в неї, що одного разу посеред ночі втекла в ліс і, перемагаючи страх, усюди шукала цю предивну істоту.

Леся любила співати і танцювати. У Колодяжному, де довгий час проживала родина Косачів, біля їхньої садиби в неділю ввечері часто збиралися дівчата поспівати. Дівчинка непомітно підсяде до гурту і тоненьким чистим голосочком підтягує тужливі пісні про кохання. А коли підросла і навчилася нотній грамоті, то стала записувати мелодії і тексти почутих пісень.

Сестра Лесі Ольга згадує: «Зо всіх нас шістьох дітей Леся найбільше була подібна до батька і вродою, і вдачею... Вони обоє однаково були лагідні та добрі безмежно... Обоє були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі. Обоє були бездоганно принципові люди: для любих дітей чи справи могли поступитися багато чим, могли бути дуже поблажливими, але я не можу уявити тої людини, тої справи, взагалі тої сили, що могла б примусити батька чи Лесю однаково зробити щось, що вони вважали за непорядне, нечесне. Була в батька і Лесі ще одна спільна, надзвичайно цінна риса: вони на диво високо цінували людську гідність у всякої людини, хоч би у найменшої дитини, і завжди поводитись так, щоб не ображати, не принижувати тої гідності».

На іменини мамі, батькові і Михайлові дівчинка щороку дарувала свої чудові вишивки. Вона вишивала й мережила сорочечки, рушники для братів, сестер, родичів, знайомих.

Дітей любила Леся по-особливому. Для молодших вона інколи робила іграшки власноруч. Її ляльки з маківки, кольорових папірців і клаптиків тканини втішали менших сестричок. А коли згодом поетеса писала листи, адресовані дорослим, вона ніколи не забувала про дітей, називала їх ласкавими іменами, передавала вітання. Діти віддячували їй такою ж любов'ю. У Колодяжному, де не було школи, вона вчила дітей читати і писати.

Літературну діяльність Леся почала рано. У дев'ять років написала перший вірш «Надія», присвяченій тітці «Елі» (О. Косач), котра була

заслана у Сибір за політичні погляди. Коли дівчині було тринадцять років, з'явився перший друкований вірш «Конвалія». Передбачлива мати, відсилаючи вірші тринадцятирічної доньки до друку в Галичину, підписувала їх псевдонімом «Леся Українка» (здрібніле ім'я «Леся», бо дівчинка ще була малою, а «Українка» писала тому, що їй не подобалося слово «українофіл», тоді часто вживане; «Українка» — значить дівчина з України). Олена Пчілка назавжди поєднала долю Лесі з долею України.

Леся ще з дитинства була старанною і здібною дитиною. Вона знала понад десять іноземних мов, любила музику і грала на фортепіано, виявляла інтерес до малювання (батько навіть запросив художника з Ковеля, який учив її малювати з натури). У сім'ї Косачів була хороша традиція шанувувати родинні літературні і народні свята. Душею цих свят завжди була Леся. Вона була і сценаристом, і режисером, і костюмером.

Доля розпорядилася так, що наділила Лесю дивовижними здібностями і в той же час примусила виборювати життя в щоденних муках і стражданнях. Під час свята Водохреща в Луцьку дівчина так захопилася, що не відчула, як промочила ноги в крижаній воді. Спочатку боліла нога, потім рука. Діагноз — туберкульоз кісток, а потім і легень, нирок. Та ще в дитинстві поетеса засвоїла правило: щоб не плакати, треба сміятись. Отак і змагалась з важкою недугою все життя. Іноді цілий місяць доводилось лежати в гіпсі, в «липучих кайданах», як казала вона сама. Леся не вчилася у жодній школі, а все здобувала самотужки. Часто їй доводилось їздити на лікування в Крим, на Кавказ. Перша подорож до Одеси відбулася, коли Лесі було сімнадцять років. З вікна поїзда вона милувалася рідними краєвидами, а поетична уява рядок до рядка творила вірш «Красо України, Подоля», що увійшов до циклу «Подорож до моря».

Прожила Леся Українка всього лише сорок два роки, і тридцять три із них плідно працювала на літературній ниві. Похована в Києві на Байковому кладовищі між могилами батька і брата Михайла. Леся, котра стільки зробила для розвитку рідної культури, була і залишається нашою національною гордістю.

2. Аналізування поезії Лесі Українки «Мрії»

2.1. Поезія написана поетесою в Ялті 18 листопада 1897 р.

2.2. Виразне читання поезії.

- 2.3. *Тема:* зображення мрій ліричної героїні, роздумів над сенсом життя, за яке необхідно боротися до останньої краплі крові і обов'язково вірити в жадану перемогу.
- 2.4. *Ідея:* уславлення мужності, героїзму, впевненості віри в перемогу лицаря, його критика тих, хто пролив «кров не за рідний край».
- 2.5. *Основна думка:* необхідно вміти боротися з життєвими труднощами навіть тоді, коли це неможливо; чоловік — це віра, сподівання, впевненість у перемозі.
- 2.6. Життєстверджуючий мотив твору.

Ти мене убити можеш,
Але жити не примусиш.

2.7. Опрацювання змісту поезії Л. Українки «Мрії» за питаннями:

- Чому поетеса обрала прийом мрій у своєму творі? Чи любляете ви мріяти? Яка ваша мрія?
- Чим пояснити те, що героїня твору захоплювалася віком лицарства?
- Яким, на вашу думку, повинен бути лицар — оборонець слабких, захищених?
- Як у творі порівнюються лицарі? Для чого Леся Українка використовує цей прийом?
- Через що бранка не сприйняла пишного лицаря? Яку відповідь вона надала йому?
- Чому поетеса любить весну? Як про це сказано у творі?
- Про які кайдани повсякчас говорить Леся Українка у творі?
- Для чого під час військових подій значна увага приділялася корогві?
- Що необхідно для того, щоб наші мрії все-таки збувалися?
- Мрія — це реалії чи фантазії нашого мислення? Обґрунтуйте свою думку.
- Чому найбільший розквіт мрій відбувається саме в дитинстві?

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань до поезії «Мрії»

1. У дитячі роки лірична героїня твору бажала:
- а) бути відомою поетесою; б) *надзвичайною, дивною;*
  - в) швидше стати дорослою.

2. У дитинстві поетеса захоплювалася:
  - а) грою в шахи; б) тваринним світом інших країн;
  - в) *віком лицарства*.
3. Під час поєдинку двох мужів авторка надавала перевагу:
  - а) обом чоловікам за їх мужність і відвагу;
  - б) тому, хто суперника зваливши, промовляв люто: «Здайся!»;
  - в) *тому, хто «розпростертий, до землі прибитий списом, говорив: «Убий, не здамся!»*.
4. «Ти мене убити можеш, але жити не примусиш», — так сказала лицарю та, яку він завоював, а саме:
  - а) *бранка*; б) принцеса; в) королева.
5. «Роки любові, дитячі» зникли, як:
  - а) чаклунства чародія; б) *весняні води*; в) росяний ранок.
6. Які художні засоби використала поетеса у рядках:

Мріє стеля надо мною,
Мов готичнеє склепіння?

- а) *Метафору і порівняння*; б) порівняння та епітет;
- в) епітет і метафору.
7. Сплетіння квітів героїні на вікні порівнюється:
  - а) з *гратами*; б) чарівним малюнком; в) таємною сіткою.
8. Розмірковуючи самотньо в хаті, лірична героїня:
  - а) відчула радість, побачивши очікувану першу зірку на небі;
  - б) *не зрозуміла, звідкіля потрапило червонясте світло до її кімнати*;
  - в) сиділа біля вікна і в'язала.
9. Шум, який відчула героїня під час особистих мрій, їй не нагадував:
  - а) *пориву вітру*; б) стогону бранця-лицаря; в) військових подій.
10. Знемагаючи від рани, бранець-лицар критикує:
  - а) короля, який завойовує нечесним шляхом землі;
  - б) суспільство, де панує брехня і жорстокість;
  - в) *ледарів, що пролили кров не за рідний край*.
11. Поезію «Мрії» Леся Українка написала під час лікування, перебуваючи:
  - а) в Єгипті; б) Кисловодську; в) *Ялті*.
12. Через що лицар вирішив не втрачати марно кров свою?
  - а) *Почув своє гасло*; б) дуже захотілося жити всупереч усьому;
  - в) не мав сенсу в цьому.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках (Леся Українка «Мрії»)

Картка № 1

1. Чому, на вашу думку, героїню твору приваблював переможений лицар, який говорив: «Убий, не здайся!»? Власні думки обґрунтуйте.
2. Прокоментуйте слова пораненого лицаря:

Будь проклята кров ледача,
Не за рідний край пролита.

3. Які два рядки з твору повторюються двічі?

- а) «Хто живий? Зійди на вежу,
Подивися наокола!»;
- б) «*Будь проклята кров ледача,
не за рідний край пролита*»;
- в) «І не раз мені здається,
що сиджу я у полоні».

Картка № 2

1. Вмотивуйте, чому поетеса біль пораненого лицаря сприймає як власний. Наведіть переконливі докази, посилаючись на текст твору.
2. Прослідкуйте, як протягом твору змінюється настрій поетеси. Чим це пояснити? Власну думку обґрунтуйте.
3. Мріючи, головна героїня твору відчувала, що:
  - а) вона почала видужувати, беручи приклад з мужніх людей;
  - б) *закута у кайдани невидимою рукою*;
  - в) закінчує свою ліричну подорож.

Картка № 3

1. У чому, на ваш погляд, вбачає поетеса сенс життя людини, її призначення на землі? Як це прослідковується у творі? Наведіть переконливі приклади з поезії.
2. Як ви вважаєте, чи можуть здійснитися мрії, про які говорить Леся Українка в поезії? Власні міркування доведіть, посилаючись на зміст твору і знання біографії письменниці.
3. Продовжте наступний рядок з поезії:

Глухо так навколо, тихо,
Не шумить гарячка в ...

- а) серці; б) мозку; в) *жилах*.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Вивчити поезію Лесі Українки «Як дитиною, бувало...», підготуватися до ідейно-художнього аналізу поезії «Тиша морська».

Урок № 15

ЛЕСЯ УКРАЇНКА «ЯК ДИТИНОЮ, БУВАЛО...», «ТИША МОРСЬКА»

Мета: продовжити знайомити учнів з поетичною творчістю Лесі Українки, пов'язуючи її з біографією письменниці; проаналізувати, з'ясовуючи ідейно-тематичне спрямування, художні особливості поезій «Як дитиною, бувало...», «Тиша морська»; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість, уміння виразно читати поетичні твори; узагальнювати, систематизувати висновки; активізувати словник учнів; виховувати почуття пошани, поваги до творчості Лесі Українки; стоїчні риси характеру (мужність, цілеспрямованість, наполегливість); прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Лесі Українки, фотокартки музею поетеси в Ялті, бібліотечка творів письменниці, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина за питаннями:

1. Народилася Леся Українка на... (*Волині*)
2. Скільки років було майбутній поетесі, коли вона малою написала змістовного листа своєму дядькові М. Драгоманову? (*5 років*)
3. Коли ще Леся не вмiла читати, твори яких письменників батько навчав її проказувати за ним? (*Байки Л. Глібова, казки О. Пушкіна*)

4. Які твори найулюбленішими були для Лесі відтоді, коли вона навчилася читати? (*Т. Шевченка, українські народні казки, грецькі міфи, книжки про дивовижних мандрівників*)
5. В яку предивну істоту з розповідей мами повірила Леся? (*Мавку*)
6. У дитинстві майбутня письменниця найбільш любила... (*Снівати і танцювати*)
7. Скільки років було Лесі, коли вона розпочала літературну діяльність? (*Дев'ять*)
8. Перший вірш Лесі, присвячений тітці «Елі» (*О. Косач*), яка була заслана у Сибір за політичні погляди, мав назву... («*Надія*»)
9. Коли Лесі було тринадцять років, з'явився її перший друкований вірш... («*Конвалія*»)
10. Як підписувала мати вірші тринадцятирічної Лесі, відсилаючи їх до друку в Галичину? (*Леся Українка*)
11. Душею родинних літературних і народних свят сім'ї Косачів завжди була Леся, де їй відводилась роль... (*Сценариста, режисера, костюмера*)
12. До яких міст їздила письменниця на лікування? (*Одеси, Ялти, Євпаторії*)
Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Перевірка домашнього завдання

Виразне читання напам'ять поезії Лесі Українки «Як дитиною, було...». Визначення найкращих виконавців поезії.

IV. Основний зміст уроку

Ні про що не турбуватись — значить не жити, а бути мертвим.

Г. Сковорода

*Хай я загину, та хай сяє мило,
Над людьми сонце правди і надія.*
Леся Українка

1. Аналізування поезії Лесі Українки «Як дитиною, було...»

- 1.1. *Тема:* болючі переживання поетеси з приводу власного здоров'я; намагання героїні боротися через силу з хворобою, яка її спіткала в дитинстві.
- 1.2. *Ідея:* уславлення сили волі, терпимості, наполегливості дівчинки в боротьбі зі своєю хворобою.
- 1.3. *Основна думка:* тільки сильна духом людина здатна подолати будь-які труднощі.

1.4. Бесіда за питаннями для обговорення змісту поезії:

- Унаслідок чого героїня твору страждає, терпить тяжкі муки?
- Чому на запитання «Що болить?» героїня не зізнавалася у власних стражданнях?
- А ви вмієте терпіти навіть тоді, коли це неможливо?
- Які риси характеру притаманні дівчині? (*Сила волі, мужність, терпимість, витримка, гордовитість, вміння долати будь-які перешкоди*)
- Поясніть рядок з поезії: «...плачу я, щоб не сміятись?»
- Який зв'язок цієї поезії з іншими, вже вивченими творами Лесі Українки?

1.5. Художні особливості поезії:

- риторичне запитання: «Що болить?»;
- метафори: «біль доходив», «зірватись має ...епіграма»;
- епітети: «злий жарт», «епіграма гостра, злобна».

2. Опрацювання твору Лесі Українки «Тиша морська».

2.1. Виразне читання поезії.

2.2. Тема: зображення казкової краси морської тиші, коли в морі ледве хлюпочуть хвилі і сяє сонечко.

2.3. Ідея: возвеличення приємного почуття душевного комфорту, насолоди від гарної погоди на морі.

2.4. Основна думка: приємна погода сприятливо впливає на внутрішній стан людини, її настрій.

2.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Яку картину побачила героїня твору через віконце? Виразно прочитайте. (*«Ясне небо, ясне море, ясні хмарки, ясне сонце»*)
- Чи завжди на морі буває тиша? З чим пов'язані зміни погодних умов на морі?
- Як у поезії описано чарівність руху човника по морю, осяяному сонцем?
- Про що свідчить бажання поетеси вирушати в морську подорож? Чи любите ви подорожувати? Чому?
- Які риси характеру притаманні героїні твору? (*Чуйна, душевна, багата, цілеспрямована, волелюбна, вміє протистояти труднощам і долати їх, любить природу і захоплюється нею*);
- Чому героїня твору не боїться труднощів під час мандрівки? Як це її характеризує?

- За допомогою яких епітетів змальовується краса природи, її чарівність і казковість?
  - А чи знаєте ви про користь морської води, повітря? Продемонструйте власні знання з цього питання.
  - Прокоментуйте останню строфу поезії.
- 2.6. Художні засоби поезії.**
- повторення: «ледве-ледве»;
  - риторичні оклики: «Що бува негода в світі!»; «Золотим шляхом поплисти!»;
  - епітети: «час гарячий», «ясне небо, море, хмарки, сонце», «злотиста блакить», «тихий плескіт», «хвилечка перлиста», «стежечка злотиста», «щире золото», «золотий шлях»;
  - метафори: «колихає море хвилі», «рине хвилечка», «в'ється стежечка», «золото спадає», «шлях, що проложило сонце».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

«Як дитиною, бувало...»

1. Який час зі свого життя згадує Леся Українка в поезії?
  - а) Період навчання в гімназії; б) *дитинство*;
  - в) перебування на лікуванні в Ялті.
2. Чому героїня не зізнавалася нікому про свій біль?
  - а) *Була гордою*; б) боялася лікарів;
  - в) не хотіла завдавати клопоту батькам.
3. Щоб не плакати, дівчина:
  - а) *сміялася*; б) розважалася іграми; в) вишивала хрестиком.
4. Який художній засіб використано поетесою у рядку: «То хоч в серце біль доходив»?
  - а) Епітет; б) алегорію; в) *метафору*.

«Тиша морська»

1. За допомогою якого прикметника характеризується «час гарячий полудневий»?
  - а) Прекрасний; б) чудовий; в) *ясний*.
2. Про що не чути в «країні світла»?
  - а) *Про негодую*; б) затемнення сонця; в) жорстокість і зло.
3. Продовжіть рядок: «Колихає море...»:
  - а) човен; б) чайку; в) *хвилі*.

4. Які художні засоби використала поетеса в рядку: «В'ється стежечка злотиста»?
  - а) Аллегорію і метафору; б) *метафору та епітет*;
  - в) порівняння й епітет.
5. Яке бажання було в поетеси?
  - а) Намалювати красу сонячної погоди на морі;
  - б) *вирушити у подорож по морю*;
  - в) стати морською чайкою і полетіти над морем.
6. Край, в якому перебувала героїня твору, вона називає краєм:
  - а) *вічного проміння*; б) душевної гармонії;
  - в) сонячного тепла і комфорту.
7. Поезія написана Лесею Українкою:
  - а) В Ялті; б) *Євпаторії*; в) Одесі.
8. Чого не боїться героїня?
  - а) *Вітру і підводного каміння*; б) холоду і хвороби;
  - в) заблукати в горах або потонути в морі.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Висловіть власне ставлення до гордості як риси характеру? Особисті міркування обґрунтуйте, наводячи приклади зі свого досвіду та твору Лесі Українки «Як дитиною, бувало...»
2. Для чого, на вашу думку, Леся Українка написала поезію «Тиша морська»? Вмотивуйте власну думку.
3. Яким рядком закінчується поезія Лесі Українки «Тиша морська»?
  - а) «Золотим шляхом поплисти!»; б) «Попливла б я на схід сонця»;
  - в) *«В краю вічного проміння»*.

Картка № 2

1. Охарактеризуйте героїню поезії Лесі Українки «Тиша морська». Чому вона, на ваш погляд, не боїться будь-яких труднощів під час мандрівки? Свою думку обґрунтуйте.
2. Доведіть, посилаючись на текст твору Лесі Українки «Як дитиною, бувало...», що Крим — це країна світла.
3. Місцевість, де перебуває героїня твору Лесі Українки «Тиша морська», названа:
  - а) мрією життя; б) чудовою казкою; в) *країною світла*.

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, поетеса насолоджується тишею морською (Леся Українка «Тиша морська»? Власну думку обґрунтуйте.
2. З якою метою Леся Українка написала поезію «Як дитиною, бувало...»? Що свідчить про автобіографічність цього твору?
3. В якому році написала Леся Українка «Як дитиною, бувало...»?
а) 1867; б) 1897; в) 1901.

**VI. Оголошення результатів
навчальної діяльності учнів****VII. Домашнє завдання**

Дібрати матеріал про життєвий і творчий шлях В. Винниченка та оформити його як міні-доповідь, знати ідейний зміст твору «Федько-халамидник».

Урок № 16**В. ВИННИЧЕНКО «ФЕДЬКО-ХАЛАМИДНИК».
ХУДОЖНЯ РОЗПОВІДЬ ПРО ДИВОВИЖНОГО
ХЛОПЧИКА ФЕДЬКА**

Мета: ознайомити учнів з письменником В. Винниченком, розповісти цікаві епізоди з його життя; вчити виразно і вдумливо читати найбільш вражаючі епізоди з твору «Федько-халамидник», аналізувати його зміст; розпочати роботу щодо характеристики образу Федька; розвивати логічне мислення учнів, культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість, вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, робити висновки; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани до творчості В. Винниченка, української класики; прищеплювати учням риси щедрості на добро, порядність, чесність, повагу до людини.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В. Винниченка, бібліотечка його творів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення оповідання як літературного жанру. (*Оповідання — невеликий прозовий твір, у якому зображається коротка в часі подія чи події з життя головного героя; ці події показані лише в кількох епізодах.*) Наведіть приклади відомих вам оповідань.
- Які оповідання про дітей ви вже вивчали в 5-му класі? Чим вони вам запам'яталися?
- Чим твори про дітей близькі вам? Власні думки вмотивуйте.
- Чи вважаєте ви себе дорослими у порівнянні з минулим роком? Які зміни ви помітили у власному становленні як особистості?
- Які риси характеру в людині ви поважаєте, а які засуджуєте?

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності учнів****IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу**

*Я виріс у тих степах, з тими волами, шуліками, задуманими могилами.
Вечорами я слухав, як співали журавлі біля криниць у ярах,
а удень ширина степів навівала сум безкрайності.
В тих теплих степах вироблялась кров моя і душа моя.*

В. Винниченко

*Ліпше смерть, достойна слави,
аніж зганьблене життя.*

Шота Руставелі

1. Життя і творчість В. Винниченка (матеріал для вчителя)

ВОЛОДИМИР КОСТЯНТИНОВИЧ ВИННИЧЕНКО

(1880–1951)

Звертається увага школярів на портрет В. Винниченка: високе, світле чоло, глибокий, розумний, проникливий погляд — весь обрис свідчить про титанічну натуру, сповнену сталеві міці, сили волі, завзяття, грандіозної енергії і витримки, але водночас добру і душевну людину. Чарівна посмішка й ласкавий погляд темно-голубих очей, отінених чорним віями, робили його кремену постать дуже симпатичною й навівали довір'я до нього.

Народився Володимир Винниченко 27 липня 1880 року в Херсонській губернії Єлисаветградського повіту (тепер Кіровоградська область). Батько, Кирило Васильович, безземельний селянин, був наймитом при економії поміщика Бодіско. Мати, Докія Павленко, від першого шлюбу вже мала трьох дітей — Андрія, Василя, Марію. Малий В. Винниченко з'явився на світ і зростав на півдні України.

Володимир вступає до Єлисаветградської чоловічої класичної гімназії, де вчиться на кошти брата, але закінчити її не пощастило. У 14-літньому віці написав свій перший літературний твір. То була поема про Запорозьку Січ, за яку автор, як він сам згадував, «дістав перше політичне ув'язнення в гімназії (тиждень темного карцеру)».

Під впливом Шевченкового «Кобзаря» юнак пробує сили у красному письменстві.

Склавши екстерном у Златопільській гімназії (нині Кіровоградщина) іспити, Винниченко у 1900 році вступає на правничий (юридичний) факультет Київського університету. Проте вже з другого курсу його виключили. Студент виявився бунтарем і одразу поринув в активне політичне життя київської молоді, став одним із лідерів Революційної української партії. Окрім того, від самого початку своєї появи в Києві Володимир увійшов до кола місцевої української інтелігенції, яку влада завжди тримала «на прицілі». Передовсім варто згадати ім'я відомого мецената й громадського діяча Євгена Чикаленка, який став для Винниченка літературним «хрещеним батьком», оскільки завдяки саме його наполянню на сторінках журналу «Киевская старина» було надруковано (1902) перше оповідання молодого прозаїка «Сила і краса» (пізніше назва — «Краса і сила»). У будинку Чикаленка на Маріїнсько-Благовіщенській вулиці влаштовувалися літературні вечори, на які приходив і Винниченко. Серед його знайомих тієї пори були Б. Грінченко, Леся Українка, родина Юркевичів, Старицькі, Лисенки і, звичайно, перейнята революційною боротьбою молодь, яка ставила за мету соціальне і національне визволення України...

В. Винниченко як дитячий письменник «починається» з оповідання «Кумедія з Костем» (1909).

У роки реакції, переслідувань, арештів письменник знаходиться в Лук'янівській тюрмі. Бере активну участь у революційних подіях 1905, 1917 рр.

23 вересня 1920 р. Винниченко залишає рідну землю назавжди. Політична «кар'єра» закінчилася повним крахом — тяжкими і гіркими

роками еміграції, перебуванням у фашистському концтаборі (за членство в комуністичній партії Франції і відмову служити «новому режиму»), хворобами, напівголодним і напівзлиденим існуванням та передчасною смертю.

6 березня 1951 року письменник помер у своєму «Закутку» (назва садиби) у селі Мужен біля Канн (Франція).

2. Теорія літератури

- 2.1. Епічний твір — твір, у якому письменник у розповідно-описовій формі змальовує події, людей та їх вчинки. Здебільшого такі твори пишуться прозою (казка, оповідання, повість, новела, роман).
- 2.2. Герой, персонаж, дійова особа — зображена в художньому творі людина (рослина, тварина, предмет), через дії, вчинки, почуття якої розкривається художня ідея твору.

3. Опрацювання особливостей твору

В. Винниченка «Федько-халамидник»

3.1. Історія написання твору.

Оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник» вперше опубліковано в «Літературно-науковому віснику». Улюбленець кількох поколінь юних читачів — і то не лише українських, оскільки оповідання перекладалося й на інші мови, — Федько впевнено зайняв місце поруч з Томом Соєром, Гаврошем, П'ятнадцятирічним капітаном. Перше знайомство читачів з цим відчайдухом відбулося ще 1912 року, коли оповідання про нього з'явилося друком на сторінках київської газети «Рада». Винниченкові тоді було тридцять два роки і мешкав він далеко від України — у Франції. Як літературний персонаж Федько-халамидник має французьку «прописку».

Оповідання «Федько-халамидник» із багатьох поглядів є твором автобіографічним. Збереглися записані дружиною Винниченка спогади його матері, в яких є деталі, які знаходимо і в оповіданні. Наприклад, згадки про те, як Володимир тримав сусідських дітей «трохи в терорі» (порівняйте із забавами Федька, який вдає із себе Солов'я-Розбійника). Федьків батько — працівник друкарні — у родині Винниченків друкарем був старший брат Володимира... Та й докільля, змальоване письменником, дуже нагадує Єлисаветград часів його дитинства. Проте найголовніше, мабуть, те, що своєму героєві В. Винниченко віддав чимало власних рис...

За одне з видань оповідання на початку 20-х років авторський гонорар було направлено на користь дитячих притулків.

3.2. Тема: показ люблячого, ніжного, відкритого серця дитини (Федько), яке протиставляється жорстокості дорослих, потворному і злочинному суспільству, яке калічить маленькі життя і маленькі душі.

3.3. Ідея: возвеличення чесності, незрадливості, почуття власної гідності, винахідливості (Федько) і водночас засудження бешкетливості, схильності до нерозважливих вчинків, показної вихованості, манірності, лицемірства, егоїзму (Толя).

3.4. Жанр: соціально-побутове оповідання.

3.5. Проблематика твору:

- любов і ненависть;
- порядність і лицемірство;
- добро і зло;
- моральний вибір (між цілісним благородним моральним світом бідняцької дитини і підступною, хитрою, егоїстично-дворушницькою поведінкою малолітнього «панича-негідника»).

3.6. Герої твору: Федько, Толя, Стьопка, Льонька, Спірка, Гаврик, Іван (батько Федька), Іваниха.

3.7. Композиція.

Експозиція: знайомство з Федьком, його розбишацькою поведінкою, характером; взаємостосунки халамидника з іншими хлопцями.

Зав'язка: вирушення хлопців на льодохід.

Кульмінація: сцена, в якій після пригоди на річці, коли Федько врятував хлопчика Толю, батьки тяжко карають ні в чому не винного «халамидника». Толя хоче перекласти свою провину на Федька — і той ще раз рятує його.

Розв'язка: смерть Федька.

3.8. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Які враження виникли у вас після того, коли закінчили читати оповідання? Що вас захопило або викликало негативне ставлення у творі?
- Хто є головним героєм у творі? Яке у вас ставлення до нього?
- Чому Толя приходив додому «задрипаний, подраний, з розбитим носом?» (Федько спокушував)
- За що вдруге били Федька? (Через нього Толя порвав штанці, коли лазили за горобцями)
- Що про це свідчить? (Розподіл людей на бідних та багатих)

- Чого боялися батьки Федька щодо батьків Толі? (*З квартири виженуть*)
- Що побачив Федько на вулиці під час дощу?
- Чого він заподіяв? Хто підштовхував його до цього?
- За що знову б'ють хлопця після дощу?
- Про що розповів Федько хлопцям? (*Про льодохід*)
- Чому Федько вирішив не йти до школи?
- До чого підбивав Федько хлопців?
- Чим хлопці образили Толю? (*Сказали, що тато у нього пузатий*)
- Прочитайте опис льодоходу. В чому тут проявляється майстерність письменника-живописця?
- Яка розмова виникла між хлопцями на льодоході?
- Чому і на що побилися об заклад Толя і Федько?
- Яким чином Федько переправився на другий бік річки?
- Які почуття виникали в Толі під час переправи? Хто і як допоміг Толі?
- Що трапилось з Федьком?
- Чому Толя не допоміг Федьку? Як це його характеризує?
- Як хлопці витягли Федька із води? Прочитайте.
- Через що Федько збрехав батькові Толі? Як це його характеризує?
- Що запропонував батько Толі батькові Федька?
- Чим же закінчилася історія з Федьком?
- У чому виявилась бездушність Толі до Федька під час похорону?

3.9. Художня розповідь про дивовижного хлопчика Федька, його життя і пригоди, стосунки з однолітками.

Федько-халамидник — заводій, дитячий «отаман». «Спокій був його ворогом», — сказано про Федька в авторській ремарці. І це справді так. Федько любить влаштовувати ризикові розваги, дражнити сусідських хлопців. Скільки в ньому відваги, життєвого азарту, винахідливості й тієї надійності, яка, власне, й робить його ватажком! В оповіданні «Федько-халамидник» важлива не тільки напруга подієвої інтриги, а й психологічний сюжет. Ось як автор малює сцену, в якій один виявляє слабкість духу, а другий — великодушність (Слабкодухий боягузливий Толя перекладає свою провину на Федька — і той його рятує) «Федькові знов упала з голови шапка, як ударив його Толин батько. Він підняв її й подивився на Толю. Але Толя тулився до матері, яка милувала його і жаліла його...»

Федько пожалів Толю, а розплатився за це тяжкими побоями своїх і чужих батьків, та, зрештою, власним життям. Проте, очевидно, по-іншому він не міг. Бачити перед собою слабкого, морально пригніченого, настрахованого і завдати йому удару — це не у Федьковому характері, це понад його гідність!

V. Закріплення вивченого матеріалу

Літературна вікторина

1. Батьківщиною для Винниченка є... (*Кіровоградщина*)
2. Перший літературний твір Володимир Костянтинович написав у... (*14-літньому віці*)
3. Про що був перший твір автора? (*Запорозьку Січ*)
4. Під впливом якого письменника В. Винниченко пробує власні сили у красному письменстві? (*Т. Шевченка*)
5. Яку назву мало перше оповідання письменника, що було надруковано в журналі «Киевская старина»? (*«Краса і сила»*)
6. З якими видатними письменниками В. Винниченко познайомився на літературних вечорах у будинку Чикаленка? (*Б. Грінченком, Лесею Українкою*)
7. Перше дитяче оповідання письменника мало назву... (*«Кумедія з Костем»*)
8. Останні роки життя В. Винниченко провів у еміграції у... (*Франції*)
9. Чому твір «Федько-халамидник» В. Винниченка вважається автобіографічним? (*Своєму героєві віддав чимало власних рис*)
10. Визначте жанр твору «Федько-халамидник» (*соціально-побутове оповідання*)
11. Що найбільш цінував батько у своєму синові Федькові? (*Відвертість, правду*)
12. Чим закінчується твір В. Винниченка? (*Смертю Федька і отриманням задоволення Толю*)

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

VI. Творче завдання до оповідання

В. Винниченка «Федько-халамидник»

1. З'ясуйте значення слова «халамидник» за словником. Порівняйте значення цього слова за твором з довідковою літературою.
2. Доберіть до слова «халамидник» синоніми.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Скласти план до твору «Федько-халамидник», дібрати матеріал для характеристики образу Федька.

Урок № 17

В. ВИННИЧЕНКО «ФЕДЬКО-ХАЛАМИДНИК». ФЕДЬКО ЯК ОСОБИСТІТЬ

Мета: продовжити роботу щодо аналізування програмового твору В. Винниченка «Федько-халамидник», характеристики щедрого на добро головного героя твору як особистості; виявити роль художніх засобів у творі; знаходити портрет, пейзаж, діалоги; розвивати вміння учнів формулювати основну думку оповідання, висловлювати своє ставлення до зображуваного; розвивати логічність у мисленні, пам'ять, увагу, кмітливість; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття пошани до української літератури, мистецтва слова, повагу до творчості В. Винниченка; прищеплювати риси доброти, чуйності, мужності, відповідальності за доручену справу.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: бібліотека творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Що цікавого, ви дізналися про В. Винниченка — письменника, борця за кращу долю рідного краю?
- Як виник задум у письменника написати оповідання про Федька-халамидника?

- На що слід звертати увагу під час характеристики того чи іншого героя?
- Які художні засоби ви знаєте? З якою метою їх використовують письменники у власних творах?
- Чому вчить нас оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник»?

III. Перевірка домашнього завдання

Складання плану до оповідання (орієнтовний приклад).

1. Поведінка Федька на вулиці.
2. Покарання за вчинки.
3. Повчання батька.
4. Затишок у Толиному будинку.
5. Поведінка хлопців під час дощу.
6. Федько знову буде покараний.
7. Герой інформує хлопців про льодохід.
8. Опис льодоходу.
9. Обговорення хлопцями повідомлення Федька.
10. Суперечка між Толею і Федьком.
11. Переправа Федька через річку.
12. Бажання Толі повторити вчинок Федька.
13. Допомога Федька Толі.
14. Герой у воді.
15. Прихід батьків героїв.
16. Розмова батьків Толі з Федьком про вчинок їх сина.
17. Останнє покарання Федька — трагедія.
18. Похорон халамидника.
19. Бездушність Толі та його брехливість.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Основний зміст уроку

Я хочу собою возвеличити українське...

В. Винниченко

*Краще голий та правдивий,
ніж багатий та беззаконний.*

Г. Сковорода

1. План характеристики образу Федька

1.1. Федько — син бідного робітника друкарні.

1.2. Портретна характеристика Федька. («...розбишака-халамидник», «наче біс який сидів у хлопцеві», «сибіряка» і «люципер». «...Чуб йому стирчком виліз з-під картуза, очі хутко бігають», «руки в кишені, картуз набакир, іде, не поспішає»).

1.3. Поведінка і риси характеру героя:

а) непосидючий; («...неодмінно щоб битися, щоб що-небудь перевернути догори ногами. Спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному місці»)

б) сильний; («...перший по силі на всю вулицю, враз тобі дасть підніжку, зімне, насяде...»)

в) відкритий; («Він міг би підійти тихенько так, щоб не почув би ніхто, — але Федько того не любив»)

г) впертий; («...не як всі діти поводитьься. Він не плаче, не проситься, не обіцяє, що більше не буде. Насупиться й сидить. Мати лає, грозиться, а він хоч би слово з уст, сидить і мовчить»)

д) стійкий; («камінь, а не дитина! Сибіряка якийсь...»)

е) правдолюб; («Якби не схотів, то міг би одбрехатися, але Федько брехати не любить»)

є) непримиренний до зрадництва; («Не любить також Федько й товаришів видавати»)

ж) спокусник; («...Федько знову спокушає Толю. І спокушає якраз у такий момент, коли ні одному чоловікові в голову б того не могло прийти»)

з) шанобливий до батька; («...якби зачепили його тата, зразу б грубості почав говорити, а то й битись поліз би»)

и) спритний; («Ловкий хлопчак», «жилаве, чортове хлопча. Стриба, як кішка»)

1.4. Значення образу Федька для сучасників.

2. Бесіда за питаннями для обговорення образу Федька

- Яку характеристику подає автор Федьку на початку твору?
  - а) будівництво із піску; б) запускання змія.
- Чи є у хлопця доброта? В чому вона виявляється?
- Хто були батьки Федька? (*Батько Іван — «типографчик», мати Іваниха — домогосподарка*) Як їх характеризує В. Винниченко?

- Охарактеризуйте його поведінку під час сварки з батьками.
- За що батько давав гроші Федьку?
- У зв'язку з чим Федько повсякчас отримував тумаків від батька?
- Як автор характеризує свого героя? («Мужиченя, паршивець, одурілий хлопець, шибеник, мурло репане, нещастячко, сибіряка, халамидро, ідоляко, падлюко, люципере»)
- Чим приваблює нас цей герой?

3. Федько очима письменника

Федька автор представляє нам відразу, з перших речень оповідання. Цього достатньо, щоб уявити колоритну постать маленького бешкетника, інтригуючим початком розповіді письменник ніби бере в полон увагу читачів і вже не відпускає її до фіналу твору.

Учні швидко відшукають потрібні підтвердження в тексті: «спокій був ворогом» Федька, з ним «він боровся на кожному місці». Хлопець лазив по дахах, сидів на воротах, вибивав рогаткою шибки, перекидав діжки з водою, давав прочуханки «закадишним» товаришам, заважав дітлахам гратися і чинив ще багато різних пустошів.

Так уже традиційно склалося, що маленькі літературні герої обов'язково повинні бути для наших дітей «позитивними, збірними, типовими прикладами для наслідування, а їхні вчинки мати лише «виховну спрямованість».

А як же Федько? Безліч вад і недоліків. Та в нього є чому вчитися не лише дітям, а й дорослим.

Досконало знаючи особливості дитячих характерів, поведінки, письменник достовірно зображував маленьких героїв. Кредо митця просте: життєва правда. Тому й Федько — персонаж, який змальований у реальності. Талант письменника полягає в тому, що, крім зовнішньої оболонки, яка складалася з грішків «халамидника», він зумів показати честь, совість, велич душі хлопчика.

За витівки батьків ремінь «виховує» малого, а він «і тут не як усі діти поводитьсь». Хлопець терпляче, без слів і прохань, зносить кару, а головне — «якби схотів, то міг би одбрехатися, але Федько брехати не любить» і «не любить товаришів видавати». Сам батько поважає свого чесного, принципового і відвертого сина.

Отже, натура Федька повна суперечностей і протиріч.

4. План характеристики образу Толі

4.1. Толя — син хазяїна будинку.

4.2. Опис зовнішності хлопця.

«Це була дитина ніжна, делікатна, смирна. Ходив завжди чистенький, чепурненький, на двір він виходив боязко, ніколи не розбишакував», «...штанці на ньому бархатові, оченята не то чудні, не то винуваті, не то злякані», «випещені ніжки».

4.3. Риси характеру і поведінка героя:

а) тендітний; («...чистенький. Ніжний, з щічками, як проскура»)

б) богобоязливий; («...тихенько хреститься й блідніє...»)

в) самоповажний; («...він терпить не міг, як йому цей Федько говорив: «Толька». Наче він йому товариш», «...кричати на вулиці не личить благородним дітям...»)

г) брехливий; («Неправда! Неправда! — ще жалібніше і з страхом забився Толя. — Я не хотів іти, а вони мене потягнули на річку. А потім Федько узяв і пхнув мене на кригу... Спитайте всіх...Я не винен»)

д) байдужий до горя інших; («Коли Федькова труна сховалась за рогом вулиці й не було вже нікого видно, Толя одійшов од вікна, перекрутився на одній нозі й побіг гратися з чижигом»).

е) підступний; («...чижика він сказав Федьковій матері віддати йому, бо він його виграв у Федька»)

4.4. «Лякливий, як заєць, а шкідливий, як кішка». (Народна мудрість про героя).

5. Художні засоби у творі

5.1. Контраст.

В. Винниченка називали майстром контрастів.

Контраст = антитеза = протиставлення — стилістична фігура, авторський прийом.

У кожному творі письменника, а також у цьому присутній метод протиставлень, саме ним він передає контрасти в суспільстві та в душах людей. В. Винниченко не просто епізодично використовує протиставлення, а часто будує на них увесь твір.

— Де, як і навіщо автор «Федька-халамидника» використовує антитезу?

Увагу учнів слід зосередити на тому, що соціальні контрасти є тлом для зображення подій, ситуацій, характерів. Перед нами два світи, два

полярні табори. З одного боку, — «вуличний хлопчик Федько з хворим, виснаженим роботою батьком «типографчиком» та змученою знервованою матір'ю. А з другого — «ніжна, делікатна, смирна» та «чистенька і чепурненька» дитина Толя, його «благородний» і багатий «папа» та «чула і делікатна» мама.

Характери хлопців — теж повна протилежність. Можна запитати:
— Які епізоди їх найповніше розкривають?

Спершу учні зачитують і прокоментують уривок, що розповідає про перехід Федьком весняної ріки. Наприклад, від слів: «Федько стрибнув на лід...» до слів «...що говорити такому зайдиголові». Вони відмітять відвагу, сміливість, завзяття, вправність, відчайдушність, кмітливість малого «шибеника» у нерівній боротьбі зі стихією.

Заздрість на Федькову перемогу і пихата самовпевненість штовхають у ту ж боротьбу і Толю, та на малодуху, слабосилу, пещену панську дитину чекає поразка. Можна зачитати уривок від слів: «Толя аж задихався...» і до слів «...тихенько став плакати».

Наближається трагедія, на березі — паніка і страх дорослих і дітей. Розвиток подій досягає апогею. Федько кидає виклик бурхливій річці, переляканій юрбі і визволяє з льодового полону паненя. Натомість Толя навіть не намагався допомогти витяти з крижаної води свого рятівника.

І знову вражаючі за силою контрасти. Егоїзм, жалюгідність, душевна нищість Толі, який лише тремтить за власну шкіру і підло скидає провину на товариша, якому зобов'язаний життям, — це один внутрішній світ. Мужність, сила волі, чесність, шляхетність, порядність, здатність до самопожертви, великодушність Федька — це другий. І розділяє ці два світи велетенська прірва, яка не звужується, а навпаки, ширшає після трагічного фіналу — смерті малого «халамидника».

Вчинок Федька — дійсно благородний, не кожен дорослий зважить-ся на подібне. Єдиний раз у житті доводиться Федькові сказати неправду, врятувавши цим (вже вдруге) боягуза Толю. За героїзм хлопчик розплатився своїм життям.

Розв'язка дає змогу говорити ще про одну ознаку творчої манери Винниченка: несподіваність завершення оповідання чи новели. Таким зображенням фіналу письменник подібний до композитора. Мабуть, не випадково частина творів, як засвідчують записи «Щоденника», писалися під музику (найчастіше дружина грала Бетховена).

Останнім штрихом в оповіданні до зображення трагедії є важлива деталь. Похорон Федька, хлопчаки плачуть, проводжаючи товариша в останню дорогу, а Толя спостерігає з вікна, адже ж «цікаво подивиться, як будуть ховати Федька-халамидника». І вже коли процесія зникає з виду, Толя «перекрутився» на одній нозі і побіг гратися з чижиком. А далі: «Цього чижика він сказав Федьковій матері, віддати йому, бо він його виграв у Федька». Останні авторські слова хвилюють, бентежать душі читачів, тримають їх у не меншому напруженні, ніж під час усіх перипетій розгортання сюжету.

5.2. Пейзаж.

Досить оригінальні у Винниченка картини природи. Здебільшого описи природи в оповіданні подаються відповідно до душевного стану героїв. Пейзаж — не просто тло, а теж діючий персонаж, який перебуває в цілковитій залежності від настроїв людини. Письменника не цікавить естетична роль пейзажу, для нього важливими є лише емоції, які викликає цей опис.

— Зачитати і проаналізувати картину весняної повені з оповідання.

5.3. Порівняння.

«Наче біс який сидів у хлопцеві», «шоки, ніби оловом налиті», «як Соловей-Розбійник», «ворота, ніби скринька», «камінь, а не дитина», «дощ такими потоками, наче там тисячі Федьків», «лід, як вимочений цукор», «немов не чув», «наче твій тато, став пузатий Федько», «стриба, як кішка», «як крізь сон бачив», «шматки лізли на неї, немов збиралися розчавити живе створіння», «крижини лізли одна на одну, чисто було схоже на те, як женуть великій гуркіт волів», «стрибнув, наче пробуючи його».

5.4. Метафора: «сонце хитро виглядає з-за парового млина», «паперовий змії кокетує й хитає головою», «соромливо посміхається своїми невеликими синіми очима Толя», «дощ січе»; «грім тріщить», «парує земля», «лід тріщав, лускався», «крига йде».

5.5. Мова твору.

Притаманні: лаконізм, стислість, скупість, динамічність і «нешадність», «образно-уривчате» речення і драматичні діалоги з повторами, вигуками, уривками фраз. Використання діалектизмів, русизмів, жаргонізмів сприяло повнішому і правдивому змалюванню епохи.

Висновок. Основна роль художніх засобів не «прикраси», а яскраве, образне і точне відтворення життєвих явищ.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. Федька-халамидника ще називали:
а) мужланом; б) *розбишакою*; в) хуліганом.
2. З чим Федько боровся на кожному кроці через свою неординарну поведінку?
а) Зі всім світом; б) добром і байдужістю; в) *спокоєм*.
3. Серед дітей хлопець був перший:
а) по кмітливості і винахідності; б) стрибках у довжину; в) *силі*.
4. Якого казкового героя нагадає Федько?
а) Кирила Кожум'яку; б) царевича Івана; в) *Солов'я-Розбійника*.
5. Який художній засіб використав В. Винниченко, висловлюючи наступне: «Небо високе-високе, синє та холодне»?
а) *Епітет*; б) порівняння; в) метафору.
6. Через що між Федьком і Спіркою виникає сварка і бійка?
а) Хлопці намагалися довести власну силу;
б) Спірка вирішив помститися Федькові за його поведінку;
в) *Федько хотів присвоїти собі повітряного змія, якого хлопці запустили у небо*.
7. Батько Федька працює:
а) на гуральні; б) *типографії*; в) водієм автобуса.
8. Яку думку про Федька висловлює мати, коли той отримує ремня від батька?
а) «Боже, як же це бісове дитя»; б) *«Камінь, а не дитина»*;
в) «Лихо якесь, а не хлопець».
9. Чого не любив Федько і за це його батько схвалював?
а) Ображати дівчат; б) знущатися над товаришами;
в) *брехати і товаришів видавати*.
10. Найбільше Федькові діставалося за Толю, бо Толя:
а) маленький хлопчик, якого ображав Федько;
б) *син хазяїна того будинку, де жила Федькова родина*;
в) дитина господаря, в якого працював батько Федька.
11. Мати Федькова називала Толю:
а) обдарованою, чепурною дитиною;
б) хлопцем з великим майбутнім;
в) *дитиною благородною і ніжною*.

12. Толя — чистенький, з щічками, як:
  - а) *проскура*; б) червоне яблуко; в) у морозний день.
13. Що забороняла Толі його мати?
  - а) Товаришувати зі Спіркою та Васською;
  - б) *підходити до вікна і виглядати через нього на вулицю*;
  - в) гуляти пізно ввечері.
14. Чому Толя вирішує вийти на вулицю у дощову погоду?
  - а) Хотів у крамниці купити смачних цукерок;
  - б) *виявив бажання разом з хлопцями намочитися під теплою дощовою зливою*;
  - в) прагнув довести Федькові, що він теж мужній.
15. Про що співали пісню хлопці, перебуваючи під дощем?
  - а) Корисність вологи для їх зросту;
  - б) *необхідність дощу для пшениці*;
  - в) перешкоджання дощу літній спекоті.
16. Толя виконує прохання хлопців, щоб вони його не називали:
  - а) боягузом; б) тендітною квіткою; в) *бабою*.
17. Про що розповів Федько хлопцям?
  - а) *Про кригу на річці*; б) приліт птахів з вирію; в) таємну печеру.
18. Толя не поважає Федька, говорячи про нього, що він:
  - а) «халамидро поганій»; б) «сибіряка голодраний»; в) *«мурля погане»*.
19. Федько, вирушаючи до річки, зустрівся з хлопцями:
  - а) о шостій ранку; б) в обід; в) *о восьмій ранку*.
20. Прив'язавши собі на живіт шкільні книжки, Федько став такий пузатий, як:
  - а) повітряна куля; б) *батько Толі*; в) заможний пан.
21. Про яку церкву згадується у творі?
  - а) Печерську; б) Преображенську; в) *Богоявленську*.
22. Крижини на річці лізли одна на одну, наче:
  - а) намагалися осідлати; б) *женуть великий гурт волів*;
  - в) кожна хотіла потопити і довести, що вона сильніша.
23. Якою у творі змальовується річкова вода?
  - а) *Чорно-синьою*; б) голубою; в) прозорою і чистою.
24. Федько і Толя побилися об заклад? За умови переходу Федьком по кригах на той берег річки Толя:
  - а) *віддасть свій ножик з кістяною ручкою*; б) подарує свого чижика;
  - в) попросить батьків халамидника, щоб вони ніколи не били Федька.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 0, 5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чим, на вашу думку, пояснити жорстоке ставлення батьків до свого сина? Чи може це вплинути на виховання хлопчика?
2. Дослідіть, як сам автор ставиться до Толі? Чим це пояснити? Відповідь вмотивуйте.
3. Віддаляючись від берега, стрибаючи з однієї крижини на іншу, Федько здалеку нагадував:
  - а) смужку;
  - б) *комашинку*;
  - в) темну крапку на білому папері.

Картка № 2

1. Хто ж, на ваш погляд, винен у смерті Федька? Власну думку обґрунтуйте, посилаючись на приклади з твору.
2. Вмотивуйте, чому у творі В. Винниченка одні герої живуть у постійних муках, стражданнях, а інші — в достатку і злагоді.
3. Що трапилося, коли Федько вирішив допомогти Толі знову з крижини потрапити на берег?
  - а) Толю понесло на крижині по річці;
  - б) хлопці посварилися через обіцянку, яку вони дали один одному;
  - в) *Федько потрапив у воду, бо крига тріснула.*

Картка № 3

1. Доведіть, що Федько — добрий, чуйний, справедливий, посилаючись на приклади з твору.
2. З якою метою В. Винниченко порівнює Федька і Толю? Кому з героїв і чому, на ваш погляд, він віддає перевагу. Відповідь обґрунтуйте.
3. Чому Федько вимушений був збрехати батькам Толі про події на льодоході?
  - а) Не хотів, щоб його родина залишилася без квартири;
  - б) відповідаючи, він не контролював себе, бо дуже змерз;
  - в) *пожалів Толю, жертвуючи собою.*

VII. Підсумок уроку

Їх, маленьких бунтівників, у книжках Винниченка багато. Симпатії письменника — на боці гордих, неординарних, кмітливих героїв, які вміють захистити власну честь, стати в оборону правди й справедливості. Багато з тих реалій, серед яких живуть персонажі Винниченкових оповідань, давно відійшли в минуле, але є те, що не зникає: самі характери цих

літературних героїв, їхні пригоди й відкриття світу довкола себе та в собі, зрештою — оті бунти, в яких гартується неповторне людське Я.

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Написати міні-твір «Моє ставлення до Федька і Толі», прочитати оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань».

Урок № 18

С. ЧЕРКАСЕНКО «МАЛЕНЬКИЙ ГОРБАНЬ».

ТВІР ПРО КРАСУ І НЕЗАХИЩЕНІСТЬ ЛЮДСЬКОЇ ДУШІ

Мета: ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом С. Черкасенка; розпочати роботу щодо аналізу програмового твору письменника «Маленький горбань»; з'ясувати ідейно-тематичне спрямування, особливості композиції тощо; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, логічне мислення; вміня висловлювати власні міркування про красу зовнішню і красу людської душі (внутрішню); активізувати словник школярів; розвивати вміня раціонально використовувати навчальний час; виховувати почуття пошани до української літератури, її митців, зокрема до С. Черкасенка; прищеплювати риси доброти, чуйності, поваги до дорослих; пунктуальність.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет С. Черкасенка, бібліотечка його творів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Через що літературу вважають видом мистецтва, навіть життям?
- Чого навчає нас література?

- Які риси характеру ви поважаєте в людині?
- Для чого письменники у своїх творах зображують як позитивних, так і негативних героїв?
- Кого ви можете вважати особистістю? Наведіть приклад із відомого вам художнього твору, де героя можна назвати особистістю. Свій вибір обґрунтуйте.

III. Перевірка домашнього завдання

Учні за бажанням зачитують власні міні-твори на тему «Моє ставлення до Федька і Толі», решта творів перевіряється вчителем особисто, визначається найкраща учнівська робота.

Подається приклад орієнтованого твору «Моє ставлення до Федька і Толі».

Найвищий суд — суд совісті.

В. Гого

Ті, хто не відчуває сорому, вже не люди.

Конфуцій

Нещодавно ми в класі читали оповідання Володимира Винниченка «Федько-халамидник».

Письменник розповідає про двох хлопців — Федька-халамидника, сина бідного робітника друкарні, і Толю, дитину з багатією сім'ї.

Федько-паливода був людиною чесною, ніколи не брехав, але любив бійки, заважав хлопцям спокійно гратися, робив чимало шкоди сусідам. Проте був він справжнім другом, не ховався за спинами інших і цим заслужив повагу серед однолітків: «Не любить також Федько й товаришів видавати».

Толя — син хазяїна будинку. «Це була дитина ніжна, делікатна, смирна. Ходив завжди чистенький, чепурненький, на двір він виходив боязко, ніколи не розбишакував».

Аж ось одного ранку хлопці вирішили піти подивитися, як іде крига по річці. Толю ніхто не запрошував, він напросився йти сам. На березі було багато людей, і Федько на очах у всіх по крижинах перебрався з одного берега на інший. Толя вирішив, що і він так зможе, взяв палицю і пішов на кригу. Але коли з ним трапилась біда і Федько допоміг йому, то «він, як стріла, вилетів на берег». Опинившись у безпеці, цей делікатний хлопчик навіть не подав своєму рятівникові палиці. Він злякався, що може опинитися у воді.

Інші хлопці були не байдужими до чужого нещастя, кинулись до Федька і простягли йому палицю.

Коли розбишакуватий рятівник, весь синій від холоду, мокрий, стояв на березі, йому не дали змоги сказати правду.

А Толя, захищаючи себе від покарання, підло звалив усю провину на Федька і навіть забув подякувати за те, що той врятував його від смерті.

Вчинок Федька, безперечно, благородний. Він врятував хлопця не тільки від смерті, але й від батьківського покарання.

Толя виявив свою підлість, боягузливість і брехливість. Бо навіть коли Федько помер від запалення легенів, він обдурив його матір і забрав чижику. Толю не зупинило ні горе батьків, ні те, що Федька більше немає. Він був черстою і байдужою до людського нещастя людиною. Толина поведінка викликала в мене обурення. Як міг він спокійно гратися із пташкою в ту саму мить, коли на цвинтарі ховали тіло того, хто врятував його нікчемне життя?!

Мені здається, що велике щастя мати поряд із собою такого друга, яким був Федько. Такі хлопці ніколи не зрадять, на них можна завжди покластися.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

У Черкасенка немає мертвих слів; в кожному образі — живе почуття. Стель легкий, прозорий..., а прості слова перейняті щирим почуттям, дають читачеві дуже суцільний настрій».

Л. Старицька-Черняхівська

...Якщо не жити, то бодай померти на Україні.

С. Черкасенко

1. Життєвий і творчий шлях С. Черкасенка (матеріал для вчителя)

СПИРИДОН ФЕОДОСІЙОВИЧ ЧЕРКАСЕНКО

(1876–1940)

Доля Черкасенка була до нього неприхильною — після понад двадцятилітньої розлуки з батьківщиною поет ліг у чужу землю, заплативши сповна за свої молодечі ілюзії. Він чесно виконав свій синівський обов'язок перед Україною, залишив по собі пам'ять оборонця її трудового люду, співця її волі й незалежності. Майже чотири десятиліття

С. Черкасенко не випускав з рук пера, вважаючи себе простим робітником на ниві українського письменства, чорно працював для свого народу, відтворюючи художнім словом його болі, радощі і надії.

Ім'я Черкасенка стояло в одному ряду з такими визначними літературними постатями, як Олександр Олесь, В. Винниченко, М. Чернявський, Г. Чупринка, М. Вороний.

С. Черкасенко — автор понад 30 збірок поезій, оповідань, драм, романів. Остання книга його вибраних творів на Україні вийшла 1930 р. у Харкові. Відгоді спадщина письменника не видавалася, він був вилучений з літературного процесу.

В інструкції «згори», датованій 1954 роком, серед тисячі книг українських авторів перелічувалися книги С. Черкасенка, а для подвійного контролю додавалася ще «керівна» вказівка: «Підлягають списанню в макулатуру також всі інші книги цього автора».

С. Черкасенко перший в українській літературі художньо змалював життя донецьких шахтарів, став на захист пригноблених і експлуатованих, показав не лише тяжку працю шахтарів, а й їхню боротьбу, що від початкових стихійних форм набирала все більшої організованості. Він написав низку оповідань про страшну долю дітей на шахтах, і ці оповідання є здобутком української дитячої літератури. П'єси С. Черкасенка посіли чільне місце в репертуарі українських театрів 1910–1919 рр., ставилися в театрі М. Садовського.

Творчий шлях С. Черкасенка розподіляється чітко на два періоди — відповідно до перебування письменника на Україні і в еміграції. В цілому ж у панорамі української літературної історії ХХ століття його почесне місце і помітний творчий внесок незаперечні.

Спиридон Феодосійович Черкасенко народився 24 грудня 1876 року в містечку Новий Буг на Херсонщині (нині Миколаївська область) у селянській родині. Закінчив двокласну школу, потім Новобузьку учительську семінарію, з 1895 року працював учителем. Семінарія була російськомовним навчальним закладом, жодних знань з української мови й літератури не давала, тож перші поетичні спроби С. Черкасенка були російськомовними. Знання української мови він виніс з рідної хати й українською літературою зацікавився пізніше, коли прочитав «Кобзар», антологію української літератури «Вік» (1900) і познайомився з українським письменником Миколою Чернявським.

С. Черкасенко вчителював у різних народних школах Катеринослащини (Новопавлівка, Василівка, Улянівка, Юхів). У 1901 році його переведено на посаду вчителя на Лідіївські рудники (колишня Юзівка), там він і прожив дев'ять років, навчаючи шахтарських дітей і проводячи серед шахтарів культосвітню роботу. Довголітня учительська праця у шахтарському середовищі дала початкуючому письменникові великий запас життєвих спостережень, які він художньо реалізував у своїх поезіях, оповіданнях і п'єсах з шахтарського життя. З його творчістю у переважно селянську літературу потужним струменем вривається нова тема, така не схожа з традиційними селянськими. С. Черкасенко — один з перших після І. Франка творить образ робітника в художній літературі, що проходить складну еволюцію від учорашнього селянина через усі біди і спокуси класового переродження до повного усвідомлення свого нового становища і активної участі в організованій революційній боротьбі. Журналіст із Києва, в якому легко пізнати автора, побувавши на великому заводі, побачив справжній образ робітника часів революційно-визвольних бур: «І уявився мені робітник біля заводських печей, залитий увесь червоним сяйвом, упрілий, але гордий тим, що запалив таке велике Огнище, яке блискавкою прорізує чорну, важку пітьму ночі («На заводі». — «Рада». — 1907 р., 12 жовтня).

З 1910 року С. Черкасенко — у Києві, працює в редакції педагогічного журналу «Світло», в товаристві «Українська школа», пише фейлетони, оповідання та статті до газети «Рада». У ній веде рубрику «З газет і журналів» і «З сучасних настроїв», у журналі «Літературно-науковий вісник» — «З українського життя», входить до реакції журналу «Дзвін».

Коли з початком Першої світової війни всі українські періодичні видання було закрито, він іде працювати у театр М. Садовського, де обіймає різні адміністративні посади, допомагає головному режисеру організувати українське театральне життя в Києві.

У 1917–1918 роках С. Черкасенко укладає читанки й букварі для українських шкіл («Буквар», «Рідна школа», «Читанка, I, II, III, IV», «Найпотрібніші правила правопису», «Граматика» та інші). У 1919 році Міністерство освіти УНР запропонувало С. Черкасенку готувати підручники для українських шкіл і з цією метою відрядило його до Відня, де він працював у різних видавництвах («Дзвін», «Українська школа», «Земля»), укладаючи та редагуючи українські книжки.

З 1923 року С. Черкасенко в Ужгороді, тут він брав участь у місцевому культурному театральному і літературному житті. Він зблизився з прогресивними силами краю, чим накликав на себе гнів властей. В. Гренджа-Донський написав про С. Черкасенка прихильну статтю, що з'явилася у січневому номері «Нашої землі» за 1927 рік. Це стало причиною того, що поліція звинуватила Спиридона Феодосійовича у співпраці з комуністами і запропонувала йому протягом трьох діб залишити край.

Письменник виїхав до Чехії і оселився в селі Горні Черношіце на околиці Праги, де й прожив до кінця життя. Він займав скромну кімнату у місцевому готелі, дуже бідував. Останнє десятиліття його безпросвітного сидіння на чужині було отруєне чорними звітками про сталінський голодомор на Україні, про дикі репресії і знищення пам'яток української культури. Він був свідком боротьби за українську державність на Карпатській Україні у 1939 році, у цій боротьбі втратив єдиного сина, пережив початок Другої світової війни, яка принесла стільки страждань і втрат його рідному народу.

Одержавши у березні 1939 року звістку про загибель сина, С. Черкасенко тяжко захворів. Доглядали його ченці. 8 лютого 1940 року письменника не стало. Поховали його на Ольшанському цвинтарі у Празі. На його могилі — скромний кам'яний хрест і скупий напис: «Спиридон Черкасенко 24.XII.1876 — 8.II. 1940». Поряд — могили О. Олеся, С. Русової, В. Немировича-Данченка.

Творчість С. Черкасенка — це цілий материк літератури: поезія, драматургія, проза, публіцистика, сатира, літературна критика, журналістика, педагогіка. Це був чесний талант, який, на жаль, не міг повністю реалізувати себе у тогочасних жорстоких і несприятливих обставинах. І як письменник, і як людина, С. Черкасенко вистояв у тяжкому двобою світів, зберіг свій талант чистим. Якщо в 1915 році у вірші «Мрійник» він заявив: «Вродився мрійником — мрійником сконаю!», то сказав цими словами щирю правду. Мрією поета була Україна, і якщо ця мрія не здійснилася або ж була втілена в життя у деформованому вигляді, то у цьому не його провина.

С. Черкасенко — співець Царства Праці. У тяжкій шахтарській і фабричній роботі він бачив не лише темні сторони, а й поезію. У п'ять-шість ночі, утомі, стражданні, розпачі, муці і смерті у підземному Царстві

Ночі гартуються ті сили, в яких виростають «вільні крила»; настане час, і їхня «вільна сила вдарить громом блискавиці». С. Черкасенко — це ще стихійна сила, що поступово усвідомлює своє значення, вірить у перемогу добра над злом. Поет стояв на класових позиціях, захищав інтереси пригноблених, декларував настання нового світу, вільного від визиску і горя.

Майже вся проза раннього С. Черкасенка — це твори про шахтарське життя. Він першим в українській літературі звернувся до цієї теми і розробив її з високою художньою майстерністю. Шахтар С. Черкасенка — це не той ідеалізований, прямий і залізобетонний образ робітника, який ще недавно запрограмовано шукали і творили історики літератури. С. Черкасенко йшов до свого образу не від ідеї, а від живої моделі, яку він щодня бачив на власні очі і душу якої відчув серцем художника. Всі твори С. Черкасенка про шахтарів закорінені у життєвій правді, опрацьовують такі сторони життя, які до того часу не були об'єктом художнього зображення.

Письменник у шахтарських оповіданнях відтворює глибоко трагічні події. За зовнішніми непривабливими інтер'єрами важких шахтарських буднів: грюкіт машин, холод, сморід, брутальна лайка — у нього виступають живі люди, кожний зі своїм мікросвітом мрій і бажань. Над усім тяжіє «чорний блиск». Цей підземний Молох, що підпорядковує працю шахтарів, забирає в жертву старих і малих.

С. Черкасенко бачив соціальні корені безвихідного становища шахтарів, розумів, що причина в самій системі, виконавцем волі якої є різні штейгери, інженери, десятники, дозорці. У щоденній роботі шахтарі стикалися лише з нижчим елементом влади, тому й класові конфлікти відтворено на цьому рівні.

У літературній творчості С. Черкасенка віддзеркалено трагічну долю України перших десятиліть нашого віку, її жертвну боротьбу за свої соціальні і національні ідеали. Йому боліла українська державна справа, але вона у нього проходила через серце художника, людини з народу, що хотіла бачити свій край вільним, без панів і попів.

2. Збірка творів С. Черкасенка

«Маленький горбань та інші оповідання»

Вершинним здобутком малої прози С. Черкасенка з шахтарського життя є цикл оповідань про дітей і для дітей, написаний у 1910–1912 роках.

Ці оповідання спочатку друкувалися в періодичній пресі, а в 1912 році вийшли окремою книжкою «Маленький горбань та інші оповідання» в серії «Ілюстрована бібліотека для дітей». Книжку присвячено «дітям праці, нужди й горя». П'ять оповідань збірки, крім уже друкованого у збірці «На шахті» «Воронька», відтворюють життя, працю, злидні і горе шахтарських дітей. Як і їхні батьки, діти, приречені на тяжку працю, безпросвітне животіння. Про навчання у школі вони не можуть і мріяти, їхня доля — каторжна праця. Від них забрано дитинство, веселощі, ігри і кинуте в жадливі умови повільного вмирання. Діти бачать навколо себе тільки злидні і бруд, калічаються і гинуть на роботі, морально дичавіють. Письменник не згущує фарби, його серце вчителя особливо чутливе до дитячих бід, він хотів би бачити бодай якийсь просвіток у цій темній ночі «нужди й горя», але перейти на світлий настрій не може, бо життя не дає для цього підстав.

3. Робота над твором С. Черкасенка «Малий горбань»

- 3.1.** Виразне вибіркоче читання твору, переказування учнями найбільш цікавих, вразливих епізодів.
- 3.2.** *Тема:* зображення страждання шахтарського хлопчика Павлика через вади у стані здоров'я (горб), що сприяло негативному, зневажливому ставленню до нього сільських хлопців.
- 3.3.** *Ідея:* уславлення дитячої доброти, ширості (Павло); засудження жорстокості у стосунках між дітьми, ставленні до природи, навколошнього світу.
- 3.4.** *Основна думка:* головне в житті людини — бути добрим, порядним, чемним, цінувати дружбу, взаємодопомогу; на зло відповідати добром (за законами Біблії).
- 3.5.** *Жанр:* соціально-побутове оповідання.
- 3.6.** Сюжет твору.

Павлик — малий горбань, хлопчик-каліка, що живе в убогій шахтарській халупі разом з матір'ю — вдовою і дідом Антипом. Він тягнеться до дітей, хоче з ними гратися, ділитися своїми радіщами, але зазнає від своїх ровесників лише зневаги і знущання. Тяжко переживає Павлик своє каліцтво, гірко доводиться його матері, захищає внука дід Антип. Життя не озлоблює їх, вони залишаються добрими і чесними, терпляче зносять біду.

3.7. Композиція.

Оповідання складається з 6 розділів, пов'язаних між собою історією гіркої долі малого хлопчика Павлика, який втратив здоров'я через батька-п'яницю і став горбатим.

Експозиція: знайомство з героями твору; страждання Павлика через горб.

Зав'язка: рішення дітей піти на вигін по катран.

Кульмінація: сварка, а потім побиття Захарком Павла за те, що останній боронив від знищення пташині гнізда.

Розв'язка: порозуміння між Захарком і Павлом.

3.8. Герої твору: Павло (малий горбань), дід Антип, мати Павла, Захарко, мати Захарка (тітка Явдоха), Пронька, дівчата.

3.9. Проблематика оповідання:

- добро і зло;
- що є щастя;
- взаємостосунки між дітьми;
- сила і слабкість
- втрачене здоров'я, його наслідки.

3.10. Бесіда за питаннями:

- Які часи зображені у творі? (*Існування розподілу суспільства на багатих і бідних; мати Павлика — у пана в наймах*);
- Яке значення у творі приділяється опису шахтарського села?
- Чим нас вражає Павло?
- Чому Павло повсякчас зазнає принижень з боку хлопців, зокрема Захарка?
- Для чого письменник протиставляє у творі Павла і Захарка?
- Яке значення має використання автором у творі усної народної творчості, зокрема казок? Чим казка захоплювала Павла?
- Що свідчить про внутрішню красу Павла?
- Чому, незважаючи на постійні приниження, образи, Павло не втрачає рис доброти, чуйності, ширості?
- Чим, на ваш погляд, пояснити причини жорстокої поведінки Захарка?
- Чи схожі стосунки хлопців твору С. Черкасенка «Малий горбань» і героїв оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник»? Відповідь вмотивуйте.

- Чи можемо ми вважати, що у хлопців та дівчат із твору С. Черкасенка щасливе дитинство? Власну думку обґрунтуйте.

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

Літературна вікторина «Чи знайомий тобі С. Черкасенко?»

1. В одному ряду з якими видатними літературними постатями стояло ім'я С. Черкасенка? (*О. Олесь, В. Винниченко, І. Чупринка, М. Вороний*)
  2. Автором творів яких літературних жанрів є С. Черкасенко? (*Поезія, оповідання, драми, романи...*)
  3. В якому театрі п'єси С. Черкасенка посіли чільне місце? (*У театрі М. Садовського*)
  4. На які періоди можна розподілити творчий шлях С. Черкасенка? (*На два — відповідно: перебування письменника в Україні і в еміграції*)
  5. Родом письменник із ... (*Херсонщини, нині Миколаївська область*)
  6. Яку початкову освіту здобув Спиридон Феодосійович? (*Двокласна школа*)
  7. Ким тривалий час працював письменник? (*Учителем*)
  8. Українською літературою С. Черкасенко захопився, прочитавши ... (*«Кобзар», антологію української літератури «Вік», а також твори українського письменника М. Чернявського*)
  9. Головною темою творів письменника є... (*Зображення шахтарського життя*)
  10. Протягом 1917–1918 років С. Черкасенко укладає... (*Читанки й букварі для українських шкіл, наприклад «Буквар», «Рідна школа», «Грамматика», «Найпотрібніші правила правопису»*)
  11. Чому письменник вимушений залишити Україну і виїхати за кордон? (*Через зближення з прогресивними силами краю (співпраця з комуністами), чим письменник накликав на себе гнів властей*)
  12. Як С. Черкасенко ставився до працівників шахт і фабрик? (*Він стояв на класових позиціях, захищав інтереси пригноблених, декларував настання нового світу, вільного від визиску і горя*)
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

Скласти план оповідання, дібрати цитати до характеристики образу Павла.

Урок № 19**С. ЧЕРКАСЕНКО «МАЛЕНЬКИЙ ГОРБАНЬ».
ОБРАЗ ПАВЛИКА — ДУШЕВНО КРАСИВОГО
І ЩЕДРОГО ХЛОПЧИКА**

Мета: продовжити роботу над аналізом твору С. Черкасенка «Маленький горбань»; розкрити характер Павлика, його поведінку, вчинки, стосунки з іншими дітьми, ставлення до нього автора, інших персонажів; розвивати культуру зв'язного мовлення учнів, пам'ять, логічне мислення, кмітливість, вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження, робити висновок; раціонально використовувати навчальний час; виховувати почуття поваги і любові до творчості С. Черкасенка, його героїв, батьків, рідного краю; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет С. Черкасенка, бібліотечка оповідань письменника про дітей; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Що ви розумієте під красою? Поясніть значення внутрішньої краси.
- Які риси характеру, поведінки, вдачі ви б хотіли в себе розвинути, вдосконалити, сформувати?
- Що свідчить про реальність того чи іншого літературного героя?
- Для чого С. Черкасенко примушує свого героя страждати? Чим це виправдано?
- Що таке щастя? Від чого воно залежить? Чи вважаєте ви себе щасливими?
- Дослідіть, чи можна погодитися з тим, що герої твору С. Черкасенка «Маленький горбань» щасливі? Власну думку обґрунтуйте.

III. Перевірка домашнього завдання

Учні зачитують складений ними план до твору. Пропонується орієнтовний його зміст відповідно до частин оповідання.

1. Павлик і його оточення.
2. Казковий світ Павликових мрій.
3. Діти на вигоні.
4. Бажання Захарки зашкодити птахам, через що він завдав образ і принижень Павликові.
5. Вболівання діда і матері за долю хлопця.
6. Порозуміння між Захарком і Павлом.

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Основний зміст уроку

Оповідання С. Черкасенка — важливий художній документ своєї доби, цінний здобуток української малої прози.

Олекса Мишанич

*Справа не в тому, в чому людина ходить,
а в тому, що вона в собі носить.*

І. В. Омулевський

1. Опрацювання образу Павлика

1.1. План-характеристика героя.

1.1.1. Павлик — син шахтарської вдови та онук діда Антипа.

1.1.2. Портрет Павлика. («Невеличка рідковолоса голівка його майже ховалася за горбом», «журні сині очі», «худі, гострі коліна».)

1.1.3. Риси характеру хлопця:

- а) добрий;
- б) поважає дорослих (матір, діда);
- в) любить природу;
- г) ввічливий;
- д) щирий у стосунках з оточуючими;
- е) терпимість до образ з боку хлопців;
- ж) співчутливість до страждань інших (зайчик...);
- з) чуйний;
- и) «лагідний, сумирний» (С. Черкасенко про героя);
- к) фантазер;
- л) духовно багатий.

1.1.4. Павло — душевно красивий і щедрий хлопчик.

1.2. Цитатна характеристика Павла:

- відокремленість від оточуючих: «Якого не прийнято, то й той сидить тут, осторонь, і з цікавістю стежить за грою»;
- доброта: «...за великим Павликовим горбом діти ще не вміють побачити чудового серця його, тому боявся, що пустуни зобидять хлопця...» (Дід Антип про хлопця)
- рухливість: «...ішов перехильцем, як качка, коливаючи своїм химерним горбом, і якимось кумедно махав руками, вивертаючи долоні»;
- вміння спілкуватися з дітьми: «...слухали його поважну, навчаючу мову, коли він що розповідав їм або роз'яснюючи, як треба гратись, або розказуючи якусь цікаву побрехеньку чи довгу заплутану казочку»;
- пам'ять у Павла прегарна, й він завжди пригадає свої сни до найменших подробиць...»
- самотність: «Через його страшний горб товариші цурались його, й він зник бути здебільшого самотнім, на самоті з своїми думками, жив ними, тішився, розважався ними»;
- лагідність, доброта: «...гарний світ нениних казок зробив і ті думки його лагідними, а серце чулим до всяких пригод, що траплялися створінням малим та беззахисним»;
- любов до природи: «...любив звірят, любив пташок, навіть зомлівав, коли при нім хто з хлопців розбивав пташині яєчка або скручував голови горобеняткам»;
- доля хлопця (дід): « З їхньою долею далеко не зайдеш. Живе ненька, живе дід, той доля жива, а помремо...» , «Ех, дала серце, та не дала вроди... А нема вроди, нема й щастя. І завіщо покарав Господь?»

2. Обговорення змісту оповідання за питаннями

- Прочитайте епіграф до твору. В чому його ідейний зміст? Кому цей твір присвячений?
- Що означає і кого стосується така фраза з твору: «Якщо не прийнято, то й той сидить тут, осторонь, і з цікавістю стежить за грою...»
- Хто такий дід Антип? Що ми знаємо про його минуле? («...колишній шахтар, тепер шахтовий конюх»)
- Що було відрядного для Павлика?
- Назвіть казки, які розповідала мама сину? (*Про діда в червоних чоботях, брехливу козу рогату, про зайчика-побігайчика, про Короленка й королівну, про Івасика-Телесика*)

- У зв'язку з чим Павлик часто перебував на самоті?
- Як Павло ставився до природи? Чим це пояснити?
- Які вади мав Захарко, Явдошин син? (*Палив тютюн, крав у матері гроші на тютюн, знищував пташенят*)
- Опишіть Павла, застосовуючи цитати з твору.
- Чому Павлик краще знаходив спільну мову з дівчатами, аніж з хлопцями?
- Від кого і як терпів образи Павлик?
- Як зрозуміти те, що на лоні природи хлопець відчував насолоду і вважав себе щасливим? (*«Любо було йому сковзатись чобітками по слизькій зеленій цілині, дихати на всі груди чистим, запашиим повітрям, лягти де-небудь на горбочку й стежити за легенькими срібнокрилими хмарами в блакиті небесній. Чулим вухом ловив хлопець ніжну, дзвінку, жайворонкову пісеньку, що висів недалеко від нього в повітрі й тріпотів крильцями».*)
- Через що виникла сварка між Захарком і Павлом на вигоні?
- Про яку долю мріяв дід Антип для свого онука?
- Хто ж винен у каліцтві хлопця? Як про це зазначено у творі?
- Якою була доля матері Павлика? (*Тяжка, бо служила у панів*)
- Як поставився Павло до того, що дід хотів помститися за нього Захаркові? Про що це свідчить?
- Що нового ми дізналися, прочитавши цей твір? У чому необхідність здобутих знань?
- Чим пояснити щасливе закінчення твору?

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань.

1. Події у творі розгортаються:
  - а) навесні; б) взимку; в) влітку.
2. Хлопці були захоплені грою:
  - а) у м'яча; б) шахи; в) доміно.
3. Дід Антип у минулому — колишній шахтар, а тепер він:
  - а) сільськогосподарський працівник; б) шахтовий конюх; в) шкільний сторож.
4. Захарку Павлик за його прудкість порівнює:
  - а) із лисицею; б) зайцем; в) куницею.

5. Яка вада була у Захарка?
  - а) Наводив плітки і брехав; б) ображав людей похилого віку;
  - в) *курив тютюн і крав гроші у матері.*
6. Дівчата любили Павлика за те, що він:
  - а) *розповідав цікаві пригоди чи казки;* б) поважав і любив їх;
  - в) вмів дати пораду і заспокоїти.
7. Зимовими вечорами Павлик любив слухати, як матуся йому:
  - а) жалібно співала; б) *розповідала цікаву казочку;*
  - в) пропонувала різні загадки.
8. До долі якої бідолашної тваринки Павлик із жалем ставився, слухаючи матір?
  - а) Кізоньки-дерези; б) *зайчика;* в) ведмедика.
9. Самотність Павлика пояснюється тим, що:
  - а) мав складний характер; б) *у нього був горб;*
  - в) не хотів з будь-ким підтримувати дружні стосунки.
10. Хто з хлопців ображав Павлика, називаючи його горбатим?
  - а) Пронька; б) *Захарка;* в) Миколка.
11. Очі у Павлика були:
  - а) *сині, як небо;* б) темні, як земля; в) світлі, як сонячний ранок.
12. Через що Захарка побив Павлика?
  - а) Образив його словом;
  - б) *намагався запобігти шкоді гніздам жайворонків;*
  - в) не дозволив зрубати дерево.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Поміркуйте, для чого С. Черкасенко протиставляє Павла і Захарка? Власну думку вмотивуйте, наводячи переконливі докази.
2. Обгрунтуйте цитату з твору: «Ех, дала серце, та не дала вроди... А нема вроди, нема й щастя». Кого вона стосується?
3. Які часи зображені у творі?
  - а) *Кріпацтва;* б) після революції 1905–1907 рр.;
  - в) Другої світової війни.

Картка № 2

1. Вмотивуйте, як автор ставиться до свого героя (Павлика). Відповідаючи, посилайтесь на приклади з твору.

2. Прокоментуйте, що мав на увазі дід Антип, думаючи: «...за великим Павликовим горбом діти ще не вміють побачити чудового серця його...»
3. Що робили дівчата, перебуваючи на вигоні?
  - а) Плели вінки; б) *в'язали квіти у пучечки*; в) збирали ягоди.

Картка № 3

1. Чому, на вашу думку, Павлик боляче сприймав страждання зайчика, казкового героя? Чи схожа доля цієї тварини з життям і стражданнями Павлика? Власні міркування доведіть, посилаючись на зміст твору.
2. Як ви розумієте, в чому прослідковується внутрішня краса Павлика? Відповідь аргументуйте.
3. Хто винен у тому, що хлопець мав горб?
  - а) Захарко; б) пан; в) *батько*.

VII. Підсумок уроку

Тема, яка порушена у творі «Малий горбань», не нова, вона вічна і залишиться актуальною доти, доки слабкі потребуватимуть уваги й милосердя. Образ маленького знедоленого горбаня, щедрого і великодушного, можна вважати одним із найкращих дитячих образів в українській літературі.

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Підготувати малюнки на тему «Відпочинок у бабусі» або «Моя оселя»; проаналізувати програмові поезії С. Чернілевського.

Урок № 20

С. ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ «ТЕПЛОТА РОДИННОГО ІНТИМУ», «ЗАБУЛА ВНУЧКА В БАБИ ЧЕРЕВИЧКИ...»

Мета: стисло ознайомитися з життєвою і творчою долею С. Чернілевського, проаналізувати його програмові поезії, а саме: визначити ідейно-тематичне спрямування, художні особливості, з'ясувати їх значення; розвивати культуру зв'язного

мовлення учнів, їх мовну грамотність; вміння виразно і усвідомлено читати вірші; прокоментувати відчуття, висловлені в цих творах, співвіднести їх із власними, пережитими особисто; виховувати почуття поваги, любові до творчості С. Чернілевського, батьків, рідної оселі, близької людини, рідного краю; прищеплювати пізнавальний інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет С. Чернілевського, малюнки учнів, бібліотека творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення поезії як літературному жанру. (*Поезія (від гр. poilo — роблю, творю) — особлива організація художньої мови, яка відзначається ритмом і римою — віршовою формою. Почасти термін «поезія» вживається у значенні «твори різних жанрів у віршах»*).
- Які жанри мають поетичні ліричні твори? (*Пейзажна, інтимна, громадянська, філософська*)
- Чим ви зобов'язані своїм батькам?
- Де ви полюбаєте відпочивати під час літніх канікул? Якщо в бабусі з дідусем, то чому?
- Яка роль батьківського дому в житті кожної людини? Відповідь обґрунтуйте.

III. Перевірка домашнього завдання

Розгляд художніх творів-малюнків учнів на теми: «Моя оселя» і «Відпочинок у бабусі» з відповідним коментарем.

Звертається увага учнів на застосування цих малюнків під час обговорення змісту поезій С. Чернілевського.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Душа — головне в людині.

Г. Сковорода

Є такі серця, для котрих розлука з матір'ю — смертне страждання.

Таке серце і в С. Чернілевського.

Д. Павличко

1. Життєва доля С. Чернілевського (матеріал для вчителя)

СТАНІСЛАВ ЧЕРНІЛЕВСЬКИЙ

(Народився 1950 року)

Поет, кіносценарист. Народився в с. Жвані на Вінниччині. Дуже рано втратив батька, який був комбайнером. Багатодітна родина залишилася без годувальника. Середню освіту здобував у школах-інтернатах. Закінчив Вінницький педагогічний інститут. Працював учителем, але недовго. Річ у тому, що з дитинства марив кіномистецтвом. Самотужки долаючи перешкоди, він таки вступив на факультет кінорежисури Київського театрального інституту імені І. Карпенка-Карого. Працював на Київській кіностудії художніх фільмів імені О. Довженка. Писав кіносценарії. Однак у його житті є ще одна притягальна оаза — поезія. Ще учнем четвертого класу надрукував у районній газеті свій перший вірш про Тараса Шевченка. А перша поетична збірка «Рушник землі» (1984), до якої він ішов досить довго і відповідально, засвідчила про зрілість його непересічного таланту. Є лауреатом премії імені Василя Симоненка.

2. Д. Павличко про С. Чернілевського

З його дитячих мук, з тужби за мамою, перших страждених почувань народжувалися його вимогливі поняття людини і світу, емоційні хвилі душі, котрі проносилися через усе дитинство й молодість, щоб ударити нині гучним прибоєм поетичного слова.

(Д. Павличко. Новозначима борозна // С. Чернілевський. Рушники землі.— К., 1984.— С.7)

3. Опрацювання поетичних творів С. Чернілевського

3.1. «Теплота родинного інтиму».

3.1.1. Виразне читання поезії.

3.1.2. *Тема:* згадування письменником про рідну хату, власне дитинство, матір, її доброту, щирість душі.

3.1.3. *Ідея:* ушлявлення найсвятішого для кожної людини — материнської любові, батьківської хати, щасливих років дитинства.

3.1.4. Основна думка: кожна людина ніколи не забуде і пам'ятатиме те рідне місце, де вона народилася, теплоту батьківської оселі, чарівне дитинство.

3.1.5. Обговорення змісту поезії за питаннями:

- Яке значення має мати для кожної людини? Чим ми їй зобов'язані?
- Поясніть слова з поезії С. Чернілевського: «Встала мати. Мотузочком диму хату прив'язала до небес».
- Що символізує вогонь у батьківській оселі? Яка легенда про вогонь вам відома з 5-го класу?
- З якими почуттями згадує поет власне дитинство?
- Чи можна вважати поезію автобіографічною? Доведіть це.
- Від чого у ліричного героя твору «душа світліє»?
- Чому, на ваш погляд, поетові найбільше з дитинства запам'ятався досвітній ранок рідної оселі?

3.1.6. Художні особливості твору:

- метафора: «досвіток не скрес», «полум'я гуляє по гіллю», «гіркотина зникає», «печія не катує серце», «душа світає»;
- епітет: «світанковий вогонь».

3.2. «Забула внучка в баби черевички».

3.2.1. Виразне читання поезії.

3.2.2. Тема: зображення суму бабусі за внучкою, яка, від'їжджаючи, забула свої черевички.

3.2.3. Ідея: ушлявлення любові, щирості, доброти бабусі до своєї внучки.

3.2.4. Основна думка: бабуся — це та людина, яка здатна на все заради щасливого дитячого сміху, здоров'я для своєї внучки.

3.2.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чому внучка приїжджала до своєї бабусі?
- А чи відвідуєте ви своїх дідусів, бабусь? Чи допомагаєте їм?
- Як виявляється любов старших до вас? Що про це свідчить?
- Через що бабуся плакала, коли від'їжджала внучка?
- Чому хата в поезії названа спорожнілою?
- Що свідчить про велику любов бабусі до своєї внучки?
- Яке значення у творі приділяється черевичкам?
- З чим пов'язаний від'їзд внучки?
- Про що свідчать забуті черевички?

3.2.6. Художні особливості поезії.

- епітет: «спорожніла хата», «зорі жаровички»;

- метафора: «літо перекотилось», «курява вляглась», «вийшли в небо зорі», «осінь опустила ... листок».

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Теплота родинного інтиму»

1. Досвіток ще на шибках не:
а) не з'явився; б) не зарожевів; в) *не скрес*.
2. Чим мати прив'язала до небес хату?
а) Золотим ланцюжком; б) *мотузочком диму*; в) родинним теплом.
3. Полум'я в печі гуляє по гіллю:
а) із задоволенням; б) жваво; в) *весело*.
4. Продовжіть фразу з поезії:

Ковдрою закутуючи плечі,
Мати не пита, ...

- а) чи не болить що; б) *чому не сплю*; в) чи буду їсти.
5. У поезії С. Чернілевський згадує про:
а) *те, як був маленькою дитиною*; б) шкільні роки;
в) перше кохання.
6. Вогонь у творі названий:
а) *світанковим, маминим*; б) світлим і чарівним;
в) родинним і щасливим.
7. Душа маленького поета світліє:
а) *перед днем*; б) коли відчуває радість від будь-чого;
в) при отриманні цікавого подарунка.

«Забула внучка в баби черевички...»

1. Від'їзд внучки був пов'язаний:
а) із тим, що дівчинці набридло перебувати в селі;
б) *закінченням літа*; в) терміновим лікуванням.
2. Який художній засіб використано поетом у рядку: «Перекотилось літо за село»?
а) Порівняння; б) епітет; в) *метафору*.
3. Яким транспортом скористалася внучка, від'їжджаючи від бабусі?
а) *Бензовозом*; б) пароплавом; в) літаком.
4. Після від'їзду внучки бабуся, стоячи, хустинкою витирала сльози через:

- а) клопіт, який їй завдано дитиною; б) власне горе, самотність;
в) сум з приводу розлучення.

5. Як у творі названо зорі?

- а) Смарагдами; б) жаровичками; в) блискавками.

2. Робота на картках

Картка № 1

- Прокоментуйте, як зрозуміти, що розлука з матір'ю — смертне страждання (С. Чернілевський «Теплота родинного інтиму»). Власну думку обґрунтуйте.
- Доведіть на прикладі твору С. Чернілевського «Забула внучка в баби черевички...», що розлучення з внучкою для бабусі було хвилюючим.
- Останній рядок першої строфи твору С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму» закінчується словами:
  - «Хату прив'язала до небес»; б) «Не катує серце печія»;
  - «Матері розказувать не треба».

Картка № 2

- Порівняйте власну думку і думку автора про значимість рідної оселі для кожної людини. Відповідаючи, посилайтеся на зміст тексту С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму».
- Що свідчить про велику любов бабусі до внучки. Як про це сказано у творі С. Чернілевського «Забула внучка в баби черевички»?
- Поезія С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму» побудована:
  - як монолог про красу рідної природи;
  - спогад про дитинство і материнську любов;
  - роздум про зв'язок людини зі світом, що її оточує.

Картка № 3

- Чому, на ваш погляд, дитячі роки — найщасливіші в житті людини? Чи ми за це зобов'язані нашим батькам?
- Дослідіть, якою змальовує свою матір поет. Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму».
- Що опустила осінь перед вікном бабусі (С. Чернілевський «Забула внучка в баби черевички...»)?
  - Гілля з рожевими яблуками; б) горіховий листок;
  - кетяг горобини.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Знати зміст твору О. Довженка «Зачарована Десна»; підготувати малюнок «Краса природи у творі О. Довженка».

Урок № 21

О. ДОВЖЕНКО «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА». ВЕЛИКИЙ І ЧАРІВНИЙ СВІТ ДИТИНСТВА У ТВОРІ

Мета: стисло ознайомити учнів з фактами біографії О. Довженка; розпочати роботу щодо аналізу ідейно-тематичного спрямування твору, його особливостей, знаходити в тексті описи вражень головного героя про довкілля (хмари, небо, птахи), коментувати їх; розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, пам'ять, логічне мислення, вміння проводити власні спостереження навколишнього світу і описувати їх; творчі здібності школярів; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, поваги, любові до творчості О. Довженка, українського мистецтва; природи рідного краю, її краси; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет О. Довженка, учнівські малюнки і малюнки «Маленький Сашко» О. Довженка, картина П. Пустовойта «Грішник у дідовій шапці».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення пейзажу. (*Пейзаж — один із композиційних компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкненого простору зовнішнього світу*)

- З якою метою в художніх творах письменники звертаються до описів природи?
- Про що свідчить зв'язок людини і природи?
- Що вам відомо про кіно як вид мистецтва?
- У чому особливість будь-якого автобіографічного твору?
- Чим відомий для вас О. Довженко?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*Я син свого часу і весь належу
сучасникам своїм.*

О. Довженко

*Слов'янство поки що дало світові
в кінематографії одного великого
митця, мислителя і поета — Олександра Довженка.*

Чарлі Чаплін

*Там така добра земля, що дитину посади, то вироста б.
Народне прислів'я*

1. Дитинство і юність О. Довженка (матеріал для вчителя)

ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ ДОВЖЕНКО

(1894–1956)

На околиці Сосниці, що на Чернігівщині, стоїть стара присадкувата хата. Звідси, минаючи городи, зелені луки, біжить білоголове хлоп'я до свого найулюбленішого місця — до Десни. Подовгу сидить собі на піщаному березі, вдивляючись у водяну синь, слухаючи плюскіт хвиль, і мріє, мріє... Це Сашко Довженко. Він був сьомою дитиною в сім'ї, в котрій із чотирнадцяти дітей у живих залишилося лише двоє — Сашко й сестричка Поліна. Хлопчик пам'ятає, як в один день від пошесті померло відразу аж четверо дітей. Багато сліз пролила Одарка Єрмолаївна, його мати. Одну розраду в житті вона мала — народні пісні. А скільки знала їх! І веселих, жартівливих, і сумних, жалісних.

Батько письменника, Петро Семенович, був хліборобом. Тяжко працював з ранку до вечора. Та й малого Сашка змалечку привчив любити землю. Не один мозоль пам'ятають дитячі рученята. Батько й мати були неписьменні, а дід Семен Тарасович, колишній чумак, умів читати.

Усі в сім'ї любили жартувати, цінували гостре, дотепне слово. Старалися бодай зрідка пересипати сльози жартами. Ще Довженки славилися тим, що з діда-прадіда гнали дьоготь. Через те їх і прозвали Дехтярами, а хлопчину — Дехтяренко.

У дитинстві Сашко дуже любив малювати. Малював на перевернутих табуретках, стінах, дощечках, клаптиках паперу. Малював квіти, яблука, хати, коней, людей. Навіть одного разу, дивлячись у дзеркало, намалював власний портрет. (Учні під коментар учителя розглядають малюнки «Маленький Сашко» О. Довженка, а також малюнки школярів до твору письменника.)

Понад усе батькові хотілося дати освіту єдиному синові. І ось настав день, коли Петро Семенович привів Сашка до школи, хлопчик, побачивши вчителя, дуже злякався і міцно притиснувся до батька.

— Як тебе звати? — запитав учитель.

— Сашко, — прошепестів губами хлопчик і сам не впізнав свого голосу.

— А як звати твого батька?

Сашко ще міцніше обхопив батькову ногу і перелякано зиркав очима.

— Не розвинений, — зробив висновок поважний учитель.

Пізніше цей же вчитель (Леонтій Созонович Опанасенко), побачивши неабиякі здібності Сашка, сам наполягав на тому, щоб хлопець продовжував навчання в Глухівському вчительському інституті. Але спочатку була школа, де Сашко був «круглим відмінником», потім училище. Вже в юнацькі роки Олександр хоче досягнути все, в нього немає якось одного захоплення. Він удосконалює гру на скрипці, влаштовує театральні вистави, записує почуті від кобзарів і лірників народні пісні й думи, співає сам, «запоєм» читає все, що потрапляє під руки, збирає бібліотеку... Згодом в автобіографії він напише: «Мені здавалось, що я все можу, що все легко, і мені хотілося бути різним, хотілося начебто розділитися на кілька частин і жити в багатьох життях, професіях, країнах і навіть видах».

Бажання вчитися привело Олександра Довженка до Глухівського вчительського інституту, куди за умов царського режиму мали право вступати діти хліборобів (до того ж за успішне навчання студенти одержували стипендію). На тридцять вакантних місць було триста бажаючих. Юнак склав успішно всі екзамени і був зарахований до інституту, хоч стипендії і не одержував. Щоб учити сина, батько «відкраяв від серця»

десятину землі. У своїх неповних шістнадцять Сашко був наймолодшим серед першокурсників, де навчалися студенти з солідним учительським стажем. Він був яскравою особистістю, і його зразу всі полюбили. Друзі називали його «Сашко-філософ»...

Ким тільки не був Олександр Довженко. Він і кінорежисер, і сценарист, прозаїк, драматург, живописець, графік, етнограф, оратор, дипломат, військовий кореспондент, філософ... Все це дало йому право піднятися на вершину світової слави і заявити про геніальний талант Довженка.

2. Робота над твором О. Довженка «Зачарована Десна»

2.1. Вибіркове читання твору, переказ цікавих епізодів кіноповісті.

2.2. Історія написання «Зачарованої Десни».

Твір був написаний за рік до смерті автора, проте задум цієї художньої перлини письменник виношував багато років. В одній із записних книжок Довженка періоду Другої світової війни з поміткою «Воронеж» під датою 5 квітня 1942 року натрапляємо на такий запис: «А вчора, пишучи спогади про дитинство, про хату, про діда, про сінокіс, один собі у маленькій кімнатоньці сміявся і плакав. Боже мій, скільки ж прекрасного і дорогого було в моєму житті, що ніколи-ніколи вже не повернеться! Скільки краси на Десні, на сінокосі і скрізь-усюди, куди тільки не гляне моє душевне око...»

У післявоєнні роки письменник продовжував працювати над кіноповістю. Про це він неодноразово згадує у своїх листах до матері і сестри (від 9 листопада 1946 і 13 квітня 1947 років).

Письменник прекрасно знав духовний світ селянина, народний побут, звичаї, його психологію. Можна сказати, що «Зачарована Десна» — своєрідна енциклопедія сільського життя України кінця XIX і початку XX століть.

Над повістю О. Довженко продовжував працювати до 1955 року. Якого великого значення надавав він цьому творові, підтверджує такий факт: в архіві письменника зберігається чотири варіанти рукопису українською мовою. За повістю «Зачарована Десна» 1964 року режисер Ю. Солнцева поставила однойменний фільм.

Таким чином О. Довженко працював над твором упродовж 14 років. Тільки в березні 1956 року журнал «Дніпро» видрукував повість, а наступного року, вже по смерті Довженка, вийшла окрема книжка.

2.3. Особливості назви твору.

Про що цей твір, це диво — «Зачарована Десна»? І чому ріка тут — зачарована? Про чари і злигодні босоного дитинства, без розуміння святості якого труд людини нікчемний і безбарвний. Про трагедію людини в експлуататорському суспільстві і велич народної душі. Про витоки таланту «на ранній досвітній зорі коло самих первісних джерел» і призначення митця. Колись Десна на все життя зачарувала малого Сашка. І тому не міг Довженко не показати її, зачаровану, нащадкам. Як реальну легенду про людські радощі й болі, як диво, що навчає «бачити зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах».

2.4. Тема: відтворення хроніки життя селянської родини, величної краси хліборобської праці, народної моралі і мудрості.

2.5. Ідея: митці покликані народом для того, аби показувати світові на-самперед, що життя прекрасне, що само по собі воно є найбільшим і найвеличнішим з усіх мислимим благ.

2.6. Основна думка: змалювання картин побуту дореволюційного села і пізнання світу прекрасного і жорстокого водночас малим хлопцем; саме щасливий момент в житті людини — це її дитинство, а потім спогади про нього.

2.7. Жанр: кіноповість (сценарій, перероблений для читання); О. П. Довженко назвав свій твір автобіографічним кінооповіданням.

2.8. Особливості кіноповісті.

Ця кіноповість написана дуже стисло, оповідь у ній пройнята тонким ліризмом, у ній відчутно велику любов письменника-патріота до своїх земляків-героїв і всього трудящого люду, до рідної землі. У хвилюючу розповідь вплітаються глибокі роздуми, в яких минуле оцінюється з погляду сучасності.

«Зачарована Десна» — автобіографічний твір, спогади письменника про дитинство, перші кроки пізнання життя, про «перші радощі і вболівання, і чари перших захоплень дитячих...», про діда і прадіда Тараса, про бабу, матір і батька, коваля діда Захарка, дядька Самійла — неперевершеного косаря. Спогади ці час од часу переростають у авторські роздуми — про «тяжкі кайдани неписьменності і несвободи», інші лиха й страждання трудових людей України і разом з тим — багатство їхніх душ, моральне здоров'я, внутрішню культуру думок і почуттів, їхній смак, їхню вроджену готовність до «найвишого і тонкого», про війну

і спалене фашистами село, про ставлення до минулого: відомий авторський монолог, який починається словами: «Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм. Коли ж обертаюсь я часом до криниці, з якої пив колись воду...» і в якому висловлено знамениту формулу: «Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє».

2.9. Сюжет і композиція.

У творі ми не знайдемо чіткої сюжетної лінії. Оповідь раз у раз переривається авторським коментарем, філософськими роздумами, ліричними відступами. Та й самі епізоди з життя малого Сашка подаються не за хронологією, а нібито хаотично, за плином спогадів посивілого автора. Така композиція дає можливість О. Довженкові об'єднати два історичні плани:

1-й — це дитинство Сашка, його веселі пригоди, перші враження від пізнання світу, гірка доля наддеснянських хліборобів, закоханих у працю; національні звичаї і наївні вірування селян;

2-й — авторські відступи, пройняті життєстверджуючим оптимізмом, в яких письменник плин минучих років оглядає з вершини своєї людської зрілості, прагне усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло її первісних джерел.

Одним із важливих елементів «Зачарованої Десни» є ліричні відступи автора-філософа, мислителя, людини середини ХХ століття з пристрасним серцем, що живе радіщами й болем рідного народу.

3. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чому роки дитинства ми будемо пам'ятати завжди?
- В якій сім'ї ріс Сашко?
- Якою у творі зображена мати Сашка? (*Вона любила «садити щонебудь у землю, щоб проізрастало». Це візирець працюovitості і доброти.*)
- Що мав на увазі О. Довженко, говорячи про батька: «Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив»?
- Чого хлопець навчився від діда?
- Поясніть, через що дідуся називали «добрим духом ланів і риби»?
- За що мати не любила діда? (*Вважала його за чорнокнижника.*)
- Чим дід був схожий на бога?
- Як у творі описано батьківську хату Сашка? Про що свідчить цей опис?

- Через що Сашко боявся бабусю?
- Яка трагедія сталася в родині Довженків?
- Опишіть перебування Сашка на сінокосі.
- Поясніть, як ці слова характеризує дядька Самійла: «...орудував косою, як добрий маляр пензлем».
- Про що свідчить розмова вчителя із Сашком? Чи об'єктивну оцінку дав учитель хлопчику? Чому?
- Які народні свята, звичаї, обряди, прикмети згадуються у творі? З якою метою?

V. Закріплення вивченого матеріалу

Вікторина «Чи знаєш героїв твору О. Довженка “Зачарована Десна”»?

1. Кого у творі названо «великим косарем»? (*Дядька Самійла*)
2. Хто у творі «прожив під сонцем коло ста літ, ніколи не ховаючись у холодок»? (*Дід Семен*)
3. «З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів, — він годився на все». Про кого це зазначено? (*Батько Сашка*)
4. Хто сказав про Сашка: «Не развитой!»? (*Вчитель Леонтій Созонович Опанасенко*)
5. «Скільки він землі виорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий!» — це характеристика ... (*Сашкового батька*)
6. «Коли б його пустити з косою просто, він обкосив би всю земну кулю». Так говорить О. Довженко про... (*Дядька Самійла*)
7. «Маленькою і прудкою» у творі названо... (*Бабу Марусину*)
8. Він «був дуже схожий на бога», любив «гарну бесіду й добре слово» — це зазначив автор про... (*Діда Семена*)
9. «Без прокльонів вона не могла прожити й дня», але то «була творчість її палкої, темної... душі». Кого так характеризує О. Довженко? (*Бабу Марусину*)
10. Хто у творі пахнув землею і трохи млином? (*Дід Семен*)
11. Дід у творі вважався за чорнокнижника, так його було названо... (*Матір'ю Сашка*)
12. У кого з героїв твору «кашель клетотів ... у грудях, як лава у вулкані, довго і грізно...»? (*дід Семен*)

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

VI. Підсумок уроку

Герої О. Довженка у «Зачарованій Десні» є втіленням талановитого й працелюбного українського народу, його високої моралі, волелюбності, чистої та красивої душі. Моральна краса трудівників розкривається у ставленні їх до рідного краю. У творі проходить тема єднання людини з чарівною природою. Буйна городина за сільським тином, темні хащі тютюну й смородини, дзвін коси, шелест хвиль — все бринить музикою, все співає, радіючи життю. Особливий вплив на автора і на читачів має краса річки Десни. Вона була для митця і героїв твору життєдайною силою, яка наділяла всіх добротою, щирістю та любов'ю.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Скласти план твору, дібрати матеріал для характеристики образу Сашка.

Урок № 22

О. ДОВЖЕНКО «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА».

ОПИС ВРАЖЕНЬ МАЛОГО САШКА

Мета: продовжити роботу над опрацюванням змісту твору О. Довженка «Зачарована Десна», з'ясувати поєднання у творі реального й уявного, знаходити в тексті описи вражень хлопчика про довкілля (хмари, небо, птахи), коментувати їх; охарактеризувати головного героя твору; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, логічне мислення; вміння співставляти, порівнювати, робити висновки, грамотно висловлювати свої думки, почуття, спостереження; формувати кругозір, світогляд; виховувати любов до рідного краю, краси природи, повагу до батьків, творчості О. Довженка; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: картини із зображенням рідної природи, бібліотечка творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіди за питаннями:

- Що вам відомо про казку як літературний жанр, її особливості?
- Чого вчать нас казки?
- З якою метою у творах художньої літератури письменники згадують казкових героїв, події?
- Який художній засіб використав О. Довженко у назві свого автобіографічного твору?
- Через що таким важливим у багатьох художніх творах є вирішення питання взаємозв'язку людини і природи?
- Чи спостерігаєте ви за навколишнім світом? Які ваші враження від цього?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Основний зміст уроку

*В людських серцях незаймані глибини
своїм він серцем глибоко проник —
співець краси, природи і людини,
душі людської дивний чарівник.*

I. Гончаренко

*Я завжди думав і думаю, що без гарячої любові
до природи людина не може бути митцем.*

Та й не тільки митцем.

O. Довженко

Щасливий я, що народився на твоєму березі...

O. Довженко

1. Вступне слово вчителя

O. Довженко від природи мав високорозвинене, витончене естетичне почуття, глибоко розумів суть і значення зовнішньої, тілесної і внутрішньої, душевної краси людини та краси і величі рідної землі. Це дорогоцінне почуття і розуміння він успадкував од своїх батьків, од народу, а потім розвинув, удосконалив його у процесі навчання, переважно шляхом самоосвіти, на основі творчої практики, напруженої творчої діяльності.

Він мав незвичайну здібність спостерігати, ясно бачити, сприймати і фіксувати в пам'яті розмаїті естетичні явища життя.

2. Опрацювання образу Сашка

2.1. Сашко — головний герой кіноповісті.

Збагачений чималим життєвим і творчим досвідом, шістдесятирічний письменник показує життя дореволюційного українського села і його людей так, як їх сприймав колись малий Сашко. Довженко ніби дивиться на них очима наївного хлопця, характеризує і оцінює їх, виражає естетичне ставлення до них з позиції розумної дитини. Проте письменник, людина старшого віку, бачить не тільки те, чого Сашко не помічав, не брав до уваги. Погляди автора, його життєва позиція інші, вони відбивають вищий рівень суспільно-політичної та естетичної свідомості порівняно зі свідомістю Сашка. Автор-оповідач кіноповісті дивиться на своїх героїв і на самого Сашка з почуттям замилювання і здивування, з теплим усміхом, помічаючи не тільки все гарне, прекрасне в них, а й їх вади, недосконалості їхніх натур. Тому з таким сердечним гумором письменник згадує про те, як Сашко смакував усякими ласощами на городі, повиривав зовсім молоду, дрібненьку морковицю, як малий грішник злякався страхітливих прабабiniх прокльонів і кається в гріхах, як він прагнув зменшити свій гріх, творячи добрі діла, вшановуючи старших людей, аж поки дід Захарко не вилаяв і не прогнав його геть. Цікавими і радісними видавалися Сашкові всякі події родинного життя — і народження в матері маленької дитини, і смерть прабаби, і kleпання коси та виїзд на сінокіс. А які чудові й дивовижні сни народжувались у Сашковій душі і вдома, й на сіножаті, які образи витворювала його багатюща уява.

Пізнання світу для малого хлопчика забарвлене поезією відкриття, поезією новизни, поезією мрії, кращими традиціями народної творчості, втіленої в образі яблукатого коня.

Згадаймо хоч би сцену, в якій малий шибеник, лежачи в дідівському човні, пригадує різні приємні й неприємні речі: «...Неприємно, коли баба кляне або коли довго йде дощ і не вщухає... Неприємно в одній руці нести велике відро чи полоть і пасинкувати тютюн. Неприємно, як батько приходить додому п'яний і б'ється з дідом, з матір'ю або б'є посуд. Неприємно ходить босому по стерні».

Як бачимо, все неприємне пов'язане в хлопця зі світом злиднів і страждань. І тут же, ніби на протиставлення цьому світові, письменник

малює ідилічні картини сільського життя, осяяні романтикою дитячого світосприйняття: «...Приємно обнімати лоша... Приємно бродити по теплих калюжах після грому й дощу чи ловити щучок руками, скаламутивши воду або дивитись, як тягнуть волока. Приємно знайти в траві пташине кубло. Приємно їсти паску і крашанки ...Приємно спати в човні, в житі, просі, в ячмені, у всякому насінні на печі» і т. ін.

2.2. План характеристики образу Сашка.

1. Оповідач у «Зачарованій Десні» — сам письменник, який виступає і як автор, і як герой твору — маленький Сашко.

2. Пізнання світу Сашком:

1) любов до тварин, природи, музики, співів. («Коли б спитав мене хто-небудь, яку я музику любив у ранньому дитинстві, який інструмент, яких музик, я б сказав, що більш за все я любив слухати kleпання коси... Високий, чистий дзвін коси передвіщав мені радість і втіху...»; «Любив пташиний шебет у саду і в полі. Ластівок любив у клуні, держаків — у лузі. Любив плескіт води весняної»; «...Любив співи дівочі, колядки, щедрівки, веснянки, обжинки...»)

2) приємне і неприємне в розумінні хлопця;

3) повага до батьків, людей похилого віку;

4) ставлення до народних свят, прикмет, обрядів, вірувань.

3. Риси характеру хлопця:

1) допитливий;

2) добрий;

3) чесний;

4) уважний;

5) чуйний;

6) спостережливий;

7) здатний до фантазування;

8) щирий.

4. Майстерність Довженка-письменника.

2.3. Обговорення образу Сашка за питаннями:

- Яким ви уявляєте собі малого хлопця?
- Як Сашко ставився до своєї родини?
- У чому був перший гріх Сашка? Чим він хотів його виправдати?
- Чим пояснити те, що Сашкові все було доволі цікавим?
- Що цікавого дізнався Сашко, перебуваючи на косовиці?

- Чим саме чарувала Десна малого хлопця? (*«А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс — все блищить і сяє на сонці. Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. Вона ласкава, солодка...»*)
- Чому розмова коней схвилювала Сашка? Що про це свідчить?
- Як Сашко сприйняв вперше вчителя? Чи потрапив він до школи? Чому?
- Чи виправдалися слова вчителя по відношенню до Сашка?
- Чому, на ваш погляд, О. Довженко написав цей автобіографічний твір?

3. Реалії життя та уяви Сашка

3.1. Романтизм дитячого світу Сашка.

Не оминаючи страждань від нестатків, прабабiniх прокльонів і бі-йок, Довженко романтизує дитячий світ Сашка, «ловкого хлопчика, свя-тої душечки». Були в тому світі гіркі прикрощі і неприємності, але були й справжні дива: втаємничене слухання незрозумілої книги, поява лева на березі ріки, розмова коней і «ворони, що завідувала погодою». На-слухавшись колядок, малий Сашко обнімає уві сні свого яблукатого коня, не схожого на реальних шершавих конячинок. Він дає собі сло-во «ніколи не продавати його ні за які скарби». Це кінь — мрія, право людини на гарну фантазію. «Так і не продав я його по цей день, — мір-кує Олександр Петрович. — Ой, коню, не продам я тебе! Як би часом не було мені трудно...»

3.2. Бесіда за питаннями:

- З якою метою письменник вводить у твір уявне? Що саме?
- Як цей твір пов'язаний з усною народною творчістю?
- Що означає воронячий крик? (*«Вона бездоганно вгадувала наближен-ня дощу чи грому ще при безхмарному ясномому небі»*)
- Чому ворону у творі названо «божою птицею»?
- Звідкіль, за уявою хлопця, на березі Десни з'явився лев? (*«Коли тра-пилась аварія поїзда під Бахмачем і клітка мандрівного звіринця пола-малась, виплигнув він на волю»*)
- Як же склалася подальша доля лева? (*Ідесь коло Спаського вбили його стражники»*)
- Що вам відомо про колядки як жанр усної народної творчості? Яких колядок наспівали дівчата Сашкові?
- Який кінь привидівся Сашкові? (*«А кінь у яблуках, шия крута, черво-на стрічка в гриві, одспівує мені на вухо...»*)

- Чому автор відмовляється продати цього коня за будь-яких обставин? (*«Ой коню, коню, не продав я тебе. Як би часом не було мені трудно, як турки й татарва не обступали на торгу мене, не розлучуся з тобою ні за яку ціну»*)
- Як же хлопчик сприймає довкілля (хмари, небо, птахи)? (*Чого тільки не бачив я на самому лише небі! Хмарний світ був переповнений велетнями і пророками. Велетні і пророки невпинно змагались у битвах, і дитяча душа моя не приймала їх, впадаючи в смуток...; ...Я пливу за водою, і світ пливе наді мною, пливають хмари весняні — весело змагаються в небі, попід хмарами лине перелітне птаство — качки, чайки, журавлі. Летять чорногузи, як чоловіки у сні...)*
- За що ж так хлопець полюбив Десну? Чому вона для нього є зачарованою?

4. План твору О. Довженка «Зачарована Десна»

- Хата, город, погрібник.
- Дід Семен любить сонце.
- Розповіді діда Семена.
- Кашель діда.
- Сашко на городі у моркві. Шкода.
- Прабаба Марусина. Її вічні прокльони.
- Опис хати. Картина божого суду.
- Сприймання картини хлопцем.
- «Покаяння» хлопця.
- Сашко у дідовій шапці ісповідує свої «гріхи».
- Спогади письменника про свого батька, матір, їх сварки, бійки.
- Смерть старших братів: Лавріна, Сергія, Василя, Івана.
- Портрет батька.
- Смерть прабаби Марусини. Радість Сашка.
- Старці.
- Ставлення батька до старців.
- Весна. Повінь. Село. Загребелля плаває у воді.
- Паска. «Парахвія» освячує паски.
- Спогади про своє село, що згоріло у війну.
- Косовиця. Сашко на Десні.
- Бійки на косовищі.
- «Ворона фамільна» передбачає погоду.

- Качка з каченятами.
- Лев на березі Десни.
- Коні Мурай і Тягнибіда.
- До школи. Учитель Леонтій Созонович Опанасенко.
- Ставлення письменника до свого минулого, вдячність цьому минулому.
- Гімн «незайманій дівиці Десні».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Опрацювання тестових завдань

1. Починаючи твір, О. Довженко захоплюється:
а) красою річки Десни; б) конем, що випасався неподалік від лісу;
в) *добробутом власної городини*.
2. Кому з героїв твору належать слова: «Нічого в світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізрастало»?
а) Бабусі; б) *матері*; в) батьку.
3. Діти боялися лазити у кущах бузини і ще якихось невідомих рослин, бо:
а) вважали їх отруйними; б) *там водилися гадюки*;
в) у них можна було заблукати.
4. Дід Сашка був схожий:
а) на гетьмана; б) *Бога*; в) Тараса Бульбу.
5. У минулому дід Семен:
а) козак; б) *чумак*; в) кріпак.
6. Мати Сашкова не любила діда Семена, бо:
а) *вважала його за чорнокнижника*;
б) у нього був складний характер; в) любив багато випивати.
7. Про кого автор зазначає, що він був «добрий дух лугу і риби»?
а) Про батька Сашка; б) *діда Семена*; в) Сашка.
8. Який художній засіб використано О. Довженком у рядку: «...брав їх з води прямо руками, як китайський фокусник»?
а) Метафору; б) епітет; в) *порівняння*.
9. Найбільше дід любив:
а) молитися Богу; б) співати народні пісні;
в) *лежати на погребі під сонцем*.
10. Старі люди по дідовому кашлю:
а) дізнавалися про його місце знаходження;
б) про врожай цього літа; в) *вгадували погоду*.

11. Яку шкоду вчинив Сашко, перебуваючи на городі?
  - а) Витоптав огірки; б) *повиривав моркву*;
  - в) поламав весь соняшник.
12. Баба Марусина, мати діда Семена, любила:
  - а) вишивати хрестиком; б) розповідати внукові казки;
  - в) *проклинати все і вся*.
13. Батьківська хата майбутнього письменника була схожою:
  - а) *на стареньку білу печерицю*; б) невеличкий хлівець;
  - в) рибацьку халупу.
14. Якої картини не було в Сашковій хаті?
  - а) Почаївська лавра; б) *Андріївська церква*;
  - в) вигляд Новоафонського монастиря.
15. Який представник нечистої сили згадується у творі?
  - а) Русалка; б) *домовик*; в) потерчата.
16. Пісня, яку баба творила про Сашка, нагадувала:
  - а) *колядку*; б) щедрівку; в) коломийку.
17. Крамаря Масія не любили через те, що він:
  - а) був не завжди привітним;
  - б) *обдурював усіх, хто тільки до нього не заходив*;
  - в) пропонував неякісний товар.
18. Намагаючись позбавитися від власного гріха, Сашко вирішив:
  - а) *ходити і з кожним вітатися, знімаючи капелюха*;
  - б) допомагати батькові збирати скошену траву;
  - в) доглядати худобу.
19. Що, на думку Сашка, вважалося неприємним?
  - а) *Дивитись на великий вогонь*; б) обнімати лоша;
  - в) бродити по теплих калюжах після грому і дощу.
20. Найбільше малий Сашко полюбляв:
  - а) пташиний щебет; б) *музику клепання батьком коси*;
  - в) плескіт весняної води.
21. Брати Сашка дуже рано померли:
  - а) від чуми; б) отруєння грибами; в) *пошесті*.
22. Батька за його красу Сашко порівнював:
  - а) *з античною статуєю*; б) божим храмом; в) квітучим весняним садом.
23. Як батько називав своїх діточок?
  - а) *Соловейками*; б) соколикami; в) сизокрилимi орлами.

24. За характером мати Сашка була:
а) спокійною; б) *гонористою*; в) врівноваженою.
25. Хто з героїв «мав вигляд переодягненого у поганючу одягу артиста імператорських театрів, співають не вмів»?
а) Старець Богдан Холод; б) дід Захарко; в) *батько Сашка*.
26. У минулому батько Сашка був:
а) козаком; б) січовим стрільцем; в) *бурлакою*.
27. О. Довженко зазначає у творі, що «жили ми в повній гармонії з...»:
а) усіма сусідами; б) *з силами природи*; в) усім селом.
28. У чому виявився «дошкільний героїзм» Сашка, за який, напевно, послали б до Артеку?
а) Допоміг людям похилого віку;
б) *рятував людей, худобу під час повені*;
в) брав участь у ліквідації пожежі.
29. Яке церковне свято згадується у творі?
а) *Пасха*; б) Різдво; в) Вербна неділя.
30. З яких прикмет Ярема Бобир задалегідь дізнався про наближення повені?
а) *Взимку миші втекли з клуні й кошари*;
б) зграя ворон тривалий час літала над хатою;
в) увечері скиглив собака.
31. У чому призначення митця, на думку письменника?
а) Розважати і висміювати людей;
б) *відобразувати життя як найвеличніше благо*;
в) допомагати ближньому.
32. Мати не пускала Сашка на косовицю з батьком, бо вважала, що він:
а) потрапить до рук розбійників;
б) *утопить в Десні*; в) заблукає в лісі.
33. Дід і прадід Сашка не любили заліза, бо воно, на їх думку:
а) приносить нещастя; б) *притягує грим*; в) не лікує людей.
34. Чому виникла сварка між батьком, дядьком і дідом Сашка на косовиці?
а) *Не могли поділити скошену траву*;
б) не порозумілися у політичних поглядах;
в) кожний намагався довести власну силу.
35. Яка пташина віщувала про зміни погоди?
а) Жайворонок; б) *ворона*; в) голуб.

36. Найбільша обдарованість дядька Самійла виявилася під час:
а) полювання на рибу; б) обробки землі; в) *сінокосу*.
37. Який художній засіб використано автором у вислові з твору: «Дивлюсь у воду — місяць у воді сміється»?
а) Епітет; б) *метафору*; в) порівняння.
38. Яка надзвичайна тварина з'явилася на березі Десни за уявою хлопця?
а) Слон; б) *лев*; в) жираф.
39. Звідкіля з'явилася ця тварина?
а) *Втекла з клітки, коли та поламалася*;
б) спеціально випустили біля Десни, щоб вона розмножувалася;
в) залишили працівники цирку, бо вона була хворою.
40. Чим закінчилася прогулянка дикої тварини вздовж річки Десни?
а) *Її вбили*; б) посадили знову у клітку;
в) спіймали і продали циркачам.
41. Коні в господарстві Сашкового батька були різні, бо батько:
а) *міняв їх на ярмарку*; б) потайки крав у циган;
в) отримував того чи іншого коня за виконану роботу.
42. Через що були худі коні в господарстві батька Сашка?
а) Він дуже бив їх; б) *був поганий корм*;
в) не робилися відповідні щеплення.
43. Про що відбулася розмова коней, яку підслухав Сашко вночі?
а) *Негативне ставлення господаря до них*;
б) хвалькуватість про красу кожного; в) чарівність Десни.
44. Сашко ніколи не бив коней, бо:
а) боявся, що ті вдарять його копитом;
б) вважав, що це принесе нещастя; в) *співчував їх нелегкій долі*.
45. Який обряд зимового циклу згадується у творі?
а) *Колядування*; б) посівання; в) щедрування.
46. Що уявляв собі Сашко під час співу дівчат?
а) Красу зачарованої Десни; б) *як він буде продавати коня у яблуках*;
в) ворону, яка приносить щасливі новини.
47. Які риси характеру притаманні вчителю Леонтію Созоновичу Опанасенку?
а) Добрий і чуйний; б) тихий і врівноважений;
в) *нервовий і сердитий*.
48. Сашко порівнював Л. С. Опанасенка:
а) з генералом; б) мудрим вороном; в) *паном*.
- Примітка.* За кожную правильну відповідь встановлюється 0,25 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. У чому, на ваш погляд, вбачає щастя О. Довженко (за твором «Зачарована Десна»? Надаючи відповідь, посилайтеся на зміст кіноповісті.
2. Доведіть, що батько Сашка займав особливе місце в душі хлопця. Власну думку обґрунтуйте.
3. Закінчуючи твір, О. Довженко називає Десну:
а) *святою і чистою*; б) *глибокою і повноводною*;
в) *сріблястою і чарівною*.

Картка № 2

1. Обґрунтуйте думку про те, що «Зачарована Десна» — це сповідь автора, хвилююча розповідь про власне дитинство і водночас про народ, про Україну, про невмирущість людського оптимізму.
2. Прокоментуйте, що мав на увазі О. Довженко, говорячи про свого діда так: «Він був наш добрий дух луґу і риби».
3. «Найбільше, чого відпустила батькам доля...»:
а) *«радості і добробуту»*; б) *«нешасного життя»*; в) *«тяжкої праці»*.

Картка № 3

1. Чим пояснити, що твір О. Довженка «Зачарована Десна» — книга життя. Власні міркування обґрунтуйте.
2. Чому О. Довженко характеризує прокльони прабаби Марусини як «творчість її палкої, темної, престарілої душі»?
3. На яке питання вчителя не зміг відповісти Сашко?
а) *«Скільки тобі років?»*; б) *«Чи знаєш ти таблицю множення?»*;
в) *«А как зовут твоего отца?»*

Картка № 4

1. Висловіть власну думку, чому герої твору О. Довженка «Зачарована Десна» — уособлення моральної краси і духовної величчї трудової людини.
2. Що намагався передати О. Довженко у творі епізодом розмови двох коней? Як це сприйняв малий хлопець?
3. Яку оцінку вчитель дав Сашкові, трохи поспілкувавшись із ним?
а) *«Добре обізнаний хлопець»*;
б) *«Ні, йому слід навчитися читати»*; в) *«Не розвитой»*.

Картка № 5

1. Дослідіть, як у творі «Зачарована Десна» О. Довженка прослідковується вплив природи на світогляд малого Сашка, його поведінку, риси характеру.

2. Вмотивуйте, що «Зачарована Десна» — це гімн людині, яка своїми мольотистими руками вирощує хліб і творить добро.
3. Про чії руки О. Довженко у кіноповісті висловлюється так: «...такі ніжні, що, напевно, нікому і ніколи не заподіяли зла на землі, не вкрали, не вбили, не одняли, не пролили крові»?
а) *Прадіда Тараса*; б) діда Захарки; в) прабабусі Марусини.

Картка № 6

1. Дайте оцінку гріху, який учинив Сашко? Чи зміг він його спокутувати? Власну думку обґрунтуйте.
2. Прокоментуйте розмову Сашка з учителем. Чи згодні ви з думкою вчителя стосовно його оцінки, даної хлопцю?
3. Яку картину купила мати за курку на ярмарку?
а) Страшного божого суду; б) викуп жінки з кріпацтва;
в) *Київська Лавра*.

VI. Підсумок уроку

Чого вчить нас цей твір? (*Любити працю, природу, поважати батьків, шанувати старість; учить нас добру, правді, людяності, патріотизму.*)

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Знати ідейно-художній зміст твору Л. Костенко «Кольорові миші», дібрати інформацію про творчість поетеси.

Урок № 23

Л. КОСТЕНКО. КОРОТКА РОЗПОВІДЬ ПРО ПИСЬМЕННИЦЮ. «КОЛЬОРОВІ МИШІ»

Мета: стисло ознайомити учнів із життям і творчістю Л. Костенко; проаналізувати її поезію «Кольорові миші», звертаючи увагу на ідейно-тематичне спрямування твору, алегоричність образу кольорових мишей, охарактеризувати образ Анни; активізувати словник учнів; розвивати вміння

виразно, вдумливо читати і коментувати поезію; робити висновки, раціонально використовувати навчальний час; виховувати почуття пошани до творчості Л. Костенко, літератури як мистецтва; прищеплювати прагнення зберегти риси неординарної особистості.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Л. Костенко, бібліотечка її творів для дітей, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки); виготовлені учнями різнокольорові миші.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення алегорії як художньому прийому. Наведіть приклад. (*Алегорія (гр. allēgoria — іномовлення) — вид метафори, троп, у якому абстрактне поняття яскраво передається за допомогою конкретного образу. Наприклад, у казках Лисиця уособлює хитрість.*)
- Що являє собою поезія як літературний жанр? (*Поезія — невеликий художній твір у віршах*)
- Чим одна людина відрізняється від іншої? Чи є схожі люди між собою?
- Що ви знаєте про мишей як живих істот? Як можна позбавитися шкідників?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*Поезія — це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.*

Л. Костенко

*Можна жити, а можна існувати,
Можна думати — можна повторяти,
Та не можуть душу зігрівати,
Ті, що не палають, не горять.*

В. Симоненко

1. Розповідь про Л. Костенко (матеріал для вчителя)

ЛІНА ВАСИЛІВНА КОСТЕНКО

(народилася в 1930 році)

Якось, розповідаючи про чергове громадське зібрання, один із його організаторів підкреслив, що в ньому брала участь ворохобна Ліна Костенко. Що означає слово «ворохобна»? Словник тлумачить його як «непокірна», «бунтівна», «бентежна». Кажуть, що ці епітети досить точно характеризують Л. Костенко.

Народилася Ліна Василівна у містечку Ржищеві на Київщині в учительській сім'ї. Батьки майбутньої поетеси були людьми високоосвіченими, порядними. Батько знав дванадцять мов, добре орієнтувався у всіх навчальних предметах і викладав їх у школі.

Коли дівчинці минуло шість років, сім'я переїхала до Києва. Тут ще зовсім дитиною застала її війна. «Я писала мало не осколком великі букви щойно з букваря...», — скаже поетеса про ті тяжкі роки. У Києві Ліна закінчила середню школу, вчилася у Київському педагогічному інституті. У п'ятдесятих роках із відзнакою закінчила Московський літературний інститут ім. О. М. Горького.

Писати вірші Л. Костенко почала з дитинства, друкувати — з шістнадцяти літ. Перша збірка «Проміння землі» вийшла у 1957 році, через рік — «Вітрила», у 1961 році — «Мандрівки серця». Потім з'явилися книги поезій «Над берегами вічної ріки», «Неповторність», «Сад нетанучих скульптур».

На своєму літературному шляху довелося Ліні Костенко пережити майже п'ятнадцятилітнє невизнання її як митця. Це був сумний період як у житті письменниці, так і в історії української літератури взагалі. Але й тоді вона писала. Писала й складала в шухляду. Не зламалася, не зневірилася, не занепала духом, а шліфувала своє поетичне слово. Так залягла в письмовому столі «Маруся Чурай», бо «недосконала», «невиразна...»

Пригадується у зв'язку з цим трохи дивний випадок. Проходив пленум правління Спілки письменників України з питань поезії. Молодий літератор перевіряв запрошення учасників пленуму. І ні за що не хотів пропустити без запрошення жінку, яка виявилася Ліною Костенко. Він просто не знав її, талановиту письменницю, творчу особистість.

Поверненням Ліни Костенко стала книжка поезій «Над берегами вічної ріки», а потім з'явилася «Маруся Чурай». Вона вмить зникла з книгарень, хоч і вийшла сотисячним тиражем.

За історичний роман у віршах «Маруся Чурай» та збірку поезій «Неповторність» письменниці було присуджено Державну премію імені Т. Г. Шевченка.

Ліна Костенко видала збірку віршів для дітей «Бузиновий цар».

У Ліни Василівни гарна сім'я, талановита дочка Оксана Пахльовська — літературознавець, автор статей з проблем літератури Італії, перекладачка багатьох італійських та іспанських поетів, автор збірки поезій «Долина храмів».

Із болем у серці сприйняла Л. Костенко звістку про Чорнобильську катастрофу і всі ці роки вносить свою частку у ліквідацію наслідків аварії. Вона вже кілька разів їздила до Чорнобиля, у тридцятикілометрову зону. Нею створений документальний фільм «Чорнобиль. Тризна», написана повість про цю трагедію людства.

2. Робота над аналізом поезії Л. Костенко «Кольорові миші».

2.1. Виразне читання поезії з коментуванням.

2.2. *Тема:* зображення давніх часів, коли людей страчували за будь-яке чаклування, та звинувачення Анни в тому, що вона з багряного листа робить мишей.

2.3. *Ідея:* засудження тих, хто за індивідуальність, творчу думку переслідує людину, звинувачує і вносить вирок на страту.

2.4. *Основна думка:* кожна людина, навіть якщо вона ще маленька, — неповторна індивідуальність, особистість. І шлях кожної людини — то ще й шлях до самоствердження.

2.5. Ідейний зміст поезії.

У творі йдеться про дівчинку Анну з «шістсот якогось року», яку судять у Вишгороді за дивний «гріх»: з багряних кленових листочків «вона робила ... кольорові миші», як повідомляє суд сусід-скаржник. Від тієї забави немає спокою, каже сусід: «чаклунка Анна збила з пуття його дітей», які забули про свої цяцьки, адже тепер «вночі їм сняться миші кольорові».

Змальована кількома колоритними штрихами сцена суду оголює суть конфлікту й морального змісту вірша: зіткнулися неповторність і стандарт.

Власне, дівчинку Анну судять за те, що вона — з її незрозумілою для оточення яскравою фантазією — не така, як усі.

Фантастичне закінчення вірша змушує задуматися про вічні істини, про нас самих, нашу здатність протистояти уніфікації і насиллю над індивідуальністю.

2.6. Жанр: філософська поезія.

2.7. Композиція.

Події минулого (шістсот якийсь рік) переносять читача у сучасність — переслідування інквізицією (судом) індивідуальності людини, її неординарної поведінки, мислення, творчості.

Експозиція: знайомство читача з давнім минулим, коли «...розважали стратами юрму..., палили відьом ... і не знали до пуття наук».

Зав'язка: сусід привів десятирічну Анну до суду, звинувачуючи її в тому, що вона з багряного листя виробляє кольорових мишей, і вони завдають моральної шкоди його дітям.

Розвиток дії: суд над Анною.

Кульмінація: напруженість Анни в очікуванні вироку.

Розв'язка: з'явився кольоровий кіт, який залив, викладений на папері вирок чорнилом, що так і не був проголошений.

2.8. Обговорення змісту вірша за питаннями:

- Які часи згадуються у творі? З якою метою поетеса звертається до давніх подій?
- Хто такі відьми? Чи належать вони до нечистої сили?
- Охарактеризуйте образ сусіда у творі. Що він уособлює?
- Як у творі описана осіння пора року? Чи можна цей опис вважати пейзажем?

(Багряне листя, кілька тих листочків,
останнє листя із кленових віт
осіннє сонце, яблуко-недоквас,
стояло в голих кленах у вікні)

- В чому виявлялося чаклунство Анни? Як про це говориться у творі? (*«Ото складе листочок до листочка, два рази хукне — так і побіжить»*)
- Якої шкоди, на думку сусіда, завдавала Анна його дітям? Чи дійсно це так?

(Вони були нормальні і здорові,
а ця чаклунка збила їх з пуття.
Вночі їм сняться миші кольорові.
Од тих мишей немає нам життя!)

- Для чого сусід перед тим, як відповідати судді, хрестився до ікони?
- Які питання ставили судді позивачів?

- У чому суть моральної шкоди, якої завдала Анна сусіду?
- З якою метою авторка змальовує події у творі в сірих тонах?
- Як у творі за допомогою кольору використано прийом контрасту? (*Сірий — кольоровий*)
- Поясніть алегорію образу кольорових мишей.
- Про що свідчать останні рядки поезії? Чи буде ще Анна виробляти кольорових мишей?
- Якими повинні бути судді? Що характерно для суддів, які описані в поезії «Кольорові миші?»
- Чи переслідуються сьогодні в суспільстві вільна думка, творчість, індивідуальність?
- Як поводи́ла себе Анна в суді? Що про це свідчить?
- Зважаючи на те, що ви одного віку з Анною, то як би ви повели себе на суді?
- Яке значення має поезія для нас?

2.9. Художні засоби вірша.

- повторення: «кажу... кажу...»; «коли..., коли...»;
- епітети: «розлучений сусід»; «багряне листя»; «осіннє сонце»; «голі клени»; «сірий день»;
- метафори: «чаклунка збила ... з пуття», «кіт залив ... вирок».

V. Закріплення вивченого матеріалу за темою

1. Розв'язування тестових завдань

1. Які часи згадуються у творі?
  - а) Первісні; б) коли носили шпаги; в) виникнення Землі.
2. В якому місті перед судом предстала Анна?
  - а) Ужгороді; б) Новгороді; в) Вишгороді.
3. Скільки років було Анні?
  - а) Десять; б) шістнадцять; в) двадцять два.
4. Хто привів Анну до суду?
  - а) Слідчий; б) сусід; в) натовп людей.
5. Доказом у звинувачуванні Анни були її:
  - а) багряне листя; б) неординарна поведінка; в) злочинні справи.
6. Яка пора року зображена у творі?
  - а) Пізнє літо; б) осінь; в) весна.

7. Миші, яких Анна виробляла, були:
  - а) *кольоровими*; б) страшними; в) шкідливими.
8. Підсудність Анни порівнюється з такими подіями, що були характерні для давніх часів, коли:
  - а) *відьом палили при народі*;
  - б) кидали людей на розтерзання голодним тваринам;
  - в) ув'язнювали людей на довічно.
9. Суддя зазначив, що життя — це:
  - а) «смысл існування кожного»; б) *«справа без гарантії*;
  - в) «можливість людини реалізувати себе».
10. Шкода, завдана Анною, вважалася:
  - а) *моральною*; б) матеріальною; в) не визначеною остаточно.
11. Який колір переважав у суді?
  - а) Чорний; б) *сірий*; в) білий.
12. Вирок суду у справі Анни залишився неоголошеним через:
  - а) через не досить обґрунтоване звинувачення;
  - б) відсутність свідків;
  - в) *те, що кіт залив чорнилом вирок на папері*.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Поміркуйте, чи можна Анну віднести до представників нечистої сили. Власні думки обґрунтуйте, посилаючись на текст твору.
2. Доведіть свої думки стосовно того, чи можна вважати твір Л. Костенко «Кольорові миші» фантастичним.
3. Яке друге питання було надано суддею позивачу?
  - а) «...вона із димаря вночі літала чи згасила зірку?»;
  - б) «...вам ті миші згризли сухаря?»;
  - в) «...чи прогризли миші у підлозі нірку?».

Картка № 2

1. Для чого, на вашу думку, поетеса порівнює страту відьом і суд над Анною? Особисті міркування вмотивуйте.
2. Чи могла, на ваш погляд, десятирічна Анна завдати шкоди сусіду, виробляючи кольорових мишей? Власну думку доведіть.
3. Скільки разів «хукнув писар на печать», закінчивши оформлення паперу?»:
  - а) три; б) *два*; в) один.

Картка № 3

1. Обґрунтуйте, яке значення має закінчення твору? Що ж сталося з Анною?
2. Вмотивуйте, як Л. Костенко намагалася довести у творі, що кожна людина — неповторна.
3. Перед тим як відповідати на питання судді, сусід Анни повинен був:
  - а) *перехреститися на ікону*; б) оголосити клятву;
  - в) підписатися у звинуваченні.

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

Знати зміст поезій Л. Костенко «Дощ полив», «Пісенька про космічного гостя», підготувати малюнок на тему «Фантастичне у творах Л. Костенко».

Урок № 24

Л. КОСТЕНКО «ПІСЕНЬКА ПРО КОСМІЧНОГО ГОСТЯ», «ДОЩ ПОЛИВ»

Мета: продовжити знайомство з поетичною творчістю Л. Костенко, аналізуючи її вірші «Пісенька про космічного гостя», «Дощ полив», виявляючи в цих творах уявне, фантастичне, реальне; визначити їхні основні мотиви; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, творчу уяву, логічне мислення; вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, поваги, любові до творчості Л. Костенко, її героїв; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: бібліотечка її творів, учнівські малюнки на тему «Фантастичне у творах поетеси»; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- З якою метою Л. Костенко у своїх творах поруч із реальними подіями, героями використовує і уявне, фантастичне?
- Чому для поетеси вагоме значення має те, що її літературний герой відрізняється від інших своєю неповторністю, індивідуальністю?
- Які риси, на вашу думку цінує Л. Костенко в людині? Власну думку обґрунтуйте.
- У зв'язку з чим трапляється так, що ваш товариш не відчуває себе комфортно, сприятливо серед колективу класу? Що б ви йому порекомендували?
- Що вам відомо про космос? Яке значення має його дослідження для суспільства?

III. Перевірка домашнього завдання

1. Розгляд малюнків із відповідним коментарем на тему «Фантастичне у творах Л. Костенко».
2. Демонстрація виробів кольорових мишат, що підготували учні. Визначення переможців на кращий малюнок, виріб.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Основний зміст уроку

Природа — книга, кожна сторінка якої повна змісту.

І. Гете

Без дощу і трава не росте.

Народне прислів'я

Дружба та братство дорожче багатства.

Народне прислів'я

1. Робота над поезією Л. Костенко «Пісенька про космічного гостя»

1.1. Виразне читання твору.

1.2. *Тема:* відтворення фантастичної мрії ліричного героя про приліт космічного гостя; налагодження дружніх стосунків із ним.

1.3. Ідея: возвеличення почуття доброти, ширості, привітливості, гостинності, поваги до будь-якого гостя, навіть і до космічного.

1.4. Основна думка: вміння зустріти гостя характеризується ставленням до нього господарів; акцент на значимості дружби.

1.5. Жанр: фантастична пісенька.

1.6. Композиція.

Поезія побудована у формі монологу ліричного героя, який давно спілкується з космічним гостем.

Експозиція: опис краси осінньої пори, очікування ліричним героєм прильоту гостя з космосу.

Зав'язка: уявний приліт гостя, розмова ліричного героя з ним.

Кульмінація: «Хай посіє в себе на планеті жменьку слів із нашої землі».

Розв'язка: відліт гостя. Обіцянка ліричного героя завітати в гості до космосу.

1.7. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Кого очікує ліричний герой?
- Яким ви уявляєте гостя з космосу?
- Про що намагається розпитати герой у гостя?
- Чому гостя в поезії названо дивним?
- Що свідчить про гостинність людей під час зустрічі? А як ви зустрічаєте гостей?
- Поясніть обряд привітання гостей хлібом-сіллю.
- Що вам відомо про життя на інших планетах?
- Як мотив дружніх стосунків прослідковується протягом твору?
- Якою буває дружба? Чи маєте ви справжніх друзів? Як випробовується друг?
- Які прислів'я, приказки про дружбу вам відомі? Що народні творці намагалися в них підкреслити?

1.8. Художні особливості поезії:

- метафори: «осінь листя золотить», «бити чолом», «апарат загуркоче».
- епітет: «сині очі»
- Риторичні запитання: «Є у вас поети?»; «Як по-марсіанськи — макогін?»; «Ти в якій галактиці живеш?»

1.9. Додатковий матеріал. Приказки, прислів'я про дружбу.

- Нема товариша — шукай, а знайшов — бережи.
- Вірний приятель — то найбільший скарб.
- Не обгороджуй себе огорожею, а приятелями.

- Друга шукай, а найдеш — тримай.
- Не май сто рублів, а одного друга.
- Чи є що краще, лучче в світі, як у купі жити!
- Не так тії сто братів, як сто друзів.
- Пробуй золото вогнем, а дружбу грішми.
- Поміч у свій час, як дощ у посуху.
- Не той друг, що лашиться, а той, що печалиться.

2. Опрацювання поезії Л. Костенко «Дощ полив...»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. *Тема:* зображення змін у природі внаслідок дощу, який її оновив і омолодив.

2.3. *Ідея:* ушляхення дощу як життєдайної, цілющої сили.

2.4. *Основна думка:* необхідність дощу як головної умови для розвитку природи.

2.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- А чи стежили ви, коли йде дощ? Який настрої у вас під час дощової погоди?
- Для чого потрібен дощ?
- Хто може розказати про дощ як природне явище? Пригадайте, що вам відомо про дощ як міфічне явище з 5-го класу?
- Які рослини в поезії поетеса зображує живими? Чому?
- На підставі даної поезії відтворіть усний малюнок, намагаючись передати всю красу природи.
- Чому, на вашу думку, після дощу люди як нові?

Творче завдання. Зважаючи на власний досвід, якими рядками ви б доповнили цю поезію? (*Веселка, сонячна погода, спів пташок...*)

2.6. Художні особливості вірша:

- Метафори: «дощ полив», «струшується сад», «розсипана квасолька доганяє», «все блищить»;
- Порівняння: «струшується сад, як парасолька»;
- Епітети: «порожній шлях», «мокрі ниви».

2.7. Додатковий матеріал.

2.7.1. Народні прислів'я про дощ:

- Від дощу не у воду, а від огню не в полум'я.
- Добре дивитися на дощ, стоячи під дахом.
- Дощ у пору — золото.

- Дощ у жнива — як п'яте колесо до воза.
- Дощ іде, а гість їде.
- Чоловік — не глина, а дощ — не дубина, не розмочить і не поб'є.
- Дощ вимочить, сонечко висушить, буйні вітри голову розчешуть.

2.7.2. Загадки про дощ.

- Коли нема — чекають,
Коли прийду — тікають.
- Мене частенько просять, ждуть,
А тільки покажусь —
Ховатися почнуть.
- Довго нема мене — усе в'яне,
А як пройду — знов оживає.
- Він скрізь: у полі і в саду,
А в дім не попаде;
І я тоді лиш з дому йду,
Коли вже він не йде.
- Сонце вкрилося хмарками,
Хтось невидимий в імлі
Неба сірими нитками
Прошиває до землі.

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Пісенька про космічного гостя»

1. Про який сорт яблук згадується у творі?
а) *Ранет*; б) антонівка; в) штрейфлінг.
2. Яка пора року відтворена в поезії?
а) Літо; б) *рання осінь*; в) пізня весна.
3. «Коханий бив тобі чолом в сузір'ї...»:
а) Діви; б) Пса; в) *Саламандри*.
4. З якою метою хлопець прилетить з іншої планети?
а) *Звичайна міжпланетна мандрівка*;
б) погостити на Землі і ознайомитися з життям людей;
в) встановити дружні стосунки.

5. З яким питанням звернувся б ліричний герой поезії до космічного гостя?
  - а) Чи подобається Вам у нас на Землі?
  - б) Є у вас поети?
  - в) З якою метою Ви завітали до нас?
6. Космічного гостя у творі названо:
  - а) дивним;
  - б) неординарним;
  - в) дружлюбним.
7. Чим буде пригощатися очікуваний гість?
  - а) Варениками;
  - б) пивом;
  - в) хлібом-сіллю.
8. Для Береніки через гостя люди передадуть крапельках дощу:
  - а) червоні троянди;
  - б) волошки;
  - в) білі айстри.
9. Що зробить ліричний герой перед відльотом гостя додому?
  - а) Подарує щось цікаве на згадку про себе;
  - б) перевірить техніку в ракеті;
  - в) нагодує смачним обідом.

«Дощ полив...»

1. Внаслідок дощу все блищить і стають новими:
  - а) люди;
  - б) сади;
  - в) луки.
2. Блискавки визбирує в траві:
  - а) яскравий метелик;
  - б) дідок старенький, кропив'яний;
  - в) чоловік із парасолькою.
3. Із парасолькою у творі порівнюється:
  - а) чай;
  - б) нива;
  - в) сад.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, як сама Л. Костенко ставиться до дощової погоди. Особисті спостереження обґрунтуйте, посилаючись на поезію «Дощ полив...».
2. Охарактеризуйте ліричного героя поезії Л. Костенко «Пісенька про космічного гостя». Відповідаючи, наведіть переконливі докази з твору.
3. Про яких птахів згадується у творі «Пісенька про космічного гостя» Л. Костенко?
  - а) Жайворонків;
  - б) горобців;
  - в) журавлів.

Картка № 2

1. Доведіть, що ліричний герой вірить у прибуття космічного гостя на Землю. Власні думки обґрунтуйте, посилаючись на поезію Л. Костенко «Пісенька про космічного гостя».
2. Прослідкуйте на прикладі твору «Дощ полив...» Л. Костенко, які зміни відбуваються у природі внаслідок дощу. Особисті міркування доведіть.

3. Що обіцяє ліричний герой космічному гостю (Л. Костенко «Пісенька про космічного гостя»)?
  - а) *Приїхати до нього в гості*; б) написати цікавого листа;
  - в) не забувати і постійно згадувати про нього.

Картка № 3

1. Прокоментуйте рядки поезії «Пісенька про космічного гостя» Л. Костенко:
Хай посіє в небі на планеті
Жменьку слів із нашої землі.
2. Чому, на ваш погляд, для героя твору «Пісенька про космічного героя» Л. Костенко космічний гість такий бажаний, дорогий? Наведіть переконливі докази з твору.
3. «Розсипаною квасолькою» у поезії «Дощ полив...»:
  - а) є дощові намистинки на траві; б) *стадо корів*; в) зграя птахів.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Підготувати малюнок до твору Є. Гуцала «Олень Август»; дібрати матеріал для характеристики образу Жені.

Урок № 25

Є. ГУЦАЛО «ОЛЕНЬ АВГУСТ». ІДЕЯ НЕОРДИНАРНОГО ВЛАСНОГО ПОГЛЯДУ НА СВІТ.

Мета: поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях Є. Гуцала; проаналізувати його твір «Олень Август», звертаючи увагу на поєднання в оповіданні реального і уявного; охарактеризувати образ хлопчика Жені і режисера Альтова; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, спостережливість, увагу, вміння грамотно висловлювати думки; порівнювати, узагальнювати, робити висновки; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття поваги до творчості Є. Гуцала, любові до краси рідного краю, при-

роди; справжнього мистецтва, прищеплювати пунктуальність, раціональність у використанні навчального часу.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Є. Гуцала, бібліотечка його творів, учнівські малярки до твору письменника «Олень Август», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Що вам відомо про творчість Є. Гуцала?
- Назвіть відомі вам твори письменника. («Лелеки», «Жайворонкові пісні», «Лось»)
- Яка тематика його творів? З чим це пов'язано?
- Чи любляете ви природу? Яка пора року вам імпонує? Власні міркування обгрунтуйте.
- Як природне середовище сприяє зміцненню здоров'я людини, підносить її настрій?
- Чому, на ваш погляд, проблема взаємозв'язку людини і природи є, була і буде актуальною?
- Чим кожний із вас може бути корисним для матінки природи?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

*Слово Є. Гуцала бринить новими акордами — звучними і могутніми,
бо стільки в ньому ще невтраченого, нерозкритого,
до часу прихованого, котре неодмінно має вихлюпнутися
і заповнити його читачів образами та музикою.*

Р. Самбук

Є. Гуцало — справжній майстер і чарівник, який уміє словом торкнутися людської душі, створити зі слів симфонію, і ця музика слова підносить нас над дріб'язковістю і буденністю, робить чистішими й благороднішими.

Р. Самбук

1. Життєвий і творчий шлях Є. Гуцала (матеріал для вчителя)

ЄВГЕН ПИЛИПОВИЧ ГУЦАЛО

(1937–1995)

Стрімка, летюча постать. Задумливі каро-зелені очі, у руках дипломат і газета або журнал.

Народився Євген Гуцало в селі Старому Животові на Вінниччині у сім'ї вчителів. Батькам доводилось переїжджати з однієї сільської школи в іншу, й малий Женя вдосталь надивився розмаїтій подільській природі, наслухався щирих і співучих подолян. Батько викладав українську мову і літературу, а мама — хімію і біологію. Мабуть, тому в Гуцала така рівновелика любов до рідного слова й рідної природи, до ледь вловимих відтінків барвистої мови і до шовкових трав.

Коли хлопчикові було чотири роки, почалася війна. Ця тема згодом знайшла своє відображення в багатьох творах письменника. Та й у дитячих іграх тодішніх дітей війна ще довго нагадувала про себе. Пам'ятає Дмитро Лабунець, товариш дитинства, як вони разом із Женею розстрілювали опудало, одягнене в німецький мундир, що його на городі поставила баба Ликера.

А потім була школа, та сама, яку спалили фашисти і яку першою люди взялися відбудувати. Хлопець змалку тягнувся до слова. Одного разу треба було написати твір на вільну тему. Прочитавши його творіння, батько підозріло глянув на сина і на весь клас, запитав: «Ти оце звідки списав?» Пробувати себе в літературі Євген почав рано, ще десь у третьому-четвертому класі. За хатою, в кущах бузку, сам змайстрував собі столика з грабових жердин і спекотними днями ховався і писав вірші, оповіданнячка. Але відповіді чомусь приходили завжди негативні. Дитячі журнал і дитяча газета не надрукували жодного його рядочка. Та хлопець твердо вирішив стати журналістом. А ще багато читав. Читав усе, що потрапляло до рук. Випасаючи череду, читав «Кобзар» Шевченка і стару обдерту Біблію без початку й кінця, що знайшов у скрині померлої баби Ликери. Читав Вальтера Скотта, Джека Лондона і брошуру про силосування, яка була в колгоспній бібліотеці. Пристрасть до читання не покидала Євгена Пилиповича все життя.

Коли треба було визначитися в житті, він без вагань подався на факультет журналістики Київського університету. Всі екзамени склав на «5», а останній — географію — на «4». А було п'ятнадцять вступників на одне місце. І одержав відповідь: «Вас не зараховано з причин конкурсу». Та через рік став студентом Ніжинського педінституту. І знову писав.

Стінгазета філологічного факультету помістила його віршовані імпровізації на тему «Слово о полку Ігоревім». Тут Гуцало зазнав чи не найдошкульнішої критики з боку студента фізмату Кучми, з яким жив в одному гуртожитку і який весело кричав під вікном: «Ума нема — так шапку на!» Та ніщо не зупиняло Євгена. Свої літературні спроби він вирішив надіслати Сосюрі. І одержав відповідь, писану від руки, де відомий поет стверджував, що вони пишуть у несхожих ключах, і радив звернутися до Тичини. Хлопець надіслав свої твори Тичині, Рильському, але відповіді не одержав. І вперто шукав себе, свою тему. Таки знайшов і став в один ряд з класиками відомої літератури. З-під його пера вийшло понад сто книг. Друзі жартома розказували, що коли Євген Пилипович проходив вранішніми вулицями Києва, то пташки переставали співати і спурхували йому на плече — природа тонко відчувала справжнього митця.

Взагалі, творчості письменника притаманна віра в доброту людини й чистоту її душевних порухів. Написано Євгеном Гуцалом багато. Він належить до письменників плідних і непосидючих (не в тому розумінні, що їздять по світах та своїй рідній землі, я маю на увазі рухливість думки та почуттів). Їздити йому доводилось чимало, Євген Пилипович у складі української делегації побував навіть у Нью-Йорку на сесії Генеральної Асамблеї Об'єднаних Націй.

Світ письменника поширювався, з'явилися якісь нові емоції та думки, а нові бажання — позитивні чи негативні — тільки збагачують людину.

Книжки Є. Гуцала різні за змістом: про радість і про нещастя, про світло й пільму, — що вдієш, є в житті контрасти, — про добро і зло. Не знаючи зла, ми не можемо повністю оцінити й усвідомити безмежжя і велич доброти людської.

Письменник — знавець дитячої психології, вміє побачити важливе й вагоме в найдрібнішому, зупинити погляд на миті й висвітлити її якимось зсередини чарівним світлом, побачити незвичайне в звичайному.

Є. Гуцало пережив війну дитиною. Це не могло не відбитися на його світогляді, концептуальності, тому й добро та зло постають у його повістях і оповіданнях так виразно.

Читаючи твори Є. Гуцала, ми відчуваємо справжню музику мистецтва слова, притаманну цьому письменникові.

За плідну творчу діяльність Євген Пилипович Гуцало удостоєний високого звання лауреата Державної премії ім. Т. Г. Шевченка.

Не стало Євгена Гуцала — і земля осиротіла ще на одне соковите і влучне слово.

2. Вступне слово вчителя

Шановні школярі! Оповідання «Олесь Август» Є. Гуцало написав саме для вас, любі мої допитливі читачі. Воно схвилює й порадує вас, допоможе усвідомити і красу навколишнього життя, і величезну радість самого існування на нашій чудовій планеті, глибше зрозуміти втіхи дитинства, по-новому глянути на природу, побачити, скільки глибокого змісту таїться у звичайній березі посеред укритої квітами лісової галявини, в озерному плесі під бездонним небом і в саме цій небесній блакиті з білими хмарками, по якій ми так часто ковзаємо байдужим поглядом.

3. Робота над твором Є. Гуцала «Олень Август»

- 3.1. Вибіркове виразне читання твору та переказування улюблених епізодів.
- 3.2. *Тема:* зображення хлопця Жені, який мав велике прагнення і бажання стати актором.
- 3.3. *Ідея:* возвеличення цілеспрямованості хлопця, який намагався самотвердитися, присвятити самого себе благородній справі — стати справжнім актором; засудження на прикладі Альтова тих дорослих, які не завжди вміють розуміти дитину, її потяг до мистецтва.
- 3.4. *Основна думка:* «...оцей школяр із порваним портфелем обдарований тим, чим наділені справжні майстри. Уже і зараз бачить світ інакше, ніж інші...».
- 3.5. Жанр: оповідання.
- 3.6. Композиція.

Події у творі відбуваються протягом одного дня — знайомство Жені з режисером Альтовим, у результаті чого хлопець відчув душевний біль, але не втратив віри, сподівання на здійснення власної мрії — стати відомим актором благородних ролей.

Експозиція: знайомство з Женею, який, повертаючись зі школи, побачив натовп, що брав участь у зйомці фільму.

Зав'язка: зустріч Жені і Альтова, їх розмова про можливість хлопця знятися в кінофільмі «Олень Август».

Кульмінація: розчарування Жені, оскільки Альтов не виявив у нього акторського таланту.

Розв'язка: сподівання хлопця, що він поставить таке кіно, що всі ахнуть від здивування.

3.7. Проблематика оповідання:

- талант і бездарність;
- мрія і реальність (реальне і уявне);
- сосунки дорослих і дітей.

3.8. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чи полюблюєте ви дивитися кіно? А чи траплялось вам бачити, як відбуваються зйомки кінофільму?
- Який настрій був у Жені, коли він повертався зі школи? Що про це свідчить?
- Як у творі описано натовп, що утворився через зйомки кіно?
- Чим Женя виявив перше враження незадоволення у Альтова?
- Що саме сподобалося хлопцю у роботі знімальної групи?
- Чому Альтов вирішив зробити приємне хлопцю і прокотити його в автобусі?
- Що запропонував Альтов Жені? Це була серйозна пропозиція?
- Де збирався знімати новий фільм Альтов?
- Що у творі є уявним? (*Бачення хлопцем «безкрайньої, зеленоверхої тайги», «привиділось багато-багато оленів», «очі в оленей, як у людей»...*)
- Прокоментуйте думку Альтова стосовно наступного: «...оцей школяр із порваним портфелем, обдарований тим, чим наділені справжні майстри»?
- У чому виявилась благородність Жені у прагненні знятися у фільмі в ролі хлопця Августа?
- Що роздратувало Альтова в хлопці?
- У чому сенс міркувань Альтова щодо неординарності кожної людини? (*«Можливо, цей дар пропаде даремно, бо людина не завжди здогадується, що вона — трохи не така, як інші...»*)
- Про що свідчить розмова режисера з жінкою?
- Чому Женя вважав себе Оленем Августом?
- Що мав на увазі Є. Гуцало, пишучи наприкінці твору, що Альтов у думках Жені «був зайвий...»?
- Що символізують весняні олені у творі?
- Чим вразило вас це оповідання? Над чим примусило замислитися?

3.9. Характеристика образів твору.

3.9.1. Женя.

- 1) Женя — звичайний школяр (першокласник чи другокласник), його ставлення до навчання («...він у душі дав собі слово, що завжди буде старанним і працьовитим»).

- 2) Портрет Жені («...невиразні, ще не сформовані риси обличчя, припухлий рот...»; «благеньке пальтечко»).
- 3) Риси характеру героя:
  - добрий, щирий у власних почуттях;
  - цілеспрямований;
  - великий мрійник і фантазер;
  - наполегливий, готовий до подолання будь-яких труднощів;
  - спостережливий;
  - наївний;
  - неохайний («...зошит з брудною обкладинкою», «зошити впали у воду, обкладинки посіріли, стали брудні»);
  - прагнення до самоствердження.
- 4) Женя — майбутній відомий актор.

3.9.2. Альтов.

- 1) Альтов — митець кіно.
- 2) Портрет і зовнішність кінорежисера («Гримаса незадоволення... на стомленому обличчі»; «долоня з довгими сухими пальцями. Ті пальці були жовті — від куріння», «сміявся голосно, широко, показуючи багато білих зубів»; «звичайний, буденний, як і всі інші»).
- 3) Риси характеру героя:
  - а) імпровізер; б) брехун; в) черствий душею;
  - г) зверхньо ставиться до оточуючих; д) іноді нервовий.
- 4) Неординарність у поведінці Альтова у ставленні до Жені.

3.10. Особливості назви оповідання Є. Гуцала.

«Фільм «Олень Август» ... про золотошукачів, які заблудили в тайзі... Їх має врятувати маленький хлопчик, син одного шукача. Його не хотіли брати в експедицію, але він домігся свого хитрістю, його ім'я — Август, а тому, що він марив оленями, шукачі назвали його Олень Август...»

Альтов запропонував Жені зіграти у цьому фільмі роль Оленя Августа, але це для хлопця залишилося тільки обіцянкою. Тому Жені залишилося тільки марити красенями оленями.

3.11. Орієнтовний план оповідання.

1. Повернення Жені зі школи.
2. Увага хлопця до натовпу.
3. Женя — свідок зйомок.

4. Знайомство з Альтовим.
5. Женя в машині кінорежисера.
6. Розмова про навчання Жені в школі.
7. Пропозиція Альтова хлопцю зніматися у фільмі.
8. Розповідь Альтова про зміст майбутньої кінокартини «Олень Август».
9. Уява хлопця про оленів.
10. Негативне оцінювання Альтовим акторських здібностей Жені.
11. Женя — Олень Август у мріях.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. Женя повертався:
  - а) з прогулянки по місту; б) лісу; в) *школи*.
2. На вулиці, неподалік від скверика, утворився натовп:
  - а) через розпродаж цікавих речей до новорічних свят;
  - б) *зйомки кінофільму*; в) огляд живописних картин.
3. Альтов сприйняв Женю як:
  - а) хлопця-кіноартиста; б) *вуличного перехожого*;
  - в) дивовижну людину.
4. Кінорежисер не любив, як:
  - а) йому робили зауваження щодо зйомок;
  - б) *на вулиці люди дивляться під час зйомок кінофільму*;
  - в) його примушують швидко виконувати замовлення.
5. Женя вважав, що на знімальному майданчику головним є:
  - а) режисер; б) *оператор*; в) директор картини.
6. Перше знайомство Жені і Альтова відбулося:
  - а) *коли хлопець заважав знімати кіно*; б) у кінопалаці;
  - в) біля входу до школи.
7. У кінозйомках не брав участі:
  - а) дідусь із газетою; б) *заклопотаний чоловік у жовтих черевиках*;
  - в) школяр.
8. Якої пори року відбуваються події?
  - а) *Ранньою весною*; б) влітку; в) взимку.
9. Яке бажання виникло у Жені, коли він їхав в автобусі Альтова?
  - а) *Зніматися у кіно*; б) стати зіркою кіноестради;
  - в) навчитися вправно водити машину.

10. Власну успішність у школі Женя пояснив Альтову наступним чином:
  - а) «*Маю п'ятірки*»; б) «Я дуже старанний учень»;
  - в) «Мені так набридло вчитися».
11. Новий фільм Альтов збирався знімати:
  - а) на узбережжі стрімкої річки;
  - б) біля незавершених жовтих будинків; в) біля воріт старого заводу.
12. Женя чомусь вирішив, що фільм «Олень Август» буде зніматися про:
  - а) події війни; б) полювання на браконьєрів; в) *піратів*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Прослідкуйте і висловіть власну точку зору, яким все-таки школярем був Женя. Особисті міркування обґрунтуйте, посилаючись на текст твору.
2. Дайте оцінку поведінці Альтова. Як саме автор ставиться до цього героя?
3. Ім'я Август мав:
  - а) піратський ватажок; б) *хлопчик — син шукача*;
  - в) Олень, що мешкав у тайзі.

Картка № 2

1. Прокоментуйте слова Альтова, які стосувалися Жені: «...йому ще не раз доведеться розчаруватись».
2. Пофантазуйте, чи здійснився мрія Жені, чи стане він відомим актором чи кінорежисером? Особисті думки вмотивуйте.
3. Через що Альтов вирішив відмовити хлопцю зніматися у фільмі?
  - а) він погано навчався у школі; б) був малий за віком.
  - в) *не виявив у ньому акторського таланту*;

Картка № 3

1. З чим, на ваш погляд, пов'язано те, що Альтов зацікавив хлопця майбутніми зйомками і в той же час відмовив йому, посилаючись на відсутність таланту?
2. Вмотивуйте, через що Альтов вважав Женю фантазером. Власні міркування обґрунтуйте.
3. Альтов, дивлячись на Женю, дійшов висновку, що діти таки:
  - а) мають більше таланту, ніж дорослі;
  - б) *фантазери, бо вміють бачити те, чого немає*;
  - в) не завжди реально оцінюють власні можливості.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****VIII. Домашнє завдання**

Прочитати поезії І. Жиленко, підготувати малюнки до цих поезій.

Урок № 26**I. ЖИЛЕНКО «ЖАР-ПТИЦЯ»,
«ПІДКОВА», «ГНОМ У БУФЕТІ»**

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю І. Жиленко; вчити аналізувати її програмові поетичні твори, вміти прокоментувати їхній зміст, знаходити і пояснювати художні засоби; висловлювати власні роздуми про щастя і шлях до нього, про цінності, які потрібно берегти в сучасному світі; розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, спостережливість, уміння творчо мислити, робити власні висновки; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття дружби, вміння бачити красу навколо, цінувати доброту, прищеплювати повагу до творчості І. Жиленко, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет І. Жиленко, бібліотечка її творів, учнівські малюнки, картина П. Холодного «Казка про дівчинку та паву», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**III. Організаційний момент****IV. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення казки як літературного жанру.
- З якою метою письменники у своїх творах застосовують реальне та уявне?
- Чому боротьба добра і зла є вічною проблемою?
- Що відомо вам про Жар-Птицю — казкову істоту?

- В якій народній казці ви вже читали про цього птаха? («*Про Жар-птицю та вовка*»)
- Які новорічні свята вам вже відомі? Чим вони нас вражають?

V. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

VI. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Людина створена для щастя, як птах для польоту.

В. Короленко

Дружба — найнеобхідніше для життя.

Аристотель

1. Життя і творчість І. Жиленко (матеріал для вчителя)

ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА ЖИЛЕНКО

(народилась у 1941 році)

Яка вона, Ірина Жиленко? (*Учні розглядають портрет поетеси.*) Не висока на зріст, з очима веселими й печальними водночас, здивована дівчинка і зріла мудра жінка в одній іпостасі, зі школярською стриждою, в якій — навіщо? звідки? чому? — проблискує сивина... А це — емоційна та іронічна, усміхнена і печальна, зневірена й довірлива, безтурботна і саркастична, наївна і прозорлива, проста і парадоксальна, і оптимістична, яка сама Поезія — такою знають її люди.

Народилась Ірина Володимирівна в Києві. Дитячі роки дівчинки припали на грізний воєнний і післявоєнний час, коли довелося і вчитися, і працювати одночасно. Закінчила вечірню школу робітничої молоді, потім — філологічний факультет Київського університету. Працювала вихователькою у дитячому садку, згодом — у редакціях газет та журналів.

Перші книжки Ірини Жиленко — «Автопортрет у червоному», «Вікно у саду», «Останній вуличний шарманщик» та інші.

Писати для дітей, вважає письменниця, — велика честь, бо для неї дитина — це чудо, а дитинство — святкова казка.

Перша книжка для малят «Достигають колосочки» з'явилася в 1964 році. Для молодших школярів поетеса випустила книжку «Вуличка мого дитинства».

Чим цікаві поезії Ірини Жиленко? Багатьма речами. Наприклад, Ірину Жиленко вважають найбагатшою на кольори поетесою. Навіть підраховано, що в її збірках (за винятком вибраного, де вміщені вірші з інших збі-

рок) назви кольорів вжито 1059 разів. А ще поетеса дуже любить рослини, особливо квіти, і щедро описує їх у своїх віршах (можливо, тому що виросла на вулиці, однією з назв якої є Ботанічна?). На честь фіалок (своїх улюблених квітів) вона навіть створила літературний жанр — «фіалки-вірші».

І ще один штрих. Кажуть, що за творами І. Жиленко можна вивчати побут киян: дізнатися, де який магазин чи базар, куди яка вулиця повертає («І вулиця Микільсько — Ботанічна покотить вниз затрав'янілий брук...»), де розташований потрібний парк (немов у довідковому бюро).

2. Опрацювання програмових творів І. Жиленко

2.1. «Жар-птиця».

2.1.1. Виразне читання поезії.

2.1.2. Тема: зображення жар-птиці, яка, перебуваючи у клітці, а потім покинувши її, освітила все довкола у столиці і принесла людям радість і щастя.

2.1.3. Ідея: возвеличення краси екзотичного птаха, який робить всіх радісними, веселими; засудження заздрості, зла (гава).

2.1.4. Основа думка: у світі завжди протиставляється добро (жар-птиця) і зло (гава), відбувається боротьба між цими силами, але всупереч усьому перемагає світле, радісне і щасливе.

2.1.5. Композиція.

Поезія побудована як протиставлення доброго, світлого, радісного (жар-птиця) і злого, заздрісного, лютого (гава).

Події відбуваються в зимовий період, напередодні новорічних свят, коли кожний мріє про щасливу радість, здійснення всіх бажань, не звертаючи уваги на «люту скрекотняву» гави.

Експозиція: покинувши чарівницю через відчинені дверцята клітки, жар-птиця на волі освітлює «казково столицю».

Зав'язка: радість люду від світла жар-птиці, заздрість гави птаху.

Кульмінація: чудесний птах «простудився трішки», його лікування.

Розв'язка: сподівання на швидке одужання жар-птиці, сподівання, що вона принесе «новорічну радість» усім людям.

2.1.6. Обговорення змісту поезії за питаннями:

- Де і в яких умовах жила жар-птиця?
- Чому птаха покинула чарівницю?
- Як сприйняли люди появи жар-птиці?
- Чим пояснити поведінку гави? Як вона себе називає?
- Чому «скрекотняву» гаву поетеса називає лютою?

- Через що у людей «посмутніли лица»?
- Що трапилось із жар-птицею? Як про це зазначено у творі?

(Ну, от і простудилась трішки,
лежить вона терпляче в ліжечку,
п'є молоко, клює родзинки,
чита «Барвінок» і «Мурзилку)

- А що необхідно робити для запобігання хвороби у зимову пору року?
- Чому, на ваш погляд, люди не байдужі до того, що трапилось з жар-птицею?
- А як ви ставитеся до птахів у зимовий період? Для чого ми повинні їм допомагати?
- Як пояснити народну мудрість: «Не лови гав»?
- Відгадайте:
Без сокири і без рук, а дім будує. (*Пташка*)

Прилетіли гості,
Сіли на погості,
Без сокири, без лопати
Поробили собі хати. (*Пташки*)

2.1.7. Характеристика героїв твору.

- 1) Жар-птиця: «золота», «очі-намистинки», «чудесна», «непристоїно яскрава», «нескромна птиця», «птаха екзотична, південна, до снігів незвична», чита «Барвінок» і «Мурзилку», «клює родзинки», «п'є молоко»;
- 2) Гава: «трьохсотлітня», «старезна, без ока, ...кульгава», у неї «люта стрекотня», задрісна, підступна, називає себе Павою.

2.1.8. Художні особливості твору:

- епітети: «золота, чудесна жар-птиця», «жар-птиця непристоїно яскрава», «люта скрекотнява», «нескромна птиця», «лиха гава»;
- порівняння: «очі-намистинки»;
- метафори: «яснішали лица», «освітилась казково столиця», «лица посмутніли», «жар-птиця простудилася», «птаха чита», «справа пішла».
- риторичні оклики:
«Як хороше жити під сонцем жар-птиці!»,
«Вона яскра-яскра-яскрава-а-ва!»,
«Ганьба!»,
«Таку нескромну птицю тримать годиться тільки в клітці!».

«О, не сумуйте!»,
«...на новорічну радість нам!».

- повтори: «яскра...»
- риторичні запитання:
«Її нема, бо-розумієте?».

2.2. «Підкова».

2.2.1. Виразне читання твору.

2.2.2. Тема: зображення ліричної героїні твору, яка знайшла золоту підкову, загублену конем Дідуся Мороза, і прагнула, щоб за її допомогою здійснилися всі бажання і мрії.

2.2.3. Ідея: кожна дитина відчуває себе щасливою, коли у новорічні свята всі її сподівання і мрії стають реальністю.

2.2.4. Основна думка: кожна дитина мріє про здійснення власних бажань, вірить у Діда Мороза, щасливу підкову.

2.2.5. Сюжет поезії.

Ліричною героїнею твору є дівчина (можливо, сама поетеса в дитинстві). Дівчина знайшла дивовижну (золоту) підкову, яку загубив кінь Діда Мороза. Ця чарівна річ всіх здивувала, навіть «розгубились в небі літаки», «зійшлися ... сімсот розз'яв». Героїня звертається до підкови, щоб та допомогла їй у здійсненні мрій і бажань. Але враховуючи те, що підкова не її, а коня Діда Мороза, дівчина вирішує купити шубу і поїхати до нього в Лапландію, щоб повернути загублену річ.

2.2.6. Характеристика героїні твору.

Лірична героїня вірить у силу чарівних речей, фантазерка, мрійниця, порядна, відповідальна.

2.2.7. Опрацювання змісту твору за питаннями:

- Опишіть красу зимової природи, яка відображена у творі. Згадайте, яким ви бачили сніг взимку за сонячної погоди? Якими фарбами він переливався? Як про це сказано у поезії? (*Сніг зелений, рожевий, фіалковий, голубий, ніжно-фіалковий*)
- Якою у творі ми побачили підкову? (*Золота, схожа на місяць, «серпиком лежала»*)
- Яке враження справила підкова на оточуючих?
- З яким проханням звернулася лірична героїня твору до підкови? (*«Щоб все мені збулося!»*)
- Чому діти вірили у чарівність підкови?
- Як у творі уявне пов'язано з реальним?

- Що свідчить про бажання дівчини повернути підкову Діду Морозу?
- Чи здійснюються бажання, які вами загадуються у Новий рік? За що ми любимо це свято?
- А що необхідно зробити для обов'язкового здійснення наших мрій?
- Чим ця поезія пов'язана з попередньою?

2.2.8. Художні особливості твору.

- метафори: «ішов сніг», «Дід Мороз протрюхикав», «розгубились в небі літаки», «літали, кричали, крильцями дрижали».
- епітети: «сніг зелений, фіалковий, рожевий», «золота підкова».
- риторичні оклики: «Мама!», «Щоб все мені збулося!».

2.3. «Гном у буфеті».

2.3.1. Виразне читання твору.

2.3.2. *Тема:* шанобливе ставлення до буфетного гнома який у всі століття живе в реальній дитячій уяві.

2.3.3. *Ідея:* возвеличення почуття пошани, любові до гнома як сімейної реліквії.

2.3.4. *Основна думка:* дитинство — це чарівний, дивовижний час кожної людини, коли вона сприймає все казкове, цікаве, навіть гнома, що «нашіптує ... казки».

2.3.5. Характеристика образу гнома за орієнтовним планом.

1. Давній мешканець людського будинку.

2. Обов'язки гнома:

- гукав пустунам: «Ая-яй»;
- слухняним давав шоколадки;
- золотить на свята сервізи;
- нашіптує дітям казки.

3. Риси характеру: а) чемний; б) працьовитий; в) відповідальний; г) вихований; д) вміє підтримувати дружні стосунки; е) полюбляє смачно поїсти і солодко поспати.

4. Гном-франтом.

5. Значення цього образу для виховання не одного покоління дітей.

2.3.6. Обговорення змісту поезії за питаннями:

- Хто такі гноми? Що вам відомо про цих істот?
- Як поетеса ставиться до гнома?
- Чому гнома можна вважати за сімейну реліквію?
- Як гном виховує малят? Що про це зазначено у творі?

- Що полюбає смакувати гном? Як це його характеризує?
- Хто і для чого навчив гнома чемним манерам?
- Які звуки в буфеті свідчать про наявність у ньому гнома? («Бурмоче, зіт-ха, шарудить. І тупа, і плямка в куточку, і дзвонить в буфетні шибки»)
- За що діти полюбають гнома?
- Чого вчить нас ця поезія? Яке значення приділяється гному як істоті, що виховує не одне покоління дітей?

2.3.7. Художні особливості твору:

- епітет: «буфетний гном»;
- метафора: «золотить сервізи», «багріє його ковпачок»;
- риторичні оклики: «Ая-як!», «.. прислухайся!»

VII. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Жар-птиця»

1. Сусідка у ліричної героїні твору була:
  - а) дуже старою людиною; б) чарівницею;
  - в) неприємною і сварливою.
2. У жар-птиці очі порівнюються:
  - а) із сяйвом зірки; б) намистинками; в) райдугою.
3. Жар-птиця утримувалась:
  - а) в квітучому садку; б) золотій клітці; в) чарівній кімнаті.
4. Казково столиця освітілась через те, що жар-птиця:
  - а) вирвалась на волю; б) розчинила сонячні брами;
  - в) сприяла початку нового дня.
5. Чиї обличчя стали яснішими від сяйва Жар-птиці?
  - а) Казкових гномів; б) дорослих і дітей; в) людей усієї планети.
6. Гава себе називала:
  - а) мудрою; б) всемогутньою; в) павою.
7. Гава «зчинила люту стрекотняву» через те, що:
  - а) відчувала зміни в погоді; б) наближення небезпеки;
  - в) жар-птицю слід утримувати в клітці.
8. Гава, охарактеризувавши Жар-птицю, назвала її:
  - а) безпечною; б) нескромною; в) щирою.
9. Що трапилося із жар-птицею взимку? Вона:
  - а) померла; б) простудилась; в) потрапила до рук злого чарівника.

10. Якого дитячого журналу не читала жар-птиця:

- а) «*Малятко*»; б) «*Барвінок*»; в) «*Мурзилка*».

«Підкова»

1. Дідусь Мороз на коні:

- а) промчався; б) пролетів; в) *протрюхикав*.

2. Підкова була не простою, а:

- а) смарагдовою; б) *золотою*; в) срібною.

3. Загублена підкова була схожа:

- а) *на місяць*; б) косу; в) сонце.

4. Побачивши на снігу підкову, літаки «крильцями дрижали» і «кричали»:

- а) «*Яка краса!*» б) «*Нам би таку!*» в) «*Мама!*»

5. Піднявши підкову, лірична героїня твору її:

- а) сховала у таємне місце; б) *положила на вікні*;
в) подарувала подрузі.

6. Дівчина хотіла, щоб підкова їй:

- а) принесла щастя; б) *виконала всі мрії і бажання*;
в) дала здоров'я.

7. Роззяв підкова:

- а) *зачарувала*; б) надто захопила; в) залишила байдужими.

8. Героїня твору вирішила поїхати:

- а) в Ірландію; б) *Лапландію*; в) Швецію.

«Гном у буфеті»

1. Буфетного гнома у творі названо:

- а) *стареньким*; б) мудрим; в) чемним.

2. Слухняним дітям гном:

- а) розповідав легенди; б) *давав шоколадки*; в) дарував чарівні речі.

3. На свята герой твору:

- а) готує смачні страви; б) влаштовує концерт; в) *золотить сервізи*.

4. Спить гном:

- а) у *старій музикальній скриньці*; б) на дитячому ліжку; в) біля вази.

5. Герой поезії полюбляє:

- а) чай пити; б) *смоктати м'ятні гостинці*; в) їсти морозиво.

6. В одній маркізи з фарфору гном навчився:

- а) *чемних манер*; б) доглядати за чайним сервізом;
в) готувати смачні страви.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Поясніть, з чим, на ваш погляд, пов'язано те, що гном у домі людини живе вже третє століття. (І. Жиленко «Гном у буфеті».) Відповідь обґрунтуйте.
2. Що символізує жар-птиця (І. Жиленко «Жар-птиця»)? Доведіть власну думку, посилаючись на текст поезії.
3. Вирушаючи у подорож, героїня твору «Підкова» І. Жиленко хоче:
а) написати листа Діду Морозу; б) *купити шубу*;
в) прочитати книгу про північне сяйво.

Картка № 2

1. Прослідкуйте на прикладі поезії І. Жиленко «Жар-птиця», як сама поетеса ставиться до птахів. Особисті спостереження аргументуйте.
2. Чому, на ваш погляд, саме на зимові свята люди намагаються, щоб їх сподівання, мрії, бажання здійснилися? Як про це говориться у творі «Підкова» І. Жиленко?
3. Маркіза запросила гнома на чай разом із (І. Жиленко «Гном у буфеті»):
а) домовиком; б) *цвіркуном-музикантом*;
в) зайчиком — ялинковою іграшкою.

Картка № 3

1. Чим, на вашу думку, гава намагається довести свою перевагу над чарівним птахом? Обґрунтуйте свої міркування, посилаючись на зміст поезії І. Жиленко «Жар-птиця».
2. Чи належить гном (І. Жиленко «Гном у буфеті»), на ваш погляд, до доброї нечистої сили? Відповідь вмотивуйте.
3. Знайдену підкову дівчина вирішує віддати (І. Жиленко «Підкова»):
а) до шкільного музею; б) *Діду Морозу*; в) Снігуроньці.

Картка № 4

1. Чому, на ваш погляд, поетеса не дозволяє собі згубити чарівному птаху, а сподівається на її одужання (І. Жиленко «Жар-птиця»)? Поясніть, з чим це пов'язано?
2. Дослідіть, яким чином І. Жиленко у творі «Підкова» намагається передати красу зимової природи. Відповідаючи, посылайтеся на зміст поезії.
3. Жар-птиця в однойменній поезії І. Жиленко протиставляється:
а) холодній зимі; б) *лихий гаві*; в) злому духу.

Картка № 5

1. Покажіть на прикладі твору І. Жиленко «Жар-птиця», як поетеса протиставляє дві одвічні сили добра і зла. Власні думки узагальніть.
2. Вмотивуйте, що робить людину щасливою і радісною? Простежте це на прикладі поезії.
3. У творі «Жар-птиця» пташину названо:
  - а) улюбленою; б) екзотичною; в) корисною.

VI. Підсумок уроку

Для дітей І. Жиленко ніколи не стомлюється писати, навпаки, багато її «дорослих» віршів пронизані теплими і щемливими спогадами про дитинство, що є другим її життєдайним джерелом, яке ніколи не замулюється і не висихає. Взагалі для неї дитинство — «святкова казка». Поетеса хоче, щоб малеча вірила у добрі й прекрасні чудеса, у гномів, Діда Мороза, у те, що квіти вміють вальсувати, а ляльки розмовляти. На її думку, це не зашкодить майбутньому науковому мисленню, зате на все життя закладає ніжність до всього живого, осяє світ чарівним світлом краси і радості. (Б. Чайковський)

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів**VIII. Домашнє завдання**

Підготувати малюнки до циклу поезії І. Калинця «Дивосвіт», знати їх зміст та вивчити напам'ять одну із них

Урок № 27**I. КАЛИНЕЦЬ «ДИВОСВІТ» («СТЕЖЕЧКА», «БЛИСКАВКА», «ВЕСЕЛКА», «КРИНИЧКА», «ДИМ»)**

Мета: ознайомити учнів з талановитим українським поетом; вчити виразно і вдумливо читати вірші з циклу «Дивосвіт»; прокоментувати образне бачення світу, явищ природи у них; пояснювати поєднання у творах уявного, фантастичного і реального; висловлювати власне бачення стежки, веселки, диму, блискавки, криниченьки; розвивати спостережливість, логічність у мисленні, увагу, культуру зв'язного

мовлення; вміння грамотно висловлювати власну думку, відстоювати свою точку зору; формувати кругозір, світогляд; виховувати сприйняття краси і сили художнього слова; почуття поваги, пошани до поетичної творчості І. Калинця.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет І. Калинця, бібліотечка його поетичних творів, учнівські малюнки до циклу «Дивосвіт»; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Що необхідно для того, щоб стати справжнім поетом?
- Через що деякі українські письменники вимушені були покинути рідний край і жити за його межами?
- Назвіть відомі вам художні засоби. Яка роль приділяється художнім засобам у поетичних творах?
- Чи спостерігали ви за явищами природи? Чому вони виникають?
- Чому більшість творів художньої літератури пов'язані з усною народною творчістю?

III. Перевірка домашнього завдання

1. Огляд-конкурс учнівських малюнків, підготовлених до поетичного циклу І. Калинця «Дивосвіт».
2. Читання поетичних творів напам'ять із зазначеного циклу письменника.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

V. Основний зміст уроку

Мучився, але не каюся — і радий з того, що лишився людиною.

Поетія допомагає вистояти...

І. Калинець

Поетія — це завжди неповторність.

Л. Костенко

1. Життєва і творча доля І. Калинця (матеріал для вчителя)

ІГОР КАЛИНЕЦЬ

(Народився 09.07.1939 р.)

З автобіографічних приміток письменника: «Народився я 9 липня 1939 року у Ходорові на Львівщині. І хоч я покинув містечко 1956 року, коли закінчив середню школу й вступив до Львівського університету, зв'язків з ним не пориваю донині. Бо з Ходоровом пов'язані не тільки мої дитячі враження і спогади, бо звідти не тільки джерело натхнення — там люди, що дали мені життя і виховали у здоровому національному дусі. Я також ніколи не міг забути, що я хрещений у греко-католицькому обряді і що брат моєї матері — студент Львівського університету — був закатований у червні 1941 року у тюрмі НКВС — у тій тюрмі, де тридцять років опісля довелося мені й моїй дружині, правозахисниці Ірині Калинець, побувати у час слідства й суду над нами.

Закінчивши філологічний факультет Львівського університету 1961 року, я працював в обласному архіві до 1972 року. Моя особиста пам'ять збагачувалася ще й історичною. Як поет-шістдесятник, я виростав на традиціях рідної землі, народної обрядовості і Розстріляного Відродження. Мій учитель — Богдан-Ігор Антонич. Проблеми, які тепер так голосно затронула Україна, вже тоді мучили і мене.

Мій доробок становить 17 поетичних збірок, що згрунтовані у двох циклах: «Пробуджена муза» (муза шістдесятників, 9 збірок), «Невольнича муза» (8 збірок з 1972—1981 років, часу ув'язнення). Кілька збірок із першого періоду, походивши у самвидаві, вийшли у вільному світі й українською мовою, і в перекладі. За це, як і за громадянську непокору в тематиці віршів, я був репресований. Влітку 1972 року вслід за своєю дружиною я був заарештований і отримав 6 років суворих таборів і 3 роки заслання, які відбув на Північному Уралі і в Забайкаллі. В ув'язненні працював токарем і кочегаром.

Поезія допомогла вистояти і в перший, і в другий періоди. Зумів зберегти все написане, що теж дивовижно, але не впевнений, що це радість для читача.

Після 1981 року я замовк як поет, і тепер я — імпресаріо колишнього Ігоря Калинця.

Нелегко було влаштуватися бібліотекарем у Львівській науковій бібліотеці АН УРСР ім. Стефаніка після повернення на Батьківщину — стояв високий рік застою. Національне відродження сприйняв усім

еством. Тому 1987 року увійшов до редакції позацензурного альманаху «Євшан-зілля», який виходить до сьогодні і користується прихильністю читачів. Група «Євшан-зілля» одна з перших мобілізувала львів'ян на перебудовчі процеси, гуртувала їх для переборення страху. Тепер я редактор журналу, що його має видавати львівський обласний відділ Фонду культури.

Я гордий, що був у Львові будителем національного відродження 1987–1989 років. Але і в ці чудові роки не відчував потреби в пері поетичнім. Отак живу, відмовляючись від пропозицій друкуватися в журналах.

Р. С. У 1991 році вийшов у Варшаві 1 т. «Пробуджена муза», а у США — 2 т. «Невольничча муза». У 1992 році отримав премію імені В. Стуса (Київ) та Шевченківську (Київ). У 1977 році нагороджений премією імені І. Франка (Чикаго)».

У доробку поета є книжки і для дітей: «Книжечка для Дзвінки» (К., 1991). Дзвінка — цим іменем, що належало й коханій ватажка карпатських опришків Олекси Довбуша, названа дочка Ігоря Калинця. Коли писався цикл «Дивосвіт», вона була ще зовсім юною. Для неї зовнішній світ поставав багатобарвним, багатоголосим, дивовижно-загадковим, тобто — образним. Він пробуджував найкращі почуття, що робили її душу чистішою, добрішою, а тому і щасливою.

2. Ігор Калинця — поет

«Застійними» називаємо ми тепер ті часи. Тоді за любов до свого краю легко було потрапити в «націоналісти», а щире зацікавлення історією, культурою рідного народу вважалося нерідко злочинним.

Саме в цьому був звинувачений поет зі Львова Ігор Калинець. Він устиг видати лише однісіньку маленьку книжечку «Вогонь Купала» у 1966 році. І потім довго-довго, понад двадцять років, не чули на батьківщині його чистого голосу. Майже все, що він писав, уперше виходило за кордоном. Тепер, нарешті, починають друкувати Калинцеві вірші і наші видавництва. Приходить запізніле визнання. Цьому радієш, але й мимоволі замислюєшся: «А що ж допомогло поетові за таких обставин вижити, вистояти, не скоритися? Та ще написати такі мудрі, добрі, красиві вірші».

Очевидно, перш за все, вірні друзі, рідні... І його маленька донечка.

3. Особливості поетичної майстерності І. Калинця

Поезія Калинця не зовсім звична для нас. Часом ти не знайдеш тут ні рим, ні чіткого ритму, як у тих віршах, які вчать у школі. Та й пише ніби про буденні речі. Але віє від них не буднями, а святом. У звичайному

ми відкриваємо незвичайну, дивовижну красу. Тому невипадково називає автор перший розділ «Дивосвіт». Тут зустрічаємося ми з вітром і дощем, громом і веселкою, криничкою і димом, які живуть так, як і ми з вами: радіють, пустують, сваряться.

4. Загальна характеристика циклу поезій І. Калинця «Дивосвіт»

Он дівчинка Дзвінка (дочка письменника) повела стежечку на високу гору, щоб глянути звідти, який він — «всенький світ». А «світ красний — голова крутиться». Бо в ньому і пустотливий легінь-вітер, і хмара з малими хмаренятами на плечах, і криничка та її мудра підземна мати, і камінь, який «серце м'яке має і маленьку дівчинку любить...»

Барвистим, як веселка, глибоким, як криниця, і щедрим, як весняний дощ, стає життя людини серед природи, у злагоді з нею, у мирі, в любові.

5. Опрацювання творів (на вибір) з поетичного циклу І. Калинця «Дивосвіт»

5.1. «Стежечка».

5.1.1. Виразне читання поезії.

5.1.2. *Тема:* зображення стежечки, яка мандрує з ліричним героєм чарівним світом природи.

5.1.3. *Ідея:* уславлення краси довкілля, любові до природи, вміння цінувати і розуміти все живе навколо себе.

5.1.4. *Основна думка:* «світ красний — голова крутиться»; тільки той сприймає чарівний світ природи, хто вміє її відчувати, любити, сприймати, як живу істоту; стежечка — початковий шлях малої дитини для пізнання дивосвіту.

5.1.5. Обговорення змісту поезії за питаннями:

- Чим відрізняється стежечка від дороги?
- Чому стежечка у творі зображена як жива істота? За допомогою якого художнього засобу це вдалося І. Калинцю? (*Метафори*)
- Якою зображено стежечку на початку твору? (*З нею поводяться, як з малою дитиною*) А наприкінці поезії?
- Що потрапляється стежці під час її подорожі?
- Чому світ названо в поезії красним? (*Красний* → *краса*)
- Що свідчить про рухливість стежки? Як про це зазначено у творі? (*«верчена...», «як дзига»*)
- Якби глянути «з гори на всенький світ», що можна було б побачити?
- Чому навчас лірична героїня твору стежечку? Чим це пояснити?
- Що вас вразило в цій поезії?

5.1.6. Художні особливості твору:

- метафори: «стежечка виросла, біжить, перескакує, цвюхає, збочує, топче»; «голова крутиться»;
- епітет: «світ красний», «стежечка верчена»;
- порівняння: «...як дзига»;
- риторичні оклики: «...ого, як ти виросла!», «на всенький світ!».

5.1.7. Додатковий матеріал. Загадки:

Від хати до хати йде, а в дім не заходить. (*Стежка*)

Така я велика,
Що кінця не маю,
Лежу собі тихо,
Нікого не займаю,
Тільки добрі люди
І день, і ніч топчуть груди.

(*Дорога*)

Тягнеться нитка,
А в клубок не змотаєш.

(*Дорога*)

Стоїть верба серед села,
Розпустила пир'я у кожне подвір'я.

(*Дорога*)

Йде з села до села,
А з місця не зрушить.

(*Дорога*)

Лежить Гася,
Простяглася,
Як устане —
До неба дістане.

(*Дорога*)

5.2. «Блискавка».**5.2.1.** Виразне читання твору.

5.2.2. *Тема:* змалювання блискавки — «королеви темряви», яка повсякчас намагається милуватися власною красою.

5.2.3. *Ідея:* уславлення краси як необхідність задоволення спокою героїні.

5.2.4. *Основна думка:* краса повинна бути не тільки зовнішня, а й внутрішня, душевна.

5.2.5. Обговорення змісту вірша за питаннями:

- Що вам відомо про блискавку як явище природи?
- Чим ця поезія нагадує нам казку? Поміркуйте, яку саме?

- Як зрозуміти висловлення: «Краса врятує світ»?
- Якою ми уявляємо королеву темряви?
- У чому небезпечність блискавки?
- Чому, на ваш погляд, дзеркало на питання про красу королеви до нього відповідало їй «похапцем»?
- Чи змогла б побачити власну красу королева темряви без блискавки? Чому? Відповідь обґрунтуйте.
- Як люди ставилися до блискавки у давні часи? (*Вважали, що це кара Божя*)

5.2.6. Художні особливості твору:

- метафора: «королева зблисне світлом», «відкаже дзеркало»;
- епітет: «писана красуня»;
- риторичні запитання: «Хто на світі найгарніший?».

5.2.7. Додатковий матеріал. .

1) Загадки:

Ой полем, за горами
золота нагайка в'ється.

(*Блискавка*)

Два брати рідні:
Одного всі бачать, але не чують,
Другого всякий чує, але не бачить.

(*Грім і блискавка*)

Який є, таким покаже
І без слів про все розкаже.

(*Дзеркало*)

Біле, як сніг,
Хто подивиться —
Видно всіх.

(*Дзеркало*)

2) Прислів'я:

«Блискавка блисне — й камінь трісне».

5.3. «Веселка».

5.3.1. Виразне читання вірша.

5.3.2. *Тема:* зображення веселки — української дівчини, яка своєю красою і чарівністю захопила князенка соняшника.

5.3.3. *Ідея:* ушлявлення веселки — дівочої краси, стрічки веселки, наче стрічки українського віночку; казкового кохання.

5.3.4. *Основна думка:* веселка є відображенням чарівної краси українських дівчат.

5.3.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Що вам відомо про веселку як природне явище?
- Чим поезія нагадує казку Ш. Перо «Попелюшка»?
- З якою метою І. Калинець оживляє веселку?
- Які чудодійні предмети ви знаєте?
- Яким ви уявляєте подальше подружнє життя веселки і соняшника?
- Яка атмосфера панує у вашій родині?
- Коли людина відчуває себе щасливою?

5.3.6. Художні особливості поезії:

- метафора: «надягла веселка», «веселка взяла... і пішла», «соняшник перестрів», «веселка поміряла»;
- порівняння: «як у свято»;
- епітет: «золотий черевичок»;
- риторичний оклик: «Поміряла веселка — якраз, на ніжку!».

5.3.7. Додатковий матеріал. Загадки:

Через воду стежечка,
А води не перейдеш.

(Веселка)

Розфарбоване коромисло
Через річку повисло.

(Веселка)

Піднялися ворота —
Всьому світу любота.

(Веселка)

Вийшла звідкись гарна дівка,
На ній стрічка — семицвітка;
А де з річки воду брала,
Там коромисло зламала.

(Веселка)

Сімсот соколят
На одній подушці сплять.

(Соняшник)

Поверталось до сонця
Золоте донце.

(Соняшник)

На городі в нас росте
Сонце ясне, золоте,

Жовте око, жовті вії,
Та чомусь воно не гріє.

(Соняшник)

Вранці умивається
Срібною росою.
До сонця повертається
Своєю головою.

(Соняшник)

Золоте решето хатинок повне.

(Соняшник)

Парубійко я вродливий,
Дуже гарний, нешкідливий,
Квіт до сонця повертаю,
За те назву собі маю.
І олію з мене б'ють,
І макуху дістають,
І веселий свята час
Дам щось кожному із вас.

(Соняшник)

5.4. «Криничка».

5.4.1. Виразне читання поезії.

5.4.2. *Тема:* зображення кринички, яка підживляється підземними водами і напоює, живить природне довкілля.

5.4.3. *Ідея:* ушлявлення кринички як життєдайного цілющого джерела.

5.4.4. *Основна думка:* без води не може уявити життя жодна природна істота, людина.

5.4.5. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чи бачили ви криничку в природному середовищі? Яке враження вона справила на вас? (*Смак води, прохолода у спекотну погоду*)
- Кого криничка вважає за свою матір?
- Що свідчить про різницю розповідей кринички і її матусі?
- Поясніть, що мав на увазі автор, висловлюючи «...весняна калина не хоче забрати з мене свою подобу?»
- Згадайте, що вам відомо про русалок.
- Чому сонце, як і все живе, теж п'є воду з кринички?
- Що ми розуміємо під «золотими соломинками» сонця?
- Від чого залежить смак води з криниці?
- Чим пояснити те, що здоров'я кожної людини залежить від води?

- Чому питання збереження питної води, криничок на сьогодні є актуальним?

5.4.6. Художні особливості твору:

- повторення: «глибоко-глибоко»;
- епітети: «підземна мати», «студене молоко», «водяне царство», «весняна калина», «калинова вода», «золоті соломинки»;
- метафори: «криничка спить, ... розповідає», «калина не хоче забрати...», «сонце п'є».

5.4.7. Додатковий матеріал. Загадки:

Із-під гірки, з-під крутої
Прокрадається порою
Та й до моря утіка
Через лози по ярках.

(Джерело)

Дзюркочу серед лісу я,
Холодне, гомінке.
Ще здалеку по пісеньці
Впізнаєте мене.

(Джерело)

Серед села стоїть бочка.
Хто хоче, той нап'ється.

(Криниця)

Серед села
Стоїть бочка немала.

(Криниця)

В небі я труджуся, —
Знає мене кожний.
Я на всіх дивлюся, —
На мене ж не можна.

(Сонце)

Він і гріє, і пече,
І, як зайчик, грається,
Схочеш взяти його — втече
І мерщій ховається.

(Сонячний промінь)

Гріє, гріє. Припікає,
Всіх у воду заганяє.

(Сонце)

5.5. «Дим».

5.5.1. Виразне читання твору.

5.5.2. *Тема:* казкове відображення диму, який втік від вогнища.

5.5.3. *Ідея:* запах диму свідчить про рід діяльності людини (готування їжі, прибирання в садку, робота промислового підприємства).

5.5.4. *Основна думка:* хоча дим і «втік від вогнища», але він без нього існувати не може.

5.5.5. Обговорення змісту вірша за питаннями.

- Чому автор називає дим розпатлати?
- Що свідчить про казкову форму даної поезії?
- Що нагадав дим мешканцям міста?
- З'ясуйте у творі реальні й уявні події.

5.5.6. Додатковий матеріал.

1) Загадки:

Маленькі будиночки
По місту біжать,
Хлопчики й дівчатка
В будиночках сидять.

(Трамвай)

Без крил, без ніг, без рук,
А в гору піднімається.

(Дим)

2) Прислів'я:

- Без диму й вогню нема.
- Більше диму, як вогню.
- Де дим, там і вогонь.
- Звідки дим, звідти і полум'я.
- Димом до гори пішло.
- Сирі дрова — гіркий дим.
- Що мав, то з димом пустив.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

«Стежечка»

1. Стежечка виросла:

а) за горою; б) лісом; в) *городом*.

2. Автор поезії застерігає стежечку, щоб вона не зачепилася:

а) за *камінець*; б) соломку; в) грудку землі.

3. Стежечка намагалася сховатися:
  - а) *під споришем*; б) кущем калини; в) гіллям шипшини.
4. Яку ягоду «збочує» стежечка?
  - а) Малину; б) *суніцю*; в) вишню.
5. При дорозі стежечка топче:
  - а) запашні квіти; б) комах; в) *горох*.
6. Через те, що стежка рухлива, швидка, вона порівнюється:
  - а) з вітром; б) *дзигую*; в) блискавкою.

«Блискавка»

1. У творі розповідається про королеву:
  - а) чарівного саява; б) *темряви*; в) усього живого.
2. Для чого королева повсякчас дивилася у дзеркало?
  - а) Щоб дізнатися про своє майбутнє; б) заподіяти чаклунство; в) *помилуватися зовнішньою красою*.
3. І. Калинець називає королеву:
  - а) *писаною красунею*; б) злою чародійкою; в) мудрою людиною.
4. З яким запитанням зверталася королева до дзеркала?
  - а) «Чи сильніша я за всі сили природи?»
  - б) «*Хто на світі найгарніший?*»
  - в) «Чи може хто зі мною позмагатися?»

«Веселка»

1. Що одягнула веселка?
  - а) Різнокольорову хустинку; б) *стрічки*; в) віночок.
2. Веселка пішла:
  - а) *до річки*; б) на ярмарок; в) до лісу.
3. Соняшник перестрів веселку:
  - а) біля її будинку; б) біля узбережжя річки; в) *дорогою*.
4. Зустрівши веселку, «князенко соняшник» у руці тримав:
  - а) *золотий черевичок*; б) жмуток лісових квітів; в) чарівне дзеркальце.

«Криниченька»

1. Мати криниченьки знаходиться:
  - а) *під землею*; б) у ставку; в) у дощових хмарах.
2. Криничка розповідала мамі про:
  - а) коріння дуба; б) *зорі*; в) красу весняної природи.

3. Розповідаючи про хмаринку, криничка п'є:
  - а) дощові краплі; б) росу; в) *студене молоко*.
4. З водного царства мати криниченьки приводить:
  - а) Водяника; б) *Русалку*; в) Потерчат.
5. Не хоче забрати з кринички «свою подобу»:
  - а) могутній дуб; б) старезний явір; в) *весняна калина*.

«Дим»

1. Тікаючи від вогнища, дим був одягнений:
  - а) у теплий кожух; б) *сині джинси*; в) білу сорочку.
2. Дим «подався у мандри» і взяв із собою тільки:
  - а) парасольку; б) *спечену картоплину*; в) пляшку води.
3. Сівши у трамвай, дим почав:
  - а) *принюхуватися*; б) кружляти по салону; в) чхати.
4. Зіткнувши та відчувши запах диму, кондуктор мовила:
  - а) «Як смачно пахне картоплею!»
  - б) «*Осінь мені запахла*»;
  - в) «Ці пахощі нагадують мені власне дитинство».
5. Водій повернув трамвай до:
  - а) до їдальні; б) *гаю*; в) лісної хатинки.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як розуміти думку, що в дитини — стежечка, а в дорослої людини — шлях? Відповідь вмотивуйте.
2. Доведіть, що цінність краси людини не тільки в зовнішності, а й у її вчинках, поведінці тощо.
3. Подорож диму (І. Калинець «Дим») закінчилася тим, що він:
  - а) повернувся до свого вогнища; б) продовжив мандрівку над квітучим садком; в) *залишив трамвай через вікно*.

Картка № 2

1. Чим, на ваш погляд, веселка (І. Калинець «Веселка») причарувала князенка соняшника? Що про це зазначено у творі?
2. Доведіть, що вода — мати всього живого (І. Калинець «Криничка»). Особисті міркування обґрунтуйте, наводячи власні приклади із поезії.
3. Отримавши відповідь від дзеркала, королева заспокоювалася (І. Калинець «Блискавка»):
  - а) *на часину*; б) день; в) мить.

Картка № 3

1. Якою ми уявляємо ліричну героїню твору І. Калинця «Стежечка»? Особисті думки підтвердіть, посилаючись на зміст поезії.
2. Обґрунтуйте народні прислів'я: «Без диму й вогню нема» та «Немає диму без вогню». Пояснення побудуйте, посилаючись на власний досвід та твір І. Калинця «Дим».
3. Сонце п'є воду з кринички (І. Калинець «Криничка»):
  - а) своїм промінням;
  - б) *золотими соломинками*;
  - в) чарівними вусиками.

Картка № 4

1. Дайте оцінку красі штучній і реальній. Наведіть приклади. Яка краса королеви темряви (І. Калинець «Блискавка»)?
2. Як у поезії «Веселка» І. Калинець доводить думку про те, що природа чарівна, загадкова, прекрасна? Відповідаючи, посилайтеся на власні спостереження.
3. Світ у творі І. Калинця «Стежечка» названо:
  - а) дивовижним; б) *красним*; в) цікавим.

Картка № 5

1. У чому, на ваш погляд, важливість кринички для довкілля? Відповідаючи, посилайтеся на текст поезії І. Калинця «Криничка» та власний досвід.
2. Простежте за твором І. Калинця «Дим», як дим змінив настрої і поведінку міського люду. Особисті міркування узагальніть.
3. Зустріч веселки з соняшником (І. Калинець «Веселка») закінчилася тим, що вони:
  - а) посварилися; б) *побралися*;
  - в) привітали одне одного зі святом.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****VIII. Домашнє завдання**

Підготувати характеристику образів мами («Писанки») та хлопчика-фігурки («Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»), скласти питання до цих поезій.

Урок № 28

І. КАЛИНЕЦЬ «ПИСАНКИ», «ХЛОПЧИК-ФІГУРКА, ЯКИЙ ЗАДОВОЛЕНИЙ СОБОЮ»

Мета: продовжити знайомити школярів із творчістю І. Калинця, проаналізувати його програмові поезії; з'ясувати ідейно-тематичне спрямування, пояснити особливості назви; визначити реальне і уявне, охарактеризувати образи (мама, хлопчик-фігурка); розвивати творче мислення, культуру зв'язного мовлення, грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження, враження; вміння самостійно осмислювати прочитане; формувати естетичні смаки школярів; виховувати любов до поетичного слова, мами — найціннішої людини для кожного; повагу, пошану до творчості І. Калинця, народного мистецтва.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет І. Калинця, бібліотечка його творів для дітей, зразки українського писанкарства, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чим близькі нам поетичні твори І. Калинця з циклу «Дивосвіт»?
- З якою метою І. Калинець у своїх творах поєднує уявне, фантастичне і реальне?
- Які види мистецтва вам відомі? Якому з них ви віддаєте перевагу? Чому?
- Як пов'язані між собою поняття Батьківщина, рідна оселя, матінка? У чому важливість цих понять для кожної людини?
- Чому І. Калинця можна вважати творцем національної культури, історії, виховання майбутнього?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Писати для дітей — це насолода, а найвдячніший читач — це діти.

І. Калинець

*Все дороги й дороги,
А до матері — стежечка...*

В. Коломієць

*Поезія І. Калинця — пахощі чарівного євшан-зілля, що навертає нас до рідної
землі, до неньки України.*

Н. Кир'ян

1. Вступне слово вчителя про особливості творчого методу І. Калинця (Висловлювання М. Ільницького)

«...Тут владарює гра уяви, спроби персоніфікації явищ природи і різних речей, що нас оточують. Тут зустрічаємо тонку спостережливість і точність психологічних характеристик... Конкретність деталей поєднана з історичними асоціаціями, фольклорною символікою, і все разом творить яскраву мозаїку олюдненої природи. Поет демонструє майстерність не тільки психологізації явищ навколишнього світу, а й творення казкових сюжетів, розрахованих і на дитяче сприйняття, і водночас закорінених у глибини народного життя, і розрахованих на глибше прочитання...»

2. Аналізування поезії І. Калинця «Писанки»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. *Тема:* зображення чарівної краси, яку творять мамині руки за допомогою «дивного писачка».

2.3. *Ідея:* ушлявлення материнської праці, її талановитості, любові, прагнення відтворити дивовижний світ для своєї дитини.

2.4. *Основна думка:* мамині руки здатні відтворити дивовижне, чудове, красиве, те, що назавжди залишиться в дитячій уяві, її мріях.

2.5. Обговорення змісту вірша за питаннями:

- Чи відомо вам що-небудь про писанку?
- Що необхідно людині для того, щоб творити писанки? (*Хист, талант, уміння, творчу уяву, бажання, настрої*)
- Чому І. Калинець обрав автором писанок свою матір?
- За допомогою чого мати розмальовує речі?
- Чи можна вважати її чародійкою?
- Яким же уявляє світ дитина за допомогою маминих писанок? (*Дивовижний*)

- У чому дивовижність світу, який відкрила мати для своєї дитини? Прочитайте, як про це сказано у творі.
- Що ми уявляємо, читаючи поезію?
- Яке значення надається у вірші сонцю і долоням матері?
- Які фарби переважають у маминих писанках?
- Розкажіть, які ви бачили писанки? Що на них було відображено?
- Чого вчить нас ця поезія?
- А чи пробував хтось із вас творити писанки?
- Яке значення мають писанки для ліричного героя твору і кожного з нас?

2.6. Художні особливості поезії:

- епітети: «дивний писачок», «золотий узвар», «стилізовані сади», «ясні сонця».
- метафори: «мандрує писанка», «писанка оранжево горить», «буяють квіти», «олені бродять», «сади сплітаються», «мереживом мерехтить», «полив у світ ... мрій», «сонце котилось».
- порівняння: «...як дивовижний світ», «...як згусток сонця».

2.7. Орієнтовний план характеристики образу мами.

1) Мати — творець дивосвіту:

- а) уміння оживити мрію; б) художня майстерність;
- в) гармонійний зв'язок з природою; г) багата на фантазію.

2) Риси материнського характеру:

- а) працьовитість; б) доброта; в) щирість; г) уважність;
- д) відкритість.

3) Мати — святиня кожної людини.

2.8. Додатковий матеріал.

2.8.1. Загадка:

Підійшла одна людина до другої і каже: «Ти мені син, а я тобі не батько». Хто вона? (*Мату*)

2.8.3. Народні прислів'я:

- Нема того краму, щоб купити маму.
- Мама — вірна порадиця.
- Все купиш, лише тата й маму — ні.
- Мами ні купиш, ні заслужиш.
- Все є купити, тільки мами нема.
- Нема у світі квіту, квітнішого над маківочки; нема ж і роду, ріднішого над матіночки.

- Як мати рідненька, то й сорочка біленька.
- Материна молитва із дна моря виймає.
- Мати з малятами, як ластівка з ластів'ятами.
- Слепе шеня і те до метрі лізе.
- На сонці тепло, а біля матері добре.
- Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріж, то все болить.

2.8.3. Писанкарство як елемент народознавства.

Чисте гладко фарбоване або оздоблене візерунками яйце набуло символічного релігійно-обрядового значення ще задовго до християнства. У багатьох народів збереглися перекази, в яких яйце виступає джерелом життя, світла і тепла, навіть зародком усього Всесвіту. Існують також численні варіанти легенд, які пояснюють побутування писанок під час Великодніх свят, пояснюють виникнення традицій писанкарства з євангельськими подіями (страстями Христа) тощо.

Зважаючи на фізичні особливості шкарлупи яйця, середньовічні писанки до наших днів не збереглися. Однак масове розписування яєць в Україні існувало протягом століть. У XIX столітті писанкарство в різних художніх варіантах побутувало на всій території України. Про що свідчать давні колекції українських писанок у музеях Києва, Лубен, Львова, Кракова, Варшави, Брно та ін.

Найдавніші писанки зберігаються у фондах Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України і походять із сіл Острів (1882 р., Львівщина), Слобідка (1981, Поділля) та ін.

Своєрідні місцеві відміни писанок існували і на початку XX століття. Розрізняють писанки Подніпров'я, Слобожанщини, Полісся, Поділля, Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини тощо. На Слобожанщині й Покутті поширені крашанки, на Бойківщині й Лемківщині — так звані шпилькові й крашанки. Найбільша філігранність орнаментальних мотивів притаманна гуцульським писанкам, виконаним писачком з конусоподібною трубочкою.

Писанки виготовляли навесні, перед Пасхою, сільські дівчата і жінки, монастирські ченці й іконописці, міські панночки, пекарі та ін. Тому й техніка декорування різнилася. На селі яйця фарбували в один колір. Інколи продряпували візерунки, орнаментували воском і фарбували в кілька кольорів, тоді як у місті вдавалися до різних штучних способів: наклеювали шматки кольорового паперу, фольги, тканини, нитки тощо.

Писанки переважно виготовляли для себе і лише зрідка для продажу на ярмарку.

Колись із писанками чинили магичні дії. Для забезпечення урожаю їх на весняного Юрія котили по зеленій пшениці й закопували у землю. Великоднього ранку молодь вмивалася водою, в яку перед тим клали крашанки та срібні монети, що мали надавати сили й краси. Свячені писанки були оберегом житла від грому й вогню, а людей і тварин — від «лихого ока», їх використовували як ліки від деяких захворювань. Писанки служили об'єктом забави для дітей та молоді. З ними влаштовували ігри «невбитки», «навкатки» та ін. З випорожнених писанок, додаючи до них з кольорового паперу хвіст, крила та голівку, з тіста виготовляли так звані голуби. Їх, а також писанки, нанизані на шнурочок (здебільшого по три), підвішували поблизу ікон, прикрашаючи таким чином житло.

У 60-х роках у зв'язку з посиленням інтересу до народного мистецтва й національної культури відновилося й писанкарство.

У Косові, Коломиї та Вижниці навесні, перед Великодніми святами, народні майстри продавали писанки на ярмарках. Так стихійно виник писанкарський промисел, проте спочатку він не сягав далі Прикарпаття. У 70–80-х роках писанки як твори народного мистецтва експонувалися на виставках. З'явилися приватні колекції писанок.

Сьогодні писанкарство збереглося і розвивається завдяки майстрам старшого покоління у багатьох давніх осередках цього виду мистецтва. Писанки продаються на ярмарках, у художніх салонах. Оригінальний орнамент писанок не тільки чарує своєю вишуканістю, мініатюрністю, гармонією колориту, він несе прадавні символи світорозуміння і природи, єднає з традицією минулого. Українська писанка у світі є символом нашого народу.

3. Опрацювання твору І. Калинця «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»

3.1. Вступне слово вчителя.

І. Калинець належить до шістдесятників. З 1972 по 1981 років був репресований і перебував в ув'язненні на Уралі та на засланні в Забайкаллі. Саме в ув'язненні почав писати для дітей і своєї неповнолітньої дочки Звенислави, малих небожів Маркіяна та Назара і дітей своїх друзів («Книжечка для Дзвінки», «Дівчинка і квіти», «Пан Ніхто»). Книжечки

для дітей присвячені внучці Ганнусі, написані вже у 90-х у Львові. («Таке собі», «Дурні казки», «Майже казки» та ін.)

3.2. Виразне читання та переказування цікавих епізодів з твору.

3.3. *Тема:* зображення фантастичної істоти — хлопчика-фігурки (Ха-еФ), який намагається самоствердитися серед людського оточення і довести свою зверхність над ним.

3.4. *Ідея:* засудження хвалькуватості, надмірної впевненості в собі, легковажності, ушлявлення правдивості, віри у вільне, незалежне життя.

3.5. *Основна думка:*

- 1) прагнення самоствердитися в житті, бути незалежним;
- 2) людина повинна завжди покладатися на власні сили, розум, а не сподіватися на щось фантастичне, казкове.

3.6. Сюжет.

Ганнуся намалювала на запотілому склі вікна трамваю людину-фігурку, яка оживає. Ця істота живе спочатку у Ганнусі, потім у Соломійки, Богданка; кожному з них вона написала свій життєпис. Ха-еФ, таке коротке ім'я фігурки, хоче, щоб його хвалили, поруч з його зображенням ставили знаки ?, !, обводили різнокольоровими олівцями.

Так у житті школярів з'являється фантастична істота — хлопчик-фігурка, який повсякчас намагається бути задоволений собою.

3.7. Композиція.

Експозиція: Ганнуся намалювала на запотілому склі вікна трамваю «людинку» — хлопчика-фігурку, якому дозволила потрапити до власного учнівського ранця.

Зав'язка: Ха-еФ виконує завдання замість Ганусі, Соломійки, Богданка.

Кульмінація: Ганнуся, Соломійка, Богданка розповідають усім у класі про існування Ха-еФ.

Розв'язка: Ха-еФ обіцяє написати кожному учневі свою біографію («Тільки істота, що задоволена собою, може це зробити» — запевнив він на цілий клас»)

3.8. Жанр: «трохи казка» (І. Калинець).

3.9. Елементи фантастики у творі:

- наявність хлопчика-фігурки;
- походження Ха-еФ з планети Хвигурія;
- фігурка пише твори таким почерком, який відповідав тому чи іншому школяру;

- розмова героя, поведінка, риси характеру, як у людини;
- «живе» в альбомі, шкільному ранці, зошитах;
- хлопець «обмацав» пальцем фігурку — ця фігурка «перейшла» до хлопця.

3.10. Словникова робота.

- *Автобіографія* — «це слово складається із трьох іншомовних частин, що означають: авто — сам, біо — життя, графія — опис, тобто сам описую життя. А по-нашому — мій життєпис».
- *Атмосфера* — «це повітря. Яке огортає планету Земля».
- *Ясир* — «це по-татарськи полон».
- *Каліграфія* — «це дуже гарне, акуратне писання»

3.11. Опрацювання змісту твору за питаннями:

- Опишіть, застосовуючи текст твору, яку фігурку намалювала Ганнуся на запотілому склі вікна трамваю? Чи малюєте ви такі фігурки?
- Чим була здивована дівчина?
- Чому Ганнуся дозволила Ха-еФ перебувати в її альбомі? Як це характеризує дівчинку?
- Про що і для чого попросила Ганнуся хлопчика-фігурку наприкінці дня?
- Чи був задоволений собою хлопчик-фігурка на початку твору?
- Як зреагувала вчителька малювання, побачивши в альбомі Ганнусі хлопчика-фігурку? Які пояснення з цього приводу дала дівчина?
- Що означав для Ха-еФ червоний знак питання в альбомі Ганнусі?
- Яке незадоволення висловила дівчина хлопчику-фігурці після школи? Чим виправдовувався фантастичний герой?
- Для чого дівчина попросила Ха-еФ написати свою біографію?
- Про який діловий папір ви дізналися з цього твору? (*Автобіографію*)
- Що цікавого написав Ха-еФ про своє походження?
- Чому хлопчик-фігурка та інші мешканці фантастичної планети вирішили її покинути?
- Що означає географічне поняття «атмосфера»?
- Якою була реакція вчительки української мови, коли та прочитала твір Ха-еФ у зошиті Ганнусі?
- Яким чином дівчинка пояснила вчительці оригінальність власного твору?
- На які помилки Ганни звернула увагу вчителька? Поясніть їх особливості.

- Як і чому дразнив Богданко Ганнуся на перерві?
- Чому Ганнуся не отримала почуття задоволення, радості, коли її хвалили за написаний життєпис?
- Яким чином Ха-еФ опинився у Соломійки?
- З приводу чого Соломійка хотіла порадитися з хлопчиком-фігуркою? Чим фігурка здивував дівчину?
- Про що був другий життєпис Ха-еФ?
- Через що Івась із другого життєпису виріс розумним і богобоязним?
- Як фігурка «перейшов» у хлопця, коли той торкнувся його під час екскурсії в печері?
- Чим закінчився другий життєпис фігурки?
- Чому діти мали різні думки стосовно визначення жанру другого життєпису Ха-еФ?
- Чим пояснити те, що Ганнуся і Соломійка після отримання гарних оцінок не раділи, а сумували?
- Чому дівчата боялися зізнатися про причину успішного навчання?
- Для чого Ганнуся й Соломійка вирішили покласти малюнок з Ха-еФ до ранця Богданка?
- Як Богданко ставився до навчання? Що про це свідчить?
- За що фігурка дорікав Богданові? Що Ха-еФ розповів хлопцю про каліграфію?
- Як Ха-еФ і Богданко вирішили позмагатися? Які умови були у цьому змаганні? Хто ж був переможцем?
- Що наказав Богданко написати Ха-еФ?
- Які відчуття були у фігурки, коли він перебував у коморі-пам'яті комп'ютера?
- Чим змістовно відрізнявся третій життєпис від попередніх?
- Над чим розмірковує Ха-еФ у третьому життєписі?
- Чому Богданко перейнявся жалем до фігурки? Про що він попросив тата?
- Чим пояснити те, що Богданко, а потім і Ганнуся з Соломійкою зізнаються вчительці та всьому класу про існування хлопчика-фігурки? Як клас сприйняв цю новину?
- Чим пов'язані три життєписи хлопчика-фігурки? Для чого він їх створив?
- Що ви розумієте під словом «воля»? Чи маєте ви її? Як користуватися нею?

- Чому для фігурки найголовнішим була воля?
- Чи хотіли б, щоб у вас теж був такий хлопчик-фігурка? Свої міркування аргументуйте.
- Як І. Калинець пояснив причину появи цієї цікавої пригоди?

3.12. Орієнтовний план казки.

- Ганнуся на запотілому склі вікна трамваю намалювала хлопчика-фігурку, який ожив.
- Ха-еФ живе у ранці Ганнусі.
- Вчителька малювання побачила Ха-еФ в альбомі дівчини.
- Ха-еФ із знаком питання.
- Життєпис Ха-еФ для Ганнусі.
- Вчителька української мови схвально оцінила твір Ганнусі, який написав Ха-еФ.
- Перебування фігурки у Соломійки.
- Обговорення змісту першого життєпису Ха-еФ на уроці української мови.
- Фігурка пише життєпис за Соломійку, який теж був позитивно оцінений учителькою.
- Ха-еФ гостює у Богданка. Комп'ютерна гра.
- Третій життєпис фігурки для Богданка. Мрія Ха-еФ про вільне життя.
- Весь клас дізнався про існування Ха-еФ.
- Хлопчик-фігурка обіцяє написати свій життєпис усім учням класу.

3.13. Завдання. Заповніть таблицю, спостерігаючи за фантастичним героєм твору. Будьте уважні!

Чому Ха-еФ був задоволений собою?

1. Тим, як його намалювала Ганнуся.
2. Поруч із зображенням фігурки в альбомі малювання Ганнусі вчителька поставила знак питання (Це надає герою таємничості)
3. Хотів мати, окрім знака питання, ще й знак оклику і теж червоним кольором.
4. Оцінка «гарно» за життєпис у зошиті Ганнусі з української мови.
5. На прохання фігурки Соломійка намалювала знак оклику поруч із знаком питання.
6. Оцінка «гарно» за другий життєпис у зошиті Соломійки.
7. Богданко обвів фігурку кольоровим олівцем.
8. ...

Примітка. Записи можна доповнити.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

I. Калинець «Писанки»

1. Писачок, яким мати виводить «воскові взори»:
а) чарівний; б) *дивний*; в) чудовий.
2. Писанки мами порівнюються:
а) *із ясним сонцем*; б) чарівним малюнком; в) чаклунством.
3. Які речі розмальовує мати?
а) *Мисочку і яйце*; б) кухлик і намисто; в) глечик і горщик.
4. Про яких тварин згадується в поезії?
а) Про зайченят; б) *оленів*; в) лисиць.
5. З якої овочевої культури виготовлений золотий узвар?
а) Картоплі; б) *цибулі*; в) буряка.
6. Який колір переважає на писанці?
а) Червоний; б) *оранжевий*; в) жовтогарячий.
7. Писанкарство порівнюється:
а) з чарівною дією; б) *дивовижним світом*; в) неповторною красою.
8. Настої якого зілля було використано матінкою для розписування узорів?
а) Євшан; б) *весняного і осіннього*; в) давнього.
9. Який художній засіб використав І. Калинець, зазначаючи в поезії наступне: «...дзвенить, як згусток сонця»?
а) Метафору; б) алегорію; в) *порівняння*.
10. Розглядаючи материні писанки, можна було побачити:
а) красу зимового лісу; б) *буяння квітів у росі*;
в) плескіт риби у воді.

I. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою».

1. Ганнуса поверталася додому:
а) *трамваєм*; б) автобусом; в) метро.
2. Яка пора року зображена у творі?
а) зима; б) весна; в) *осінь*.
3. Дівчинка намалювала «людинку»:
а) на снігу; б) капоті машини; в) *вікні міського транспорту*.
4. Про що попросив Ха-еФ Ганнусю, коли та залишала його?
а) *Забрати із собою*;
б) намалювати ще одну подібну фігурку;
в) не витирати зображення.

5. Ха-еФ вирішив пожити:
  - а) в альбомі дівчинки;
  - б) у підвальному приміщенні будинку, де жила Ганнуся;
  - в) на даху школи.
6. Хлопчик-фігурка попросив дівчинку, щоб вона:
  - а) купила йому одяг;
  - б) розмалювала його різнокольоровими олівцями;
  - в) розповіла йому про життя на землі.
7. Ганнуся хвилювалась, що через Ха-еФ:
  - а) вчителька оцінить її роботу на двійку;
  - б) її будуть сварити батьки; в) над нею будуть сміятися учні класу.
8. На скільки балів оцінив себе Ха-еФ?
  - а) П'ять; б) чотири; в) зовсім не вдавався до цього.
9. Хто із героїв твору, малюючи чоловічків, промовляв: «Крапка, риска, крапка, риска — фотографія твого писка!»?
  - а) Ганнуся; б) деякі хлопчиська; в) Соломійка.
10. Що відповіла Ганнуся вчительці малювання, коли та побачила в альбомі Ха-еФ?
  - а) «То я... так бавилася»; б) «Цю шкоду зробив мій молодший брат»; в) «Це хтось пошуткував наді мною у класі».
11. За який малюнок Ганнуся отримала п'ятірку?
  - а) «Природа і людина»; б) «Улюблена тварина»; в) «Зима на нашому подвір'ї».
12. На сторінці альбому Ганнусі, де був зображений Ха-еФ, вчителька поставила:
  - а) знак оклику; б) знак питання; в) вертикальну риску.
13. Який вищий навчальний заклад на думку Ха-еФ закінчила вчителька малювання?
  - а) Університет; б) педінститут; в) Академію мистецтв.
14. Що попросила Ганнуся фігурку написати в її зошиті?
  - а) Задачу з математики; б) автобіографію фантастичного героя;
  - в) завдання з природознавства.
15. Планета, де вперше з'явився Ха-еФ, уся збудована:
  - а) з величезних веж; б) довгих скляних стін;
  - в) невеличких хатинок зі снігу.
16. Через що Ха-еФ вирішив покинути свою планету?
  - а) Хотів прославитися; б) вона була густонаселеною;
  - в) виявив бажання пізнати довкілля.

17. Скільки тисяч добровольців-фігурян покинули планету Хвігурію?
а) *Кілька*; б) сто; в) сімнадцять.
18. Коли вчителька української мови читала в зошиті Ганнусі життєпис Ха-еФ, у класі було тихо, як:
а) *у вусі*; б) зимовому лісі; в) нічну пору.
19. Як пояснила Ганнуса вчительці української мови щодо написаного в зошиті оповідання про Ха-еФ?
а) «Матуся допомогла»; б) «*Переписала з дитячого журналу*»;
в) «Цю роботу виконав хлопчик-фігурка».
20. Вчителька похвалила Ганнусю за цікавий твір і сказала, що дівчина в майбутньому буде:
а) *письменницею*; б) журналісткою; в) науковцем.
21. Чого бракувало у творі Ганнусі на думку вчительки?
а) *Опису фігурки*; б) ліричного коментаря; в) досконалого висновку.
22. Який жанр твору Ганнусі було визначено Соломійкою?
а) Казка; б) притча; в) *фантастичне оповідання*.
23. Соломійка цілий суботній вечір сиділа над малюнком, де був зображений Ха-еФ, замість того, щоб піти:
а) погуляти з подругами; б) вишивати серветки;
в) *дивитися фільм про інопланетянина Альфа*.
24. Другий життєпис Ха-еФ був присвячений:
а) життю інопланетян; б) красі живопису;
в) *боротьбі з татарськими поневолювачами*.
25. Фігурки з другого життєпису були вирізьблені:
а) *на камені*; б) дереві; в) глині.
26. Івасик водив пальцем по фігуркам, які були вирізані:
а) дітьми; б) *сивобородими жерцями-волхвами*;
в) мандрівними дяками.
27. Чим займався Іоан Печерський?
а) Малював ікони; б) ліпив глечики; в) *писав мудрі книги*.
28. Діти якого товариства відвідали печеру, в якій малий Івась переховувався від смерті?
а) «Промінь»; б) «Рідний край»; в) «*Спадщина*».
29. Печера, про яку розповів Ха-еФ у другому життєписі, знаходилась у місті:
а) Ужгороді; б) *Львові*; в) Києві.

30. На думку Ганнусі, другий життєпис фігурки є історичний, там іде мова про нашу історію, як і у творі:
а) А. Лотоцького «Княжа слава»;
б) І. Нечуя-Левицького «Запорожці»;
в) О. Олесея «Ярослав Мудрий».
31. Сама Соломійка визначила жанр другого життєпису Ха-еФ як:
а) казковий; б) географічний; в) *пригодницький*.
32. Богданко любив читати твір:
а) *Марка Твена «Пригоди Тома Соєра»*;
б) В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»;
в) В. Близнеця «Женя і Синько».
33. В якому оповіданні І. Франка, на думку Ха-еФ, йдеться про каліграфічне писання?
а) «Красне писання»; б) «Грицева шкільна наука»; в) «Олівець».
34. У Богданка писання було схоже на дряпання:
а) кішки; б) *курки*; в) гілки по землі.
35. Якою грою бавилися Ха-еФ і Богданко?
а) Футболом; б) *комп'ютерною*; в) шашками.
36. У разі перемоги в грі Богданка, фігурка буде за школяра:
а) виконувати всю господарську роботу;
б) *розв'язувати домашні вправи з математики*;
в) гуляти з малою сестрою.
37. В якому життєписі Ха-еФ висловив думку про власне прагнення жити вільно і щасливо?
а) Першому; б) другому; в) *третьому*.
38. Хто повідомив про існування хлопчика-фігурки?
а) *Богданко*; б) вчителька української мови; в) Ганнуся і Соломійка.
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 0, 25 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Доведіть, що мати для кожної дитини, як сонце для землі (І. Калинець «Писанки»). Власні думки обґрунтуйте.
2. Що, на ваш погляд, свідчить про намагання хлопчика-фігурки повсякчас бути задоволеним собою? Як це його характеризує? Особисті міркування вмотивуйте.

3. Який діловий папір склав Ха-еФ у зошиті Ганнусі з української мови (І. Калинець — «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»)?
а) Розписку; б) офіційний лист; в) *автобіографію*.

Картка № 2

1. Дослідіть, як у творі «Писанки» І. Калинець із любов'ю, пошаною ставиться до своєї матінки. Особисті спостереження вмотивуйте.
2. Чому, на ваш погляд, Ха-еФ виявив бажання знаходитися в оточенні двох знаків — оклику і питання (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»)? Відповідаючи, власну думку вмотивуйте.
3. Орнаменти в поезії І. Калинця «Писанки» названо:
а) *геометричним космацьким*; б) симетричним незвичайним; в) найтоншим рідким.

Картка № 3

1. Порівняйте, як відображується образ мами в поезіях І. Калинця «Писанки» та С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму». Особисті спостереження узагальніть.
2. Прокоментуйте наступне висловлення Ха-еФ (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою») під час його перебування в комп'ютері: «...намагався у хвилини появи на екрані не животіти, а жити повноцінно, не змарнувати ні секунди». Свою думку обґрунтуйте.
3. Про що думав Ха-еФ, перебуваючи в комп'ютері (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»)?
а) *Щоб ніхто не зміг його стерти із землі*;
б) як гарно допомагати школярам;
в) що необхідно повернутись до планети Хвігурії.

Картка № 4

1. Чому, на ваш погляд, І. Калинець так шанобливо описує працю маминих рук? Відповідаючи, посилайтесь на текст поезії «Писанки» та власний досвід.
2. Поясніть, про що, свідчать слова Ха-еФ (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»): «Краще бути вільним чорно-білим, аніж кольоровим у неволі»?
3. За яких умов Ха-еФ міркував про те, щоб йому було дозволено вільно жити поза екраном комп'ютера (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»)? Якщо він:

- а) *знищить комп'ютерний вірус*; б) не завдаватиме шкоди людям;
в) буде порядно поводитися з Богданком.

Картка № 5

1. Якою повинна бути, на вашу думку, майстерність, любов до праці, творча уява, щоб відтворити красу, зображену в поезії І. Калинця «Писанки»?
2. Поміркуйте, чи буде Ха-еФ (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою») ще щось вимагати, прагнути до чогось, здобувши волю? Свою відповідь вмотивуйте.
3. Про яких поневолювачів українського народу згадується у другому життєписі Ха-еФ (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»)?
а) Турків; б) *татар*; в) половців.

Картка № 6

1. Мрія Ха-еФ про вільне життя — це, на ваш погляд, міф чи реальність (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою»)? Особисті міркування доведіть.
2. Обгрунтуйте, чому І. Калинець вважає, що писанки — це дивовижний світ. Наведіть переконливі приклади, посилаючись на зміст поезії.
3. У кожному з власних життєписів Ха-еФ (І. Калинець «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою») припускався наступної помилки:
а) не зазначав кому при однорідних членах речення;
б) не виділяв розділовими знаками звертання;
в) *писав «ф» через «хв»*.

VI. Підсумок уроку

І. Калинець — автор 17 поетичних збірок. За поезію удостоєний премій ім. І. Франка (Чикаго), ім. В. Стуса, Національної премії ім. Т. Шевченка та Міжнародної премії родини Антоничів.

В Україні та за кордоном побачили світ 27 книг, серед яких 7 іноземними мовами. Збірки, цикли та окремі поезії перекладалися 13 мовами.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Під впливом опрацьованої поезії І. Калинця «Писанки» спробувати свої здібності, «дивним писачком» відтворити власне бачення світу (творче завдання) або написати міні-твір на тему «Чи хотів би я мати власного хлопчика-фігурку?»

Урок № 29

ЕММА АНДІЄВСЬКА «КАЗКА ПРО ЯЯН». ПРИХОВАНИЙ ПОВЧАЛЬНИЙ ЗМІСТ ТВОРУ

Мета: ознайомити учнів з життям і творчістю письменниці; осмислити поняття притчевості в мистецтві; розкрити ідейний зміст «Казки про яян» та її місце у циклі казок Емми Андієвської; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, логічне мислення, творчу уяву; вміння фантазувати, узагальнювати, робити власні висновки; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття поваги, любові до творчості Емми Андієвської, шанувати красу і приваби світу; прищеплювати інтерес до пізнання нового.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Емми Андієвської, твори письменниці, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому окремі українські письменники вимушені були виїхати за кордон і там жити? Кого з них ви знаєте? (В. Королів-Старий, І. Липа)
- Що вам відомо про казку як літературний жанр? З якими казками ви познайомилися, навчаючись у 5-му класі? Які з них вам запам'яталися? Чим саме?
- Як підрозділяються казки?
- Назвіть особливості казкового твору.
- За що ми любляємо казки?
- У чому повчальне та виховне значення казок?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Найбільший вилов, хто — на слово ловить.

Емма Андієвська

У чому призначення людини? Бути людиною!

С.-Є. Лец

1. Е. Андієвська. Життя і творчість (матеріал для вчителя)

ЕММА АНДІЄВСЬКА

(Народилась 19.03.1931 р.)

До найяскравіших імен, які невтомно і самотньо репрезентують нашу літературу на зарубіжних теренах, безсумнівно, належить ім'я Емми Андієвської.

Поетеса, прозаїк, художниця. Народилася 19.03.1931 року у Сталіно (тепер Донецьк). Під час Другої світової війни (з 1943 р.) емігрувала на Захід (Німеччина, США, з 1961р. — у Мюнхені, де зараз і живе). Закінчила УВУ (1957 рік). Режисер і редактор українського відділу радіо «Свобода» (1955–1995). Літературну діяльність розпочала у 50-х роках (збірка «Поезії», Новий Ульм, 1951 р.).

Емма Андієвська — член-засновник об'єднання українських письменників «Слово». Учасниця Нью-Йоркської групи. Відома художниця виставляла свої мистецькі твори на багатьох персональних виставках у Німеччині, Франції, Швейцарії, США, Канаді, Бразилії, Австралії, а також в Україні. Автор багатьох поетичних збірок, серед них «Народження ідола» (1958), «Риба і розмір» (1961), «Первні» (1964), «Пісні без тексту» (1968), «Наука про землю» (1975), «Кав'ярня» (1983), «Спокуси святого Антонія» (1985), «Архітектурні ансамблі» (1989), «Знаки. Тарок» (1995), «Межиріччя» (1998). Поетичні збірки оформляє репродукціями своїх малярських творів. Пише також повісті та романи: «Подорож» (1955), «Тигри» (1962), «Джалапіта» (1962), «Герострати» (1970), «Роман про добру людину» (1973), «Роман про людське призначення» (1982); літературна нагорода фундації Омеляна і Тетяни Антоновичів, (1984). В українській культурі Андієвська найпослідовніший модерніст, сюрреаліст або навіть ірреаліст.

Як живописець, Емма Андієвська працює з 1956 року. Виставки в Україні з 1992 року (Київ, Львів, Івано-Франківськ, Кам'янець-По-

дільський). Брала участь у виставці художників з України «Україна-95» (Мюнхен), у Галереї Р. Мірбаха (Мюнхен); окремі роботи експонуються в Українському музеї (Нью-Йорк), картинній галереї УВУ (Мюнхен), Національному музеї літератури України (Київ), Харківській картинній галереї та ін.

Малює переважно в символістсько-фантастичній манері, в техніці олії, акварелі, гуаші, сюрреалістична тематика з життя уявних людиноподібних створінь, з інтригуючою містифікацією в площинах, декоративних композиціях. Сюрреалістична поезія Андіївської вражає бароковою несподіваністю образів, пов'язаних між собою віддаленими асоціаціями, її вірші мають багату лексику. Однією з прикмет поетики письменниці є дисонансна рима, яка спирається не на голосні, а на приголосні (лєп-лєб-лєп-лєп). Критика вказувала на те, що образність Андіївської (як у літературі, так і в малярстві) постає ніби з «дитячого світосприймання», коли кожен предмет побачено вперше. З цим пов'язане і відчуття «пластичності» світу: кожен образ може перетворитися на інший, і завдяки цим взаємопереходам погляду поета починає відкриватися таємнича суть речей. Основний доробок Емми Андіївської-живописця: «Зелені квіти» (1989), «Гномики» (1990), «Шатле» (1991), «Одаліска» (1994), «Сім'я», «Мати з дитиною», «Сніданок», «Портрет», «Батьки і діти», «Хліб і вино» (1995), «Колоністи» (1996) та ін.

Емма Андіївська створила понад дві тисячі (!) сонетів — досягнення, яке не може не вражати і не дивувати.

Світ у її текстах постає як космічна містерія, що ошелешує і приголомшує унікальною можливістю доторкнутися до «буття основи», побачити чи відчути «те невимовне», що «колись жило у снах», почути фатальний подих «кінецьсвітньої розгри». Тож не дивно, що ці твори здебільшого емотивні, в яких убито логічний аргумент, і єдиним провідником у них стає інтуїція. Цей світ має видимі реальні контури, але на цих контурах все матеріальне, власне кажучи, й закінчується. Далі починаються фантазмагорії, в яких реальні предмети, явища живої дійсності та ознаки видимого світу перетворюються на щось плинке, змінне, химерне. Дерево, приміром, може вирости на всю ширину всесвіту, око риби заслонити космос, а крапля води обернутися на потоп.

Письменниця намагається передати багатоплановість, відтворити словом і звуком те, що людині не суджено сприйняти органами чуття, але що незмінно присутнє у світі, як, приміром, дуже тонкий звук, що його неспроможне вловити людське вухо, але якимись внутрішніми

глибинними центрами сприйняття поетеса вловлює його, щоб потім за допомогою слова оприсутнити на письмі. Тут наявне невисловлене, але те, що низько ходить і впливає на душу. Як медіум, вона сугерує тонкі звуки і контури незримого світу. Відчувається, що предмети ніби промовляють крізь неї, послуговуючись її голосом і словом.

Емма Андієвська добирає такі слова, які чітко й точно окреслюють явища і поняття. Це одна з найприкметніших особливостей її стилю, і цим вона найпосутніше відрізняється від інших письменників. У неї не зустрінемо слів, що не несуть вагомого смислового й емоційного навантаження. Письменниця дуже прискіплива і дбайлива в доборі слів. Кожне з них вона ніби перевіряє на міць і силу, а разом з тим — і на красу звучання, запах та спроможність стати перевізником в інші виміри.

Що найбільше хвилює авторку? Якщо говорити назagal — людина і світ, генетична сила пам'яті, минуле і прийдешнє. Але цей світ переломлений крізь призму сну, минуле перемішується з підсвідомими рефлексіями, прийдешнє за законами круглого часу стає сьогочасним. Її неповторна індивідуальність у тому, що вона все сприймає по-своєму, все прагне переломити крізь призму власного бачення: коли учуднено, коли гротескно, коли чималою дозою сарказму, але завжди несподівано, незвичайно, небуденно. Разом з тим її поезія існує в одному силовому полі з малярством, і їх можна розглядати як дві складові частини цілого, що не тільки доповнюють одна одну, а й не хочуть існувати нарізно.

Е. Андієвська — щедрий митець: наче повними пригорщами розсипає вона навсібіч безцінні метафори, найвишуканіші поетичні образи, змішані барви кольорів, словосполучень і алітерацій.

Є щось перегукувальне в Андієвській з творчістю Мелларме, Боргеса, І. Костецького, Кафки...

Емма Андієвська — майстер глибоких емоцій, які ніколи не з'являються на поверхні. Вона змушує нас шукати те, що знаходиться за межами видимого і відчутного, спонукає побачити велике в малому і навпаки.

Поетеса багато роздумує над сутністю життя, людським призначенням, а також над детермінативністю тіла, поневолюючого душу. Іноді вона показує світ з рослинного чи овочевого виміру, і це відкриває його нові несподівані грані.

Іноді складається враження, що поетеса прагне упорядкувати хаос, досягнути гармонії там, де панують вічні безлад та п'їтьма, і ця надважка непосильна робота спонукає її до апробації незвичайних форм і прийомів, які сприйняти з першого разу не тільки важко, а й неможливо.

Відчувається, що письменниця постійно живе у поетичній магмі творчості, не знаючи, коли вона вилетиться у невтримні рядки. Вона плескає цей світ, і її твори народжуються, як гейзери, спонтанно, вибухово. Щоб постійно захоплювати і дивувати своєю красою і внутрішньою напругою.

2. Теорія літератури

2.1. Казка — один із основних жанрів народної творчості, епічний, розповідний, сюжетний художній твір усного походження про вигадані та фантастичні події; казка відзначається чіткою будовою: зачин, основна подія, трикратна повторюваність подій, розв'язка. За змістом поділяються на кілька різновидів: казки про тварин, фантастичні (чарівні, героїчні, пригодницькі), соціально-побутові.

2.2. Притча — коротенький фольклорний або літературний розповідний твір повчального характеру, орієнтований переважно на алегоричну форму доведення змісту етичних цінностей буття.

3. Особливості казок Емми Андіївської

Окрім того, що Емма Андіївська пише поезію, прозаїчні твори, є майстром живопису, вона також пише твори і для дітей, а саме: казки-притчі.

Усі казки логічно зв'язані між собою, вони ніби дифузно протикають одна в одну. Звичайно, усі ці казки за тематикою надзвичайно різні, жодна не повторює навіть тією чи іншою мірою попередньої. Авторка може тільки поглиблювати якісь аспекти світобуття чи відкривати нові грані певних явищ чи предметів, але логічний і духовний зв'язок між ними зберігається завжди.

Своїми казками вона пропонує читачеві увійти в дивний, несподіваний і фантазмагоричний світ, окреслити тематичні обрії чи пласти якого практично неможливо. Він різний, змінний, непередбачуваний і химерно-ламкий.

Серед казок Емми Андіївської є вибрані, до складу яких і належить програмова «Казка про яян».

Перед викладом змісту має місце вступ, в якому здійснюється розмова між незвичайними персонажами — консервною бляшанкою і шакалом. Зустрівшись на веранді вілли, коли люди її покинули до ранку, консервна бляшанка і шакал розмірковують про своє призначення у світі, свій зв'язок із людиною.

Консервна бляшанка: «...з ким я не можу розмовляти, я не вважаю за товариство. Люди гадають собі, що я просто консервна бляшанка, мовляв, бездушна бляха, та й годі, або що моя душа настільки нижча від їхньої, що вона їх не може цікавити, забуваючи, що речі, які перебувають в людському оточенні, олюднюються, і крім того, що ми є, ми стаємо ще й ніби людьми, і в нас живе людська душа поруч нашої первісної».

Шакал: «...щойно я наближаюся до людських осель, я мимоволі олюднююся. Я починаю відчувати, як люди, думати, як вони, і щойно коли я повертаюся до пустелі, з мене поволі вивіває людську душу і лишається тільки душа шакала. Мені часто хочеться поговорити з людьми, коли я буваю серед них, тільки їхня зарозумілість в останню мить стримує мене. Справді, дуже важко з людьми, бо вони олюднюють нас, і разом з тим їм на думку не спаде ставитися до нас, як до людей, а на цьому ми завжди терпимо».

Нагодувавши шакала, консервна бляшанка пропонує обом втішитися почергово розповіддю казок. Вона виявила бажання розповідати веселі казки, а шакал — сумні.

Окремі, із запропонованих творів, супроводжуються коментарем-розмірковуванням цих героїв про зміст тієї чи іншої казки.

Наприклад, серед вибраних казок Емми Андіївської, є такі: «Говоряща риба», «Казка про галайла», «Казка про рінину, подарунок моря», «Казка про гадюку й орла або невдячного приятеля», «Казка про бика й метелика», «Казка про дракона, шевця, що не вмів дарувати заподіяної йому кривди, та інших», «Казка про кулі зла», «Казка про яян», «Казка про мандрівника».

На світанку шакал покидає віллу, прощається з консервною бляшанкою. «Час надто швидко збігає, коли він приємний, і надто повільно, коли несе лихо», — говорить героїня на прощання герою зі сподіванням на нову зустріч. Але шакал іншої думки: «Не чекай. Я ніколи нічого не обіцяю. Обов'язки не для мене. Повертатися туди, де тобі бодай на коротку мить було добре, завжди означає розчаровуватися».

4. Опрацювання твору Емми Андіївської «Казка про яян» (2000)

4.1. Виразне читання твору.

4.2. Тема: зображення фантастичної події: хлопець-козопас потрапив у місто, де живуть тільки яяни.

4.3. Ідея: засудження тих, хто чує тільки власне «я», до всього іншого — байдужі, возвеличення доброти, чуйності, прагнення подати безкорисливу допомогу тому, хто її потребує.

4.4. Основна думка: сутність людського життя, призначення людини на землі — не відокремлюватися від суспільства, від оточуючих тебе людей, не занурюватися в особистому «я», а допомагати ближньому, відчувати власну необхідність для іншого.

4.5. Жанр: казка-притча.

4.6. Сюжет.

Хлопець, випасаючи кіз, погнався за однією, яка відокремилася від решти, і, «посковзнувшись, упав у глибочезне провалля». Пастушок потрапив у місто Яян. Мешканці цього міста не звертали на нього уваги, бо кожний з них жив своїм внутрішнім «я». Однак козопасу пощастило, він зустрів кволого діда. Старий розповів йому про мешканців Яян. Від діда хлопець дізнався, що покинути це місто можна через браму, але до неї слід звернутися на «ти». На знак подяки, поваги до старого, пастушок посадив його собі на плечі і вийшов через відчинену браму.

Потрапивши додому, замість діда на своїх плечах він побачив мішок, наповнений самоцвітами.

Сюжетні лінії:

- перебування хлопця у місті Яян, розповідь про цих мешканців;
- попереднє життя старця (юнга).

4.7. Композиція.

Події у творі швидко розгортаються. За невеликий час хлопець знайомиться з життям яян, дізнається про можливість потрапити додому, і врешті-решт його мрія здійснилася.

Експозиція: випасаючи кіз, пастушок раптово потрапляє до міста, де мешкають яяни.

Зав'язка: через розповіді дідуся хлопець знайомиться з життям яян.

Кульмінація: віднайдена можливість покинути яян через браму, яка на прохання хлопця відчинилася.

Розв'язка: хлопець на рідній землі, на плечах у нього замість діда мішок із самоцвітами.

4.8. Проблематика:

- я — ти — суспільство;
- бездушність і доброта;
- повага і особиста надмірна гордість.

4.9. Казково-притчеві ознаки твору.

4.9.1. Казкові особливості:

- пастушок перечепився, упав і потрапив до іншої місцевості;
- місто з вузьких довгих веж, що весь час завалювалися;
- спосіб життя яян;
- брама у місті відкривається тоді, коли до неї звернешся і скажеш звичайнісіньке «ти»;
- брама — жива істота (чекала, коли до неї звернуться);
- замість дідуся на плечах хлопця — мішок, по гузир наповнений самоцвітами;
- сім брам;
- щасливе закінчення твору.

4.9.2. Повчальне (притчеве) значення твору:

- повага до старших;
- уміння боротися з труднощами і долати їх;
- відчувати не тільки своє «я», а також «я» оточуючих;
- нічого немає кращого за рідну домівку, країни.

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. Емма Андієвська народилася:
  - а) в Мюнхені; б) *Донецьку*; в) Києві.
2. Письменниця виїхала за кордон на постійне місце мешкання:
  - а) 1943 р.; б) 1939 р.; в) 1970 р.
3. Емма Андієвська не тільки видатна письменниця, але й талановитий:
  - а) *художник*; б) скульптор; в) музикант.
4. «Казка про яян» була написана Еммою Андієвською:
  - а) у 2003 р.; б) *2000 р.*; в) 1995 р.
5. Скільки сонетів написала Емма Андієвська?
  - а) Понад сто; б) тисячу; в) *дві тисячі*.
6. «Казку про яян» Емма Андієвська передала через розповідь
  - а) шакала; б) *консервної бляшанки*; в) істоти у людській подобі.
7. Які казки розповідав шакал?
  - а) *Сумні*; б) героїко-патріотичні; в) про хижаків.
8. Яяни — це мешканці:
  - а) Якутії і Саян; б) *які знають тільки своє «я»*;
  - в) прізвище та ім'я яких починається на «я».

9. Брама відкрилася, і хлопець побачив:
    - а) ту козу, яка відбилася від решти; б) *знайомі скелі*;
    - в) людей, які хотіли потрапити до міста Яян.
  10. Потрапивши на рідну землю, хлопець звернувся до старця, який сидів у нього на плечах, з такою піднесеною промовою:
    - а) «Яке щастя врешті бути вдома!»;
    - б) «*Тепер ти бачиш, який гарний цей світ!*»;
    - в) «Подивись, як гарно у мене на рідній землі!».
  11. Браму хлопець назвав:
    - а) *вельмишановною*; б) дорогою; в) любовою.
  12. Дідусь, який допоміг пастушку, у минулому був:
    - а) теж, як і хлопець, козопасом; б) *юнгою на кораблі*;
    - в) ковалем у пана.
- Примітка.* За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Проаналізуйте слова консервної бляшанки: «...надмірне зосередження на власній особі не призвело до зайвих ускладнень...» (Вступна частина до казок Емми Андієвської). Особисті міркування обґрунтуйте.
2. Доведіть, що, на думку Емми Андієвської, всі речі, які знаходяться біля людини, олюднюються? Про що свідчить розмова консервної бляшанки і шакала з цього приводу (Вступна частина до казок Емми Андієвської)?
3. Покинувши місто яян та торкнувшись своїх плечей, де повинен був сидіти дідусь, хлопець виявив, що там («Казка про яян» Емми Андієвської):
  - а) знаходився один із яян; б) *був мішок, наповнений самоцвітами*;
  - в) лежала валіза щастя.

Картка № 2

1. Прослідкуйте, як ставляться люди до консервної бляшанки. Чим вона незадоволена? Висловіть власну думку? (Вступна частина до казок Емми Андієвської).
2. Висловіть власну думку стосовно слів шакала: «Справді дуже важко з людьми, бо вони олюднюють нас, і разом з тим їм і на думку не спаде ставитися до нас, як до людей...» (Вступна частина до казок Емми Андієвської).

3. Чим була здивована брама («Казка про яян» Емми Андієвської)?
- Щирою промовою хлопця до неї;
  - красою пастушка;
  - хлопець був наполегливим у своєму проханні.

Картка № 3

- Чому, на ваш погляд, консервна бляшанка дозволила голодному шакалу поласуватися м'ясом, яке приготували люди для себе? Це вияв доброті до шакала чи помсти людям?
- Поміркуйте, які б ліки ви запропонували героям твору, що стали яянами? Обґрунтуйте власну думку.
- Скільки брам має місто Яян (Е. Андієвська «Казка про яян»)?
  - Три;
  - п'ять;
  - сім.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Написати міні-твір за «Казкою про Яян» Емма Андієвської на тему: «Я у країні Яянії».

Урок № 30

ЕММА АНДІЄВСЬКА «КАЗКА ПРО ЯЯН».

«Я» І ЗОВНІШНІЙ СВІТ, «Я» ТА ІНШІ ЛЮДИ»

Мета: продовжити роботу над твором Емми Андієвської «Казка про яян», охарактеризувати образ яянина, хлопця-пастушка, опрацювати зміст твору, його виховне і повчальне значення; вдосконалювати вміння виразно читати казки; розвивати культуру зв'язного мовлення, абстрактне, логічне і критичне мислення, пам'ять, увагу, вміння грамотно висловлювати думку; формувати естетичні смаки; виховувати непримиренність до зла, жорстокості, надмірної власної хвалькуватості, впевненості; прищеплювати доброту, почуття милосердя, повагу до літніх людей, друзів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Емми Андієвської, репродукції її картин, бібліотечка її творів; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому, на думку Емми Андієвської, всі речі, що оточують людину, стають живими і олюднуються?
- Чим пояснити жанрову особливість твору Емми Андієвської — казка-притча?
- Які риси ви цінуєте в людині? Чому?
- Через що у будь-якому колективі не люблять яян?
- Чи можна допомогти людині позбавитися негативних рис? Яким чином, якщо це так?

III. Перевірка домашнього завдання

Учні зачитують написаний твір за казкою-притчею Емми Андієвської «Казка про яян» на тему «Я у країні Яянії».

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

*Україна для мене — усе. Це прекрасна країна,
і я вбачаю своє завдання в тому, щоб відкрити світові,
яка вона дивовижна і який талановитий народ — українці.*

Емма Андієвська

*Її продуктивність нагадує артезіанський колодець,
що б'є нескінченним фонтаном,
змушуючи повсякчас дивуватися і захоплюватися силою
і красою її невичерпного таланту.*

П. Сорока

Найщасливіша та людина, яка дає щастя найбільшій кількості людей.

Д. Дідро

1. Опрацювання змісту твору Емми Андієвської

«Казка про яян» за питаннями:

- Яким чином пастушок потрапив у казковий світ?
- Що незвичайного він побачив?
- Чому вежі повсякчас завалювалися?

- Про що розпитував хлопець чоловіка, якого він побачив першим у казковому місті?
- Як мешканці міста реагували на питання козопаса до них? З чим це було пов'язано?
- Хто і чому допоміг юнакові зорієнтуватися у тій місцевості, куди він потрапив?
- Що було характерним для мешканців цього міста? Чому вони називалися яянами?
- Як старий дідусь потрапив до яян?
- Чим пояснити те, що кволий дідусь не хотів бути яянином?
- Хто такий юродивий? Яка роль цього героя у творі?
- Що необхідно було зробити для того, щоб залишити місто Яян?
- Як характеризується пастушок у своєму ставленні до дідуся?
- Що свідчить про живі якості брами? Доведіть свою думку.
- Чому, коли хлопець покинув місто Яян, у нього на плечах замість дідуся був мішок, по гузир наповнений самоцвітами?

2. Питання для дискусії із застосуванням мозкової атаки

- Як, на ваш погляд, чому герої повісті не мають власного імені?
- Дайте власну оцінку стосовно того, добре чи погано бути яянином?
- «Я» і «ти» — це особові займенники. Чому ж Емма Андіївська їх протиставляє?
- Поміркуйте, хто ж був насправді той дідусь, який незабаром хутко зник? За що хлопець отримав винагороду?

3. Характеристика образів твору

3.1. Яяни (Цитатна характеристика).

- ...велике місто, яке «складається з вузьких довгих веж, що їх кожен будує на свій лад, бо ці вежі весь час завалюються».
- «Кожен яянин знає тільки своє «я» і тому запитань другої людини просто не чує».
- «Яянинові годі допомогти. Ніхто не може догодити яянинові. Бо тільки він сам усе знає і вміє, і то найкраще».
- «Усі тут харчуються власним «я». Коли воно вичерпується, яянин умирає, проте «я» кожного з яян таке невичерпне, що всі тутешні мешканці майже вічні».
- «...жоден мешканець цього міста не міг відчинити брами з тієї простої причини, що ніхто з тутешніх поселенців не спроможний вимовити коротесенького слова, що відчиняє ці брами».

- «...коли хтось з яян пробує вимовити «ти», в устах яянина це чомусь завжди обертається на «я»...»

3.2. Пастушок-козопас (орієнтовний план).

- 1) Несподівана пригода з хлопцем.
- 2) Риси характеру юнака:
  - а) добрий, чуйний, чемний;
  - б) винахідливий і цілеспрямований;
  - в) безкорисливий і уважний;
  - г) уміє протистояти будь-яким труднощам;
  - д) власне «я» не переважає над «я» оточуючих.
- 3) Цікава винагорода пастушкові.

VI. Закріплення вивченого матеріалу на тему

1. Розв'язування тестових завдань

1. Кого випасав пастушок?
  - а) Баранів; б) корів; в) кіз.
2. Що трапилося з пастушком, який наздоганяв худобу, відокремлену від решти?
  - а) *Посковзнувся й упав у глибочезне провалля;*
  - б) сильно збив собі ногу об великий камінь; в) вкусила гадюка.
3. З'явившись на площі великого міста, хлопець побачив:
  - а) красиві багатоповерхові маєтки; б) *безліч вузьких довгих вез;*
  - в) людиноподібних істот, у кожної з яких на одязі була буква «я».
4. Чому споруди казкового міста повсякчас валилися?
  - а) Від буревію, який насилав злий чаклун;
  - б) *бо були збудовані кожним мешканцем на свій лад;*
  - в) майстри-будівельники не мали досить практичних умінь.
5. Про що пастушок не питав, підійшовши до найближчого чоловіка?
  - а) *Чи зміг би він допомогти йому потрапити додому;*
  - б) хто мешканці цього міста; в) чи не можна було б щось попоїсти.
6. Чому люди міста не сприймали пастушка як людину та не чули його запитань?
  - а) Мали поганий слух і зір;
  - б) їм не сподобався чужоземець;
  - в) *кожний поважав і відчував тільки самого себе.*
7. Хто почув хлопця і розповів йому про місцевість, до якої він потрапив?
  - а) Маленьке дівча; б) жива вежа; в) *кволий дідуць.*

8. Чому яянин відмовився від допомоги хлопця?
  - а) Боявся, що той зашкодить йому;
  - б) намагався зарадити собі тільки сам, без сторонньої допомоги;
  - в) не бачив у цьому необхідності.
9. Чим харчуються яяни?
  - а) *Власним «я»*; б) тільки тим, що вони виростили особисто;
  - в) чарівними рослинами.
10. Як молодий юнга опинився серед мешканців яян?
  - а) *Випав за борт корабля*; б) купаючись, пірнув у воду;
  - в) сховався у підземелля від сильного дощу і вітру.
11. Хто вперше розповів про можливість покинути місто, де живуть яяни?
  - а) *Юродивий*; б) старий чаклун; в) фея.
12. Який займенник слід було використати, звернувшись до брами, щоб вона відчинилася?
  - а) *Ми*; б) *ви*; в) *ти*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на ваш погляд, кволий дідусь не хотів стати яянином? Власні міркування обґрунтуйте, посилаючись на текст твору.
2. Чим, власне, вразила пастушка місцевість, до якої він потрапив? Чи легко бути самостійним у гурті людей, на вашу думку? Підтвердіть фактами з твору і власного досвіду.
3. Хлопець запропонував старцю забрати його із собою, бо хотів:
  - а) *подбати про нього*; б) щоб той показував йому шлях;
  - в) довести йому, що він не яянин.

Картка № 2

1. Порівняйте долю пастушка і кволого і дідуся, що в минулому був юнгою, які потрапили до незвичайного міста, та «дивне» суспільство. Свої спостереження узагальніть.
2. Чому дідусь, знаючи, як покинути місто, залишився в ньому жити і прилаштувався до його умов? Особисті міркування обґрунтуйте.
3. Брама відчинилася, бо пастушок:
  - а) застосував власну силу;
  - б) *чемно і привітливо звернувся до неї на «ти»*;
  - в) знав чаклунські слова.

Картка № 3

1. Чим, на ваш погляд, пояснити те, що пастушок не хотів бути яянином і залишитися разом з яянами жити? Свої думки доведіть.
2. Як зрозуміти слова старця, коли пастушок запропонував йому покинути місто з яянами: «Я не пристосований до іншого світу, і час, відпущений мені вищими силами, добігає кінця»? Власну думку вмотивуйте.
3. Чому яяни не могли відчинити брами?
  - а) Не мали бажання, бо їм подобався цей спосіб життя;
  - б) ніхто не був спроможний вимовити коротесеньке слово;
  - в) були налякані злим чаклуном.

VII. Підсумкова бесіда за питаннями

- Чи є яяни серед вашого учнівського колективу?
- Що необхідно для того, щоб бути яянином у доброму розумінні цього слова?
- Чого вчить ця казка?

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів**IX. Домашнє завдання**

Підготуватися до тематичного оцінювання № 2 «Я і Світ».

Урок № 31**ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ № 2. «Я І СВІТ»**

Мета: запропонованими різнорівневими завданнями виявити в учнів рівень знань, умінь та навичок з вивченої теми; закріпити їх; розвивати увагу, спритність, рішучість, кмітливність, вміння акумулювати здобуті знання, формувати творче мислення школярів; виховувати працьовитість, наполегливість, відповідальність до дорученої справи; інтерес до наслідків власної праці; пунктуальність, навички раціонального використання навчального часу.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання: тестові завдання і питання для контролю за темою у 3-х варіантах.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Оголошення теми, мети уроку.****Мотивація навчальної діяльності учнів****III. Пояснення вчителя стосовно виконання контрольної роботи****IV. Хід контрольної роботи****I варіант*****Початковий рівень***

1. В якій поезії з циклу «Дивосвіт» І. Калинця говориться про красуню, що полюбила князенка соняшника?
  - а) «Стежечка»; б) «Веселка»; в) «Блискавка».
2. Героя якого твору стосується висловлювання Е. Елліота: «Ми ніколи не зможемо любити землю, якщо не полюбимо її в дитинстві»?
  - а) *Сашка* (О. Довженко. «Зачарована Десна»);
  - б) Федька (В. Винниченко. «Федько-халамидник»);
  - в) Павла (С. Черкасенко. «Малий горбань»).
3. Чого не любив чинити Федько (В. Винниченко «Федько-халамидник»)?
  - а) Ображати людей похилого віку;
  - б) *брехати і видавати товаришів*; в) здобувати гроші крадіжкою.

Середній рівень

4. Якою зображена стежечка в однойменній поезії циклу «Дивосвіт» І. Калинця?
5. Як лев з'явився на березі Десни? (О. Довженко. «Зачарована Десна»)
6. За що судять десятирічну Анну у творі Л. Костенко «Кольорові миші»?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. Доведіть, чи зміг би Женя зіграти роль Оленя Августа (Є. Гуцало. «Олень Август»)?
8. Який висновок про чесність, порядність, дружбу можна зробити після прочитання оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник»?
9. Доведіть на прикладі поезій Лесі Українки, що мужність, витриманість, велика сила волі поетеси допомогли їй у боротьбі зі своєю хворобою?

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Любити рідний край — знаходити прекрасне і в природі, і в людях (за твором О. Довженка «Зачарована Десна»).
11. Цілую ніжно руки матері (за творами С. Чернілевського, І. Калинця).
12. В чому чаруюча краса дивосвіту. (за творами І. Калинця, І. Жиленко).
13. Яку людину я поважаю, ціную, люблю (за вивченими літературними творами).

II варіант**Початковий рівень**

1. Яким конем захопився Сашко (О. Довженко. «Зачарована Десна»)?
а) Яблуневим; б) сріблястим; в) смугастим.
2. Чудодійні витвори мами, якими захоплювався ліричний герой, яскраво змальовані у творі:
а) О. Довженка «Зачарована Десна»;
б) С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму»;
в) І. Калинця «Писанки».
3. У кого з героїв твору І. Жиленко були очі-намистинки?
а) Гнома («Гном у буфеті»); б) жар-птиці («Жар-птиця»);
в) Діда Мороза («Підкова»).

Середній рівень

4. Про що розповідала криниченька своїй мудрій підземній мамі («Криниченька» з циклу «Дивосвіт» І. Калинця)?
5. Які обов'язки виконував гном, який жив у буфеті (І. Жиленко. «Гном у буфеті»)?
6. Стисло опишіть, яку роль запропонував Альтов Жені у фільмі (Є. Гуцало «Олень Август»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань

7. Чому, на ваш погляд, дівчина вирішує повернути загублену підкову Дідусеві Морозу (І. Жиленко «Підкова»)?
8. Дослідіть, як в оповіданні В. Винниченка «Федько-халамидник» вирішується проблема порядності і лицемірства?
9. У чому вбачала Леся Українка красу краю «вічного проміння» (за твором «Тиша морська»)?

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Краса людини — у праці (за твором О. Довженка «Зачарована Десна»).
11. Люби батьків своїх, бо вони цього варті (за вивченими літературними творами).
12. Образне бачення світу, явищ природи — натхнення для людської душі (за поетичним циклом «Дивосвіт» І. Калинця).
13. «Чарівний світ дитинства, змальований у поезіях Лесі Українки.

III варіант**Початковий рівень**

1. Про героя якого твору говориться так «Ех, дала серце, та не дала вроди...»?
  - а) Гнома (І. Жиленко. «Гном у буфеті»);
  - б) Павла (С. Черкасенко. «Малий горбань»);
  - в) Толю (В. Винниченко. «Федько-халамидник»).
2. У поезії «Тиша морська» Леся Українка називає країною світла:
  - а) узбережжя Чорного моря; б) місцевість, осяяну жар-птицею;
  - в) територію пустелі.
3. За жанровою спрямованістю «Казка про яян» Емми Андієвської — це:
  - а) оповідання; б) притча; в) пригода.

Середній рівень

4. Що відчувала бабуся після від'їзду внучки (С. Чернілевський «Забула внучка в баби черевички»)?
5. Чому хлопчик-фігурка був задоволений собою з однойменного твору І. Калинця)?
6. Як гава ставиться до жар-птиці (І. Жиленко «Жар-птиця»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. Яким повинен бути жаданий гість, на думку ліричного героя Л. Костенко в поезії «Пісенька про космічного гостя»?
8. У чому ж теплота родинного інтиму, на вашу думку і С. Чернілевського?
9. Чим можна допомогти Павлику, герою оповідання С. Черкасенка «Малий горбань»?

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну із тем:

10. Добро і зло у творі С. Черкасенка «Малий горбань».
11. Над чим я шкодную, втративши Федька (за оповіданням В. Винниченка «Федько-халамидник»).
12. Що я вважаю найщасливішим у житті (за творами І. Жиленко).
13. Тепло маминих рук (за вивченими літературними творами).

IV. Підсумок уроку**V. Домашнє завдання**

Підготуватися до підсумкового уроку за I семестр.

Урок № 32**ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ
ВИВЧЕНОГО ЗА I СЕМЕСТР**

Мета: систематизувати та узагальнити вивчений учнями протягом I-го семестру навчальний матеріал, а саме: перевірити знання про письменників, зміст їх творів, понять з теорії літератури; розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення, вміння акумулювати власні знання під час опрацювань завдань, грамотно висловлювати власну думку, формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття пошани до літературного слова, його митців, любові до рідного краю, народу, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: нестандартний урок-гра «Мій світ і слава давнина України».

Обладнання: портретна галерея письменників, творчість яких вивчалась протягом I семестру; книжкова виставка їх творів та учнівських малюнків до них; музичне оформлення.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Оголошення теми, мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності**

III. Основний зміст уроку

Знання і мудрість — прикраса людини.

А. Навої

*Читання дає знання, бесіда — винахідливість,
а звичка записувати — точність.*

Ф. Бекон

1. Вступне слово вчителя

Шановні друзі! Сьогодні наш урок незвичайний. Нам необхідно довести господині Літературі міцність тих знань, які ми здобули за I семестр. Це дасть нам можливість відчини браму, щоб потрапити у світ цікавих пригод та гумору, тобто продовжити захоплюючу подорож.

А чи готові ви долати різноманітні перешкоди? Отже, розпочинаємо гру-конкурс «Мій світ і слава давнина України».

Для цього потрібно розподілитися на дві групи і придумати їм назви, обрати капітанів.

Оцінювати змагання буде наше шановне журі. (Оголошується склад журі.)

Наша гра складається з кількох конкурсів: «Відгадай», «Народознавчий», «Історичний», «Кросвордний», «Письменницький», «Сторінками художніх творів», «Швидкісний».

2. Проведення конкурсів

Отже, розпочнемо наше змагання із загадок. На кожну відповідь пропонується 30 секунд. Відповідає та команда, яка першою підготувала відповідь.

2.1. «Відгадайка».

Кожний скільки хоче бере,
А все лишається.

(Книга)

Біла грядка —
Чорні зернятка.
Посіяла по порядку —
Та маю загадку.
Хто зернятка знає,
Той відповідає.

(Аркуш, папери)

Тоненьке, кругленьке,
Серце чорненьке.
Хто на його слід погляне,
Думку його визнає.

(Олівець)

Стоїть дім.
Увійдеш до нього сліпим,
Вийдеш зрячим.

(Школа)

Біле поле, чорне насіння,
Хто не вміє,
Той не посіє.

(Писання)

2.2. «Народознавчий».

- 1) До якого циклу календарно-обрядової поезії належить містерія «Водіння кози»? (*Зимового*)
- 2) Що символізував кіт у слов'янських культурах як напівміфічна істота? (*Оберег дому (спить на печі, стереже спокій, не виходить далеко від дому, завжди повертається)*)
- 3) Для чого слов'янами випікався символічний корж у формі птахів, з яким вони ходили, піднявши його високо над головою? (*Закликали весну прийти на землю, а цю пору року приносять на крилах птахи.*)
- 4) Яке народне свято свідчить про остаточне панування літа на землі? (*Купала*)
- 5) Що робили жінки на Русальний тиждень для задобрення цих фантастичних істот? (*Розвішували по деревах дарунки.*)
- 6) Назвіть відомих вам авторів пісень літературного походження (*Т. Шевченко, С. Руданський, І. Франко, Л. Глібов, М. Старицький, М. Кропивницький та ін.*)

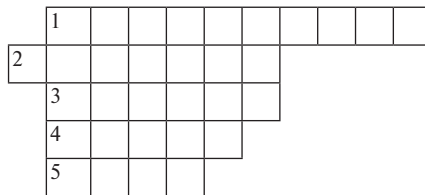
2.3. «Історичний».

- 1) Стрілецькі пісні були створені та побутували серед... (*бійців загонів Українських січових стрільців.*)
- 2) В якому місті жив ханський син у князя Володимира з твору М. Вороного «Євшан-зілля»? (*Києві*)
- 3) Назвіть осіб, які брали участь у викупі Т. Шевченка з кріпацтва (*К. Брюллов, В. Жуковський, Є. Гребінка, В. Григорович, О. Венеціанов, І. Сошенко*)
- 4) Нашадком якого роду був Т. Шевченко? (*Козацького*)

- 5) В якій країні народився «Федько-халамидник» В. Винниченка? (Франції)
- 6) В якому році Верховного Радою України було затверджено текст національного гімну нашої держави, за основу якого взято вірш П. Чубинського «Ще не вмерла Україна»? (2003 рік)

2.4. «Кросвордний».

1. Визначте жанр пісні літнього періоду. (Купальська)
2. Назва пісні зимового періоду. (Засівна)
3. Ім'я автора «Повісті минулих літ». (Гестор)
4. За допомогою чого ханський син згадав про рідний край за твором М. Вороного? (Зілля)
5. Мешканці казкового міста твору Емми Андієвської. (Яяни)

2.5. «Письменницький».

- 1) Що єднає О. Пчілку і Леся Українку? (Мати і дочка, обидві письменниці.)
- 2) Де побувала Леся Українка під час лікування? (У Єгипті, Грузії та Криму)
- 3) Під впливом якого письменника П. Чубинський почав писати вірші, друкувався в журналі «Основа»? (Т. Шевченка)
- 4) Хто з письменників, крім О. Довженка, писав кіносценарії? (С. Чернілевський)
- 5) Чому І. Калинець назвав свою дочку Дзвінкою? (Дзвінка — ім'я коханої ватажка карпатських опришків Олекси Довбуша)
- 6) В якій країні, якому місті на теперішній час мешкає Емма Андієвська? (Німеччина, Мюнхен)

2.6. «Сторінками художніх творів».

- 1) Що полюбляв смакувати гном (І. Жиленко «Гном у буфеті»)? («Какао пити, смоктати м'ятні гостинці»)
- 2) Назвіть відомі вам поезії І. Калинця із циклу «Дивосвіт». («Доц», «Блискавка», «Книжечка», «Веселка», «Дим».)
- 3) Хто був Оленем Августом з однойменного твору Є. Гуцала? (Август — син шукача. Оскільки він марив оленями, шукачі назвали його Олень Август.)

- 4) За що була засуджена Анна з твору Л. Костенко «Кольорові миші»? (*«Вона робила ... кольорові миші з оцих ось жовтих і сухих листків»*)
  - 5) Через що повсякчас страждав Павлик з твору С. Черкасенка «Маленький горбань»? (*Горб, який заважав йому рухатися*)
  - 6) Яким чином з'явився лев на узбережжі Десни (О. Довженко. «Зачарована Десна»? (*«Коли трапилась аварія поїзда під Бахмачем і клітка мандрівного зверинця поламалась, виплигнув він на волю... махнув на все та й подався на Десну знайти собі хоч трохи відпочинку»*)
- 2.7. «Швидкісний».

Назвати якомога більше фантастичних героїв із творів, що вивчалися протягом I семестру.

IV. Підсумок гри. Оголошення журі результатів заходу. Визначення переможців

V. Оголошення списку художньої літератури, яка буде вивчатися у II семестрі

ПРИГОДИ І РОМАНТИКА

Урок № 33

В. НЕСТАЙКО «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ». ЗАХОПЛЮЮЧИЙ ПРИГОДНИЦЬКИЙ СЮЖЕТ ТВОРУ

Мета: ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом В. Нестайка; розпочати роботу щодо аналізування його пригодницького твору, виявити ідейно-тематичну спрямованість твору, особливості назви; розвивати вміння толерантно і аргументовано доводити свою думку, відстоювати власну позицію; узагальнювати, порівнювати, робити власні висновки, формувати етичні смаки школярів; виховувати почуття пошани до творчості В. Нестайка, позитивних рис характеру; інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В. Нестайка, бібліотечка його пригодницьких творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чи траплялися з вами цікаві пригоди? А можна про них написати художній твір?
- Твори якого жанру художньої літератури вам подобаються? Чим саме?
- Який твір, на ваш погляд, вважають пригодницьким? Наведіть приклад.
- А які пригодницькі твори світової літератури ви вже читали? (*Твори Д. Дефо, Ж. Верна, Марка Твена та ін.*) Чим вони вас вражають, захоплюють?
- На вашу думку, пригодницькі твори повинні бути комічними або, навпаки, гостросюжетними? Власні міркування обґрунтуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Саме тому, що дитинство моє перервала війна і довелося зазнати чимало гірких недитячих переживань, рано подорослішати, мені й захотілося писати для дітей — повернутися у дитинство і догратися, досміятися, пофантазувати разом з юними читачами.

В. Нестайко

1. Життєвий і творчий шлях В. Нестайка (матеріал для вчителя)

ВСЕВОЛОД ЗІНОВІЙОВИЧ НЕСТАЙКО

(Народився в 1930 році)

Всеволод Нестайко належить до покоління, чиє дитинство обірвала війна. Дитячі роки письменника залишили згадку не лише про війну...

Народився в місті Бердичеві Житомирської області. Батька хлопчик майже не пам'ятає. Йому було чотири роки, коли прийшла звістка про те, що тато загинув за кордоном, виконуючи державне завдання. Всеволод пригадує лише, як батько частував його смачними цукерками у прощальний вечір і як мама повела його й сестричку в цирк, щоб хоч якось розрадити після таткового від'їзду. А був він веселою і товариською людиною, знав п'ять мов. Довго сподівався Всеволод Зіновійович, що батько все ще повернеться, тільки недавно перестав чекати...

Про Бердичів хлопчик нічого не пам'ятає, окрім страшного голоду тридцять третього. Після марних прохань дати чогось поїсти він, зітхаючи, просив маму: «Ну, то дай хоч води напитися». Рятуючись від голодомору, сім'я переїхала до Києва, де жила мамина сестра з чоловіком. З тих пір Київ став рідним містом для письменника.

У дитинстві Всеволод був дуже хворобливим хлопчиком. Не було, здається, такої дитячої хвороби, котрою б він не перехворів. Мама вчителювала і не могла сидіти постійно біля сина. Доводилось зачиняти його самого вдома. Тому дитинство для Всеволода — це самотність. Сидів у коридорі під дверима і вслухався в жахливу тишу, а в уяві вимальовувалися різні потвори і чудовиська. Тоді починав гірко плакати, але його ніхто не чув. Хіба якась сусідка підійде з того боку дверей, поговорить хвилинку-другу й піде у своїх справах. Наперекір жахливим картинам почав вигадувати смішні історії (в роду в них усі були жартунами). Отак і змагалися між собою жахи і веселі дотепи.

А потім була школа. І знову залишався сам, але самотність уже змінилась на самотійність. На одному з уроків у першому класі надочуло Всеволодові сидіти, він неквапом підвівся з місця і пішов собі між партами.

— Ти куди? — здивовано запитала Ліна Митрофанівна.

— Нікуди. Я просто гуляю. Мені казала мама, що сидіти довго на одному місці не можна.

Отак і прогулювався декілька днів, аж поки Вася Мостовой не підставив йому ногу і хлопчик не гепнувся на втіху всьому класові.

...Одного літнього дня діти біля свого будинку грали у війну, коли о 12 годині радіо принесло страшну звістку — почалася війна. Вони жили дитячими вимріяними уявленнями про війну і не могли зрозуміти заплаканих облич матерів.

— Ми цього Гітлера за один день розіб'ємо, — вигукували хлопчачки, розмахуючи руками. Був серед них і одинадцятирічний Всеволод. Не знав він, що це була його остання дитяча гра. А скільки довелося пережити в окупованому фашистами місті!

Мама не встигла евакуюватися, тому що хлопчик знову захворів. Серце її розривалося, бо дочка в цей час була в Москві (вона там вчилася в інституті). Цілих два роки про неї нічого не знали. Мама підпільно організувала школу, вчила Всеволода і його однолітків. Це був їхній п'ятий клас.

Іноді стає моторошно від спогадів про ті часи. Письменнику згадується відчайдушний мамин зойк, коли біля нього розірвався снаряд і він впав, засипаний землею. Та найстрашніша подія трапилася у Бабиному Яру. Відступаючи, німці палили свої жертви. Вони примушували робити це військовополонених. Одного разу кілька полонених утекло. Фашисти з собаками кинулися їх шукати. А Всеволод з Павлушею неподалік рвали в ліщині горіхи. Німець подумав, що це втікачі, вистрелив Павлуші прямо в скроню і націлився на Всеволода, але потім розглядив. Що це були діти...

Багато професій поміняв Всеволод Нестайко. Він був і столяром, і слюсарем, візником, репетитором. Та найбільшу втіху одержує від зізнання маленьких читачів, що вони беруть в руки його книжечки, коли залишаються самі або хворіють.

Однак перш ніж стати дитячим письменником, закінчив філологічний факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка.

Потім працював у редакціях журналів «Дніпро», «Барвінок», у видавництві «Молодь», де й було надруковано його першу книжку «Шурка і Шурко». Почин був добрий — слідом посипалися одна за однією повісті, оповідання для дітей: «В країні сонячних зайчиків», «Космо-Натка», «Пригоди Робінзона Кукурузо», «Незнайомець з тринадцятою квартири», «Таємниця трьох невідомих», «Пригоди близнят-козенят», «Тореадори з Васюківки», «Пригоди Грицька Половинки», «Незвичайні пригоди у лісовій школі», «П'ятірка з хвостиком» та багато інших. У них — дотепні, жваві, веселі, розумні, кмітливі, сміливі маленькі герої в різних життєвих ситуаціях, часом і драматичних, і зовсім химерних, сфантазованих. А поряд — добрий, лагідний дух самого автора, що несе в наш непростий світ добро і любов. І це Всеволод Нестайко робить настільки широко й чесно — його твори не залишають байдужим, жодного читача. Саме тому вони перекладені багатьма мовами світу. Популярність письменника поширилася далеко за межі України. За повість-казку «Незвичайні пригоди у лісовій школі» він удостоєний премії імені Лесі Українки. Фільм за твором «Тореадори з Васюківки» одержав Гран-Прі на Міжнародному фестивалі в Австралії, фільм за твором «Одиниця з обманом» — спеціальний приз на Міжнародному фестивалі в Габрово. Рішенням Міжнародної ради з дитячої та юнацької літератури книжку «Тореадори з Васюківки» включено до особливого Почесного списку Г.-Х. Андерсена.

2. Теорія літератури

2.1. Повість — епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням (перша українська повість — «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка). Розрізняють повісті історичні, науково-фантастичні, соціально-побутові, пригодницькі, біографічні.

Раніше повістями називали й короткі розповідні твори.

2.2. Романтика — незвичайність, казковість чого-небудь, що викликає до себе емоційне, піднесене ставлення з боку людини. Героїка, піднесеність.

2.3. Пригодницький твір — це твір, в якому зображені непередбачені, несподівані події, випадки (допомога в скрутну хвилину та ін.), що трапляються з героями під час подорожі, мандрівки і часто пов'язані з ризиком.

3. Робота над твором В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»

Розділ І. «Метро під свинарником. Тореадори з Васюківки. Собакевич» (уривки з трилогії)

3.1. Виразне читання уривків.

3.2. *Тема:* зображення різноманітних пригод хлопців, які потрапляли у цікаві та захоплюючі ситуації і намагалися довести власну самостійність у їх вирішенні.

3.3. *Ідея:* уславлення дитячої кмітливості, винахідливості, розуміння почуття гумору та засудження необдуманих вчинків.

3.4. *Основна думка:* саме з дитинства формується людське «я», і хоча хлопці бешкетують, але в кожного з них добре серце, благородні наміри.

3.5. Жанр: пригодницький та гумористичний твір.

3.6. Композиція.

Події у цій частині твору відбуваються протягом двох днів.

Експозиція: знайомство з Іваном Ревою та Павлом Завгороднім, родинами хлопців та місцевістю, де відбуватимуться події.

Зав'язка: прагнення хлопців повсякчас знаходити якісь пригоди (вирити метро під свинарником, виявити власні тореадорські здібності, зробити підводного човна, витягти з колодязя шеня).

Кульмінація: ризиковані вчинки, події, які траплялися з хлопцями.

Розв'язка: всі ситуації, до яких потрапляли хлопці, закінчувалися добре.

3.7. Обговорення розділу твору за питаннями:

- Чому глава твору починається зі знайомства не з хлопцями, а сваркою діда Варави?
- Чим пояснити благородність ідеї проведення хлопцями метро під свинарником?
- Що цікавого ми дізналися про родину Вані? (*Батько грає на скрипці, дід — мисливець, мати — депутат райради, ланкова кукурудзоводів*)
- Як бугай Петька налякав дачника?
- Через що хлопці посварилися і навіть побилися?
- Чому хлопці вирішали стати тореадорами? Чим закінчилося їх тренування з коровою Контрибуцією?
- Знайдіть у творі портретну характеристику діда Варави. Про що вона свідчить? (*«Обличчя в нього сіре й плямисте, як торішне листя. Губи тонкі і так стулені, мов у роті вода. Очі без вій, круглі і нерухомі, як у півня. Через оті очі здавалося, ніби дід навіки чимось здивований. Та це тільки здавалося. Вісімдесят третій йому пішов»*)

- Як Ваня з Павлом ставляться до навчання? («*І хто вигадав оті екзамени. Та ще навесні, коли повітря пахне футболом і цурками — палками... Як добре було ще торік у четвертому класі! Ніяких тобі екзаменів. Краще було б і не переходити в п'ятий ... Краще двадцять «метро» засипать, ніж один екзамен*»)
- Яким чином Ваня хотів зробити підводного човна?
- Що свідчить про реакцію хлопців на скімлення щеняти в колодязі? Як би повели себе ви у такій ситуації?
- Як поставилися хлопці до злочинця, який кинув щеня до колодязя?
- Чим пояснити те, що Ваня з Павлом, отримавши нового друга, забули про будівництво підводного човна?

V. Закріплення вивченого матеріалу на тему:

«В. Нестайко «Тореадори з Васюківки» (розділ I «Метро під свинарником. Тореадори з Васюківки. Собакевич»)

1. Розв'язання тестових завдань

1. Як називав дід Ванька, коли сварився на нього?
а) Волоцюгою; б) *авантюристом*; в) пройдисвітом.
2. Дід хотів, щоб хлопці:
а) допомогли йому по господарству; б) *вилізли з ями*;
в) вирвали бур'ян за клунею.
3. Хлопці хотіли під свинарником прорити метро, як:
а) у *Києві*; б) Харкові; в) Львові.
4. Свиня, на думку хлопців, важила:
а) *п'ять пудів*; б) п'ять кілограм; в) майже тонну.
5. На характер льоха Манюня була:
а) спокійною; б) брехливою; в) *противною*.
6. Які станції метро у Васюківці планувалося провести хлопцями?
а) «Подвір'я» і «Городина»; б) «Сонячна» і «Кропив'яна»;
в) «Клуня» і «Крива груша».
7. Для вчительки математики проїзд у метро у Васюківці коштуватиме:
а) три копійки; б) *п'ять копійок*; в) одна копійка.
8. Чому будову метро хлопці вимушені були призупинити?
а) Не вистачало будматеріалів; б) дід побачив і почав сваритися;
в) у *підземелля потрапила свиня і все зруйнувала*.
9. Друга Павла звали Явою, як і острів:
а) у Тихому океані; б) *Індійському океані*; в) Азовському морі.

10. Батько у Яви:
  - а) *скрипач*; б) хокеїст; в) фермер.
11. Явин дід полюбляє:
  - а) *полювати*; б) рибалити; в) доглядати за худобою.
12. На честь діда було названо:
  - а) шлях до Києва; б) *польове озеро*;
  - в) метро, що хотіли прокласти хлопці.
13. Мати у Яви:
  - а) бригадир на заводі будматеріалів; б) *ланкова кукурудзоводів*;
  - в) депутат облради.
14. Який фразеологізм має місце у цій частині твору?
  - а) *Тільки п'ятами залопотів*; б) на ловця і звір біжить;
  - в) з голови до п'ят.
15. Характер у Яви наче:
  - а) ґрунтовий шлях; б) міцна скеля; в) *сталь*.
16. Ява кінофільм «Тореадор» назвав:
  - а) дуже гарним; б) *закордонним*; в) класним.
17. Тореадори, на думку Яви, — це:
  - а) люди, що ризикують своїм життям;
  - б) *найсмівливіші герої і ловкачі*; в) гумористи і циркачі.
18. Іван Рень і Павло Завгородній мріяли, щоб про них:
  - а) написали в газеті; б) *транслявали по радіо і по телевізору*;
  - в) знав увесь світ.
19. Яке лихо вчинив бугай Петька?
  - а) *Загнав дачника на телеграфний стовп*;
  - б) розбив сусідську горожу; в) зіпсував комбайн Миколи.
20. Через що Іван і Павло посварилися, а потім побилися?
  - а) *Кандидатуру на бій з коровою*; б) суперечку — хто сильніший;
  - в) бажання покататися на Миколиному комбайні.
21. На килимку у Павла було вишито:
  - а) чудове квіткове поле; б) *трое цуценят*; в) Діда Мороза.
22. До тореадорського реманенту належали:
  - а) *капелюшок і килимок*; б) відро і материна хустка;
  - в) простирадло і міцна мотузка.
23. Яку пісню наспівували хлопці, будучи у повній бойовій готовності?
  - а) *Арію Хозе з опери Бізе «Кармен»*; б) гімн П. Чубинського;
  - в) «Єднайтесь, брати українці...»

24. Коли Контрибуція бурно зреагувала на хлопчачі старання?

- а) Кому її почали кусати мухи; б) вона захотіла пити;
- в) один із хлопців ударив її по губі.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чим вас приваблюють Ява і Павло? Порівняйте ваш відпочинок на літніх канікулах і пригоди цих п'ятикласників. Зробіть узагальнюючий висновок.
2. Доведіть на прикладі вчинків Івана та Павла, що хлопці мають щире серце, здатні до порозуміння і добра.
3. У бика Петьки очі наче:
  - а) повна луна; б) дві залізні миски; в) *тракторні фари*.

Картка № 2

1. Прослідкуйте, як сам В. Нестайко ставиться до своїх героїв? Особисті міркування обґрунтуйте.
2. Чи можна, на ваш погляд, виправдати поведінку хлопців, які рили метро під свинарником і зашкодили діду? Як Іван і Павло зреагували на його крик? Висловіть власну думку стосовно цього.
3. Де знайшли хлопці порятунок від Контрибуції?
  - а) *У ставку*; б) на дереві; в) вдома.

Картка № 3

1. Прокоментуйте характеристику, яку надав хлопцям дід Салимон: «От хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них буцегарні! Власну думку вмотивуйте.
2. А що, на ваш погляд, є дружбою? Чи можна Ваню з Павликом вважати друзями?
3. На знак пошани до Контрибуції, яка простила образи хлопців, Ява частував її:
  - а) солодкими пиріжками; б) *цукерками*; в) зефіром.

Картка № 4

1. Чим захоплює вас ця частина твору? Як ви ставитеся до вчинків і поведінки Вані та Павла? Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
2. Прослідкуйте, які риси характеру виявляються у хлопців під час пригод, що з ними трапляються. Власні спостереження узагальніть.
3. Як хлопці назвали щеня, яке витягли з колодязя?
  - а) Палканом; б) Шариком; в) *Собакевичем*.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****VIII. Домашнє завдання**

Дослідницьке завдання — дізнатися у батьків про їх дитинство і ті пригоди, які з ними траплялися (розповідь-конкурс).

Урок № 34**В. НЕСТАЙКО «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ».
МРІЯ І ДІЙСНІСТЬ У ТВОРІ**

Мета: продовжити опрацювання змісту твору, знаходити у творі елементи гумору, романтики; простежити, як зображується мрія і дійсність у стосунках і поведінці героїв, вміти їх аналізувати; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, увагу, спостережливість, вміння грамотно висловлювати свою думку, почуття, враження, формувати активну життєву позицію, естетичні смаки; виховувати почуття пошани до творчості В. Нестайка, гумору, прагнення пізнати багато цікавого, корисного, необхідного для самовдосконалення; прищеплювати повагу до дружби, працьовитості.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет В. Нестайка, бібліотечка його пригодницьких творів та творів Д. Дефо, Ж. Верна, Марка Твена (зарубіжна пригодницька література); творчі роботи школярів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Розв'язування тестових завдань за темою «В. Нестайко. Життя і творчість».

1. Дитячі роки В. Нестайка залишили згадку про:
  - а) голодомор; б) *війну*; в) холод.
2. Народився майбутній письменник у місті:
  - а) *Бердичеві*; б) Львові; в) Казані.
3. У дитинстві Всеволод був хлопцем:
  - а) веселим; б) *хворобливим*; в) врівноваженим.
4. Мати Всеволода працювала:
  - а) *вчителем*; б) майстром на хлібопекарні; в) бібліотекарем.
5. З дитинства Всеволод Нестайко:
  - а) вже працював; б) читав багато історичних творів;
  - в) *був самотійним*.
6. У грізні роки війни мати Всеволода:
  - а) допомагала пораненим бійцям; б) *підпільно організувала школу*;
  - в) день і ніч працювала за станком.
7. Ким не працював В. Нестайко?
  - а) *Комбайнером*; б) столяром; в) візником.
8. Щоб стати дитячим письменником, В. Нестайко закінчив філологічний факультет:
  - а) Львівського університету; б) *Київського університету*;
  - в) Харківського педагогічного інституту.
9. В. Нестайко працював у редакції журналу:
  - а) *«Барвінок»*; б) *«Малютко»*; в) *«Метелик»*.
10. Перша книжка письменника мала назву:
  - а) *«Шурка і Шурко»*; б) *«Тореадори з Васюківки»*;
  - в) *«Пригоди Робінзона Кукурузо»*.
11. В. Нестайко був удостоєний премії імені Лесі Українки за твір:
  - а) *«Таємниця трьох невідомих»*; б) *«Пригоди близнят-козенят»*;
  - в) *«Незвичайні пригоди у лісовій школі»*.
12. Рішенням Міжнародної ради з дитячої та юнацької літератури до особливого Почесного списку Г. -Х. Андерсена включено книжку:
  - а) *«П'ятірка з хвостиком»*; б) *«Тореадори з Васюківки»*;
  - в) *«Пригоди Робінзона Кукурузо»*.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Перевірка домашнього завдання

Учнівський міні-конкурс і найцікавіша розповідь школярів про пригоди їхніх батьків у дитинстві. Визначення переможців.

IV. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

*Усміхнися над своїми прикрощами — гіркота їхня щезне.
Усміхнися над своїм супротивником — щезне його злість.
Усміхнися і над своєю злістю — не буде і її.*
Я. Райніс

*З добрим дружись, а лихих стережись!
Народне прислів'я*

Нема нічого кращого в житті за дружбу.
В. Нестайко

1. Аналізування IX розділу твору «Тореадори з Васюківки».

- 1.1. Виразне читання розділу, переказування окремих його епізодів за бажанням учнів.
- 1.2. *Тема:* зображення стосунків між хлопцями, в результаті яких перевіряється цінність справжньої дружби.
- 1.3. *Ідея:* засудження тих, хто розуміє дружбу тільки на словах; ушлявлення дружніх стосунків, які перевірені часом, конкретними справами.
- 1.4. *Основна думка:* «Поміч у свій час як дощ у посуху» (народне прислів'я), «Нема нічого кращого в житті за дружбу» (В. Нестайко).
- 1.5. Композиція.

Експозиція: розповідь про дружні стосунки Павла з Антончиком Мацієвським.

Зав'язка: вирішення хлопцями збудувати єгипетську піраміду із кавунів і замурувати в ній Павлушу — як фараона Гаменхотепа...

Кульмінація: допомога Яви Павлу втекти від розлюченого діда Салимона.

Розв'язка: покарання хлопців батьками за шкоду на баштані.

1.6. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Чим пояснює Павлуша своє недоброзичливе ставлення до Яви на початку розділу?
- Які переваги були у дружніх стосунках Павла з Антончиком Мацієвським?
- Яким зображено баштан? Опишіть його («Такого баштана нема ніде. Кінця краю не видно. Од обр'ю до обр'ю. І кавунів — тисячі, мільйони... і всі смугасті. Як тигри. Тисячі, мільйони тигрів»)

- Як відбувається знайомство з дідом Салимоном — охоронцем баштану?
- Яким чином хлопці потрапили на баштан?
- Якої шкоди завдали хлопчаки баштану?
- Як хлопці дійшли до того, щоб збудувати єгипетську піраміду? Що вам відомо з історії про цю споруду?
- Охарактеризуйте Стюпу Карафольку. Чим пояснити те, що хлопці його не поважали? (*«Він щодня чистив зуби, робив зарядку і взагалі був свиня. Коротше, він був те, що називається зразковий учень: учився на самі п'ятірки, поводився в школі бездоганно, не бешкетував, не бив вікон, не вмочав косу дівчинки, що сидить попереду, в чорнило, не підпалював на уроці «жабку» з кінострічки...»*)
- Поясніть вираз у творі: «Стюпа — був свого роду ходячим довідником».
- Звідкіль хлопці були обізнані про єгипетські піраміди?
- Кого було обрано фараоном? Чому?
- Опишіть, як відбувалася побудова єгипетської піраміди?
- Що відчув Павлуша, перебуваючи у ролі Гаменхотепа?
- Яким чином Павлуша втік від діда Салимона? Хто йому допоміг?
- Охарактеризуйте внутрішній стан Павла, коли він тікав з Явою від діда (*«І мені здавалося, що серця наші теж б'ються, наче одне серце. Мені було дуже хороше! Мабуть, таке відчувають справжні друзі — солдати, коли плече в плече йдуть в атаку. Отак біг би й біг на край світу...»*)
- Чи зрозумів Павло, чим вимірюється справжня дружба? Що про це свідчить?
- Яке покарання дістали хлопці за шкоду на баштані?
- На ваш погляд, дружба Павла з Явою буде тривалою чи тимчасовою? Обґрунтуйте особисті міркування.
- Чого вчить вас цей твір? Кого ми можемо назвати справжнім другом?
- Які прислів'я та приказки про дружбу ви знаєте?
(*Нема товариша — шукай, а знайшов — бережи;
Вірний приятель — то найбільший скарб;
Не обгороджуй себе огорожею, а приятелями;
Друга шукай, а найдеш — тримай;
Не май сто рублів, а одного друга;
Не так тії сто братів, як сто друзів;
Пробуй золото вогнем, а дружбу — грішми*)

VI. Закріплення вивченого матеріалу на тему «В. Нестайко “Тореадори з Васюківки”» (розділ IX, в якому Павлуша розказує, як він подружився з Явою)

1. Розв’язання тестових завдань

1. Павло не дружив з Явою до четвертого класу, оскільки той був:
    - а) *вередливим*; б) товаришував з хлопцями іншого класу;
    - в) заклопотаний навчанням.
  2. Спершу Павло дружив:
    - а) з Ганькою Гребенючкою; б) *Антончиком Мацієвським*;
    - в) Стьопкою Карафолькою.
  3. Найбільше Павлуша полюбляв:
    - а) морозиво з вершками; б) *малину з молоком*;
    - в) вареники з вишнями.
  4. Кавуни на баштані Павлуша порівнює:
    - а) з *тиграми*; б) кулями; в) колесом комбайна.
  5. Дід Салимон-баштанник не любив, коли хлопці:
    - а) його ображали; б) *кralи у нього кавуни*; в) псували йому врожай.
  6. Варава і Салимон сварилися через:
    - а) *політичну ситуацію за кордоном*;
    - б) здобути інформацію про футбольну гру;
    - в) непорозуміння у господарських справах.
  7. Хлопці пробували грати кавуном:
    - а) у волейбол; б) гандбол; в) *футбол*.
  8. Стьопу не полюбляли хлопці, бо він:
    - а) *був відмінником*; б) не чистив зуби; в) фізично не розвивався.
  9. Серед хлопчачого колективу Стьопу називали:
    - а) розумним електриком; б) літаючою тарілкою;
    - в) *ходячим довідником*.
  10. Хлопці навчилися говорити один на одного «старик»:
    - а) від старшокласників; б) *київських мисливців*;
    - в) працівників баштанника.
  11. Гору кавунів хлопці назвали:
    - а) Ейфелевою вежею; б) *египетською пірамідою*;
    - в) чарівною фортецею.
  12. Павлуша погодився бути фараоном, отримавши ім’я:
    - а) Хеопс...; б) Тутанхамон...; в) *Гаменхотеп...*
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Доведіть на прикладі взаємостосунків хлопців, що дружба перевіряється у скрутних ситуаціях. Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
2. Висловіть власну думку щодо наступного розміркування Павла: «Нема нічого кращого в житті за дружбу».
3. Чому хлопці покинули замурованого у кавуни Павлушу?
  - а) вирішили пошуткувати над ним;
  - б) побачили діда Салимона;
  - в) почули крик матері.

Картка № 2

1. Що свідчить про обізнаність хлопців стосовно історичних знань про єгипетські піраміди? Свої думки обгрунтуйте.
2. Як ви ставитеся до шкоди, яку вчинили хлопці на баштані? Визначте власний вирок щодо покарання шкідників.
3. Хто допоміг Павлу в скрутну для нього хвилини?
  - а) Гришка Сало; б) Ваня Рень; в) Антончик Мацієвський.

Картка № 3

1. Чому хлопці не любили Стьопу Карафольку? Чи згодні ви з думкою хлопців? Особисті міркування аргументуйте.
2. Прокоментуйте народне прислів'я: «Порятуй мене у пригоді, а в добрім разі не потребуем рятунків». Як воно стосується даного розділу твору?
3. Яке із зазначених нижче народних прислів'їв стосується ідейного змісту IX розділу твору?
  - а) *В лиху годину узнаєш вірну людину.*
  - б) Чим багатий, тим і радий.
  - в) Ложка дьогтю зіпсує бочку меду.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Підготувати усний твір на тему «З ким я дружу в класі і чому?»

Урок № 35**В. НЕСТАЙКО «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ».
СМІШНЕ, КОМІЧНЕ, РОМАНТИЧНЕ У ТВОРІ**

Мета: продовжити аналізувати твір В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», виявити особливості смішного, комічного, романтичного в пригодницькому творі; характеризувати вчинки героїв, пов'язуючи з життєвими ситуаціями учнів; розвивати вміння виразно читати, грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; виділяти з інформації головне, суттєве; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати у школярів активну життєву позицію, позитивні риси характеру; прищеплювати інтерес до пригодницького літературного жанру; пунктуальність.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет В. Нестайка, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Які художні твори ви любите читати? Чому?
- Яке повчальне значення для вас мають твори художньої літератури? Відповідаючи, посилайтеся на приклади з відомих вам творів.
- Що вам подобається у Вані з Павлом, героях твору «Тореадори з Васюківки»?
- Чим пояснити те, що з хлопцями повсякчас трапляються якісь пригоди?
- Як ви ставитесь до пригод? Які цікаві пригоди траплялися з вами?

III. Перевірка домашнього завдання

- 1) Прослуховування усних учнівських творів на тему «З ким я дружу в класі і чому?»
- 2) Підсумок творчої роботи школярів.

**IV. Оголошення теми, мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності**

V. Основний зміст уроку

Коли людина сміється, вона зла не робить.

К. Паустовський

Я не вірю в одну рятувальну силу таланту без наполегливої праці.

Ф. І. Шаляпін

1. Опрацювання розділу твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» — «“Е”, — сказали ми з Явою»

1.1. Виразне читання та переказування окремих епізодів розділу.

1.2. *Тема:* зображення цілеспрямованого прагнення Яви і Павла організувати сільський театр, на сцені якого вони так і не змогли продемонструвати свій талант через власну лінь та самовпевненість.

1.3. *Ідея:* уславлення прагнення хлопців, які виявили бажання створити справжній театр у районі і здобути велику славу; засудження легковажності, ліні, безвідповідального ставлення до визначеної справи (вивчення хлопцями акторських ролей до вистави).

1.4. *Основна думка:* кожна розпочата справа повинна мати організаційний початок і вичерпне логічне закінчення.

1.5. Композиція.

Експозиція: рішення Яви та Павла організувати сільський театр у Васюківці.

Зав'язка: розподіл театральних ролей між учнями; Павло — Топчинський; Ява — Бобчинський.

Кульмінація: «провал» інсценізації п'єси через незнання акторських слів Павлом і Явою.

Розв'язка: страждання та сором хлопців, які втекли зі сцени театру.

1.6. Обговорення змісту розділу «“Е”, — сказали ми з Явою» за питаннями:

- З чим було пов'язано хвилювання Павла під час перебування за театральною завісою?
- Яких видатних митців, майстрів театру згадає хлопець?
- Кого і чому у творі названо Станіславським, а кого — Немировичем-Данченком?
- Для чого хлопці вирішили створити театр у Васюківці? Як цю ідею Павла і Яви сприйняли школярі, мешканці села?
- Як здійснювався підбір акторів серед школярів?
- З чим було пов'язано те, що для інсценізації вирішили вибрати п'єсу М. Гоголя «Ревізор»?

- Як розподілялися ролі? Чому Ява і Павло не отримали головної ролі?
- Чим пояснити важливість ролей хлопців у п'єсі?
- У чому були труднощі у хлопців під час репетиції?
- Як же школярі готувалися до театральної вистави?
- Яку чутку розпустила баба Гарбузиха щодо авторства п'єси «Ревізор»?
- Чому Павло перед виступом намагався згадати будь-яку бабусину молитву?
- Як хлопці почували себе, виступаючи на сцені?
- Що ж то було за «Е», яке неодноразово повторював Павло на сцені?
- Яким чином Павло, а потім Ява втекли зі сцени?
- Про що думали хлопці, покинувши сцену?
- Що відчували хлопці, від чого вони страждали, думаючи про закінчення п'єси?
- Чим пояснити самокритику хлопців наприкінці розділу?
- Яким, на вашу думку, повинен бути актор? Від чого залежить повага, пошана аудиторії до нього?

VI. Закріплення вивченого матеріалу на тему «В. Нестайко “Тореадори з Васюківки”», розділ «“Е”», — сказали ми з Явою»

1. Розв'язання тестових завдань

1. Серце Павлуші «мліє і зупиняється...»:
  - а) *перед початком виступу на сцені;*
  - б) від сорому за свій негативний учинок на зупинці автобуса;
  - в) оскільки посварився з другом Явою.
2. Якого артиста автор не згадує у творі?
  - а) Щепкіна; б) Штепселя; в) *Шалаяпіна.*
3. Галина Сидорівна — це вчителька:
  - а) математики; б) *літератури;* в) музики та співів.
4. Оdkривав і закривав завісу:
  - а) *Беті Башка;* б) Стьопа Карафолька; в) дід Варави.
5. Павлуша був у сільському ВХАТі:
  - а) *Станіславським;* б) Немировичем-Данченком; в) Щепкіним.
6. Хлопці організували у Васюківці театр, щоб:
  - а) *їздити по гастролях у різні країни;* б) прославитися у рідному селі;
  - в) довести свою порядність, прагнення зробити щось позитивне, добре.

7. Галина Сидорівна похвалила хлопців за їх бажання організувати театр і сказала, що вони:
а) працьовиті; б) *енергійні*; в) емоційні.
8. Колю Кагарлицького Ява не хотів записувати до театралів, бо він:
а) погано навчався; б) *був тихим і спокійним*;
в) був надто рухливим і веселим.
9. На першому засіданні гуртка було обрано п'єсу, яка буде демонструватися на сцені сільського театру, а саме:
а) В. Шекспіра «Отелло»;
б) І. Котляревського «Наталка Полтавка»; в) *М. Гоголя «Ревізор»*.
10. Найголовнішу роль у п'єсі виконував:
а) *М. Кагарлицький*; б) С. Карафолька; в) І. Рень.
11. На репетиція Павло і Ява не впізнавали себе, бо кудись зникав їх артистизм і тому вони порівнювали себе:
а) з *мокрицями*; б) жуками; в) пилом на дорозі.
12. Найскладнішим з уроків літератури хлопцям було:
а) написати твір; б) *вивчити вірш*; в) проаналізувати поезію.
13. Якщо артисти ходитимуть по сцені з папірцями, то це буде не спектакль, а:
а) диспут; б) семінар; в) *конференція*.
14. Карафолька «зубрячив» свою роль щодня:
а) по п'ять годин; б) дві години; в) *чотири години*.
15. Ганька Гребенючка під час вивчення своєї театральної ролі навіть:
а) не ходила гуляти з подругами; б) *двічі пропустила кіно*;
в) не допомагала батькам по господарству.
16. На думку Яви, зубрьожка — для:
а) дуже розумних; б) *дурнів*; в) ледачих.
17. Не знаючи ролі, хлопці вирішили грати на сцені так, як Качалов, тобто:
а) під фонограму; б) *суфлера*; в) мову жестів та міміки.
18. Чемпіоном школи по підказках був:
а) *Кузьма Барило*; б) Микола Кагарлицький;
в) Павлуша Завгородній.
19. Завіса зі скреготом розсувається, наче:
а) смичок по струнах; б) *цепний собака на залізних кільцях*;
в) ножем по залізу.
20. Чого вчила баба Павлушу, але це він не запам'ятав?
а) Тримати голос під час співів; б) *молитви*; в) грати на флейті.

21. Що призвело до хвилювання хлопців?
- а) *Забули слова для ролі на сцені;*
  - б) побачили в залі діда Салимона;
  - в) згадали, що не запросили своїх батьків на виставу.
22. Сашко Гузь грав роль:
- а) *поштмейстера;* б) коменданта; в) городничого.
23. Тікаючи зі сцени, Павло:
- а) штовхнув Карафольку; б) *збив декорацію;*
  - в) перевернув відро з водою.
24. Чому Павлу та Яві було соромно, коли вони втекли зі сцени?
- а) *Не знали акторських слів, зіпсували демонстрацію вистави;*
  - б) робили мовні помилки під час виступу на сцені;
  - в) дехто в залі кривляв їх.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому В. Нестайко, на ваш погляд, намагається порівняти перед виходом на сцену хвилювання хлопців і відомих театралів. Особисті міркування доведіть, посилаючись на зміст твору.
2. Охарактеризуйте Павла і Яву як організаторів театру у Васюківці. Чому у них виявилось бажання створити театр?
3. Як Павло з Явою поставилися до Миколи Кагарлицького після інсценізації вистави?
  - а) Із заздністю і сарказмом; б) *з повагою;* в) байдуже.

Картка № 2

1. Дослідіть, як у процесі театральної діяльності змінюється поведінка і ставлення до дорученої справи окремих школярів. Власні спостереження обґрунтуйте, посилаючись на зміст твору.
2. Висловіть власну думку стосовно поведінки Павла і Яви, які втекли зі сцени театру? Чи можна їх виправдати?
3. До якої країни хотіли поїхати хлопці на гастролі?
  - а) *США;* б) Німеччини; в) Франції.

Картка № 3

1. Прослідкуйте, як мешканці Васюківки поставилися до організації сільського театру. Що про це свідчить? Наведіть приклади з твору.

2. Проаналізуйте, чим же могла закінчитися вистава п'єси М. Гоголя після того, як Павло з Явою втекли зі сцени. Як розгорталися подальші події? Стисло висловіть про це власну думку.
3. У чому була складність акторської діяльності для хлопців?
  - а) Знанні ролі;
  - б) вмінні поводити себе як герой;
  - в) придбанні костюмів.

VII. Підсумок уроку у формі бесіди за питаннями

- Чим сподобався вам цей розділ твору? Чому він вчить вас?
- Як би ви повели себе на сцені, перебуваючи на місці хлопців?
- Яким, на ваш погляд, повинен бути актор?

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Підготувати розгорнуту відповідь на питання: «Що було б далі, якби постановка п'єси мала блискуче завершення?» (Запропонуйте варіанти продовження.)

Урок № 36

V. НЕСТАЙКО «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ». ПОВЕДІНКА ГЕРОЇВ ТВОРУ, ЇХ ВЧИНКИ

Мета: аналізуючи пригодницький твір В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», вдосконалювати вміння учнів характеризувати улюбленого героя, аргументуючи свій вибір; розкривати риси його вдачі, особливості поведінки; розвивати вміння школярів акумулювати здобуті знання під час відповідей-висновків, узагальнень, раціонально використовувати навчальний час, толерантно і аргументовано доводити свою думку, відстоювати власну позицію; виховувати активну життєву позицію, позитивні риси характеру, пунктуальність, почуття любові до української літератури та її митців.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет В. Нестайка, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Що необхідно знати, вміти для того, щоб стати справжнім цікавим письменником?
- З якою метою В. Нестайко у своєму творі використовує гумор, комічні ситуації?
- Чим пригодницький твір відрізняється від казкового?
- Які риси характеру ви цінуєте у своїх друзях? Чому?
- Чим імпонують вам Павло, Ява — герої твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»?

III. Перевірка домашнього завдання

Розповіді учнів про варіанти продовження розділу «“Е”, — сказали ми із Явою» — твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», відповіді на питання: «Що було б далі, якби вистава п'єси мала блискуче завершення?»

IV. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****V. Основний зміст уроку**

Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш.

Народне прислів'я

Засміятися щирим, світлим сміхом може тільки глибока, добра душа.

М. Гоголь

1. Опрацювання розділу твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»

«Усе! Кінець! Я дарую велосипед. Загаза чогова!! Я видужую»

- 1.1. Виразне читання розділу, переказування цікавих епізодів.
- 1.2. *Тема:* зображення «смертельної» хвороби Яви, його рішення подарувати велосипед сестрі на згадку про себе.
- 1.3. *Ідея:* возвеличення любові, доброти, чуйності Яришки до хворого брата, якого вона доглядала; засудження дріб'язковості, непослідовності у своїх рішеннях на прикладі Яви.

1.4. Основна думка:

- відповідальність за свої слова, обіцянки;
- бережливе ставлення до власного здоров'я;
- вміння дарувати людям щастя.

1.5. Композиція.

Експозиція: хвороба Яви, яку він уявляв ймовірною смертю.

Зав'язка: вирішення Яви подарувати Ярині велосипед на згадку про себе.

Кульмінація: жалкування Яви за власним подарунком, зробленим сестрі; радість і щастя Яришки від катання на велосипеді.

Розв'язка: видужання Яви — «загази чоغتрової»; обіцянка брата давати кататися сестрі на велосипеді, коли вона цього забажає.

1.6. Проблематика:

- повага до ближнього, вміння розуміти його;
- турбота про власне здоров'я як одну з людських цінностей.

1.7. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Як Яришка доглядала хворого брата?
- Чому Ява насторожився, коли до нього звернулася сестра з промовою: «Любий бгатику!»
- З чим пов'язано те, що Ява вважав власну хворобу смертельною?
- Чим зумовлено бажання Яви якомога більше поїсти?
- Чому Ява подарував Яришці велосипед?
- Яким чином велосипед був об'єктом сварки між братом і сестрою?
- Як пояснити те, що велосипед для Яви — «це дуже особисте, близьке, заповітне».
- Чим було викликане хвилювання Яви при розлученні з велосипедом?
- Опишіть, як Люба Антонівна здійснювала догляд за Явою?
- Що почув, а потім побачив через вікно Ява?
- Чому Ява, бачачи, як сестра падає з велосипеда, роняючи його, у своїх думках ображав її?
- Чим пояснити те, що Ява вважав краще вмерти, ніж жити без велосипеда?
- Яким у творі зображений велосипед? (*«А який же був велосипед! «Україна». З багажником, з фарою, з ручним гальмом. А швидкість яка! Вітер, а не велосипед!»*)

- Чому Яришка, катаючись на велосипеді, вважала себе щасливою, хоча, падаючи, набила не одну гулю?
- Поясніть, чому для Яви цілісність велосипеда важливіша, ніж здоров'я сестри?
- Яким ми бачимо Яву наприкінці розділу? Як він по-братськи вирішив проблему з велосипедом?
- Як ви ставитеся до своїх братів, сестер?
- Чи бувають у вас такі непорозуміння, як у героїв розділу твору? Яким чином ви їх вирішуєте?
- Чим вразив вас цей розділ? Чого він учить вас?

2. Характеристика образів Яви та Павла за орієнтовним планом

- 1) Іван Рева та Павло Завгородній — друзі-п'ятикласники.
- 2) Пригода — невід'ємна частина життя хлопців.
- 3) Риси характеру:
  - а) доброта і чуйність;
  - б) справедливість;
  - в) винахідливість;
  - г) гумористи, бешкетники, здатні на вигадку;
  - д) зневажливо ставляться до навчання.
- 4) Розкриття закономірностей поведінки героїв через їх вчинки та стосунки з оточуючими.

VI. Закріплення опрацьованого матеріалу на тему «В. Нестайко. “Тореадори з Васюківки”» (розділ XXV «Усе! Кінець! Я дарую велосипед. “Загаза чогова!! Я видужую”»)

1. Розв'язування тестових завдань

1. Яришка, сидячи біля ліжка Яви, читала журнал:
  - а) «Котик-муркотик»; б) «Барвінок»; в) «Дзвіночок».
2. Ява прокинувся, коли на годиннику було:
  - а) *десята година*; б) пів на дев'яту; в) восьма година.
3. Яришка запропонувала Яві сніданок, який не містив такого харчу, як:
  - а) картопля; б) молоко; в) сир.
4. Як зверталася сестра до хворого Яви?
  - а) «Любий бадику»; б) «Найрідніший мій!»;
  - в) «Як почуваш себе, миленький?!»

5. Дід Салимон любив повторювати, що їжа:
  - а) основне для здоров'я; б) *джерело життя*;
  - в) робить людину добрішою.
6. Відчуваючи останні хвилини життя, Ява хотів побачити:
  - а) школярський спектакль п'єси М. Гоголя «Ревізор»;
  - б) *Павлушу, щоб попрощатися*;
  - в) тата і матусю.
7. Перед власною смертю Ява, на згадку про себе, вирішив Яришці подарувати:
  - а) альбом з марками; б) *велосипед*; в) ковзани.
8. У якому класі навчалася Яришка?
  - а) *Першому*; б) третьому; в) п'ятому.
9. Яву в Яришці драгувала:
  - а) *спритність*; б) хитрість; в) лінь.
10. Замість смерті до Яви прийшла:
  - а) провідати вчителька літератури; б) подруга Яришки;
  - в) *медичний працівник Люба Антонівна*.
11. Будучи хворим, Ява з'їв сиру:
  - а) кілограм; б) *півтарілки*; в) маленьку мисочку.
12. Медичний працівник дозволив Яві походити по кімнаті:
  - а) годину; б) півгодини; в) *десять-п'ятнадцять хвилин*.
13. Ява не довіряв медичним працівникам, бо вважав, що вони:
  - а) *мусять заспокоювати хворих*;
  - б) тільки і роблять болючі уколи;
  - в) не думають про нього як про дитину.
14. Який художній засіб використаний у фразі: «Смерть поки що відступила»?
  - а) Епітет; б) *метафора*; в) алегорія.
15. З чим, на думку Яви, порівнюється торохкотіння кісток смерті?
  - а) Стукотом більярдних куль;
  - б) *гримкотінням велосипеда, що упав*;
  - в) стуком залізничних коліс.
16. За те, що Яришка падала з велосипеда, тим самим завдаючи йому шкоди, Ява образливо її називав:
  - а) свинею; б) *коровою*; в) опудалом.
17. Ява вважав, що або велосипед, або...
  - а) сором; б) *смерть*; в) ганьба.

18. Велосипед Яви називався:
а) «Ластівка»; б) «Орлятко»; в) «Україна».
19. Швидкість велосипеда порівнюється:
а) з блискавкою; б) *вітром*; в) підводним човном.
20. Ява з хвилюванням стежив, як Яришка на велосипеді впала, перече-
пившись:
а) через *ковбок*, на якому рубали дрова;
б) стару залізну діжу, яку збиралися віддати на металобрухт;
в) камінь, яким підпирали ворота.
21. Під вікном у Яви пахли:
а) *троянди*; б) тюльпани; в) конвалії.
22. Кого не згадує Ява серед своїх товаришів, які мають велосипед?
а) Васю Деркача; б) Стьопу Карафольку; в) *Кузьму Барила*.
23. Яка основна вада була у Яришки під час розмови?
а) Багато жестикулювала; б) *не вимовляла літеру «р»*;
в) відбувалися порушення у наголосах слів.
24. Під час хвороби Яви батьки, на його думку, були:
а) у відрядженні; б) *на роботі*; в) виїхали до родичів.
Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Обґрунтуйте прислів'я, яке полюбляв повторювати дід Салимон: «Доти живе́ться, поки ї́ться і п'ється». Свої думки вмотивуйте.
2. Прослідкуйте, з чим пов'язане вагання Яви щодо подарунка сестрі велосипеда? Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
3. Найзаповітнішим для Яви був:
а) Собакевич; б) театр; в) *велосипед*.

Картка № 2

1. Доведіть, наводячи приклади з тексту твору, що Ява і Яришка люблять одне одного, хоча й постійно сперечаються між собою.
2. Чому, на вашу думку, правильне харчування має велике значення для здоров'я людини? Чим пояснити висловлювання діда Салимона: «Їжа — джерело життя»? Особисті міркування обґрунтуйте.
3. Як Яришка виражала радість під час катання на велосипеді?
а) *Сяяли очі*; б) аж підстрибувала; в) весело пищала.

Картка № 3

1. Чому Яришка, катаючись на велосипеді, відчувала себе щасливою, хоча повсякчас падала з нього? У чому було її щастя?
2. Чим пояснити те, що Ява під час хвороби хотів побачитися з Павлушкою? Чи є це справжня дружба? Свої думки вмотивуйте.
3. Кульмінацією розділу є:
  - а) «смертельна» хвороба Яви; б) видужання Яви;
  - в) радість Яришки від подарунка Яви.

VII. Підсумок уроку**VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****IX. Домашнє завдання**

Підготувати малюнки до твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», визначити цікаві епізоди з твору та вміти їх виразно читати і переказувати.

Урок № 37**ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ НАЙЦІКАВІШИХ ЕПІЗОДІВ ТВОРУ В. НЕСТАЙКА «ТОРЕАДОРИ З ВАСЮКІВКИ»**

Мета: вдосконалювати вміння і навички учнів виразного читання, зокрема тексту прозового і гумористичного твору (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»); повторити особливості виразного читання, важливість у сприйнятті ідейного змісту твору, характеристики його персонажів; розвивати вміння виразно читати, дотримуючись усіх вимог такої роботи; збагачувати словниковий запас учнів; формувати естетичні смаки; виховувати шанобливе ставлення до художнього слова, його творців; розвивати інтерес до навчальної діяльності, наслідків власної праці.

Тип уроку: застосування знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет В. Нестайка, текст твору письменника «Тореадори з Васюківки».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Що ви розумієте під виразністю читання? (*Виразне читання — це мистецтво відтворення в живому слові думок, почуттів, настроїв, переживань, якими насичений художній твір.*)
- Назвіть засоби виразного читання. (*Техніка читання, логічний наголос, паузи, сприйняття-розуміння; бачення і реакція; ставлення читця до твору; мета читання та інтонація, зв'язок з аудиторією.*) Яким чином слід їх використовувати під час виконання того чи іншого художнього твору?
- Які навички треба мати і про що необхідно знати читцю? (*Про образне мислення й емоційну збудливість; здатність переключатися з одного психологічного стану в інший; вміння володіти собою та слухачем, а також технікою мовлення; знання законів музики мови.*)
- У чому полягають особливості техніки читання? (*Дихання, голос та його сила, тембр, темп*)
- Яке значення приділяється під час читання логічному наголосу.
- Чому дуже важливо під час читання художнього твору дотримуватися пауз? Які види пауз вам відомі? (*Граматична, логічна, логіко-граматична, ритмічна, психологічна*)
- Для чого виконавець під час читання повинен враховувати інтонацію?
- За яких умов виконання будь-якого твору буде цікавим? (*Коли читець свої почуття переконання прагнутиме нести конкретній аудиторії.*)

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Основний зміст уроку**

...відчуття красивого та художнього не визначиш у сухій формулі. Вони потребують почуття, практики, досвіду, власної допитливості та часу.

К. Станіславський

Навчити дитину виразно читати твір — значить дати їй у руки ключ до пізнання й осмислення краси та змісту художнього слова.

Б. Буяльський

1. Особливості виразного читання прозового твору

Виразне читання прозового тексту називають «розказуванням», «розповіданням». Це призводить до термінологічної плутанини, коли точне відтворення авторського тексту змішують з його вільною передачею.

Само собою зрозуміло, що перш ніж начитувати текст, готуючись до декламації, необхідно збагнути його ідейний смисл. Треба мати чітку уяву про епоху, яку зображено в творі, про ідейну позицію автора, його симпатії та антипатії, про те, як погляди автора, його ставлення до явищ, подій та різних категорій людей викристалізувались у творі, в які форми вони вилились. Кому із героїв свого твору автор симпатизує, до кого ставиться скептично, кого виставляє на посміховисько, кого таврує, ганьбить? Чи завжди рівний автор у ставленні до героя, чи все у ньому він приймає? За що засуджує, за що похваляє своїх героїв автор? Яким є моє (виконавця) ставлення до автора, до кожного з героїв його твору? Що я приймаю у автора? З чим погодитись не можемо?

Треба внутрішнім зором своїм бачити змальовану автором картину в усіх її деталях. Якщо вона описана докладно, досить лише вдумливо проаналізувати текст; якщо вона схоплена скупими штрихами, її треба домалювати у своїй уяві, нафантазувати картинку.

Необхідно врахувати, від кого йде розповідь: від автора чи від когось із героїв. Декламаторові доводиться вживатися в роль тієї особи, від якої він читає. Це дає змогу краще відтворити почуття, настрої, але ніяк не означає, що треба грати роль автора чи героя, перевтілитися в них, сценічна гра в читанні прози може викликати у слухача відчуття неприродності.

Якщо розповідь ведеться від особи героя, треба збагнути, як до нього ставиться автор. Якщо про одного героя розповідає інший, враховуємо ставлення автора до обох героїв і визначаємо своє ставлення до них і до авторської характеристики їх. Тут маємо на увазі, що наше тлумачення вчинків героя може не збігатися з авторським. Та своє тлумачення, оскільки воно не суперечить текстові, — не лише право, а й обов'язок виконавця.

Є також такі місця в тексті, які вимагають читання напам'ять, а є такі, що просяться бути прочитаними з книги.

Процес виразного читання прозових творів змушує читця входити у світ думок і почуттів автора настільки глибоко, що вони на час виконання стають мовби його власними. Читець оповідає про те, що його найбільше схвилювало.

Педагог, навчаючи дітей виразного читання, намагається наблизити їхню виконавську інтонацію до усної, оповідної, щоб досягти безпосередності і невимушеності.

2. Виразне читання уривків з трилогії

В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»

2.1. Бесіда за питаннями:

- Від чого залежить темп читання? (*Від розвитку подій та явищ, почуттів та настроїв героїв. Він може змінюватися багато разів.*)
- Якою буде виразність читання гумористичного твору?
- Як необхідно читати твір В. Нестайка, щоб сміх не перешкодив сприйняттю його виразності?
- Чи симпатизує автор будь-якому герою власного твору, чи, навпаки, ставиться скептично? Відповідаючи посилайтесь на зміст твору.
- Чи все ми сприймаємо в героях твору «Тореадори з Васюківки» так, як це намагається відобразити автор?
- Як ви ставитесь до В. Нестайка та героїв його твору?

2.2. Читання найцікавіших епізодів твору за ролями. Під час читання звертається увага на виразність (дотримання техніки читання (дихання, голос, тембр), логічного наголосу, темпу, логічної мелодії, паузи, вимови, інтонації тощо).

2.3. Опрацювання завдань.

- 1) Віднайдіть місце в художньому творі, де темп читання різний (повільний, середній, швидкий).
- 2) Прочитайте уривок з пригодницького твору, а саме: з розділу «Метро під свинарником. Тореадори з Васюківки. Собакевич» від слів «У нас була прекрасна, благородна ідея...», закінчуючи словами «Ох і лаявся!». Охарактеризуйте його інтонацію, темп, зазначте паузи, логічні наголоси.
- 3) Яка роль темпу уривку з розділу, в якому Павлуша розказує, як він подружився з Явою від слів «І тут, як з-під землі, з'явився Ява», закінчуючи словами: «...а дід Салимон ловив».
- 4) Доведіть, що логічна мелодія фрази значною мірою визначається розділовими знаками на прикладі уривку з розділу «Е», — сказали ми з Явою» від слів: «Скрутно було і з іншими головними ролями», закінчуючи «Не було б п'єси».
- 5) Розставте логічний наголос і зазначте паузи в останньому абзаці розділу «Е», — сказали ми з Явою».

2.4. Робота з підручником.

Опрацювання статті про виразне читання.

V. Підсумок уроку

Бесіда за питаннями:

- Чим відрізняється виразність у читанні прозового твору від поетичного?
- Для чого під час читання твору необхідно дотримуватися виразності його виконання?
- Як виразність у читанні впливає на поведінку виконавця, риси його характеру, світогляд, кругозір?
- Яким чином виразне читання пов'язано з іншими видами мистецтва?

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

Підготуватися до позакласного читання, а саме: розкрити ідейно-художній зміст твору В. Нестайка «Незнайомець з тринадцятої квартири».

Урок № 38

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. В. НЕСТАЙКО «НЕЗНАЙОМЕЦЬ З ТРИНАДЦЯТОЇ КВАРТИРИ»

Мета: поширити читацький кругозір учнів; познайомити їх з наступним твором та пригодами вже відомих героїв; з'ясувати ідейно-тематичне спрямування та значення повісті; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, бажання пізнати нове, цікаве, корисне; вміння грамотно, послідовно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; формувати естетичні смаки; виховувати любов до рідної літератури, мови, краси природи, повагу до творчості В. Нестайка; прищеплювати пунктуальність, відповідальність за доручену справу.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет В. Нестайка, малюнки учнів до твору, бібліотечка творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань**

- Що вам вже відомо про В. Нестайка як дитячого письменника?
- Які твори містить трилогія письменника «Тореадори з Васюківки»? Чим вони пов'язані між собою?
- Чому, на ваш погляд, В. Нестайко обрав у своїй творчості пригодницький жанр?
- Чи траплялися з вами такі різноманітні пригоди, як у героїв письменника?
- Як ви ставитеся до головних героїв трилогії В. Нестайка — Яви та Павла?
- Через що хлопці повсякчас потрапляють у різні цікаві ситуації? Як вони їх сприймають?
- Чим повчальні твори В. Нестайка? Відповідаючи, посилайтеся на фактичний матеріал змісту творів.

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Основний зміст уроку**

Найкраща в житті після мудрості — дружба.

Ф. Ларошфуко

Надійний і вірний друг — великий здобуток.

Ксенофонт

1. Огляд малюнків учнів до твору В. Нестайка

«Незнайомець з тринадцятої квартири» з відповідним коментарем

2. Робота над пригодницьким твором В. Нестайка

- 2.1. Тема:** зображення перебування Павла і Яви в Києві та різноманітних пригод, до яких вони потрапляли, особливо під час повернення годинника незнайомому актору.
- 2.2. Ідея:** возвеличення дружби, порядності, чемності, сили волі, вміння виявляти мужність і долати будь-які перешкоди, бути чесним перед самим собою.
- 2.3. Основна думка:** людину прикрашає не одяг, а вчинки, манера поведінки, ставлення до оточуючих, вміння прощати зло і відповідати на нього добром.

2.4. Композиція.

Експозиція: приїзд хлопців у Київ до дядька і тітки Павла погостювати.

Зав'язка: годинник незнайомця потрапив до рук Павла.

Розвиток дії: хлопці шукають незнайомця, щоб повернути йому годинник, і в цей час з Павлом і Явою трапляються різноманітні пригоди.

Кульмінація: повернення годинника невідомому актору.

Розв'язка: рішення хлопців написати твір про власні пригоди.

2.5. Сюжет.

Хлопці приїждять до Києва погостювати у родичів Павла. Під час перебування в столиці з Павлом і Явою трапляються різноманітні пригоди, які пов'язані з поверненням годинника незнайомому актору, що жив у 13 квартирі. Незнайомець перед купанням дав Павлу годинник, щоб той положив його на брюки, але хлопець не встиг це зробити через нещасний випадок, який відбувся на пляжі. Так годинник незнайомця залишився у Павла. Хлопець відчуває свою провину і вважає себе грабіжником. Починаються тривалі пошуки незнайомця, щоб повернути йому годинник. Наприкінці твору відбувається цікаве знайомство з власником годинника.

Хлопці вирішують написати твір про свої пригоди.

2.6. Опрацювання ідейного змісту твору відповідно до розділів за питаннями.

Примітка. І розділ «“Е”, — сказали ми з Явою» вже проаналізований під час вивчення творчості В. Нестайка та його трилогії.

Прозділ «Випадок у метро «Космонавт», конфлікт з київською міліцією»

- Чим пояснити радісний, піднесений настрій Яви і Павла, коли вони приїхали до Києва?
- Які почуття виникли у хлопців під час їх перебування на Хрещатику?
- Про що свідчить сутичка міліціонера з інтуристом? Як хлопці поставилися до інтуриста — порушника правил дорожнього руху?
- Чим мотивує Ява престижність професії міліціонера?
- Про які професії мріяв Ява і чому?
- Опишіть, чим хлопців вразив Київ.
- Що трапилося з хлопцями в метро? Чим вони були налякані?

- У чому суть «закону парності», який переслідував Яву з Павлом? («...різні неприємності завжди ходять у парі — як одна станеться, чекай другої. Недарма ж і в народі кажуть: «І так горе, і так двоє»)
- Чим Яву приваблювала Валька? Чому він повсякчас соромився згадувати про неї?
- Для чого хлопці вирішили розшукати Валю?

Зміст II розділу

Хлопці приїхали погостювати у Київ, де живуть дядько і тітка Павла.

Павло і Ява милувалися красою Хрещатика, спорудами столиці, були свідками порушення правил дорожнього руху інтуристом і реакцією міліціонера на це. У метро хлопці помилково подумали, що по ескалатору рухається старшина Полянничко і, намагаючись його наздогнати, зробили шкоду. Павло зачепив ночовки, що були у дядька, вони покотилися вниз по ескалатору, в них потрапила «кінозірка», що рухалася нижче дядька. Через це зчинився страшний гуркіт.

Тікаючи з місця події, хлопці опинилися знову на вулиці. Оговтавшись, Павло і Ява вирішили розшукати Вальку, Ігоря, Сашка, з якими вони подружилися раніше, щоб ті познайомили їх з Києвом.

III розділ. «Ява поспішає на побачення. Вухо»

- Яка неприємна подія сталася, коли хлопці подзвонили до квартири Валі? Чим це було зумовлено?
- Яким чином хлопці вирішили розважитися?
- На що хлопці витратили останні гроші?
- Що побачили хлопці, коли сиділи у кабіні чортового колеса (каруселі)?
- Для чого хлопці вирішили відвідати пляж на узбережжі Дніпра?
- Як на Яву вплинув перегляд фільму «Семеро сміливих»?
- Що зумовило Яву і Павла відвідати павільйон «Морозиво»?
- Ким мріяв стати Павло? Чим це було зумовлено?

Зміст III розділу

Знайшовши квартиру Валі, Ява натиснув кнопку дзвінка, двері відчинилися і на порозі з'явилася величезна постать, яка схопила Яву за вухо. Почувши голос Валі, Ява вирвався від чоловіка і разом з Павлом утік вниз по сходах.

Страждаючи, хлопці відвідали павільйон «Морозиво». Під час катання на чортовому колесі Павло з Явою вирішили піти на пляж і пострібати з парашутної вишки.

***IV розділ «Пляж. Каруселі. Утопленик.
Незнайомець з тринадцятої квартири»***

- Чим вразив хлопців пам'ятник, який побачили Павло і Ява під час подорожі до пляжу?
- Як хлопці поставилися до написів на пам'ятнику?
- Чому Павло з Явою боялися плигати з вишки, але все ж таки готувалися до стрибка?
- Що перешкодило героям твору здійснити стрибок з вишки?
- Які враження отримали хлопці, перебуваючи на каруселі?
- Опишіть літній пляж очима Павла і Яви. Порівняйте цей опис із власним спостереженнями під час відпочинку біля будь-якого водоймища.
- Як письменник змалював людей, які відпочивали на пляжі?
- Яким чином годинник незнайомця потрапив до рук Павла?
- Що сталося на пляжі?
- Чим пояснити те, що Павло не повернув годинника незнайомцю і вважав себе грабіжником?
- Чому хлопці не звернулися до міліції, щоб знайти хазяїна годинника?
- Через що страждав Павло?
- Як поставилися хлопці до милостині — трьох копійок, які вони отримали, сидячи біля мосту?
- Чим був незадоволений дядько, коли хлопці ввечері повернулися до родичів?
- Чому Павло і Ява вирішили говорити тільки правду? Яке покарання повинен був отримати брехун?

Зміст IV розділу

По дорозі до пляжу Павло з Явою побачили пам'ятник 1802 р., який був весь обписаний одноманітними формулами, наприклад: «Коля + Ляля = любов». Хлопці хотіли плигнути з вишки, але цього не відбулося, бо сам парашут хтось вкрав. Замість цього вони покаталися на каруселі. На пляжі було багато люду, через це хлопці ледве потрапили на берег річки. Незнайомець попросив Павла покласти годинник на одяг, що лежав на березі, бо дядько вже стояв у воді.

На крик: «Утопленика витягли» хлопці побігли на місце події. Годинник залишився на руці у Павла. Через деякий час хлопці почали шукати власника годинника, але не знайшли. Павло відчув себе грабіжником, звернутися в міліцію він боявся.

Після пізнього повернення хлопців до родичів, дядько нагримав на них, погрожуючи відправити додому. Павло і Ява пообіцяли один одному говорити тільки правду, хто збреше — отримає «за першу брехню три шалабани, за другу — шість, за третю — дванадцять і так далі».

У Розділ «Шукаємо царя-незнайомця з тринадцятої квартири.

Зустріч у театрі. Велич і падіння Яви Реня»

- Чим був сполоханий Ява із самого ранку?
- Що цікавого розповів Павло Яві про свого дядька?
- Що трапилося з тіткою Павла, коли дядько продемонстрував хлопцям постріл із спортивного пістолету?
- Де Павло і Ява вирішили шукати хазяїна годинника? Що їм було відомо про незнайомця?
- Чим закінчилися пошуки хлопців незнайомця у театрі кінокомедії?
- За що отримав Павло від Яви першого шалабана?
- Де хлопці зустрілися з Валькою? Як відбулася ця зустріч?
- Що трапилось на сцені під час театральної вистави? Яким чином Ява посприяв тому, щоб вистава не призупинялася?
- Чому Валька була здивована, коли Павло надавав шалабанів Яві?

Зміст У розділу

Прокинувшись рано-вранці, Ява був схвильований тим, що побачив у шухляді письмового стола Павлового дядька пістолет. Як з'ясувалося, ця зброя була спортивного призначення, бо дядько — майстер спорту з легкої атлетики (у минулому), а зараз — суддя республіканської категорії.

Після сніданку Павло з Явою отримали від дядька гроші і вирішили організувати похід у театр юного глядача.

Про повернення годинника хлопці пам'ятали весь час, і тому вони розпочали пошуки незнайомця, повного на вигляд чоловіка, з лисиною, виконавця ролі царя. Для цього вони відвідали театр музкомедії, оперний театр, театр російської драми ім. Лесі Українки, театр ім. І. Франка, театр юного глядача, в якому зустрілися з Валькою, але незнайомця з тринадцятої квартири не було.

Павло з Явою вирішили переглянути спектакль «Червона Шапочка». Під час спектаклю Ява допоміг курці на сцені, яка заплуталася у шкворці.

Після закінчення вистави хлопці домовилися зустрітися з Валькою і розповісти їй про пригоду, яка з ними відбулася.

VI розділ «Будка. Вуха за вуха!»

- Чому Павло не мав великого бажання після вистави зустрічатися з Валькою?
- Чим пояснити те, що Ява розповів Валі про ту неприємну ситуацію, яка відбулася з ним і Павлом?
- До кого і чому порадила звернутися Валя хлопцям для вирішення їхньої проблеми?
- Що хотів відвідати Ява, коли друзі йшли до Максима Валер'яновича?
- Які враження були у хлопців під час огляду церкви Різдва Богородиці?
- Що цікавого дізналися Павло і Ява з розповіді Валі про видатних історичних осіб минулого?
- З якою пропозицією звернулася Валя до хлопців, коли виявилось, що Максима Валер'яновича не було вдома?
- Як мова Будки характеризує його?
- Чому Валька поскаржилася Павлу з Явою на Будку? Яка реакція на це була у хлопців?

Зміст VI розділу

Після закінчення спектаклю хлопці побачилися з Валею. Дівчина була рада цій зустрічі, а ось Павло... Чомусь йому дівчинка не подобалася. Ява розповів Валі про неприємну пригоду з годинником і про негайну необхідність знайти незнайомця-актора, хазяїна цієї цінної речі. Дівчина порадила хлопцям звернутися до Максима Валер'яновича, який знав багатьох артистів.

По дорозі до старого артиста Ява виявив бажання побачити лавру, храм Різдва Богородиці. Максима Валер'яновича не було вдома, тому Валя запропонувала зайти хлопцям до неї додому і подивитися книжки, фотографії.

У дворі, де жила дівчина, друзі побачили Будку, який за словами Валі, неодноразово дзвонив у двері її квартири і тікав. Ява з Павлом помстилися Будці за шкоду, завдану дівчині.

Толя (Будка) хоч і розплакався, але пообіцяв теж довести свою силу над захисниками.

Незабаром друзі побачили Максима Валер'яновича, який йшов з підворіття.

VII розділ «Максим Валер'янович»

- Як В. Нестайко описує зовнішність Максима Валер'яновича? Про що вона свідчить?

- Що цікавого побачили хлопці, перебуваючи в хаті старого артиста?
- Чим пообіцяв допомогти старий артист хлопцям?
- Що розповів Максим Валер'янович про своє минуле?
- За що старий артист полюбив театр? Якою була його перша роль?
- Дізнавшись про Максима Валер'яновича, висловіть власне ставлення до нього як людини, артиста.

Зміст VII розділу

Привітавшись з Максимом Валер'яновичем, Валя почала розповідати йому про серйозну справу хлопців, але старий артист призупинив її і запросив молодь до себе. Зайшовши до Максима Валер'яновича, гості побачили на стінах безліч різних фотографій. Вони відображали минуле життя актора. Валька повідала Максиму Валер'яновичу про неприємну ситуацію, яка трапилася з хлопцями. Старий актор погодився допомогти Яві і Павлу.

Максим Валер'янович розповів гостям про те, як він опинився у Києві, якою була перша його роль на сцені та про те, чому він присвятив все своє життя акторській діяльності.

Хлопці були задоволені знайомством зі справжнім артистом.

VIII розділ «Товаришу цар, ви заарештовані!» «У-у, понесу!..»

- Чому Ява вирішив стати артистом? Як він це пояснив?
- Що наснилося Павлу? Чому він раптово прокинувся?
- Яке передчуття було у Павла перед поїздкою на кіностудію?
- Що трапилося, коли Будка зі своїми друзями оточили Яву і Павла?
- Де і за яких умов відбувалася бійка між Павлом і Будкою?
- Хто припинив війну? (Валя)
- Як оцінив Ява поведінку Павла під час його бійки з Будкою?
- Чому бійку Павла Максим Валер'янович назвав справою честі, доблесті й героїства?

Зміст VIII розділу

Після відвідування Максима Валер'яновича Ява вирішив стати актором, про що він і заявив Павлу. Артист, на думку Яви, найвідоміша людина в суспільстві.

Павлу наснилося, що він цар і виступає перед худобою. Незабаром з'являється Ява у міліцейській формі і заарештовує Павла за крадіжку годинника.

Прокинувшись, хлопці вирушили до Вальки, а потім до Максима Валер'яновича. Але у дворі хлопці зустрілися з Будкою і його компанією.

В яру виникла бійка між Павлом і Будкою, яку припинила Валька. Вона пригрозила Будці міліцією.

Валя, Павло і Ява прийшли до Максима Валер'яновича і були готові з ним їхати на студію.

IX розділ «На студії. Несподіванка перша. Несподіванка друга»

- Чим територія студії вразила Павла?
- З якими героями-акторами зустрілися друзі, перебуваючи на території студії?
- Чому знайомий Максима Валер'яновича по телефону висловлював незадоволеність синоптичною службою?
- Які враження на хлопців і Валю справив режисер Євген Михайлович?
- Що було запропоновано хлопцям на кіностудії? Як вони це сприйняли?
- Яка подія в студії нагадала Павлові про годинник?
- Що відчув хлопець, коли в кишені не було годинника?

Зміст IX розділу

Максим Валер'янович і його юні друзі потрапили на територію студії. Хлопці і Валя були здивовані фруктовим садом студії, акторами. Друзі були свідками, коли незнайомий їм працівник по телефону висловлював незадоволення синоптичною службою, яка ускладнювала роботу на кіностудії.

Павлу і Яві було запропоновано знятися в масовому епізоді фільму.

Увагу друзів привернув літак, який знаходився на знімальному майданчику. Режисер висловив незадоволення актору Васі за спізнення на зйомку. Той пояснив, що у нього зупинився годинник. Зразу Павло торкнувся власної кишені, в якій не було годинника.

X розділ. «Де годинник? Ми йдемо у вороже лігво»

- Як сприйняв Ява те, що йому було запропоновано знятися в епізоді фільму?
- Що було вирішено друзями, коли Павло повідомив про відсутність годинника в його кишені?
- Яке припущення висловив Павло стосовно зникнення годинника?
- Чому Валя запропонувала хлопцям шукати годинник у Будки? Як сприйняв Будка звинувачення, яке йому було пред'явлено?
- У кого був годинник за припущенням Будки?

- Що запропонував Будка для вирішення питання щодо повернення годинника Павлу?
- Про яку новину повідомив дядько хлопцям, коли ті з'явилися на обід? Чим було пов'язано те, що Ява і Павло вирішили відвідати футбольний матч окремо від дядька?

Зміст Хрзділу

Павло повідомив Валі і Яві про відсутність у його кишені годинника. Друзі шукають зниклу річ на місці бійки Павла і Будки.

Валя пропонує хлопцям йти до Будки і примусити його повернути годинник.

Після розмови з Будкою з'ясувалося, що годинник у хлопця, який колись перебував у тюрмі.

Щоб отримати годинник, Павлу і Яві слід зустрітися з Будкою біля входу на стадіон.

Дядько придбав квитки на футбольний матч з найкращими місцями і запропонував їх хлопцям. Павло з Явою не відмовилися від цієї пропозиції, але виявили бажання самостійно відвідати цей спортивний захід.

Розділ XI «Динамо» (Київ) — «Торпедо» (Москва)

- Якою видалася поїздка хлопців у тролейбусі?
- У зв'язку з чим до входу на стадіон утворився натовп?
- Що цікавого можна було дізнатися про бабусь, що торгують біля стадіону?
- Чому Будка вирішив запропонувати хлопцям квитки на футбольний матч, коли ті зустрілися з ним неподалік від входу до стадіону?
- Як відбулася футбольна розминка перед матчем?
- Опишіть, як поведилися уболівальники під час футбольної гри.
- Чому у дядька був чудовий настрій після закінчення матчу?
- Про що відбулася розмова Будки з хлопцями стосовно повернення годинника?
- Як поставилися Ява і Павло до пропозиції Будки зустрітися опівночі біля могили Кайсарова, щоб отримати годинник? Чи пішли б ви на цю зустріч на місці хлопців?

Зміст XI розділу

На футбольний матч хлопці їхали у переповненому тролейбусі, тому вони не мали можливості сплатити за проїзд.

Біля стадіону утворився натовп людей — це кияни сковували у бабусь насіння перед матчем. Торгівля насінням заборонялась міліцією.

Перед матчем Ява і Павло зустрілися з Будкою, який запропонував квитки на футбол, але хлопці відмовилися, бо вже їх мали. Під час футбольної гри Ява і Павло тимчасово забули про всілякі неприємності.

Після закінчення матчу хлопці знову побачилися з Будкою, який пообіцяв організувати зустріч опівночі з «чуваком» і гарантував повернення годинника, на що Ява і Павло вимушені були погодитися.

Розділ XII «Козацькому роду нема переводу. — Кошовий Карафолька.

Лист запорожців. Ніч на кладовищі (спогади)»

- Через що хлопці не спали вночі?
- Що згадав Павло про археологічну експедицію, яка перебувала в селі?
- Чим були цікаві розповіді археологів?
- Про що розмовляли археологи з бабою Триндичхою? Чи було це спілкування результативним?
- Чим дід Варава довів переваги власного роду над козацьким?
- Що організував Стьопа Карафолька на селі?
- Для чого хлопці переписувалися з Карафолькою і його військом? Чому Павло з Явою отримали поразку внаслідок цього листування?
- Чому хлопці вирішили піти вночі на кладовище? Чим закінчився їх похід?

Зміст XII розділу

Для того щоб вийти непомітно з квартири, хлопці, лежачи в ліжку, чекали, доки поспнуть дядько з тіткою. У цей час Павло з Явою згадали про археологічну експедицію, яка в їх селі розкопувала козацькі могили, цікавилася козацькими нащадками Васюківки. Одним із них виявився Стьопка Карафолька, якому хлопці дуже заздрили. Стьопка організував під своїм головуванням козацьке військо і цим дуже пишався.

Також Павло згадав, як вони з Явою вирішили піти вночі на кладовище, знайти стару козацьку могилу і розкопати її. Перебуваючи на кладовищі, хлопці перелякалися і поклялися більше не приходити туди поночі.

Розділ XIII. «Нічні пригоди. Постріл у нечере»

- Яким чином Павло і Ява залишили квартиру вночі?
- Якого листа написали хлопці дядьку, вирушаючи на нічну зустріч з Будкою?
- Чому хлопці хвилювалися, йдучи вулицями нічного Києва?
- Як зреагував Будка на те, що у хлопців не було ліхтариків? Чим Павло здивував Будку? (*Пістолетом*)

- Що сталося з хлопцями у підземеллі? Хто їм допоміг, коли вони опинилися у скрутній ситуації?
- Яким чином Будка ледве не загинув?
- У чому полягала суть вигаданої історії Будки з «чуваком»?
- Як був повернений годинник Павлові?
- Які труднощі виникли у хлопців під час їх повернення вночі до квартири родичів?
- Як Павло і Ява пояснили тітці своє нічне перебування на вулиці?
- Чому тітка, як і хлопці, була вимушена брехати чоловікові про відсутність компоту, який вона зварила на три дні?

Зміст XIII розділу

Залишаючи квартиру, Павло і Ява написали листа дядькові про місце свого перебування. Рухаючись по нічному Києву, хлопці відчували страх.

Друзі нарешті зустрілися з Будкою і «чуваком». Вони йшли темними підвальними приміщеннями. У Павла і Яви не було ліхтаря, але вони мали пістолет дядька.

Раптом на голову Павла і Яви була накинута наче ковдра, ліхтар Будки не горів. Павло стрельнув.

Якби не Валька, що б тоді було з хлопцями?

Друзі рятують Будку. Повернення Будкою годинника.

Тітка прийняла хлопців, які піднімалися по мотузці вверх, за грабіжників і вилила на них трьохденний запас компоту.

Розділ XIV «Увага!.. Почали!.. Мотор!..».

Годинник знаходить свого хазяїна. Народження

Яви Станіславського і Павлуші Немировича-Данченка»

- Що снилося Павлу після тієї страшної ночі?
- За що хлопці, прокинувшись вранці, одночасно вліпили один одному по шість шалабанів?
- Як дядько сприйняв адресований йому лист від хлопців?
- У чому дядько вбачав виховний момент, надававши кожному із друзів по одному шалабану?
- Чим був здивований асистент, коли приїхав за хлопцями для кінозйомки?
- Чому Павло вирішив запросити на кінозйомку Валу? Як вона сприйняла цю пропозицію?

- Яким чином Будка потрапив на кінозйомку?
- Про що свідчать слова Максима Валер'яновича, звернені до молоді: «Запам'ятайте цей день, для когось із вас він буде історичним і знаменитим на все життя»?
- Які твори О. Довженка згадуються у цьому розділі повісті?
- Опишіть місце зйомки «акторів».
- Чому зйомка з «акторами» могла не відбутися?
- В якому епізоді фільму брали участь Павло, Ява, Валька і Будка?
- Чому кінозйомка — це непроста справа? Доведіть це на прикладі твору.
- Що перешкоджало зйомці того «знаменитого» кадру?
- Чим був вражений Павло під час розмови із жандармом?
- Яку грошову винагороду отримали хлопці за участь у кінозйомці?
- Куди запросив Олег Іванович (незнайомець з тринадцятої квартири) хлопців після кінозйомок? У чому хлопці бачили власне щастя?
- Чому Ява вирішив у рідній Васюківці організувати театр?

Зміст XIV розділу

Вранці Ява і Павло отримали від дядька по одному гарному шалабану, після чого у кожного на лобі з'явилася велика гуля.

Максим Валер'янович, асистент, хлопці, а також Валя і навіть Будка від'їжджають на кіностудію.

На кіностудії ледве не трапилась неприємність: режисер був незадоволений тим, що у хлопців були на лобі гулі.

Фільм, в епізоді якого знімалися запрошені герої, розповідає про революційні події 1905 року на Україні. Кадр перезнімався шість разів.

Жандарм, цар, Олег Іванович — це одна особа, незнайомець з тринадцятої квартири, якому Павло врешті-решт повернув годинник.

Олег Іванович запросив Максима Валер'яновича і хлопців до ресторану.

Після кінозйомок Ява запропонував Павлу у рідній Васюківці організувати свій театр.

Розділ XV «Загибель Яви Станіславського і Павлуші Неміровича-Данченка. І все-таки ми живемо! Держись, людство!»

- Чому хлопці страждали через власний організований ВХАТ?
- Через що три села з'їхалося до Васюківки подивитися фільм?
- Що передбачалося провести після огляду кінокартини, де знімалися Ява і Павло?

- Чим були здивовані хлопці, глядачі після закінчення фільму?
- Що повідомила Валька у своєму листі до хлопців стосовно їх відсутності у фільмі?
- За що дорікали собі хлопці, коли вони втекли зі сцени, де відбувався спектакль М. Гоголя «Ревізор»?
- У чому полягала особливість творчої діяльності друзів?
- Для чого хлопці склали план написання власної книжки?

Зміст XV розділу

Мешканці Васюківки та інших сусідніх сіл зібралися подивитися фільм «Артем», де знімалися Ява і Павло. На жаль, хлопці не побачили себе у фільмі. Валька написала про причину цього в листі.

Ява і Павло вирішують присвятити себе письменницькій діяльності — написати пригодницьку повість про самих себе.

VI. Закріплення опрацьованого навчального матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. На який термін приїхали хлопці до родичів Павла у Київ?
  - а) Тиждень; б) півмісяця; в) місяць.
2. За яких обставин Ява і Павло вперше перебували у Києві?
  - а) Під час екскурсії всім класом;
  - б) туристичної подорожі з батьками;
  - в) у складі краєзнавчої експедиції.
3. Кожний, хто приїжджав до Києва, намагався потрапити на:
  - а) Контрактову площу; б) Хрещатик; в) Поділ.
4. Ким мріяв стати Ява у майбутньому?
  - а) Лікарем; б) міліціонером; в) військовим.
5. Ява змінював професії, як:
  - а) насіння лускав; б) циган коні; в) пригоди вигадував.
6. В якій квартирі мешкала Валя?
  - а) Двадцять п'ятій; б) сімнадцятій; в) тринадцятій.
7. Ява натиснув на кнопку дзвінка квартири, де жила Валя, двері відчинилися, і перед хлопцями з'явилася:
  - а) бабуса з великою собакою; б) величезна чоловіча постать;
  - в) жінка у світлому одязі.
8. До якого кінотеатру хотів потрапити Павло?
  - а) «Дніпро»; б) «Україна»; в) «Мрія».

9. Відвідавши кінотеатр, Ява і Павло подивилися фільм:
а) «Нескорені»; б) «На західному фронті без змін»;
в) «Семеро сміливих».
10. В якому році був споруджений пам'ятник, що побачили хлопці, подорожуючи до пляжа?
а) У 1802; б) 1902; в) 1702.
11. Льоха по-українськи означає:
а) необережний; б) свиня; в) повільний.
12. Якою грою на пляжі розважалися люди?
а) Волейболом; б) футболом; в) настільним тенісом.
13. Про що мріяли Ява і Павло?
а) Врятувати когось і стати героями;
б) бути справжніми професіоналами театрального мистецтва;
в) оселитися назавжди у Києві.
14. Дядько Павла мав пістолет, бо він був:
а) суддею з легкої атлетики; б) прикордонником;
в) контррозвідником.
15. Тітка Павла була похливою, як:
а) дика пташка; б) заєць під голим кущем; в) мала дитина.
16. Незнайомець, годинник якого залишився в руках у Павла, був:
а) відомий архітектор; б) талановитий актор; в) майстер живопису.
17. Де Ява і Павло не шукали незнайомця-царя?
а) У цирку; б) оперному театрі; в) театрі музкомедії.
18. Яку виставу відвідали хлопці?
а) «Снігуронька»; б) «Червона Шапочка»; в) «Борис Годунов».
19. Увагу Яви і Павла привернуло в зовнішності Будки те, що:
а) він мав латаний одяг;
б) на його штанях можна було побачити безліч блискучих металевих заклепок;
в) сорочка була забруднена крейдою.
20. Після сутички хлопців з Будкою, Валя та її братик Микола зустрічали Яву і Павла, як:
а) мужніх захисників; б) героїв-космонавтів; в) воїнів-визволителів.
21. Чому Толю хлопці по-вуличному називали Будкою?
а) Бо любив майструвати будки для псів; б) за його велике обличчя;
в) оскільки він не досить чітко вимовляв слова, а бубонів.

22. Скільки років було Максиму Валер'яновичу?
а) Вісімдесят; б) дев'яносто два; в) *сімдесят шість*.
23. Портрет якого знаменитого артиста хлопці побачили на стіні помешкання Максима Валер'яновича?
а) *Станіславського*; б) Щепкіна; в) Шаляпіна.
24. Бійка між Палом і Будкою відбулася:
а) на спортивному майданчику; б) *в яру*; в) за гаражами.
25. Чим пригрозила Валька Будці, який зчинив бійку?
а) *Міліцією*; б) батьками; в) директором школи.
26. Щоб стати справжнім артистом, на думку Павла, необхідно:
а) закінчити університет; б) *мати талант*;
в) прочитати багато класики.
27. Яку свійську тварину Павло рекомендував використовувати замість метеослужби?
а) *Курку*; б) свиню; в) собаку.
28. На знімальному майданчику друзі побачили літак:
а) Ту-71; б) Ту-104; в) Ту-92.
29. Через що актор Вася спізнився на зйомку?
а) Рух транспорту; б) сімейні обставини; в) *зупинився годинник*.
30. Якого героя нагадував Будка, коли Валя і хлопці звернулися до нього, щоб той повернув годинник?
а) Робінзона Крузо; б) *Остана Бендера*; в) Тома Сойєра.
31. Годинник незнайомця, що викрали у Павла, був позолочений, з чорним циферблатом, марки:
а) «Зеніт»; б) «Салют»; в) «Промінь».
32. Де був штаб Будки і його компанії?
а) На горищі висотного будинку; б) *за сараями*;
в) у підвалі розруйнованого магазину.
33. Ява і Павло їхали в тролейбусі на футбольний матч «зайцями», бо:
а) *не могли сплатити за проїзд через переповнений транспорт*;
б) забули гроші вдома; в) вирішили зекономити гроші на морозиво.
34. Кияни не уявляли футболу без:
а) прохолодного напою; б) *насіння*; в) сигарет.
35. В якому місці зберігав годинник «чувак», який погодився його віддати Яві і Павлу?
а) *У печері біля лаври*; б) неподалік від церкви Різдва Богородиці;
в) на таємній квартирі.

36. На якому предметі, що викопали археологи, було перами викладено наступні слова: «Козацька... — добра думка»?
а) Шаблі; б) *люльці*; в) пістолі.
37. Якого кошового Катерина II заслала до Соловецького монастиря, де він просидів у сирій, темній, холодній ямі аж двадцять п'ять років?
а) *П. Калнишевського*; б) І. Сірка; в) І. Богуна.
38. Хлопці заздрили Стьопці Карафольці, бо він був:
а) відмінником; б) *нащадком славного запорожця*;
в) ініціатором археологічних розкопок на селі.
39. Що вирішили із собою взяти Ява і Павло, йдучи на нічну зустріч з Будкою?
а) Гроші; б) *пістолет дядька*; в) харчі.
40. Тітка поночі подумала на хлопців, що та лізуть злодії, і вилила на них:
а) суп; б) *компот*; в) гарячу воду.
41. Вигадану Будкою роль «чувака» виконував:
а) *Вовка Іванов*; б) Юрій Скрипниченко; в) Стьопка Карафолька.
42. Коли Павло отримав від дядька шалабана, у нього голова репнула, мов:
а) куля земна; б) *кавун*; в) достигле яблуко.
43. Київська кіностудія була названа на честь:
а) О. Гончара; б) *О. Довженка*; в) І. Франка.
44. Картина, в епізоді якої знімалися герої твору, розповідає про часи:
а) поневолення татарами українського народу; б) *революції 1905 року*;
в) Другої світової війни.
45. Фільм, на перегляд якого зібралися жителі кількох сіл, мав назву:
а) «Жандарм»; б) «*Артем*»; в) «Кохання Марії».
46. Після спектаклю Коля Кагарлицький в один вечір прославився на все село так, що ще трохи і його:
а) портрет би перебував на дошці Пошани;
б) *ім'ям назвали б одну із сільських вулиць*;
в) прізвище надрукували б у районній газеті.
47. Чому Ява не виявляв більше бажання бути артистом?
а) Ця професія вимагає багато часу і зусиль; б) *це нервова робота*;
в) не мав таланту до цієї діяльності.
48. Який жанр визначили хлопці своєму майбутньому твору?
а) Романтичне оповідання; б) *пригодницька повість*;
в) лірична новела.

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 0,25 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Прокоментуйте думку Павла: «Хороші люди на Хрещатику! Треба, щоб на всіх вулицях такі були». Власні міркування аргументуйте.
2. Чому, на ваш погляд, Ява і Павло повсякчас потрапляють у різноманітні пригодницькі ситуації? Обґрунтуйте, з чим це пов'язано.
3. Ким у майбутньому мріяв стати Павло?
а) *Льотчиком*; б) міліціонером; в) письменником.

Картка № 2

1. На ваш погляд, хлопці помстилися Будці за вухо Яви чи образу Вальки? Свої думки доведіть, посилаючись на зміст твору.
2. З чим було пов'язано те, що дід Салимон називав Яву і Петьку «артистами». Власні міркування обґрунтуйте.
3. Ява і Павло вирішили написати твір під назвою «Незнайомець з тринадцятої квартири, або...»:
а) «Пошуки хазяїна годинника»;
б) «Злодії шукають потерпілого»;
в) «Київські пригоди».

Картка № 3

1. Обґрунтуйте висловлювання А. Чехова, яке було зазначено на шиті, що належить до території студії: «В людині має бути все прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки». Як це вислів стосується героїв твору?
2. Чому, на думку Павла, футбол — це лікувальний захід. Власні міркування аргументуйте, посилаючись на свій досвід.
3. Андрій Кехало — це сільський:
а) музикант; б) *поет*; в) спортсмен.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

- Написати міні-твір на тему «Мої враження від прочитаного твору В. Нестайка «Незнайомець з тринадцятої квартири».

Урок № 39**В. БЛИЗНЕЦЬ. КОРОТКО ПРО МИТЦЯ.****«ЗВУК ПАВУТИНКИ»**

Мета: коротко ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом письменника, розпочати роботу над твором «Звук павутинки»: з'ясувати романтичність та ліричність твору, його ідейно-тематичне спрямування; опрацювати змісту твору; розвивати вміння школярів узагальнювати, робити висновки, грамотно висловлювати власні думки, судження, спостереження; формувати кругозір, естетичні смаки; прищеплювати почуття любові до краси природи, рідного краю; виховувати повагу до творчості В. Близнеця.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет В. Близнеця, бібліотечка його творів; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Чому роки дитинства в житті людини вважаються найщасливішими?
- Охарактеризуйте ту людину, яка розуміє природу і ставиться до неї як до живої істоти.
- З чим пов'язано жорстоке поведіння людини із природою?
- Які риси характеру ви цінуєте в людині? Чому?
- Чим перевіряється справжня дружба?
- Чи прощаєте ви зраду? Свої думки обґрунтуйте.
- З якою метою перед вивченням того чи іншого художнього твору ми знайомимося з життям і творчістю його автора?

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу**

*Я належу до того покоління, якому випав шматочок
безкінечно радісного довоєнного дитинства.*

В. Близнець

*Усі дорослі спочатку були дітьми,
тільки мало хто з них про це пам'ятає.*

Антуан де Сент-Екзюпері

1. Життєвий і творчий шлях В. Близнеця (матеріал для вчителя)

ВІКТОР СЕМЕНОВИЧ БЛИЗНЕЦЬ

(1933–1981)

Народився В. С. Близнець 10 квітня 1933 року у селі Володимирівка на Кіровоградщині в багатодітній родині селянина-колгоспника. Змалечку зазнав багато горя — народився в рік голодомору. Він був четвертою дитиною у сім'ї. Батько — росіянин, мати — українка. Вони одружилися, коли йшла громадянська війна, і замість весільної подорожі молоде подружжя вирушило на Південний фронт — бити Врангеля. Після війни батьки оселилися на Кіровоградщині й зажили мирним життям.

Письменників часто запитують, хто вплинув на їх формування як літераторів. Віктор Близнець в автобіографії дає відповідь: «Питаєте про впливи, про літературне навчання... Одна людина була для мене і Шекспіром, і Котигорошком, і Сагайдачним. Це — мій батько. Він для мене — жива історія з усім минулим, сучасним і прийдешнім». Батько відкрив для сина книгу життя, книгу землі. Мати пильно оберігала своє родинне вогнище і повчала: не свисти в хаті, не гойдай ногами, не таракоти ложками... Зростав хлопчик серед безконечних сивих полинових рівнин і безмежного неба у високості. Степ і небо увійшли в душу майбутнього письменника назавжди. А ще була річечка, захоплюючі ігри «в білих і червоних», а в неділю — скачки на конях, привілля степу, де хлопчачки цілим гуртом пасли колгоспні табуни.

Потім було навчання у школі, але його перервала війна. Разом з дорослими Віті довелось пережити важкі часи окупації, голод, жахи. Пізніше однією з тем його творчості стане тема «діти війни». Після закінчення війни продовжував учитися. Школа тоді була без книжок, зошитів, олівців. Пам'ятає, як його мама, сільська вчителька, фарбувала крохмалем газету і з пам'яті відтворювала сторінку букваря, бо в цілому селі не збереглося жодного. А ввечері ця газета знову фарбувалась, і писалися на ній літери, склади. Вчився Віктор старанно, багато читав і потай пописував вірші. Був дуже здібним та допитливим учнем, школу закінчив із золотою медаллю. Все подальше життя в нього пов'язане з книжкою.

Віктор Близнець дуже яскраво пам'ятав геть усе з власного дитинства. Особливо згадувалися йому повоєнні роки і ночі в степу. Він сте-ріг трактора, і йому треба було дочекатися зміни — старого діда Верни-гору, нічного сторожа. Хлопчик сидів на порозі дерев'яного вагончика і спостерігав, як заходить сонце. Тільки він, степ, тиша і вечорова зоря, що сходила на небі. Для нього це було як щоденне кіно. Хлопчик вслу-хався в тишу, чи, бува, не почує, як шкарбають на шляху дідові валян-ки і як глухо покашлює дід. Він довго так сидить, аж поки не вловить стукіт копит. Це його товариш Альоша править конем, сидячи вер-хи на бочці-водовозці. У них є домовленість — розказувати один од-ному казки. Альоша вмощується біля нього, і Вітя починає спочатку про Івана-Побивана, про барона Мюнхаузена, про Кожум'яку, а по-тім — страшні, про лисого степового чорта, що ховається в житі. Від тих казок самому стає моторошно, а коли подумає, що Альоша може поїхати і він залишиться сам, починає вигадувати свої казки, аби за-тримати друга...

Уже дорослим Віктор Близнець часто любив читати казки. Він за-кінчив факультет журналістики Київського університету і став відомим письменником. Був ширий, по-дитячому наївний. Коли в товаристві за-ходила мова про якийсь маловідомий твір і йшло його жваве обговорен-ня, Віктор Близнець переважно мовчав. Уже складалася думка, що він цього твору не читав — і раптом коротке, влучне й оригінальне суджен-ня. Це інтенсивна робота думки і душі. Прийшов у літературу з оповіда-ннями для дорослих, та скоро відчув, що його покликання — писати для дітей. Для них він переклав з давньоруської і переказав літопис «Повість минулих літ». Деякі з його творів автобіографічні.

Найпопулярніші твори письменника: повісті «Паруси над степом», «Землянка», «Древляни», «Звук павутинки», «Мовчун», «Женя і Синь-ко», «Як народжувалася стежка», «Золота гора до неба», «Золота паву-тинка», повість-казка «Земля Світлячків».

Публікуватись В. Близнець почав з 1959 року, а перша книжка опо-відань «Ойойкове гніздо» вийшла у 1963 році.

Працював редактором у редакціях газет, журналів, видавництвах. Письменник страждав через складну ситуацію в країні, і це роз'ятрю-вало його надзвичайно вразливу душу, розхитувало нервову систе-му. Доведений до відчаю, В. Близнець власноруч обірвав своє життя в 1981 році.

2. Робота над аналізуванням твору В. Близнеця «Звуки павутинки».

Розділи «Срібний чоловічок», «Сопуха»

2.1. Переказування найцікавіших фрагментів розділів твору.

2.2. Історія написання.

Письменник присвятив твір «Звук павутинки» трав'яним коникам, хрущам, тихому дощу, замуленій річечці як найкращим спогадам дитинства.

2.3. Тема: зображення хлопця, який сприймає навколишній світ як дивовижний, фантастичний, чаруючий.

2.4. Ідея: возвеличення любові до краси природи, поваги до неї, прагнення відчувати себе її невід'ємною частиною.

2.5. Основна думка: «...який світ! Скільки кругом живого народу!»; «Для чого вбивати живе?».

2.6. Жанр: повість.

2.7. Сюжет.

Розповідь ведеться від першої особи.

2.7.1. Розділ «Срібний чоловічок».

Герой твору слідкує за срібним чоловічком, який здається йому дивним. Хлопець намагається його спіймати, але йому не вдається.

Після дощу затекла хата, де мешкає герой, тому він дивується краплям, тій чарівній музиці під час їх падіння до тазика та ночч.

Сонячне кіно — посягання піратами на красу Вишневих Пушинок. Допомога срібного чоловіка — Бумса, Пушинкам.

Сумування хлопця з приводу шкоди, якої він завдав метелику.

Повага хлопця до Бумса.

2.7.2. Розділ «Сопуха».

Сопуха — істота, якою лякають дітей. Ставлення хлопця до Сопухи. Герой у пошуках кудлатої істоти. Чарівний світ, який побачив хлопець за хатніми дверима у дворі.

Герой спостерігає за живими істотами (народом), що оточують його.

2.8. Обговорення змісту розділів за питаннями:

2.8.1. Розділ «Срібний чоловічок».

- Чому твір починається цікавими музичними звуками? Про що вони свідчать?
- Яким хлопчику уявляється срібний чоловічок? (*«Він тоненький, як стеблинка, той химерний чоловічок. І світиться — синім вогнем.*

А бистрий, моторний — не вслідкуєш за ним. Шасть, шасть! — так і бігає по домівці, та все скоком-прискоком, так і пурхає по хаті, і здається: блискає світлячок у пільмі. Крильця у нього легкі і прозорі, як у трав'яного коника, і коли він змахує крильцями, вони тихо шерхотять, майже нечутно потріскують: трісь-трісь-трісь...») Як він до нього ставиться?

- Де розшукував хлопчик срібного чоловічка?
- Що трапалося з хатою, де мешкав хлопчик, після дощу? Як цю подію сприймали герой та його мати? З чим це пов'язано?
- Яким чином хлопець міг спостерігати за сонячним кінофільмом?
- Чим вразили героя твору Вишневі Пушинки? (*«Цілими днями вони сидять нишком. Сумують за сонцем, за фіалками, за вишневим цвітом. ... Гляньте, які вони чемні й поважні. Гуртом, поволеньки виступають із темряви маленькі живі клубочки»*). Які художні засоби використовує автор, змальовуючи Пушинки. Чому слово Пушинка пишеться з великої літери?
- Що трапалося під час кружляння Пушинок? Як герой твору зреагував на дію піратів? Чому йому була не байдужа доля білих красунь?
- Хто і яким чином допоміг Пушинкам у небезпечній для них ситуації?
- Які думки зародилися в хлопця стосовно походження срібного чоловічка? (*«А срібний чоловічок народився, мабуть, з падучої краплі. Крапельина розбилась — дзум! — він тут же вискочив, стряхнувся і шмигнув під лаву. Там підсох, розправив крильця і, як почув, що капає вода зі стелі, зразу ожив, та давай стрибать і пурхать між краплями і ловить їх, і дзенькать підківками! Такий дрібненький, а нічого не боїться — ні темряви, ні навуків, ні Сопухи»*.)
- Як хлопчик вирішив назвати срібного чоловічка? Чому саме так?
- Чому герой твору жалів метелика, якого він спіймав і посадив у коробку? Як це характеризує хлопця?
- Чому змінилося його ставлення до срібного чоловічка?
- Про що свідчить риторичне питання, над яким розмірковує герой твору: «Для чого вбивати живе?»

2.8.2. Розділ «Сопуха».

- Чому дітей лякають Сопухою?
- Як хлопець сприймав Сопуху, про яку нагадувала йому мати? Чим пояснити особливості назви цієї істоти?

- Чому хлопець намагався не лякатися Сопухи?
- Як герой охарактеризував Сопуху? («Сопуха — *оте старе кудлате ледащо, оте сонне сліпко, що цілісінький день спить у корчах, а на ніч залазить до людей у хату?»*)
- Де герой твору намагався побачити стару кудлату істоту?
- Прокоментуйте думку хлопця: «Мені здається: все, все на світі має свої дверцята».
- Чим хатні двері привертали увагу хлопця?
- Як герой твору сприймав докілья, потрапивши у двір?
- Чому Бумс постійно супроводжує хлопця?
- Кого і чому герой твору вважає за своїх сусідів?
- Що вам відомо про таких істот, як ящірка, жаба, оса...?
- Як хлопець сприймав комашине життя? («*Напевно, там були свої комашині школи, були палаци, війська і відбувались великі святкові паради з музикою і піснями... Звідти, з того комашиного царства, вилізла на сонце чорнява мурашка, повела довгим вусом, лупнула на мене оком (мовляв, здрастуй, хлопче) і сховалась назад*».)
- Чому герой твору природних істот називає народом?

3. Теорія літератури

Підтекст — прихований зміст якого-небудь тексту, висловлювання; не збігається зі змістом самого тексту чи висловлювання.

Наведіть приклад підтексту на прикладі твору В. Близнеця «Звук павутинки».

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

Розділ «Срібний чоловічок»

1. У кутку хати, де живе герой твору, біля мисника є:
  - а) великий оклунок гороху; б) *чорна діжа з водою*;
  - в) вузлик з насінням квітів.
2. Срібний чоловічок тонесенький, як:
  - а) *стеблина*; б) очеретина; в) бадилина.
3. Крильця у світлячка легкі і прозорі, як:
  - а) У метелика; б) мухи; в) *трав'яного коника*.
4. Зранку світлячку весело, він, мабуть, добре виспався, похрумкав:
  - а) цукру; б) вареної картоплі; в) *пшеничних крихт*.

5. Срібний чоловічок часто спить:
  - а) у *запічку*; б) на підвіконні; в) на *м'якеньких лапах Сопухи*.
6. «Ой горенько!.. Що ж воно буде?» — так казала мати героя, коли:
  - а) хлопець не виявляв бажання їй допомагати;
  - б) *після дощу затекла хата*; в) нічим було топити в хаті.
7. Краплі води, потрапляючи до тазика, утворювали звук, наче:
  - а) *били молоточками по скляних бурульках*;
  - б) стук палицею по пустій пляшці; в) дзвін будильника.
8. «Падай, ну, падай швидше!», — так герой твору звертався до:
  - а) Сопухи; б) *краплі води*; в) срібного чоловічка.
9. Який художній засіб використав письменник, висловлюючи «...за мною біжить холодок, і темрява женеться за мною...»?
  - а) *Метафору*; б) епітет; в) порівняння.
10. Через сучок, що випав в одній з віконниць, до хати потрапляв сонячний промінь. Він для хлопця був, наче:
  - а) *кінофільм*; б) саяво зірки; в) ліхтарик у темній ночі.
11. Пушинки якого дерева після цвітіння потрапляють до хати хлопця через відчинені вікна?
  - а) Верби; б) *вишні*; в) бересту.
12. Залетівши до хати, пушинки утворюють:
  - а) снігову завірюху; б) *танок маленьких принцес*; в) снігові опади.
13. Чорна пір'їна була схожа на:
  - а) страшне чудовисько; б) *піратське судно*; в) злого змія.
14. Чим закінчилася уявна картина хлопця, яку він сприймав за допомогою сонячного променя?
  - а) *Відкрив віконницю*; б) заснув;
  - в) почув голос матері, яка кликала його снідати.
15. Про яку істоту, що народжується з личинок або лялечок не, згадає хлопець?
  - а) *Бджолу*; б) коника; в) гусінь.
16. Срібний чоловічок, на думку хлопця, виник:
  - а) з личинки; б) *падучої краплі*; в) пилу.
17. Про кого герой твору говорить «...крильця були жовто-білі, а на лапках, на вусиках — золотистий пилок»?
  - а) *Метелика*; б) срібного чоловічка; в) коника-стрибунця.

Розділ «Сопуха»

1. Сопуха так сопе, що:
  - а) ховаються всі Пушинки; б) зникає срібний чоловічок;
  - в) *аж вітер ходить по хаті*.

2. Якою хлопець уявляв Сопуху?
  - а) Сірою і великою; б) *бурою і кудлатою*; в) волохатою і злою.
3. У боротьбі із Сопухою хлопець уявляв себе:
  - а) *командиром*; б) гетьманом; в) отаманом.
4. Вдень Сопуха спить:
  - а) у темному лісі; б) *корчах*; в) у норі під дубом.
5. Де хлопець не шукав Сопухи?
  - а) *Укоморі*; б) за діжею; в) під лавою.
6. Розшукуючи Сопуху, герой твору знайшов:
  - а) гудзик; б) *іржавий наперсток*; в) олівець.
7. «...На стіні коржем відстала глина, і в схованку ту шмигнула...»:
  - а) жаба; б) оса; в) *ящірка*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на ваш погляд, хлопець дуже страждав через те, що у коробці знайшов сухі шкаралупки від метелика? Як це характеризує героя?
2. Що свідчить про велику фантазію та уяву хлопця? Свої міркування доведіть, посилаючись на зміст повісті.
3. Яким вогнем світиться срібний чоловічок?
  - а) *Синім*; б) зеленим; в) жовтогарячим.

Картка № 2

1. Чим героя твору приваблює срібний чоловічок? Власні думки аргументуйте.
2. Прослідкуйте, як герой твору сприймає різноманітних природних істот. Свої спостереження обґрунтуйте.
3. Хлопець уявив, що за Пушинками полювали:
  - а) *пірати*; б) птахи; в) страшні чудовиська.

Картка № 3

1. Що зумовило бажання хлопця подружитися зі срібним чоловічком? Якою, на ваш погляд, повинна бути дружба? Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору та власний досвід.
2. Як і до чого у хлопця виявляється чуйність, доброта, ширість?
3. Герой твору назвав срібного чоловічка:
  - а) Дзвінком; б) *Бумсом*; в) Буцом.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Випишіть з розділів твору «Срібний чоловічок» та «Сопуха» назви істот, про які згадується; підготувати стислу інформацію про них та малюнки; знати зміст розділів «Крилаті дерева», «Адам».

Примітка. Природні істоти — ящірка, хрущ, жаба, оса, стоножка, мураха...

Урок № 40

В. БЛИЗНЕЦЬ «ЗВУК ПАВУТИНКИ». НЕПОВТОРНИЙ СВІТ ДИТИНСТВА — СТАРТ У МАЙБУТНЄ ДОРΟΣЛЕ ЖИТТЯ

Мета: опрацьовуючи зміст твору В. Близнеця, розкрити ставлення Льоньки до природних істот, довкілля; охарактеризувати стосунки головного героя повісті та Адама, вміти коментувати мрії і фантазії хлопчика; розвивати творче мислення учнів, їх уяву, фантазію, культуру зв'язного мовлення; вміння грамотно, послідовно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; формувати світогляд учнів; виховувати почуття пошани, поваги до творчості В. Близнеця, любові до краси природи рідного краю, прищеплювати риси добра, чемності, працьовитості; інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет В. Близнеця, текст твору, учнівські малюнки, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Літературна вікторина «Чи знаєш ти В. Близнеця?»

1. Коли й де народився В. Близнець? (10 квітня 1933 р. у с. Володимирівка на Кіровоградщині)

2. Чим був несприятливий рік народження письменника? (*Голодомор*)
  3. Хто мав вплив на формування Віктора Семеновича як майбутнього письменника? (*Батько*)
  4. Чого повчала мати сина? (Не свистіти в хаті, не гойдати ногами, не таракотіти ложками...)
  5. Що увібрав у себе В. Близнець, зростаючи серед безмежних полинових рівнин і неба? (*Степ*)
  6. Чому навчання Віктора у школі було перервано? (*Розпочалася Друга світова війна*)
  7. Які труднощі відчували школярі в післявоєнний час? (*Відсутність книжок, зошитів, олівців*)
  8. Що свідчить про успішність Віктора у школі? (*Майбутній письменник закінчив школу із золотою медаллю*)
  9. Які казки розповідав Віктор своєму товаришу Олексію? (*Про Івана-Побивана; барона Мюнхаузена; Кожум'яку; лисого степового чорта, який ховається в житі*)
  10. Який факультет і якого навчального закладу закінчив В. Близнець? (*Журналістики, Київський університет*)
  11. Назвіть художній твір, який В. Близнець переклав з давньоруської мови? (*«Повість минулих літ»*)
  12. Які художні твори В. Близнеця вважаються найпопулярнішими? (*Повісті: «Паруси над степом», «Землянка», «Древляни», «Звук павутинки», «Мовчун», «Женя і Синько», «Як народжувалася стежка», «Золота гора до неба», «Золота павутинка»; повість-казка «Земля Світлячків»*)
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Перевірка домашнього завдання

1. Конкурс малюнків, які учні підготували до розділів «Срібний чоловічок», «Сопуха» твору В. Близнеця «Звук павутинки», а саме: природних істот (ящірка, хрущ, жаба, оса, стоножка, мураха).
2. Інформація школярів про ту природну істоту, яку вони намалювали.
Ящірка. Тіло довжиною від декількох сантиметрів до 3 метрів і більше (комодський варан). У більшості з них добре розвинені кінцівки. Існує приблизно 3500 видів цих істот у степах, пустелях і лісах. Більшість з них спроможні відкидати хвіст (аутономія). Деякі отруйні. Винищують комах-шкідників.

Хрущ. Довжина 4–60 мм, 5 тис. видів, широко розповсюджені. Більшість із них шкідники сільського і лісного господарства.

Жаба. Сімейство безхвостих земноводних. Довжина до 25 см. Більше 1200 видів; широко розповсюджені. Безпосередньо жаби ведуть наземний сутінковий спосіб життя. Ця істота винищує комах — шкідників сільського господарства.

Оса. Жалюча комаха. Довжина до 35–40 мм (шершні). Приблизно 23 тис. видів. Широко розповсюджена. Опилює рослини.

Мураха. Утворює складні сім'ї, з кількох каст. Довжина робочих мурах 0,8–30 мм, самиці більші. Приблизно 10 тис. видів. Різноманітні та багаточисленні у тропіках, північна місцевість, розповсюдження — лісоступа. Гніздяться в землі, деревині, іноді надземні спорудження (мурашники). Знищують шкідливих комах.

IV. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

V. Основний зміст уроку

Ад-ддам... Уявляєш собі величезний, немов козацька могила, дзвін і його стомлений вечірній голос: ддам!..

В. Близнець

Природа німа тільки для холодної байдужості.

Н. А. Карамзін

1. Опрацювання розділів повісті В. Близнеця

«Звук павутинки» — «Крилаті дерева», «Адам»

1.1. Виразне читання та переказування цікавих епізодів розділів твору.

1.2. *Тема:* зображення страждань Льоньки за Рексом, якого вбив Глипа; незвичайного знайомство хлопця з Адамом на лоні природи, що сприяло міцній дружбі.

1.3. *Ідея:* возвеличення справжньої дружби, взаєморозуміння, чуйності, доброти, працелюбності, засудження жорстокості, байдужості (Глипа).

1.4. *Основна думка:*

а) собака — друг людини;

б) поважне ставлення до людини праці, друга;

в) вміння жити навіть тоді, коли це неможливо.

1.5. Сюжет.

1.5.1. Розділ «Крилаті дерева»

Льонька допомагає матері готувати обід — підкидає сухе бадилля у піч.

Мрія хлопця про море і особистий пароплав.

Глипа підстрелив собаку Льоньки Рекса. Хлопець не розуміє, як Рекс міг напасти на Глипу, якщо собака був дуже лагідним, спокійним навіть до будь-якої свійської тварини.

Рекс для Льоньки був найкращим другом, якого хлопець втратив.

1.5.2. Розділ «Адам».

Несподіване знайомство Льоньки з Адамом біля річки. Хлопчик спостерігає за цікавою для нього людиною. Друзі будують греблю на річці, якій дали персональну назву — Лопотуха.

Льонька дізнається про смертельну хворобу Адама.

Друзі домовляються наступного разу зробити водяний млинок.

1.6. Композиція.

Експозиція: мрія Льоньки стати моряком, спогади хлопця про загиблого Рекса; мати і Льонька на річці.

Зав'язка: зустріч Льоньки з Адамом, друзі будують греблю на річці Лопотуха.

Кульмінація: розповідь Адама про власну невиліковну хворобу — білокрів'я.

Розв'язка: закінчення першого дня знайомства; вирушення друзів додому.

1.7. Обговорення змісту розділів за питанням.

1.7.1. «Крилаті дерева»

- Опишіть, як Льонька з матір'ю готували обід. Чи допомагаєте ви своїм батькам? Чим саме?
- Чим опис городу Льоньки схожий з місцями, де любив бувати Сашко (О. Довженко «Зачарована Десна»)?
- Про що мріяв Льонька, стоячи біля кабіці?
- Який краєвид можна було спостерігати навколо його хати героя твору?
- Охарактеризуйте Глипу. Чим він вирізняється з-поміж інших у малолюдному селі?
- Чому Глипа вбив Рекса?
- Як Рекс ставився до свійських тварин?
- У чому Льонька вбачав розум собаки?
- Чи можна Рекса вважати другом Льоньки? Доведіть це, посилаючись на зміст твору.

- Чому хлопець постійно згадував Рекса, якого вже тривалий час не було?
- Чим річка вабила до себе Льоньку?

1.7.2. «Адам».

- Чому Льонька постійно перебував на самоті? (*«На нашому кутку, в Шатрищах, хлопців нема. Вважай, ми з матір'ю тут самі, бо що то за сусіди — під ярком Глипина хата (а Глипа цілими днями спить), далі забута й обшарпана оселя старої Сірохи, в котрій, кажуть, після війни два хлопчики підірвались на міні. Від Шатрищів до села далеко, і мати не пускає мене туди. Я один блукаю в саду, сам купаюся на річці!...»*)
- Як Льонька характеризує особливість імен Адам, Ніна? (*«Ніна — тонке, прозоре ім'я. ... Уявляєш звук навутилки на вітрі? Ад-ддам... Уявляєш собі величезний, немов козацька могила, дзвін і його стомлений вечірній голос: ддам!...»*)
- Що робив хлопець на річці разом з мамою?
- Як герой твору ставиться до річкових істот?
- Які враження виникли у Льоньки під час першої зустрічі з Адамом (*«...у нього... не те що біле, а блідо-прозоре лице, гострий ніс, гостре підборіддя, де-не-де синюваті щетинки. Здавалось, він ніколи не виходив на сонце»*)
- Опишіть зовнішній вигляд Адама.
- Як «охрестив» Адам Льоньку? Чому?
- Яким чином хлопець довів Адаму свою обізнаність про мешканців річки? (*«Черепашки... Присмокталися до гілки й сплять. От якби цю гілку та кинуть туди на глибоке, то всі черепашки відлипнуть, бо їм насподі холодно. І виповзуть всі на мілке, на літню воду. Жуки-плавунці ... не пливуть, а наче стрибають. Видно, у них моторчики є. То жаб'яча хата. Пригляньтесь: листок не простий, з нього жаби капшу зробили. Ось так удвоє склали і добре склеїли. Зараз там ікра. А як тільки видупляться пуголовки, кожен прорве собі дірочку і — плює у воду. Стрибає!»*)
- Що цікавого розповів Адам хлопцю про штучне сонце? Як Льонька сприйняв новину?
- Чому Адам, перебуваючи на річці, назвав цю місцевість раєм?
- Про що свідчить відсутність у Адама загару?

- Що вирішили зробити Адам з Льонькою на річці? Як друзі порозумілися під час роботи над греблею?
- Що мав на увазі Адам, цитуючи уривок з поезії С. Маршака?
- Поясніть особливості назви річки, яку їй дали друзі?
- Для чого В. Близнець так докладно описує зовнішність Адама?
- Чому письменник стан здоров'я Адама порівнює з догораючою свічкою? Що вам відомо про хворобу під назвою білокрів'я?
- Що сприяло дружнім стосункам Адама і Льоньки?

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

Розділ «Крилаті дерева»

1. Хлопець допомагав матері у приготуванні:
а) сніданку; б) *обіду*; в) вечері.
2. Чого не росло на городі нашого героя?
а) *Огірків*; б) гарбузів; в) гороху.
3. Городину у творі названо:
а) *буйною*; б) багатою; в) могутньою.
4. Кабиця, за мрійним уявленням хлопця, — це:
а) потяг; б) *пароплав*; в) тепловий агрегат.
5. «...Південного степу несе жарким духом...»:
а) деревію; б) *чебрецю*; в) полину.
6. Замість загорожі біля хати, де мешкає Льонька з матір'ю, від вулиці:
а) *викопано каналу*; б) стирчать декілька стеблин очерету;
в) посаджено куші шипшини.
7. Неподалік від хати героя твору, на косогорі, в густому дикуватому саду ви не знайдете:
а) бузини; б) терену; в) *вишні*.
8. Льонька мріяв про те, щоб на горі посадити цілий ліс:
а) синіх ялинок; б) *голубих осокорів*; в) вічнозелених смerek.
9. Як звали колишнього собаку хлопця?
а) Султаном; б) Бобиком; в) *Рексом*.
10. Чоботи у Глипи були важкі, як:
а) гирі; б) оклунок з картоплею; в) *ступи*.
11. За родом діяльності Глипа був:
а) трактористом; б) *мисливцем*; в) сторожем.
12. Льонька сумував за собакою, якого вбив Глипа. Пес був:
а) *ученим*; б) зовні красивим; в) мисливським.

Розділ «Адам»

1. Ніна — це ім'я бринить :
а) гордо; б) лунко; в) *тонко*.
2. Адам для хлопця був:
а) сусідом; б) *другом*; в) однокласником.
3. Перебуваючи з матір'ю біля річки, Льонька:
а) ловив рибу; б) *бовтався у воді*; в) допомагав їй прати білизну.
4. Адаменко говорив мовою, як:
а) *на острові Скарбів*; б) піратському судні; в) військовому параді.
5. Адам запропонував змінити ім'я хлопця на інше і називати його:
а) Леоном; б) *Лендом*; в) Леонтовичем.
6. Новий знайомий Льоньки розповів йому про те, як:
а) *вчені робили сонце*; б) важко навчатися в інституті;
в) забруднюються річки підприємством.
7. Як Адам назвав річку, біля якої він познайомився з Льонькою?
а) *Раєм*; б) красунею; в) синьоюкою.
8. Що запропонував зробити Адам Льоньці на річці?
а) Місток; б) *водяний млинок*; в) пристань.
9. Загоріла спина Льоньки була такою, як:
а) у негра; б) земля; в) *у шоколаді*.
10. Адам на зріст був високим і здався:
а) великим птахом; б) *підйомним краном*; в) кам'яною вежею.
11. Поезію якого автора процитував Адам Льоньці?
а) О. Пушкіна; б) І. Франка; в) *С. Маршака*.
12. Як Адам і Льонька вирішили назвати річку?
а) Жаб'ячою; б) *Лопотухою*; в) Чарівною.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках**Картка № 1**

1. Чим пояснити те, що для Льоньки Рекс назавжди залишиться живим? Чи можна було їх вважати друзями? Особисті міркування обґрунтуйте.
2. Чому Адам для хлопця був майстром-чарівником? Власну думку вмотивуйте.
3. На яке захворювання страждав Адам?
а) Туберкульоз; б) *білокрів'я*; в) запалення легень.

Картка № 2

1. Доведіть, що Адам для Льоньки — це розумна, талановита і обдарована людина. Свої обґрунтування прокоментуйте.
2. Дослідіть, як фантазування Льоньки розкриває його внутрішній світ. Власні спостереження узагальніть.
3. Після роботи на річці Адам і Льонька відмивали бруд собачим милом — це трава, схожа на:
  - а) м'яту; б) *лишайник*; в) лапушину.

Картка № 3

1. Що свідчить, на вашу думку, про обізнаність Льоньки у природному середовищі? Як хлопець сприймає його красу?
2. Чи можна вважати Адама оптимістом? Власну думку доведіть, посилаючись на зміст твору. Чому він вирішив познайомитися з Льонькою?
3. Художній засіб, який В. Близнець використав у фразі: «Кабиця пашить жаром», називається:
  - а) алегорією; б) *метафорою*; в) епітетом.

VII. Підсумок уроку**VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****IX. Домашнє завдання**

Опрацювати зміст розділів твору «Ніна», «Глипа й Бакун», скласти питання для обговорення цих розділів.

Урок № 41**В. БЛИЗНЕЦЬ «ЗВУК ПАВУТИНКИ». СВІТ, У ЯКОМУ ЖИВЕ ХЛОПЧИК ЛЬОНЬКА**

Мета: опрацювати ідейний зміст твору В. Близнеця, звернути увагу на умови оточення, в якому перебуває головний герой твору, його ставлення до Ніни, Глипи і Буська; осмислити поняття безсмертя, добра, вічності та краси, як вони стосуються хлопчика Льоньки; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу; вміння спостерігати за героєм твору і робити відповідні висновки; грамотно висловлю-

вати власні думки, почуття; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати на прикладі головного героя твору любов до краси рідного краю; культуру поведінки, бажання пізнати якомога більше про таємниці довкілля; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: тест твору та міні-бібліотечка творів письменника; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Оповідь у повісті В. Близнеця «Звук павутинки» ведеться від першої особи. Про що це свідчить?
- Чим пояснити постійну замріяність героя, фантастичну уяву? Свою думку вмотивуйте.
- Чому Льонька, перебуваючи на лоні природи, не відчував своєї самотності?
- Як Льонька сприйняв особисте знайомство з Адамом?
- Що ми дізналися про особливість імені Ніна? («*Ні-і-ін-на... Правда, бринить, як звук павутинки на вітрі?*»)
- Чи подорослішав Льонька після дружби з Адамом? З чим це пов'язано?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Природа — рух, спокій — смерть.

Б. Паскаль

Люди рівноправні, але на сцені життя грають різні ролі.

Вольтер

Наші скарби — здоров'я, воля, просте життя, любов до добра, прихильність до друзів, згода із сусідами, стійкість у нещасті.

Ф. Фенелон

1. Робота над аналізом розділів «Ніна», «Глипа й Бакун»

1.1. Виразне читання та переказування окремих уривків розділів.

1.2. Опрацювання розділу «Ніна».

1.2.1. *Тема:* зображення знайомства Льоньки з Ніною, їх спільне вболівання, турбота за життя Адама.

1.2.2. *Ідея:* возвеличення справжньої дружби; схвалення здатності людини до співчуття і милосердя.

1.2.3. *Основна думка:* після смерті добра людина продовжує жити в думках, серцях близьких і знайомих, чого не можна сказати про таких людей, як Глипа.

1.2.4. Сюжет.

Сумування Льоньки через власну самотність. Адам не з'являвся, бо дуже хворів, про що хлопець дізнався пізніше. Перебуваючи біля річки, хлопець побачив зруйновану греблю, яку він майстрував з новим другом. Гуляючи, Льонька милувався природою, її красою і побачив знову відновлену греблю і зроблений млинок, який Адам змайстрував без допомоги хлопця.

Знайомство Льоньки з Ніною. Вони розмовляють про небезпечну хворобу Адама, про призначення людини на землі.

1.2.5. Композиція.

Експозиція: хлопчик страждає від самотності, блукаючи узбережжям річки.

Зав'язка: зустріч Льоньки з Ніною, їх хвилювання за життя Адама.

Кульмінація: роздуми Льоньки і Ніни про призначення людини на землі; які люди продовжують жити після смерті.

Розв'язка: «...з добрих людей виростає щось добре..., а хто злий, завидючий, — реп'ях, кропива, повзучий лишай».

1.2.6. Робота над змістом розділу, за питаннями:

- Що сталося з греблею, яку Адам зробив з Льонькою?
- Яку красу утворює лугова трава-гусятниця? (*«Вона шовковиста, густа, як вата. Глянеш — зелений килимок простелено між вербами. На сіно ця трава не годиться: її не вскубеш косою, збивається в клубки. А зате, як випаде роса, наче морозцем прихопить траву — сива-сива шубка. А сонце зійде — горить, іскриться весь луг»*)
- Що незвичайного хлопець спостеріг у русі річки? (*«Не так гомонить річка. Я вже знаю, як річка мінє свій голос. Вранці — чиста, світла*

вода, і дзюрчить вона срібним потічком; в обідню пору, в спеку вода розімліває, хлопоче ліниво, і шум цей, чути далеко...») Як це характеризує героя твору?

- Чим був здивований Льонька, прийшовши через деякий час до зруйнованої греблі на річці? Опишіть млинок. (*«Ось так, під лотком, стоять ноги-опори, дві грубенські палиці. Вони з різжками вгорі, і на тих різжках лежить поперечка. А на поперечці — дерев'яний млинок. У нього лопаті, як долоньки, підставлені до лотка. Падає струмінь води, б'є по крилах, і хурчить, крутиться млинок, розсіває пил водяний, і світиться під греблею маленьке сонечко»*)
- Чому, на думку Льоньки, все злодійське робиться вночі?
- Чого не вистачало хлопцю, коли він самотньо блукав біля річки? Чому Льонька постійно згадував про Адама?
- Як хлопець сприйняв появу Ніни?
- Чому, незважаючи на важку хворобу, Адам все ж таки зробив млинок, який він обіцяв змайструвати Льоньці?
- Через що ім'я «Ніна» хлопець сприйняв якось особливо, незвичайно?
- Яка розмова відбулася між Ніною і Льонькою, коли та припливла на човні до нього вдруге?
- Чим пояснити те, що Ніна не полюбляла, коли в неї щось розпитували?
- Чому в Льоньки виявилось бажання померти? Як на це зреагувала Ніна?
- Поясніть думку Ніни про те, що люди не вмирають зовсім?
- Як розмова між Льонькою і Ніною про життя і смерть вплинула на осмислення хлопцем призначення людини на землі? У чому полягає підтекст цієї розмови?

1.3. Опрацювання розділу «Глипа й Бакун».

1.3.1. Тема: зображення прагнення Льоньки захистити Бакуна від жорстокого Глипи.

1.3.2. Ідея: засудження жорстокості, підступності, байдужості до горя інших; зневажливого ставлення до тварин.

1.3.3. Основна думка: тварина, як і людина, — це жива частина природи, до якої слід ставитися чуйно, лагідно, з розумінням.

1.3.4. Сюжет.

Розповідь про минуле старого коня Бакуна. Глипа і його брат Гавро вирішили скористатися Бакуном. Під час переправи через річку нога коня потрапила у щілину між камінням. Злодії вирішили знищити Бакуна. Хлопець співчуває тварині і намагається їй допомогти. Але

як? На думку матері, Бакун сам визволить себе із пастки. Незабаром Льонька бачить коня живим, але кульгаючим. Намірам Глипи не судилося здійснитися.

1.3.5. Композиція.

Експозиція: знайомство з минулим Бакуна.

Зав'язка: Глипа з братом вирішують скористатися Бакуном.

Кульмінація: намагання Глипи і Гавра знищити Бакуна, з яким трапилося лихо під час переправи через річку.

Розв'язка: Бакун у небезпеці, наміри Глип не здійснилися.

1.3.6. Опрацювання ідейного змісту розділу за питаннями:

- Як ви ставитеся до Бакуна, дізнавшись про його минуле?
- Про що згадував кінь?
- Чим Бакун приваблював Льоньку?
- Яку роботу доводилося виконувати старому Бакуну?
- Як автор ставиться до Глипи і його брата? Відповідаючи, зверніть увагу на зовнішність, поведінку, думки героїв.
- Що трапилося з Бакуном, коли Глипа вів його через річку? Порівняйте, як до нещастя коня поставилися Глипа з братом, а як Льонька?
- Чому страждання Бакуна Льонька сприйняв як власні? Про що це свідчить?
- Яким чином хлопець хотів допомогти коню? Що порадила мати синові з цього приводу?
- Як врятувався кінь?
- З якою метою Глипи повернулися до коня, що опинився у небезпеці? Як Бакун зреагував на їх прихід?
- Чим пояснити те, що на місці, де стояли Глипи, «виріс кущ, геть обшарпаний, з вовчими ягодами на колючих гілках»?
- Чи є у вас удома тварини? Як ви до них ставитеся?
- У чому повчальне значення цього розділу повісті?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Ніна»

1. Льонька назвав греблю, яку він побудував з Адамом, сумною руїною, бо її:
  - а) поламав Глипа; б) розібрали хлопці із сусіднього села;
  - в) було розмито річкою.

2. Зруйнована гребля нагадувала знищену ордою:
а) вежу; б) *фортецю*; в) старовинну споруду.
3. Яка трава, що росла біля річки, нагадувала зелений килимок?
а) Деревій; б) *гусятниця*; в) кульбаба.
4. Що дивовижного побачив Льонька на річці, прогулюючись вздовж її берега?
а) Павутиння; б) сріблястого чоловічка; в) *водяний млинок*.
5. Лежачи на березі річки, Льонька побачив човник, в якому сиділа дівчина (Ніна), очі в неї були:
а) темні і цікаві; б) *великі і здивовані*; в) прищурені і хитрі.
6. Адам тривалий час не зустрічався з Льонькою, бо він:
а) від'їхав у місто до інституту; б) *захворів*;
в) не хотів підтримувати дружніх стосунків з хлопцем.
7. Ніна, охарактеризувавши Адама, сказала, що він:
а) безпечний; б) *безпорадний*; в) неуважний до себе.
8. Звідки хлопець знав про Ніну, хоча й і не був з нею знайомий?
а) *Вона приснилася Льоньці*; б) про неї багато розповідав Адам;
в) її фото містила районна газета.
9. Пливучи у човнику, освітленому сонцем, Ніна здавалася Льоньці:
а) *свічкою з трепетним вогником*; б) річковою красунею;
в) господаркою річки.
10. Коли Льонька побачив човник Ніни, то він був уже іншим:
а) сірим у синю смужку; б) *білим з темними рисками*;
в) голубим з білими плямами.
11. У хворого Адама була температура:
а) *тридцять дев'ять і п'ять*; б) тридцять вісім;
в) тридцять вісім і п'ять.
12. Найстарша лікарка приїхала до Адама:
а) з Москви; б) *Києва*; в) Харкова.

«Глипа і Бакун»

1. Бакуна у творі названо:
а) *старим і мудрим*; б) енергійним і спритним;
в) молодим і працьовитим.
2. У спекотні дні кінь:
а) *забирався під верби*; б) ховався у кам'яну печеру; в) хлюпався у воді.
3. Яка дорога не снилася Бакуну? Та, що пахла йому:
а) гарячим пилом; б) збовтаним осіннім болотом;
в) *грибами і лісовою травою*.

4. Цілими днями Бакун те й робив, що:
  - а) випасався на полі; б) перебував у стійлі;
  - в) *думав, забуваючи відганяти мух.*
5. Дядько Гавро доводився Глипі:
  - а) *братом*; б) колегою по роботі; в) помічником у полюванні.
6. Якої роботи не виконував Бакун?
  - а) Підвозив воду; б) перетягав колоду; в) *орав землю.*
7. Кінь не полюбляв, коли:
  - а) *ним попихали*; б) його тривожили; в) смикали за гриву.
8. Переходячи через річку у супроводі Глипи, Бакун:
  - а) *оступився, передньою ногою ковзнув у щілину між камінням*;
  - б) поламав ногу; в) наступив на Гавра.
9. Який школярський вироб зіпсував Глипа?
  - а) Вітряк; б) *човен*; в) будку для Рекса.
10. Бакун був таким важким, як:
  - а) *лаптух з дровами*; б) річкове каміння; в) глиба криги.
11. Коли Бакун опинився у небезпеці, Глипа вирішив його:
  - а) отруїти; б) забити камінням; в) *зарубати.*
12. Там, де стояв Глипа з Гавром, за уявленням Льоньки, виріс:
  - а) *кущ з вовчими ягодами*; б) колючий будяк;
  - в) терен з голками на гіллях.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що мала на увазі Ніна, говорючи: «Так, люди не вмирають зовсім. З добрих людей виростає щось добре — яблуні, бузок, маргаритки». Свої міркування обгрунтуйте.
2. Вмотивуйте, чому Льонька дійсно поважав Адама і хвилювався про його здоров'я і життя. Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
3. Хворий Адам лежав у дворі під:
  - а) грушею; б) *яблунею*; в) очеретяним навісом.

Картка № 2

1. Дослідіть, яке враження на хлопця справила Ніна? Чому висловлення її імені Льонька сприймав, як звук павутинки? Власні спостереження аргументуйте.

2. Чому, на думку Ніни, зла, завидюща людина схожа на реп'ях, кропиву, повзучий лишай? Свою думку доведіть, посилаючись на власний досвід та зміст твору.
3. Ніна не полюбляла, коли:
  - а) у неї про щось розпитували; б) її жаліли й співчували;
  - в) їй дарували цінні речі.

Картка № 3

1. Чи можемо ми вважати Адама сильною, мужньою людиною? У чому це виявляється? Наведіть переконливі обґрунтування.
2. Доведіть, що Льонька сприймав Бакуна як людину? Свою думку підтвердіть, посилаючись на зміст твору.
3. Розмовляючи з Льонькою про сенс життя, добрих і злих людей, Ніна заборонила йому:
  - а) ходити до Адама; б) *помирати*; в) самотньо гуляти на березі річки.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати ідейний зміст розділів «Лікар Бусько», «За павутинкою», підготувати характеристику образу Адама.

Урок № 42

В. БЛИЗНЕЦЬ «ЗВУК ПАВУТИНКИ».

ЗНАЧЕННЯ У ТВОРІ ОБРАЗУ ВЧЕНОГО АДАМА

Мета: охарактеризувати образ вченого Адама, пов'язуючи його з іншими персонажами твору; з'ясувати значення образу вченого; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки; доводити свої судження; збагачувати словник школярів; формувати їх естетичні смаки; виховувати почуття поваги до творчості В. Близнеця, любов до краси природи рідного краю, до ближнього; цінувати дружбу, порядність, взаєморозуміння; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: бібліотечка творів В. Близнеця, дидактичний матеріал (текстові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чи є у вас друг (подруга)? Що ви цінуєте в ньому (ній)?
- Як і чим перевіряється справжня дружба?
- Що вам подобається в Льоньці? Чи хотіли б ви мати такого друга як він? Відповідь вмотивуйте.
- Що єднає повість В. Близнеця «Звук павутинки» і оповідання Г. Тютюнника «Дивак»?
- Чому переважна більшість людей намагається організувати власний відпочинок саме на природі?

Завдання. За змістом твору В. Близнеця «Звук павутинки» дайте визначення слову «природа». (Прийом «Доміно»)

Наприклад: природа — річка Лопотуха, лелеки, килимок з трави гусятниці.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Прагніть насолоджуватись тим, що маєте.

Сенека

Ціна людини — її справи.

М. Горький

1. Аналізування розділів твору «Лікар Бусько», «За павутинкою»

1.1. Виразне читання. Переказування окремих уривків розділів.

1.2. Опрацювання розділу «Лікар Бусько».

1.2.1. *Тема:* зображення ролі правдивих навчальних історій, які розповідали Льонька і Адам один одному.

1.2.2. *Ідея:* уславлення всеперемагаючої сили волі, добра; співчутливого ставлення до ближнього; вміння долати труднощі власної хвороби і вірити в перемогу над нею (Адам).

1.2.3. Основна думка: людина створена на землі для добра, природа не прощає жорстокості; боротися — значить жити.

1.2.4. Сюжет.

Спостереження Льоньки за ластівками, які полюбляли гратися з Бакуном.

Стара Сіроха покликала Льоньку до Адама. Друзі розповідають один одному правдиві історії: хлопець — про Бакуна; Адам — про Буська.

Мрія і віра Адама подолати свою хворобу. «Йду на дно, а гребусь».

1.2.5. Композиція.

Експозиція: відвідування Льонькою хворого Адама.

Зав'язка: розповіді друзів один одному правдивих історій.

Кульмінація: страждання Адама через хворобу.

Розв'язка: сподівання і віра вченого подолати свою хворобу.

1.2.6. Обговорення змісту розділу за питаннями:

- Що спостерігав Льонька, перебуваючи неподалік від сарая?
- Опишіть, як ластівка майструє своє гніздечко? (*«Носить із берега тугі клубочки грязюки, і не простої грязюки, а добре змішаної з трав'яними коріннями, з волокном, принесе в хлівець і спритно клеїть, дзьобом примазує ті віхті до сволака. Гляне збоку на свою роботу й защебече: радіє, що в неї ловко виходить. А й справді, ловко. Спершу наче підкову чи скибку місяця виліплює, потім — гаманець, а далі рядок за рядком вивершує гніздо, схоже на маленьку корзинку. Висохне гніздо, стане аж біле, роками висить під стелею — не розвалюється»*).
- Охарактеризуйте цю пташку (ластівки — птахи сімейства вороб'їних; довжина 10–23 см, нараховується приблизно 79 видів; широко розповсюджені, серед них — воронки, касатки; гніздяться в населених пунктах; винищують мух та інших шкідливих комах)
- Яким чином ластівки грали з Бакуном? Розкажіть про це.
- Чому в Глипи обгоріла хата? Як це характеризує її господаря?
- Для чого на подвір'я до Льоньки завітала баба Сіроха?
- Як Адам зустрів Льоньку? Про що це свідчить?
- Чому вчений зацікавився пригодою, яка сталася з Бакуном? Через що Льонька не хотів розповідати про неї Адаму?
- Яку історію розповів хлопець Адаму про Бакуна? Чим пояснити те, що мати з Льонькою не змогли потрапити на прийом до лікаря?
- Як хлопець сприймав те, що Адам регулярно пив порошки?
- Яку бувальщину повідав учений Льоньці?

- За що лелеки полюбили бабу Груню?
- Чому Буська було названо лікарем?
- Чим пояснити те, що баба Груня з допомогою лелеки намагалася визначити погоду?
- Для чого Льонька теж хотів мати лелек?
- Чому хлопець відчував свою провину перед Адамом за його здоров'я?
- Що обіцяє Льоньці Адам і чого він навчає хлопця?

1.3. Робота над розділом «За павутинкою».

1.3.1. Тлумачення слова «павутинка».

Павутинка — легка сітка з тонких волокон, утворених з клейкої рідини, яку виділяють павуки та деякі інші членистоногі тварини, а також окрема нитка такої сітки.

Завдання. Поясніть фразеологізм: обплести павутиною. (Те, що заважає кому-небудь вільно жити, діяти)

1.3.2. *Тема:* розкриття краси павутинки, міцної дружби Льоньки і Ніни.

1.3.3. *Ідея:* заклик до розуміння природи, оберігати і цінувати її.

1.3.4. *Основна думка:* тільки добра, чуйна, лагідна людина здатна осмислено сприймати природу-матінку.

1.3.5. Сюжет.

Зустріч Льоньки і Ніни. Хлопець дізнається від Ніни, що то вона допомогла Бакуну врятувати життя. Друзі відвідують печеру, грають у кремінці, спостерігають за рухом павутинки. Прощаючись з Ніною, Льонька просить, щоб вона приїжджала наступного разу.

Турбота матері про те, що її син постійно перебуває самотнім.

1.3.6. Композиція.

Експозиція: наступна зустріч Льоньки і Ніни.

Зав'язка: прогулянка друзів у печеру.

Кульмінація: насолода, яку отримали Льонька і Ніна від спостереження за павутинкою

Розв'язка: відчуття радості Льонькою від спілкування з Ніною, природним середовищем.

1.3.7. Опрацювання ідейного змісту розділу за питаннями:

- Як Льонька сприйняв приїзд Ніни?
- Що дізнався хлопець від Ніни про допомогу Бакуну?
- У чому була особливість гриба, який Ніна показала Льоньці?
- Яку красу побачили друзі під час відвідування печери?

- Чим, на думку хлопця, було небезпечним перебування у печері?
- Розкажіть, як Льонька і Ніна грали у кременці.
- Що побачили друзі, перебуваючи на Хіврі?
- Яким чином Ніна витягла з нірки павучка-хрестовика?
- Які відчуття були у друзів під час спостереження ними за павутинкою?
- Чому мати хвилювалася за Льоньку?
- Як людина сприймає самотність?
- Чи буває людина самотньою в колективі? Чому?

2. Характеристика образу Адама

2.1. Орієнтовний план.

- 1) Адаменко — Адам — учений. (*«У мого друга товсте ім'я — Адам... Уявляєш собі величезний, немов козацька могила, дзвін і його стомлений вечірній голос: ддам!..; «Ви той дядько, що приїхав до баби Сіроми?»*)
- 2) Портрет і зовнішність героя. (*«...цибатий,.. виставив на сонце кістляві, синювато-білі ноги»; «...в нього не наше обличчя, ну, не таке, як у Глипи, у баби Сірохи,...», «А в нього... Не те що біле, а блідо-прозоре лице, гострий ніс, гостре підборіддя, де-не-де синюваті щетинки. Здавалось, він ніколи не виходив на сонце», «...литки в нього були синьо-білі», «світло-сірі холодні очі»; «...скинув теніску, штани з гострими складками... Який же він білий, який незграбний! Худий, драбинчастий, під синьою шкірою видно увесь кістяк — можна ребра щитать. Такої білої людини з такими довгими руками не було ще у нас на березі», «...він стоїть над водою, як підйомний кран», «...кістлявими руками, наче кочергами...», «...прилизував чубчик—рідке волоссячко, таке, що геть просвічувалось...», «...він ступав, як білий шукач серед джунглів, — тихо й обережно...», «...світив білими зубами, і на білому обличчі...», «...голос у нього з льодком», «плечі в нього були опущені, висохлі руки, як неживі, висіли вздовж тулуба», «...світилось прозоре обличчя, світилися хрящуваті вуха, світилось німічне тіло»)*
- 3) Адам — майстер-чарівник.
- 4) Риси характеру вченого:
  - а) доброта і чемність;
  - б) комунікабельність;
  - в) розуміння і повага до інтересів дитини;
  - г) оптимістичність;

- д) волелюбність;
- е) допитливість;
- є) працьовитість.

5) Значення образу героя для виховання Льоньки.

2.2. Бесіда за питаннями:

- Коли і за яких обставин ви вперше познайомилися з Адамом?
- Чим Адам не був схожий на інших мешканців поселення?
- Що свідчить про розум Адама? Доведіть це, посилаючись на зміст твору.
- Чим учений зміг зацікавити собою Льоньку?
- На яку хворобу страждав Адам? Як він ставився до неї? Чому?
- У чому виявлявся оптимізм, сила волі вченого?
- Як ви ставитеся до Адама? Що вам у ньому подобається?
- Яке значення образу Адама в повісті?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

«Лікар Бусько»

1. З Бакуном полюбляли гратися:
  - а) діти; б) собаки; в) *ластівки*.
2. Із розповідей Льонька знав: якщо лелекам поламати гніздо, то:
  - а) вони *приносять у дзьобах жарину*;
  - б) трапиться нещастя в родині; в) буде поганий урожай.
3. Яке дерево майже закрило хату старої Сірохи?
  - а) Дуб; б) груша; в) *яблуна*.
4. Для чого Сірома запросила до себе Льоньку? Щоб:
  - а) той допоміг викопати картоплю; б) *відвідав Адама*;
  - в) поговорити з хлопцем.
5. Льоньку Адам називав:
  - а) другом; б) *капітаном*; в) мрійником.
6. Ніна приїхала відвідати Адама:
  - а) з *Києва*; б) Тули; в) Полтави.
7. У бригадира, з розповіді Льоньки, мотоцикл називався:
  - а) «Стрілою»; б) «Торпедою»; в) «*Їжаком*».
8. Куди до лікаря вдила мати малого хворого Льоньку?
  - а) *У Загатне*; б) Шарудівку; в) Сахнівку.

9. Яким чином мати вилікувала Льоньку від застуди?
  - а) *Попарила хлопця над гарячою картоплею*; б) робила уколи;
  - в) регулярно напувала сина чаєм з калини і м'яти.
10. Сіроху звали бабою:
  - а) Настею; б) Марією; в) *Лізою*.
11. Полісся, на думку Адама, це:
  - а) *царство грибів і русалок*; б) місце, де випікають смачний хліб;
  - в) найкраще місце на Україні для відпочинку й лікування.
12. Бусько, про якого Адам розповів хлопцю, є:
  - а) вороною; б) *лелекою*; в) соколом.

«За павутинкою»

1. Про що розповів Льонька Ніні, яка підпливла на човні до берега?
  - а) Про красу ластів'ячих гнізд;
  - б) *місце, де трапилася неприємність з Бакуном*;
  - в) греблю і млинок, зроблені Адамом.
2. Хто все ж таки допоміг коню визволитися з небезпечного місця?
  - а) Льонька; б) Адам; в) *Ніна*.
3. Гриб, який показала Ніна Льоньці, вночі світився ... кольором:
  - а) *синім*; б) блакитним; в) жовтогарячим.
4. Куди запропонував Льонька піти Ніні, взявши гриб-ліхтар?
  - а) *До печери*; б) темного лісу; в) таємної схованки.
5. Який різновид кремінців Льонька не показав Ніні?
  - а) Плескатих; б) гострих; в) *випуклих*.
6. Чим запропонувала погратися Ніна хлопцю?
  - а) М'ячем; б) хусткою; в) *кремінцями*.
7. Хіврею називалася:
  - а) гра у лісі; б) *гора*; в) річка, що протікала неподалік від села.
8. У нірці, яку Льонька показав Ніні, жив:
  - а) *павук-хрестовик*; б) слимак; в) жук-короїд.
9. Хата, яка стояла на горі, друзям нагадувала:
  - а) *грибок*; б) білу смужку; в) човник.
10. Художній засіб, який використав В. Близнець у фразі «...зелені копиці верб несуться тобі назустріч», називається:
  - а) епітетом; б) порівнянням; в) *метафорою*.
11. Про що турбувалася мати, побачивши, що Льонька лежить на узбережжі річки?

- а) Щоб хлопець не перегрівся на сонці;
 б) бо син постійно перебував на самоті;
 в) чи не захворіла її дитина.
12. Про що попросив хлопець Ніну, коли вона збиралася від'їжджати?
 а) Щоб відвідала Адама; б) *приїжджала наступного року*;
 в) подарувала гриб-ліхтар.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

- Прокоментуйте наступну думку В. Близнеця: «Птахи не прощають злодюгам». Чому необхідно оберігати пташок і допомагати їм? Свої думки вмотивуйте.
- Що, на ваш погляд, єднає Льоньку і Ніну? Чим ці герої відрізняються, наприклад, від братів Глип? Відповідаючи, наведіть переконливі приклади з твору.
- Ластів'яче гніздечко було схожим на:
  - невеличку мисочку;
  - пухлик;
  - маленьку корзинку*.

Картка № 2

- Вмотивуйте, чому, на вашу думку, Адам назвав Полісся царством грибів і русалок? Що ви вже знаєте про цих фантастичних істот?
- Про що, на ваш погляд, свідчить таке звернення баби Груні до лелек: «Дивіться, тримайтеся гурту. Там де хмара — летіть високо. А де блискавка з громом — летіть низько...». Власні міркування обґрунтуйте.
- Коли ластів'яче гніздечко висихає, воно стає:
  - рудим;
  - сірим;
  - білим*.

Картка № 3

- У чому, на думку Адама, сенс життя? («*Йду на дно, а гребусь. Щоб і на останній хвилі — жити, як ти, як нормальні люди*») Особисту думку доведіть.
- Дослідіть, у чому особливість сприйняття Льонькою і Ніною павутинки. Що ви уявляли, спостерігаючи за павутинкою у природному середовищі? Власну творчу думку узагальніть.
- Коли Льонька прийшов до Адама, то вчений попросив його розповісти про:
  - греблю і млинок;
  - неприємну пригоду з Бакуном*;
  - знайомство хлопця з Ніною.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****VIII. Домашнє завдання**

Підготуватися до характеристики образу Льоньки (план, цитати), малюнок «Льонька очима учнів».

Урок № 43**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ.
СКЛАДАННЯ ПЛАНУ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ОБРАЗУ ДОПИТЛИВОГО І ЗДІБНОГО ХЛОПЧИКА
ЛЬОНЬКИ (В. БЛИЗНЕЦЬ «ЗВУК ПАВУТИНКИ»)**

Мета: вдосконалювати вміння учнів складати план характеристики образу героя, зокрема Льоньки з твору В. Близнеця «Звуки павутинки»; звернути увагу на призначення персонажа у творі, його зв'язок з іншими героями; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, спостережливість, увагу, пам'ять; активізувати словник школярів; уміння раціонально використовувати навчальний час; виховувати активну життєву позицію; прищеплювати інтерес до результатів власної навчальної діяльності.

Тип уроку: застосування знань і вмінь.

Обладнання: малюнки «Льонька очима учнів», текст твору.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення художньому образу. (Художній образ — особлива форма естетичного освоєння світу, при якій зберігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність, на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять)

- Що вам відомо про поняття «літературний характер героя»? (*Характер літературний — це зображення письменником у художньому творі людини з властивими їй індивідуальними рисами, які зумовлюють її поведінку, ставлення до інших людей, до життя*)
- Яке значення приділяється портрету літературного героя? (*Портрет — зображення в літературному творі зовнішнього вигляду, пози, рухів, виразу обличчя людини, її одягу, взуття тощо*)
- У чому призначення того чи іншого літературного персонажа у творі?
- Як умовно можна розподілити персонажів твору? Чим зумовлений такий розподіл? Свою думку вмотивуйте.
- Під впливом кого і чого відбувається формування літературного героя?

III. Оголошення теми. Мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

*Хай оживає істина стара:
Людина починається з добра!*
Л. Забашта

*Ах, скільки радості, коли ти любиш землю,
Коли гармонії шукаєш у житті!*
П. Тичина

1. Питання до індивідуальної роботи

- Доберіть до слова «характер» синоніми.
- Проведіть самоаналіз: доберіть риси власного характеру

2. Робота у парах

Завдання. Складіть діалог про необхідність вдосконалення характеру кожної людини.

3. Характеристика образу Льоньки

- Які враження виникли у вас під час першого знайомства з Лялькою?
- Як хлопець ставиться до матері? Які риси характеру при цьому виявляються у нього?
- Яким для матері є син Лялька? Чи були в неї труднощі щодо його виховання?

- Чим, на думку матері, обділений Льонька? З чим це пов'язано?
- Що свідчить про багату фантазію, уяву хлопця? Наведіть переконливі докази, посилаючись на зміст твору.
- Як за допомогою творчої уяви Льонька сприймає і пізнає світ?
- Чому хлопець до всього в природі ставиться з пошаною, обережністю? Вмотивуйте свою думку.
- Як природне довкілля формує світогляд Льоньки?
- Чи можна вважати хлопця допитливим, спостережливим? У чому це виявляється?
- Звідки він отримує знання про довкілля?
- Як хлопець реагує на труднощі, які трапляються з його друзями (*Рексом, Бакуном*)?
- Яке значення мало для Льоньки знайомство з Адамом, а потім і з Ніною? Чим корисним було спілкування хлопця з новими друзями?
- Чому хлопець захоплювався розумом, красою Ніни?
- Дослідіть на прикладі твору, як Льонька розмірковує над сенсом життя людини, про добро і зло, яке панує у всесвіті?
- Як Льонька сприймає оптимізм хворого Адама?
- Чому хлопець зневажливо ставився до Глип?
- Чим пояснити страждання Льоньки через вбивство Рекса, загибель метелика, небезпечну ситуацію з Бакуном, врешті-решт хворобу, а потім і смерть Адама?
- Чи можна Льоньку назвати малою природною енциклопедією?
- Яке майбутнє ви передбачаєте хлопцю? Чому? Свою думку обґрунтуйте.

4. Складання плану характеристики образу Льоньки

Орієнтовний план:

- 1) Льонька — головний персонаж повісті В. Близнеця «Звук павутинки».
- 2) Портрет і зовнішність хлопця.
- 3) Риси характеру Ленда:
  - а) доброта і щирість;
  - б) чуйність;
  - в) здатність до фантазії і творчого мислення;
  - г) спостережливість і обізнаність;

- д) працьовитість;
  - е) поважність до матері, Адама, Ніни;
  - ж) любов до природи;
  - з) вміння цінувати дружбу.
- 4) Вплив інших персонажів на формування світогляду хлопця.
- 5) Льонька — мала природна енциклопедія.
- 6) Значення образу героя.

6. Обговорення проблемного питання (прийом «Акваріум»)

- Чи змінився Льонька, якщо б він оселився у великому місті?

V. Підсумок уроку

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VII. Домашнє завдання

Проаналізувати останній розділ «Все відпливає», обміркувати образи звуку павутинки, Ніни, кораблика.

Урок № 44

В. БЛИЗНЕЦЬ «ЗВУК ПАВУТИНКИ». ДИВОВИЖНІСТЬ І КРАСА СВІТУ (ОБРАЗИ ЗВУКУ ПАВУТИНКИ, НІНИ, КОРАБЛИКА)

Мета: прослідкувати, як у творі В. Близнеця «Звук павутинки» розкривається дивовижність і краса світу; знаходити в повісті образи (звук павутинки, Ніни, кораблика), що передають різні ідеї, емоції, почуття; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; співставляти, робити висновки, доводити особисті міркування; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття любові до природи, рідного краю; повагу до активної життєвої позиції, порядності, чемності, доброти.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: текст твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Що ви найбільш цінуєте в людині?
- Чому люди іноді зневажливо ставляться до природи, її мешканців?
- Для чого В. Близнець у розділі «Ніна» примушує поміркувати над призначенням людини на землі?
- Чим перевіряється справжня дружба? Як це прослідковується в повісті В. Близнеця «Звук павутинки»?
- Що необхідно людині для подолання будь-яких труднощів, які з нею трапляються?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Ціна людини — її справи.

М. Горький

Бути вірним обов'язку завжди — велика справа.

Демокрит

1. Аналізування розділу «Все відпливає»

1.1. Виразне читання та переказування окремих уривків розділу.

1.2. *Тема:* зображення смерті Адама, розлучення Ніни і Льоньки на початку осені.

1.3. *Ідея:* возвеличення безкорисливої дружби, взаєморозуміння, поваги між людьми; засудження жорстокості, егоїзму (Глипа).

1.4. *Основна думка:* з плином часу все в житті людини змінюється, як і вона сама.

1.5. Сюжет.

Поховання Адама. Зустрівшись з Ніною, Льонька на її прохання виводить кораблик з матеріалу, що надіслав у посилці невідомий Олс.

Кораблик був схожий на каравелу «Санта-Марія»; плаваючи в кораблику і милуючись краєвидами вздовж річки, друзі потрапили на Глипину вершу. Цей браконьєр намагався завдати шкоди колгоспній рибі. Льонька і Ніна руйнують Глипине сховище.

На прощання друзі розпалюють вночі багаття і обіцяють один одному знову зустрітись. Льонька на згадку про себе дарує Ніні кременці.

1.6. Композиція.

Експозиція: сумування Льоньки за втратою друга (смерть Адама).

Розв'язка: посилка Олса, Льонька виготовляє кораблик для Ніни.

Кульмінація: розлучення друзів, Ніна відпливає на кораблику, зробленому Льонькою.

1.7. Обговорення змісту розділу.

Питання:

- Як Льонька сприймав дощову погоду? За допомогою яких художніх засобів В. Близнець зображує дощ? Наведіть приклади.
- Якою була причина смерті Адама? Як її сприйняв Льонька?
- Що трапилося з човником Ніни? Чому хлопець не уявляв Ніну без човна?
- Яким чином Льонька намагався зробити для Ніни нового човна?
- Яку посилку передала баба Сіроха хлопцю? Чим був здивований Льонька?
- Що Ніна розповіла хлопцю про Олса?
- Опишіть майстерність Льоньки, яка виявилася у нього під час виготовлення човна. (*«Взявся за ніж: він легко ріже, гладенько; сиплеться додола червоняста порохня, баранцями скручується стружка. Все йде нормально; вже загострився, видовжився корпус; правда, він ще грубенький, неоковирний, але видно: це тобі не абищо, а щось серйозне. Одна лиш біда: чикнеш ножем різкувато, так і злітає верхня луска, відшаровується; кора склеєна поганенько. Та не біда, скоро я приловчився, і робота пішла як слід»*)
- Що відчували Льонька і Ніна під час плавання на уявному кораблику?
- Який злочин Глипи виявили друзі, плаваючи на кораблику по річці?
- Що зробив Льонька з Глипиними вершами?
- Чому, розлучаючись з Льонькою, Ніна вважала, що він про неї забуде?
- Що символізує образ кораблика?
- Як звук павутинки сприймається Льонькою і Ніною?
- Чому письменник присвятив свою повість «Звук павутинки» коникам, хрущам, тихому дощеві, замуленій річечці? Власні міркування обгрунтуйте.

2. Складання плану характеристики образу Ніни

1. Ніна — друг Льоньки.
2. Зовнішність (портретна характеристика) дівчини («...блакитна, очі великі й здивовані, у косах — біла стрічка»); («Ні-і-ін-на... Правда, бринить, як звук павутинки на вітрі?»)
3. Риси характеру уявної героїні:
  - а) чуйність і доброта; б) принциповість; в) щирість і відкритість; г) поважає і цінує дружбу; д) любов до природи, прагнення зрозуміти її.
4. Виховання Ніною Льоньки («З добрих людей виростає щось добре — яблуні, бузок, маргаритки. А хто злий, завидючий, то буде реп'яхом, кропивою, лишаєм повзучим»)
5. Ніна — це реальність чи уява?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. Художній засіб, який В. Близнець застосував у фразі «...садом ... іде дош», називається:
  - а) підтекстом; б) епітетом; в) *метафорою*.
2. Небо після дощу було:
  - а) сіро-голубим; б) *димчасто-сірим*; в) блакитним.
3. За селом, де поховали Адама, ріс:
  - а) могутній дуб; б) очерет; в) *старий бересток*.
4. Що Льонька мав зробити на прохання Ніни?
  - а) *Кораблик*; б) весло; в) пліт.
5. Запросивши Льоньку до себе, баба Сіроха віддала хлопцю:
  - а) *посилку для Адама*; б) книгу про вироблення штучного сонця; в) лист, який написав Адам хлопцю перед смертю.
6. Олс для Адама був:
  - а) братом; б) керівником наукових досліджень; в) *товаришем по навчанню*.
7. Кора, з якої Льонька хотів щось змайструвати для Ніни, була схожою на:
  - а) *печиво*; б) шоколадний торт; в) скоринку хліба.
8. Льонька поважав Ніну за її:
  - а) красу; б) чемність; в) *мовчазність*.

9. Свій вироб з кори Льонька назвав:
а) «Стрілою»; б) «Велетнем»; в) «*Санта-Марією*».
10. Рухаючись рікою на кораблику, Льонька й Ніна побачили у воді:
а) *вершу*; б) величезну рибу; в) млинок, що зробив Адам.
11. Льонька визволив від Глипиної пастки велику кількість:
а) линків; б) карасів; в) *коропів*.
12. Остання зустріч Льоньки і Ніни відбулась:
а) взимку; б) *на початку осені*; в) влітку.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що мав на увазі В. Близнець, зазначаючи: «Все пливе восени: листя за водою, хмари, павутиння, птаство, школярі, комбайни». Свої міркування обгрунтуйте.
2. Чим пояснити те, що Льонька вагався у своїх міркуваннях про справжність існування Ніни?
3. Скільки класів закінчив Льонька?
а) *Два*; б) три; в) п'ять.

Картка № 2

1. Який вплив, на ваш погляд, мав Адам на виховання Льоньки? Що відчув хлопець, побачивши поховання свого друга?
2. Вмотивуйте, чому Льонька намагався допомогти риbam, які потрапили в пастку, зроблену Глипою? Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
3. Що подарував Адам Ніні?
а) Кременці; б) *гриб-ліхтар*; в) човен.

Картка № 3

1. Дослідіть, як автор ставився до Льоньки. Чим вони схожі. Власну думку обгрунтуйте.
2. Чому павутинка нагадувала Льоньці радіо? Що свідчить про багату уяву хлопця? Свої міркування доведіть, посилаючись на зміст твору.
3. Якої шкоди завдавав Глипа природному середовищу?
а) Вирубав дерева; б) засмічував довкілля; в) *виловлював у великій кількості колгоспну рибу*.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до написання твору-роздуму за повістю В. Близнеця «Звук павутинки» на тему «Яка краса врятує світ?» (Про красу зовнішню і красу людської душі)

Урок № 45

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-РОЗДУМ ЗА ПОВІСТЮ В. БЛИЗНЕЦЯ «ЗВУК ПАВУТИНКИ» НА ТЕМУ «ЯКА КРАСА ВРЯТУЄ СВІТ?» (ПРО КРАСУ ЗОВНІШНЮ І КРАСУ ЛЮДСЬКОЇ ДУШІ)

Мета: вчити учнів писати твори-роздуми на прикладі повісті В. Близнеця «Звук павутинки»; вдосконалювати вміння школярів у письмовій формі висловлювати власні думки, зокрема про красу людської душі і зовнішню красу; розвивати творчі здібності, спостережливість, уміння узагальнювати, співставляти; робити власні висновки; обґрунтовувати, вмотивувовати свої судження; виховувати красою слова повагу до рідної мови, культури країни; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: застосування знань і вмінь.

Обладнання: таблиця «Типи мовлення та їх ознаки», поради щодо написання твору.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Що ви розумієте під красою?
- Від чого залежать людські смаки щодо визначення краси?
- Що мають люди на увазі, говорячи про красу зовнішню і красу людської душі? (*Зовнішність — одяг, зріст, статура, обличчя, волосся, хода...; людської душі — риси характеру, поведінка, ставлення людини до оточуючих...*)
- Якій красі ви надаєте перевагу? Чому?

- Якою красою, на ваш погляд, наділений Льонька? Чому у творі В. Близнеця «Звук павутинки» обмаль зазначено про його портретну характеристику і зовнішність?
- Чим питання краси світу є актуальним на сьогодні?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

*Не краса красить, а розум.
Народне прислів'я*

1. Обговорення прислів'їв про красу

- Гарна, як тополя.
  - Рожа і межі кропивою зостанеться рожею.
  - Таке хороше, як калина.
  - Де врода, там і сила.
  - Хороший, хороший! Був би ще кращий, та вже нікуди.
  - З краси не пити воду.
  - Красу на тарілці не кряяти.
  - Гарний, як спить та ще й лицем до стіни лежить.
  - Красива, як свиня в порошу.
  - Така гарна пика, що як виглянув із вікна, то три дні собаки гавкали.
- Завдання.* Розподіліть подані прислів'я відповідно до їх значень.

2. Робота над таблицею «Типи мовлення та їх ознаки»

Типи мовлення	Основна функція	На яке питання дається відповідь у висловлюванні	Будова висловлювання
Розповідь	Повідомлення про події	Що робить персонаж?	Експозиція, зав'язка, кульмінація, розв'язка
Опис	Словесне зображення предмета, істот, явищ природи	Яким є предмет, істота, місцевість, явище природи?	Певна послідовність ознак, що відображують, предмет висловлювання
Роздум	Доведення або пояснення чогось	Чому предмет чи особа такі? Які причини подій?	Теза, аргументи, висновки

Пояснення вчителя залежить від типу висловлювання. Тексти можуть належати до різних типів мовлення: опису, розповіді чи роздуму (міркування). Тексти цих типів мовлення відрізняються один від одного структурою, засобами зв'язку між складовими частинами. В описі мовиться про ознаки предмета, особи, місцевості, явища природи тощо, у розповіді — про послідовні в часі дії, в роздумі — про причини ознак і подій.

Текст рідко буває однотипним. У ньому можуть поєднуватися різні типи мовлення. Наприклад: розповідь з елементами опису, розповідь з елементами роздуму та ін.

Все це повинен знати кожний школяр, починаючи роботу над власним твором.

3. Поради щодо написання твору

Скласти твір на літературну тему — це не просто написати відгук чи рецензію, а виконати творчу роботу, збагнути глибину філософії письменника, дати оцінку його творінню.

Метафізичні вимоги щодо написання твору можна визначити так:

- проблемність теми;
- обсяг твору;
- план викладу матеріалу;
- логіка змісту і глибина розкриття теми;
- авторська позиція і власна;
- висновки;
- мовне оформлення.

Отже, перш ніж приступити до написання твору, ми повинні визначити і розкрити проблему, що впливає з його заголовку. Це й буде змістом твору.

Як правило, у вступі вказується час написання художнього твору, відбувається знайомство з особистістю автора, з його позицією в оцінці подій і фактів, про які ми довідаємося з твору.

Основна частина — це безпосереднє розкриття теми. Не слід забувати, що назва твору лейтмотивом проходить через увесь текст, логіка мислення учня повинна розвиватися від конкретної деталі до узагальнення або навпаки — від загального до конкретного.

Вступ і висновки можуть бути меншими за обсягом, але не можна скорочувати основну частину, бо тоді розкриття теми твору не буде достатнім.

Твір написано. Слід повернутися до заголовка та уважно перечитати зміст. Треба пам'ятати, що письмова робота вимагає орфографічної грамотності, дотримання правил пунктуації, стилістичної вправності. Знання ж української лексики допоможе учням глибоко, доступно, зрозуміло і грамотно викласти власні думки. Твір повинен відповідати таким вимогам: глибока змістовність, самостійність аналізу; глибоке розкриття теми; емоційність і стислість; образність вислову; оригінальність; стилістична довершеність, лексичне багатство; орфографічна і пунктуаційна грамотність; логічні висновки, охайність.

4. Написання учнями твору

Зразок творчої роботи

...Який світ! Скільки кругом живого народу!

В. Близнець

Природа, рідна земля, батьківська оселя назавжди залишається в пам'яті кожної людини. З дитинства нас привчають поважати людей, цінувати красу довкілля. Гарячою любов'ю до землі, повагою до чарівної української природи пронизана повість В. Близнеця «Звук павутинки». Це один з найкращих творів улюбленого письменника багатьох читачів.

Головний герой твору — Льонька, живе з мамою в хаті, що часто затікає від дощу. Хлопець цілими днями перебуває на природі, сприймаючи її як істоту, йому все цікаво: «...там були свої комашині школи, були палаци війська і відбувались великі святкові паради з музикою і піснями...». «Який світ!» — проголошує хлопець, бо довкілля дійсно для нього дивовижне.

Льонька любить Рекса, поважно ставиться до Адама, полюбляє спілкуватися з Ніною, допомагає матері по господарству.

Мати хвилюється, що її син постійно перебуває на самоті. Хлопцю ніколи сумувати, він повсякчас спостерігає за красою природи. «Збиваю ногами росу, і вона розсипає намисто — вишневі, райдужні бризки» — хлопець отримує від цього насолоду.

Дзюрчання річки Лопотухи, сюрчання коників, вироблення ластівками свого гніздечка, музика павутинки, спів пташок — усе захоплює хлопця.

Знайомство та дружба Льоньки з Адамом суттєво вплинули на формування світосприйняття хлопця. Вчений учитель свого друга долати жит-

теві перешкоди, навіть коли це складно. «Йду на дно, а гребусь, щоб і на останній хвилі — жити», — говорить смертельно хворий Адам.

Цікавим другом для Льоньки є Ніна. Хлопець розмірковує над власним призначенням у цьому світі. Він не вірить, щоб «люди вмирили зо-всім». Ніна на ці роздуми дає йому цікаву відповідь: «з добрих людей виростає щось добре — яблуні, бузок..., а хто злий, завидющий, то буде реп'яхом, кропивою.»

І Льонька починає розуміти, що кожна людина повинна не тільки любити цей світ, красу довкілля, а й уміти оберігати його від жорстокості, зла, підступності...

Отже, тільки добра, чуйна людина спроможна захистити красу на-вколишнього світу. Такою людиною, на мій погляд, є Льонька. Саме він є прикладом для багатьох моїх однокласників.

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Закінчити написання твору, підготуватися до позакласного читання за твором В. Близнеця «Женя і Синько».

Урок № 46

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ.

В. БЛИЗНЕЦЬ «ЖЕНЯ І СИНЬКО»

Мета: продовжити знайомство школярів із творчістю В. Близнеця, зосереджуючи увагу на пригодницькій повісті «Женя і Синько», а саме: з'ясувати ідейно-тематичне спрямування, особливості композиції, проблематику; охарактеризувати героїв твору; розвивати навички самостійного виразного читання, висловлювати власну думку, узагальнювати, співставляти; формувати естетичні смаки школярів; виховувати почуття поваги, любові до української літератури, рідного краю, природи; цінувати дружбу, порядність, доброту; зневажливе ставлення до крадіїв, брехунів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет В. Близнеця, малюнки учнів до твору; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Чим вам запам'ятався В. Близнець як дитячий письменник?
- Чому В. Близнець у своїх творах значну увагу приділяє взаємостосункам людини і природи?
- Яке виховне значення мають твори письменника?
- Дайте визначення пейзажу. (*Пейзаж — один із композиційних компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкненого простору зовнішнього світу.*)
- Яке значення у творах В. Близнеця мають описи природи?
- Чим вас приваблюють пригодницькі і гумористичні твори?
- Для чого у своїх творах письменники застосовують різноманітні художні засоби?

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Основний зміст уроку**

Не той батько, що породив, а той, що до ума довів.

Дитині дай волю, сам підеш в неволю.

Хто дітям потаче, той сам плаче.

Народні прислів'я

1. Робота над твором В. Близнеця «Женя і Синько» (1974)

- 1.1. Виразне вибіркове читання, переказування найцікавіших епізодів з твору.
- 1.2. *Тема:* зображення Бена, його негативної поведінки, що зумовлювала неординарні вчинки хлопця, які він чинив під впливом фронтових розповідей діда Андрона.
- 1.3. *Ідея:* засудження ледарства, брехні, підступності, жорстокості, хвалькуватості, прагнення скористатися чужим майном шляхом крадіжки (Бен та його «друзі»); возвеличення чесності, порядності, доброти, бережливого ставлення до навколишнього середовища, справжніх дружніх стосунків.
- 1.4. *Основна думка:* заперечення дружби, яка будується на користі, вигоді.

- праця — облагороджує людину, а лень її марнує;
- за виховання дітей несуть персональну відповідальність батьки, а не рідні (наприклад, дідусь);
- «...хлопця можна нагодувати супом, а от що зробити з батьками?»

1.5. Проблематика:

- відповідальність за правильне виховання;
- взаємостосунки батьків і дітей;
- бережливе ставлення до природи;
- справжня дружба, її цінність;
- порядність, зрада, самотність.

1.6. Сюжетні лінії твору.

- 1) Твір розповідає про те, як київська п'ятикласниця Женя знаходить у підвалі будинку малесенького кумедного чортика Синька. Дівчина забирає його, хворого, додому. Женя, яка досі почувала себе самотньою, нарешті знайшла друга, про якого може турбуватись.
- 2) У Жені є однокласник Бен-розбишака. Бена, батьки якого повсякчас перебувають у відрядженні, доглядає і виховує його старий дід Андрон Касянович. Хлопець росте неслухняний, найбільше полюбляє слухати розповіді діда про фронтіві події, а сам намагається уявити себе генералом, щоб бути командиром серед хлопців. Бен краде з дому їжу, гроші, спиртне, сигарети і пригощає перш за все реального керівника хлопчачого гурту — Вадьку Кадуху.

З Беном трапляються різноманітні неприємні ситуації: поламав туї у шкільному парку; катався на чужому інвалідному возику; обікрав з іншими хлопцями професора Гай-Бичковського; намагався проїхати у танку Т–34, що був пам'ятним експонатом. Після втручання міліції (молодший сержант Рябошапка), хлопець залишив своє «військове оточення».

Бен залишився сам, бо дід-вихователь потрапив до лікарні через систематичні нервові струси від витівок онучика, а батько поїхав до матері, яка перебувала у відрядженні.

Хто ж повинен займатися вихованням хлопця?

1.7. Композиція.

Експозиція: Женя знаходить Синька; знайомство з Беном, його оточенням, умовами виховання дідом хлопця.

Зав'язка: Женя забирає Синька додому, лікує його; різноманітні пригоди, які траплялися з Беном-генералом (знищення туї, грабування професора, намагання покататися на Т–34 та ін.).

Кульмінація: хлопці потрапили в міліцію; звинувачення діда Андрона (батьком Бена) у невмінні як слід виховувати внука.

Розв'язка: розвал Бенової армії, зрадництво і самотність.

1.8. Словникова робота.

Синько — вигадана автором фантастична істота.

Мілітарист — прихильник загарбницьких воєн і озброєння.

Аперкот (у боксі) — удар знизу.

Дякан — дядько.

Пігмеї — (у творі): люди дрібні, мізерні.

1.9. Характеристика образів головних героїв твору.

1.9.1. Орієнтовний план до образу Жені.

1) Женя — учениця п'ятого класу київської школи.

2) Портрет героїні.

3) Риси характеру:

а) ширість і доброта;

б) повага до батьків;

в) вміння цінувати дружбу;

г) здатність подати руку допомоги;

д) правдивість і порядність;

е) чемність і співчуття;

є) бережливе ставлення до природи.

4) Значення образу Жені.

1.9.2. Орієнтовний план до образу Бена.

1) Бен — єдиний онук діда Андрона.

2) Портрет хлопця. («...патлатий довготелесий хлопчисько з пухким обличчям, з рум'янцем на всю щоку. А очі! Синьо-голубі, безжурно-веселі, як у матері! Добре вгодований дідом, він ріс наче з води, через тиждень вилазив із одежі — рукава сорочок ставали йому по лікті, а нові джинси підсакували до самих литок. У куцій одежі Бен і ганяв по двору як підстрелений»)

3) Поведінка, риси характеру «генерала»:

а) мілітарист, шибеник;

б) знущання над дідом;

в) виховання без батьків;

г) захоплення розповідями діда; (про війну, жорстокість, мужність, героїзм, винахідливість)

- д) негативний вплив на Бена Кадухи (потайки від діда виносили вино, продукти харчування, сигарети);
  - е) залучення до негативного; (паління, випивка, брехня, крадіжка)
  - є) участь у «непристойних заходах»;
  - ж) організаторські здібності;
  - з) зневажливе ставлення до природи, праці.
- 4) Бен у зраді і самотності.

1.10. Жанр: пригодницька фантастична повість.

1.11. Обговорення окремих частин твору.

1.11.1. «Бен. 101-ша армія шибеників».

- Що побачила Женя, вийшовши на балкон?
- Про що свідчить опис двору, прочитайте. (*«Перед їхніми вікнами стояла кочегарка — незграбна цегляна споруда з високою трубою, чорною від диму. За кочегаркою стримів баштовий кран, а поряд поволі підіймалися стіни дев'ятиповерхового будинку, позираючи на сонце порожніми вікнами. Тут валялися купи цегли, глини, піску»*)
- Що залишилося у дворі, де жила Женя, після колишніх стареньких особняків? (*«...залишки дикого винограду, квітників, кілька фруктових дерев, струхлявілі парканчики, вже де-не-де повалені, з діромахами вибитих дощок, крізь які зручно було пробиратися в сусідні двори, а то й на заводський стадіон»*)
- Чому Андрія Кушолоба було названо Беном?
- Яких записів боялася Женя на двері будинку, де жив Бен? Про що вони свідчили?
- Яким чином Женя потрапила до Кушолобів? Що вона побачила?
- В яких умовах виховувався Бен? Чому?
- Чим батьки «балували» Бена? (*«...наймодніші джинси з ярликами-тиграми, пістолі й автомати, що працювали на батарейках, розкішні ковбойські пояси, справжні біноклі й гумову жувачку»*)
- Ким був дід для Бена? Чому виховання Бена для нього вважалося каторжною працею?
- Чому Бен виростав шибеником? Як розповіді діда впливали на характер вихованця?
- Яку казку розповідав дід онукові?
- Яким зростав Бен?
- Як онук ставився до діда? (*«Дід Андрон любив свого онука, нишком плакав без нього і в душі називав його тираном і мучителем. ... Бен примушував*

діда підходити до себе строго по команді, козиряти і доповідати про чергування на кухні й про виконання його, Бенюх, домашніх завдань»)

- Хто належав до 101-ї армії? Як її відображує письменник?
- Опишіть керівника цієї армії — Бена.
- Чому Кадуха не вимагав командирської посади, яка належала Бену?
- Як відбуваються військові події між «нашими» і «не нашими»?
- Як люди сприймали хлопчачу гру?
- Чим «військові ігри» хлопців нагадували справжні?
- Яку плату мусив вносити Бен за генеральський чин?
- Який негативний вплив мав Кадуха на Бена?

1.11.2. «Туман. «Гонконг» і туї, що ганялися одна за одною».

- Про що розповідала Ізольда Марківна учням 5-А класу?
- Як її сприймали школярі?
- Яку територію світу охопив «гонконг»?
- Що запропонувала учням вчителька під час тимчасового припинення занять? Як це сприйняли школярі?
- Про що згадала Женя, читаючи книгу «Битва за Київ»?
- Які труднощі долали наші війська у битві з фашистами? (*«...наші бійці, мокрі й промерзлі, буквально на руках викочували ці тридцятип'ятитонні велетні на кручу, на берег Дніпра, і скільки бійців, підкошених кулями, падало у воду й гойдалось, уже мертвих, на хвилях»*)
- Чому Женя подумала, що біля танка на постаменті краще помовчати? З чим це було пов'язано?
- Що згадала Женя, прогулюючись на стадіоні неподалік від пустирища?
- Свідком якої події стала Женя під час прогулянки?
- Хто і через що зупинив гру хлопців у парку?

1.11.3. «Ябеда чи боягузи».

- Що відбувалося у 5-А класі? Чому виникла необхідність у проведенні зборів?
- З яким питанням звернувся директор до Бена?
- Чим ризикувала Женя, говорячи правду про заповідяну шкоду? (*«Вона розуміла: одне її слово — і шлях їй у двір одрубано: Бен уже ніколи не підставить плеча («Вадька, не чіпай її!»), навпаки, — стане одвічним ворогом. Розуміла, що втратити може щось дороге — підвали, гру, таємниці, — але стримати себе не могла»*)
- Як Бен сприйняв звинувачення на свою адресу?
- Яким чином Бен почав виправдовуватися перед директором школи?

- Чому директор школи не повірив Бену? Що він довів хлопцю про брехню?
- Через що дід вирішив більше не займатися вихованням Бена?
- Прокоментуйте слова діда Андрона: «...одна дитина, і та росте сиротою при живих батьках!»
- Чому директор вирішив знову завітати на урок праці до 5-А класу?
- З яким проханням керівник школи звернувся до Бена? Що той йому розповів?
- Опишіть зовнішність Миколи Максюшка. (*«...рудий, найдовший у класі, а ніс — ота розплескана кирпа, над якою люблять сміятися дівчатка»*)
- Про що розповів директор замість Миколи?
- Як зрозуміти слова батька Миколи: «...найкраща агітація — виходь і роби»?
- Що свідчить про працьовитість Миколи?
- На запитання директора школи Миколі, чи той ламав коли-небудь дерево, хлопець відповів: «Хто садить — хіба той ламає!» Прокоментуйте відповідь хлопця.
- Як пояснити те, що Микола ставиться до дерев, наче до живих істот?
- Що запропонував директор Бену для виправлення тієї шкоди, яку він завдав парку?
- Як Віола поставилася до Бена після закінчення класних зборів у 5-А класі?

1.11.4. Синько, син свого діда.

- Що вирішив Бен після дідової розповіді, яка стосувалася викрадення танка?
- Як сприйняв дід власну знахідку в джинсах онука? (*«...то були кубинські сигарети, привезені зятем із Гавани. Отже, Бен — непокаянна душа! — не тільки курив, а й крав дорогі сигарети, які подавали в їхньому домі тільки найкращим гостям!»*)
- Яким чином дід Андрон виявив, що його внук займається крадіжкою? Чи можна виправдати хвилювання діда?
- Де шукав дід онука, який десь зненацька подівся? Які думки були у діда стосовно його зникнення?
- Чому дід Андрон вирішив звернутися в міліцію?
- Чи відчував дід власну провину за виховання внука?
- Прочитайте і прокоментуйте хвилювання діда. (*«...обличчя його посіріло й осунулось, очі глибоко позападали, а довге порохняве тіло, в якому —*

від переживання і безсонних ночей — не залишилось, здається, ні краплі живої крові, вже не хотіло волочитися по землі»)

1.11.5. «Літні маневри. План захвату Т–34».

- Куди втік Бен із товариством? Що він вирішив зробити?
- Про що Бену розповів курсант стосовно танка Т–34?
- Що намагався відобразити Бен на піщаній карті?
- Який план запропонував Бен для викрадення танка?
- Чим план Бена не сподобався Вадькові Кадусі?
- Де хлопці збиралися придбати пальне для танка?
- Яку трагікомічну історію нагадав інвалідський возик Бену?
- Як були розподілені обов'язки між хлопцями стосовно управління танком?
- Чому хлопці, побачивши рибалку, поплигали у воду?
- Який намет був у хлопців? Чим він їх влаштовував?
- Де дід розшукував свого внука?
- На що скаржився міліції доктор біологічних наук, професор Гай-Бичковський?
- Про що повідомила сторожика міліцію?
- Чому дід Андрон вважав себе винним перед батьками, школою, людьми?
- Що планував Гай-Бичковський на власну відпустку?
- Як дід сприймав те, що Бен був заарештований міліцією?
- Які речі були конфісковані у хлопців після їх арешту?
- Чому діду було соромно за свого внука?
- Чи можна вважати вчинок Бена злодійським?
- Чим пояснити те, що дід Андрон вирішив вмерти, бо не бачив сенсу жити далі?
- Як поставився батько до вчинку Бена?

1.11.6. «Бен: зрада і самотність. Хто б знав, звідки прийде допомога?»

- Які «два моменти свого життя» Бен хотів забути?
- Чому Бен був обурений на курсанта?
- Що відчували хлопці, перебуваючи в міліції? Чого вони боялися?
- Чому люди називали Бена тираном і грабіжником?
- Чим пояснити вислів, що для Бена найстрашніше — це зрада і самотність?
- Як зрозуміти думку автора про те, що Бен залишився генералом без армії?
- Чому Бена обминали у дворі всі хлопці після «танкової катастрофи»?

- Як Бен сприйняв зраду «своєї армії»? За що він її дорікав?
- Для чого Женя покликала Бена до себе додому?
- Як батьки Жені поставилися до Бена та його батьків?

V. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Виконання тестових завдань

«Бен. 101-ша армія юних шибеників»

1. Звідки Жені було видно весь двір?
а) З вікна; б) *балкона*; в) даху будинку.
2. Який будинок споруджувався баштовим краном, що знаходився за кочегаркою?
а) Дванадцятиповерховий; б) *дев'ятиповерховий*;
в) п'ятиповерховий.
3. Чого не було у дворі, який «зберіг сліди колишніх стареньких особняків»?
а) *Трухлявої лави*; б) залишків дикого винограду;
в) кількох фруктових дерев.
4. Бена, товариша Жені по школі, звали:
а) Семеном Борисовим; б) *Андрієм Куцолобом*;
в) Борисом Барвним.
5. Для чого Женю мати вперше попросила сходити до батьків Бена? Щоб позичити:
а) цукор; б) сірники; в) *ключ, щоб відкривати консервні банки*.
6. Як автор називає Бена?
а) Хуліганом; б) злочинцем; в) *мілітаристом*.
7. Двері квартири Бена були, схожі на вхід:
а) *у печеру розбійників*; б) кімнату жахів; в) небезпечне приміщення.
8. Зайшовши до Бена, Женя побачила картину: хлопець сидів на дідові. Він:
а) намагався приборкати його; б) хотів уявити себе великим лицарем;
в) *відпрацьовував сцену приручення мустангів*.
9. В якій телепередачі Бен побачив свято ковбоїв у Канаді?
а) «*Клуб кіноподорожей*»; б) «Міжнародна панорама»;
в) «Таємниці світу».
10. Батько Бена часто від'їжджав за кордон, він був:
а) водієм; б) науковцем; в) *інженером-конструктором*.
11. До якої країни не їздив батько Бена?
а) *Іспанії*; б) Італії; в) Бельгії.

12. Найбільше дід Андрон полюбляв:
а) вечорами пити чай; б) *згадувати про війну*;
в) читати наукову літературу.
- «Туман. «Гонконг» і туї, що ганялися одна за одною»**
1. Про що повідомила учням Ізольда Марківна Книш?
а) Про початок військових подій; б) *епідемію грипу*;
в) нещасний випадок у школі.
2. Ізольда Марківна — це вчителька:
а) ботаніки; б) математики; в) *малювання*.
3. Події, що описуються у творі, відбуваються:
а) в Харкові; б) *Києві*; в) Львові.
4. «Гонгонком» було названо:
а) погодні умови; б) *форму грипу*; в) музейний експонат.
5. Школярі із сумом сприйняли інформацію про вірус грипу, бо:
а) *закриваються кінотеатри*; б) не працюватиме школа;
в) не можна виходити на вулицю.
6. Учнів затримала вчителька і попросила:
а) записати пам'ятку про небезпечність грипу;
б) *записати домашнє завдання на тиждень*; в) прибрати в кабінеті.
7. Хто з героїв твору висловив: «Грип ще можна пережити, а від цих параграфів таки точно вмреш»?
а) Женя; б) *Бен*; в) Кадуха.
8. Яку книгу на військову тематику читала Женя?
а) *«Битва за Київ»*; б) «Прапорonoсці»; в) «Воля до життя».
9. З класом Женя їздила на екскурсію:
а) до Севастополя; б) у *Ново-Петрівку*; в) до зоопарку.
10. На якій машині хотів покататися Бен?
а) *Танку*; б) тракторі в) комбайні.
11. Які дерева посадили школярі під час «закладення парку»?
а) Ялинки; б) *туї*; в) яблуні.
- «Ябеда чи боягузи»**
1. Що було знайдено молодшим сержантом міліції Рябошапкою у парку?
а) Учнівський портфель; б) *чорний лаковий козирок*;
в) підручник з математики для 5-го класу.
2. Фантомас, за висловленням директора школи, — це:
а) фантастична підступна істота; б) розбійник і брехун;
в) *тупий французький кіноганстер*.

3. Яку шкоду вчинили хлопці в парку?
    - а) Витоптали квіти; б) *поламали дерева*;
    - в) на стовбурах дерев вирізали такий напис: «5-А клас. Уб'ю! Фантомас».
  4. У 5-А класі навчалося учнів:
    - а) *тридцять п'ять*; б) двадцять сім; в) тридцять.
  5. На думку директора школи, яка втрата для людини є найстрашнішою?
    - а) Пунктуальність; б) *совість*; в) гроші.
  6. Що пообіцяв дід директору школи стосовно Бена?
    - а) Надавати тумаків онуку;
    - б) *надіслати батькам телеграму, щоб ті приїхали і займалися вихованням сина*;
    - в) підсилити контроль за поведінкою і навчанням хлопця.
  7. За якою шкодою колись директор школи спіймав Бена? Хлопець:
    - а) розбив вікно; б) *виривав ручку з класних дверей*;
    - в) обписував парти.
  8. Чого не любив Микола Максюшко?
    - а) *Щоб його викликали на уроці*; б) сидіти за останньою партою;
    - в) допомагати вдома.
  9. Ким працював батько Миколи Максюшка?
    - а) Водієм тролейбуса; б) лісничим; в) *нейрохірургом*.
  10. Допмагаючи батькові садити дерева, Микола натер мозолі:
    - а) як у шахтаря; б) *коваля*; в) хлібороба.
  11. Яких рослин не садили на вулиці батько з Миколою?
    - а) Горобини; б) *шипшини*; в) грецьких горіхів.
  12. Микола Максюшко порівнює скрипіння яблунь у непогоду:
    - а) із заржавілими залізними дверима; б) *людиною*;
    - в) криком невідомого птаха.
- «Синько, син свого діда»**
1. Яку назву мав англійський танк, який дід Андрон, за його словами, викрав у Денікіна?
    - а) «Лорд II»; б) *«Ричард III»*; в) «Бер I».
  2. Що знайшов дід у джинсах онука, коли перед їх пранням засунув руку до задньої потайної кишені?
    - а) Гроші; б) золотий годинник; в) *сигарети*.

3. Для діда Андрона Бен був:
- а) халамидником і чудовиськом; б) *коханим і вражим*;
  - в) любим і шкідливим.

«Літні маневри. План захвату Т–34»

1. Яка книга «підказала» Бену ідею втечі з дому?
  - а) Д. Дефо «Пригоди Робінзона Крузо»;
  - б) М. Твена «Пригоди Тома Соєра»;
  - в) *Я. Маховського «Історія морського піратства»*.
2. За допомогою якої карти Бен розробляв захоплення Т–34?
  - а) *Пищаної*; б) дерев'яної; в) залізної.
3. Керування танком Вадька Кадуха з усмішкою порівнював з пересуванням на:
  - а) милицях; б) велосипеді; в) *інвалідному возику*.
4. Якою мовою не був оформлений «Ілюстрований військово-технічний словник»?
  - а) *Німецькою*; б) англійською; в) іспанською.
5. В якій річці купалися хлопці?
  - а) Дунай; б) Десна; в) *Дніпро*.
6. З якої країни привіз Гай-Бичковський намет, спінінги, човен?
  - а) Австрії; б) Корей; в) *Японії*.

«Бен: зрада і самотність. Хто б знав, звідки прийде допомога?»

1. Чим саме курсант обдурив Бена стосовно танка? Що він:
    - а) не охороняється; б) *не має мотора*; в) не справжній.
  2. Бена у дворі обминали, наче:
    - а) злодія; б) *інфікованого*; в) злу тварину.
  3. Який ярлик «повісив» на Бена Кадуха?
    - а) *«Дзига»*; б) «відступник»; в) *«шкура»*.
  4. Що сталося з дідом Андроном наприкінці твору? Він:
    - а) *перебував у лікарні*; б) помер; в) виїхав до санаторію.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 0,25 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Для чого, на ваш погляд, директор розповів учням класу про озеленення, проведене Миколою і його батьком уздовж Дніпра біля новобудови? Свої міркування обґрунтуйте.

2. Розкрийте зміст фрази «...дід Андрон не знав, що в коханого внука (під впливом Кадухи) починається друге, таємне життя». Особисту думку доведіть, посилаючись на зміст твору.
3. Про яке курортне місто згадує Женя, розмірковуючи над посадженими деревами в парку?
  - а) Ялту; б) *Алушту*; в) Євпаторію.

Картка № 2

1. Чи можна Бена, як і Женю, вважати зрадником під час проведення зборів у 5-А класі з приводу шкоди у шкільному парку? Відповідаючи, посилайтесь на зміст твору.
2. Чому діда Андрона названо у творі вірним Бененим батьком-матір'ю-дідом? Особисті думки вмотивуйте.
3. Скільки буде коштуватиме посадковий матеріал для насадження плантації на місці знищених дерев у парку? Карбованців:
  - а) п'ятдесят; б) сто; в) *тридцять*.

Картка № 3

1. Вмотивуйте, чому Бенів батько звинуватив діда Андрона в поганому вихованні внука? Чи правильно він поставився до старого?
2. «Тиран ... казала: доведе свого діда до смертельного нападу»? Кого і чому стосуються ці слова?
3. Яку медаль мав дід Андрон, пройшовши три війни?
  - а) «За бойові заслуги»; б) «За визволення Києва»; в) «*За врятування на водах*».

Картка № 4

1. Прокоментуйте слова Галини Степанівни, що стосувалися батьків Бена: «Що це за батьки, га? Кинути дитину напризволяще й поїхати — та у мене б серце розірвалося!»
2. Чому Женя вирішила сказати директорові школи правду про тих, хто завдав шкоди шкільному парку? Чи можна її вважати зрадницею? Свою думку аргументуйте.
3. Яку казку на свій лад розповів дід Андрон Бену?
  - а) «*Івасик-Телесик*»; б) «Лисичка-Сестричка»; в) «Котик-Муркотик».

Картка № 5

1. Чи правильне покарання визначив директор школи Бену за його провину у шкільному парку? Що запропонували б ви? Свої міркування обґрунтуйте.

2. На вашу думку, чи відчув Бен себе винним? Чи все зрозумів він у своєму негативному вчинку? Власну думку вмотивуйте.
3. Під впливом дідових розповідей Бен:
  - а) малював картини на військову тематику; б) *організував у дворі армію*;
  - в) став відвідувати гурток юних техніків.

VI. Підсумок уроку

1. Бесіда за питаннями:
  - Чому твір має назву «Женя і Синько»? Хто такий Синько?
  - Яким, на ваш погляд, повинно бути виховання?
  - Чи правильно виховував дід свого внука?
  - Хто і чому винен у неправильному вихованні Бена?
  - Які стосунки складаються з батьками у вашій родині?
2. Своїм твором автор примушує читача замислитись над проблемами моралі, духовності. З жalem відзначає, що у великих і багатолюдних містах людина часто почуває себе самотньою, наголошує на важливості мати вірного друга, бути відповідальним за долю інших людей, берегти і охороняти природу.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати 1, 2 частини твору Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера», дібрати запитання; малюнки із зображенням природи.

Урок № 47

Я. СТЕЛЬМАХ «МИТЬКОЗАВР З ЮРКІВКИ, АБО ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА». ТАЄМНИЧІ, ВЕСЕЛІ Й НЕЗВИЧАЙНІ ПОДІЇ В ПОВІСТІ

Мета: ознайомити школярів із життям і творчістю Я. Стельмаха; розпочати роботу над опрацюванням змісту програмового твору письменника, звертаючи увагу на таємничі, веселі й незвичайні події в повісті; розвивати творчу уяву школярів, логічне мислення, пам'ять, увагу; вміння раціонально

використовувати навчальний час; грамотно висловлювати власні думки; виховувати почуття поваги до творчості Я. Стельмаха, рідного краю; прищеплювати любов до природи; інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Я. Стельмаха, бібліотечка його творів; учнівські малюнки на тему «Краса природи рідного краю»; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Згадайте, які веселі пригоди траплялись з вами під час літніх канікул, відпочинку?
- Який твір називається пригодницьким? Наведіть приклад.
- Як ви знаходите рішення, коли потрапляєте у складну життєву ситуацію? Це ви робите самостійно чи звертаєтеся по допомогу до дорослих?
- Що об'єднує такі поняття, як «мрія» і «фантазія»? Чи завжди збуваються ваші мрії? Від кого або від чого це залежить?
- Дайте визначення повісті як літературному жанру. Чим цей жанр відрізняється від оповідання? (*Повість — епічний прозовий твір, який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням.*)

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Природа — книга, кожна сторінка якої повна змісту.

І. Гете

Природа — книга, яку необхідно прочитати і правильно зрозуміти.

М. Л. Налбандян

Природа вклала в людину необхідність турбуватися про інших людей.

М. Аврелій

1. Життєвий і творчий шлях Я. Стельмаха (1949–2001) (матеріал для вчителя)

Ярослав Стельмах народився 30 листопада 1949 року в Києві в родині відомого українського письменника Михайла Стельмаха.

Ріс дитиною обдарованою, з різнобічними інтересами. З дитинства захоплювався спортом, музикою, іноземними мовами. Займався плаванням, потім гімнастикою, а з боксу і боротьби здобув навіть спортивні розряди. Грав на фортепіано, любив гітару.

З ранніх років Ярослав почав вивчати англійську мову і, варто сказати, не без успіху. Після закінчення середньої школи вчився в Київському інституті іноземних мов, потім в аспірантурі, працював викладачем у Київському педінституті та університеті, займався перекладацькою діяльністю. «Я почав перекладати, — згадує Ярослав Михайлович, — іще навчаючись у Київському інституті іноземних мов. Спершу мене зацікавила книга, яку мені привезли з Канади. Автор її — перший в історії свого народу ескімоський письменник Маркузі. Книжка адресована дітям і цікаво, дохідливо розповідає про суворе, сповнене небезпек і тяжкої праці життя ескімоських племен. Звалася вона «Гарпун мисливця», і працював я над її перекладом з великим задоволенням». На час закінчення інституту Ярослав мав уже кілька друкованих перекладів з англійської мови.

Незважаючи на відчутні успіхи в галузі художнього перекладу, несподівано навіть для самого себе Я. Стельмах почав писати твори для дітей. У 1975 році вийшла його перша книжка-збірка оповідань «Манок». Потім були повісті «Химера лісового озера», «Якось у чужому лісі», «Найкращий намет» та інші.

Ярослав Стельмах відомий у літературі і як драматург. Уже перші його п'єси мали неабиякий успіх: у п'ятнадцяти театрах одночасно йшла п'єса «Привіт, синичко!», чималу аудиторію глядачів збирала «Шкільна драма», «Вікентій Прерозумний» та інші.

Щоб хоч частково ліквідувати дефіцит п'єс для наймолодшого читача, Я. Стельмах створює «Митькозавр з Юрківки», яка свідчить про знання автором дитячої психології, його вміння розкрити внутрішній світ дитини.

Широкої популярності набули також п'єси Я. Стельмаха «Гра на клавісині», «Провінціалки» та інші.

Твори Я. Стельмаха відзначаються захоплюючим сюжетом, тонким гумором, яскраво змальованими постатями маленьких героїв.

2. Робота над твором Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»

І розділ «Зоологія і комахи. «Відпустіть нас до бабусі»;

ІІ розділ «Знайомство з майбутнім майстром спорту, а також з бабусяю, ентузіастом музичної освіти і дідом Трохимом»

2.1. Виразне читання або переказування найцікавіших епізодів з I та II розділів.

2.2. *Тема:* зображення приїзду Сергія і його близького друга Митька до бабусі, з метою зібрання колекції комах.

2.3. *Ідея:* ушанування ширшої любові, поваги онуків до бабусі і засудження зневажливого ставлення до старих людей. (Василь Трош).

2.4. *Основна думка:* «А хіба існує кращий відпочинок, ніж там, у селі, злитися з природою після важкої праці та успішного закінчення п'ятого класу?»

2.5. Композиція I, II розділів твору.

Експозиція: отримання літнього завдання хлопцями від учительки Ірини Семенівни — зібрати колекцію комах.

Зав'язка: від'їзд Сергія і Митька до бабусі в село.

Кульмінація: роздуми діда Трохима про мету приїзду молоді до своїх бабусь.

Розв'язка: смачно наївшись, хлопці вирішили піти погуляти на річку.

2.6. Сюжет.

2.6.1. I розділ.

Після успішного складання іспиту за 5-й клас. Учитель ботаніки на літо запропонувала школярам зібрати колекцію комах. Це стосувалося і героїв твору — Сергія і Митька. Для цього їм необхідно було поїхати в село Юрківку до бабусі Митька. Однак батьки не хотіли відпускати Сергія зі своїм другом Митьком, зважаючи на те, що хлопці будуть завдавати старій зайвого клопоту. Після тривалих умовлянь вони погодилися. Хлопці їдуть потягом, і нарешті провідник повідомив про те, що незабаром їхня станція.

2.6.1. II розділ.

Вийшовши з автобуса, хлопці зразу відчули сільське свіже повітря, яке надто відрізнялося від міського. Подорожуючи до бабусиного села, Сергій і Митько зустрілися з Василем Трошем, майбутнім майстром велосипедного спорту міжнародного класу. Він на них справив неприємне враження. Крокуючи далі, хлопці почули якесь виття, виявилося, що це дядько Гнат грав на тромбоні.

Бабуся і мешканці села дуже привітливо зустріли хлопців. До Василя Троша із незадоволенням поставився і дід Трохим. Василь, приїхавши до бабусі, навіть не поцілував, не обняв її, а поїхав кататися на велосипеді. Смачно наївшись бабусиних страв, Сергій і Митько вирішують піти гуляти на річку.

2.7. Обговорення змісту розділів.

2.7.1. I розділ.

- З якою промовою звернулася Ірина Семенівна до школярів, які закінчили п'ятий клас?
- Як учні характеризують учительку ботаніки?
- Для чого Ірина Семенівна дала школярам завдання на літо?
- Що неприємного сталося з гербарієм, який Митько подав учительці?
- Чому хлопці вирішили поїхати до бабусі Сергія?
- З чим було пов'язано те, що батьки не хотіли відпускати сина з Митьком до бабусі в село?
- Як зрозуміти звернення до батьків приятеля Митька, який хотів поїхати у село і «злитися з природою після важкої праці та успішного закінчення п'ятого класу»?
- Чим зміг переконати Сергій батьків Митька, щоб вони відпустили їх до села?
- Прочитайте, яких вимог дотримувалися хлопці за наказом батьків Сергія, подорожуючи до бабусі? (*... не висовувались із вікна, бо може продуть, не стояли в тамбурі — можна випасти, не виходили на зупинках — можна відстати; не виймали гроші з кишень — можуть украсти; не їли ковбаси чи, не дай Боже, консервів — можна отруїтись. Якщо оголосити весь список заборон до кінця, то виникне запитання, що зрештою таки можна робити...»*)
- Як хлопці намагались зберегти власні гроші в потязі?

2.7.2. II розділ.

- Чим був задоволений Митько, приїхавши з міста до села?
- З ким зустрілися хлопці, мандруючи до бабусиної хати? Яке враження на них справив майбутній майстер велосипедного спорту міжнародного класу? Чому?
- Що почули Сергій з Митьком неподалік від хати бабусі?
- Як бабуся зустріла свого внука? Про що це свідчить?
- Про що відбулась розмова хлопців з дядьком Гнатом?

- Яку загальну оцінку приїзду онуків до своїх бабусь склав Трохим Гнатович?
- Через що дід Трохим критикував Василя Троша?
- Чим бабуся пригощала гостей з міста?
- Чому Митько не дав бабусі телеграму про свій приїзд?

2.8. Жанр: пригодницька повість.

V. Закріплення опрацьованого навчального матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

І розділ «Зоологія і комахи. «Відпустіть нас до бабусі»

1. Ірина Семенівна була вчителькою:
а) ботаніки; б) зоології; в) географії.
2. Герої твору — вже учні класу:
а) п'ятого; б) шостого; в) сьомого.
3. Ірина Семенівна називала учнів:
а) «діточками»; б) «лапочками»; в) «зайчатами».
4. Яку колекцію вчителька зобов'язала зібрати школярів улітку?
а) Лікарських трав; б) комах; в) листя дерев.
5. З яким запитанням звернувся Митько до вчительки?
а) «А як оформляти цю колекцію?»;
б) «А можна вдвох збирати одну колекцію?»;
в) «А що повинна містити ця творча робота?».
6. Бабуся Сергія жила в селі:
а) Юнківка; б) Юрківка; в) Юпітерка.
7. Чому батьки Сергія вагалися щодо поїздки сина з приятелем до бабусі? Бо вони:
а) боялися відпускати хлопців самих у дорогу;
б) турбувалися про погану поведінку Сергія та Митька під час подорожі;
в) хотіли, щоб син поїхав у табір відпочинку.
8. За якої умови хлопці отримали згоду на поїздку до села? Щоб вони:
а) слухали бабусю; б) обробляли городину старій;
в) щодня телефонували і доповідали про стан справ.
9. Що заборонила мати їсти хлопцям у дорозі?
а) Морозиво; б) ковбасу; в) насіння.
10. У якій кишені хлопці зберігали гроші під час поїздки?
а) Правій; б) лівій; в) внутрішній кишені сорочки.

11. Поїздки до бабусі хлопці не могли порівняти:
а) з подорожжю за кордон; б) *шкільним туристським походом*;
в) будь-якою мандрівкою чи дослідницькою експедицією.
12. Під час подорожі до бабусі яким транспортом не користувалися хлопці?
а) Потягом; б) автобусом; в) *автомобілем*.

Прозділ «Знайомство з майбутнім майстром спорту, а також з бабусею, ентузіастом музичної освіти і дідом Трохимом»

1. Василь Трош — це в майбутньому:
а) видатний митець живопису;
б) *майстер велосипедного спорту міжнародного класу*;
в) представник міської влади.
2. Василь Трош назвав хлопців:
а) дослідниками; б) *лівінгстонами*; в) зоологами.
3. Приїхавши до бабусі, хлопці відчували якесь виття, яке було пов'язане:
а) з коровою; б) військовими тренуваннями;
в) *музичним інструментом*.
4. Чим хлопці вразили Троша?
а) Міською поведінкою; б) *сачками і рюкзаками*;
в) манерою спілкування.
5. Про який географічний континент згадується у творі?
а) Азію; б) Європу; в) *Африку*.
6. Яка тварина не згадується Трошем під час спілкування з хлопцями?
а) Бегемот; б) *тигр*; в) крокодил.
7. По-вуличному дядька Гната звали:
а) супермузикантом; б) лірником; в) *Фа-Дієзом*.
8. Бабусю Сергія на селі кликали:
а) Іванівною; б) Петрівною; в) *Демидівною*.
9. Чим бабуся пригощала Сергія та Митька?
а) Картоплею з м'ясом; б) пиріжками; в) *голубцями*.
10. Кому з героїв твору належить цей опис зовнішності: «У темних смугастих штанах, вправлених у запилені чоботи, в синьому бувалому в бувальцях піджаку й кашкеті»?
а) Дядьку Гнату; б) *Гнатовичу*; в) незнайомцю.
11. Яким напоєм не смакували хлопці в бабусі?
а) *Кефіром*; б) молоком; в) кисілем.

12. Наївшись, хлопці вирішили прогулятися:
а) по лісу; б) селом; в) *на річку*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Порівняйте ставлення до своїх бабусь Сергія і Василя Троша? Як це характеризує кожного з героїв? Свої спостереження обґрунтуйте.
2. Прослідкуйте, як хлопці поставилися до виконання літнього завдання вчительки? Чому Сергій і Митько вирішили-таки зібрати колекцію, а не зробити її так, як гербарій?
3. Дядько Гнат грав на:
а) мандоліні; б) *тромбоні*; в) акордеоні.

Картка № 2

1. Для чого, на думку діда Трохима, онуки повинні приїздити до своїх бабусь? Чим пояснити такі міркування старого?
2. Обґрунтуйте, чому батьки не хотіли відпускати Сергія з приятелем до бабусі? Як Митько зміг довести батькам Сергія необхідність цієї поїздки?
3. «Волосся русяве, потемніле...», — так дід Трохим сказав про:
а) Митька; б) *Сергія*; в) Василя.

Картка № 3

1. Про що свідчать стосунки Сергія з батьками? Доведіть це на прикладі твору. Стисло опишіть ваші стосунки з батьками.
2. Прослідкуйте, як I, II розділи твору можна пов'язати з поезією С. Чернілевського «Забула внучка в баби черевички»? Власні спостереження узагальніть.
3. Як пояснив Сергій дідові Трохиму причину приїзду до села?
а) *Зібрати колекцію*; б) оздоровитися;
в) допомогти бабусі по господарству.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати III, IV розділи твору, скласти запитання до них.

Урок № 48**Я. СТЕЛЬМАХ «МИТЬКОЗАВР З ЮРКІВКИ,
АБО ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА». ДОПИТЛИВІСТЬ,
ВИНАХІДЛИВІСТЬ ХЛОПЧИКІВ»**

Мета: продовжувати опрацьовувати ідейно-художній зміст твору, характеризуючи вчинки і поведінку головних героїв твору; виразно переказувати цікаві епізоди з повісті; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічне мислення, пам'ять; вміння висловлювати грамотно думки, почуття, спостереження; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани до творчості Я. Стельмаха; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Я. Стельмаха, бібліотечка творів письменника; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Літературна вікторина «Життя і творчість Я. Стельмаха»

1. Де, коли і в якій сім'ї народився Я. Стельмах? (*30 листопада 1949 року, Київ; у родині письменника*)
2. До якого знаку зодіака належав майбутній митець? (*«Стрілець»*)
3. Чим з дитинства захоплювався Ярослав Михайлович? (*Спорт, музика, іноземна мова*)
4. На яких музичних інструментах Я. Стельмах умів грати? (*Фортепіано, гітара*)
5. З яких видів спорту Я. Стельмах здобув розряди? (*Бокс, боротьба*)
6. Назвіть вищий заклад, який закінчив майбутній письменник? (*Київський інститут іноземних мов*)
7. Чим займався Я. Стельмах, здобувши вищу освіту? (*Викладач Київського педінституту, університету; перекладацька діяльність*)
8. Який твір Я. Стельмах переклав уперше? (*Ескімоського письменника Маркузі «Гарпун мисливця»*)
9. Коли з'явилася перша книжка письменника для дітей і яка? (*1975р., «Манок»*)

10. Назвіть драматичні твори письменника. («Привіт, Синичко!», «Шкільна драма», «Вікентій Прерозумний»)
11. Твір, який свідчить про знання Я. Стельмахом дитячої психології, розкриття внутрішнього світу дитини, називається... («Митькозавр з Юрківки»)
12. Назвіть особливості, характерні для художніх творів Я. Стельмаха. (*Захоплюючий сюжет, тонкий гумор, яскраве зображення постатей маленьких героїв*)

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Родичів дає нам доля. І як добре, що друзів ми можемо обирати самі.

Ю. Тувім

Кілько світа, тільки й дива.

Народне прислів'я

1. Продовження роботи над опрацюванням змісту твору Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»: III р. «Озеро. Змії люблять сіно», IV р. «Таємничий і — бр-р-р-р який страшний. Хороший хлопець. Нервові можуть далі не читати»

1.1. Виразне вибіркоче читання, переказування найцікавіших епізодів III та IV розділів.

1.2. *Тема:* зображення єдності людини і природи (подорож хлопців до озера, замилювання красою довкілля, цікава таємниця водоймища).

1.3. *Ідея:* возвеличення цілеспрямованості, наполегливості, сміливості, винахідливості хлопців у виконанні завдання, яке вони дістали від шкільної вчительки, незважаючи ні на які страховиська.

1.4. *Основна думка:* у природі є свої таємниці, які можна розкрити за умови її розуміння, гуманного і доброзичливого ставлення до неї.

1.5. Композиція.

Експозиція: подорож хлопців до озера; огляд куреня із сіна.

Зав'язка: зустріч з Василем Трошем, який купався в озері; подарунок велосипедиста хлопцям (бурштиновий камінець).

Кульмінація: розповідь велосипедиста про чудовисько, яке начебто живе в озері.

Розв'язка: хлопці вирішують заночувати біля озера.

1.6. Сюжет.

1.6.1. III розділ.

Зібравши все необхідне для подорожі, хлопці вирушили до лісу на озеро. Сергію дуже сподобалася бабуся Митька, бо вона не набридала їм будь-якими питаннями, застереженнями. Мандруючи, згадав про свою невдалу допомогу по господарству на селі (виполов розсаду замість бур'яну; коли рубав дрова, то поліно відскочило і прямо по лобу; доїв корову, а в цей час вона зжувала його панаму)

Незадоволення хлопців викликав Василь Трош, який зненацька виїхав назустріч хлопцям стежкою і ледве не наїхав на них. Подорожуючи далі, хлопці побачили курінь із соломи. Митько застеріг Сергія від небезпеки, штрикаючи купу сіна з усіх боків держакон сачка, бо там могли бути змії. Ці істоти, на думку Митька, полюбують перебувати в сні.

1.6.2. IV розділ.

Хлопці щодня насолоджувалися красою природи, озера. Одного разу Сергій з Митьком побачили велосипедиста, який купався в озері. На знак примирення з хлопцями Василь їм подарував жовтий прозорий камінець — бурштин. Велосипедист розповів хлопцям про страшну таємницю: в озері живе чудовисько, про це свідчать глибокі подряпини на стовбурах дерев біля водоймища, корені двох-трьох дерев були підриті, луска від кори вкрила землю, на піску сліди здоровених лап, мов від крокодила, теля зникло у воді. Для того, щоб з'ясувати правдивість цього факту, хлопці вирішують заночувати біля озера і прослідкувати за ним.

1.7. Обговорення змісту розділів за питаннями:

1.7.1. III розділ.

- Як письменник описує загадковість місцевості, по якій мандрують хлопці? («...за річкою шумить верхів'ття, де голубінь неба заглядає в синь лісового озера, де птахи радіють погожій днині, куди вабить нас вільне життя»)
- Що Митько відзначив позитивного у бабусі Сергія?
- Про яку власну «допомогу» в селі згадавав Митько?
- Чим стурбував Василь Трош хлопців під час подорожі лісом?
- Чому безформна купа на пагорбі привернула увагу хлопців?
- Для чого Митько штрикав держакон сачка з усіх боків купу сіна?
- Що розповів Митько про змії?
- Чим лісова місцевість була небезпечною?

- Чи бували ви у лісі? Чим він вас вразив?
- Що вам відомо про орієнтування на місцевості?
- Якщо людина заблукала в лісі, як їй необхідно поводити себе у цій ситуації?
- Які тварини мешкають у вашому лісі?

1.7.2. IV розділ.

- Чим насолоджувалися хлопці, перебуваючи на озері?
- Кого побачили Сергій з Митьком в озері? Як вони це сприйняли?
- Що цікавого подарував Василь хлопцям на знак примирення з ними?
- Що дізналися хлопці з розповіді Василя про бурштин?
- Яку таємницю повідав Василь хлопцям?
- Які факти свідчать про те, що в озері хтось живе?
- Чи відомо вам щось про Лох-Несс?
- Чому хлопці повірили велосипедисту?
- Як вирішують Сергій з Митьком з'ясувати вірогідність розказаного Василем Трошем?
- Яке питання необхідно було погодити хлопцям з бабусяю?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

III розділ «Озеро. Змії люблять сіно»

1. Чим Сергію сподобалася бабуся Митька? Вона:
  - а) Смачно готувала їжу; б) була веселою і життєрадісною;
  - в) не намагалася контролювати і повчати хлопців.
2. Селянські хлопці заклопотані наступною роботою:
  - а) сапають город; б) ремонтують трактора; в) збирають яблука і груші.
3. Подорожуючи до озера, хлопці зустріли Василя Троша, який їхав їм назустріч на велосипеді і назвав їх:
  - а) «мандриками»; б) «мухоловами»; в) «блукачами».
4. Що побачили хлопці на пагорбі?
  - а) Курінь; б) намет із очерету; в) купу сміття.
5. У сіні, на думку Митька, полюбляють жити:
  - а) змії; б) їжаки; в) пацюки.
6. За глухомань Митько вважав:
  - а) село, де жила бабуся; б) ліс, в якому перебували хлопці;
  - в) місцевість біля озера.

7. Корова в Митька, коли він її доїв:
  - а) вибила відро із-під ніг; б) зжувала панамку;
  - в) обслинявила обличчя.
8. Про що запитала бабуся, коли хлопці вирушили в подорож до лісу на озеро?
  - а) «Ой, та куди ж ви йдете?»; б) «Та що вам там потрібно?»;
  - в) не задала жодного питання.
9. Завантаживши «усякою всячиною рюкзаки», хлопці обов'язково взяли:
  - а) сірники; б) їжу; в) намет.
10. Який художній засіб твору містить така фаза: «...за річкою шумить верхівіття»?
  - а) Аллегорію; б) метафору; в) епітет.
11. Митьку не дозволяли рубати дрова, бо раніше він:
  - а) поранив ногу; б) набив на лобі гулю поліном;
  - в) не міг втримати сокири.
12. Що крикнув услід Сергій Василю Трошу, який зненацька виїхав назустріч хлопцям у лісі?
  - а) «А куди ти їдеш, шалений?!» б) «А щоб тобі колесо відпало!»
  - в) «Де ти взявся такий прудкий?!»

***IV розділ «Тасмичий і бр-р-р який страшний.
Хороший хлопець. Нервові можуть далі не читати»***

1. На узбережжі озера хлопці:
  - а) збирали різні камінчики; б) вилежувалися на сонці;
  - в) змагалися на краший піщаний малюнок.
2. До озера хлопці ходили:
  - а) коли була гарна погода; б) щодня; в) у вільний від роботи час.
3. Хто купався в озері?
  - а) Незнайомий хлопець; б) Василь Трош;
  - в) хлопець із села, де жила бабуся Сергія.
4. Що подарував велосипедист хлопцям заради примирення?
  - а) Цінний екземпляр комахи; б) жовтий прозорий камінець;
  - в) запрошення на спортивне змагання.
5. Бурштин — це коштовність, якої багато:
  - а) У Казахстані; б) Прибалтиці; в) Франції.
6. Що цікавого розповів велосипедист про озеро? Воно:
  - а) омолоджує людей; б) містить багато смарагдових сховищ;
  - в) ховає якусь живу істоту.

7. Наблизившись до кількох сосен, хлопці побачили:
  - а) багато зрубаних гілок з дерева;
  - б) на стовбурі одного дерева ножом вирізано: «Обережно!»;
  - в) *корені двох-трьох дерев були підриті.*
8. Лох-Несс — чудовисько, яке, за народним повір'ям, живе в озері:
  - а) Фінляндії; б) *Шотландії*; в) Норвегії.
9. Чудовисько, на думку Василя, має розмір:
  - а) два метри; б) три з половиною метри; в) *невідомо який.*
10. Велосипедист залишив хлопців біля озера, бо:
  - а) дуже хотів їсти; б) боявся з ними знову посваритися;
  - в) *поспішав на тренування, що відбувалося за графіком.*
11. Почувши цікаву історію від Василя, хлопці вирішили:
  - а) шукати рідкісних комах;
  - б) *ночувати біля озера і вислідити чудовисько*;
  - в) написати про це до районної газети.
12. Що заважало хлопцям остаточно здійснити свій план?
  - а) Дощова погода; б) *дозвіл бабусі*; в) хвороба Митька.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Доведіть, що Сергій і Митько вражені красою природи, милуються і захоплюються нею.
2. Чому, на ваш погляд, Митькові не дозволяли допомагати по господарству, хоча він не був лінивим? Як про це сказано у творі?
3. Лапи на піску узбережжя озера були здорові і схожі на:
  - а) велику ящірку; б) *крокодила*; в) носорога.

Картка № 2

1. Що свідчить про вміння Митька орієнтуватися у природному середовищі, оцінити ту ситуацію, в якій він опинився із Сергієм? Власні спостереження обґрунтуйте.
2. Як ви вважаєте, чи правду сказав велосипедист про те, що в озері живе якась зла істота? Порівняйте власну думку щодо цього і думку хлопців. Зробіть висновок.
3. Курінь, який Митько з Сергієм побачили на пагорбі, був зроблений:
  - а) з соломи; б) *сіна*; в) гілок дерев.

Картка № 3

1. Для чого, на ваш погляд, велосипедист раптово виявив бажання по-дружитися з хлопцями? Чи є в цьому якась закономірність.
2. Що свідчить про допитливість хлопців? Чому вони не бояться істоти в озері і намагаються її дослідити?
3. Чому Митькові не дозволяли полоти?
  - а) Ламав знаряддя праці; б) топтав розсаду;
  - в) *виполов розсаду замість бур'яну.*

VI Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності****VIII. Домашнє завдання**

Опрацювати зміст V, VI розділів повісті; підготувати малюнок на тему «Якою я уявляю істоту в озері?» зі стислим коментарем.

Урок № 49**Я. СТЕЛЬМАХ «МИТЬКОЗАВР З ЮРКІВКИ,
АБО ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА». РОЗДУМИ
ПРО УЯВУ, ФАНТАЗИЮ У ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ**

Мета: опрацюовуючи зміст повісті Я. Стельмаха, звернути увагу на роздуми героїв про уявне, фантастичне і реальне в їх дитячому житті; переказувати цікаві уривки з твору, коментуючи їх; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки, зіставляти описане з реальним життям; толерантно і аргументовано доводити свою думку; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття любові до рідного краю, мальовничої природи; повагу до творчості Я. Стельмаха; прищеплювати інтерес до власних результатів навчальної діяльності; допитливість, пунктуальність.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Я. Стельмаха, учнівські малюнки, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чи можна вважати цей твір пригодницьким? Чому? Особисту думку обґрунтуйте.
- Що свідчить про любов Митька до природи, вміння орієнтуватися на місцевості?
- Чим хлопців захоплювало перебування в селі біля озера?
- Чому Я. Стельмах намагається протиставити Васю Троша і Сергія з Митьком?
- Які стосунки складаються між Сергієм та Митьком під час їх перебування на природі, біля озера?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

*Виключити з життя дружбу — все одно,
що позбавити світ сонячного світла.*

Ціцерон

1. Продовження опрацювання змісту твору Я. Стельмаха

«Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» (V та VI розділи)

- 1.1. Виразне вибіркоче читання, переказування найцікавіших епізодів V–VI розділів.
- 1.2. *Тема:* зображення дослідницької діяльності хлопців, якою вони захоплювалися, щоб дізнатися про історію виникнення чудовиська.
- 1.3. *Ідея:* возвеличення працелюбності, наполегливості, прагнення до пізнання світу, довкілля, повага до книги, її мудрості.
- 1.4. *Основна думка:* тільки в порозумінні, у спільній старанності, дружбі, взаємопідтримці, плідній праці можливо досягти бажаного результату.
- 1.5. Сюжет.
- 1.5.1. V розділ «Я вкриваю себе ганьбою. Великий зоолог».

Сергій з Митьком вирішують дослідити невідоме чудовисько і сфотографувати його. Хлопці домовляються чергувати вночі біля озера.

Перший на варті — Сергій, його будить розсерджений Митько серед ночі, який потім теж засинає. Вранці хлопці побачили знову сліди «страшних лап».

Щоб більше дізнатися про особливості цієї таємної тварини, Митько пропонує Сергію у бібліотеці взяти не фантастичну літературу, а книжки із зоології.

1.5.2. VI розділ «Який проливає світло на наших предків і ще на дещо. Ну й Митько!».

Хлопці регулярно читали наукові книжки, за що їх похвалила бібліотекарка.

На восьмий день Митько висловив наукове припущення, що в минулому (на східній частині Індонезії) жили дракони. Це підтвердив голландський льотчик, але йому не повірили, бо у нього були виявлені розлади нервової системи.

Після Першої світової війни на острові Комодо спіймано дракона, схожого на гігантську ящірку, або варана. Також Митько розповів Сергію про хохулю — це звірятко є сучасником мастодонта. Разом з тим хлопці висловили власну думку стосовно особливостей назви села Юрківка. Врешті-решт невідому істоту озера малі дослідники назвали Митькозавр Стеценка.

На узбережжі озера хлопці побачили знову таємничі сліди і біля них вороняче пір'я.

1.6. Композиція.

Експозиція: Сергій з Митьком вирішили записатися до бібліотеки і вивчати зоологію.

Зав'язка: дослідження хлопців стосовно виникнення невідомого гігантського чудовиська.

Кульмінація: Митькозавр Стеценка з Юрківки — назва невідомого чудовиська, що живе в лісовому озері.

Розв'язка: сліди невідомої істоти на березі виявлені вдень і біля них вороняче пір'я.

1.7. Обговорення змісту розділів твору за питаннями:

1.7.1. V розділ. «Я вкриваю себе ганьбою. Великий зоолог».

- Чому Митько хотів першим побачити невідомого звіра?
- Про яку славу мріяв Митько, якщо він побачить цю тварину?
- У зв'язку з чим між хлопцями виникла суперечка?

- Як припинилася сварка між хлопцями?
- Що трапилось з Сергієм під час нічної варти? Яку оцінку його вартуванню дав Митько?
- Чим були вражені хлопці, прокинувшись уранці, коли прийшли вмиватися до озера?
- Чому хлопці вирішили звернутися до бібліотеки?
- Якою наукою захопилися хлопці і для чого?
- А які книжки ви любляете читати?
- Як необхідно ставитися до книжок?
- Які прислів'я, приказки про книжку вам відомі? (*Книга — ключ до знань. Золото добувають із землі, а знання — з книжок. З ручаїв — ріки, з книжок — знання. Хліб наснажує тіло, книга — розум. Книга — міст у світ знань. Розум без книги, що птах без крил. Книга корисна, коли її читають. Без хліба легше прожити, аніж без книги. З книгою подружишся, розуму наберешся. Книга для розуму, що теплий дощ для посівів. Книги читати — усе знати. Одна книга тисячі людей навчає. Книга для дітей, що волога для полів. Книга не пряник, а дітей до себе манить.*)

1.7.2. VI розділ «Який проливає світло на наших предків і ще на дещо. Ну й Митько!»

- Як бібліотекарка оцінила читацьку активність хлопців?
- Як читання книг вплинуло на їх кругозір?
- Що цікавого вчитав Митько в книжках?
- Чому льотчику, Єдиному свідку, хто бачив драконів, не повірили?
- Коли і за яких обставин було спіймано дракона? Опишіть його (*«Ним виявилася гігантська ящірка, або ж варан. Не злякатись чотириметрового гіганта важко. Колір шкіри буро-чорний. З грізної ікласної пащі безперестанку вилітає яскраво-рожевий роздвоєний язик, люто дивляться блискучі чорні очі. Варан ступає сильними лапами, тіло його піднято над землею, волочиться лише хвіст. Сила в цьому хвості страшна»*)
- Якою була сила у варана? Що про нього розповів Митько.
- Що цікавого дізналися хлопці про хохулю?
- Чим хлопці щодня займалися?
- Які думки виникли у хлопців щодо особливості назви села Юрківка?

- Як Сергій запропонував назвати істоту, що, на думку хлопців, живе в озері?
- Що остаточно переконало юних дослідників у наявності чудовиська в озері?

V. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

Врзділ «Я вкриваю себе ганьбою. Великий зоолог».

1. Мандруючи до озера, Сергій ніс клунок, в якому були:
а) два намети; б) *рядно і ковдри*; в) одяг, їжа, посуд.
2. Що хотів зробити Митько, побачивши справді якогось звіра?
а) Втекти від озера; б) *сфотографувати*; в) стежити за ним .
3. Якщо б хлопці були улюбленими учнями вчительки ботаніки, то вони б:
а) отримували з її предмета тільки п'ятірки;
б) *поїхали на районну олімпіаду*;
в) мали можливість не завжди виконувати домашні завдання.
4. Трійки з фізкультури мав:
а) *Сергій*; б) Митько; в) Василь.
5. Хлопці вирішили вартувати біля озера по черзі, щоб:
а) їх не вкусила змія; б) *чудовисько зненацька не напало на них*;
в) Василь Трош не пошуткував над ними.
6. О котрій годині ночі Сергій повинен був розбудити Митька?
а) Дванадцятій; б) *другій*; в) першій.
7. Який художній засіб використав автор у фразі: «Мовчазний, таємничий ліс»?
а) *Епітет*; б) метафору; в) порівняння.
8. Яку пісню співав Сергій, перебуваючи на нічній варті?
а) «Два кольори»; б) *«Пісню про рушник»*; в) «На долині туман».
9. Які книжки вирішили взяти хлопці з бібліотеки?
а) Фантастичні; б) про шпигунів; в) *із зоології*.
10. Зоологія — це наука, на думку Митька, про:
а) дослідження комах; б) *весь тваринний світ*;
в) життя первісних людей.
11. Що нагадав Сергій Митькові про уроки ботаніки? Як Митько:
а) *тікав з уроків*; б) намагався розсмішити всіх учнів;
в) малював карикатури на парті.

12. Що побачив Сергій, одного разу поглянувши в підручник зоології?
а) *Гадюк*; б) птахів; в) крокодилів.

VI розділ «Який проливає світло на наших предків і ще на децо. Ну й Митько!»

1. За що бібліотекарка похвалила хлопців?
а) *Багато читають*; б) підклеїли порвані книжки;
в) вчасно повертали художню літературу.
2. До чого не звик Митько?
а) Ціле літо відпочивати в селі; б) *багато читати*;
в) досліджувати якусь істоту.
3. На який день вивчення зоології Митько висловив власне наукове припущення?
а) П'ятий; б) сьомий; в) *восьмий*.
4. Легенди про страшних ненажерливих драконів можна було почути серед жителів:
а) Ірландії; б) Іспанії; в) *Індонезії*.
5. Як дракони вбивали свою здобич?
а) Рухом хвоста; б) *поглядом злих очей*; в) вогнем з пащі.
6. Які вчені займалися дослідженням драконів?
а) Англійські; б) голлівудські; в) *голландські*.
7. В якому році один із льотчиків підтвердив думку вчених про наявність страшних істот?
а) 1717; б) *1912*; в) 1827.
8. Льотчик — перший, хто побачив на власні очі драконів на острові:
а) *Комода*; б) Тузла; в) Як-Майєн.
9. Розповідаючи про наукові дослідження великих, Митько згадає війну:
а) *Першу світову*; б) Другу світову; в) Фінську.
10. Яке звірятко за походженням від третинного періоду живе у басейнах рік Волги, Дону й Уралу?
а) Вутконіс; б) *хохуля*; в) звичайна ящірка.
11. Митько обгрунтував, що назва села Юрківка пов'язана:
а) з хлопчачим іменем Юрко; б) *юрським періодом*;
в) Святим Юрою.
12. Що з'їло невідоме чудовисько, за спостереженнями хлопців?
а) Зайця; б) *ворону*; в) вовка.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Проаналізуйте, що змусило хлопців полюбити книги, зоологію, хоча до цього вони не виявляли бажання захоплюватися наукою? Власні спостереження обґрунтуйте.
2. Про що, на ваш погляд, свідчить особливість назви невідомого чудовиська — Митькозавр Стеценка із Юрківки? Свою думку вмотивуйте.
3. З якого предмета у Митька були трійки?
  - а) *Малювання*; б) фізкультури; в) трудового навчання.

Картка № 2

1. Яким шляхом здійснювалося дослідження хлопців про походження невідомої істоти, що живе в озері? Доведіть науковість цієї роботи.
2. Чому, на ваш погляд, Сергій, чергуючи вночі біля озера, вирішив заспівати «Пісню про рушник»? Що б ви відчували, якби вам довелося перебувати на нічній варті біля лісового озера?
3. За розповідями Митька, дракона було спіймано:
  - а) *у двадцятих роках нашого століття*; б) 1900 році;
  - в) минулому столітті.

Картка № 3

1. Чим пояснити те, що хлопці змінили власне ставлення до біології як навчального предмета та вчительки Ірини Семенівни.
2. Чи є, на ваш погляд, правдивим те, що Митько вичитав Сергію про походження драконів? А про свідка льотчика? Своє міркування вмотивуйте.
3. Невідоме чудовисько хлопці вирішили назвати Митькозавр...
  - а) Петренка; б) *Стеценка*; в) Сергієнка.

VI. Підсумок уроку

Бесіда за питаннями:

- Яким навчальним предметам ви віддаєте перевагу?
- Як ви ставитеся до біології?
- Чим вона вас приваблює?
- Що вам відомо про динозаврів?
- Чим захоплює вас цей твір?

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати VII розділ повісті, скласти його план.

Урок № 50

Я. СТЕЛЬМАХ «МИТЬКОЗАВР З ЮРКІВКИ, АБО ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА.» УСВІДОМЛЕННЯ ЗНАЧЕННЯ РОМАНТИКИ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Мета: продовжуючи опрацювання пригодницької повісті Я. Стельмаха, звернути увагу на елементи романтики, фантастики тощо; аналізувати зміст твору, стосунки, поведінку героїв повісті; розвивати культуру зв'язного мовлення; логічне мислення, увагу, пам'ять, спостережливість, кмітливість, вміння раціонально використовувати навчальний час; виховувати почуття любові до природи, прагнення її пізнати, розуміти, прищеплювати повагу до творчості українських письменників, зокрема Я. Стельмаха.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Я. Стельмаха, картини художників з різноманітними пейзажами, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому Сергій з Митьком хоча іноді і сваряться, але завжди знаходять порозуміння?
- Чим захопила хлопців зоологія?
- Як зрозуміти назву невідомого чудовиська, якого юні дослідники «охрестили» Митькозавром Стеценка?
- Чому хлопці замість комах захопилися Митькозавром?

- Як у своєму творі Я. Стельмах намагається передати зв'язок історичного минулого з сучасністю?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Дружба — найнеобхідніше для життя.

Аристотель

У того, хто нічого не робить, завжди багато помічників.

Л. Толстой

1. Робота над VII розділом твору «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера». — «Операція «Курка» провалюється разом із дідом Трохимом»

- 1.1. Виразне читання, переказування найцікавіших епізодів VIII розділу.
- 1.2. *Тема:* намагання хлопців за допомогою курки привернути увагу чудовиська, яке б потрапило до ями.
- 1.3. *Ідея:* висміювання наміру хлопців щодо полювання невідомого звіра; засудження брехливості, улесливості, черствості.
- 1.4. *Основна думка:* не можна ставати на шлях брехні заради власних потреб; завдавати шкоди оточуючим.
- 1.5. Сюжет.

Для того щоб виманити невідому тварину з води і впіймати її, Сергій з Митьком зробили наступне: спіймали курку, прив'язали її мотузкою до дерева (приманка), викопали глибоку яму. Замість чудовиська до цієї ями потрапив дід Трохим, що ніс хлопцям бідончик молочка, який передала бабуся. Після цього Сергій і Митько вимушені були чемно брехати старому про яму, курку та власне перебування біля озера.

1.6. Композиція.

Події розгортаються протягом одного дня.

Експозиція: розповідь Митька про особливості полювання на тигрів та необхідність застосування цього методу для того, щоб спіймати чудовисько.

Зав'язка: хлопці впіймали курку, викопали яму й очікували на появу невідомого звіра.

Кульмінація: до ями замість чудовиська потрапляє дід Трохим.

Розв'язка: брехливе виправдовування перед дідом Трохимом, провал операції «Курка».

1.7. Обговорення змісту VII розділу за питаннями:

- Про що прочитав Митько у книзі стосовно полювання на тигрів?
- Для чого деякі мисливці риють яму під час полювання на тигрів?
- Що цікавого розповів Сергій про полювання на кіз у дитинстві?
- З якою метою Митько запропонував Сергію прив'язати його мотузкою до дерева? Яка була на це реакція Сергія?
- Як курка вирішила суперечку хлопців стосовно того, кого прив'язати до дерева?
- Опишіть, як хлопці ловили курку? Чому вони порівнювали її зі страусом?
- Після кого і чому хлопцями була знайдена сандаля?
- Чому Митько звинуватив Сергія у егоїзмі, черствості, коли той спалив сандалю?
- Яку яму викопали хлопці? В чому було її призначення?
- Про яку їжу мріяв Сергій, відпочиваючи після копання ями?
- Яким чином потрапив дід Трохим до ями?
- Про що відбувалася розмова між хлопцем і старим?
- Яку пригоду розповів дід Трохим хлопцям про ката? Для чого він це зробив?
- Які враження залишилися у хлопців після спілкування з дідом Трохимом?
- Чому, на думку хлопців, старому пощастило, коли той потрапив до ями?
- Через що операція «Курка» не була успішною? Чи було це законним?

**V. Закріплення вивченого матеріалу за темою
«Я. Стельмах “Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера”» (VII розділ «Операція “Курка” провалюється разом із дідом Трохимом»)****1. Розв'язування тестових завдань.**

1. Митько прочитав у книзі і потім розповів Сергію, як:
  - а) полювати на тигрів; в) захищатися від зміїв;
  - б) варити кашу та смажити рибу під час відпочинку.
2. Для того щоб спіймати невідому тварину з озера, Сергій запропонував Митьку:
  - а) на великий гачок причепити шматочок м'яса; б) викопати яму;
  - в) кидати у воду велике каміння.

3. Замість якої тварини Митько запропонував прив'язати Сергія до дерева?
а) Корови; б) *кози*; в) поросятя.
  4. Великі варани хапають на гілках дерев:
а) *мави*; б) птахів; в) людей.
  5. До ями, яку викопали хлопці, потрапив:
а) Василь Трош; б) *дід Трохим*; в) дядько Гнат.
  6. Що хлопці хотіли зробити у викопаній ними ямі?
а) *Вбити кілок*; б) настелити сухої трави; в) невеличке болото.
  7. Про яку смачну страву мріяли Митько і Сергій біля озера?
а) Варену кашу; б) *смажену рибу*; в) пироги з квасолею.
  8. Яку роботу хлопці не виконували у день полювання на невідомого звіра?
а) *Варили в казані юшку*; б) крали курку; в) рили яму.
  9. Чому хлопці не сказали дідові, хто викопав яму, до якої він потрапив?
а) Це б негативно вплинуло б на полювання чудовиська;
б) боялися дідового племінника; в) *не хотіли чути лайки старого*.
  10. Що передала хлопцям бабуся через діда Трохима?
а) Теплий одяг; б) *молоко*; в) пригодницькі книги.
  11. Чим хотіли пригостити хлопці діда, намагаючись підобритись, бо відчували свою провину перед ним?
а) *Лимонадом*; б) смачною юшкою; в) смаженою куркою.
  12. Яку річ шукала бабуся після того, як хлопці вирушили на полювання?
а) Ключ від хати; б) *лопату*; в) казанок.
- Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чи здогадався, на ваш погляд, дід Трохим про тих, хто викопав яму? Власну думку обґрунтуйте.
2. Про що свідчить багата фантазія Сергія і Митька під час полювання на невідомого звіра? Свої міркування доведіть.
3. За скільки кілометрів від села Юрківки живе сестра діда Трохима?
а) Дванадцять; б) *п'ятнадцять*; в) сім.

Картка № 2

1. Дослідіть, як захоплення хлопцями художньою літературою посприяло тому, щоб віднайти рішення щодо можливості ввійти невідому тварину. Власні спостереження узагальніть.

2. Чи можна, на вашу думку, засудити хлопців за те, що обдурили старого Трохима? Як це їх характеризує?
3. Щоб виманити невідому істоту з озера, хлопці вирішили прив'язати до дерева:
  - а) гуску; б) курку; в) качку.

Картка № 3

1. Чим пояснити доброзичливе ставлення діда Трохима до Сергія з Митьком, хоча через них він мало не покалічився? Обґрунтуйте свою думку.
2. Проаналізуйте і запропонуйте власний спосіб для того, щоб спіймати невідомого звіра, стисло виклавши свою думку з цього приводу.
3. Про кого Митько сказав: «...вона ж бігає, як коняка»?
  - а) Козу; б) качку; в) курку.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Підготувати характеристику образів Сергія і Митька, опрацювати IX розділ твору.

Урок № 51

Я. СТЕЛЬМАХ «МИТЬКОЗАВР З ЮРКІВКИ, АБО ХИМЕРА ЛІСОВОГО ОЗЕРА».

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗІВ СЕРГІЯ І МИТЬКА

Мета: розкрити значимість образів Сергія і Митька у творі, їх роль у розкритті ідейного змісту повісті; з'ясувати кульмінаційний момент твору; розвивати творчу уяву школярів, логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість; вміти грамотно і послідовно висловлювати власні думки, судження; формувати кругозір; виховувати почуття любові до краси рідного краю, книги — мудрості життя, повагу до творчості Я. Стельмаха; позитивні риси характеру на прикладі головних героїв твору.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: текст твору, учнівські малюнки «Яким я уявляю чудовисько з озера», дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Що єднає Сергія і Митька — друзів-шестикласників? (*Вік, інтереси, поведінка, риси характеру*)
- Чому хлопців захоплюють різноманітні пригодницькі ситуації?
- Як, на ваш погляд, автор ставиться до своїх героїв? Свої думки обґрунтуйте.
- Чому Я. Стельмах обирає у своєму творі головними героями школярів?
- Що зумовило хлопців змінити власне ставлення до пізнання зоології?
- Чим вам подобаються Сергій і Митько? Які риси характеру, поведінки ви б «позичили» у хлопців?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Друзі пізнаються в біді.

Народне прислів'я

Вилучити із життя дружбу — значить позбавити себе сонячного світла.

Цицерон

1. Робота над IX розділом твору Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» («Таємниця лісового озера»)

- 1.1. Виразне читання або переказування цікавих епізодів твору.
- 1.2. *Тема:* здійснення мрії Сергія і Митька — спостереження хлопців за Митькозавром закінчилося успішно, його було виявлено.
- 1.3. *Ідея:* уславлення дружби, взаєморозуміння, наполегливості у прагненні подолати будь-які труднощі (Сергій і Митько); засудження хвалькуватості, хитрості, улесливості (Василь Трош).
- 1.4. Основна думка:
  - а) те, що було таємним, стає відомим;
  - б) намагання Василем ошукати, налякати Сергія і Митька посприяло тому, що друзі захопилися зоологією і виявили брехуна.

1.5. Сюжет.

Сергій і Митько вже тривалий час не спостерігали ознак наявності чудовиська в озері.

У дядька Гната тромбон то зник, то знову знайшовся.

Бабуся була задоволена гостюванням у неї хлопців.

Сергій і Митько мріють на березі озера, як про їх дослідження розповідатимуть по радіо, може, дадуть медаль «За відвагу»; відчули неясний рух коло самої води. Натиснувши кнопку ліхтарика, хлопці побачили, як водою плило щось «дуже історичне». Спочатку вони хотіли з переляку втекти, але потім почали кидати в озеро каміння прямо в голову чудовиська. Почувши голос Василя про порятунок, Митько плигнув у воду і допоміг хлопцю, який перебував у «маскарадному костюмі чудовиська».

Пізніше з'ясувалося, що Василь імітував життєдіяльність потвори в озері для того, щоб налякати Сергія і Митька, посміятися над ними. Хлопці вирішили йому помститися, але змінили кару на подяку, бо Василь допоміг їм чудово провести канікули.

1.5. Композиція.

Експозиція: події, що відбулися у дядька Гната з тромбоном; хлопці так і не виявили того, хто живе в озері.

Зав'язка: Сергій з Митьком почули неясний рух коло самої води, а потім побачили щось «надзвичайне, неймовірне і дуже доісторичне»; рятування Василя.

Кульмінація: велике викриття — Василь імітував життя чудовиська в озері.

Розв'язка: подяка Сергія і Митька Василеві за те, що він влаштував їм чудові канікули і прищепив інтерес до зоології.

1.6. Обговорення змісту IX розділу повісті за питаннями:

- З чим був пов'язаний сум хлопців-дослідників? (*Митькозавр тривалий час не подавав про себе жодних ознак*)
- Яке лихо трапилося у дядька Гната? З чим воно було пов'язано?
- Яку думку висловила бабуся про хлопців, які в неї відпочивали? (*«Тихі, сумирні, слухняні, посидючі. А книжки як люблять... Це ж щастя — таких діточок мати»*)
- Якою уявляли зустріч з чудовиськом озера Сергій та Митько?
- За що, на думку хлопців, вони могли отримати медаль «За відвагу»?
- Опишіть чудовисько, яке хлопці зненацька побачили. (*«Водою плило щось надзвичайне, неймовірне і дуже доісторичне... На поверхні*

видніла лише голова, але що то була за голова!.. Ось потвора повернулася до нас, і блимнули червонясто два великих ока. Між ними стирчав хижий ріг. З напіврозкритої пащі виглядали гостренні білі зуби...») Як Сергій з Митьком сприйняли його появу?

- З чим було пов'язано те, що хлопці не злякалися потвори?
- Чому Митько допоміг Василю? Чим пояснити його вчинок?
- Чим би міг закінчитися «маскарад» для Василя?
- Чому хлопці вирішили не «вбивати Василеві бубни», а подякували йому?
- Прокоментуйте думку Сергія наприкінці твору: «І взагалі, в нас попереду ще дуже багато цікавого, і завжди так буде, поки ми з Митьком».

2. Характеристика образів Сергія і Митька

2.1. План характеристики образів.

- 1) Дмитро Омельчук і Сергій Стеценко — звичайні школярі-шестикласники.
- 2) Риси характеру хлопців:
  - а) чемність і доброта; б) мужність і винахідливість;
  - в) повага до батьків і людей похилого віку;
  - г) наполегливість і довіра; д) на зло відповідають добром.
- 3) Здібності героїв:
  - а) любов до книги; б) прагнення пізнати багато цікавого;
  - в) надання допомоги тому, хто її потребує;
  - г) вміння орієнтуватися у природному довкіллі;
  - д) мрія про славу.
- 4) Дослідження хлопців не були марними.
- 5) Значення образів Сергія і Митька для сучасного школяра.

2.2. Бесіда за питаннями:

- Що свідчить про те, що Сергій з Митьком мають велике бажання пізнати світ, історичне минуле?
- Яким чином хлопці захопилися книгами, зоологічною наукою?
- Як Сергій з Митьком ставилися до бабусі, мешканців села? У чому це виявилось?
- Яке значення має те, що юні дослідники вмюють орієнтуватися на місцевості?
- У чому виявляється любов хлопців до природи, довкілля? Як вони сприймають красу лісу, озера?

- Чому Сергій з Митьком мріяли про власну славу? Як це характеризує героїв?
- Якими були стосунки між хлопцями? У чому виявлялася їх взаємоповага?
- Як поводять себе друзі, перебуваючи у складних ситуаціях?
- Що дає підставі стверджувати про доброту, чуйність хлопців у стосунках з Василем Трошем? Чому Сергій з Митьком не намагаються помститися Василеві?
- Якими ви уявляєте наших героїв через кілька років? Прокоментуйте власне судження.
- Чим повчальні образи Сергія і Митька для кожного із вас?

V. Закріплення вивченого матеріалу

(IX розділ «Таємниця лісового озера»)

1. Розв'язання тестових завдань

1. Митькозавр тривалий час не з'являвся, і Сергій висловив припущення з цього приводу:
  - а) «Може, він потонув»; б) *«Мабуть, його вислідив хтось інший»;*
  - в) «На жаль, тварина знайшла собі інше водоймище».
2. Де майже щодня хлопці ночували?
  - а) *У курені;* б) у діда Трохима; в) вдома у бабусі.
3. Коли в дядька Гната шез тромбон, то він його оплакував:
  - а) мов кішка кошени; б) як зникнення сонця на небі;
  - в) *мов пропала його рідна дитина.*
4. «Це ж щастя — таких діточок мати», — ця думка, яка стосувалася Сергія і Митька, належала:
  - а) діду Трохиму; б) дядьку Гнату; в) *бабусі Сергія.*
5. Художній засіб, який Я. Стельмах застосував у фразі «...ніч спадає на ліс», називається:
  - а) епітетом; б) *метафорою;* в) алегорією.
6. Яку медаль мріяли отримати хлопці, якщо вони знайдуть Митькозавра?
  - а) «За бойові заслуги»; б) *«За відвагу»;* в) «За цікавий винахід».
7. Чому хлопці не побоялися того, яке пливло озером, хоча й мали бажання втекти? Бо:
  - а) хотіли його сфотографувати;
  - б) *хотіли побачити його, а потім розповісти про нього;*
  - в) намагалися довести свою силу і мужність.

8. Чим Митько кидав по голові чудовиська?
  - а) Палками; б) *камінням*; в) землею.
9. Для чого Василь вирішив видати себе за потвора, що живе в озері? Щоб:
  - а) примусити хлопців поважати зоологію та вчительку з цього предмета;
  - б) герої захопилися науковою літературою;
  - в) *полякати «дослідників» і посміятися над ними.*
10. За що Сергій з Митьком були вдячні Василеві?
  - а) Прищепив їм любов до природи;
  - б) виявив інтерес до мандрівок; в) *влаштував чудові канікули.*
11. Як довго Сергій з Митьком досліджували істоту, яка жила в озері?
  - а) Тиждень; б) півмісяця; в) *місяць.*
12. Василь Трош у своєму зверненні до хлопців використав фразеологізм:
  - а) «*пошили у дурні*»; б) «спалили кораблі за собою»; в) з'їли облизня.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Доведіть, що Сергій і Митько були дуже вдячні Василю Трошу, який влаштував для них чудові канікули. Відповідаючи, посилайтеся на зміст твору.
2. Чому, на ваш погляд, бабуся була задоволена тим, як хлопці гостювали в неї? Що про це свідчить? Власну думку обґрунтуйте.
3. Тромбон, який зник у дядька Гната, знайшовся через:
  - а) тиждень; б) п'ять днів; в) *два дні.*

Картка № 2

1. Чим пояснити те, що Сергій і Митько змінили власне ставлення до зоології та вчительки цього предмета? Особисті міркування вмотивуйте.
2. Дослідіть, яким чином Василю Трошу вдалося впевнити хлопців, що в озері живе невідомий звір? Для чого це він зробив?
3. Куди хотіли хлопці послати фотографію чудовиська, якщо б вони побачили або спіймали його?
  - а) *До редакції районної газети*; б) гуртка юних зоотехніків;
  - в) Академії наук.

Картка № 3

1. Що відчув Василь Трош, коли хлопці витягли його з води. Чому Сергій з Митьком не помстилися йому за те, що він дурив і насміхався над ними? Власні міркування доведіть, посилаючись на зміст твору.

2. Вмотивуйте, чи хотіли б ви відпочивати влітку так, як Сергій з Митьком? Щоб ви ще порадили хлопцям стосовно їх дозвілля на канікулах? Свої пропозиції обґрунтуйте.
3. Яким сприйняв Сергій те, що пливло озером?
  - а) Величезним; б) *неймовірним*; в) страшним.

VI. Підсумок уроку

Повість Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» розповідає про веселі, незвичайні, таємничі пригоди Сергія та Митька. Історія розпочинається з того, що учні шостого класу одержали від учительки ботаніки завдання на літо — зібрати колекцію комах, а замість цього почали полювати на страшного Митькозавра. Наприкінці твору той виявився простим хлопцем Василем, який вирішив розіграти двох друзів. За веселим пригодницьким характером оповіді і бажання оспівати справжню дружбу ця повість нагадує трилогію В. Нестайка «Тореадори з Васюківки».

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання.

Урок № 52

ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ № 3.

«ПРИГОДИ І РОМАНТИКА»

- Мета:** виявити рівень знань, умінь та навичок учнів із вивченої теми, закріпити їх; розвивати логічне мислення, увагу, спостережливість, пам'ять; уміння акумулювати здобуті знання, раціонально використовувати навчальний час; формувати кругозір учнів; виховувати наполегливість і працьовитість, інтерес до наслідків власної праці; пунктуальність; відповідальність.
- Тип уроку:** контроль, корекція знань та вмінь (за темою у 3-х варіантах з різними рівнями навчальних досягнень школярів).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Оголошення теми, мети уроку.****Мотивація навчальної діяльності****III. Пояснення вчителем питань,
які стосуються проведення контрольної роботи****IV. Хід контрольної роботи****I варіант*****Початковий рівень***

1. Внутрішній, прихований зміст якого-небудь висловлювання називається:
  - а) паузою; б) *підтекстом*; в) прислів'ям.
2. Як звали корову, з якою Ява і Павло намагалися організувати поєдинок (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»)?
  - а) *Контрибуція*; б) білка; в) чарівниця.
3. Про кого у творі В. Близнеця «Звук павутинки» зазначається наступне: «...він стоїть над водою, як підйомний кран»?
  - а) Бакуна; б) *Адама*; в) Глипу.

Середній рівень

4. Чому хлопці не любили Стюпку Карафольку (В. Близнець «Звук павутинки»)?
5. Що побудував на річці Адам для Льоньки (В. Близнець «Звук павутинки»)?
6. Для чого Сергій і Митько викрали з подвір'я бабусі курку (Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»)?

Достатній рівень

7. Яке значення мала для Льоньки його дружба з Адамом (В. Близнець «Звук павутинки»)?
8. Чи можна вважати Яву і Павла, героїв твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», справжніми друзями?
9. Чим пояснити те, що Сергій і Митько дуже захопилися зоологією (Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»)?

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Дружба — найкращий скарб (за вивченими художніми творами).

11. Моя улюблена тварина.
12. Відображення прекрасного і потворного в людях (за твором В. Близнеця «Звук павутинки»).

II варіант

Початковий рівень

1. Епічний прозовий твір, який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням, називається:
а) новелою; б) *повістю*; в) літописом.
2. Через що виникла проблема у хлопців, коли ті копали метро під свинарником (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»)?
а) Не дозволив дід; б) поламалася лопата;
в) *свиня провалилася в яму*.
3. З ким борювся срібний чоловічок, захищаючи Пушинок (В. Близнець «Звук павутинки»)?
а) *Піратами*; б) Сопухою; в) павуком-хрестовиком.

Середній рівень

4. Чим пояснити небажання Яви подарувати своїй сестрі велосипед (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»)?
5. Чому Буська у творі В. Близнеця «Звук павутинки» названо лікарем?
6. Для чого хлопці поїхали на канікули до села, де мешкала бабуся Митька (Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. Чому, на ваш погляд, малий Льонька сприймає оточуючий його світ, як доросла людина (В. Близнець «Звук павутинки»)?
8. Дослідіть і прокоментуйте власні спостереження: що відчували хлопці після того, як вимушені були втекти зі сцени, де відбувалася вистава М. Гоголя «Ревізор» (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»)?
9. Чому Сергій і Митько не помстилися Василеві Трошу за те, що він повсякчас намагався обдурити хлопців і посміятися над ними (Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»)?

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Шукай пригод — і життя буде веселішим (за творами В. Нестайка, Я. Стельмаха).
11. Дивовижність і краса світу в творі В. Близнеця «Звук павутинки».

12. Природа — складова здорового способу життя (за творами Я. Стельмаха, В. Близнеця).

III Варіант

Початковий рівень

- Укажіть автора і назву твору, який містить таке висловлювання: «З добрих людей виростає щось добре — яблуні, бузок, маргаритка»:
  - В. Близнець «Звук павутинки»;
  - Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»;
  - В. Нестайко «Тореадори з Васюківки».
- Назвіть роль, яку мав виконувати Ява у спектаклі М. Гоголя «Ревізор» (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»):
  - Добчинського;
  - Бобчинського;
  - Хлестакова.
- Яке завдання запропонувала виконати вчителька школярам під час літніх канікул (Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»)?
  - Зібрати колекцію комах;
  - змайструвати клітку для кроликів;
  - назбирати лікарських трав.

Середній рівень

- Для чого Ява і Павло вирішили створити театр у своєму селі (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»)?
- Чому Адам приїхав до старої Сірохи (В. Близнець «Звуки павутинки»)?
- Яку назву дали Сергій і Митько невідомій істоті, яка мешкала, на їх думку, в озері (Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

- Під впливом кого і чого формується світогляд Льоньки? Доведіть власну думку, посилаючись на зміст твору В. Близнеця «Звуки павутинки».
- Чим пояснити те, що з Явою і Павлом траплялись різноманітні пригоди (В. Нестайко «Тореадори з Васюківки»)?
- Доведіть, що читання книжок дозволило Сергію і Митьку науково розв'язати проблему щодо перебування чудовиська в озері (Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»).

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- Чим мені сподобався винахід Сергія і Митька (за твором Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»)?

11. Мої пригоди під час відпочинку або подорожі.
12. Краса рідної землі (за вивченими художніми творами).

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

Підготуватися до позакласного читання за твором Б. Комара «Диваки».

Урок № 53

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. Б. КОМАР «ДИВАКИ»

Мета: стисло ознайомити учнів із творчістю Б. Комара, проаналізувати його твір «Диваки»; розкрити ідейно-тематичне спрямування, охарактеризувати образи юних друзів Сашка та Миколи; простежити поведінку персонажів, висловлюючи власну думку щодо її оцінки; розвивати культуру зв'язного мовлення, вміння уважно й осмислено читати художні твори, грамотно висловлювати почуття, спостереження, логічно мислити; формувати світогляд школярів; виховувати почуття пошани, поваги до творчості Б. Комара, рідної культури, мови; пізнавальний інтерес; інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Б. Комара, малюнки до твору «Диваки», бібліотечка творів письменника; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому, на ваш погляд, дитячі роки в житті людини вважаються найщасливішими?
- Яким творам художньої літератури ви надаєте перевагу? Чому?

- Що характерно для пригодницького твору? Наведіть переконливі докази, посилаючись на вже відомі вам твори художньої літератури?
- Згадайте оповідання Григора Тютюнника «Дивак», вивчене вами у 5 класі. Чим Олесь відрізнявся від інших дітей? То хто ж такі диваки?

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Хто вже звук чужим жить, той нездужає робить.
Народне прислів'я

Якщо діти не роблять нічого, вони роблять зло.
Г. Філдінг

Те, що розвинене в дитинстві, дає плоди на майбутнє.
Я. Княжин

1. Стисле ознайомлення з життєвим і творчим шляхом Б. Комара (матеріал для вчителя)

БОРИС КОМАР
(*Народився 1928 р.*)

Народився в с. Хошівцях на Полтавщині в селянській родині. Рано втратив маму, вона не встигла йому наспівати вдосталь пісень, яких знала багато. Війна ще більше затьмарила його дитинство. Однак Господь наче оберігав його для майбутнього довгого творчого життя. Після закінчення Хорольської середньої школи вчився в Харківському університеті, потім у Київському. Працював у видавництвах, редакціях журналів «Ранок», «Дніпро», «Зміна». Написав чимало цікавих творів для дітей: «Незвичайне полювання», «Босонога ватага», «Ключі», «Весела дорога», «Уперте теля», «Диваки», «Білка» та інші. Вони перекладалися російською, білоруською, казахською, латиською мовами. За «Бджолиний мед» та «Мандрівний вулкан» удостоєний премії імені Лесі Українки. Нині письменник живе у Києві.

2. Опрацювання твору Б. Комара «Диваки» (фрагменти)

2.1. Вибіркове виразне читання уривків твору.

2.2. *Тема:* зображення світу пригод, неповторного дитинства юних друзів Сашка та Миколи, їх ставлення до власних вчинків, вчинків оточуючих, намагання самоствердитися та порозумітися з дорослими.

2.3. Ідея: засудження розкрадачів державного майна, їх підступності жадібності, пияцтва як негативного соціального явища (Василь Шморгун); виховання порядності, чемності, доброти, ширості, поваги, любові до праці, до людини.

2.4. Основна думка: намагання письменника довести на прикладі поведінки та вчинків хлопців, що вони — майбутнє суспільства і від них залежить, яким буде господар країни (таким, як В. Шморгун чи дід Ангип, Валентина Михайлівна).

2.5. Композиція.

У творі зображується період із життя Миколи і Сашка коли вони перебування на літніх канікулах та їх навчання у шостому класі.

Експозиція: знайомство з Митьком і Сашком, їх неординарною поведінкою і вчинками, родинним життям хлопців.

Зав'язка: нова вчителька з ботаніки Валентина Михайлівна — класний керівник класу, де навчаються хлопці; викриття злочину Шморгуна.

Кульмінація: отримання Миколою ляпасу по щоці від вчительки.

Розв'язка: порозуміння Миколи і Валентини Михайлівни.

2.6. Проблематика:

- сімейні взаємовідносини: батьки і діти;
- рівень соціального життя людей;
- крадій і чесний працівник;
- дружні стосунки;
- відповідальність за вчинок, поведінку.

2.7. Характеристика образів Миколи і Сашка за планом:

1. Микола і Сашко — учні шостого класу Лепехівської сільської школи.

2. Портретна характеристика, зовнішність:

- а) Петренко Микола — «...високий, довгорукий...», «...гінкий, худий, довгоногий...».
- б) Антонюк Сашко — «низький», «...кругленький, низенький, точнісінько, як пташеня — пухверінок», «...штани прим'яті, на колінах попротирались, і сорочка на ліктях аж світиться наскрізь».

3. Риси характеру хлопців.

3.1. Петренко Микола.

- а) Хвалькуватий, здатний на видумку;
- б) відчайдушний;
- в) поважає дружбу;
- г) цінує почуття гумору;

д) не має прудкості і сили виконувати вправи на перекладині турніка;

е) захисник Сашка.

3.2. Антонюк Сергій.

а) Самостійний (прав білизну, готував їжу); б) працьовитий (доглядав городину); в) непримиренний до злочинства, пияцтва;

г) «...не належав ні до сильних, ні до забіяк, ні до соньків»;

д) повага до спорту («на турніку викручував «сонце», випинався «жабкою»).

Обоє не любили вчитися.

4. Микола і Сашко — диваки.

2.8. Обговорення змісту твору за питаннями:

2.8.1. До I розділу.

- На що «полювали» хлопці у колгоспному саду?
- Чи задовольнили Микола і Сашко власні потреби, перебуваючи в саду?
- Чому хлопцям не вдалося втекти з саду через яр?
- Що перешкодило хлопцям втікати від сторожів?
- Через що хлопці побоювалися Шморгуна?
- Як Шморгун висловив своє незадоволення крадіями? («Одбою нема... Як саранча лізуть... З листям обносять, а ти отвічай тоді за них. А як уже розперезалися, сортове дерево обпанахали та ще й гілку відчачнули!... І чиї то вони, анциболи?.. Чого їх тільки в тій школі вчать?..»)
- Для чого Шмаргун вирішив звернутися до школи? Хто йому це порадив?
- Про що відбулася розмова між хлопцями і дівчиною?
- Чому Сашко пригостив незнайомку яблуками?
- Чим пояснити те, що хлопці рвали зелені яблука?
- Як хлопці пояснили дівчині причину того, що вони крадуть яблука?
- За що хлопці не поважали Шморгуна і його синів?
- Чим хлопці довели дівчині, що вони дорослі?
- Яку шкоду вчинив Микола вчительці?
- Чому хлопці її не любили?
- Про що відбувалася розмова між хлопцями і дівчиною під час їх поїздки до села?

2.8.2. До IV розділу.

- Чому мати зрання будила Миколу? Як це сприйняв хлопець?
- Чим пояснити недружелюбне ставлення Миколи до свого собаки?
- Яке горе було у дядька Павла, Сашкового батька?

- Що свідчить про вбоге життя Сашка?
- Що мав на увазі автор, зазначивши, що на селі буде все спокійно, бо Микола і Сашко йдуть до школи?
- Що побачив Сашко, перебуваючи на перекладині турніка?
- Прочитайте опис братів Олега і Сергія Шморгунів. Про що він свідчить? (*«Олег...такий же здоровило, як і його батько та брат Сергій. Тільки обличчя у ластовинні, наче оббризане іржею, навіть вуха і ті руди: щоки повні, мовби за кожною лежало по яблуку»*)
- Яким чином хлопці потрапили до зачиненого класу?
- Як у творі зображено початок навчального року? Чи схожий він з тим, як це відбувається у нашій школі?
- Про що свідчить розташування учнів у навчальному класі?
- Чому Микола не полюбляв Олю Шинкаренко і Світлану Коломієць?
- Чим були здивовані хлопці, коли до класу зайшла нова вчителька?
- Як пояснити першу вимогу вчительки до класу і перший сміх школярів?
- З ким і чому довелось сидіти хлопцям у класі за пропозицією Валентини Михайлівни?
- Чому Микола хвилювався під час занять?

2.8.3. До XI розділу.

- Чому Шморгун з'явився до батька Сашка після того, як той повернувся з роботи?
- Що Сашко готував батькові на вечерю?
- Чому Сашко не присів до столу, де випивав батько із Шморгуном, хоча і дуже хотів їсти?
- Що вирішив заподіяти Шморгун, заручаючись підтримкою батька Сашка? Як до цього поставився батько?
- Яка реакція була у Сашка на злочинство Шморгуна?
- Про яке хибне минуле, що стосувалося Василя Шморгуна, згадав Сашко?
- Чому Сашко намагався якомога швидше випроводити Шморгуна з двору?
- Яка мрія була у Шморгуна відносно майбутнього своїх синів?
- Чим був схвилюваний Сашко після приходу Шморгуна? Що він вирішив зробити?
- Чому батько не хотів брати із собою Сашка? Яка вимога сина не сподобалася батькові?

2.8.4. До XII розділу.

- Опишіть, як школярі приготувалися до трудового десанту. (*«Той ніс на плечах лопату, в того стирчало в руках порожнє відро. Ухвості колони хлопці з восьмого тягли возики, котили тачки, навантажені кролячим послідом. Дві кінні грабарки, що їх дали з бригади, виїхали на до-рогу й поторохтіли по торф'янистий ґрунт»*)
- Як Микола сприйняв похмурий настрій Сашка?
- Чому Сашко не схотів розповісти Миколі про свою стурбованість?
- Про що свідчить старанність хлопців під час проведення недільника?
- Чому під час розмови про крадіжку яблук з колгоспного садка Валентина Михайлівна не розповіла, що це зробили хлопці? Як при цьому почували себе Микола і Сашко?
- Якої думки був Сашко про Шморгуна, почувши, як той намагався довести свою чесність, порядність, оберігаючи колгоспний сад?
- Що послужило причиною того, що Сашко залишив роботу і пішов до сторожки колгоспного саду?
- Яке лихо сталося із Сашком, коли той хотів з ями витягти зайченя?
- Що уявляв хлопець, перебуваючи в ямі?
- Перекажіть, як Микола і Валентина Михайлівна витягли Сашка з ями.
- Що побачили хлопці, підійшовши ближче до сушарні?
- Чому Сашко не хотів до цієї хибної справи залучати дільничного міліціонера?
- Чому Шморгун був дуже злий на дядька Павла?
- Яким чином Василь Шморгун побачив хлопців, що за ним стежили?
- Чому Шморгуну не вдалося виплутатися з тієї лихої справи, яку він затіяв?

2.8.5. До XV розділу.

- Куди на екскурсію потрапили школярі п'ятого і шостого класів?
- Яке завдання запропонувала Миколина мати школярам?
- Поясніть, що означало примовляння Сашкової бабусі, коли та саджала капусту?
- Що учні не знали про капусту? Яким чином це питання було вирішено?
- Яку історію розповіла школярам Валентина Михайлівна?
- Чого цікавого дізналися учні про городні культури?
- Чому школярі і вчителі вирішили допомогти бригадирці?
- Як сталося, що Микола пошуткував над Валентиною Михайлівною?
- Чим пояснити рішення Миколи покинути село?

- Чому вчителька вирішила попросити вибачення у Миколи?
- Як врешті-решт був знайдений компроміс між Миколою і вчителькою?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

1. Яблуня, що росла на косогорі, була схожа:
а) на *тополю*; б) вербу; в) калину.
2. Собаку Миколи звали:
а) Султан; б) Бородай; в) *Кудлай*.
3. Перед тим як іти рвати колгоспні яблука, Сашко запропонував Миколі:
а) обстежити територію саду; б) *рвати яблука по черзі*;
в) переодягнутися у темне ганчір'я.
4. Через що сторож побачив хлопців біля яблуні?
а) *Гілка тріснула, загавкав собака*;
б) Микола впав з яблуні і закричав від болю;
в) дід вирішив походити по саду.
5. Яка трава не росла на схилах яру?
а) *Кропива*; б) деревій; в) перекотиполе.
6. Крик сторожа немов:
а) кара страшна переслідувала хлопців;
б) *батогом цвѡхав Миколу і Сашка*;
в) грім серед ясного неба лунав з усіх боків.
7. Сашкові було важко наздогнати Миколу, бо у того ноги довгі, наче:
а) у жирафа; б) *лелеки*; в) страуса.
8. Тікаючи з колгоспного яблуневого саду, хлопці вирішили сховатися:
а) *в рівчаку, що окопані буряки*; б) за сушарнею;
в) неподалік від акацієвої посадки.
9. Щоб розшукати крадіїв, Шморгун вирішив звернутися:
а) міліції; б) *шкільних учителів*; в) місцевих активістів.
10. Дівчина, побачивши хлопців, назвала їх:
а) Добчинським і Бобчинським; б) тореадорами з Васюківки;
в) *Дон Кіхотом і Санчо Пансом*.
11. Як дівчина визначила, де хлопці ховалися від сторожа?
а) *Через собачий хвіст*; б) витоптану стежку;
в) забутий черевик Миколи.
12. Що трапилося із Сашком після втечі від сторожа?
а) Загубив гроші; б) вивернув ногу; в) *загнав колючку в ногу*.

13. Через що хлопці не любили В. Шморгуна?
а) *Його суворість, скупість*; б) підступність і хитрість старого;
в) непорядність і хвалькуватість сторожа.
14. Який клас закінчили Микола і Сашко?
а) Третій; б) *п'ятий*; в) шостий.
15. Про який заклад на селі дівчина не розпитувала у хлопців?
а) *Бібліотеку*; б) школу; в) клуб.
16. Миколі складно було вранці підводитися, бо він до півночі із Сашком:
а) гуляв на вулиці; б) крав яблука у колгоспному садку;
в) *телевізора дивився*.
17. На сніданок мати Миколі приготувала:
а) картоплю; б) *яечню*; в) кашу.
18. Яку посаду обіймав батько Сашка до того, як його звільнили через те, що він випивав?
а) Голови колгоспу; б) *районного рибовода*; в) директора школи.
19. Що обіцяв батько купити Сашкові?
а) *Картуз*; б) сорочку; в) черевики.
20. Хлопці полюбляли у класі:
а) грати у фантики; б) *сидіти на останній парті*;
в) смикати дівчат за коси.
21. Микола не вмів робити на перекладині жодної вправи і висів на ній, як:
а) *лантух*; б) валіза з одягом; в) яблуко на гілці.
22. Як Олег і Сергій Шморгуни потрапили до зачиненого класу?
а) Підбрали ключ до шкільних дверей; б) через вікно;
в) *у квартиру*.
23. На останніх партах сиділи хлопці:
а) слабші силою; б) *забіяки*; в) всеумійки.
24. Світлана Коломієць полюбляла сидіти за попередньою партою, бо:
а) *була трохи короткозорою*; б) мала поганий слух;
в) повсякчас зазірала у класний журнал.
25. Новенька вчителька, за словами дівчат, буде викладати:
а) анатомію; б) *ботаніку*; в) зоологію.
26. З якою першою вимогою звернулася нова вчителька до класу?
а) Принести змінне взуття; б) обгорнути зошити і підручники;
в) *знімати дівчатам хустки*.
27. З чим було пов'язане рішення Валентини Михайлівни пересадити Сашка на першу парту?

- а) Погано поводив себе на задній парті; б) *був малий на зріст*;
в) сподобався вчительці ще з першого знайомства.
28. Про що попросила розповісти учнів Валентина Михайлівна, розпочинаючи урок?
а) *Відпочинок улітку*;
б) кількість прочитаних книжок і яких саме;
в) бережливе ставлення до природи, повагу до людей похилого віку.
29. З якого овочу стародавні єгиптяни варили юшку, пекли пироги?
а) Картоплі; б) *капусти*; в) помідор.
30. Вчителька дала Сашкові підручник, яких у неї було два:
а) з алгебри; б) *ботаніки*; в) зоології.
31. Що повезе до міста батько Сашка?
а) Пшеницю; б) *рибу*; в) яблука.
32. Шморгун при Сашкові обізвав його батька:
а) пройдохю; б) *наляканою вороною*; в) пустомелею.
33. Що згадав Сашко про минуле Шморгуна?
а) Він пропив родинне майно; б) *його судили за крадіжку*;
в) сторож, стріляючи, поранив хлопця.
34. Щоб не чути п'яного галасу батька і Шморгуна, Сашко прихопив у сараї лопату і пішов на город:
а) *вирубати кукурудзу*; б) викопати моркву; в) обкопати дерева.
35. Шморгун хотів, щоб його сини після навчання поїхали:
а) за кордон; б) *у місто кататися на гелікоптерах*; в) на заробітки.
36. Який захід мав відбутися у неділю, куди Сашко повинен був потрапити?
а) Прибирання шкільної території; б) спортивні змагання з футболу;
в) *насадження майбутнього саду в яру*.
37. Сорт яблук, що запропонував дід Артем учителям та учням, називався:
а) *лепехівські*; б) антонівкою; в) зірочкою.
38. Василь Шморгун хотів, щоб батько Сашка вивіз те, що вкрав сторож:
а) на базар; б) *до Ольги-самогонниці*; в) до себе додому.
39. Йдучи до сторожки колгоспного саду, Сашко з собакою побачили:
а) малих горобенят; б) щенят; в) *зайчика-тушкана*.
40. Хто допоміг віднайти Сашка, який потрапив до ями?
а) Дід Артем; б) *собака*; в) Світлана Коломієць.
41. Сушарня нагадувала:
а) ціле виробниче підприємство; б) *казковий терем*;
в) ароматизований цех.

42. Слідкуючи за Шморгуном, хлопці сховалися неподалік від дороги, по якій проїхав:
- а) якийсь хлопець, волосся у нього було руде, наче іржа;
  - б) *дільничний міліціонер*; в) вантажна машина із зерном.
43. Чому дід Артем вирішив навідатися до сушарні?
- а) Подивитися, чи не згоріли яблука;
  - б) *перевірити, чи не наробив там чогось п'яний сторож*;
  - в) з'ясувати, куди поділися хлопці.
44. Після того як дід Артем вигнав Шморгуна, той «поплентався дорогою до села», мов:
- а) з хреста знятий; б) *побитий пес*; в) лиха тварина.
45. Хоч Микола й не хотів завдавати Валентині Михайлівні прикрощів, але це сталося під час:
- а) шкільної олімпіади; б) *екскурсії на колгоспний город*;
  - в) написання контрольної роботи.
46. Неподалік від річки, «де понад берегом у низині простяглися родючі ділянки чорнозему», можна було побачити:
- а) *покинтий вітряк*; б) пам'ятник хліборобам; в) стару сушарню.
47. «Бригадиркою садово-городньої бригади» була мати:
- а) Сашка; б) *Миколи*; в) Олега.
48. Відгадкою на питання, яке запропонувала бригадир школярам, була наступна відповідь:
- а) земля; б) трактор; в) *капуста*.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 0,25 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Як саме прізвище Шморгун характеризує суть цього героя? Особисту думку доведіть, посилаючись на зміст твору.
2. Чому Сашка можна вважати дорослішим, ніж він є? Чим це зумовлено? Вмотивуйте особисту думку.
3. Коли бабуся Дарина саджала капусту, то:
  - а) співала їй; б) *примовляла*; в) розповідала вірші.

Картка № 2

1. Розкажіть про ставлення самого автора до В. Шморгуна. В чому воно виявляється? Як це прослідковується у творі?
2. Якими ви уявляєте своїх однолітків Миколу і Сашка? Що в них вам подобається, а з чим не можете примиритися? Власні думки вмотивуйте.

3. «Щоб капуста була біла, як...»:
а) дівоче личко; б) сніг; в) *платок*.

Картка № 3

1. Прокоментуйте, чим пояснити те, що дядько Павло відмовився допомагати крадію В. Шморгуну в його хибній справі. Що спонукало, на ваш погляд, батька Сашка змінити своє рішення? Особисту думку обґрунтуйте.
2. Чи мала право вчителька «ляснути по щоді долонею» Миколу? Чим пояснити такий вчинок Валентини Михайлівни? Свої міркування аргументуйте.
3. Капуста належить до рослин:
а) однорічних; б) *дворічних*; в) багаторічних.

VI. Підсумок уроку

Бесіда за питаннями:

- Чи змінювався характер, манера поведінки хлопців протягом твору? Як саме?
- Чим Сашко і Микола схожі на героїв із уже вивчених вами творів?
- Яке навчальне та виховне значення має цей твір?

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Підготуватися до ідейно-художнього аналізу твору Б. Грінченка «Сірко».

Урок № 54

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ. Б. ГРІНЧЕНКО «СІРКО»

Мета: поширити знання учнів про життєвий і творчий шлях Б. Грінченка; проаналізувати твір «Сірко», з'ясовуючи при цьому його ідейно-тематичне спрямування, композицію, зміст; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість, уміння робити відповідні висновки,

узагальнення; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, подяки до митців Харківщини, їх творчої діяльності; інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Б. Грінченка, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому, на ваш погляд, Б. Грінченко вважається письменником нашого рідного краю?
- Чи ми можемо пишатися тим, що маємо письменників Харківщини? Чому?
- Охарактеризуйте казку як літературний жанр.
- Які бувають казки? (*Народні і літературні, соціально-побутові, фантастичні, про тварин*)
- Назвіть відомі вам казки. Які з них ваші улюблені?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

*Я хочу, щоб казка була правдоподібна,
а не схожа на безладний сон,
щоб у ній не було ні банальностей, ні дурниць.
А найбільше мені хочеться,
щоб під серпанком вимислу проникливий погляд
міг упізнати в ній глибоку істину...*

Вольгер

1. Вступне слово вчителя

Скільки митців слова зростила рідна Харківщина для нашої країни. Їх твори є дійсно шедеврами, вони варті того, щоб ними пишалися, під час читання — відчували насолоду, задоволення, радість. На творах цих літературних чарівників виховується, розвивається, навчається життю наше майбутнє.

Сьогодні ми вирушаємо у казковий світ Б. Грінченка, письменника нашого рідного краю.

2. Біографія і творчий шлях Б. Грінченка (матеріал для вчителя)

Грінченко Борис Дмитрович (псевдоніми — Василь Чайченко, П. Вартовий, Б. Вільхівський та ін.) народився 9 грудня 1863 року на хуторі Вільховий Яр, поблизу с. Руські Тишки (тепер Харківського району Харківської області) в сім'ї незаможного поміщика. Навчався в реальній школі в Харкові. У 1879 році був виключений з неї і ув'язнений за поширення нелегальної літератури. У 1881 році екстерном склав іспити на народного вчителя. Учителював на Харківщині, Сумщині, Луганщині. Спілкувався з відомою діячкою народної освіти Х. Д. Алчевською. На її запрошення разом із дружиною працював у народних школах Харкова і с. Олексіївки поблизу Луганська.

У 1887 р. переїхав до Чернігова, працював у Чернігівському земстві, займався культурно-освітньою діяльністю. Із 1902 року жив у Києві, був головою Київського товариства «Просвіта», одним із організаторів Української радикальної партії (УРП).

Як учений, виявив себе у багатьох галузях науки. Особливо цінними є його збірники етнографічних і фольклорних матеріалів («Думи кобзарські» (1897), три томи «Етнографічних матеріалів») та чотиритомний «Словарь української мови» (К., 1907–1909).

Як діяч народної освіти, Грінченко писав підручники, педагогічні розвідки тощо. Автор першої книги для читання в школі українською мовою «Рідне слово».

Помер 6 травня 1910 року в Оспадалетті, Італія, похований у Києві на Байковому кладовищі.

3. Робота над казкою Б. Грінченка «Сірко»

3.1. Виразне читання казки.

3.2. *Тема:* зображення собаки Сірка, який намагався заробляти собі на життя «легкий хліб» за вовчими законами, але не зміг.

3.3. *Ідея:* возвеличення чесності, порядності, працьовитості; засудження ледачості, підступності, корисності.

3.4. *Основна думка:* чесна і сумлінна праця сприяє повноцінному життю; заперечує злочинність, крадіжку; прикрашає людину.

«Дурно хліб не можна їсти,
Треба заробляти!»

3.5. Жанр: літературна казка про тварин.

3.6. Проблематика твору:

- добро і зло;
- вірність (дружба) і зрада;
- працьовитість і ледачість.

3.7. Композиція.

Експозиція: знайомство з Сірком, його обов'язками у людському господарстві.

Зав'язка: дорікання чоловіка про ледачість Сірка. Собака вирішує покинути господаря і шукати кращого місця. Зустріч Сірка з вовком.

Кульмінація: собака за скоєний злочин був побитий.

Розв'язка: повернення Сірка додому; собака незабаром зробився працьовитим.

3.8. Обговорення змісту казки. Бесіда за питаннями:

- Назвіть обов'язки Сірка у чоловіка.

*(Од вовків глядіть худобу,
Звіра одганяти,
А удень, як наїсися,
То лягай і спати)*

- Чи можна виправити ледачу поведінку собаки? Чому?
- Як ми можемо охарактеризувати чоловіка-господаря собаки? (*Працьовитий, добрий, чемний, вміє прощати зло*)
- Чому собака називає вовка братом?
- Чим пояснити «радість» вовка щодо «дружби» з Сірком?
- У чому виявляється хитрість і підступність вовка?
- Що відчув собака, коли зрозумів зраду вовка? А вас, шановні школярі, хто-небудь зраджував? Як на це ви реагували?
- Як зрозуміти таке дорікання людей Сіркові: «Коли ти собака, — кажуть, — так не лазь з вовками!»?
- Чи потрібна була така «наука» Сіркові, щоб знову стати працьовитим, порядним? Власні думки прокоментуйте.
- Чи співчуваєте ви Сіркові, якого було сильно побито? Відповідь вмотивуйте.
- Що перемогло, на вашу думку, у казці: зло (*ледачість*) чи добро (*працьовитість*)?
- Яким ви уявили собі Сірка після читання казки? (*Кудлатий, лінивий, а потім працьовитий*). Зробіть усний малюнок.

3.9. Дискусійне питання.

— Згадайте українську легенду «Чому пес живе біля людини?»

Що єднає цей твір з казкою «Сірко» Б. Грінченка.

3.10. Завдання-гра: дібрати якомога більше слів для характеристики Сірка, вовка.

Наприклад: Сірко — ледачий, необачний, наївний.

Вовк — хитрий, підступний, улесливий, жорстокий, брехливий, злий...

3.11. Цитатний план твору.

1. Був колись Сірко Собака,
Жив у чоловіка...
2. Та Сірко наш був лінивий,
Спав і день, і нічку..
3. Чоловік Сіркові каже:
«Дурно хліб не можна їсти,
Треба заробляти»
4. На хазяїна розсердивсь
Наш сірко кудлатий
.....
І біжить до лісу.
5. «А здоров, мил вовче-брате!»
Будем ми з тобою жити.
6. До комори вдвох полізли:
«Тут нам здобич буде».
7. А Сірко ...вовкові викидає
Вже вівцю ситеньку.
8. Вовк вівцю схопив та драла
9. «Одурив мене вовцюга...» (Сірко)
10. Плиг ізнов тоді в кошару,
А в кошарі люди.
11. І Сіркові упійматись
Зараз довелось.
12. А Сірко кричить: «Не вовк я...»
Та дарма! По спині в нього
Вже гуля ломака!
13. Мабуть би, і вбили.
Та Сірко побачив дірку —
Плиг туди щосили.

14. То нікуди вже не бігав
Він ніколи з дому..
Береже комору й стайню
Звіра одганяє.

V. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань (Б. Грінченко «Сірко»)

1. У кого жив Собака Сірко?
а) Пана; б) старця; в) *чоловіка*.
2. В який час доби у Сірка було найбільше роботи?
а) *Вночі*; б) вранці; в) вдень.
3. До обов'язків Сірка належало:
а) гавкати на кожного, хто підійде до нього;
б) *стерегти худобу від вовків*; в) полювати на зайців.
4. Яка риса характеру найбільш притаманна Сіркові?
а) *Ледачість*; б) відповідальність; в) жорстокість.
5. Хто завдав шкоди господарю, коли Сірко спав?
а) *Злодій вовк*; б) сусіди; в) горобці.
6. За що Сірко образився на господаря?
а) *Забороняв спати псові*; б) не давав вчасно їжі;
в) перестав виводити на прогулянку.
7. Що вирішив шукати Сірко, покинувши господаря?
а) Теплу оселю; б) *кращий світ*; в) смачну їжу.
8. Вибігаючи з двору, собака вирушає до:
а) сусідської худоби; б) сміттєзбірника; в) *лісу*.
9. Через що собака і вовк побраталися, коли Сірко втік із дому?
а) Собака, як і вовк, став вільним;
б) мали схожість у своїй подобі;
в) *удвох займалися хибною справою — полювали на людську худобу*.
10. Куди полізли Сірко з вовком поночі?
а) До курника; б) *кошари*; в) комори.
11. Яку «подяку» отримав Сірко від людей, скоївши нічний злочин?
а) Пригостили смачною їжею; б) *побили*; в) втопили у річці.
12. Де знайшов притулок Сірко після «вдалого полювання»?
а) У вовчій норі; б) на узбережжі ставка;
в) *в соломі рідного двору*.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота за картками**Картка № 1**

1. Чи можна вважати, що в образі тварин (собака, вовк) Б. Грінченко намагався показати людей? Власну думку обґрунтуйте.
2. Доведіть, що «Сірко» Б. Грінченка — літературна казка, враховуючи особливості цього жанру.
3. За що люди дорікали Сірку?
  - а) Лаяв поночі;
  - б) *лазив з вовками*;
  - в) кидався на дітей.

Картка № 2

1. Яке значення має праця в житті людини? Як Б. Грінченко у творі «Сірко» засуджує ледачість і возвеличує працьовитість?
2. Чи можна зрозуміти поведінку Сірка, який завдав шкоди людям, а потім намагається виправдати свої хибні вчинки? Доведіть це, посилаючись на текст твору.
3. Через що собака став працьовитим?
  - а) Не любив ледачих;
  - б) *намагався виправдатися за заподіяну шкоду*;
  - в) дуже захотілося їсти.

Картка № 3

1. Як через образ вовка Б. Грінченко викриває хитрість, підступність, улесливість? Вмотивуйте власну думку, наводячи приклади з тексту твору.
2. Прослідкуйте ставлення самого автора до своїх героїв. Що саме цією казкою хотів донести Б. Грінченко?
3. Яка домашня тварина не згадується у творі Б. Грінченка «Сірко»?
  - а) *Кішка*;
  - б) теличка;
  - в) ягня;
  - г) гуска.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів роботи****VIII. Домашнє завдання**

Підготувати усний твір-мініатюру на тему «Праця — краса людини».

ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРИ

Урок № 55

ВЕЛИКА РОЛЬ ГУМОРУ В ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ. ЖАНРОВА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРІВ. Л. ГЛІБОВ «ЖАБА І ВІЛ»

Мета: домогтися розуміння учнями ролі гумору в житті українців; виробляти вміння розрізняти жанри гумористичних творів, розповідати про особливість побудови байки, поповнити знання про Л. Глібова як українського байкаря, поета; проаналізувати байку «Жаба і Віл»; розвивати культуру зв'язного мовлення, вміння зіставляти описане в байці із сьогоденним реальним життям; грамотно висловлювати власні думки, судження, логічно й послідовно аргументувати свої міркування; виховувати почуття поваги до видатного українського байкаря Л. Глібова, його творчості; негативне ставлення до несправедливості, брехні, жадності; формувати активну життєву позицію.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Л. Глібова, бібліотечка його творів, учнівські малюнки до байки, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому і над чим сміється людина?
- Який буває сміх? (*Доброзичливий і злий*)
- Хто такий Л. Глібов? Що вам відомо про видатного українського байкаря, поета?
- Які твори Л. Глібова ви вже знаєте?

- Дайте визначення акровіршу як літературного жанру.
- Які байкарі світової літератури вам відомі? (*Езон, І. Крилов, Жан де Лафонтен*)

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Глібов — творець правдивих перлин української літератури.

І. Франко

*Гумор і поезія є золотими воротами до всього чесного,
благородного, прекрасного.*

А. Шопенгауер

Можна й жартувати, аби діло знати.

Народне прислів'я

1. Роль гумору в житті українців

«Треба любити людину. Більше, ніж самого себе. Тільки тоді ти маєш право сміятися. І тоді людина разом з тобою буде сміятися... із себе, із своїх якихось хиб, недоліків», — так зазначав у своєму щоденнику Остап Вишня. І дійсно, сміятися треба вміти так, щоб не образити, не поранити людську душу, навіть говорячи про найнепривабливіші речі. Творча натура будь-якого гумориста: пильно підмічати в житті всі негаразди, вади, болі, пропускати їх крізь своє серце, а потім шукати дотепне, влучне слово, щоб дошкульно висміяти чи доброзичливо покепкувати над ними. Завдання це нелегке: як же треба любити людину, щоб, глузуючи з неї, дбати про її і всієї нації моральне здоров'я!

Із сумною іронічною посмішкою розкривають гумористи і менталітет українця, його негативні національні риси.

Але творче кредо письменника-гумориста — писати щось веселе; тому найвищий гонорар для гумориста — веселий блиск в очах народу.

2. Жанрова різноманітність гумористичних творів: анекдоти, байки, усмішки, гуморески, співомовки, фейлетони та інші

- *Анекдот* (від гр. *anecdotos* — неопублікований) — жанр фольклору — коротка жартівлива розповідь про якийсь цікавий життєвий випадок з несподіваним і дотепним закінченням.
- *Байка* — невеликий, здебільшого віршований повчально-гумористичний чи сатиричний твір з алегоричним змістом, в якому людське

життя відтворюється або в образах тварин, рослин і речей, або зведено до простих і умовних стосунків.

- *Усмійка* — різновид фейлетону та гуморески, введений в українську літературу Остапом Вишнею.
- *Гумореска* — невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, відмінний від сатиричного твору легкою, жартиливою тональністю.
- *Співомовка* — короткий віршований ліро-епічний твір, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці або казковому мотиві.
- *Фейлетон* — художньо-публіцистичний жанр літератури, в основі якого лежать реальні факти, зображені в сатиричному або гумористичному плані.

3. Теорія літератури

Визначення понять «алегорія», «мораль»; особливості байки як літературного жанру.

Алегорія (гр. *allegoria* — іномовлення) — вид метафори: іномовне зображення предмета чи явищ через інші, подібні до них, з метою наочно показати їх суттєві риси. Використовується, як правило, у загадках, байках і відзначається загальнопідзнавальним характером. Наприклад, у байках через характери дійових осіб — тварин і звірів — зображено риси людей, їх вдача; назви дійових осіб у таких випадках пишуться з великої літери: Вовк і Ягня, Лисичка й Журавель.

Мораль — повчальна частина байки.

Особливості байки:

- а) розповідь про подію;
- б) невелика кількість дійових осіб;
- в) алегорична спрямованість;
- г) повчальна значимість (мораль);
- д) складається з двох частин: розповідної та повчальної.

4. Життя і творчість Л. Глібова (матеріал для вчителя)

ЛЕОНІД ІВАНОВИЧ ГЛІБОВ
(1827–1893)

Давно колись мимо стародавнього Седнева, що неподалік від Чернігова, проїжджав один чоловік. Зупинився і довго милувався чудовим краєвидом, що відкрився його очам. Забрався на зелену гору — і перед

ним постала широка долина, посеред якої срібною стрічкою протягнулася річечка Снов. Сумно посихляли свої віти замріяні верби. Підперши рукою щоку, чоловік стояв у задумі і вдвлявся, як плине ріка. Отак і спливають літа, мінає молодість... Чоловік поглядом обіймав цей мальовничий куточок, а уста шепотіли слова вірша. Так народилася поезія «Журба», яка зачарувала композитора М. Лисенка. Він написав до неї музику — і пішла пісня в народ. Давно нема того чоловіка, та залишилася його безсмертна пісня, яку співають усі, хоч не завжди знають, що творцем її був Леонід Іванович Глібов.

Народився Л. Глібов у селі Веселий Поділ на Полтавщині. Батько його, Іван Назарович, працював управителем маєтку поміщиків Родзянків. Вони поважали його за ретельну службу, за розум, завжди з ним раділись у всіх господарських справах. Мати, Орина Гаврилівна, виховувалась у родині пана Трошинського, в якого домашнім театром керував батько Миколи Гоголя. Орина Гаврилівна була освіченою і культурною жінкою, отож вона стала і першою вчителькою Глібова.

У цих поміщиків у свій час зупинялися Шевченко, Пушкін і залишили про них свідчення як про жорстоких і свавільних людей. Після поділу майна між батьками Родзянків батько Глібова разом із своїм паном переїжджає до села Горби, де й минуло дитинство хлопчика.

У дитинстві Льолик, як усі його звали, був веселим і жвавим. Йому подобалося все красиве, але найбільше він любив доглядати за квітами. Його й прозвали «королем квітів». Знайомі й родичі, вітаючись з ним казали: «Здоров був Льолику, квітчастий королику». Але поруч з красивим він бачив і сумні картини, особливо на панському дворі, де хлопчик був свідком жорстокого катування селян. Серед дворових кріпаків він мав багато друзів. Іноді хлопчик не витримував знущань і сам ходив до пана просити за селян.

Коли Льолик слухав казки баби Одарки, йому настільки виразно вимальовувались риси вдачі і звички тих лисиць, вовків, левів та інших звірів, що навіть здавалося, ніби тварини насправді думають і говорять, що серед них теж є добрі і злі, бідні й багаті.

Оселю Івана Назаровича ніколи не минали колядники й щедрівники, і Леонід любив слухати ці пісні.

Коли настав час здобувати освіту в гімназії, тринадцятирічний хлопець так засумував за рідною домівкою, що всю тугу вилив у своєму першому вірші «Сон». Друзям-гімназістам цей вірш сподобався, схвалив

його й учитель і ще більше захопив юного поета до літературної творчості. Та через хворобу Леонідові довелося повернутися додому. Тепер він багато читає, сидячи під улюбленим явором. Розвиткові літературних смаків Глібова сприяло й те, що він мав доступ до багатой бібліотеки пана Родзянка, часто бував у нього на обговоренні літературних новинок.

Л. Глібов любив дітей. Він якийсь час працював учителем історії і географії. Про нього залишилися спогади як про хорошого вчителя, котрий не бив учнів, як було заведено, не примушував зубрити уроки, ставився до дітей з повагою. Свої твори для них він підписував псевдонімом «Дідусь Кенир». Розказують, що колись його батько купив дуже співучу пташку, через що сусіди прозвали Івана Назаровича «Кенир». Діти щоразу з нетерпінням чекали журнал «Дзвінок», аби прочитати нову баєчку Дідуся Кенира.

Хвороба серця й астма підірвали здоров'я Леоніда Івановича. Втративши зір, він продовжував писати під лінійку з лупою. Залишив Глібов великий доробок: байки, пісенно-ліричні твори, вірші-загадки з відгадками, акровірші, які дуже подобаються дітям.

Помер письменник у Чернігові, де прожив основну частину свого творчого життя.

5. Аналізування байки Л. Глібова «Жаба й Віл» (1853)

5.1. Виразне читання байки у ролях.

5.2. *Тема:* зображення жаби, яка намагалася позмагатися з волом стосовно розміру, в результаті «з натуги луснула — та й одубіла».

5.3. *Ідея:* засудження на прикладі жаби негативних людських вад, а саме: жадібності, заздрості, пихатості, хвалькуватості.

5.4. *Основна думка:* «...найлучче жити, Як милосердний бог дає».

5.5. Композиція.

Вступ: Жаба вилізла на берег подивитися і трохи погрітися і, побачивши Вола, вирішила з ним позмагатися.

Основна частина: змагання Жаби з Волом; намагання подруги-сестри Жаби довести їй марність цієї справи.

Закінчення: шкода, яку заподіяла Жаба собі — самознищення.

Мораль: автор звертає увагу на застосовування тих реальних власних можливостей, які «милосердний бог дає».

5.6. Герої твору: Жаба, її подруга-сестра, Віл, автор.

5.7. Додаткова інформація щодо обговорення змісту байки.

5.7.1. Народні прислів'я про заздрість:

- Сусід спати не дає — добре живе.
- Людям на заздрість, а нам на користь.
- В чужих руках завжди більший шматок.
- На чужій ниві все ліпша пшениця.
- Все чуже смачніше.
- Нехай заздять гірше, щоб прибуло більше.

5.7.2. Загадки про жабу.

Що то воно: у воді водиться,
З хвостом родиться,
А як виростає,
Хвіст відпадає.
У зеленому жакеті
Репетує в очереті.
Хоч і плавати мастак,
А не риба і не рак.
По землі скаче,
А по воді плаває.
У воді сидить охоче,
Та не риба і не рак.
Вистромля булькаті очі
І співає: «Кум-квак-квак!»

5.7.3. Тлумачення за словником:

- *Віл* — велика рогата худоба, яка використовується людиною як м'ясна і робоча тварина.
- *Жаба* — безхвоста земноводна істота.

5.8. Обговорення змісту байки за питаннями:

- Чи бачили ви в природному середовищі жабу, вола? Що характерно для цих істот?
- Чому в заголовку і змісті байки слова «Жаба», «Віл» пишуться з великої літери?
- Які риси характеру притаманні Жабі, Волю? З якою метою Л. Глібов протиставляє ці образи?
- Чим жаба відрізняється від своїх подруг, сестер?
- Чому Жаба не сприймала і не розуміла застережень оточуючих?
- Чи траплялася вам у житті подібна ситуація, яка викладена в байці?

V. Закріплення вивченого матеріалу за темою «Л. Глібов «Жаба і Віл»»

1. Опрацювання тестових завдань

1. Для чого Жаба вилізла на берег?
  - а) щоб погрітися на сонечку; б) хотіла зустрітися з подругами;
  - в) виявила бажання поїсти комах, бо зголодніла.
2. Чим була здивована Жаба, побачивши Вола?
  - а) Страшними міцними рогами; б) кольором шкіри;
  - в) великим розміром тіла.
3. Жаба вирішила з Волом:
  - а) рівнятися; б) змагатися на швидкість у русі; в) посваритися.
4. Яку рису характеру людини Л. Глібов критикує на прикладі поведінки Жаби?
  - а) Лїнь; б) заздрість; в) підступність.
5. Якою Л. Глібов називає Жабу?
  - а) Кмітливою; б) винахідливою; в) вигадливою.
6. Чому могли дивуватися подруги — сестри Жаби?
  - а) Манерою гарно співати — квакати; б) збільшенням у розмірі;
  - в) стрибками на велику відстань.
7. За жанровою спрямованістю «Жаба і Віл» Л. Глібова:
  - а) акровірш; б) гумореска; в) байка.
8. «Жаба і Віл» була написана:
  - а) у 1853р.; б) 1858р.; в) 1856р.
9. Яке з поданих нижче народних прислів'їв розкриває ідейний зміст твору «Жаба і Віл»?
  - а) «Хто багатий, той не любить дати»;
  - б) «Людям на заздрість, а нам на користь»;
  - в) «У скупого завжди по обіді».
10. Яким рядком закінчується розповідна частина твору?
  - а) «Як милосердним Бог дає»; б) «з натуги луснула — та й одубіла!»
  - в) «От будуть жаби дивуватися!»
11. Кому в байці належать слова: «Та й що, дурна, собі зробила?»
  - а) Волу; б) автору; в) сестрі жаби.
12. Скільки разів зверталася жаба до своїх подруг-сестер під час змагань з Волом?
  - а) Двічі; б) тричі; в) один раз.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Що трапляється з тими людьми, які занадто заздять іншим? Висловлюючись, наводьте приклади з власного досвіду та змісту байки Л. Глібова «Жаба і Віл».
2. Доведіть, що «Жаба і Віл» Л. Глібова — це байка, посилаючись на особливості цього літературного жанру.
3. Яким рядком у творі «Жаба і Віл» Л. Глібова починається навчальна частина?
  - а) «Такі і в світі жаби є»; б) «Все думає, що стане більш»; в) «А по мені — найлучче жити».

Картка № 2

1. Що мав на увазі Л. Глібов, зазначаючи: «Такі і в світі жаби є...»? Власні думки обґрунтуйте, наводячи переконливі докази з власного життя.
2. Як, на ваш погляд, автор твору ставиться до своєї героїні? Особисті міркування вмотивуйте.
3. Кого у творі Л. Глібова «Жаба і Віл» стосується прислів'я: «Знайся кінь з конем, а віл з волон»?
  - а) Вола; б) жаби; в) інших героїв.

Картка № 3

1. З якою метою Л. Глібов у творі «Жаба і Віл» на прикладі живих істот критикує людські вади? Власну думку обґрунтуйте.
2. Поясніть, яким чином народне прислів'я «Беруть завидки на чужі пожитки» розкриває ідейний зміст твору «Жаба і Віл» Л. Глібова.
3. Коли Жаба побачила Вола, то вона:
  - а) почала голосно квакати і стрибати;
  - б) звернулася до подруги, тихенько висловивши їй власні емоції;
  - в) вирішила не чіпати його і навіть зовсім не помічати.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Підготувати стислу інформацію про всіх істот, які згадуються у байках Л. Глібова «Щука», «Муха й бджола», вивчити напам'ять байку «Щука».

Урок № 56**Л. ГЛІБОВ «ЩУКА», «МУХА І БДЖОЛА»**

Мета: продовжити знайомство учнів з байками Л. Глібова; вчити аналізувати його програвові твори, визначити ідейно-тематичне спрямування, пояснювати алегоричні образи; поглибити знання про байку, її особливості; розвивати образне мислення, відчуття художньої довершеності творів, уміння помічати деталі; логічно й послідовно аргументувати свої міркування; виховувати усвідомлення важливості самокритичного погляду на різноманітні людські вади, почуття поваги до українського гумору, народного слова; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Л. Глібова; учнівські реферати про життя і творчість видатного байкаря, малюнки школярів до його творів; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення байці як літературному жанру.
- Чому для байки характерна алегорична спрямованість?
- Чим байка відрізняється від інших жанрів гумористичних творів?
- Чому байка актуальна в сьогоденному житті?
- Які людські вади викриває і таврує Л. Глібов у своїх творах?
- Поясніть, у чому різниця між іронією і гумором.

III. Перевірка домашнього завдання

1. Учні читають напам'ять байку Л. Глібова «Щука». Визначення кращих виконавців твору.
2. Інформація учнів про істот, які згадуються в байках Л. Глібова «Щука», «Муха й Бджола».

**IV. Оголошення теми, мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності**

V. Основний зміст уроку

*Оті простенькі сільські байки,
як дрібні, тонкі корінчики, вкорінують
у нашій душі любов до рідного слова, його
краси, простоти й чарівної милозвучності.*

I. Франко

*Байка — це легка комедія, а всяка комедія —
ніщо інше, як довга байка, а в нашій
комедії люди бувають часто тваринами
I, що найгірше, тваринами злими.*

Бомарше

1. Аналізування байки Л. Глібова «Щука» (1858 р.)

1.1. Виразне читання байки напам'ять у ролях.

1.2. *Тема:* зображення суду (його несправедливість і залежність від панівних класів) над Щукою, яка чинила різноманітну шкоду в ставку його мешканцям і отримала вирок — повернутися знову до річки.

1.3. *Ідея:* засудження дій судочинства, їх легковажність, безглуздість, а через образ Лисиці — підступності, хитрості, хабарництва.

1.4. *Основна думка:* «Як не мудруй, а правди ніде діти. Кінців не можна поховать...».

Судді зобов'язані діяти відповідно до законодавства, а не підтримувати зацікавлену особу (Лисицю).

1.5. Стисло сюжет твору.

На хижу Щуку до суду подано звинувачення. Вона настільки завинила («того заїла в смерть, другого обідрала»), що її злочин уже не можна буде прикрити — «кінців не можна поховать» і «як не мудруй, а правди ніде діти». І все ж Лисиця, як адвокат, щоб допомогти хижаків, запропонувала суддям «вражу Щуку утопити». Прихильність Лисиці визначена не тільки станомою солідарністю:

А чутка у гаю була така,
Що ніби щука та частенько,
Як тільки зробиться темненько,
Лисиці й шле — то шупачка,
То сотеньку карасиків живеньких
Або лінів гарненьких...

Судді прислухалися до пропозиції Лисиці і винесли відповідний вирок.

1.6. Композиція.

Вступ. За злочинну діяльність Щуку було силоміць представлено до суду. Опис суддів. Таємний зв'язок Щуки і Лисиці.

Основна частина. Судовий процес над Щукою. Винесено вирок, дію якого призупинено.

Закінчення. Новий вирок суддів за пропозицією Лисички:

«У річці вражу Щуку утопити!» Що і було виконано.

1.7. Герої твору: судді — два Осли, Шкапа, два Цапи; Щука, Лисичка, автор.

1.8. Обговорення змісту байки за питаннями:

- Що вам відомо про суд як законодавчий орган влади?
- Яка шкода була заподіяна Щукою мешканцям ставка? («Того заїла в смерть, другого обідрала»).
- Яких зусиль було докладено для того, щоб спіймати Щуку? Як про це сказано у творі?

*(Гуртом до суду притаскали,
Хоча чуби й мокренькі стали...)*

- Про що свідчить опис суддів? Власні думки обґрунтуйте.
- За що дорікали Лисиці стосовно її таємного зв'язку зі Щукою?

*(Лисиці й шле — то щупачка,
То соченьку карасиків живеньких
Або линів гарненьких)*

- Чому Лисиця в суді з одного боку запропонувала страшну кару Щуці, а з другого їй допомогла?
- Чим пояснити те, що судді під час винесення вироку Щуці, послухалися Лисицю? Власні міркування обґрунтуйте.
- А над ким би ви здійснили суд у творі? Свою думку вмотивуйте.
- Що мав на увазі Л. Глібов, висловлюючи наступне:
«Як не мудруй, а правди ніде діти.
Кінців не можна поховать...?»
- Через що, на ваш погляд, у байці не зазначено, хто конкретно подав «бумагу» до суду на Щуку? Особисті думки обґрунтуйте.
- Чого нас учити ця байка? Чим вона актуальна на сьогодні час?

1.9. Додатковий матеріал:**1) Загадки про героїв твору**

Смугаста, зубаста,
По воді шугає,
Рибок шукає

(Щука)

Прийшла вона із довгим віником
На бесіду із нашим півником.
Схопила півня на обід,
Тай замела мітлою слід

(Лисиця)

Руда, руда рудиця
Рудим хвостом гордиться
В неї шуба найпишніша,
В неї влада — найхитріша

(Лисиця)

В темнім лісі проживає,
Довгий хвіст пухнастий має,
Їй на місці не сидиться.
Як зовуть її? ...

(Лисиця)

Сірий, та не вовк,
Довговухий, та не заєць,
З копитами, та не кінь.

*(Осел)***2) Народні прислів'я до змісту байки:**

- У злomu зле й сидить;
- Яка совість — така й честь;
- Хто дужчий, той і лучший;
- Слова як мед, а діла як полин;
- Хто не чинить нічого, тому не страшно нікого;
- Спіймався на гарячому;
- Хитрий, як лисиця;
- Чує кішка, де сало лежить.

2. Опрацювання твору Л. Глібова «Муха й Бджола» (1864–1872)**2.1. Виразне читання байки у ролях.****2.2. Тема:** зображення зустрічі Мухи й Бджоли, в якій кожна висловила свого життя та покритикувала іншу.

2.3. Ідея: ушлявлення працьовитості, творчого натхнення, вміння раціонально використовувати час (Бджола); засудження ледарства, безпечності; прагнення жити за рахунок інших, задовольняючи власні потреби.

2.4. Основна думка: пошану і повагу має той у суспільстві, хто працює заради інших, приносить користь, марно не витрачає часу; ледарі — непрохані гості.

2.5. Композиція.

Байка побудована на протиставленні двох героїнь (Муха і Бджола), їх ставленні до праці, розваг, власного призначення в житті.

Експозиція: зустріч читача з Мухою, що живе безтурботно, мов панночка.

Зав'язка: розмова Мухи з Бджолою: сенс життя у розкоші, святкуваннях чи у повсякденній сумлінній праці?

Кульмінація: непорозуміння між Мухою і Бджолою.

Розв'язка: мораль байки.

2.6. Обговорення змісту байки за питаннями:

- Чи бачили ви у природному середовищі муху й бджолу? Чим кожна з них займається?
- Що свідчить про безпечне життя Мухи?
- Чому Муха назвала працю Бджоли бідною?
- Яка мета в житті у Мухи і Бджоли? Для чого Л. Глібов протиставляє цих двох героїнь?
- Як саме співчуває Муха Бджолі?

(Яка погана...

На світі доленька твоя:

Раненько встане, пізно ляже...)

- У чому Муха вбачає вільність свого життя?
- В яких розважальних заходах Муха бере участь? (*Банкет, обід, весіллячко, родини*).
- Що свідчить про нахабність мухи щодо відвідування будь-кого непроханою?

(*Велике діло — проженуть!*

Не можна в двері — я в квартиру

Або полізу в іншу дірку...)

- Чому Бджола не розуміє сенсу життя Мухи?
- Яких людей зображує Л. Глібов на прикладі цих двох істот?

- А як ви ставитеся до праці? Чи допомагаєте вдома батькам? Чим саме?
- Яким чином слід організувати власне дозвілля?
- Чим є корисною для нас ця байка?

2.7. Додатковий матеріал.

2.7.1. Загадки про героїв байки.

Хто над нами
Догори ногами?

(Муха)

Я працюю поважно,
Все літо літаю
У поле, до гаю,
Збираю медок
Із різних квіток.
Кого не злюблю,
Того жалом колю.

(Бджола)

Не муляр,
А комори мурує.

(Бджола)

Цілий день літає,
Всім набридає,
А вечір настане —
Тоді перестане.

(Муха)

У саду малий Микита
Захотів зірвати квітку,
А вона його вкусила.
Що за квітка це була?
Це не квітка, а...

(Бджола)

Є в мене велика сімейка,
Як весна прийде,
Вся в поле піде.

(Бджоли)

Із одним вінком хагіна,
Роботяща в нім родина.
По квітках усе літають,
Мед пахучий добувають.

(Бджоли і вулик)

Сидить дівка в темниці,
В'яже мереживо без петель.

(Бджола)

До квіточки лечу,
Лечу — дзижчу.
— Дзум — дзум — жу — жу!
Як звуть не скажу.

(Бджола)

Зимою спить.
Лігом бринить.
Понад сади літає,
Солодку росу збирає.

(Бджола)

Наче птиця, крила має,
Все літає та співає:
— Я медок вам ношу,
Не чіпайте, бо вкушу.

(Бджола)

Не мотор, а гуде,
Не пілот, а летить,
Не гадюка, а жалить.

(Бджола)

Сімсот солов'ят
На одній подушці сидять.

(Бджола)

Цей дім на ніжках,
Внизу віконце,
Дім багатоквартирний,
Лише зверху мирний.

(Вулик)

Коло вуха завірюха,
А у вусі ярмачок.
Обминуть його зумій,
В нім живе ...

(Бджолиний рій)

2.7.2. Народні прислів'я до змісту байки.

1) Праця.

- Людська праця — не дурниця, розкидати не годиться.
- Праця людину годує, а лінь марнує.
- Хто працює, той працю шанує.

- На дерево дивись, як родить, а на людину, як робить.
- Чесне діло роби сміло.
- Як добре працюватимеш, честь і славу матимеш.

2) Лінь.

- Лінь — гірше хвороби.
- Вродилось ледащо нінащо.
- Йому щодня неділя.
- Лінивому все ніколи.
- Аби день до вечора!
- Як без діла сидіти, то можна й одубіти.

2.8. Творчі завдання.

- 1) Підготуйте малюнок на тему «Розмова Мухи й Бджоли про сенс власного життя».
- 2) Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика героїв байки Л. Глібова «Муха й Бджола».

Муха	Бджола
Ледача, хвалькувата, безпечна, настирлива, безтурботна...	Працьовита, відповідальна, економна (вміє раціонально використовувати час)...

VI. Закріплення вивченого матеріалу на тему «Л. Глібов “Щука”, “Муха й Бджола”»

1. Розв'язання тестових завдань

«Щука»

1. Хто на Щуку подав до суду «бумагу»?
  - а) Невідомо; б) Осли; в) Лисичка.
2. Скільки суддів розглядало справу Щуки?
  - а) Семеро; б) *п'ятеро*; в) троє.
3. У чому звинувачувалася Щука?
  - а) *Ображала мешканців ставка і не давала їм жити;*
  - б) *вкусила людину за палець; в) розруйнувала греблю.*
4. Л. Глібов говорить про суддів, що це народ:
  - а) хитрий і розумний; б) справедливий та чемний;
  - в) *добрячий та плохий.*
5. Лисиця в суді була представлена як:
  - а) свідок; б) секретар; в) *стряпчий.*

6. У чому була суть першого вироку, який винесли судді по справі Шуки?
  - а) Ув'язнити на один рік; б) зварити з неї юшку; в) *повісити на вербі*.
7. Яку пропозицію подала Лисичка суддям стосовно покарання Шуки?
  - а) Спалити живою на вогнищі; б) миттєво розстріляти;
  - в) *кинути у річку*.
8. Хто зайвий у запропонованому ланцюжку героїв твору: Осли, Сорока, Шкапа, Папи, Шука?
  - а) Осли; б) *Сорока*; в) Шкапа.
9. Кого з героїв твору Л. Глібова «Шука» стосується прислів'я: «Не те в Кузьми на умі»?
  - а) Шуки; б) *Лисиці*; в) Папа.
10. В якому році Л. Глібов написав байку «Шука»?
  - а) 1856; б) 1847; в) 1858.
11. Лисиця називає у байці Шуку:
  - а) негідницею; б) *розбійницею*; в) пройдохою.
12. Яка думка про правду висловлюється у творі?
  - а) «Правда і у вогні не горить, і у воді не тоне»;
  - б) *«Як не мудруй, а правди ніде діти»*;
  - в) «Добрі вісті не лежать на місці».

«Муха й Бджола»

1. Як Л. Глібов називає Муху?
  - а) Дармоїдкою; б) *ледащицею*; в) легковажною.
2. Для чого Муха «майнула у садок»? Щоб:
  - а) сховатися від пекучого сонця та перепочити в холодочку;
  - б) зібрати мед з духмяних квітів;
  - в) *подивитися на квіти та почути голосок зозулі*.
3. Про що думала Муха, примостившись на красолі?
  - а) *Про гарне життя на волі*; б) про красу і чарівність літнього саду;
  - в) про власну мудрість і працьовитість.
4. Який художній засіб використав Л. Глібов у рядку: «Вітерець тихесенько гойдає»?
  - а) Епітет; б) порівняння; в) *метафору*.
5. Як Муха назвала Бджолу у своєму зверненні до неї?
  - а) *Ненею*; б) душенькою; в) трудягою.
6. Що запропонувала Муха Бджолі, зустрівшись із нею?
  - а) *Перепочити*; б) свою допомогу; в) послухати пташок.

7. Яка, за словами Мухи, доленька у Бджоли?
а) Нещасна; б) щаслива; в) *погана*.
8. Що було для Мухи складним?
а) *З ранку до вечора працювати*; б) доглядати власних немовлят;
в) шукати їжу для себе.
9. Бджола образила Муху, сказавши їй, що вона:
а) ледача і безтурботна; б) *сідає на трави, через що її ганяють*;
в) не має привабливого вигляду.
10. З ким порівнюється Муха?
а) З королівною; б) з господинею; в) *з панночкою*.
11. В яких заходах Муха «не брала участі»?
а) *У хрестинах*; б) у весілі; в) у бенкеті.
12. Події твору «Муха і Бджола» відбуваються:
а) улітку; б) *навесні*; в) восени.
Примітка. Кожна правильна відповідь оцінюється у 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Поясніть, посилаючись на зміст байки Л. Глібова «Муха і Бджола», чому праця облагороджує людину, а лінь — марнує?
2. Яким, на ваш погляд, має бути суд? Чому? Порівняйте власну думку щодо цього з тим, як відображений судовий орган у творі Л. Глібова «Щука».
3. До складу суддів не належав (Л. Глібов «Щука»):
а) Цап; б) Осел; в) *Баран*.

Картка № 2

1. Який вирок ви винесли б Щуці за її злочинство (Л. Глібов «Щука») Чому? Обґрунтуйте своє рішення.
2. На прикладі байки Л. Глібова «Муха і Бджола» доведіть, що автор критикує ледарство і уславлює працьовитість.
3. Зважаючи на зміст байки «Муха і Бджола» та її повчальної частини, Л. Глібов присвятив її:
а) *ледачим*; б) працьовитим; в) жорстоким.

Картка № 3

1. Як на прикладі байки Л. Глібова «Муха і Бджола» зрозуміти, що сенс життя людини не тільки в розвагах, але й у повсякденній праці?

2. Обгрунтуйте мораль байки Л. Глібова «Муха і Бджола». У чому її почвально значення?
3. Шакапа у байці Л. Глібова «Щука» названа:
  - а) старенькою; б) гарненькою; в) *нікчемною*.

Картка № 4

1. Простежте, як Л. Глібов ставиться до героїв байки «Муха і Бджола». Свої міркування обгрунтуйте, посилаючись на текст твору.
2. Поясніть, у чому алегоричність образів Щуки та Лисиці (Л. Глібов «Щука»). Відповідаючи, посылайтесь на зміст твору.
3. Якби Муха працювала так, як Бджола, то й вона «головоньку схилила» (Л. Глібов «Муха і Бджола»):
  - а) за день; б) *за тиждень*; в) за півмісяця.

VII. Підсумок уроку

Сила байок Л. Глібова в тому, що майже в кожному творі відчувається народна точка зору на зображувані події. Розкриваючи паразитизм, жорстокість, невігластво панівних класів, байкар протиставляв їм працювитість і чесність простого люду, показував його моральну вищість, стверджував його місце й роль у житті суспільства. Сила впливу, переконливість і дієвість кращих байок Л. Глібова визначається їх високою художньою досконалістю і безкомпромісною правдою життя. Глибина алегоричних узагальнень ґрунтується в них не на якихось виняткових випадках чи конкретних історичних фактах, хоч вони й були покладені в основу байок, а на повсякденних реальних людських взаєминах. Завдяки цьому байки Л. Глібова зберігатимуть своє значення доти, доки у світі існуватимуть осуджені ним явища. Не дивно, що ті його байки, в яких висміяно лінощі, марнослів'я, чванство, хвалькуватість та інші вади, актуальні й сьогодні.

Кращі байки Л. Глібова, його ліричні вірші збагатили скарбницю української культури, здобули широке визнання в народі й забезпечили їхньому авторові вдячну пам'ять нащадків.

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

IX. Домашнє завдання

Скласти та оформити в зошитах з літератури цитатний план до байок «Щука», «Муха і Бджола».

Урок № 57

ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ. БАЙКИ Л. ГЛІБОВА

Мета: вдосконалити вміння учнів виразно читати, передаючи настрій змісту байок та застосовуючи знання з теорії літератури; осмислено сприймати ідейно-художнє спрямування твору; сконцентрувати увагу на виразності читання у ролях; розвивати творчі здібності школярів, культуру зв'язного мовлення, артистизм, пам'ять, увагу, емоційність сприйняття художнього слова, спостережливість; виховувати почуття любові до творів художньої літератури, її героїв; пошани до творчості Л. Глібова, його надбань; прищеплювати естетичні смаки, інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: застосування знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Л. Глібова, бібліотечка його творів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Оголошення теми, мети уроку.****Мотивація навчальної діяльності****III. Основний зміст уроку**

Слово є найконкретнішим виразником людської думки.

К. С. Станіславський

Байка є одним із засобів пізнання життєвих стосунків, характеру людини, одним словом, усього, що стосується морального боку життя.

О. Потебня

1. Читання байки

Байка — невеликий алегоричний (здебільшого написаний віршами) твір з яскраво підкресленою дидактичною тенденцією.

Це стисла розповідь про якусь одну подію, що використана поетом для повчання. Воно може передувати зображеній події або йти вслід за нею, або логічно з неї випливати.

Вміння правильно розподілити байку на її складові частини забезпечує композиційну чіткість її виконання.

Уява читця буде дещо домальовувати до зображеного в байці цим визначається загальний характер тону байки в конкретному виконанні.

Теоретиками декламаційного мистецтва по-різному висвітлювалось питання про те, викривальною чи не викривальною мусить бути інтонація читця у виголошенні реплік негативних персонажів. Одні стверджували, що виконавець має промовляти їх так, щоб його інтонація лукаво «підморговувала» слухачеві: «не вір дурницям». Інші, навпаки, наполягали на необхідності надати «дурницям» переконливого і серйозного звучання, що створює ефективний контраст між змістом висловленого і характером вимови.

У першому випадку виконавець відверто глумиться з негативного героя, вип'ячує своє ставлення до нього, дивиться на нього збоку. У другому — виконавець немовби зливається з персонажем. Щоб краще це зрозуміти, подумайте і пригадайте, чи не доводилось вам зустрічатися з людиною, яка часом говорить дурниці таким серйозним і переконливим тоном, що поки її не знаєш, важко збагнути, тупа вона чи вдає із себе недоумкувату, щоб розіграти вас.

Особливу увагу приділяють дослідники жанру байки образів автора — оповідача, байкаря. Більшість із них наголошували, що байкарі не хизувалися власною уявою і не схильні були потішати своїми дотепами; вони невдавано і щиро намагалися змалювати подію настільки яскраво, немовби самі були при тому.

У зв'язку з усім цим розглядається манера виконання байки.

Байка виконується в оповідній манері. Виконавець байки безпосередньо звертається до слухачів, але уже не від імені автора, а від власного. Виконавець не може ставити перед собою завдання «зіграти» роль простакуватого байкаря взагалі або конкретного автора байки, про характер якого читець може скласти уяву з критичної літератури.

Виконавець байки буде банальним, коли силкуватиметься перевтілитись в образи-персонажі й зіграти їх перед слухачем. Виконавець і тут залишається оповідачем, який немовби спостерігає поведінку персонажів збоку. Однак, як уже згадувалося, виконавець — не байдужий спостерігач, він увесь час оцінює те, про що розповідає; і це знаходить вияв у його інтонації. Усе це разом з тим не позбавляє виконавця елементів імітації, тону чи копіювання міміки і жестів уявного персонажа. І саме такою мірою, якою цього вимагає стримана побутова імітація, реалізується вимога дотримуватися «звукових масок».

Ритміка байки також вимагає пильної уваги. І треба запам'ятати, що у тих випадках, де наголос у слові, визначений розміром вірша,

не збігається з граматичним, граMATика має поступатися перед ритмікою художнього твору.

Рима в байці буває дуже виразною, і її також треба зберігати, а не замазувати під виглядом прагнення до простоти, бо в цьому разі простота вироджується у спрощенство.

Готуючись до виразного читання будь-якого тексту в класі, вчитель розбиває його на частини, періоди, «шматки» (у віршах це можуть бути строфи), визначає характер інтонації кожної, обмірковує, які питання він запропонує учням під час бесіди — усе це має допомогти дітям з'ясувати як ідейну спрямованість твору, так і характер звучання кожної складової частини його. Кожна з таких частин відокремлюється від наступної горизонтальною рисою; нею підкреслюємо останній рядок «шматка», протягуючи її далі — на поле книги. Є сенс у тому, щоб таку чорнову роботу перед читанням проробляли на уроці учні під керівництвом учителя. Іноді буває потреба пронумерувати ці періоди.

2. Повторення про партитурні знаки.

Ось реєстр партитурних знаків, які ставляться над рядками (помічені зірочкою), у рядках і під рядками.

1. * — знак акценту над наголошеними голосними для позначення наголосу.
2. Паузи:
  - а) I — коротка,
  - б) II — середня,
  - в) III — довга.
3. Лейми:
  - а) V — односкладова,
  - б) VV — двоскладова.
4. _____ — пряма лінія під словом для визначення наголосу при посиленні звука;
- 5.* ↗ — підвищення тону;
- 6.* ↘ — зниження тону;
- 7.* ↗↘ — інтонаційний перелом;
8. ----- — риси розтягнуті, уповільнити вимову;
9. → — стрілка означає: пришвидшити вимову;
10. ∪ — ліга означає (знак легато) — зв'язати слова, вимовляючи їх на одному диханні;
- 11.* ↶ — «зачин»; для позначення інтонаційної незавершеності;

12. ∩ — «фігура легато» при енжамбемані;
13. < > — тупокутні дужки; в них беруться слова, які треба відмітити особливим тоном;
14. □ □ — квадратні дужки, вписуються слова, що вимагають необхідного тону;
15. ∟ ∟ — фігурні дужки, що вказують на зміну адресата;
16. * «» — лапки, служать для позначення іронічного відтінку.

3. Робота над виразністю читання байки

Л. Глібова «Лисиця-жалібниця»

3.1. Методичний коментар.

Під час підготовки до читання цієї байки вчителю треба згадати з шестикласниками всі відомості про байку. Він наголошує, що у байках доводиться зустрічатися з різноманітними персонажами.

— Який характер втілює образ Лисиці у будь-якій байці? (*Лицемірство, підступність, брехливість, хитрість*)

— Яка ж риса характеру найповніше розкривається у цьому творі? (*На перше місце чітко виступає така риса характеру Лисиці, як підступність*).

Школярам дається можливість переказати байку своїми словами, виявляючи особисте ставлення до Лисиці та її вчинків. Без найменших сумнівів усі гостро засуджують підступні дії Лисиці, її лицемірні слова.

Байка не потребує докладних пояснень. Вона цікава і тому легко сприймається учнями. Враховуючи це, можна спробувати з'ясувати колективно, що ж таке байка. Основні елементи її учні називають самі: розповідний сюжет, короткий віршований твір, під рослинами, тваринами, предметами розуміються люди чи явища суспільства; у байках часто є повчальна частина.

— Що таке мораль? З якою метою байкарі використовують її, де її місце у творі? Суть моралі в тому, що підступна людина (лицемір), користуючись різними засобами, намагається довести іншим, що вона хороша, а потім скористається з довір'я: «Помажу, мов медком, солодке буде з'їсти.»

Під час підготовки класу до виразного читання визначається головна думка байки (підступність — страшний ворог) і головна мета читання: засудити підступність, лицемірство.

Насолода Лисиці

У тихому гаю Лисичка щастя мала,
Як у своїм добрі жила, гуляла:
Ніхто її там не лякав,
І вдень, і ввечері там соловей співав,
І пташки пурхали, зозуленька кувала;
Скрізь зеленіло, все цвіло;
Так гарно, любо там було.

Викликати у слухачів на-
солоду від сприйняття
краси затишного куточка.

Лицемірка

Лисиця так собі казала:
«От де по правді можна жить
І доленьку хвалить,
В добрі кохаться, всіх любити,
Ніколи зла і кривди не чинити!»

Відверто посміятися над
лицемірством Лисиці.

Попередження

Якби ж то правдонька щербата не була,
То може й справді б так жила.
Раз на калині недалеко,
Угледіла вона гніздечко, —
Сиділи пташки там.

Застерегти довірливих від
брехні Лисиці.

Співчуття

«Ох, — каже, — як не гріх котам
таких малесеньких, безвинних не жаліти!
І їм же хочеться на світі жити...
Ну, вже коти! Десь на лихо вони
Вродились, вражії сини:
Не тільки вдень, вночі поживу бачать,
Не бачуть тільки, як горюють в світі,
плачуть...»
Зажерливих пройдисвітів таких
Я перевішала б усіх...

Ще більше засудити від-
верту підступність Лисиці

Справжнє обличчя Лисиці

І жалібниця щось сказати ще хотіла!
Аж пташки із гнізда додолу якось ляп —
Лисичка зараз хап та хап:
Прехорошенько всіх поїла.
Як жалібно співати почала,
А он на що звела!

Зірвати маску лицемір-
ства, звинуватити, засу-
дити

3.2. Перша частина байки.

«Щире» обурення Лисиці Л. Глібов розкриває у словах: «Якби ж то правдонька шербата не була, то може, й справді б так жила».

Мова Лисиці надзвичайно фальшива, емоційна, активна. Адже ця хитрюга хоче всіх переконати, яка вона сердечна, чуйна. І автор добирає для неї такі слова: «доленьку хвалить», «в добрі кохаться», «таких малесеньких», «безвинних» тощо.

Учитель підказує, що Лисиця кожну репліку буквально «виголошує», щоб її почула не тільки Сова, а й інші жителі гаю. І пісня першого «заходу» їй здалося, що вона досягла мети, та ось на очі попали пташенята (на яких, можливо, вона не раз поглядала), і Лисиця з новою силою доводить своє «вболівання» за долю інших.

3.3. Остання частина.

Лунає інтонація глибокого обурення проти лицемірства Лисиці, яка любить пожитися з чужого лиха. І вже ні солодкий монолог, ні «охи» не перекривають її справжньої суті. Читець ніби примушує всіх слухачів по-новому придивитися до Лисиці. Простота і безпосередність читця з його відверто вираженим негативним ставленням до Лисиці є підтвердженням думок байкаря.

Після опрацювання байки за частинами, логічного осмислення її учнями варто прослухати грамзапис байки. Це своєрідний акорд для остаточного цілісного сприймання твору.

4. Опрацювання виразного читання байки Л. Глібова «Щука»

Завдання. Учням пропонується попрацювати над виразністю читання вже відомої їм байки Л. Глібова «Щука», визначити і пояснити всі партитурні знаки, звертаючи увагу на інтонацію, ритм, риму, дикцію, дихання...тощо.

Робота над текстом твору.

Розповідь ведеться переважно від автора. Головною дійовою особою виступає оповідач. Вся розповідь пройнята гострим дотепним гумором, іронією, іноді сарказмом, в якому виявляється виразне ставлення байкаря до персонажів твору. І якщо автор у кінці байки дає можливість Лисиці сказати кілька слів, то й там коментарі супроводжують її мову. Тобто все навантаження як у розкритті суті подій, так і в оцінці їх лягає на виконавця. У цьому випадку словесник приділяє більше уваги розкриттю внутрішнього стану учнів під час читання байки, їхньому умінню спостерігати, коментувати, оцінювати. Виконавець немовби ділиться з нами

своїми враженнями, розповідає про такий випадок, безпосереднім свідком якого був, із сміхом, зі задоволенням, іноді з іронією.

Л. Глібов починає байку сенсаційною новиною, від якої читець дістав задоволення, одночасно обурюючись діями Шуки:

На Шуку хтось бумагу в суд подав,
Що буцімто вона такеє виробляла,
Що у ставу ніхто життя не мав,
Того заїла в смерть, другого обідрала.

І нарешті головне, що хотілося повідомити слухачам з величезною радістю:

Піймали Шуку молодці
Та в шаплиці
Гуртом до суду притаскали,
Хоча й чуби мокренькі стали.

Оповідач разом з іншими ніби поспішає до місця події, спостерігає за всім і передає слухачам, як же розгорталася далі подія. Але, повідомляючи це, він тонко іронізує над ситуацією, судьями. До речі, вже самими назвами дійових осіб автор викликає сміх:

На той раз судьями були
Якіїсь два Осли,
Одна нікчемна Шкапа
Та два стареньких Цапа, —
Усе народ, як бачите, такий
Добрячий та плохий.

Такі судді неспроможні були щось придумати.

Учні міркують про це так: судді спочатку навіть розгубилися від того, що їм треба вирішувати серйозну справу. Але тут автор недаремно вводить нову дійову особу — Лисицю («За стряпчою, як завжди годиться, була приставлена Лисиця...»), і ми відчуваємо, що всі чекають розв'язки. Оповідач на хвилинку відривається від спостереження за подією і тут же ділиться новою чуткою, яка щойно пройшла між присутніми:

А чутка у гаю була така
Що ніби Шука та частенько,
Як тільки зробиться темненько,

Лисиці й шле — то щупачка,
 То сотеньку карасиків живеньких
 Або линів гарненьких.
 Чи справді так було, чи, може, хто збрехав
 (Хто ворогів не мав!) —
 А все-таки катюзі,
 Як кажуть, буде по заслuzі.

Читець все-таки радіє разом з усіма, що злодюга не викрутилася і їй «буде по заслuzі». Та ось увагу знову привертає суд, і оповідач примушує аудиторію повернутися до події. Говорячи просуддів, учні зрозуміють, що, говорячи про суддів, мають виразити відверту, злу іронію їхнім «даманням». Адже вони думали не про те, як би суворіше покарати Щуку, а як цю справу розв'язати швидше.

Зійшлися судді, стали розбирати:
 Коли і як воно, і що їй присудити?
 Як не мудруй, а правди ніде діти,
 Кінців не можна поховать...

В останніх двох рядках юні читці передають торжество, радість: адже справедливість перемогла, оскільки судді прийняли суворе рішення, бо не могли нічого придумати, таким уже явним було грабіжництво Щуки.

Не довго думали — рішили
 І Щуку на вербі повісити звеліли.

Та ось у справу втручається Лисиця. Що їй примушує? Очевидно, чутки, що вона брала хабарі від Щуки, справедливі. Байкар показує нам її як «поборника правди», прихильницю найсуворішого покарання. Оскільки читець був свідком, він говорить про це з деякою хитрістю (мовляв, прислухайтесь, чим все це закінчилося), але не грає Лисицю, а передає лише її інтонації:

— Дозвольте і мені, панове, річ держать, —
 Тут обізвалася Лисиця. —
 Розбійницю таку не так судить годиться:
 Щоб більше жаху їй завдать
 І щоб усяк боявся так робити,
 У річці вражу Щуку утопити!

На хвилинку настає пауза, це дає можливість слухачам вдуматися в суть пропозиції хитрої Лисиці і чекати, що ж буде далі, а суддям обмислити «геніальну» ідею стряпчого. Вони з радістю прийняли її:

«Розумна річ!» — всі зачали гукать.

Знову пауза. Оповідач ніби хоче зафіксувати увагу на тому, як же все скінчилось. Одночасно він передає злий докір, сміх в останніх фразах, в яких, по суті, міститься мораль:

Послухали Лисичку
І Шуку кинули — у річку.

У байці поволі розповідається про події, які насправді відбулися. Але інтонація в тій частині, де вступає в розмову Лисиця, набирає динамічності. Це пояснюється і «пристрасністю» виступу Лисиці, і напруженням ситуації, несподіваною пропозицією.

Учні помічають, що у цій байці відсутня мораль (повчання). Але вона впливає з усього її змісту, і колективно робиться висновок, переноситься на характери і стосунки людей: де є хабарництво, там існує несправедливість, лицемірство, неправда. Саме проти таких людських вад і спрямована байка «Шука».

Заключна бесіда з учнями спрямована на правильне осмислення персонажів байки і їх дій. Школярі засуджують відверте грабінництво Шуки і приховане — Лисиці, які займалися однією справою, але по-різному. Учні показують і самовпевненість Шуки, бо вона була непокараною, і хитрість Лисиці, яка вміла викрутитись і «вийти сухою з води». Адже виголошуючи промову, рятуючи Шуку, вона рятує і себе. Вся її мова пройнята фальшивим пафосом.

Останній етап роботи над байкою — тренування з виразного читання відповідно до визначеної мети, яке проводиться під контролем учителя, однокласників.

IV. Підсумок уроку

Байка — це безпосередня розмова оповідача із слухачами за яскраво вираженого ставлення першого до події, персонажів, про яких іде мова. Тому під час виконання твору не слід перевтілюватися у кожну дійову особу, а лише розказувати про неї. Розмовна інтонація у рамках

віршованої форми звучить особливо. Виходячи з того, що під алегоричною маскою прихований певний тип людини, читець повинен відшукати такий інтонаційний варіант, який би найяскравіше виражав суть цього типу. У зв'язку з цим підготовка до читання і процес розповіді потребують особливої індивідуальної спостережливості, бо відібрані факти і явища служать джерелом для створення цікавої дійової уяви.

Активний виконавець байки ніколи не залишить байдужими слухачів (учнів), оскільки він звертається до них безпосередньо; примушує їх сміятися, обурюватися, протестувати.

V. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VI. Домашнє завдання

Скласти власну байку.

Урок № 58

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ.

ТВОРЧА РОБОТА. СКЛАДАННЯ ВЛАСНОЇ БАЙКИ

Мета: через проведення творчої роботи зі складання власної байки перевірити набуті учнями знання про байку як літературний жанр: її ідейно-тематичне спрямування, особливості побудови, образність та алегоричність; вміння теоретичні знання застосовувати у практичній діяльності; розвивати творчі здібності школярів, їх пам'ять, логічне мислення, грамотність у викладанні власних думок, спостережень; формувати естетичні смаки; виховувати інтерес до наслідків власної праці; повагу до творчості; впевненість у своїх можливостях, наполегливість у роботі.

Тип уроку: розвиток зв'язного мовлення.

Обладнання: малюнки учнів до складених ними байок, бібліотечка творів відомих українських байкарів та байкарів світової літератури.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент уроку

II. Актуалізація опорних знань

- Дайте визначення байці як жанру літератури.
- Чим байка відрізняється від інших гумористичних творів?
- Назвіть відомих вам байкарів української та світової літератури.
- Для чого, на вашу думку, складають байки?
- У чому полягає алегоричність байок?
- Чому назви тварин, птахів, комах, риб, земноводних, плазунів та інших у байках пишуться з великої літери? (*Дійові особи*)
- Чим байка може бути актуальною на сьогодні?
- Чим відрізняється літературна байка від народної?
- З яких частин складається байка? (*Розповідної і повчальної*)
- Яким чином визначається мораль тієї чи іншої байки?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Праця пробуджує в людині творчі сили.

С. Т. Коненков

Хто працює, той працює шанує.

Народне прислів'я

1. З'ясування особливостей байки під час її складання

1.1. Вступ. Здійснюється стисле знайомство з героями твору та подіями, а також з'ясовується, де, як, за яких обставин і з ким вони будуть відбуватися.

1.2. Викладання розвитку подій. За необхідності застосовується діалог, розкривається характер героїв.

Кожна подія у творі повинна бути чітко впорядкованою, пов'язаною з іншими.

1.3. Висновок. Повинен містити інтригуюче питання або сцену, яка б дала можливість зрозуміти ідейно-тематичне спрямування твору чи повчання (мораль).

2. Вимоги щодо складання байки

2.1. Віршована або прозова форма.

2.2. Співчутливий, доброзичливий або іронічний сміх.

- 2.3. Невеликий обсяг.
- 2.4. Зображення однієї події з життя головного героя.
- 2.5. Основних дійових осіб небагато (двоє-трьох, причому один або двоє з них мають якусь смішну рису вдачі).
- 2.6. Образність мови (застосування висловів, порівнянь жартівливого характеру, пестливих слів тощо).
- 2.7. Містить дві (розповідна, повчальна) або одну частину.
- 2.8. Алгоричність.

3. Вимоги щодо представлення байки

- 3.1. Виразна оповідь (міміка, жести, інтонація).
- 3.2. Поєднання розповіді з наочністю (учнівські малюнки).
- 3.3. Вміння за можливості інсценізувати.
- 3.4. Докладний аналіз власної байки.
- 3.5. Самоаналіз.

4. Приклад невеликої байки

БАЙКАР

Молодий байкар написав новорічну байку. Коротеньку байку про злодія Тхора. Як ніч, так біда — двох курочок у пташнику не хватає...

Байку надрукували в районній газеті. Раптом — дзвінок. Дзвонять з однієї районної установи.

— Ви писали, ваша байка?

— Моя.

— Просимо завітати до нас.

Автор прийшов, сів. А йому чемненько:

— Будь ласка, опишіть докладно: ім'я і по батькові Тхора. Де живе, де його нора, які спиртві напої вживає, одну чи дві жінки має. Курить цигарки чи, може, курил. Часом не він у суботу крамницю номер чотири спалив? Коли він курей хапав, то хто йому допомагав?

— Пробачте! Ви, очевидно, мою байку зрозуміли буквально? Ім'я мого Тхора алгоричне. Я пародійно натякав...

— Ага, ага!...Ясно... Понятно...Ви, значить, натякуєте, що в нашому районі є пародійні кури, пародійні злодії?

— Хтозна, може, злодіїв і нема. Байка написана в манері письма Езопа, широко відомого в області.

— Ах, Езопа?...Дак, кажете, він уже працює в обласному центрі? Тоді пробачте! Вибачайте, що ми вас потурбували.

(Олександр Ковінька)

5. Бесіда з учнями про труднощі, які виникли у них під час складання байки

6. Заслуховування учнівських байок

V. Підсумок уроку

Бесіда за питаннями:

- Які байки вам сподобались найбільше? Чим саме?
- Яка тематика та проблематика почутих байок?
- Що повчального з цих творів вам запам'яталось, сподобалось?
- Чи відчули ви себе письменниками? Чи важко бути митцем слова?

VI. Оголошення результатів творчої роботи

Пропозиція учнів щодо внесення кращих, на їх думку, власних байок до збірки «Кращий байкар».

VII. Домашнє завдання

Підготувати міні-доповідь про життєвий і творчий шлях С. Руданського.

Урок № 59

С. РУДАНСЬКИЙ «ПАН ТА ІВАН В ДОРОЗІ»

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю С. Руданського, співомовкою як літературним жанром; домогтися розуміння учнями викривального пафосу програмового твору; виробляти вміння характеризувати героїв співомовки; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу, спостережливість; вміння грамотно висловлювати власні думки, робити відповідні висновки, узагальнення; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати почуття пошани, поваги до творчості С. Руданського, гумору як ознаки духовного здоров'я людини; пунктуальність, раціональність у використанні навчального часу.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет С. Руданського, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Що свідчить про соціальну спрямованість того чи іншого твору? Наведіть приклади вже відомих вам творів. (В. Симоненко «Цар Плаксії та Лоскотон», О. Пчілка «Сосонка», В. Винниченко «Федько-халамидник», С. Черкасенко «Малий горбань» та ін.)
- З якою метою автори у своїх творах використовують гумор?
- Які риси характеру вам імпонують, а які — неприємні?
- Чого вчать твори художньої літератури?
- Чи любляєте ви подорожувати? Що необхідно для цікавої подорожі? Власну думку обґрунтуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу**

*І все мине, що гірко було,
Настануть дивнії роки...*

С. Руданський

*Степан Руданський належить, без сумніву,
до найбільш талановитих українських поетів,
що появились по смерті Шевченка.*

І. Франко

1. Інформація про письменника (матеріал для вчителя)

СТЕПАН ВАСИЛЬОВИЧ РУДАНСЬКИЙ
(1834–1873)

Степан Васильович Руданський народився 6 січня 1834 року у селі Хомутичях Вінницького повіту на Поділлі. У багатодітній сім'ї росло ще двоє синів і одна дочка, а також виховувався молодший брат батька. Розмовляли у попівській хаті, звичайно, українською мовою.

За побажанням батька восьмирічного Степана віддали до Шаргородської духовної школи (бурси), де він навчався протягом 1841–1849рр. Про бездушну систему виховання, схоластичний метод навчання, які панували у таких школах, правдиво розказано у відомій широкому читачеві повісті російського письменника Пом'яловського «Очерки бурси».

Навчаючись у бурсі, Руданський досить добре освоїв давню грецьку, латинську та старослов'янську мови, викладанню яких там приділялася велика увага.

Говорячи про витoki творчості Руданського, не можна забувати, що вже на порозі семінарії у нього було цілком осмислене ставлення до рідної мови, розуміння її значення для культури народу, виявлявся глибокий і нестандартний інтерес до усної народної творчості, були й перші самостійні спроби віршування.

Широкою була і безпосередня лектура молодшого семінариста. Знайомлячись із творчістю популярних тоді українських письменників (Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Гребінки, Шевченка), він відкривав для себе усю складність розвитку української літератури в умовах царизму.

На семінарські роки припадає і початок безпосередньо творчої роботи Руданського. Тут написані перші оригінальні ліричні поезії («Сиротина я безродний», «Ти не моя», «Мене забудь», «Пісня») «Не дивуйтесь, добрі люди», переклад з польської мови популярного романсу «Чорний колір» та шість балад.

Руданський закінчив семінарію першим учнем і за рішенням правління навчального закладу був затверджений у ступені студента та направлений для дальшого навчання у Петербурзьку духовну академію. Для випускної семінарії із далекої периферії це був нечуваний успіх. Перед ним відкривались двері до блискучої духовної кар'єри. Але юнак не скористався такою можливістю і свідомо обрав собі інший шлях, завідомо важкий і невдячний.

І можна тільки дивуватися тому, яку силу духу й непохитність у відстоюванні обраного шляху виявляв поет у тих жажливих умовах, яким глибоким було переконання, що його праця, його творчість буде потрібна народові.

Першого вересня поет виїхав з Петербурга до Ялти, куди він з великими труднощами дістав призначення на посаду міського лікаря.

Праця міського лікаря, до якої Руданський приступив восени 1861 року, була вкрай виснажлива.

Чесно і самовіддано пропрацював Руданський на скромній посаді міського лікаря Ялти, багато зробивши у справі охорони здоров'я простого народу. Ця його праця, яка нерідко вимагала справжньої мужності, так і не дістала визнання й оцінки з боку сильних світу цього. Під час епідемії холери Руданський тяжко захворів і 3 травня 1873 року помер.

Творча спадщина Руданського велика і багатогранна, він активно заявив себе у всіх без винятку поетичних жанрах, але з найбільшою повнотою його талант розкривається у ліриці і гумористиці.

Зовсім іншої тональності набуває сміх, коли в поле зору митця попадають представники тих соціальних верств, які живуть і тримаються працею народу, — попи, ксьондзи, царські чиновники, пани. Тут уже має місце не м'який гумор, співчутлива посмішка, а дошкульна сатира, спрямована на викриття паразитизму представників гнобительського класу, їх нелюдської моралі.

Прошло понад сто років з дня смерті Руданського, але й сьогодні він продовжує чарувати нас задушевністю своїх ліричних поезій, веселим і водночас вражаючим сміхом гуморесок. Справдилось сподівання поета, що його після смерті читатимуть мільйони одномовців. Своєю творчістю Руданський справді заслужив «на найдорожчий у світі титул — титул народного поета».

2. Теорія літератури

Інверсія — одна із стилістичних фігур мови, яка полягає в незвичайному розташуванні слів у реченні, щоб найбільш значуще слово чи слова особливо підкреслити, звернути на них увагу.

Співомовка — короткий віршований ліро-епічний твір, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці або казковому мотиві.

3. Вступне слово вчителя про ідейну спрямованість співомовок С. Руданського

У співомовках оповідач «приказок» відстоює моральні принципи кращої частини народу, яка творить матеріальні й духовні цінності. С. Руданський — ворог нероб, хабарників, шахраїв, злодюг, лицемірів, брехунів. Для нього головне мірило людської цінності — трудовий внесок, який кожен робить для загального добра, і чисте сумління. У співомовках автора введена ціла галерея паразитів і ледарів. Передусім — це пани і урядовці, які самою політичною системою поставлені над трудящими. Він висміює також нероб і ледацюг безвідносно до їхнього суспільного статусу: і пана, і хапугу-урядовця, і зажерливого шинкаря. І коли у співомовці конфлікт між багатим і бідним, між паном і селянином, то моральну перевагу, як правило, дістає людина-трудівник, а пан чи інший дармоїд, який хотів насміятися над бідним, сам пошивається в дурні.

4. Аналізування твору С. Руданського «Пан і Іван в дорозі» (15 квітня 1858 р.)

4.1. Виразне читання співомовки.

4.2. *Тема:* зображення подорожі по світу двох різних за соціальним походженням героїв (пан та Іван), які намагалися перехитрити один одного.

4.3. *Ідея:* уславлення кмітливості, винахідливості Івана, його розуму, мудрості; засудження пана, який дбає лише про власні інтереси, свій шлунок.

4.4. *Основна думка:* «Хтів пан когось ошукати, Тай сам ошукався!»

4.5. Композиція.

Експозиція: побратими (пан та Іван) вирушили у світову подорож.

Зав'язка: різні ситуації, що траплялися з героями навколо бажання смачно поїсти, перехитрити один одного.

Кульмінація: усвідомлення паном, що його який раз ошукано.

Розв'язка: «димом здимів пан із хати», сварка між побратимами через хитрість.

4.6. Обговорення змісту твору за питаннями:

- У чому виявилось побратимство пана з Іваном? (*«По світі мандрують, Разом їдять, розмовляють, Разом і ночують»*)
- Опишіть зовнішність подорожніх.
- Для чого автор знайомить нас з героями твору під час їх подорожі?
- Як прослідковується підступність і хитрість пана?
- Поясніть стійке сполучення: «Комара задушити» (*Гарно і смачно поїсти; наїстися досить*)
- Чому, вдруге лягаючи спати, пан торбу з харчами кладе під голову?
- Чим пояснити те, що Іван не схотів іти до пана «балувати»?
- Чи можна засудити Івана за те, що він вночі таємно від пана з'їв його харчі? Чому? Власну думку обґрунтуйте.
- Хто, на думку Івана, був винен у тому, що пан залишився з пустою торбою?
- Чому Іван вдруге вирішив залишити пана голодним і сам з'їв гуску?
- Який сон бачив пан?
- Як хитрість Івана перемогла підступність пана?
- Що означає вираз «димом здимів пан із хати»?
- Кого ми можемо вважати названим братом? Чи можуть пан та Іван бути братами? Для чого С. Руданський побратав своїх героїв? (*Протиставив одне одному*)

- Як ви ставитеся до своїх братів і сестер?
- Чим корисний для вас цей твір?

4.7. Характеристика героїв твору.

- 1) Пан — «поганий», підступний, хитрий, ненажерливий, намагався повсякчас принизити й обдурити Івана.
- 2) Іван — витриманий, розумний, мудрий, практичний, працьовитий, винахідливий, здатний до крадіжки чужого майна.

4.8. Дослідницьке завдання:

За якими ознаками можна розрізнити героїв, побачивши їх і поспілкувавшись. (*Іван — у свитині, пан — у чемерці; у розмові різні погляди на поле (землю): Іван орав і засівав би її; пан збудував би місто (палац, крамниці, перекупки з булками*))

4.9. Орієнтовний план твору.

1. Пан з Іваном побратались, вирушають у світову мандрівку.
2. Мандрівники вирішили поїсти харчі Івана.
3. Продовження подорожі після нічного перепочинку.
4. Вечірня розмова пана та Івана про застосування кожним з них поля.
5. Відмова Івана «балювати» у пана.
6. Іван з'їв харчі, вкрадені в пана, коли той спав.
7. Пан зранку побачив свою пусту торбину.
8. Пояснення Івана пану стосовно його порожньої торби.
9. Іван спіймав гуску і приготував її.
10. Намагання пана черговий раз обдурити Івана.
11. Іван вночі сам з'їв гуску.
12. Сон пана.
13. «Хтів пан когось ошукати, та сам ошукався!»

V. Закріплення вивченого матеріалу за темою

«С. Руданський “Пан і Іван в дорозі”»

1. Розв'язання тестових завдань

1. Побратавшись, пан з Іваном:
  - а) разом працюють на землі; б) поважають одне одного; в) *по світу мандрують*.
2. Пан власні речі тримає:
  - а) у *чемерці*; б) свитині; в) валізі.
3. Що вирішив зробити пан стосовно Івана?
  - а) Вбити; б) *обдурити*; в) зрадити.

4. Який фразеологізм використано у творі?
  - а) Язика чесати; б) *комара задушити*; в) ставити палки у колеса.
5. За який термін герої твору з'їли харчі Івана?
  - а) *Добу*; б) дві доби; в) півтори доби.
6. Де двічі пан з Іваном ночували?
  - а) Дрімучому лісі; б) серед луків; в) у *полі*.
7. Про що запитав пан Івана під час другого нічного перепочинку?
  - а) «А чи хочеш ти бути багатим»?
  - б) «*Що б ти робив, якби мав велике поле*»?
  - в) «Для чого ти побратався зі мною»?
8. Яка мрія була у пана?
  - а) Стати ще багатішим; б) *збудувати палац, крамниці*;
  - в) мати багато землі і таких працівників, як Іван.
9. Яким чином Іван перехитрив пана і не один раз?
  - а) Потайки забрав у нього гроші; б) *поки той спав, з'їв його харчі*;
  - в) доводив свій вищий за пана соціальний стан.
10. Іван, відчинивши коловорот, вкрав:
  - а) курку; б) качку; в) *гуску*.
11. Панові приснилося, коли ночував у хаті, що він:
  - а) був запрошений на обід до короля;
  - б) *ходив до Бога і його годували святі*; в) став справді дуже багатим.
12. Твір «Пан у дорозі» закінчився:
  - а) ув'язненням Івана за брехню перед паном;
  - б) *сваркою між «братами*»; в) стали разом жити і добра наживати.

Примітка. За кожен правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чи є, на вашу думку, справжнім побратимство пана та Івана? Власний погляд обґрунтуйте, посилаючись на текст твору.
2. Поміркуйте, для чого пан хотів перехитрити Івана? Чи вдалося це йому? Чому? Особисту думку доведіть.
3. Скільки часу тривала подорож побратимів?
  - а) Добу; б) *дві з половиною доби*; в) три доби.

Картка № 2

1. Чи можна події, відображені у творі, вважати реальними? Особисті міркування обґрунтуйте.

2. Розкажіть, як перевіряється, випробовується дружба, назване братство у творі.
3. Пана С. Руданський у творі називає:
  - а) хитрим; б) *поганим*; в) підступним.

Картка № 3

- 1 Дослідіть, про що свідчить різниця у поглядах героїв стосовно поля? Чи можна землю вважати цінністю?
2. Доведіть, посилаючись на власний досвід, що справжня дружба, побратимство не повинно бути такими, як це відображено у творі С. Руданського.
3. У сні святі пригощали пана:
  - а) *марципанами*; б) куркою; в) гускою.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Підготувати міні-доповідь «Козаки у творах С. Руданського», прочитати твори, дібрати прислів'я про козаків.

Урок № 60

С. РУДАНСЬКИЙ «КОЗАК І КОРОЛЬ», «ЗАПОРОЖЦІ У КОРОЛЯ»

Мета: продовжити знайомити учнів із творами С. Руданського, зокрема зі співомовками «Козак і король», «Запорожці у короля»; прослідкувати, як у цих творах автор розкриває моральні вади, негативні риси характеру; навчитися виділяти основну думку співомовки, пояснювати її; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; критично ставитися до негативних явищ; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани до творчості С. Руданського, гумору як ознаки духовного здоров'я людини; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет С. Руданського, твори письменника, інформаційний матеріал про побут, звичаї, характери українських козаків; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення співомовці як літературному жанру.
- Що вам відомо про козаків, а саме: їх побут, звичаї, характери...?
- Назвіть відомі вам твори про козацтво. (*І. Нечуй-Левицький «Запорозжці», І. Крип'якевич «Малі козаки», О. Сенатович «Малий Віз», Т. Шевченко «Іван Підкова», «Тарасова ніч»...*)
- За допомогою чого і як С. Руданський у своїх творах критикує північний клас, таврує соціальну несправедливість?
- Доведіть, що гумор — ознака духовного здоров'я людини.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

С. Руданський справді заслуговує на найдорожчий у світі титул — титул народного поета.

М. Рильський

Козацькому роду нема переводу.

Народне прислів'я

1. Обговорення прислів'їв про козацтво

Степ та воля — козацька доля.

Коли козак у полі, то він на волі.

Де козак, там і слава.

Кінь та ніч — козакові товариші.

Місяць — козаке сонце.

Козак журби не має, з біди не заплаче.

2. Аналізування твору С. Руданського «Козак і король» (23 червня 1859)

1.1. Виразне читання співомовки.

1.2. *Тема:* зображення пана, який не зміг дати відповіді королю на його загадки і скористався допомогою козака.

2.3. Засудження жадібності, безглуздя, невміння логічно мислити (пан); возвеличення кмітливості, винахідливості, рішучості (козак).

2.4. *Основна думка:* тільки той здобуває перемогу, хто працьовитий, безкорисливо допомагає іншим; у першу чергу в людині цінується не її матеріальне забезпечення, а розум.

2.5. Композиція:

Експозиція: звернення пана до короля, щоб той дозволив йому взяти воєводство, а король запропонував за це відгадати «три штуки».

Зав'язка: згода козака допомогти панові у виконанні складних завдань.

Кульмінація: козак замість пана успішно витримав іспит перед королем, давши відповідь на «три штуки».

Розв'язка: мрія пана здійснилася; козак у золоті вирушив додому.

2.6. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Для чого пан звернувся до короля? («Воєводство дати»)
- Які загадки запропонував король відгадати пану? Як це характеризує короля?
- Чим пояснити те, що козак вирішив допомогти пану і для цього змінив свою зовнішність?
- Чому, на вашу думку, саме козак впорався із завданням короля?
- Чи можна було дати інші відповіді на загадки короля? Виявіть власну кмітливість.
- Хто і для чого створює загадки?
- Що ми можемо сказати про ту людину, яка завжди може розгадати загадку?
- Чим же здивував козак короля, відповідаючи на його «штуки»?
- Прокоментуйте закінчення твору.
- Що висміює С. Руданський у своєму творі? Доведіть це на прикладі.

2.7. Творче завдання-конкурс.

Уявіть себе на місці короля. Які б ви «три штуки» запропонували відгадати панові?

3. Робота над співомовкою С. Руданського «Запорожці у короля» (15 квітня 1858 р.)

3.1. Виразне читання твору.

3.2. *Тема:* зображення приїзду козаків до польського короля, їх шаноблива зустріч.

3.3. Ідея: возвеличення мужності, кмітливості козаків, вміння бути дипломатичними.

3.4. Основна думка: у подібній ситуації поважають і цінують тих (козаків), кого побоюються.

3.5. Композиція.

Експозиція: приїзд запорожців до короля.

Зав'язка: здивування ляхів зовнішністю козаків, зокрема їх довгими вусами.

Кульмінація: ляхи намагалися посміятися над козаками та їх вусами, пригостивши їх сметаною.

Розв'язка: козаки попросили короля спробувати запропоновану ним сметану.

3.6. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Як король зустрів козаків?
- Опишіть зовнішність козаків за допомогою тексту.

(...В них жупани
Все кармазинові,
І самі такі хоробренні,
Вуса прездорові)

- Чому ляхи, побачивши довгі вуса козаків, вирішили нагодувати гостей сметаною?
- Як виявили винахідливість козаки, щоб запобігти насмішкам з боку ляхів?
- Якими рисами характеру наділені козаки, ляхи? (*Козаки — сміливі, чемні, відважні, вимогливі до себе і до інших; ляхи — підступні, боязливі, хитрі, діють за власними інтересами*)
- Чого вчить нас ця співомовка?
- Як ви поводитесь себе, перебуваючи в гостях, а також тоді, коли до вас завітають гості?

V. Застосовування знань та вмінь

1. Розв'язання тестових завдань

«Козак і король»

1. Про що просив пан короля?

- а) Дозволити не сплачувати податків; б) *дав воєводство*;
- в) збільшити земельні наділи.

2. За яких умов король пообіцяв задовольнити прохання пана? Пану необхідно було:
  - а) *відгадати три завдання*; б) не їсти три доби; в) *привезти королю*.
3. У чому полягала суть першого завдання короля?
  - а) Обійти півсвіту; б) *порахувати кількість зірок на літньому небі*;
  - в) відгадати, що у світі найситніше.
4. Скільки часу виділив король пану для надання відповідей на загадки?
  - а) *Рік*; б) півроку; в) два роки.
5. Як пан сприйняв загадки короля?
  - а) Був дуже здивований; б) *почав плакати*;
  - в) образився і висловив власне незадоволення.
6. Чому козак погодився допомогти пану?
  - а) *Був доброю людиною*;
  - б) хотів отримати грошове винагородження;
  - в) виявив бажання взяти участь у змаганнях із королем.

«Запорожці у короля»

1. Запорожцям, які приїхали до короля, було запропоновано:
  - а) зняти верхній одяг; б) *присісти*; в) відвідати смачної справи.
2. Описуючи зовнішність козаків, С. Руданський не зазначив про:
  - а) жупани; б) *зброю*; в) вуса.
3. Що здивувало ляхів у козаків?
  - а) *Довгі вуса*; б) кучеряве волосся; в) великі зуби.
4. Чим господарі вирішили нагодувати козаків?
  - а) Варениками з вишнями; б) смачними пиріжками; в) *сметаною*.
5. Як зреагували козаки на перше запрошення ляхів до столу?
  - а) Відмовилися, бо були ситими;
  - б) були дуже здивованими гостинністю господарів;
  - в) *попросили замінити одну страву іншою*.
6. Через що козаки «вуса прездорові вгору й завертіли»?
  - а) *Дуже наїлися*; б) були дуже здивовані увагою ляхів;
  - в) хвалилися ними.

Примітка. За кожную правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Дослідіть, чим співомовка С. Руданського «Козак і король» пов'язана з творами усної народної творчості. Відповідь вмотивуйте, наводячи переконливі приклади з твору.

2. Чому ж так цінується в людині її кмітливість, розум, почуття гумору? Власні думки обґрунтуйте на прикладах творів С. Руданського.
3. Яку винагороду отримав козак (С. Руданський «Козак і король») за правильні відповіді королю?
  - а) *Золото*; б) волю; в) багато худоби.

Картка № 2

1. Чому, на вашу думку, ляхи з такою пошаною приймають козаків у своїх хоробах (С. Руданський «Запорожці у короля»)? Доведіть власну точку зору.
2. З якою метою С. Руданський у творі «Козак і король» вводить до співовомовки третього героя — козака? Що вам у ньому подобається? Відповідь обґрунтуйте.
3. Чим закінчилося перебування козаків у короля (С. Руданський «Запорожці у короля»)?
  - а) *Вживанням страви, яку вперше запропонували козакам*;
  - б) король розлютувався на козаків і вигнав їх голодними;
  - в) танцями, співами гостей та господарів.

Картка № 3

1. Як король поставився до козаків (С. Руданський «Запорожці у короля»)? Чи можемо ми вважати, що він їх побоюється? Особисті міркування обґрунтуйте.
2. Чому, на ваш погляд, пан не зміг відгадати «три штуки» короля (С. Руданський «Козак і король»)? Відповідь вмотивуйте.
3. Яку відповідь дав козак на третю загадку короля (С. Руданський «Козак і король»)?
  - а) Треба сім разів відміряти, а один — відрізати;
  - б) *я не пан, а козак*;
  - в) на землі стільки каміння, скільки волосся у людини.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Знати зміст твору С. Васильченко «Свекор», скласти запитання до оповідання.

Урок № 61**С. ВАСИЛЬЧЕНКО «СВЕКОР»**

Мета: ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом С. Васильченка; розвивати вміння виразно читати та переказувати оповідання, визначати його ідейно-тематичне спрямування, характеризувати образ головного героя; виділяти основну думку в творі, грамотно висловлювати власні спостереження, дискутувати, відстоювати власну точку зору; формуват кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани до творчості С. Васильченка; любові, взаємоповаги в родині; прищеплювати учням риси доброти, чуйності, турботливого ставлення до людей.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет С. Васильченка, бібліотечка творів письменника, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Дайте визначення гумору. З якою метою письменники використовують його у власних творах?
- Наведіть приклади доброзичливого гумору, посилаючись на досвід та вивчені літературні твори.
- Які твори художньої літератури про дітей ви знаєте? Чи мають вони будь-який зв'язок між собою?
- Як ви ставитеся до своїх батьків? Чого вони навчають вас?
- Чим ми зобов'язані своїм батькам? Чи бувають у вас з ними деякі непорозуміння? Через що?

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу**

Кращий шлях зробити дітей гарними — це зробити їх щасливими.

О. Уайльд

Добрі діти — батькам вінець, а злі діти — кінець.
Народне прислів'я

*Твори С. Васильченка озвучують у людських серцях
найпотаємніші ліричні струни, оживляють веселі усмішки,
утверджують високі пориви до краси і гуманізму.*
О. Непорожній, В. Олійник.

1. Життєвий і творчий шлях С. Васильченка (матеріал для вчителя)

СТЕПАН ВАСИЛЬОВИЧ ПАНАСЕНКО (ВАСИЛЬЧЕНКО)

(1879 — 1932)

Рідне містечко на Чернігівщині видавалося таким любим та гарним, хоч у ньому, як і всюди, вікували злидні, за тяжкою працею біднота світа-сонця не бачила. Там 8 січня 1879 року народився майбутній письменник, там пізнав перші дитячі радощі й жалі. Чимала родина Панасенків — усіх було восьмеро — тулилася в старій, скособоченій хаті. Батько був чоботарем, мати по наймах за нужденний заробіток. Ні клаптя поля, ані хвоста в дворі. Як заходили жнива, вся родина за убогий сніп жала чуже. Степанко воду носив жінцям. Усі рясним потом обливались, а взимку так і не було в'їжно.

Довгими вечорами в хаті кипіла робота: батько шив чоботи і синів своїх старших того ремесла навчав. А менші залазили на піч і по черзі розповідали казки, вигадували всякі дивовижні історії. Степан завжди умів найдотепніше змостити. Був меткий, жвавий, беручкий до всякого діла.

В убогій сім'ї шанували правдиве слово, пісню, жарти. Батько був письменний (колись у дяка навчився грамоти), поважав освічених людей, знав ціну мудрій книжці. В хаті Панасенків любили Шевченкового «Кобзаря» і Гоголевого «Тараса Бульбу». Часом тут лунали пісні — «Ой, наступала та чорна хмара», «За Сибіром сонце сходить...», їх виводили дорослі й діти. Значно пізніше письменник Степан Васильченко (такий літературний псевдонім обере Степан Васильович Панасенко) згадуватиме: «Найсильніше враження справила на мене ця трійця: Пісня, Кобзар і Гоголь — твори, яким я не знаю рівних у світовій літературі. Перегортаючи «Кобзаря», я не один раз пригадував усе своє життя...»

Батько дбав, щоб діти вчилися, бо у спадщину ніякого достатку він їм не міг лишити «Учіться, діти, — казав, бувало, — та шукайте других шляхів».

П'ять років ходив Степан до початкової школи в Ічні. І закінчив її найкращим учнем. Його залишили при школі, щоб готувався до вчительської

семінарії. Минуло два роки напруженої праці. За цей час хлопець добре опанував програму, перечитав багато книжок російського і світового письменства (при школі була як для того часу багата бібліотека).

Шістнадцятилітній Степан їде вчитися до Коростишівської учительської семінарії. Щирим і зворушливим було прощання з рідними, односельцями. Дядьки й тітки, сусіди наказували: «Пам'ятай батька, шануй матір! Не забувай, з якого коліна вийшов. Нами, бідними, не гордуй. Кирпи не гни. З панами не водись».

Коростишівська семінарія була єдиною на Україні, куди приймали здібних дітей селянської бідноти. Вступити до неї було мрією, але щастило небагатьом, бо казенні кошти виділялися щороку тільки на 10–12 місць, а сплачувати за навчання незаможні батьки не могли. Тому вчилися в Коростишеві переважно діти багатіїв.

Світогляд майбутнього письменника формувався наприкінці ІХ століття, коли в Росії та Україні інтенсивно розвивався капіталізм, усе ширше розгорталася революційна боротьба робітничого класу проти буржуазії.

Школою ідейного гарту для Степана Панасенка став літературно-художній гурток, де молодь виховувалася на кращих зразках революційної літератури та мистецтва. У роботі гуртка майбутній педагог і письменник брав найдіяльнішу участь.

Осінь 1898 року. Село Потоки під Каневом. Тут по закінченні семінарії опинився молодий учитель. Школа в старій напівструхлявілій хаті під солом'яною стріхою. З кутків тягне вогкістю й цвіллю. Сиро, непривітно. Майже така сама і вчителева квартира. Голі стіни, голий стіл, кривоніге ліжко, три стареньких стільці. Оці нема за що зачепитися. Сумно на душі у Степана, жура серце діймає. Правда, його тепер величатимуть «господин учитель». Та дарма! Він зроду-віку не забуде свого мужицького коліна.

Не горнувся Степан у семінарії до поповичів та куркуленків. Перед ним — висока місія просвітителя дітей сільської голоти. Ось до кого слатиметься його життєва дорога.

Для дорослих молодий учитель організував вечірні класи. А згодом утворив аматорський драматичний гурток. П'єси ставили не тільки в Потоках, а й у навколишніх селах. Гарна слава про вчителя полинула по всьому повіту. Літні селяни любили і поважали Степана Васильовича, а молодь мало не на руках носила.

Бурхлива діяльність учителя не сподобалась місцевим панкам. Піп Діановський спочатку не спускав ока з Степана Васильовича, а далі заходився повчати: мовляв, навіщо мужикові грамота, хай краще молиться Богу. Але ні піп, ні пристав, ні урядник — ніхто з місцевого начальства так і не зміг перетягнути на свій бік молодого вчителя.

Одного разу Степан Васильович став свідком обурливої сваволі і знущання писарчуків у канцелярії пристава над безневинним сільським парубком. Він написав про це в газету.

За розпорядженням інспектора Степана Васильовича перевели до Богуслава. У Богуславі молодий учитель охоче спілкувався з робітниками, приходив до них, брав участь в обговоренні громадських подій.

Не встиг молодий учитель як слід оговтатися у маленькій школі села Карапиші, як його знову зірвали з місця і перевели до Драбова.

У 1904 році Степан Васильович вступає до Глухівського учительсько-го інституту, який не закінчив.

Письменник давно мріяв потрапити в робітниче середовище. Він добивається переведення в село Щербенівку на Донбасі. Але не встигає ще придивитись до бурхливого шахтарського життя, як його разом з іншими вчителями за куркульським доносом арештовують, запроторюють до бахмутської тюрми.

У тюрмі Васильченко познайомився з осетином Олексієм Хостнаєвим. Поет у душі, той знав силу-силенну казок рідного народу і вечорами їх розповідав. Згодом, на волі, вчитель-українець запише ті осетинські казки, літературно опрацює і надрукує. Довго й терпеливо Степан Васильченко навчав свого побратима грамоти, читав йому «Кобзар».

Польовий суд виправдав Васильченка. Та на цей час його звалив з ніг тиф. Ледве оклигавши, вийшов з лікарні. Куди тепер? Учителювати йому заборонили. Поїхав до матері в Ічню. У старій напіврозваленій хаті вона сама доживала віку, тяжко бідуючи. Батько помер, із братів і сестер декотрі поодружувалися, інші подалися в найми, на заробітки.

Васильченко живе з приватних уроків.

...Його шлях в літературу почався ще в сільській школі, коли складав свої перші вірші, наслідуючи Шевченка, Пушкіна, Кольцова. Інтернатське життя в семінарії мало сприяло літературним заняттям. Правда, його класні твори, часто писані в художній формі, до сліз зворушували викладача словесності.

У перші роки вчителювання Васильченко веде щоденник — «Записки вчителя», нотуючи туди все пережите й бачене. В ньому подибуємо цікаві епізоди, які згодом письменник розгорне в новели, повісті.

В Ічні Васильченко по-справжньому взявся до літературної творчості. Улюблений жанр письменника — оповідання.

Редакція газети «Рада» запропонувала Васильченкові постійну роботу, і 1910 року він переїздить до Києва.

У газеті Васильченко веде відділ театральної хроніки.

Художні твори С. Васильченка, які стали відомі читачам у 1910 році, позначені яскравою майстерністю, оригінальністю, вони свідчать про тонкий художній смак автора.

Першорядне значення у творчому зростанні Васильченка мав Т. Шевченко, який, по суті, визначив його літературно-естетичний ідеал і став провідною зіркою на всьому літературному шляху письменника.

Однак популярність Васильченка як письменника зростала, бо протягом 1917–1920 років вийшли численні збірки його дореволюційних новел та повістей. Васильченка обирають делегатом на військові з'їзди. Незабаром письменник демобілізується через хворобу серця, деякий час живе в рідній Ічні, а потім знову переїздить до Києва.

Спочатку він — вихователь дитячого будинку, потім (1922–1928) — учитель 61-ї трудової школи імені І. Франка в Києві.

Виступав С. Васильченко і як перекладач. Степан Васильович перекладав М. Лєскова, М. Гоголя, О. Серафимовича, В. Короленка і робив це з великою любов'ю та натхненням.

Напружена інтенсивна діяльність письменника позначилась на його здоров'ї. В останні роки він усе частіше скаржився на серце. І коли недуга почала дошкуляти, облишив роботу в школі. Правда, думав, що це тимчасово, бо життя свого без дітей-школярів не уявляв.

11 серпня 1932 року Степан Васильченко помер.

У затінку крислих яворів на Байковому кладовищі в Києві — довічний сум його могили.

2. Вступне слово вчителя про С. Васильченка як дитячого письменника

С. Васильченко, письменник і вчитель, завжди любив дітей і присвятив їм чимало щирих і правдивих творів, у яких подав цілу галерею дитячих образів.

Вболіваючи за долю дітей з народу, Васильченко вважав, проте, «за неприродне малювати їхнє життя одними сумними фарбами... Не слід навмисне гасити бадьорість, життєздатність, радість, життя...»

Діти — герої Васильченкових оповідань — жваві, дотепні, сповнені енергії, кмітливі, допитливі. Життя бідняцьких дітей — безхлібне й невеселе, від недоїдання вони худі аж світяться, стають сумними й зажуреними, але досить їм ласкаве слово сказати, приголубити, і вони широко, подитячому втішаються. Та це лише початок шляху, де на них чекатимуть розчарування, зіткнення з соціальною кривдою і боротьба за людську гідність. Дитячий світ маленьких героїв, немов крапля чистої джерельної води, вбирає в себе і віддзеркалює промені сонця і хмари життєві.

За порівняно короткий час ім'я Степана Васильченка стало досить популярним, найкращі його твори з учительського життя, про селян та їхніх дітей здобули визнання серед широких читацьких кіл.

3. Опрацювання твору С. Васильченка «Свекор»

3.1. Виразне читання, переказування уривків з твору.

3.2. Історія написання твору «Свекор».

Вперше опубліковано в часопису для дітей старшого та молодшого віку «Молода Україна», що видавався у Києві (1911, № 9).

В українському літературно-мистецькому та економічно-науковому журналі «Нова громада», де вперше була надрукована авторська інсценізація «Свекра» (1924, № 36), через рік (1925, № 5–6) С. Васильченко писав: «Дітей ця п'єска захоплює своїм художнім комізмом. За успіх її свідчить і те, що протягом трьох місяців вийшло її друге видання».

3.3. Особливості назви твору.

З м'яким доброзичливим гумором письменник змальовує образ Василька, який любить «старувати», тобто серйозно, по-дорослому повчати старших. Тому головний герой і є «свекром».

3.4. *Тема:* зображення малого Василька — свекра, який хоче одружитися, бути господарем, але, дізнавшись про обтяжливість та відповідальність цієї справи, відразу відмовляється від власного рішення.

3.5. *Ідея:* висміювання Василя за намагання одружитись з Ганною, яка врятувала його з багнюки, та бажання хлопця вести безпечне і безтурботливе життя.

3.6. *Основна думка:* господарювання виявляється не на словах, а в конкретній діяльності, сумлінній праці, великій відповідальності за доручені справи.

3.7. Жанр: оповідання соціальної спрямованості.

3.8. Сюжет і композиція.

Малий хлопець Василько, якого було прозвано свекром через те, що він повсякчас усім робив зауваження, чимось був незадоволений, вирішив одружитися. Все було готово до сватання. А коли батько зобов'язав сина працювати, заробляти гроші, доглядати за родиною, Василько миттєво змінює власне бажання і говорить: «Так то й женитись!.. Там тобі така морока й що нехай його й кат візьме! ..»

За зовнішньо благополучним родинним затишком криється соціальна кривда: не так уже безжурно живеться батькам і старшим братам та сестрі Василька, які з ранку й до ночі важко працюють. Їхнє життя повне всіляких знегод, але вони вміють пожартувати, посміятися.

Експозиція: Василько, який завжди у дорослих викликав усмішку, всім намагався зробити зауваження, чимось висловити власне незадоволення.

Зав'язка: виявлення бажання хлопця одружитися з Ганною, яка врятувала з багнюки його самого та його чоботи.

Кульмінація: щоб бути господарем, слід заробляти гроші, доглядати й годувати батьків, але це не для Василя.

Розв'язка: одруження для Василя — велика морока.

3.9. Характеристика образу Василька. Орієнтовний план.

- 1) Василь — наймолодша дитина в родині бідного селянина.
- 2) Портрет хлопця. («...сірими великими очима, що суворо оглядали всякого з-під великого чола, поважна хода; гукне, наче гримає старий, бородатий Микола — чабан»)
- 3) Василь — «свекор».
- 4) Риси характеру «свекра»:
  - а) непосидючий;
  - б) завжди чимось незадоволений;
  - в) праведник (полюбляв повчати інших);
  - г) лінивий до читання;
  - д) безпечний;
  - е) наївний.
- 5) Жарт з героєм щодо його одруження.

3.10. Опрацювання змісту твору за питаннями:

- Чи чули ви в розмові дорослих слово «свекор». Кого воно стосується?

- Чому Василько завжди викликав усмішку в дорослих?
- У чому виявляється «старування» Василька?
- Якою улюбленою справою захопився хлопець?
- Як «свекор» ставився до навчання?
- Чим пояснити те, що Василько дав згоду на одруження?
- Що ми дізналися про родину, в якій жив хлопець?
- Якою уявляв «свекор» свою дружину?
- Чим заслужила на велику увагу Василька чорноброва Ганна?
- Які обов'язки були в батька хлопця як господаря?
- Чому Василько відмовився одружуватися?
- Як хлопець сприйняв жарт відносно себе?
- Який висновок зробив «свекор» щодо власного одруження?
- Що комічного у творі?
- Чого вчить нас це оповідання?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язування тестових завдань

1. Коли Василько гукав корову, то, не бачивши його, можна було подумати, що це:
  - а) грім серед ясного неба;
  - б) *гримає старий, бородатий Микита-чабан*;
  - в) якийсь чародій здійснює своє чаклунство.
2. «Свекор» був дуже незадоволений, якщо хтось:
  - а) з ним не привітався; б) *за обідом накришить хлібом на столі*;
  - в) насміхався з нього.
3. «Он бач, що там таке!» — говорить Василько, показуючи на образи тому, хто:
  - а) не вірив у його мудрість; б) намагався образити хлопця;
  - в) *не знімав шапку, входячи до хати*.
4. Через Василькову сердитість, батько пророкував йому, що той буде:
  - а) *старшиною*; б) дружкою; в) гетьманом.
5. «Свекром» хлопця зивали:
  - а) старі люди; б) *всі в сім'ї*; в) ті, кого він ображав.
6. Кількість членів родини Василька:
  - а) *шість*; б) вісім; в) десять.
7. З якою пропозицією звернувся батько до своєї родини після вечері? Про:

- a) Необхідність жати панське поле;
  - б) важливість негайного ремонтування даху хатини, яка протікає від дощу;
  - в) *одруження когось із синів, щоб той потім перейняв від батька господарство.*
8. Улюбленим заняттям Василька було:
- a) ходити на рибалку; б) випасати корову; в) *гратися з цяцьками.*
9. Для чого, на думку Василя, йому потрібна була дружина? Щоб:
- a) розважала його; б) *готувала їжу і сорочки прала;*
  - в) доглядала за худобою і обробляла городину.
10. Рятуючи Василька з багнуки, чого не робила Ганна?
- a) *Чистила чоботи;* б) терла носа; в) поцілувала.
11. Про який весільний обряд згадується в оповіданні?
- a) Заручени; б) *сватання;* в) плетіння вінка.
12. Чому Василько змінив власне рішення щодо одруження? Бо:
- a) не хотів ходити до громади;
  - б) *треба заробляти гроші і сплачувати податки;*
  - в) виявив бажання навчатися як і його брат Петро.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Який сміх використовує С. Васильченко, зображуючи головного героя оповідання? Доведіть це, посилаючись на зміст твору.
2. Вмотивуйте, використовуючи власні знання і зміст твору, чи складно бути батьками. Що вам відомо про обов'язки ваших батьків?
3. Оповідання «Свекор» С. Васильченка написано:
a) у 1911 р.; б) 1921 р.; в) 1907 р.

Картка № 2

1. З якою метою, на ваш погляд, С. Васильченко у творі «Свекор» намагається висміяти бажання хлопця одружитися? Дайте власну оцінку цьому, посилаючись на зміст оповідання.
2. Обґрунтуйте, кого ми можемо назвати справжнім господарем? Які обов'язки були в батька Василька?
3. Василька було названо «свекром» через те, що він:
a) був схожий обличчям на матиного батька;
- б) *полюбляв «старувати»;*
- в) часто використовував це слово у власному мовленні.

Картка № 3

1. Що, на ваш погляд, не дало можливості хлопцю самоствердитися в родині, взяти відповідальність за господарство? Особисті міркування обгрунтуйте.
2. Опишіть, як у творі зображено приготування до обряду сватання. Через що, на вашу думку, хлопець дійшов висновку, що одруження — це «така морока»?
3. Очі у Василька були:
а) чорні й малі; б) сині й великі; в) *сірі й великі*.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності****VIII. Домашнє завдання**

Підготувати ідейно-художній аналіз твору С. Васильченка «Басурмен», скласти питання до оповідання.

Урок № 62**С. ВАСИЛЬЧЕНКО «БАСУРМЕН».****ДОБРОЗИЧЛИВИЙ ГУМОР У ТВОРІ**

Мета: продовжити знайомити учнів з творчістю С. Васильченка, зокрема докладно проаналізувати його твір «Басурмен», а саме: з'ясувати ідейно-тематичне спрямування, особливості композиції, назви оповідання тощо; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, логічне і абстрактне мислення, вміння сприймати гумор і осмислювати його, грамотно висловлювати власну думку; виховувати шанобливе ставлення до творчості С. Васильченка, власних батьків, прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет С. Васильченка, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент**

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Які враження у вас виникають від читання творів для дітей С. Васильченка?
- Чому цей письменник багато творів присвятив вам?
- Чим повчальні оповідання С. Васильченка?
- З якою метою письменник використовує у своїх творах гумор?
- Як у творах С. Васильченка невеликими епізодами відображено життя простого люду?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

*Талант С. Васильченка неповторний, невмирущий.
...до нових і нових поколінь читачів іде барвисте Васильченкове слово,
живе про нього добра пам'ять.
О. Непорожній, В. Олійник*

*Ах, скільки радості, коли ти любиш землю,
Коли гармонії шукаєш у житті!
П. Тичина*

1. Аналізування твору С. Васильченка «Басурмен»

1.1. Виразне читання твору, переказування уривків, що найбільше сподобалися, вразили.

1.2. Історія написання.

Уперше опубліковано у збірці: С. Васильченка «Оповідання», виданий у Києві 1919 року.

1.3. Особливості назви твору.

Головним героєм оповідання є хлопчик Семен, який не любив молитися Богу, за це його мати сварила і називала басурменом. Таким чином, басурмен — це відступник; той, хто не вірить у Бога і не дотримується його заповідей.

1.4. Тема: зображення селянського хлопчика Семена, який ніяк не хотів молитися, порозумітися з Богом, через що його було названо басурменом.

1.5. Ідея: возвеличення життєрадісної вдачі хлопця, який любить пофантазувати і прагне збагнути допитливим дитячим розумом та серцем навколишній світ.

1.6. Основна думка: кожна людина індивідуальна, вільна у власному виборі, має право на самовизнання, самоствердження.

1.7. Жанр: оповідання з елементами уявного, фантастичного, казкового.

1.8. Сюжет і композиція.

Мати, сама не дуже богомільна, примушує Семена ревно молитися. А малоого зовсім не надять поклони та нудне моління перед іконами. У ньому підсвідомо народжується протест проти Бога, його не лякає і картина «Страшного суду», що висить у хаті. Це і змусило матір назвати Семена басурменом (той, хто не вірить у Бога, не молиться).

За куріння батьківської цигарки мати виганяє хлопця з хати. Семен тікає за клуню, в кропиву. Там він починає мріяти над тим, чим би розжаліти до себе матір. Хлопець уявив власне поховання, як його несуть у труні до ями з попами, мати плаче. Тільки його хотіли всунути в яму, як хлопець підхопився і втік.

Перебуваючи на лузі, хлопець сприймає музику природи, якою він насолоджується. Тут серед цієї природної краси Семен намагається правити службу, ніби дякон у церкві. Так Семен відчув себе новим паламарем.

Експозиція: інтер'єр хати, де живе Семен, дорікання матері сину за його нешанобливе ставлення до Бога.

Зав'язка: покараний матір'ю за паління батьківської недокуреної цигарки, Семен тікає з хати.

Кульмінація: уявне поховання басурмена, його втеча з труни.

Розв'язка: перебування хлопця в оточенні природної краси та музики; Семен — новий паламар.

1.9. Характеристика образу Семена. Орієнтовний план.

1. Непорозуміння Семена з матір'ю.
2. Семен, за словами його матері, — «лобань», «безсоромник», «харцизяка», «невіра», «хрещена тварина», «басурмен».
3. Риси характеру басурмена:
  - а) наполегливий;
  - б) чуйний;
  - в) винахідливий;
  - г) хитрий;
  - д) спритний.
4. Здебільшого хлопець:
  - а) великий романтик і фантазер;
  - б) полюбляє природу;
  - в) музичне сприйняття світу природи.
5. Семен на лузі, «як регент у церкві».

1.10. Опрацювання змісту твору за питаннями:

- Опишіть за допомогою тексту твору хату, де живе Семен.
- Якою у творі зображена мати? («...підтикана..., червона од огню, з пас-мами на чолі кіс, що вибивалися з-під очіпка»)
- Що необхідно було зробити Семену перед сніданком? Чому була така необхідність у цьому?
- Чим пояснити те, що мати, Семена називала басурменом?
- Як мати сварила сина за його непокірність Богові?
- Чому Семен вважався грішником? А кого, на вашу думку, можна на-звати грішником?
- Яку молитву промовляв хлопець за матір'ю? Чим молитва була при-зупинена?
- Що побачив Семен позаду себе, коли молився?
- За що було вигнано хлопця матір'ю з хати?
- Для чого Семен вдався до уявного?
- Що відчув хлопець на лузі?
- Як бусурмен сприймав музику природи та її красу?
- Яке значення приділяється опису природи?
- За допомогою яких художніх засобів зображено пейзаж? Наведіть приклади.
- Назвіть музичні звуки оркестру, яким керував Семен, як регент у церк-ві. («*Комахи, мушки, усякі кузьки запищали цілими роями, кожний по-своєму, як той голосливий хор*», «...у срібні струни вдарив невидимий цим-баліст»; «*закували срібними молоточками ковалики, золоті десь вінчики кюючи*»; «*святі кравчики зашуміли на срібних машинах*»)
- Чому хлопця наприкінці твору названо новим паламарем?
- Чим вражає нас природа, до якої потрапив Семен?
- Закінчивши читати оповідання, висловте своє ставлення до хлопця?
- З якою метою С. Васильченко використав доброзичливий гумор у творі? Наведіть приклади.

V. Закріплення вивченого матеріалу за темою «С. Васильченко “Басурмен”»

1. Розв'язання тестових завдань

1. Семенова хата здається йому:
  - а) темним льохом;
  - б) великим гарбузом;
  - в) новозбудованим палацом.

2. Мати не давала Семену снідати, бо він не:
а) помив рук; б) *помолився Богу*; в) допоміг їй по господарству.
3. Висловлюючи своє незадоволення Семеном, мати називала його:
а) *лобанем і безстрашником*; б) підступником і гувлісою;
в) дурнем і ледацюгою.
4. Бусурмени, на думку матері, це ті, хто:
а) відцуралися своїх батьків; в) *не бажують молитися Богу*;
б) не дотримуються власних обіцянок.
5. На стіні в хаті висіла велика картина, де був зображений:
а) чоловічий монастир; б) *страшний суд*; в) портрет Ісуса Христа.
6. Чим лякала мати Семена за його відступництво?
а) Залишить без обіду; б) заборонить гуляти;
в) *пеклом, киплячим казаном*.
7. Семен «перед іконами стоїть, як...»:
а) великий грішник; б) *солдат на варті*; в) висяча лампадка.
8. Коли Семен вимовляв молитву, в нього був голос:
а) *плаксивий*; б) тремтячий; в) жалісний.
9. Що перешкоджало читанню молитви?
а) Шарудіння миші в кутку хати; б) стук у вікно;
в) *у печі щось зашкварчало*.
10. Під час молитви, б'ючи поклони, Семен побачив, як:
а) кіт їсть сметану; б) *собака заглядав до комори, де лежало сало*;
в) кури псують городину.
11. Що побачив Семен на вікні?
а) Шматок пирога; б) кілька цукерок;
в) *великий батьківський недокурок цигарки*.
12. Покараний матір'ю, Семен втік:
а) *за клуню у кропиву*; б) за кущі шипшини, що росли біля річки;
в) е поле, а там на луг.
Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Чому, на вашу думку, мати примусила Семена помолитися? Чи є це обов'язковим зараз?
2. Дослідіть, як мати ставиться до свого сина? Особисті міркування вмотивуйте.

3. Намагаючись викликати ще більший жаль до себе з боку матері, Семен уявив:
  - а) як його розтерзали собаки; б) захопили і вбили розбійники;
  - в) себе мертвим у труні і власне поховання.

Картка № 2

1. Через що, на ваш погляд, Семен не дуже сприймав материнську погрозу стосовно майбутнього «страшного суду». Свою думку доведіть.
2. Прокоментуйте, як сам письменник ставиться до Семена. Власні спостереження обґрунтуйте.
3. Скільки ікон було в хаті Семена?
  - а) дві; б) три; в) п'ять.

Картка № 3

1. З якою метою, на вашу думку, О. Васильченко використовує уявне, казкове в оповіданні. Висловлюючись, посилайтесь на зміст твору.
2. У чому індивідуальність Семена? Чим пояснити те, що він прагне самотійно осмислити навколишній світ і вдається до фантазування?
3. Серед музики і співів природи Семен був:
  - а) чарівним диригентом; б) новим паламарем; в) художнім митцем.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності

VIII. Домашнє завдання

Проаналізувати гумореску «Ля-ля-ля».

Урок № 63

С. ОЛІЙНИК «ЛЯ-ЛЯ-ЛЯ»

- Мета:** познайомити учнів з життєвим і творчим шляхом С. Олійника — видатного українського гумориста; проаналізувати його твір «Ля-ля-ля», виділяючи тему, ідею, основну думку; розвивати вміння виразно і вдумливо читати художні твори, розуміти підтекст, спрямованість; логічно мислити; грамотно висловлювати власну думку; формувати кругозір, світогляд учнів; виховувати почуття пошани до творчості С. Олійника, до українського гумору загалом; прищеплювати інтерес до результатів власної праці.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет С. Олійника, бібліотечка творів письменника та митців гумору інших народів світу, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Через що люди по-різному сприймають сміх, одні — ображаються, інші — сміються досхочу?
- Чому говорять, що сміх додає життя?
- Яке значення має гумор для українців?
- Які письменники-гумористи світової літератури вам відомі?
- З якою метою письменники, окрім доброзичливого сміху, використовують також іронічний? Наведіть приклади.
- Які сучасні гумористичні видання ви знаєте?

III. Оголошення теми та мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності школярів

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу

Якщо ти усміхнешся світові, він відповідь усмішкою.

Я. Райніс

Пісня складами славна.

Народне прислів'я

Треба любити людину. Більше, ніж самого себе.

Тоді тільки ти маєш право сміятися.

Остап Вишня

1. Життєвий і творчий шлях С. Олійника (матеріал для вчителя)

СТЕПАН ІВАНОВИЧ ОЛІЙНИК

(1908–1982)

Степан Олійник майже чотири десятиліття свого життя віддав праці в літературі, понад п'ять десятиліть — у журналістиці, безпосередньо в роботі в редакціях газет, виступам на сторінках літературно-художньої преси. Поет-лірик (а свої перші вірші він надрукував в одеських газетах

уже в середині 20-х років) і публіцист, автор нарисів і репортажів, він одразу після Великої Вітчизняної війни стає одним з активних новобранців у жанрі гумору й сатири. Минають роки, десятиліття, і С. Олійника вже знають як автора багатьох збірок гумористичних і сатиричних творів — численних усмішок, гуморесок і фейлетонів, що, будучи надрукованими в республіканських газетах або в журналі «Перець», на сторінках «Правды», журналу «Крокодил» та інших союзних видань, доходили до мільйонів читачів і здобували масову, всенародну популярність.

Становлення таланту Олійника-поета припадає на 30-ті й початок 40-х років. У цей час молодий літератор працює переважно як журналіст — спочатку в одеській газеті «Чорноморська комуна», потім у редакціях «Вістей», «Радянської освіти» і після війни — в журналі «Перець». Як виявилось, це була добра життєва школа, що плідно позначалась на формуванні його громадянських позицій і творчого обличчя літератора — поета-лірика, гумориста, сатирика. Справді-бо, в історії української гуморески це відрадний факт, і вже перші збірники гумористичних і сатиричних творів С. Олійника «Мої земляки» (1947), «Наші знайомі» (1948) засвідчили про прихід у літературу талановитого і самобутнього майстра сміху. Це підтвердила і широка популярність поетових усміхнених, а часом і ущипливо-приперчених віршів, і одностайно схвальні відгуки на них тодішньої критики, і присудження авторові за збірку «Наші знайомі» високої відзнаки — Державної премії СРСР.

Поет недаремно з дитячих літ вслухався в гомін життя, виявляв як найпильнішу увагу до сучасності і настійно навчався її самобутньому художньому осмисленню.

Народився Степан Іванович Олійник 3 квітня 1908 року в селі Пасисели (Балтський район) Одеської області в родині селянина-бідняка.

Дитинство його пройшло в селі Миколаївка Третя Ісаківського (нині — Миколаївського) району, куди переїхала родина Олійників. Тут хлопець закінчив початкову школу, тут пізнав щоденні турботи селян-хліборобів, тут дізнався про велику подію в світі — Велику революцію, яка відкрила бідняцьким дітям шляхи до навчання, освіти, громадської діяльності. С. Олійник продовжив своє навчання в Одесі: закінчив трудову семиричну школу імені Лесі Українки (1926), а згодом кооперативний технікум (1929) і педінститут (1934).

Допитливий, пильний до всього хлопець був свідком знаменних оновлень і перетворень у рідному селі і в районі, що їх принесла революція.

У дні Великої Вітчизняної війни С. Олійник активно виступає як працівник нашої преси та як літератор, друкуючи нариси, газетні репортажі, вірші. З березня 1942 до листопада 1943 року він працює в газеті «Сталинградская правда», пише твори високої драматичної напруги, сповнені пафосу героїки, самовідданості й патріотизму. Твори С. Олійника сталінградського циклу дають уявлення і про досвід письменника як поета-громадянина, пізнаний і набутий у дні Вітчизняної війни.

Уже в повоєнні роки С. Олійник із щирою вдячністю згадував тих, у кого він навчався мудрій науці життя, хто підтримував його у великих і малих турботах, ставав для нього добрим прикладом. В автобіографічних розповідях поет присвячує слово любові матері, батькові, землякам-хліборобам, сільським учителям, широко знаним і вже уславленим письменникам В. Сосюрі, І. Микитенку, Остапу Вишні.

Чуття жарту, гумору, комічного в С. Олійника формувалося й міцніло з дитячих літ, і джерело його — багатюще, щедротне мудрістю і вічним оптимізмом народне життя.

Перебування С. Олійника в технікумі й інституті, праця в редакціях газет навчали уважному ставленню до подій, явищ сучасності, сприяли пізнанню життя з його неповторними бувальщинами і комічними колізіями, яскравих людських «натур», самобутніх типів. Усе це знаходило своєрідне зображення в його творах.

Так улюблений жанр віршованої гуморески й усмішки залишається на довгі роки для С. Олійника і формою, і засобом поетизування нового, передового в сучасній дійсності, відкриття й уславлення суспільного діяння героя-сучаника. У творах письменника наголошується на таких актуальних питаннях, як громадянська високість і чистота моральних якостей сучасника, культура людських взаємин. Поет підносить на п'єдестал шани героїв-трудівників, гідних найтепліших барв і найширшого уславлення.

Стосовно сатири, у С. Олійника цей пафос гострий, авторове ставлення до вад, недоліків — рішуче, непримиренне. Він — майстер висловлювати та викривати негативне. Винахідливо висміює поет-сатирик міщанство, обивательщину.

Погляд митця осягає величезний життєвий лан — осягає, щоб виполовати з нього бур'яни, всякий непотріб, шкідливий для корисних урожайних злаків.

Сатирик виводить на світло діяння різних типів, зокрема губителів природи — браконьєрів, формалістів, методи діяння підлабузників;

висміює, піддаючи осуду, ледарство, утриманство, споживацьку психологію і загалом аморальний спосіб життя окремих членів суспільства.

Девіз і гасло всієї творчості та громадської діяльності поета-лірика, гумориста, сатирика — це, кажучи його словами, невисипуща турбота про те, «щоб люди всі були щасливі, щоб захистити від зла добро!» Життя і творчість Степана Олійника сповна потверджують вагомість і слухність цих слів.

2. Теорія літератури (повторення)

2.1. Гумор (англ. *humor* — настрої; удача, натура, від лат. *humor* — волога, рідина) — доброзичливий сміх, спрямований на викриття певних вад людського характеру чи неадекватності у житті людей, у їх поведінці, спосіб зображення комічного.

2.2. Сатира (лат. *satira*, від *satura* — суміш, усяка всячина) — вид художньої літератури у прозі чи віршах, де зображення здійснюється через різке осміювання, критику всього негативного. Об'єкт висловлювання часто малюється в перебільшеному смішному чи комічному вигляді. У вузькому значенні — вірші з таким змістом.

3. Опрацювання твору С. Олійника «Ля-ля-ля» (1981)

3.1. Виразне читання гуморески.

3.2. Тема: відчуття незадоволення ліричного героя від слухання «обридливого “ля-ля-ля!”» у порівнянні з Шаляпіним і Гмирею.

3.3. Ідея: ушлявлення справжніх митців слова і музики; засудження тих, хто не має вміння, хисту, обдарованості, голосу для співів на сцені, а тільки здійснює — «вереск», «лящання».

3.4. Основна думка:

- 1) людина полюбляє співати, танцювати, слухати музику, але не кожний сам обдарований у цьому;
- 2) виконавець пісні по-різному сприймається слухачами або глядачами, оскільки у кожного з них є індивідуальний смак.

3.5. Обговорення змісту гуморески за питаннями:

- Чи полюбляєте ви ходити до театру? Як ви ставитеся до різних виконавців пісень?
- Яким пісням ви віддаєте перевагу?
- Для чого С. Олійник таланти минулого порівнює з талантами сучасності?
- Яким ми уявляємо виконавця «ля-ля-ля!»?
- Про що свідчить перебільшення у відображенні співака?

- Якою лексикою оперує автор щодо відображення героя на сцені?
- Що критикує С. Олійник у творі?
- Як ви ставитеся до цієї гуморески?
- Які українські музичні групи вам відомі? Якій саме ви надаєте перевагу? Чому?
- Чим пояснити, що музичні смаки людей індивідуальні?
- Яким ви бачите у майбутньому сучасного співака? Власні думки обґрунтуйте.

3.6. Художні особливості гуморески:

- повтори: «ля-ля-ля!»;
- метафори: «чув весь світ», «бацати ногами», «динамік «верещить,... лящить «ля-ля-ля!»»;
- епітет: «крикливе «ля-ля-ля!»»;
- порівняння: «мікрофон...несе, мов гирю,..верещить, ...як недорізаний козел»;
- риторичні оклики: «... «ля-ля-ля!», «запас незайманих джерел!», «як недорізаний козел», «у нас подібних співаків»;
- риторичне запитання: «збагни — чи спів то, чи розмова?»

3.7. Цитатна характеристика діяльності співака на сцені.

Виконавець — «цей мікрофон... несе, мов гирю», «за собою тягне дріт», «завзято бацає ногами», «безголосий», «верещить, ...як недорізаний козел!», «чи спів то, чи розмова?», «щось шепче й вертиться, кружля», «лящить обридле, крикливе «ля-ля-ля»».

3.8. Композиція.

Експозиція: порівняння виконання пісні у минулому (Шаляпін, Гмиря) і з теперішнім часом.

Зав'язка: опис поведінки і співу виконавця на сцені, що іронічно сприймається ліричним героєм твору.

Кульмінація: «Та щось багато розвелося
У нас подібних «співаків!»»

Розв'язка: таке виконання пісні, як на сцені, можна почути і по радіо.

V. Закріплення вивченого матеріалу за гуморескою С. Олійника «Ля-ля-ля»

1. Розв'язання тестових вправ

1. Кого було колись чути «без мікрофона на весь світ»?
  - а) Езопа; б) Шаляпіна; в) старця-бандуриста.

2. Мікрофон порівнюється:
    - а) з книгою; б) лампою; в) *гирею*.
  3. За собою співак тягне:
    - а) магнітофон; б) танцюристів; в) *дрім*.
  4. Потрапивши на сцену, співак:
    - а) усіх широко вітає під аплодисменти; б) *бацає ногами*;
    - в) починає плигати і махати руками.
  5. С. Олійник у творі іронічно зазначає, що «динамік в залі верещить, як...»:
    - а) нечиста сила; б) *недорізаний козел*; в) бита собака.
  6. Співака у творі названо:
    - а) *безголосим*; б) убогим; в) бездарним.
  7. На сцені герой під час виконання пісні:
    - а) *вертиться і кружляє*; б) пританцьовує навприсядки;
    - в) бігає біля глядачів.
  8. У співі слухач не може розібрати:
    - а) мови; б) *слів*; в) акценту.
  9. Художній засіб, який використав С. Олійник у рядку: «Лящить “ля-ля-ля!”», називається:
    - а) епітетом; б) *метафорою* в) алегорією.
  10. Як у творі характеризується «ля-ля-ля»?
    - а) *Обридливе і крикливе*; б) скигляве і моторошне;
    - в) жакливе та огидне.
  11. «Ля-ля-ля!» можна почути безпосередньо не тільки на сцені, але й:
    - а) *по радіо*; б) телебаченню; в) магнітофонному запису.
  12. Чому автор був незадоволений подібними співаками?
    - а) *Їх кількість надто збільшилася*;
    - б) вважав це втраченим мистецтвом;
    - в) намагався позбавити себе від такого слухання.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Розкажіть, посилаючись на зміст гуморески, яким, на думку С. Олійника, повинен бути співак.
2. Порівняйте ставлення до співака «ля-ля-ля!» ліричного героя твору і власне. Особисті думки обґрунтуйте.
3. Гумореску «Ля-ля-ля» С. Олійник написав:
  - а) у 1949 р. б) 1971 р. в) 1981 р.

Картка № 2

1. Поміркуйте та висловте власну думку стосовно того, якими ж були співаками Шалаяпін, Гмиря. Власні міркування вмотивуйте.
2. Чому С. Олійник хвилюється з приводу того, що таких «співаків», які виконують «ля-ля-ля», останнім часом збільшилося? Чи є це загрозою для мистецтва слова, музики і співу? Свій погляд аргументуйте.
3. Скільки разів у творі «Ля-ля-ля» повторюється його назва?
а) Двічі; б) *тричі*; в) один раз.

Картка № 3

1. Доведіть, що народне прислів'я «Як умієш, так і пієш» розкриває основний зміст твору С. Олійника «Ля-ля-ля»
2. Якими, на ваш погляд, повинні бути майстри сцени? У чому повчальне значення мистецтва слова, музики та співу? Думки обґрунтуйте, посилаючись на власний досвід та зміст твору.
3. Виконавець «Ля-ля-ля» — це:
а) дитина; б) *молода людина*; в) школяр.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****VIII. Домашнє завдання**

Підготувати міні-розповідь «Як я навчаюсь», проаналізувати гумореску С. Олійника «Чудо в черевику».

Урок № 64**С. ОЛІЙНИК «ЧУДО В ЧЕРЕВИКУ»**

Мета: продовжити знайомити учнів з творчістю С. Олійника, узагальнити та систематизувати знання учнів про гумор, сатиру, іронію; проаналізувати гумореску «Чудо в черевику», визначаючи її ідейно-тематичне спрямування, художні особливості тощо; розвивати вміння іронічно, критично, з почуттям гумору сприймати явища навколишньої дійсності й самого себе; грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; формувати естетичні смаки;

виховувати почуття пошани до С. Олійника, його гумору, власної навчальної діяльності, необхідність здобуття знань; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований:

Обладнання: портрет С. Олійника, бібліотечка його творів; фотокартки шкільного життя учнів; дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чим відрізняється гумор від сатири? Наведіть приклад.
- Які негативні явища, риси характеру викриває у своїх творах С. Олійник?
- Прокоментуйте наступні слова Остапа Вишні: «Треба підняти народ до розуміння сміху, хорошого, світлого...».
- Чи вірите ви в чудеса? З якою метою у творах художньої літератури різних жанрів письменниками використовується уявне, фантастичне, казкове?
- Для чого діти ходять до школи? Які несподівані ситуації з ними трапляються?
- Порівняйте школу минулого і сучасну. Які переваги кожної з них, якщо такі є?

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

Такий гумор є майже у всіх вітчизняних гумористів, але чи не найтонкішим майстром такого гумору є якраз С. Олійник.

Остап Вишня

Той сміх, що не ображає, а виліковує, виховує людину, підвищує...

Остап Вишня

Коли людина сміється, вона зла не робить.

К. Паустовський

1. Теорія літератури

1.1. Іронія (*eironeia* — удавання, лукавство) — троп: приховане кепкування, глузування. Також уживання слова в оберненому, протилежному значенні. Наприклад, із серйозним виглядом удавано стверджують протилежне тому, що думають у дійсності про якесь явище чи людину. Іронія може бути доброзичливою, сумною, злою, дошкульною, гнівною. Дошкульна, гнівна іронія близька до сарказму.

1.2. Гіпербола (гр. *hyperbole* — перебільшення) — троп, що полягає в навмисному перебільшенні певної ознаки, явища, події з метою надати зображуваному більшій виразності, загостреності.

Наприклад. Смільчака такого, такого красеня, такого розумниці, як цей хлопчик удався, пошукати по цілім широкім і великім світі, та ще удень, при ясному сонцеві, та ще із свічею променистою (*Марко Вовчок*).

2. Опрацювання гуморески С. Олійника «Чудо в черевіку»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. Тема: зображення Васі, який намагався скористатися «чудом справді чарівним» для відмінного навчання, не витрачаючи при цьому будь-яких зусиль і старань.

2.3. Ідея: засудження ліні, надмірної самовпевненості, байдужості до праці; прагнення легким шляхом здобути у будь-чому перемогу.

2.4. Основна думка: тільки у наполегливій праці, відповідальному ставленні до навчання можна досягти позитивних результатів, а не сподіватися на випадкове чудо.

2.5. Сюжет твору.

Учень 5-го класу Вася Боровик вирішив скористатися чарівною порадою друга. Її суть: якщо хочеш вчитися на «відмінно», необхідно п'ять раз приліпити в черевик під ліву п'ятку. Однак це чудо не спрацювало. Вася після закінчення уроків отримав п'ять двійок і надавив мозоль.

2.6. Композиція.

Експозиція: роздуми автора про ледачих людей; Васі порадив друг скористатися чарівним чудом і без мороки отримати п'ятірки.

Зав'язка: Вася зробив все так, як йому порадив друг.

Кульмінація: замість чуда — у класі сміх.

Розв'язка: Вася отримав п'ять двійок і надавив від п'ятака собі мозоль — такий результат чуда.

2.7. Характеристика образу Васі Боровика. Орієнтовний план

- 1) Вася Боровик — учень п'ятого класу.
- 2) Риси характеру хлопця:
  - а) ледачий (несерйозно сприймає навчання);
  - б) наївний (живе марними сподіваннями);
  - в) безтурботний (вірить у велике чудо);
- 3) Негативний приклад навчання Васі для сучасних школярів.

2.8. Аналізування змісту гуморески за питаннями:

- Чому вас захоплює чудо? Чи вірите ви у його існування?
- Як автор ставиться до ледачих?

*(Ждуть легенької удачі,
Без труда щоб їм повезло!)*

- Яким ми уявляємо Васю на початку твору?
- Що за чудо вразило хлопця?
- Чому Вася вирішив скористатися цим чудом і довірився йому?
- Чим пояснити незвичну ходу Васі по дорозі до школи?
- Що відчував Вася Боровик, коли його викликали на уроках?
- Поясніть фразеологізм «ні в сих ні в тих». Як він стосується Васі Боровика?
- Чому п'ятак у черевіку був морокою для хлопця?
- Чи зрозумів Вася після закінчення уроків хибність такого чуда? Чи відбулося це раніше?
- Якими ж, на вашу думку, будуть подальші дії Васі? Чи звернеться він до цього чуда наступного разу?
- Чи цінує Вася дружбу? Змінилося, на вашу думку, ставлення хлопця до друга після отримання ним п'яток двійок?
- Чи є у нас в класі такі учні, як Вася?
- Які «ліки» ви б запропонували проти лінії?
- У чому значення даної гуморески С. Олійника для сучасних школярів?

2.9. Художні особливості твору.

- Епітети: «легенька удача», «чарівне чудо», «велика морока».
- Порівняння: «приліпи його, мов латку».
- Риторичні оклики: «Під п'ятою ж є п'ятак!»;
«П'ятак надавив йому мозоль!»;
«А у сумці, стільки ж двійок!»

- Фразеологізм: «ні в сих, ні в тих».
- Метафори: «п'ятак відіграв роль, надавив мозоль».

V. Закріплення вивченого матеріалу на тему «С. Олійник “Чудо в черевіку”»

1. Розв'язування тестових завдань

1. Всі ледачі, на думку автора, очікують:
а) отримання результату за допомогою чаклунства;
б) *легенької удачі*; в) спокою і щасливої миті.
2. В якому класі навчається Вася?
а) *П'ятому*; б) шостому; в) другому.
3. Про що розповів Васі його друг?
а) Цікаву пригоду, що з ним трапилася на канікулах;
б) *чарівне чудо*; в) отримання квитка до цирку.
4. Що необхідно було зробити Васі для того, щоб без будь-яких старань отримувати п'ятірки?
а) Мати зразкову поведінку;
б) *до черевика покласти під п'ятку п'ятак*;
в) промовляти чарівні слова.
5. Чому хлопець повірив своєму другу?
а) *Це було вже перевірено*; б) Вася дуже довіряв другові;
в) не було іншого варіанту.
6. Який фразеологізм має місце у творі?
а) Ні холодно ні жарко; б) ні риба ні м'ясо; в) *ні в сих ні в тих*.
7. Куди приліпив п'ятак Вася, йдучи до школи?
а) *Під п'ятку*; б) коліно; в) черевик.
8. Що було незвичайного у ході Васі по дорозі до школи?
а) *Припадав на ліву ногу*; б) підстрибував на правій нозі;
в) вона була дуже швидкою.
9. На яких уроках хлопець намагався перевірити дію чуда?
а) Читання і фізкультури; б) малювання і української мови;
в) *арифметики і географії*.
10. Відповідаючи на першому уроці, Вася п'ятак:
а) потер; б) *натис*; в) підкинув.
11. На другому уроці поведінка Васі викликала у класі:
а) обурення; б) схвильованість; в) *сміх*.

12. Яку «роль відіграв п'ятак» для хлопця?

а) *Надавив йому мозоль*; б) зіпсував взуття; в) забруднив шкарпетки.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. З якою метою, на ваш погляд, С. Олійник починає гумореску з негативної оцінки Васі Боровика? Особисту думку обґрунтуйте.

2. Доведіть, що навчання для кожного школяра — головний обов'язок. Чому Вася цього не розуміє?

3. Яке із зазначених прислів'їв відповідає ідейному змісту гуморески?

а) *«Хто не навчивсь, не буде знать»*;

б) *«Кожний майстер колись був невмілий»*;

в) *«Не берися не за своє діло»*.

Картка № 2

1. Висловте ваше ставлення до Васі? Що необхідно зробити хлопцю для того, щоб він осмислив значимість навчання?

2. Порівняйте, як ставитесь до навчання ви і Вася Боровик? Власні спостереження узагальніть і зробіть відповідний висновок.

3. Друга Васі, що запропонував йому чарівне чудо, звали:

а) Петром; б) *невідомо як*;

в) так, як і головного героя твору, Василем.

Картка № 3

1. У чому Вася вбачає для себе чудо? Поясніть, чому хлопець повірив у його чарівність?

2. Дослідіть, як сам автор ставиться до свого героя? Особисті міркування обґрунтуйте, наводячи переконливі приклади з тексту твору.

3. По закінченню уроків учні:

а) співчували Васі; б) сміялися над хлопцем; в) *розбіглися хто куди*.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Знати ідейний зміст твору П. Глазового «Тарас Бульба в Києві», скласти план до нього.

Урок № 65**П. ГЛАЗОВИЙ «ТАРАС БУЛЬБА В КИЄВІ»**

Мета: ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом П. Глазового, проаналізувати гумореску письменника «Тарас Бульба в Києві», з'ясувати ідейно-тематичне спрямування, головну думку твору, композицію; вдосконалювати вміння виразно читати твори; розвивати почуття гумору, оптимістичного ставлення до навколишнього світу, культуру зв'язного мовлення, логічне мислення; вміння співставляти, робити висновки, узагальнення; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, поваги до творчості видатного українського гумориста, доброзичливого сміху; прищеплювати естетичні смаки школярам.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет П. Глазового, бібліотечка його творів, ілюстрації про м. Київ, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Як ви сприймаєте гумор?
- Чи легко, на ваш погляд, бути письменником-гумористом?
- З якою метою у літературних творах поряд із гумором використовується сатира? Наведіть приклади.
- Що вам відомо про козаків? В яких творах описано цих мужніх героїв?
- Чи бували ви у Києві? Чим запам'яталося вам це місто?
- Чому ми повинні знати історичне минуле нашої рідної країни?

III. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності****IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу**

Як не візьмемось за розум, то нас так притисне, що почнемо краще жити тоді, як рак свисне.

П. Глазовий

1. Життєвий і творчий шлях П. Глазового (матеріал для вчителя)

ПАВЛО ПРОКОПОВИЧ ГЛАЗОВИЙ

(Народився 30.08.1922 р.)

Народився видатний гуморист 30 серпня 1922 року в селі Новоскелюватка, за 40 кілометрів від Кривого Рогу. Сумним і голодним було його дитинство, як і у багатьох інших людей того періоду. Єдиним світлим спогадом про важкі часи є спілкування з учителем Іваном Гуцалюком, якого він згадує з великою теплотою. Учитель прищепив Глазовому любов до літератури, вчив писати вірші, давав книжки зі своєї бібліотеки. Він помітив у Глазового природний нахил до гумору і познайомив його із творчістю Остапа Вишні, але остерігав нікому про це не розказувати і не показувати його писань. Зрозуміло чому: Вишня був тоді на засланні.

Коли в 1940 році Глазовий закінчив середню школу, його забрали в армію, де він пережив усі страхиття війни й пекло на фронті.

Після війни, навчаючись в педагогічному інституті, Павло Прокопович надіслав кілька своїх гуморесок до журналу «Перець», в якому працював тоді звільнений із заслання Остап Вишня. Видатний майстер сміху позитивно оцінив спроби молодого гумориста. Відтоді Глазовий активно співпрацював із цим журналом. Після закінчення вузу він став працювати пліч-о-пліч з Остапом Вишнею у «Перці». Вісім років Глазовий товаришував із нашим геніальним гумористом, якого вважає своїм учителем.

Павло Глазовий видав 19 збірок гуморесок і чимало книжечок для дітей. Зараз часто друкують його твори в різних виданнях. Багато сучасних українських акторів, естрадних виконавців мало не виривають із рук все написане Глазовим, щоб потішити своїми виступати українського глядача, викрити все шкідливе і погане, й підтримати все, що є світлим і шляхетним.

2. Опрацювання гуморески П. Глазового «Тарас Бульба у Києві»

2.1. Виразне читання твору.

2.2. *Тема:* здивування Тараса Бульби від досягнень сучасного світу.

2.3. *Ідея:* уславлення народу, який завдяки власній сумлінній праці є творцем цивілізації і водночас засудження тих, хто живе паразитизмом, намагаючись здобувати хліб «легким шляхом».

2.4. Основна думка: порівнюючи минуле з сучасністю, П. Глазовий пишається досягненнями людини-працівника, засуджуючи дармоїдів, гультвіс, пияк.

2.5. Жанр: гумореска; за визначенням самого автора, «майже поема».

Примітка. Поема — ліро-епічний віршований твір, у якому зображені значні події і яскраві характери, а розповідь героїв супроводжується розкриттям авторських переживань і роздумів.

2.6. Сюжет твору.

Герою твору сниться, що Тарас Бульба крокує по сучасному Києву і дивується красою столиці. Проїхався на таксі, побував на Виставці, подивився нові квартири, побачив метро, поспілкувався з черговими дівчатами в метрополітені про досягнення сучасної техніки, помилувався Дніпром, здивовано сприйняв «кораблі крилаті». Зневажливо поставився гість з минулого до тих, хто у будній день гріється на сонці, прогулюється безпечно з собакою. Найбільше обурення у Тараса Бульби викликала «шпана», що запрошувала його випити пляшку біля смітника. Натомість герой показав «здоровенний, як казан, кулак», і порушники порядку втекли.

2.7. Композиція.

Події відбуваються уві сні ліричного героя: Тарас Бульба подорожує по Києву, милується його красою, досягненнями киян, а також обурюється і зневажливо ставиться до ледарів, негативних явищ у суспільстві.

Експозиція: Тарас Бульба уві сні з'являється в Києві.

Зав'язка: захоплення героя досягненнями сучасності, які він порівнює з минулим.

Кульмінація: здивування запорожця досягненнями людей-працівників і зневага до паразитів суспільства.

Розв'язка: «Отаке видіння уві сні було»

- Що у творі фантастичного?

2.8. Проблематика твору:

- минуле й сучасне;
- працьовитість і паразитизм;
- краса і потворність.

2.9. Характеристика образу Тараса Бульби. План.

1. Тарас Бульба — історична постать з минулого.
2. Поведінка героя. («Іде, бадьориться», «скидав шапку й відважував глибокі поклони», «...розімнуся, освіжуся, прогуляюсь пішки», «здоровенний, як казан, кулак»)

3. Риси характеру запорожця:

- а) добрий;
- б) вимогливий;
- в) порядний;
- г) чемний;
- д) справедливий;
- е) шанує працю і зневажливо ставиться до ледачих, паразитів;
- ж) вразливий.

4. Об'єктивна оцінка Тарасом Бульбою сучасного людського життя.

2.10. Обговорення змісту гуморески за питаннями:

- Що вам відомо про Тараса Бульбу як літературного героя? Чи читали ви художній твір М. Гоголя «Тарас Бульба»? Чим він вас вразив?
- Чому, на ваш погляд, Тарас Бульба з'явився в Києві?
- Чим столиця захопила героя?
- Які краєвиди міста вразили гостя з минулого?
- Чому Тарас Бульба пишається «золотими людськими руками»?
- Що нового дізнався герой, поспілкувавшись із черговими дівчатами в метро?
- Як Т. Бульба сприйняв нові зрушення в житті людей?
- Чому Тарас Бульба порівнює життя киян з раєм, зі світлим святом?
- Як герой поставився до ледарів, що гріються під сонцем, прогулюються із собакою?
- Чим пояснити те, що столиця для запорожця — кохана?
- Що не сподобалося Тарасу Бульбі у «двох зачуханих суб'єктах»?
- Що свідчить про об'єктивність зображення сучасного світу у творі на прикладі життя киян?
- Як врешті-решт оцінює зміни в суспільному житті киян порівняно з минулим сам автор? Чи збігаються його думки з думкою героя? Чому? Відповідь обґрунтуйте.
- Який сміх використовує автор у творі — гумористичний чи сатиричний? Доведіть це, посилаючись на зміст твору.
- Чого навчає нас цей твір? Чим він вас вразив?
- Що у творі фантастичного?

2.11. Творче завдання.

Заповніть наведену нижче таблицю, використовуючи зміст гуморески П. Глазового «Тарас Бульба у Києві» на тему «Сучасне і минуле Києва».

Київ очима Тараса Бульби	
Минуле	Сучасне
Карета; кругом не панікадила; «колись по майдану козаки ходили, на повідді шовковому коників водили»	Таксі; ясні павільйони; «Арсенал», «Хрещатик»; у вагонах двері зачиняються автоматично, рух потяга, тягнуться сходи; «пролітають кораблі крилаті», «тепер на мотузці тягнеться собака», пиття шпаною сивухи біля смітника

2.12. Художні особливості твору.

- **Метафори:** «Тарас Бульба з'явився», «земля уродила», «пролітали кораблі», «кипить робота», «не тріщатимуть полиці», «тягнеться собачка».
- **Епітети:** «пишна столиця», «славний козак», «ясні павільйони», «глибокі поклони», «золоті людські руки», «земля щедра», «Дніпро миле», «світле свято», «час гарячий», «зачухані суб'єкти».
- **Порівняння:** «павільйони — храми», «радів козак-запорожець, як на світлім святі», «почорніли, наче від сажі», «здоровенний, як казан, кулак».
- **Звертання:** «Скажіть мені, голубоньки...», «Як змінилася ти дуже, столице кохана», «Ей, папаша...», «Як ви можете, нікчеми...», «Геть, недолюдки погані».
- **Риторичні оклики:** «...гарна та пишна столиця!», «Як ви жити, любі діти, чисто й гарно стали!», «Веселі ви, діду!», «Рай та й годі!», «Як тут гарно всюди!», «Як змінилася ти дуже, столице кохана!», «Не могу я второпати, бий його хвороба!», «Сообразім на трьох!», «Геть, недолюдки погані!».
- **Риторичні запитання:** «То скажіть же, де столиці кінець і початок?», «Скажіть мені, голубоньки, чи пекло тут близько?», «А хто ж тоді у вагонах двері зачиняє?», «А хто ж тоді вам вагони тягне у тунелі?», «А хто ж тоді причепив тут полум'я до стелі?», «А хто ж тоді тягне сходи, на яких я йду?», «А чого ж то на тім боці валяються люди?», «Чого вони почорніли, неначе від сажі?», «Що ж це за порядки?», «Яку користь козакові дає ця худоба?», «...що за дивина?», «Звідкіля на Україні отака шпана?», «Щоб лигав сивуху з вами біля смітника?».

V. Закріплення вивченого матеріалу на тему «П. Глазовий “Тарас Бульба у Києві”»

1. Розв’язання тестових завдань

1. Тарас Бульба був:
    - а) воєводою; б) *козаком*; в) паном.
  2. Як письменник характеризує жанр свого твору? Це:
    - а) епохальна гумореска; б) історична сповідь;
    - в) *майже поема*.
  3. В яку ніч сниться сон ліричному герою твору?
    - а) На Івана Купала; б) перед Різдом; в) *на Петра*.
  4. Тараса Бульбу у творі названо:
    - а) мужнім; б) *славетним*; в) мудрим.
  5. Крокуючи Хрещатиком, герой милується столицею, називаючи її:
    - а) квітучою та ясною; б) безмежною і дивною;
    - в) *гарною і пишною*.
  6. Тарас Бульба «скидав шапку й відважував глибокі поклони»:
    - а) *перебуваючи на виставці*; б) вітаючись з молоддю;
    - в) зустрівши ветеранів праці.
  7. Обдивляючись нові квартири, герой твору із задоволенням звертається:
    - а) *до дітей*; б) молодих родин; в) пенсіонерів.
  8. Яка станція метро в Києві сподобалась Тарасу Бульбі?
    - а) «Золоті ворота»; б) «Контрактова площа»; в) «*Хрещатик*».
  9. Досягнення сучасних киян герой з минулого порівнює:
    - а) з *раєм*; б) чарівною країною; в) диво-містом.
  10. Прогулявся Тарас Бульба майданом:
    - а) Незалежності; б) *Богдана*; в) Перемоги.
  - 11) Чому Тарас Бульба здивувався, побачивши людей на березі Дніпра?
Бо вони:
    - а) влаштували спортивні змагання;
    - б) *відпочивали, коли потрібно працювати*; в) хутко плавали.
  12. Кого стосувалося прислів'я у творі: «Хліб на ноги ставить, а горілка з ніг валить»?
    - а) Козаків; б) *молодиків*; в) киян, які грілися на пляжі.
- Примітка.* Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. З якою метою, на вашу думку, П. Глазовий використав у творі прийом сну та протиставлення минулого і сучасного? Обґрунтуйте свої міркування.
2. Дослідіть, чим захоплюється Тарас Бульба в Києві. Про що це свідчить? Свої спостереження вмотивуйте.
3. Обурення Тараса Бульби було викликано:
  - а) грубістю чергових дівчат у метрополітені;
  - б) засміченням узбережжя Дніпра;
  - в) *поведінкою міської молоді.*

Картка № 2

1. Чому, на ваш погляд, П. Глазовий обрав на роль спостерігача досягнень киян Тараса Бульбу? Хто він такий? Свої думки узагальніть.
2. Чим пояснити те, що автор у творі поруч з досягненнями суспільства відобразив його негативні сторони? Свої думки обґрунтуйте, наводячи переконливі приклади з власного життя і твору.
3. Кого мав на увазі Тарас Бульба, запитуючи: «Яку користь козакові дає ця худоба?»
  - а) Кішку; б) *собаку*; в) мавпу.

Картка № 3

1. Прокоментуйте висловлювання Тараса Бульби: «Сам весь чорний, а хліб йому подавайте білий». Свої думки аргументуйте.
2. Яку оцінку ви дали б рідному місту, перебуваючи в ролі Тараса Бульби, спостерігача, мандрівника? Свої спостереження узагальніть, зробіть висновок, пов'язуючи його з ідейним змістом твору П. Глазового.
3. Кулак у Тараса Бульби був, як:
  - а) *казан*; б) гиря; в) камінь.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів

VIII. Домашнє завдання

Вивчити напам'ять гумореску П. Глазового «Найважча роль».

Урок № 66**П. ГЛАЗОВИЙ «НАЙВАЖЧА РОЛЬ»,
«ЗАМОРСЬКІ ГОСТІ»**

Мета: продовжити знайомство учнів із творчістю П. Глазового, зокрема проаналізувати його твори «Найважча роль», «Заморські гості», дати відомості про гумореску як літературний жанр; розвивати культуру зв'язного мовлення, логічно мислити, вміння грамотно висловлювати власні думки, узагальнювати, робити висновки; формувати естетичні смаки; прищеплювати почуття пошани до українського гумору, його творців; риси доброти, порядності, чуйності, виховувати патріотичне почуття, повагу до рідної мови, культуру.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет П. Глазового, бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бесіда за питаннями:

- Що характерно для українського гумору? Як ми його повинні сприймати?
- Яке значення має мова для народу? Чи всі ми спілкуємося українською у повсякденному житті? Чому?
- Через що деякі люди говорять «суржиком»?
- Чому ми повинні шанувати, поважати рідну мову, Україну?
- Що вам відомо про заборону нашої мови в минулому? Як боровся народ за її життя?

III. Перевірка домашнього завдання

Опитування напам'ять гуморески П. Глазового «Найважча роль». Визначення кращих виконавців.

IV. Оголошення теми, мети уроку.**Мотивація навчальної діяльності учнів**

V. Основний зміст уроку

*Нашу мову величаву
Чусмо не всюди.
І не мова винна в цьому —
Винуваті люди.
П. Глазовий*

*Українська мова в багатстві, витонченості й гнучкості форм
не поступається жодній із сучасних літературних мов слов'янства.
М. Драгоманов*

1. Опрацювання гуморески П. Глазового «Найважча роль»

- 1.1. Виразне виконання гуморески напам'ять.
- 1.2. Схвалення матір'ю свого синочка за талант, який він врешті-решт не виявив «на сцені у третій дії».
- 1.3. *Ідея*: засудження хвалькуватості, бездушності, невміння на справі довести свої знання, обдарованість.
- 1.4. *Основна думка*: не маючи здібностей, хисту, ніколи не станеш справжнім професіоналом.
- 1.5. Обговорення змісту твору за питаннями:
  - Чи бували ви в театрі? Чи слідували, як актори виконували свої ролі? Що потрібно для цього знати і вміти?
  - Що свідчить про «сліпу любов» матері до сина?
  - Якою була наука у хлопця? (*Муштрою*)
  - Як у назві твору прослідковується гумористична спрямованість?
  - Яке значення містить останній рядок гуморески?
  - Хто мріє серед вас стати актором? Чому?
  - Що мають на увазі, коли людину називають «актором»?

2. Аналізування твору П. Глазового «Заморські гості»

- 2.1. Виразне читання гуморески.
- 2.2. *Тема*: зображення приїзду гостей з Канади на Україну та їх враження від почутої грамотної української вимови.
- 2.3. *Ідея*: возвеличення української мови, яка є свідченням нашої культури, благородності, манери поведінки, етикету та засудження тих, хто її цурається.
- 2.4. *Основна думка*: мова — духовна скарбниця кожного українця; доки живе мова, доти існує нація; думка канадців, що українці не говорять рідною мовою, не виправдалася.

2.5. Обговорення змісту гуморески за питаннями:

- Хто прилетів на Україну? З якою метою?
- Як на ваш погляд, чому розмова гостей відбулася не з представниками влади, а з міліціонером?
- Що здивувало гостей у мові міліціонера?
- Чи довів міліціонер хибність думки канадців про застосування української мови на Україні? Як саме?
- Що свідчить про обізнаність міліціонера «розбиратися у людях»?
- Як міліціонер охарактеризував гостей?
- Кого і чому звинуватив міліціонер стосовно зневажливого ставлення до рідної мови?
- Чому, на вашу думку, так гостро постають питання щодо користування, вдосконалення української мови?
- У чому цінність мови для кожного українця?
- Як ви ставитеся до вивчення рідної мови, культури? Чи виникають у вас при цьому труднощі? Як ви намагаєтесь їх подолати?
- Чим актуальна на сьогодні гумореска П. Глазового «Заморські гості»?
- Що висловлює письменник у творі?

2.6. Художні особливості твору.

- Метафори: «голова...нові будинки...приймає», «очі засвітились».
- Риторичні запитання: «Чи потрапити ми можемо на прийом до мера?»

2.7. Додатковий матеріал. Висловлювання про мову.

- Вивчайте, любіть свою мову,
Як світлу Вітчизну, любіть... (*В. Сосюра*)
- Коли зникає народна мова — народу нема більше... (*К. Ушинський*)
- Без мови в світі нас — нема! (*Т. Шевченко*)
- Мова — це історія народу. Це шлях цивілізації і культури. (*О. Купрін*)
- Найменша і найголовніша ознака індивідуальності народу — це його мова. (*М. Шумило*)
- Мова — то цілюще народне джерело, і хто не припадає до нього вустами, той сам висихає від спраги. (*В. Сухомлинський*)
- ...Я дуже люблю народну українську мову, звучну, барвисту й таку м'яку. (*Л. Толстой*)
- І, якщо завтра моя мова згине,
уже сьогодні вмерти ладен я. (*Р. Гамзатов*)
- Любов до рідної мови — найприродніше й найглибше духовне начало людського життя. (*Д. Павличко*)

VI. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

«Найважча роль»

1. Мати свого синочка:
  - а) критикує; б) захищає; в) *вихваляє*.
2. Синочок вчиться вже два роки:
  - а) в університеті мистецтв; б) інституті культури; в) *студії при театрі*.
3. Хто займався навчанням хлопця?
  - а) Професора; б) співаки і актори; в) *режисери*.
4. Синочка мати називає:
  - а) обдарованим; б) *любим*; в) професіоналом.
5. Роль названо найважчою, бо:
  - а) необхідно було мати неабиякий талант для її виконання;
  - б) *малося на увазі висловлювання необдарованості хлопця*;
  - в) по суті, вона була такою.

«Заморські гості»

1. Гості із Канади прибули до України, користуючись такимим видом транспорту:
  - а) *літаком*; б) поїздом; в) автобусом.
2. Мандруючи столицею, гості зайшли:
  - а) до облвиконкому; б) *райради*;
  - в) облпрофспілки.
3. З ким відбулася розмова гостей у столиці?
  - а) Водієм; б) мером міста; в) *міліціонером*.
4. Який район міста згадується у творі?
  - а) Поділ; б) *Дарниця*; в) Троїцька.
5. Художній засіб, що використав П. Глазовий у рядку гуморески «Здивуванням засвітилися очі у туриста», називається:
  - а) гіперболою; б) *метафорою*; в) епітетом.
6. Українську мову, яку почули канадці в місті, вони назвали:
  - а) *бездоганною*; б) милозвучною; в) гарною.
7. Чим були збентежені канадці, які приїхали до України?
  - а) *На думку народу Канади, українці забули свою рідну мову*;
  - б) їх бентежить поведінкою української шпани;
  - в) не зустріли жодного представника міської влади.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Прослідкуйте, чим твір С. Олійника «Ля-ля-ля!» ідейно схожий на гумореску П. Глазового «Найважча роль». Власні спостереження узгаляніть.
2. Зважаючи на зміст твору П. Глазового «Найважча роль», як на вашу думку, чи буде «любий синочок» справжнім актором? Обґрунтуйте міркування.
3. Канадців у творі П. Глазового «Заморські гості» названо:
а) *культурними і благородними*; б) *чемними і ввічливими*;
в) *турботливими і допитливими*.

Картка № 2

1. Як на ваш погляд, що необхідно для того, щоб стати справжнім актором? Чому П. Глазовий висміює хлопця?
2. Обґрунтуйте слова О. Гончара: «Той, хто зневажливо ставиться до рідної мови, не може й сам викликати повагу до себе». Як ця думка письменника пов'язана з гуморескою П. Глазового «Заморські гості»?
3. Синок, виконуючи найважчу роль, викочує бочку на сцену. В якій дії це відбувається? (П. Глазовий «Найважча роль»)?
а) Першій; б) останній; в) *третій*.

Картка № 3

1. Чому, на ваш погляд, кожний громадянин України зобов'язаний знати рідну мову? До чого закликає П. Глазовий у творі «Заморські гості»?
2. Виконання ролі хлопцем свідчить про те, що він погано навчався чи не мав до цього хисту? (П. Глазовий «Найважча роль») Свою думку вмотивуйте.
3. Народне прислів'я «Хвали чуже — своє і без тебе похвалять» стосується твору П. Глазового:
а) «*Найважча роль*»; б) «*Заморські гості*»;
в) не належить до жодної з гуморесок письменника.

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності

IX. Домашнє завдання

Підготуватися до тематичного оцінювання за темою «Гумористичні твори».

Урок № 67.**ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ № 4.
«ГУМОРИСТИЧНІ ТВОРИ»**

- Мета:** виявити рівень учнівських знань, умінь та навичок із вивченої теми, закріпити їх; розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення; вміння застосовувати здобуті знання під час виконання практичних завдань; акумулювати здобуті знання, формувати кругозір школярів; виховувати інтерес до наслідків власної праці, пошану до творчої діяльності; пунктуальність; раціональність у використанні навчального часу.
- Тип уроку:** контроль, корекція знань та вмінь.
- Обладнання:** тестові завдання і питання для контролю за темою у 3-х варіантах з різними рівняннями навчальних досягнень школярів.

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Оголошення теми, мети уроку****III. Пояснення вчителем питань, які стосуються проведення контрольної роботи.****IV. Хід контрольної роботи****I варіант****Початковий рівень**

1. Визначить твір, в якому козак виявив власну кмітливість, розум, тим самим допомігши пану:
  - а) «Запорожці у короля» (С. Руданський)
  - б) «Козак і король» (С. Руданський)
  - в) «Тарас бульба у Києві». (П. Глазовий)
2. За жанровою спрямованістю «Свекор» С. Васильченка:
  - а) гумореска; б) співомовка; в) *оповідання*.
3. Якої байки Л. Глібова стосується таке прислів'я: «Без труда — нема плода»?
  - а) «Жаба і віл»; б) «Щука»; в) «Муха і Бджола».

Середній рівень

4. Чим ліричному герою не сподобався виконавець пісні «Ля-ля-ля»? (С. Олійник «Ля-ля-ля»).
5. Чому мати вигнала Семена з хати? (С. Васильченко «Басурмен»).
6. Про що відбулася розмова канадських гостей з міліціонером? (П. Глазовий «Заморські гості»).

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. З якою метою П. Глазовий у гуморесці «Тарас Бульба в Києві» зобразив у сучасному суспільстві як позитивні, так і негативні явища?
8. Чому, на ваш погляд, Муха не розуміє Бджолу в її прагненні постійно працювати? (Л. Глібов «Муха і Бджола»)?
9. Дайте власну оцінку естрадному виконавцю з гуморески С. Олійника «Ля-ля-ля».

Високий рівень.

Напишіть твір — мініатюру на одну з тем:

10. Таємниця сміху у творах С. Олійника та П. Глазового.
11. Бджола мала, а й та працює (за байкою Л. Глібова «Муха і Бджола»).
12. Чи допоможе мені п'ятак гарно вчитися (за твором С. Олійника «Чудо в черевіку»)?
13. За що я люблю і поважаю своїх батьків?

II. Варіант**Початковий рівень**

1. В якому творі гість із минулого здивований сучасною цивілізацією столиці?
  - а) «Заморські гості»; б) «Тарас Бульба у Києві»;
  - в) «Пан та Іван в дорозі».
2. Для народної байки є характерним:
  - а) в образах тварин змальовуються люди, з їхньою вдачею, поведінкою.
  - б) несподіване й дотепне закінчення;
  - в) жартівливий зміст.
3. Героя якого твору стосується прислів'я «Беруть завидки на чужі пожитки»?
  - а) Жабу (Л. Глібов «Жаба і Віл»); б) Василька (С. Васильченко «Свекор»);
  - в) Івана (С. Руданський «Пан та Іван в дорозі»).

Середній рівень

4. Яку роль виконував синок на сцені (П. Глазовий «Найважча роль»)?
5. Що захопило Василька у своїй майбутній дружині (С. Васильченко «Свекор»)?
6. У чому вбачала смисл свого життя Муха (Л. Глібов «Муха і Бджола»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань.

7. Поміркуйте, за яких умов Жаба змогла б перемогти Вола (Л. Глібов «Жаба і Віл»)?
8. Чи можемо ми в чомусь звинуватити Івана у ставленні його до пана? (С. Руданський «Пан та Іван в дорозі»)? Особисту думку обґрунтуйте.
9. Як ви ставитеся до вчинку-помсти, який вирішив заподіяти Семен у творі С. Васильченка «Басурмен»?

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Сміх — відчуття людини себе щасливою.
11. В суді правди не шукають (за байкою Л. Глібова «Шука»).
12. Уславлення козацької мудрості, винахідливості, почуття гумору в співоповідках С. Руданського».
13. Добро, любов, взаємна турбота батьків і дітей (за творами С. Васильченка).

III варіант**Початковий рівень**

1. Яке з поданих прислів'їв стосується змісту твору С. Олійника «Ляля-ля»?
  - а) «Не співай, бо будеш плакати»; б) «Гуде, як бугай у болоті»;
  - в) «Як заспівають, мов тебе на крила підіймають».
2. Хто з героїв вирішив скористатися чудом «без труда, щоб везло»?
  - а) *Вася Боровик* (С. Олійник «Чудо в черевіку»);
  - б) Семен (С. Васильченко «Свекор»)
  - в) Тарас Бульба (П. Глазовий «Тарас Бульба в Києві»)
3. Чим частували козаків у польського короля (С. Руданський «Запорожці у короля»)?
  - а) Пивом і м'ясом; б) *медом і сметаню*; в) млинцями і вином.

Середній рівень

4. Чим пояснити те, що Семен серед природи відчув себе, ніби дякон у церкві (С. Васильченко «Басурмен»)?

5. Чому Лисиця з одного боку запропонувала сурове покарання Щуці на суді, а з іншого — тим сам допомогла їй (Л. Глібов «Щука»)?
6. Що зумовило приїзд гостей з Канади до України (П. Глазовий «Заморські гості»)?

Достатній рівень

Виконайте одне із завдань:

7. Хто, на вашу думку, із тваринного світу міг би бути справжніми, розумними, мудрими суддями, всупереч тим, яких зобразив Л. Глібов у байці «Щука»?
8. У чому, на ваш погляд, гумористична спрямованість твору П. Глазового «Найважча роль»?
9. Прокоментуйте, як прислів'я «Велика риба маленького ковтає» характеризує окремих героїв байки Л. Глібова «Щука».

Високий рівень

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

10. Мова — це пісня душі, покладена на слова.
11. Сміятися не гріх над тим, що видається нам смішним (за вивченими літературними творами).
12. Яким повинен бути справжній господар (за твором С. Васильченка «Свекор»).
13. Без минулого, немає майбутнього (за гуморескою П. Глазового «Тарас Бульба у Києві»).

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Підготуватися до позакласного читання — твір Марко Вовчок «Дев'ять братів і десята сестриця Галя».

Урок № 68

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. МАРКО ВОВЧОК

«ДЕВ'ЯТЬ БРАТІВ І ДЕСЯТА СЕСТРИЦЯ ГАЛЯ»

Мета: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом Марко Вовчок; розкрити ідейно-тематичне спрямування твору письменниці, опрацювати зміст і охарактеризувати героїв; розвивати вміння грамотно висловлювати власні думки,

почуття, спостереження; порівнювати, робити висновки; формувати кругозір, світогляд, естетичні смаки, виховувати почуття пошани до творчості Марка Вовчка, художнього слова; прищеплювати риси доброти, чуйності, порядності; інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Марка Вовчка, бібліотечка її творів, дидактичний матеріалів (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями:

- Чому більшість письменників мали псевдоніми? Наведіть приклади.
- В яких творах художньої літератури можливе влучне поєднання уявного і реального?
- У чому користь творів художньої літератури для кожної людини?
- Що свідчить про актуальність того чи іншого літературного твору?
- Доведіть, що за допомогою художньої літератури людина не тільки збагачується знаннями, але й виховується, розвивається. Відповідь обґрунтуйте.

III. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

IV. Основний зміст уроку

*Марко Вовчок — найбільший талант нашої дотеперішньої літератури,
найбільший майстер нашого слова.*

I. Франко

У коханні, як у битві, у кожного своя доля.

T. Драйзер

1. Життєвий і творчий шлях Марка Вовчка (матеріал для вчителя)

МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА ВІЛІНСЬКА

(1833–1907)

Перша батьківщина видатної української письменниці Марко Вовчок — Росія. Народилася Марія Олександрівна на хуторі Єкатеринському Орловської губернії. Батько її — Олександр Олексійович Вілінський,

збіднілий дворянин, капітан у відставці, часто розповідав доньці і старшому сину Валерію про села Чернігівщини, де раніше влітку розташовувався табором полк, у якому він служив, детально описував українську природу, народні звичаї. Розумна, ніжна матуся Парасковія Петрівна володіла кількома мовами, глибоко розуміла музику, любила українську пісню.

Перше велике горе спіткало дівчину у шість років — помер батько. У сім'ї з'явився вітчим — «дикий» поміщик, з приходом якого в хаті оселилося п'янство, знущання (не тільки над кріпаками, а й над сім'єю), розгули, а разом з ними і вічний страх. Програвши одного разу маєток дружини, вітчим покинув сім'ю, а мати з трьома дітьми переселилася до своєї двоюрідної сестри — матері відомого критика Дмитра Писарева.

Коли дівчині виповнилося дванадцять років, Парасковія Петрівна віддала її до Харківського пансіонату. Талановита, кмітлива, Марія вчилася з великою охотою, а заповітом для неї стали материнські слова: «Не знатимеш хоч кілька мов — не вважай себе людиною». На жаль, навчання майбутньої письменниці тривало тільки три неповних роки.

У 1847 році Марія Вілінська оселилася в Орлі у тітки Катерини Петрівни Мардовіної, виховувала її дітей. Багата тітка організувала щотижневі літературні вечори, на яких бували відомі письменники, артисти, художники. Тут Марія зустріла і свого майбутнього чоловіка Опанаса Васильовича Марковича — студента Київського університету, відомого фольклориста та етнографа. Коли вони одружилися, Марії минуло лише шістнадцять років. Вона була високою, ставною дівчиною з розкішною каштановою косою, що звисала з плеча або була складена короною на голові. Така звичка залишилась в неї на все життя.

Після весілля молоде подружжя виїхало на Україну. Марковичі подорожували по Чернігівщині, на деякий час осіли у Києві, потім в Немирові. Тут, під старою розлогою грушею, у нальчицькій садибі, переписувала Марко Вовчок рукописи, тут і знайшла вічний спочинок. «Якщо не судилося мені лежати поряд із Шевченком, — заповідала вона чоловікові ще задовго до смерті, — то поховай мене під цією грушею».

2. Опрацювання твору Марко Вовчок

«Дев'ять братів і десята сестриця Галя»

- 2.1. Виразне читання твору; переказування окремих епізодів оповідання.**

2.2. Тема: зображення життя української бідності (на прикладі вдови з десятима дітьми) у часи панської експлуатації (кріпацтва).

2.3. Ідея: засудження панської жорстокості, підступності, прагнення до збагачення на праці знедоленого люду, возвеличення краси українського народу, ширості, доброти, поваги одне до одного (стосунки між дітьми вдови).

2.4. Основна думка: соціальний устрій нівечить долю тих, хто постійно працює, паничі намагаються принизити гідність, достоїнство людини, внаслідок чого — вбивство і самогубство героїв.

2.5. Жанр: соціальне оповідання-казка.

2.6. Композиція.

Твір складається з 7 частин.

I частина — опис убогого життя удови з десятима дітьми, страждання жінки від непосильної праці та жалю до своїх голодних дітей; наймитування старшого сина та повернення його додому.

II частина — велике свято. Відвідування вбогою родиною церкви, ярмарку; розповідь жінки своїм дітям про Ласуна; сини покидають матір і Галю, вирушаючи на заробітки.

III частина — очікування жінок на своїх рідних; смерть старої жінки; Галя йде на заробітки.

IV частина — самотнє життя Галі; знайомство козака з Галею, розповідь про життя-буття; козак пропонує Галі стати його дружиною; вінчання молодих; Галя від'їжджає разом з козаком до села Глибова.

V частина — життя братів у скелях.

VI частина — Галя і Михайло у дорозі, їх розмова про братів Галі, які невідомо куди вирушили. За розмовою молодята заблукали.

VII частина — грабіжники (брати Галі), нападають на Галю та її чоловіка, в результаті Михайло вбиває старшого брата, а інші брати — Михайла. Від страждання, великого горя Галя позбавляє себе життя — стрибає з великої скелі у Дніпро.

Експозиція: знайомство з удовою та її дітьми, умовами їх життя — страждання, наймитування старшого і середнього братів.

Зав'язка: брати, їдучи на заробітки, покидають рідний дім; смерть матері; залицання козака до Галі.

Кульмінація: смерть старшого брата від рук Михайла, вбивство Михайла братами Галі.

Розв'язка: самогубство Галі.

2.7. Характеристика образів твору.

2.7.1. План до образу братів.

- 1) Дев'ятеро синів удови.
- 2) Портретна характеристика. (*«І вродилися ті дев'ять синів, як дев'ять соколів, один у одного: голос у голос, волос у волос, тільки найменший син був трішечки біліший, трішечки благіш від других, а всі вони такі свіжі, смілі, чорняві хлопці...»*. *«...чорноброві, кучеряві, обличчя, як то розсвіт, палають очі, як зорі, сяють...»*)
- 3) Риси характеру братів:
  - а) шанобливі (до матері, Галі);
  - б) чуйні та справедливі;
  - в) добрі та щирі;
  - г) працьовиті;
  - д) з часом жорстокі, неусвідомлені.
- 4) Брати-грабіжники;
- 5) Пошуки братами щастя закінчуються трагедією.

2.7.2. План до образу Галі.

- 1) Галя — улюблениця в родині.
- 2) Портретна характеристика дівчини.
- 3) Риси характеру:
  - а) чуйна, лагідна, відкрита; б) весела; в) щира;
  - г) роботяща;
  - д) любляча сестра, дружина;
  - е) здатність на самопожертву.
- 4) Трагедія Галі — виклик жорстокому суспільству.

2.8. Обговорення змісту твору за питаннями:

- Які часи зображено у творі? (*Кріпацтво*)
- Чому життя вдови було гірким?
- Що у творі сказано про вбоге життя удови? (*«...такого вбожества безпомічного, яке удова собі мала, то хочь би і у глухій глуші пошукати, там, де людського житла не знайти, людського образу не стріти й голосу не почути... нема... кому допомогти, ані зарадити; нема кому тебе пожалувати, ані тобою запіклуватись»*)
- Як брати ставилися до своєї меншої сестри Галі? Чим це пояснити?
- Опишіть місцевість, де було розташоване убоге житло вдови. (*«...що то за малесенька хатиночка стоїть, як вона у землю увійшла й покривилася; як віконечка скошилися й як дашок убравсь у мох зелений і в сивий.*

І не огороджена хатинка і нема сіней, ані комори, нема садочка, ані города коло неї, тільки стара тиха груша з зломленою верховиною»)

- Про що свідчить опис самої хати вдови? («Нічого нема, oprіч лавок та вузької полочки, де стояла миска з ложками. Піч потріскалася й осіла; на припічку перевернений горщик, два кілочка у стіні, що на їх нічого не висить; стіл із розколоною упродовж посередині; що на ньому нічого не стоїть; у куточку іконка з гладженим ликом, що повита сухими й свіжими квітками»)
- Чому мати поверталася з роботи «помученою»?
- Кому і для чого мати принесла приношені черевички?
- Як мати охарактеризувала старшому сину майбутню роботу в наймах? («Як будеш добре служити, заслужиш собі ласку, вислужиш заплату. Дасть Бог милосердний, то потім собі й кожушок справиш... Хазяїн твій, здається, чоловік хороший буде, а як що там і впаде тобі у службу... яке там лихо-горе, то ти приймай за добре... Коханий, ти потерпи...»)
- Чому вдова вимушена була віддати старшого сина у найми?
- Що відбувалося у материнській душі, коли вона запропонувала синові піти у найми? («Вже більш мати нічого не примогла казати: голосу в неї не хватило, неначе важка рука душила її. Вона сиділа вже мовчки, а тільки дивилася на старшого сина, та все тісніш та тісніш душила її важка рука тая...»)
- Чим пояснити те, що й інші діти вдови теж захотіли піти у найми?
- Про яке життя старшого сина у наймах розповідала мати дітям?
- Яким собі уявляли діти хазяїна старшого брата?
- Розкажіть про справжнє життя старшого брата у наймах. Яку роботу він мусив виконувати?
- Що у творі сказано про господаря старшого сина?
- Як діти зустріли старшого брата, якого прогнав хазяїн? Що він розповів про службу?
- Як мати сприйняла повернення старшого сина?
- Чому старший син погодився терпіти будь-які муки, страждання, аби знову піти у найми?
- З чим пов'язано те, що люди під час свята йшли до церкви?
- Що відчула мати, перебуваючи зі своєю родиною на ярмарку?
- Чому Галя не розуміла того, що на свої прохання до матері, вона отримувала постійну відмову?

- Як мати охарактеризувала шлях у горах?
- Яку пригоду про Ласуна розповіла мати дітям?
- Чим пояснити те, що діти ніколи більше не просилися на ярмарок?
- До кого пішли у найми старший і середній брати? Як склалася їх доля?
- Як дочка господаря образила середнього брата?
- Що спонукало синів-братів покинути рідну домівку?
- Яке лихо сталося зі старою жінкою?
- Чому Галя вимушена була піти на заробітки?
- Про що відбулася розмова Галі з іншою бідолашною молодницею, коли вони пололи?
- Що розповів козак Галі, коли завітав до неї вдруге?
- Від'їжджаючи знову додому, козак запропонував Галі одружитися з ним. Як вона це сприйняла?
- Чим займалися брати, переховуючись у скелях?
- Чому молодята заблукали?
- Яке попередження отримали Галя з Михайлом, їдучи небезпечним шляхом?
- Що трапилося з молодим подружжям під час подорожі до Глибова?
- Яка трагедія сталася з героями твору? Чим вона була зумовлена?
- Чи можна виправдати самогубство Галі?
- Хто ж є винним у трагічній долі героїв оповідання?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

1. Удова, яка мала дев'ять братів і десяту доньку, жила неподалік від:
а) Миргорода; б) *Києва*; в) Полтави.
2. Сини удови порівнюються:
а) з *соколами*; б) орлами; в) могутньою скелею.
3. Найбільше Галя любила брата:
а) старшого; б) середнього; в) *меншого*.
4. Свою хату вдова вважала:
а) за землянку; б) *хижку*; в) курень.
5. Чим була небезпечна місцевість, де була хата вдови?
а) У лісі жили вовки; б) з *гори на хату міг впасти камінь*;
в) неподалік була річка, яка навесні могла затопити житло.
6. Про яку річку згадується у творі?
а) Дунай; б) *Дніпро*; в) Каялу.

7. Маленьку Галю захоплювала казка:
  - а) про котигорошка; б) *Івася*; в) зайчика.
8. Галя полюбляла перед сном послухати пісеньку:
  - а) про яскраве сонечко і зелені луки;
  - б) червону калину біля кринички;
  - в) *цибатого журавля, який дивне диво бачив*.
9. Повернувшись з роботи, мати готувала дітям:
  - а) борщ; б) *куліш*; в) кашу.
10. У зимову неділю, коли мати була вдома, діти любили:
  - а) покататися на санчатах; б) пограти у сніжки;
  - в) *погуляти у маминій одежі на вулиці*.
11. Діти були здивовані, коли одного разу мати принесла:
  - а) бублики; б) *приношені чоботи*; в) шкіряні рукавиці.
12. Як мати охарактеризувала старшому сину службу в наймах?
  - а) *Доброю і милосердною*; б) тяжкою і серйозною;
  - в) вимушеною і важливою.
13. Менший брат пообіцяв Галі, що для неї у наймах він заробить:
  - а) хусточку; б) кожух; в) *чобітки*.
14. Яким було першочергове завдання у старшого брата в наймах?
  - а) Вимести у хаті; б) *наносити води*; в) нагодувати худобу.
15. Хазяїн у старшого брата був:
  - а) *шевцем*; б) фермером; в) торговцем м'яса.
16. Через що старший брат повернувся з наймів?
  - а) *Його вигнав хазяїн*; б) того захотіла сестра Галя;
  - в) не зміг більше терпіти знущань над собою.
17. Під час свята вся родина вдови пішла:
  - а) до міста; б) у *церкву*; в) гуляти на луки.
18. Що просила Галя у матінки купити на ярмарку?
  - а) Чоботи; б) *медовика*; в) різнокольорові стрічки.
19. Яке фруктове дерево росло біля удовиної хати?
  - а) Вишня; б) яблуня; в) *груша*.
20. До кого старший брат пішов у найми вдруге?
  - а) *Баштанника*; б) хлібороба; в) молочника.
21. Навіщо брати вирішили піти з дому?
  - а) *Шукати щастя та долі*; б) найнятися до пана на заробітки;
  - в) поїхати до міста навчатися.

22. З яким питанням не звертався козак до Галі, вперше зустрівши її?
 а) «Скільки ж часу ще крокувати до міста?»;
 б) «А дійду я тією доріжкою до міста?»; в) «А де ж тут у вас криниця?».
23. Яку роботу виконувала Галя на заробітках?
 а) Доглядала панське немовля; б) *полола*; в) випасала кіз.
24. Для чого козак знову повернувся до міста?
 а) Вести торгівлю; б) навчатися;
 в) *розважатися, на дива усякі подивитися*.
- Примітка.* За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Прослідкуйте, як у творі відображено знедолене життя українського народу.
2. Вмотивуйте, чому Галя, отримавши щастя, раптово його втратила. Чи є в цьому якась закономірність? Обґрунтуйте власну думку.
3. Як звали козака, чоловіка Галі?
 а) Миколою Серпним; б) *Михайлом Народою*;
 в) Петром Лісничим.

Картка № 2

1. Висловіть власне ставлення до діяльності братів наприкінці твору. Що змусило їх стати на хибний шлях?
2. Чим, на ваш погляд, зумовлені страждання старшого брата у наймах і врешті-решт передчасна смерть? Свої думки підтвердіть, посилаючись на зміст твору.
3. З якою пропозицією звернувся козак до Галі, від'їжджаючи додому вдруге?
 а) Писати йому листи; б) подарувати щось на згадку;
 в) *стати його дружиною*.

Картка № 3

1. Доведіть, що страждання вдови є свідченням тяжкого життя українського народу в часи кріпацтва. Відповідаючи, наведіть переконливі аргументи.
2. Чи можна вважати, що «Дев'ять братів і десята сестриця Галя» Марко Вовчок — твір-трагедія? Чому не судилося щасливого життя героям цього оповідання?
3. Розбійниками, які напали на Галю і її чоловіка, були:
 а) турецькі загарбники; б) *дев'ять братів*; в) селянські повстанці.

VI. Підсумок уроку**VII. Оголошення результатів навчальної діяльності учнів****VIII. Домашнє завдання**

Проаналізувати твір Нитченко-Чуба. «Вовчєня», скласти питання до оповідання.

Урок № 69**ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ.****ДМИТРО НИТЧЕНКО-ЧУБ «ВОВЧЕНЯ»**

Мета: ознайомити учнів з життєвим і творчим шляхом Д. Нитченка-Чуба; проаналізувати твір «Вовчєня», з'ясовуючи його ідейно-тематичне спрямування, проблематику, композицію; розвивати усне мовлення школярів, пам'ять, увагу; вміння грамотно висловлювати власні думки, почуття, спостереження; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, поваги до митців літературного слова; любов до природи, тварин; пунктуальність; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: портрет Д. Нитченка-Чуба, бібліотечка його творів, учнівські малюнки до твору, дидактичний матеріал (тестові завдання, картки).

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань**

Бєсїда за питаннями:

- Чим нам близькі письменники рідного краю?
- Які письменники Харківщини вам відомі?
- Чи можемо ми пишатися митцями рідного краю? Чому? Доведіть власну думку.
- Назвіть літературні жанри.

- Що характерно для оповідання як літературного жанру? (*Оповідання — невеликий прозовий твір, у якому зображується коротка в часі подія чи події з життя головного героя, ці події показані лише в кількох епізодах.*)
- Які оповідання яких письменників про природу ви знаєте?
- Що вам відомо про таку тварину, як вовк? (*Інформація з енциклопедичного словника. Вовк — хижий звір сімейства псових. Довжина тіла 1–1,6 м. Розповсюджений майже по всій території країни, але багато цих тварин тільки в зоні степів.*)

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Основний зміст уроку

Кожному мила своя сторона.

Народне прислів'я

...Життя поклало між ними глибоку прірву.

Д. Нитченко-Чуб

1. Вступне слово вчителя

Ми милуємося красою, чарівністю казкових краєвидів нашої рідної Харківщини за допомогою прекрасних творів, які продовжують нам дарувати письменники Слобожанщини. Серед них той, який заслуговує на велику увагу, — це Дмитро Нитченко-Чуб. Сьогодні ми познайомимося з його твором, що проймає душу, примушує нас хвилюватися, порозмислити про зв'язок дикої тварини і людини. Його твір вчить нас цінувати природу, розуміти і любити її. Тож вирушаємо у мандри до села, яке знаходиться неподалік від лісу.

2. Життєвий і творчий шлях Д. Нитченка-Чуба (матеріал для вчителя)

ДМИТРО НИТЧЕНКО-ЧУБ

(1905–1999)

Нитченко-Чуб Дмитро Васильович (справжнє прізвище — Ніценко) народився 21 лютого 1905 року у Зінькові на Полтавщині в селянській сім'ї. Навчався в гімназії, профшколі. Переїхав до П'ятигорська, працював на залізниці, на заводі. Жив на Кубані, вступив на робітфак, звідки його виключено «за приховування свого соціального положення». Із 1927 р. у Харкові працює на виробництві, у Держвидаві. Публікує вірші в журналах, за порадою П. Тичини стає членом «Пролітфронту».

Виходять збірки «Поезії індустрії» (1931), «Склепіння» (1933). 1934 р. Нитченка звільнено з роботи у видавництві, працює на фабриці, в архіві, навчається в Харківському педінституті, який закінчує у 1940 році.

З початком війни на Західному фронті під В'язьмою потрапляє в полон, потім опиняється у Харкові. З наближенням радянських військ емігрував на Захід. У 1948 році перебрався до Австралії, де заснував українське видавництво «Ластівка» (1951), працював учителем, за його підтримки побачили світ 40 видань, серед яких альманах «Новий обрій».

Автор книги «Живий Шевченко», праці «У дзеркалі життя й літератури» (1982), «Орфографічного словника української мови», низки оповідань для дітей; редактор і упорядник книг «Двісті листів Б. Антоненка-Давидовича», «Листи письменників». Його перу належать мемуари у двох томах — «Від Зінькова до Мельбурна» (1990) і «Під сонцем Австралії» (1994).

Д. Нитченко — невтомний збирач коштів на підтримку харківського журналу «Березіль», видань молодих авторів.

Лауреат літературної премії ім. Лесі Українки.

Член національної Спілки письменників України з 1991 р.

Помер 15 вересня 1999 р.

3. Робота над оповіданнями Д. Нитченка-Чуба «Вовчєня»

3.1. Вибіркове виразне читання твору.

3.2. *Тема:* розповідь про взаємостосунки хлопця і вовчєняти, їх дружбу, порозуміння і врешті-решт вимушене розлучення.

3.3. *Ідея:* возвеличення краси почуттів, гармонії світосприйняття людини і тварини (вовчєняти, яке хлопець любив, доглядав).

3.4. *Основна думка:* людина повинна любити, бережливо ставитися до всього живого в природі, бо сама є її складовою.

3.5. *Жанр:* оповідання про природу, дружбу, взаєморозуміння.

3.6. Проблематика твору.

- Відповідальність і обов'язок (хлопець доглядав за вовчєням, допомагав по господарству; їздив за п'ятнадцять кілометрів від села в гори по молоко, сир, випасав овець чи скотину).
- Любов, доброта (до живої істоти — вовчєняти)

Автор проводить паралель між тим, як хлопець і вовчєня поступово стають дорослими, розумними, мужніми. І хоча наприкінці твору вони розлучаються, але зберігають доброту, вірність і любов.

3.7. Герої твору: батько, дідусь, Василь, сусіди, вовчєня-вовк, собаки Плахта і Рябко.

3.8. Композиція.

Експозиція: батько приніс своєму синові вовчєня, розповідь діда про вовків-хижаків.

Зав'язка: догляд Василя за вовчєням («...виносив з хліва, бігав по двору, драгував його, перекидався, качався разом з ним по траві»); втеча дорослого вовка з двору господарів.

Кульмінація: раптова, хвилююча зустріч Василя і вовка-улюбленця.

Розв'язка: важкий смуток і самотність Василя внаслідок неможливості жити з вовком (...хлопець досить далеко відійшов, позаду почулось сумне тяжке виття»).

3.9. Обговорення змісту твору за питаннями:

- З чим асоціювалося мале вовчєня у Василя? (*«Скільки він чув страшних оповідань і казок про вовків. А тепер у нього самого є вовк. Дідусь йому часто розповідав про вовків, ще за ті часи, коли їх було багато. І про те, як за ним гналися два вовки, коли він їхав уночі повз ліс додому, і про те, як вовки колись узимку забралися по високих заматах снігу, прорвали у хліві стріху і, залізиши, порозривали багато овець»*)
- Для чого, на вашу думку, батько приніс синові вовчєня? Як хлопець це сприйняв? Доведіть на прикладі твору. (*«...по обличчю хлопця пробігла тїнь розчарування»*)
- Чому для Василька слово «вовк» звучало гордо?
- Яку мрію визначив для себе хлопець стосовно вовчєняти? Що про це сказано у творі?
- Чим відрзнявся дорослий вовк від собаки? (*«Хвостом майже не махав, як це роблять собаки»*)
- Чому батько вирішив вбити вовка? Як до цього поставився Василь? (*«Треба буде вовка вбити, — сказав якомсь увечері батько, — а то ще якогось лиха накоїть. Сусіди теж підказували таку думку»*)
- Як пояснити те, що вовк утік із села? (*«Справді, мов передбачаючи небезпеку, він уночі одірвався і втік із шматком ланцюга»*)
- Які обов'язки мав виконувати хлопець, будучи дорослим? А ви допомагаєте своїм батькам?
- За яких обставин Василь удруге зустрів вовка? Чим він був схвильований?
- Чому зустріч Вовка і Василя — це зустріч двох близьких істот?

- Чи є, на ваш погляд, реальними події, зображені у творі? Доведіть це.
  - Як розуміти прислів'я «Як вовка не годуй, а він усе в ліс дивиться»?
  - Яке значення для нас має це оповідання? Чого воно нас вчить?
- 3.10.** Згадай і порівняй: що спільного і різного у вовків із творів Б. Грінченка «Сірко» і Д. Нитченка-Чуба «Вовчєня».
- 3.11.** Орієнтовний план оповідання Д. Нитченка-Чуба «Вовчєня».
1. Батько приніс Василеві щєня-вовчєня.
  2. Розповідь дідуся хлопцю про небезпечність хижої тварини.
  3. Догляд Василя за вовчєням.
  4. Незабаром Сірко стає небезпечним для оточуючих.
  5. Втеча вовка — передбачення ним небезпеки.
  6. Обов'язки Василя-парубка.
  7. Раптова зустріч Василя і Сірка.
  8. Любов хлопця до хижої тварини.
  9. Неможливість продовження дружби між Василем і Сірком.

V. Закріплення опрацьованого матеріалу

1. Розв'язання тестових завдань

1. Увійшовши до хати, батько приніс синові:
  - а) кошик суниць; б) цікаву іграшку; в) *сіреньке щєня*.
2. Слово «вовк» для Василя звучало:
  - а) *гордо*; б) стурбовано і схвильовано; в) радісно.
3. Звідкіля хлопець дізнався про вовків?
  - а) З регулярних переглядів телепередач «У світі тварин»;
  - б) *читання оповідань і казок, розповідей дідуся*;
  - в) відвідування зоопарку і цирку.
4. Доглядаючи вовчєня, Василько вирішив:
  - а) «*Ні, я з нього зроблю ручного вовка*»;
  - б) «Не дозволю йому знищувати наших овець»;
  - в) «Буду дресирувати тварину для виступу в цирку».
5. Як назвав хлопець вовчєня?
  - а) Бобіком; б) Султаном; в) *Сірком*.
6. Дворові собаки ставилися до вовчєняти:
  - а) *мов до щєняти*; б) вороже і з обережністю;
  - в) байдуже, не звертаючи на нього уваги.

7. Де тримав Василько вовчєня, коли те підросло?
  - а) Дозволяв йому вільно пересуватися по двору;
  - б) *прив'язував на ланцюжок до паркану*;
  - в) у хліві з домашньою худобою.
8. Скільки часу пройшло з того, коли вовчєня зробилося великим і міцним?
  - а) Рік; б) *півроку*; в) вісім місяців.
9. Чому доля вовка незабаром принесла Василеві чимало смутку?
  - а) Загриз ягня; б) почав пильнувати за курами;
  - в) *шкірив зуби на свиней і собак*.
10. Через що навколишні собаки відчували присутність вовка як свого ворога?
  - а) Манеру ричати; б) зовнішній вигляд;
  - в) *тужливе, затяжливе виття*.
11. Уже дорослий вовк, Василевий улюбленець:
  - а) *відчував самотність, тягу до вовчого життя*;
  - б) не розумів, як він, вовк, опинився серед собак;
  - в) намагався звикнути до умов перебування у дворі.
12. Яка була думка у батька Василя та сусідів, щодо позбавлення вовка?
  - а) Відпустити його до лісу; б) *вбити*; в) втопити у глибокій річці.
13. З часом Василь підріс і на нього чимдалі більше лягало роботи, він:
  - а) прибирав у хаті; б) обробляв городину;
  - в) *їздив по молоко, сир; випасав худобу*.
14. Як сталося так, що вовк зник із двору господаря?
  - а) *Одірвався і втік із шматком ланцюга*;
  - б) Василь потайки від батьків відпустив звіра до лісу;
  - в) батько хлопця побив тварину, вигнав з двору.
15. Якої пори року Василько знову зустрівся з вовком?
  - а) Узимку; б) *восени*; в) ранньою весною.
16. За якими ознаками Василько пізнав свого улюбленця вовка?
  - а) Кольором хутра і поглядом очей;
  - б) зростом і манерою поведінки;
  - в) *нашийником і шматком ланцюга*.
17. Чим при зустрічі нагодував Василько дорослого вовка?
  - а) *Шматком коржа*; б) хлібом; в) смачною цукеркою.
18. Який художній засіб використано у фразі: «Життя поклато між ними глибоку прірву»?
  - а) Епітет; б) *метафору*; в) порівняння.

19. Через що вовк не виявив бажання повернутися з Василем знову до села?
  - а) Звук до вільного життя; б) мав свою родину в лісі;
  - в) зустріч з собаками, гавкіт яких чувся раз у раз.
20. Як хлопець сприйняв небажання вовка повернутися до села?
  - а) Почав плакати і просити тварину;
  - б) не відчув ніякого жалю з цього приводу;
  - в) йому зробилося невимовно боляче.
21. Розлучаючись, хлопець обійняв тварину, яку автор у творі назвав:
  - а) слухняною; б) приємною; в) щирою.
22. У заключному витті вовка до хлопця, за словами автора, чулися:
  - а) вдячність і пошана; б) важкий смуток і самотність;
  - в) сум і бентежність.
23. Люди, згадуючи вовка, казали, що він:
  - а) міг бути корисним у господарстві; б) наполовину собака;
  - в) був жорстокий і підступний.
24. Які враження охопили Василя, коли він вдруге зустрівся з вовком, не впізнаючи свого улюбленця?
  - а) *Перелякався і витягнув ніж*; б) втік на коні;
  - в) почав голосно кричати про допомогу.

Примітка. За кожну правильну відповідь встановлюється 0,5 бала.

2. Робота на картках

Картка № 1

1. Доведіть, що Василько любив тварин. Як це виявилось у його стосунках з вовчечам.
2. Чому, на ваш погляд, вовчечня не змогло жити серед людей? Власні думки обґрунтуйте.
3. За жанровою спрямованістю твір Д. Нитченка-Чуба «Вовчечня»:
  - а) казка; б) *оповідання*; в) легенда.

Картка № 2

1. Чому, на вашу думку, письменник назвав твір «Вовчечня»? Обґрунтуйте міркування. Доберіть власні назви до твору, вмотивовуючи їх.
2. Чим пояснити сумне розлучення вовка і Василя? Поміркуйте і висловіть думку щодо подальшої дружби тварини і хлопця.
3. Розв'язкою твору «Вовчечня» можна вважати:
  - а) *розлучення хлопця зі своїм улюбленцем через неможливість життя вовка у селі*;

- б) отруєння вовка селянами за його шкоду господарству;
- в) загибель Василя через напад на нього вовчої зграї.

Картка № 3

1. Пофантазуйте, які події могли відбутися далі, після закінчення твору. Власні міркування вмотивуйте.
2. Охарактеризуйте, як проблема взаємозв'язку людини і природи відображена у творі.
3. Як звали дворових собак Василя?
а) *Плата і Рябка*; б) Буля і Шарко; в) Найда і Вілько.

VI. Підсумок уроку

VII. Оголошення результатів роботи учнів

VIII. Домашнє завдання

Скласти план до характеристики образу Василя. Підготувати розповідь «Моя улюблена тварина».

Урок № 70

ПОВТОРЕННЯ І УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО ЗА II СЕМЕСТР

Мета: систематизувати та узагальнити вивчений учнями протягом II семестру навчальний матеріал, а саме: перевірити знання про життєвий і творчий шлях письменників, зміст їх творів, поняття з теорії літератури; розвивати культуру зв'язного мовлення, пам'ять, увагу школярів, їх логічне мислення, творчу уяву, кмітливість, уміння використовувати навчальний час, акумулювати власні знання під час опрацювання завдань; формувати естетичні смаки учнів; виховувати почуття любові до книг, рідної мови, народу, його культури, звичаїв, обрядів; пошану до митців слова; пунктуальність, відповідальність за доручену справу.

Тип уроку: нестандартний, урок-гра «Пригодницький гумор».

Обладнання: портретна галерея письменників, творчість яких вивчалася протягом II семестру; книжкова виставка їх творів та учнівських малюнків до них, музичне оформлення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми, мети уроку.

Мотивація навчальної діяльності

III. Основний зміст уроку

Школа — це майстерня, де формується думка і майбутнє людства.

А. Барбюс

— Душа людини — лампа, в якій наука — полум'я, а знання — масло.

Ібн Сіна

1. Вступне слово вчителя

Вітаю учасників гри «Пригодницький гумор»! Як швидко минув час, і ми знову зустрічаємось у цьому класному приміщенні для підбиття підсумків.

Пані Література вже цікавиться якістю здобутих вами знань за II семестр.

Протягом II півріччя поточного навчального року вивчалася художня література за двома тематичними блоками: «Пригоди і романтика», «Гумористичні твори». Кожний учень мав можливість відчутти насолоду, задоволення, гарний настрій, після ознайомлення з тим чи іншим твором, його автором.

Отже, ви готові до випробувань?! Починаємо цікаву гру.

За звання кращих літературознавців змагатимуться дві команди, кожна з яких обирає собі капітана і визначається з назвою.

Оцінювати змагання буде наше шановне журі. (Оголошується склад журі.)

Наша гра містить такі конкурси: «Знайка», «Творчий», «Кросвордний», «Письменницький», «Сторінками художніх творів».

2. Проведення конкурсів

Розпочинаємо нашу гру. На кожну відповідь пропонується 30 секунд. Відповідає та команда, яка перша підготувалася дати відповідь.

2.1. Конкурс «Знайка».

Снігові поля, чорні грачі,
Хочеш розумним бути —
Бери та вчи.

(Книга)

Білий зайчик
стрибає по чорному полю.

(Крейда і дошка)

У носатого Івана
Одежина дерев'яна.
Він у чистім полі ходить
І по ньому носом водить.
Нестрижений, нечесаний,
Гострим ножем затесаний.

(Олівець)

Їдуть братці
Верхи на конячці
Не кусає кінь удило,
П'є не воду, а чорнило,
За рядком встає рядок.

(Пальці і ручка)

В школі є гінець у нас —
Оббігає двір нараз,
Всім нагадує негайно,
Що пора спішити в клас.

(Дзвіночок)

2.2. Конкурс «Творчий».

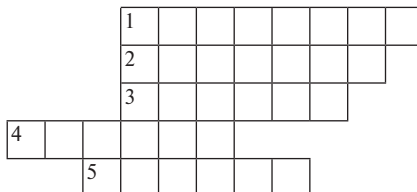
Необхідно продовжити прислів'я, добираючи потрібний матеріал із скриньки:

- а) Яка диковина, ...
- б) Толкувать — ночувать, ...
- в) Наївсь, ...
- г) Краще чуже вухо гризти, ...
- д) Воно б дуже добре, ...

Скринька: а) «що свиня не кована»; б) «запрягать та їхать»; в) аж лоб твердий; г) «ніж своє»; д) «та нікуди не годиться».

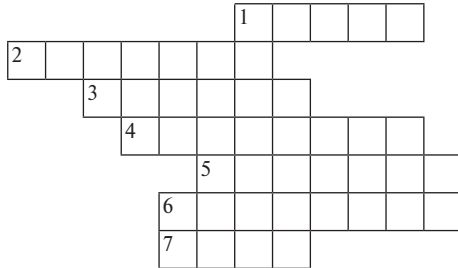
2.3. Конкурс № 3 «Кросвордний».

2.3.1. Кросворд для першої команди.

1. Прізвище автора твору «Найважча роль». (*Глазовий*) 2. Жанр гумористичного твору. (*Усмішка*) 3. Висновок байки. (*Мораль*) 4. Героїня байки Л. Глібова. (*Бджола*) 5. Художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення до предмета зображення. (*Іронія*)

2.3.2. Кросворд для другої команди.

1. Головний герой трилогії В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». (*Павло*)
 2. В якій п'єсі брали участь Ява і Павло з твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»? (*Ревізор*) 3. Як звали діда з твору Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера», який потрапив до ями замість чудовиська? (*Трохим*)
 4. Епізод твору. (*Фрагмент*) 5. Жанр твору В. Близнеця «Звук павутинки». (*Повість*) 6. Прихований зміст твору. (*Підтекст*) 7. Герой твору В. Близнеця «Звук павутинки». (*Адам*)

2.4. Конкурс «Письменницький».

- З яким містом пов'язане майже все життя С. Руданського, де були написані всі основні його твори? (*Ялта*)
- Кого І. Франко назвав «найкращим українським байкописом»? (*Л. Глібова*)
- Хто з письменників здійснював педагогічну діяльність? (*С. Васильченко, Л. Глібов, Я. Стельмах*)
- За яким твором В. Нестайка було знято фільм? (*Тореадори з Васюківки*)
- Який твір В. Близнець переклав із давньоруської сучасною українською мовою? (*Літопис «Повість минулих літ»*)
- З яким журналом П. Глазовий активно співпрацював? (*«Перець»*).

2.5. Конкурс № 5. «Сторінками художніх творів».

- Після чого хлопці з твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» виявили власні тореадорські здібності? (*Після перегляду фільму «Тореадор» з'явилося бажання мати широкі визнання*)
- Що подарував Льонька Ніні на згадку про себе (В. Близнець «Звук павутинки»)? (*Кремінці*)

- Хто з героїв твору Я. Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера» вкрав тромбон у дядька Гната, а потім повернув через два дні? (*Василь Трош*)
- На якій посаді перебувала Лисиця під час судового процесу над Щукою (Л. Глібов «Щука»)? (*Стряпчого*)
- Що засуджує Л. Глібов у байці «Муха й Бджола»? (*Лінь, нахабність, хитрість, ненажерливість, безтурботність, улесливість...*)
- Якій байці Л. Глібова належить таке закінчення: ...найлучче жити, як милосердний Бог дає»? (*«Жаба і Віл»*)
- Через що пан остаточно посварився з Іваном (С. Руданський «Пан і Іван в дорозі»)? (*Іван повсякчас намагався перехитрити пана*)
- Чому Василько відмовився від одруження (С. Васильченко «Свекор»)? (*Не хотів брати відповідальності за ведення господарства, догляд за батьками*)
- Що отримав пан від короля з допомогою козака (С. Руданський «Козак і король»)? (*Воєводство*)
- Чим були здивовані ляхи, побачивши козаків (С. Руданський «Запорожці у короля»)? (*Довгими вусами*)
- За що було названо Семена бусурменом із твору С. Васильченка «Бусурмен»? (*Через непокірність Богу*)
- Про якого цікавого гостя з минулого згадує у своєму творі П. Глазовий? (*Тараса Бульбу*)

IV. Підсумок гри. Оголошення журі результатів заходу. Визначення переможців

V. Оголошення списку художньої літератури, яка вивчатиметься в 7-му класі

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Астаф'єв О.* Художні системи українського зарубіжжя.— К., 2000.
2. *Бандура О. М.* Дидактичні матеріали з теорії літератури.— К.: Рад. школа, 1991.— 45 с.
3. *Бойцун І.* Роль «посередника» в розкритті внутрішнього світу дітей у творах Євгена Гуцала // Дивослово.— 1998.— № 5.
4. *Брюховецький В.* Ліна Костенко.— К., 1990.
5. *Васильченко С.* Мужичський ангел: Оповідання, повість, п'єси.— К., 2000.
6. *Винниченко В.* Намисто: Оповідання.— К., 1989.
7. *Гнідан О., Дем'янівська Н.* Володимир Винниченко: життя, діяльність, творчість.— К., 1996.
8. *Грінченко Б.* Зернятка: Вірші, поеми, оповідання.— К., 1989.
9. *Довженко і світ.* Творчість О. П. Довженка в контексті світової культури.— К., 1984.
10. *Доля:* книга про Тараса Шевченка в образах та фактах.— К., 1993.
11. *Жиленко І.* Казки буфетного гнома.— К., 1985.
12. *Жулинський М.* Слово і доля.— К., 2002.
13. *Закувала* зозуленька. Антологія української народної поетичної творчості / Упоряд. Н. Шумада.— К., 1998.
14. *Золотослов.* Поетичний космос Давньої Русі/Упоряд., переклади Н. Москаленка.— К., 1988.
15. *Календарно-обрядові пісні.*— К., 1987.
16. *Калинець І.* Звениславині купави.— Львів, 1999.
17. *Ковальчук О., Мозолюк Б.* Українська література: уроки активного співробітництва.— Тернопіль: Підручники і посібники, 2001.— 62 с.
18. *Колядки і шедрівки,* — К., 1991.
19. *Костенко Л.* Бузиновий цар.— К., 1987.
20. *Лозко Г.* Українське народознавство.— К., 1995.
21. *Лозова В. І., Москаленко П. К., Троцько Г. В.* Педагогіка: Навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів, учителів шкіл.— К.: УСДОЧ, 1993.— 140 с.
22. *Лепкий Б.* Про життя і твори Тараса Шевченка.— К., 1994.
23. *Лесик В.* Поетична спадщина М. Вороного // Дивослово.— 1994 — № 12.
24. *Мовчан Є.* Олександр Довженко // Мовчан Р. Українська проза ХХ століття в іменах: Посібник.— К., 1997.
25. *Погрібний А.* Життя і творчість Б. Грінченка // Дивослово.— 1994.— № 3.

26. Рудницька О. Доброта і жорстокість в оповіданні С. Черкасенка «Маленький горбань» // Диво слово.— 2003.— № 10.
27. Руснак І. Український фольклор у школі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах.— 1999.— № 2, 3; 2000.— № 3.
28. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі: Методичний посібник для вчителя.— К.: РВЦ «Проза», 1995.— 256 с.
29. Тарнашинська Л. Емма Андіївська: відома й невідома // ART LINE 1998. — № 3.
30. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–12 класів.— К. 2005.
31. Українська література. Хрестоматія нововведених творів / Упоряд. Р. Мовчан.— К., 2002; 2004.
32. Українські радянські письменники — дітям.— К.: Веселка, 1981.— 95 с.
33. Шарова Є. Ірина Жиленко/Історія української літератури ХХ століття: У двох кн.— К., 1995 — Кн. 2 — Ч. 2.
34. Шевченко А. Феномен Євгена Гуцала// Дивослово.— 2003.— № 3.
35. Яременко В. Була колись Гетьманщина: Шевченкова поема «Тарасова ніч» // Сучасність.— 1993.— № 4.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Чупринін Олексій Олексійович,

старший учитель, учитель української мови та літератури вищої категорії ЗОШ І–ІІІ ступенів № 167, м. Харків.

ЗМІСТ

	Вступ	
Урок № 1	Вступ. Письменник — особливо обдарована людина. Книжка в житті людей. Як писалися книги в Київській Русі	3
	Загадково прекрасна і славна давнина України	
Урок № 2	Календарно-обрядові пісні, їх різновиди. Веснянки. («Ой весна, весна — днем красна», «Ой кувала зозуленька», «Кривий танець»)	11
Урок № 3	Пісні літнього календарного циклу. «У ржі на межі», «Ой біжить, біжить мала дівчина», «Проведу я русалочки до бору»; «Заплету віночок», «Ой вінку, мій вінку», «Купайло, купайло»; «Маяло житечко, маяло», «Там у полі криниченька»	20
Урок № 4	Пісні зимового циклу: «Ой хто, хто Миколая любить», «Засівна», «Нова радість стала», «Добрий вечір тобі, пане господарю!», «Щедрик, щедрик, щедрівочка»	37
Урок № 5	Народні колискові пісні. «Ой ти, коте, коточок», «Ой ну, люлі, дитя, спать»	52
Урок № 6	Пісні літературного походження. «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського, М. Вербицького	60
Урок № 7	Легенда про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею. «Молитва» О. Кониського, «На долині туман» В. Діденка	71
Урок № 8	Стрілецькі пісні. «Ой у лузі червона калина похилилася» С. Чарнецького і Г. Труха, «Гей, видно село» Л. Лепкого	80
Урок № 9	Розвиток зв'язного мовлення. Письмова творча робота про роль і місце пісні в житті українців	89
Урок № 10	М. Вороний «Євшан-зілля»	93
Урок № 11	Т. Г. Шевченко «Тарасова ніч»	100
Урок № 12	Т. Г. Шевченко «Думка» («Тече вода в синє море...»), «Іван Підкова». Патріотичні мотиви творів поета	110
Урок № 13	Тематичне оцінювання № 1. «Загадково прекрасна і славна давнина України»	118
	Я і світ	
Урок № 14	Леся Українка «Мрії»	123
Урок № 15	Леся Українка «Як дитиною, бувало...», «Тиша морська»	130

Урок № 16	В. Винниченко «Федько-халамидник». Художня розповідь про дивовижного хлопчика Федька	135
Урок № 17	В. Винниченко «Федько-халамидник». Федько як особистість	142
Урок № 18	С.Черкасенко «Маленький горбань». Твір про красу і незахищеність людської душі	152
Урок № 19	С. Черкасенко «Маленький горбань». Образ Павлика — душевно красивого і щедрого хлопчика.....	162
Урок № 20	С. Чернілевський «Теплота родинного інтиму», «Забула внучка в баби черевички...»	167
Урок № 21	О. Довженко «Зачарована Десна». Великий і чарівний світ дитинства у творі.....	173
Урок № 22	О. Довженко «Зачарована Десна». Опис вражень малого Сашка	180
Урок № 23	Л. Костенко. Коротка розповідь про письменницю. «Кольорові миші».....	191
Урок № 24	Л. Костенко «Пісенька про космічного гостя», «Дощ полив»	198
Урок № 25	Є. Гуцало «Олень Август». Ідея неординарного власного погляду на світ.	204
Урок № 26	І. Жиленко «Жар-птиця», «Підкова», «Гном у буфеті».....	213
Урок № 27	І. Калинець «Дивосвіт» («Стежечка», «Блискавка», «Веселка», «Криничка», «Дим»).....	222
Урок № 28	І. Калинець «Писанки», «Хлопчик-фігурка, який задоволений собою».....	236
Урок № 29	Емма Андіївська «Казка про яян». Прихований повчальний зміст твору	251
Урок № 30	Емма Андіївська. «Казка про яян». «Я» і зовнішній світ, «Я» та інші люди»	260
Урок № 31	Тематичне оцінювання № 2. «Я і світ»	265
Урок № 32	Повторення та узагальнення вивченого за I семестр	269
Пригоди і романтика		
Урок № 33	В. Нестайко «Тореадори з Васюківки». Захоплюючий пригодницький сюжет твору	274
Урок № 34	В. Нестайко «Тореадори з Васюківки». Мрія і дійсність у творі.....	282
Урок № 35	В. Нестайко «Тореадори з Васюківки». Смішне, комічне, романтичне у творі.....	288
Урок № 36	В. Нестайко «Тореадори з Васюківки». Поведінка героїв твору, їх вчинки	293
Урок № 37	Виразне читання найцікавіших епізодів твору В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»	299

Урок № 38	Позакласне читання. В. Нестайко «Незнайомець з тринадцятої квартири»	303
Урок № 39	В. Близнець Коротко про митця. «Звук павутинки»	321
Урок № 40	В. Близнець «Звук павутинки». Неповторний світ дитинства — старт у майбутнє доросле життя	329
Урок № 41	В. Близнець «Звук павутинки». Світ, у якому живе хлопчик Льонька	336
Урок № 42	В. Близнець «Звук павутинки». Значення у творі образу вченого Адама	343
Урок № 43	Розвиток зв'язного мовлення. Складання плану характеристики образу допитливого і здібного хлопчика Льоньки (В. Близнець «Звук павутинки»)	351
Урок № 44	В. Близнець «Звук павутинки». Дивовижність і краса світу (образи звуку павутинки, Ніни, кораблика)	354
Урок № 45	Розвиток зв'язного мовлення. Письмовий твір-роздум за повістю В. Близнеця «Звук павутинки» на тему «Яка краса врятує світ?» (Про красу зовнішню і красу людської душі)	359
Урок № 46	Позакласне читання. В. Близнець «Женя і Синько»	363
Урок № 47	Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера». Таємничі, веселі й незвичайні події в повісті	376
Урок № 48	Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера». Допитливість, винахідливість хлопчиків»	384
Урок № 49	Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера Лісового озера». Роздуми про яву, фантазію у житті сучасної людини	390
Урок № 50	Я. Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера.» Усвідомлення значення романтики в житті людини	397
Урок № 51	Я. Стельмах. «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера». Характеристика образів Сергія і Митька	401
Урок № 52	Тематичне оцінювання № 3. «Пригоди і романтика»	407
Урок № 53	Позакласне читання. Б. Комар «Диваки»	411
Урок № 54	Література рідного краю. Б. Грінченко «Сірко»	421
Гумористичні твори		
Урок № 55	Велика роль гумору в житті українців. Жанрова різноманітність гумористичних творів. Л. Глібов «Жаба і Віл»	428
Урок № 56	Л. Глібов «Щука», «Муха і бджола»	436
Урок № 57	Виразне читання. Байки Л. Глібов	447
Урок № 58	Розвиток зв'язного мовлення. Творча робота. Складання власної байки	456
Урок № 59	С. Руданський «Пан та Іван в дорозі»	459
Урок № 60	С. Руданський «Козак і король», «Запорожці у короля»	466
Урок № 61	С. Васильченко «Свекор»	472

Урок № 62	С. Васильченко «Басурмен». Доброзичливий гумор у творі	481
Урок № 63	С. Олійник «Ля-ля-ля»	486
Урок № 64	С. Олійник «Чудо в черевіку»	493
Урок № 65	П. Глазовий «Тарас Бульба в Києві»	499
Урок № 66	П. Глазовий «Найважча роль», «Заморські гості»	506
Урок № 67.	Тематичне оцінювання № 4. «Гумористичні твори»	511
Урок № 68	Позакласне читання. Марко Вовчок «Дев'ять братів і десята сестриця Галя»	514
Урок № 69	Література рідного краю. Дмитро Нитченко-Чуб «Вовчеля»	523
Урок № 70	Повторення і узагальнення вивченого за II семестр	530
	Рекомендована література	535
	Відомості про автора	536

Навчальне видання

ЧУПРИНІН Олексій Олексійович

**УСІ УРОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В 6 КЛАСІ**

Головний редактор *К. Ю. Голобородько*

Редактор *О. О. Маленко*

Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *О. В. Лебедєва*

Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 10.08.2006. Формат 60×64/16.

Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Ньютон.

Ум. друк. арк. 31,73. Зам. № 6-08/21-05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”»

61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66

тел. (057) 731-96-33

e-mail: office@osnova.com.ua

www.osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

12-річна школа. 5 клас

Усі уроки української літератури у 5 класі
Код: ПУМ2, 336 с.

Усі дидактичні матеріали з української мови для 5 класу
Автор: Нікішина Т. В.
Код: ПУМ7, 192 с.

Укр. мова,
формат 21x14 см,
м'яка обкладинка

Книга «Усі уроки української літератури у 5 класі» містить 70 уроків, які забезпечать учителів-україністів на весь навчальний рік. У посібнику вміщені всі теми згідно з новою програмою та рекомендаціями МОН України, а також уроки текстуального вивчення матеріалу, розвитку зв'язного мовлення, виразного читання, тематичного оцінювання. Дидактичний матеріал підібрано до кожної теми курсу.

Книги замовляйте за тел.: 8 (057) 731-96-33 або за адресою: 61001, м. Харків, вул. Покотівська, 66, ВГ «Основа». «Книга — поштою УМК»
Назви книг, кошти перешлюйтею електронно за бумажним журналом ВГ «Основа»
за попередньою ціною з нарахунок 10%. Мінімальне замовлення — 2 книги.
Вартість поштової доставки — 4,95 грн

12-річна школа. 6 клас

Усі уроки української
літератури в 6 класі
Автор: Чупринін О. О.
Код: ПУМ5, 544 с.

Усі дидактичні матеріали
з української мови в 6 класі
Автор: Нікішина Т. В.
Код: ПУМ8, 192 с.

Сучасний урок української
мови в 6 класі
Автори: Омельчук С. А., Серєда Л. В.,
Кумейська Н. В., Заводатна О. І.
Код: УМК66, 208 с.

Укр. мова, формат 21x14 см, м'яка обкладинка

Книги замовляйте за тел.: 8 (057) 731-96-33 або за адресою:
61001, м. Харків, вул. Платонівська, 66, ВГ «Основа», «Книга — поштою УМК».
Наміняйте кошти переказом/оплатою на банківську картку ВГ «Основа»
за банківською книжкою з номером 109. Мінімальна сума платежу — 2 гривні.
Вартість поштової доставки — 4,95 грн.

12-річна школа. 7 клас

Усі уроки української мови
в 7 класі
Код: ПУМ12, 352 с.

Усі дидактичні матеріали
з української мови, 7 клас
Автор: Нікішкіна Т. В.
Код: ПУМ14, 208 с.

Сучасний урок української
мови в 7 класі
Автори: Омельчук С. А., Кумейська Н. В.,
Середя Л. В.
Код: УМК67, 208 с.

Сучасний урок української
літератури в 7 класі
Автор: Чупринін О. О.
Код: УМК87, 192 с.

Укр. мова, формат 21x14 см, м'яка обкладинка

Книги замовляйте за тел.: 8 (057) 731-96-33 або за адресою:
61001, м. Харків, вул. Палеханівська, 66, ВГ «Основа», «Книги — поштою УМК».
Навіть більше книги перекладати англійській мові буде великі журнал ВГ «Основа»
та допоможуть книги з англійською мовою. Найкраще замовляти — 2 книги.
Вартість поштової відправки — 4,95 грн